

Turun yliopisto
University of Turku

TALOUDELLISET ETURYHMÄT POLITIIKAN SISÄPIIRISSÄ

Tutkimus liike-elämän poliittisesta vaikuttamisesta
kolmikantaisessa Suomessa 1968-2011

Anders Blom

Turun yliopisto
University of Turku

TALOUDELLISET ETURYHMÄT POLITIIKAN SISÄPIIRISSÄ

Tutkimus liike-elämän poliittisesta vaikuttamisesta
kolmikantaisessa Suomessa 1968–2011

Anders Blom

Turun yliopisto

Yhteiskuntatieteellinen tiedekunta

Filosofian, poliittisen historian ja valtio-opin laitos

Poliittinen historia

Työn ohjaajat:

Opinnäytetyön alkuvaiheessa:

Professori emeritus Timo Soikkanen

Poliittinen historia

Turun yliopisto

Opinnäytetyön loppuvaiheessa:

Dosentti Tapani Paavonen

Poliittinen historia

Turun yliopisto

Tarkastajat:

Professori, FT Juha-Antti Lamberg

Strategia ja taloushistoria

Jyväskylän yliopisto

Dosentti, KTT, Valt. lis. Samuli Skurnik

Strateginen johtaminen

Aalto-yliopiston kauppakorkeakoulu

Vastaväittäjät:

Professori, FT Juha-Antti Lamberg

Strategia ja taloushistoria

Jyväskylän yliopisto

Dosentti, KTT, Valt. lis. Samuli Skurnik

Strateginen johtaminen

Aalto-yliopiston kauppakorkeakoulu

Kustos:

Professori Vesa Vares

Poliittinen historia

Turun yliopisto

Kannen kuva: © Suomen Pankki, kuva: Jaakko Koskentola

Taitto: Jouni Vilhonen

Turun yliopiston laatujärjestelmän mukaisesti tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu Turnitin OriginalityCheck-järjestelmällä.

ISBN 978-951-29-7163-3

ISSN 0082-6995

Painosalama Oy - Turku, 2018

Tiivistelmä

Tutkimus esittää tulkinnan suomalaisen liike-elämän poliittisesta edunvalvonnasta ja vaikuttamisesta tulopolitiikan syntymisen jälkeen. Tutkimus asettaa suomalaisen yhteiskunnan läpinäkyvyyden ja korruptiivisuuden aikaisempaa kriittisempään valoon. Liike-elämällä on oletettua suurempi rooli suomalaisessa poliittisessa päätöksenteossa. EU- ja EMU-ratkaisuissa liike-elämän vaikutus oli ratkaiseva.

Tutkimuksen perusteella korporatiivisen järjestelmän fundamentit ovat työmarkkinajärjestöjen jäsenmaksuperintäsopimus, ansiosidonnainen työeläkejärjestelmä ja työehtojen yleissitovuus. Niiden varaan rakentui vakaa taloudellinen kasvu 1970-luvulta alkaen ja kolmikantainen sopimusjärjestelmä. Työnantajat saivat työeläkejärjestelmässä pankkien rinnalle niukan rahan maailmassa työeläkkeiden takaisinlainausjärjestelmän, joka oli tärkeä yritysrahoituksen vaihtoehto pankkien dominanssille. Jäsenmaksuperintäsopimuksella työnantajat keräsivät verovaroin tuetut jäsenmaksut henkilöstöltä, jolloin uudessa kehitysvaiheessa olevat ammattiliitot kasvoivat työnantajien kannalta neuvotteluhakuisiksi. Työehtojen yleissitovuus oli yllätys sekä työnantajille että työntekijöille: sen sääti vastoin STK:n ja SAK:n tahtoa viimeinen vasemmistoenemmistöinen eduskunta 1970.

Hallitus tukee korporaatioiden neuvotteluasemaa, antaa veroetuja sekä kuuntelee ja toteuttaa sovittuja sosiaalipoliittisia ehdotuksia. EU- ja EMU-ratkaisuissa eturyhmien rooli vahvistui, kun ratkaisun myötä finanssi- ja työmarkkinapolitiikasta tuli tärkeimmät talouspolitiikan sisäiset ohjausvälineet. Tutkimuksessa uutta vaihetta kutsutaan EU-korporatismiksi. Työmarkkinajärjestelmä Suomessa kytkee aktiiviset kansalaiset suuriin poliittisiin ratkaisuihin ja siihen perustuu korporatiivisen systeemin vahva legitimitiitti.

Tutkimustulosten valossa korporaatiot hallitsevat Suomessa sisäpiirin poliittista vaikuttamista eli suoria suhteita päätöksentekijöihin. Mutta korporaatioilla on myös epäsuorassa vaikuttamisessa johtava rooli. Korporatismiin Suomessa liittyy ajattelutapa, että sisäpiirin poliittiset suhteet eli työmarkkinasuhteet ovat osa päätöksentekojärjestelmää, eivät lobbausta. Suomalainen käsitys lobbaamisesta on perustunut ajatukseen, että lobbaus olisi vain toimintaa, jolla pyritään korporaatioiden ulkopuolelta vaikuttamaan poliittiseen päätöksentekoon.

Tutkimustulosten valossa lobbarit jaetaan kuuteen luokkaan, joita ovat *toimeksiantajat*, *luotetut*, *palkkasuhteiset*, *sopimussuhteiset*, *asiantuntijat ja vapaaehtoiset*. Luokittelu on osittain hierarkkinen, missä toimeksiantajat edustavat kaverikapitalismia – sisäpiiriä, jolla on yritysten, järjestöjen ja valtiovallan sisäpiiritietoa enemmän kuin lainsäätäjillä. Koska politiikasta Suomesta puuttuvat sisäpiirisäännöt, kaverikapitalismilla on suuri vaikutus myös poliittiseen päätöksentekoon. Esimerkiksi kaverikapitalismi on integroinut palkansaajajärjestöt osaksi korporatiivista omistajapolitiikkaa.

Politiikan tutkimus on laiminlyönyt talouden ja yritysten roolia. Tämä tutkimus tekee eron sisäpiirin ja ulkopiirin vaikuttamisen välillä. Sisäpiirin lobbaajat hallitsevat asymmetristä tietoa ja vaikuttavat sen avulla – sekä taloudessa että politiikassa. Tutkimuksessa päädytään tulkintaan, että Nokiaa tuli 1990-luvun EU-korporatismiin kauden vaikuttaja. Tämän rinnalla alkoi kehitys, jossa liike-elämän huippujärjestöjen sisällä yritysten keskinäinen kilpailu kiristyi eri omistajaryhmien välillä.

Suomalaisen korporatismiin juuret ovat Tammikuun kihlauksessa 1940, mikä yhdisti hajanaisen kansakunnan. Sodan jälkeen se ilmeni yhteistyölinjana, jota myöhemmin kutsuttiin suomettumiseksi. Sen vaihtoehto oli kommunistinen Suomi, jonka yhteistyökäpitalismi torjui menestyksellisesti. Kovilla otteilla tarkoitetaan erityisesti sisäpiiritiedolla operoimista, jolloin lainsäätäjällä ei ole aitoja poliittisia vaihtoehtoja – vain sisäpiirin antama vaihtoehto. Suomen korkea ammatillinen järjestäytymisaste tukee järjestelmän legitimitettä – yli 65 prosenttia työvoimasta on sitoutunut siihen.

Tulopolitiikan edunvalvoista on syntynyt erivapauksia nauttiva sisäpiiri. Eduskunta ja valtioneuvosto ovat tulleet aika ajoin entistä riippuvaisemmiksi korporaatioista. Vaikka eurooppalaisessa vertailussa Suomi on ollut vähän korruptoitunut maa, uusien kriteerien valossa Suomen korporatiivista järjestelmää voidaan kutsua rakenteellisesti korruptiiviseksi. Suomesta puuttuvat politiikan sisäpiirisäännöt. Suomeen tarvitaan lobbareiden itsesäätelyn lisäksi lakiin perustuvaa säätelyä, jotta eduskunnan asema vahvistuisi.

Korporaatioiden rooli työeläkeyhtiöiden hallinnoissa vahvistui osana rahaliittopäätöstä. Kun muissa pohjoismaissa korporatismiin ote hellitti, Suomessa se vahvistui. Liike-elämän ajattelutavassa tapahtui muutos 2006, kun teknologiateollisuuden työnantajat eivät enää antaneet Etelärannan EK:lle mandaattia solmia keskitettyjä tulosopimuksia.

Tutkimuksessa osoitetaan, että Suomessa käytetään lobbaukseen rahaa yli 120 € per capita, kun ammattiliittojen jäsenmaksut työttömyysturvalla vähennettynä lasketaan mukaan. Tutkimus osoittaa, että julkisen valinnan teoria toimii selittäjänä suomalaisessa korporatismissa ja että vapaamatkustajan ongelma kärjistyy. Anastasiadiksen teoria politiikan sisäpiiristä toimii suomalaisen sisäpiiri-ilmion selittäjänä. Poliittinen passiivisuus äänestysaktiivisuudella mitattuna on voimistunut tutkimusjaksolla, kun nukkuvien puolueen kannatus on kasvanut 18 prosentista 38 prosenttiin.

Asiasanat: Asymmetrinen tieto, eettiset menettelytapasäännöt, jäsenmaksuperintösopimus, kilpailu, kolmikanta, korporaatiot, EU-korporatismi, korruptio, lobbari, lobbaus, läpinäkyvyys, politiikan pyöröovi, sisäpiiri, suomalainen valtio-oppi, työehtojen yleissitovuus, työeläkejärjestelmä, ulkopiiri.

Abstract

Economic Interest Groups as Political Insiders.

A Research on the Lobbying of Finnish business community in the Tripartite system between 1968–2011.

The study provides an interpretation of the influence of political interest groups in the Finnish business community (later the Business) and its lobbying after the national income policy agreement. The research puts the transparency and corruption of Finnish society in a more critical light. The Business has a greater role than earlier assumed in Finnish political decision-making. In the EU and EMU solutions, the impact of the Business was crucial.

Based on the research, the membership fee collection agreement, the earnings-related pension scheme and the universality of working conditions form the foundations of the corporate system. These and a tripartite contract system were the basis of stable economic growth since the 1970's. Within the earnings-related pension scheme employers were able to – when there was a shortage of money – re-borrow from paid employment pensions, which became a new and important corporate financing alternative to the banks' dominance. With the new agreement employers, instead of communists who were active in the unions, collected tax deductible fees from workers to labor unions. As a result of this trade unions became more willing to negotiate. The law on universality of working conditions was a surprise for both employers and employees: it was in violation of the will of corporations in the last socialist majority parliament in 1970. In 2001 corporations supported universality.

The government supports corporate bargaining positions, gives tax benefits, as well as listens to and delivers agreed social policy proposals. In the EU and EMU solutions the roles of these interest groups strengthened. Financial and labor market policies became the most important internal policy instruments to regulate economic policy. In the study, this new phase is called EU corporatism. The labor market system in Finland connects active citizens to major political solutions. It has given a strong legitimacy to corporatism in Finland.

In the light of the results of the study corporations are the insiders in the political process and they have regular direct relations with decision-makers. But corporations have also a leading role in indirect influence. The corporate idea – the political thinking in Finland – means that the political relations of corporations, i.e. the labor market system, are part of the decision-making system rather than lobbying. The Finnish concept of lobbying has been based on the idea that only influencing political decision-making by parties other than corporations is lobbying. Over 65% of the workforce belong to unions.

The results of the research divide lobbyists into six categories, such as principals (or clients), trusted persons, employees, contract workers, experts and volunteers. The classification is partially hierarchical, where the clients represent crony capitalism – an inner circle with more insider information on companies, organizations and the government than legislators have. As politics in Finland lacks insider rules, crony capitalism also has a strong

influence on political decision-making. For example, crony capitalism has incorporated labor unions into corporate ownership policy. This is executed within the framework of the earnings-related pension scheme.

Political research has neglected the role of the economy and businesses. This study makes a difference between the inner circle and the influence of the outer circle. Insiders' lobbyists control asymmetric information and exercise influence with it - both in business and politics. The study concludes that Nokia became the influential factor of the 1990's EU corporatism. Alongside this, a trend began in which, among the top business associations, competition of power and regulation became intensified between different ownership groups.

The roots of Finnish corporatism are in the Betrothal of January 1940, which united the divided nation. After the war, it emerged as a co-operation policy, which was later referred to as finlandization. The alternative was a communist Finland, which was successfully defeated by income policy cooperation. Hard-handedness means operating with insider information where the legislator does not have genuine political options - just an option given by the insiders.

Income policy interest groups have become a privileged group of insiders. The Finnish parliament and Government have become more and more dependent on corporations from time to time. Although compared with the rest of Europe corruption in Finland has been negligible, in the light of the new criteria the Finnish corporate system can be called structurally corrupted. Finland lacks insider rules in politics. In addition to the self-regulation of the lobbyists, Finland requires legislation-based regulation in order to strengthen the position of the Parliament. It requires an agreement on how to define who is a lobbyist.

The role of corporations strengthened in the corporate governance system of pension insurance companies as a part of the monetary union decision. When in the other Nordic countries the grip of corporatism loosened, in Finland it strengthened. A change in the politics of the business elite occurred in 2006, when employers in the technology industry no longer issued a mandate to the Confederation of Finnish Industries EK (Elinkeinoelämän keskusliitto, EK) to negotiate centralized labour agreements.

The study shows that in Finland €120 per capita is spent on lobbying when labor union membership fees minus unemployment insurance costs are included. The research shows that the theory of public choice is a defining factor in Finnish corporatism and that the problem of the free rider is becoming topical in the political arena. Anastasiadis's idea of political insiderism is a factor in explaining the Finnish insider phenomenon. Political passivity, measured by voting in elections, intensified during the research period, when the support of "the sleeping voters' party" grew from 18% to 38%.

Key words: Asymmetric information, ethical rules of conduct, membership fee collecting agreement, competition, tripartite, corporations, EU corporatism, corruption, lobbyist, lobbying, transparency, revolving door in politics, insiders, Finnish state doctrine, universality of working conditions, employment pension scheme, outsiders.

SISÄLLYSLUETTELO

1. Johdanto tutkimukseen	11
1.1. Näkökulma ja tavoite	11
1.2. Teoreettinen tausta ja tutkimuskysymykset	20
1.3. Aiempi tutkimuskirjallisuus	31
1.4. Suomalaisen ”valtio-opin” juuret	45
1.5. Lähteet, lähdekritiikki ja metodiset haasteet	56
1.6. Rakenne	64
2. Liike-elämä ja Suomen mallin synty	69
2.1. Taloudellisten eturyhmien järjestöistä ja niiden suhteista	69
2.2. Tulonjakopolitiikan korporatiiviset fundamentit	78
2.3. Sisäpiirin kaksoisstrategia vie yhteiskuntakorporatismiin	96
2.4. Päätelmiä ja teesejä	114
3. Suomi integroidaan Euroopan unioniin	116
3.1. Kilpailu markkinoista ja uusista pelisäännöistä	116
3.2. Korporaatiot lobbaavat Suomen EU-neuvottelupositioita ...	122
3.3. Työeläkkeet ja ratkaisu työeläkeyhtiöistä	135
3.4. Maatalousneuvottelut EU:n kanssa	146
3.5. Kansanäänestys, Eurooppalainen Suomi ja eduskuntakäsittely	165
3.6. Korporaatiot lobbaavat Suomen rahaliittoon.....	172
3.7. Päätelmiä ja teesejä	199

4. Omistajuus motivoi liike-elämää moniääniseksi	207
4.1. Tytäryhtiötalouden uhka ja suomalainen malli	207
4.2. Nokiasta poliittisen vaikuttamisen ideaali	213
4.3. Kilpailu omistajaohjauksesta ja suomalaisesta omistajuudesta .	226
4.4. Omistajayrittäjät aktivoituvat liike-elämän vaikuttajiksi	237
4.5. Päätelmiä ja teesejä	245
5. Uusi sisäpiiri vaikuttaa EU-korporatismeissa	249
5.1. Suomalaisen liike-elämän vaikuttamisesta EU-areenalla	249
5.2. Julkisuuslainsäädäntö muuttui 1999	257
5.3. Korporatiivisen valmistelun sisäpiiri	262
5.4. Korporaatioiden voimavarat	268
5.5. Suomalainen korruptiivisuus	275
5.6. Lobbareiden typologiat ja politiikan pyöröovi	282
5.7. Päätelmiä ja teesejä	293
6. Tulosten arviointia, yhteenvetokeskustelu ja johtopäätökset	299
LÄHTEET	315
LIITTEET	370
HENKILÖHAKEMISTO	391
LYHENTEET	395
KUVALUETTELO	402
KIITOKSET	403

Marialle

Memoire

Sa Majesté Imperiale, dont
les soins sont particulièrement attachés à
des mesures, qui préparent le bonheur
des Sujets, qui Elle, vient de S'acquiescer, et
daigné indiquer, par écrit du 21 de Juin,
le desir de connoître, autant qu'il se pourra,
leur état, besoins et les moyens, qui ils comp.
les plus convenables, pour
Finlande, dont ils ont
resenti, permet, qu'à
se tous les Etats de la
Finlande, maintenant soumis à son
Sceptre, soient envoyés à Sa Majesté

Sire
de Votre Majesté Imperiale
Les très soumis et très fidèles Sujets
Le Baron de Mannerheim
Frédric Lettely
Jean Gjedde, Erasmus
Gustaf Saven Saphet Häytälä. Bengt Laurikain.
C. R. Rothkup. P. C. Silfverskiöld.
Avar Wallenius.
Erik Borgström J. H. Lindell.
N B

Kuva 1: Carl Erik Mannerheimin johtama lähetyskunta neuvotteli loppuvuodesta 1808 Pietarissa Venäjän keisari Aleksanteri I:n kanssa imperiumiin liitettävän alueen statuksesta. Mannerheim kirjoitti ranskaksi keisarille. Finlande' sta ei tullut oblastia Venäjän svodiin, vaan se jäi yksinvaltaisen keisarin ukaasien lainsäädännön ulkopuolelle. Suomesta tuli suuriruhtinaskunta, joka säilytti vanhat Ruotsin vallan aikaiset lakinsa ja joka sai oman esittelijän – ministerivaltionsihteerin – tuomaan Suomen asiat keisarin ratkaistavaksi. Valtiosihteerin viraston arkisto, Akti 3 vuodelta 1808. Kansallisarkisto.

1. Johdanto

1.1. Näkökulma ja tavoite

Useiden kiinnostuksen kohteena,
mutta tutkimuksen katvealueella

Tämä tutkimus käsittelee suomalaisen liike-elämän poliittisen edunvalvonnan lähihistoriaa. Tässä viitekehyksessä tutkitaan myös rajatusti, miten suomalaisten etujärjestöjen poliittinen toiminta liittyy ajankohtaiseen keskusteluun liike-elämän roolista poliittisessa vallankäytössä ja 'lobbaamisessa' – jopa vallankäytön sisäpiirissä. Kysymys on myös kilpailusta¹ siitä, miten määritellään poliittinen vaikuttaminen tai lobbaaminen aikakaudella, kun politiikka on suuressa murroksessa.

Tutkimusnäkökulman asettaminen ja rajaaminen on ollut suuri haaste oloissa, missä monet kilpailevat tutkimussuuntaukset ja -näkökulmat tulkitsevat lähimenneisyyttä. Kritiikin muotona on usein vaihtoehtoisen tulkinnan esittäminen.² Tässäkin tutkimuksessa tavoitteena on kirjoittaa historiaa uudelleen "ihmislajin jatkuvan edistymisen näkökulmasta", jotta

¹ Ruostetsaari 1989, 55–57, 279–280: "...energiapolitiikan määräytymiseen mitä ilmeisimmin vaikuttaa julkisten, kollektiivisten ja markkinaperusteisten toimijoiden välinen etukamppailu..."; Vrt. Blom 1998, 197–198. "Poliittinen vaikuttaminen on viimeisten 25 vuoden aikana sosiaalisena tapahtumana muuttunut ja "[s]iitä on tullut eliitin asiantuntijoiden kilpailua julkisilla areenoilla, [...] jolla päätöksenteon kohteena olevan asian argumentit ja itse päätös myydään valitsijoille, tietoyhteiskunnan kuluttajille." Lobbaus-sanaa käytettiin eräissä väitöksissä – Lamberg 21.5.1999 ja Jaatinen 11.6.1999. Vrt. Jansson 1970; Nousiainen 1958–2005; Nousiainen 1998, 93. Tässä laitoksessa on sivuilla 90–114 analyttinen luku "Etujärjestöt", missä arvioidaan parlamentarismia ja korporatismia suhdetta. Toisaalta Janssonin mukaan painostusryhmiä ovat jokainen organisoitunut tai organisoitumaton, pysyvä tai tilapäinen ryhmä, joka pyrkii vaikuttamaan viranomaisten päätöksiin, mutta joka silti ei puolueiden tavoin suorastaan pyri saamaan haltuunsa valtiovaltaa julkisia virka-asemia miehittämällä. Tällaisia toimijoita Jansson katsoo olevan esimerkiksi uskonnolliset yhdyskunnat ja ammattiyhdistykset; Paloheimo & Wiberg 1997 lienevät ensimmäisiä, jotka mainitsevat lobbauksen terminä.

² Kalela 2000, 203.

maailmasta tulee ymmärrettävämpi.³ Kilpailussa tutkijoiden näkökulmat tilanteeseen tai prosessiin ovat erilaiset. Voi kuitenkin paljastua, ettei sama tutkimuskohde osoittaudukaan samaksi, koska kiistellään siitä, mikä on asiallista ja mikä epäasiallista vaikuttamista.⁴

Pyrkimys pitää tutkimus koossa on ollut paljon ennakkokäsityksiä vaikeampaa. Avainsanat ”poliittinen vaikuttaminen”, ”edunvalvonta ja lobbaus” rinnakkaisina käsitteinä sekä ”edunvalvonta” ja ”lobbaus” omina käsitteinään herättävät kaikki keskustelua tieteellisen tutkimuksen oppisuunnissa ja niiden välillä. Niitä koskeva tutkimus vaikuttaa hajautuneen katveisiin ja marginaaleihin. Siksi tekijä yrittää muodostaa omaa tulkintaa siitä, miten ymmärtää tutkimusaihetta ja sitä sivuavia teorioita.

Sanakirjamerkitystä sanan ”lobbaus” henkilövaikuttamisen selittämiseksi voidaan hakea esimerkiksi Cambridgen englanninkielen sanakirjasta, jolloin se määritellään pyrkimykseksi ”yrittää saada joku vallassa oleva, yleensä hallituksen valittu jäsen, tukemaan lakeja tai sääntöjä, jotka antavat organisaatiolle tai teollisuudelle etulyöntiaseman.”⁵ Keskustelu ja tutkimus lobbauksesta on kuitenkin kehittynyt tällä vuosituhanella merkittävästi – pois henkilövaikuttamisen rajatusta käsitteestä. Lobbaukseen erikoistunut sanakirja määrittelee sen henkilövaikuttamista paljon laajemmin: lobbauksella tarkoitetaan ”toimia, joilla pyritään vaikuttamaan lainsäätäjiin tai julkisiin virkamiehiin ehdottamalla, siirtämällä tai torjumalla lainsäädäntöä tai muuttamalla lakeja. Lobbauksen ytimessä on kiireellistä viestintää suullisesti tai kirjallisesti, kun viranomaiset vaikuttavat lainsäädäntöön, politiikkaan tai hallinnollisiin päätöksiin. Oikeudellista määritelmää lobbaukselle ei ole. Sen käytännöt perustuvat syvästi maan demokraattiseen ja perustuslailliseen ympäristöön.”⁶ Lobbaus ei kuitenkaan ole sanakirjakysymys, vaan lobbauksen määrittely liittyy vallankäyttöön.

Lobbaamiseen liittyvän konseptin juuret perustuvat – julkisia asioita toimittavien tahojen yhteistyöliittymän EPACA:n mukaan – Englannin

³ Carr 1986, xiv; Kalela 2000, 64,68. On pystyttävä olemaan syyttäjä ja samalla puolustusasianajaja. Ristiriita on tunnistettava.

⁴ Kalela 2000, 183.

⁵ Cambridge Dictionary, ”lobbying – the activity of trying to persuade someone in authority, usually an elected member of a government, to support laws or rules that give your organization or industry an ad-vantage.” Cambridgen yliopiston englannin kielen verkkosanakirja. <<https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/lobbying>> [luettu 17.1.2018].

⁶ De Fouloy 2011, 187. ”To conduct activities aimed at persuading legislators or public officials to pro-pose, pass, or defeat legislation or change existing laws. The essence of lobbying involves solicited communication, oral or written, with a public official to influence legislation, policy or administrative decisions. There is no single legal definition of lobbying. Lobbying practices are deeply embedded in a country’s democratic and constitutional setting.

kuningas Juhana Maattoman 1215 hyväksymään Magna Chartaan, joka on ensimmäinen eurooppalainen perustuslakina pidettävä asiakirja. Siinä kuningas menettäessä valtaansa oli pakotettu antamaan aatelisille ”oikeuden tulla kuulluksi”. Parlamentti syntyi aateliston kutsumisesta koolle, jolloin hallitsija antoi sen lausua kantansa asioista. Periaatetta, ettei oikeuden päätöstä – tuomiota – voinut ostaa, voidaan pitää oikeusvaltioajattelun siemenenä (Magna Chartan kohta 40: *”To no one will we sell, to no one deny or delay right or justice”*). Lobbari-termi juontaa juurensa toimittajista, jotka odottelivat parlamentin kokoussalin käytävällä ja joita kutsuttiin nimellä lobby-correspondent. Nämä haastattelivat parlamentin (alahuoneen) jäseniä siitä, mitä on päätetty.⁷

Lobbaaminen voitiin tutkimuksessa käsittää vielä vuosituhannen vaihteen Suomessa ”ei-julkiseksi yhteiskuntasuhteiden hoidoksi” ja yhdistää se vaalirahoitukseen, jolloin voitiin ostaa puolueita, poliitikkoja ja ratkaisuja.⁸

Voitto Helanderin mukaan liike-elämän poliittisen vaikuttamisen juuret ovat etujärjestöissä, jotka pyrkivät vaikuttamaan poliittisten puolueiden kautta.⁹ Taloudellisten järjestöjen roolin vahvistuminen on merkinnyt sitä, että järjestöt osallistuvat suoraan poliittiseen päätöksentekoon, mitä Jaakko Nousiainen kutsuu usukorporatismiksi.¹⁰

Korporatiivista systeemiä pidetään Suomessa ”veljeskuntana”, jonka yhteistyö tuottaa yhteiskunnalle hyvää. Veljeskunta on sisäpiiri, poliittinen sipuli, jossa on paljon kerroksia ja osapuolia, jotka ovat organisoituneet monin eri tavoin. Tätä on pidetty normaalina työmarkkinayhteistyönä, joka on ollut oma rajattu sektorinsa, jonka osapuolet – työnantajat ja palkansaajat – yhdessä sopivat toiminnastaan ja sen kustannuksista. Yhteiskunta, valtio on ollut sen kolmas osapuoli, jonka päätöksentekoon nämä yhdessä ja erikseen vaikuttavat. Valtiosta on tullut paitsi maksaja myös saava osapuoli: mitä paremmin yhteistyö on toiminut sen vakaampaa on ollut yhteiskunnan ja talouden kehitys. Tämä on erityisesti työmarkkinaosapuolten oma käsitys.¹¹

Tässä lähdetäänkin olettamasta, että tulopolitiikkaa eivät sitä tekevät pidä poliittisena vaikuttamisena tai lobbaamisena, vaan se on politiikan

⁷ European Public Affairs Consultancies' Association (EPACA), "About Lobbying". EPACA:n verkkosivut. <<https://epaca.org/about-lobbying>> [luettu 17.1.2018]; Magna Chartan englanninkielinen teksti alkuperäisestä latinasta. Julkaistu 28.7.2014. British Libraryn verkkosivut <<https://www.bl.uk/magna-carta/articles/magna-carta-english-translation>> [luettu 17.1.2018]

⁸ Vrt. Lamberg 1999, 14, missä lobbaaminen käsitetään henkilösuhteita laajemmaksi vaikuttamisen strategiaksi (tutkimuskehikko).

⁹ Helander 1977, 6.

¹⁰ Nousiainen 1992, 91.

¹¹ SAK 2007.

ulkopuolelle jäävää työmarkkina-asioiden hoitoa, ammattilaisten erikoistyötä. Sen varjolla on kuitenkin mahdollista vaikuttaa yhteiskunnalliseen päätöksentekoon. Veljeskunnassa on kartettu lobbaus-sanaa ja mieluummin puhuttu edunvalvonnasta, vaikka SAK:n Lauri Ihalaisen reiviinmääritys on täsmällinen: ”SAK:lle kuuluu kaikki paitsi ulkopoliitiikka”.¹² Lauri Lyly, Ihalaisen seuraaja SAK:ssa täsmensi, että ”kaikki asiat, jotka vaikuttavat työpaikan arkeen”.¹³ Työnantajien Johannes Koroman kirjan nimi laajentaa sen myös ulkosuhteisiin.¹⁴ Toisaalta veljeskunta haluaa vähätellä rooliaan ja toisaalta se haluaa määritellä, mitä on asianmukainen poliittinen vaikuttaminen.

Mielenkiinto talouden ja rahan mahtiin politiikassa on ollut kasvussa.¹⁵ *Taloudesta* on tullut kylmän sodan päättymisen jälkeen ideologioiden rinnalle tärkeä perustelu poliittisille päätöksille. Siksi taloustieteen vaikutus politiikan tutkimukseen on ajankohtainen teema. Globalisaatio on tärkeä ilmiö, joka on avannut talouskeskustelua *politiikan tutkimuksessa*. Yritysten kasvu valtioiden rinnalle maapallon suuriksi toimijoiksi on ollut ilmeistä.¹⁶ Ihmisten välinen kommunikaatio on kokenut suuren murroksen mm. ilmailun ja tietoliikenteen ansiosta, mikä on vaikuttanut *viestintätutkimukseen*. Vallankäyttö ja siihen vaikuttaminen onkin tullut tärkeäksi keskusteluteemaksi, mistä Yhdysvalloissa ja Euroopassa on synnytetty *uutta säätelyä*. Vaikka siitä on vielä vähän tutkimusta, sillä on merkitystä tämän tutkimuksen kannalta.

Vallan kolmijako-oppi on työväline systeemikuvauksessa, missä vallan väärinkäytön estämiseksi lainsäädäntövalta, tuomiovalta ja toimeenpanovalta on erotettava toisistaan. Charles-Louis De Secondat, La Brede ja Montesqueuin paroni esitteli kolmijaon teoksessaan ”Lakien henki”.¹⁷ Montesqueuin kolmijaon pohjalta tiedonvälityksen valta on käsitetty myöhemmässä tutkimuksessa ”neljänneksi valtiomahdiksi”.¹⁸ Aktiivinen kansalaisuus, joka pyrkii vaikuttamaan yhteiskunnassa päätöksentekoon, voidaan käsittää vallanjako-opin hengessä ”viidenneksi valtiomahdiksi”.¹⁹

Globalisaatiossa kolmijako-opilla on merkitystä sekä hallituksille että yrityksille. Valtio on kansainvälis-oikeudellisen määritelmän mukaan rajattu alue, siinä asuva kansa ja sen muodostama hallinto, jolla on

¹² Talouselämä 31/2002: Lauri Ihalaisen haastattelu.

¹³ Kaleva 14.6.2009. Lauri Lylyn haastattelu.

¹⁴ Koroma 2015a. Suomalaisten hyvinvointia rakentamassa.

¹⁵ Piketty 2014; Chandler 1977; Chandler 1990.

¹⁶ Chandler 1990.

¹⁷ Montesqueui 2001; Myös Niccolò Machiavelli, John Locke ja James Harrington olivat esittäneet samoja periaatteita.

¹⁸ Wiberg 2011, 236,583. (Siinä s. 236 mainitaan virheellisesti tiedonvälitys kolmantena valtiomahdina, mutta tarkoitetaan neljättä.)

¹⁹ Van Schendelen 2002, 1–18.

yksinoikeus käyttää alueella voimaa ja väkivaltaa.²⁰ Kolmijako-opin rinnalla on kehittynyt muita käsityksiä valtalähteistä (jäljempänä mm. eliittiteoriat, julkinen mielipide ja korruptiivisuus), jotka ovat tämän tutkimuksen kannalta merkittäviä. Tässä Steven Lukes on ollut tärkeä suunnan näyttäjä. Se, joka voi vaikuttaa tulkintoihin ja muiden käyttämiin arvovalintoihin, käyttää merkittävää valtaa.²¹ Liike-elämän poliittisen vaikuttamisen analysoinnissa voi tukeutua perinteisen etujärjestötutkimuksen ohella viimeaikaisen poliittisen vaikuttamisen säätelykeskusteluun.

Mitä on poliittinen vaikuttaminen?²² Ja mitä kaikkea on kysymyksen taustalla? ”Ilman eturyhmiä ja lobbausta politiikka olisi joko yhden tekevää tai kuollut.”²³ Ja toisaalta se, joka määrittelee, mikä on yleisesti hyväksyttyä poliittista vaikuttamista tai tavanomaista lobbausta²⁴, määrittelee poliittisen toiminnan säännöt. Eli sen, kuka saa vaikuttaa.²⁵

Parhaana poliittisena vaikuttamisena Suomessa pidetään sitä, että kukaan ei huomaa tulleet vaikutetuksi. Päättäjät kokee itse löytäneensä ratkaisun. Kysymys on poliittisesta lukutaidosta.²⁶ Kaikki vaikutusvalta ei aina näy. Tässä on paradoksi. Demokratian pelisääntöjen perusteella voisi vaatia läpinäkyvyyttä. Etujärjestöjen toiminta ei ole sitä Suomessa tarvinnut. Pikemminkin asia lienee päinvastoin. Se on poliittiseen vaikuttamiseen liittyvä keskeinen ongelma. Poliittiseen kulttuuriin kuuluvat myös epäviralliset ja toistuvat tavat, joilla päätöksiä tehdään ja asioita hoidetaan. Vaikka niitä ei ole kirjattu lakeihin, niin niiden tunnistaminen on tärkeää, jotta ymmärtäisi, miten politiikka toimii.²⁷

²⁰ Broms 1978; Paloheimo & Wiberg 1997, 88–89.

²¹ Lukes 1974, 23–25, 34, 38–39, 46–50. Lobbying Disclosure Act of 1995. Public Law 104–64, 19.12.1995, 109 Stat. 691. Yhdysvalloissa em. laki määrittelee lobbarin. Jäljempänä luvussa 5

²² Oikeusministeriön julkaisema demokratiasanasto sisältää yli 1000 demokratiaan ja yhteiskuntaan liittyvää käsitettä selityksineen. Oikeusministeriön demokratiasanasto ei vielä vuoden 2017 alkaessa tuntenut esimerkiksi sanaa ”lobbaus”. Oikeusministeriön toimittama ja ylläpitämä verkkopalvelu <<http://www.demokratia.fi/tietotori/demokratiasanasto/>> [luettu 31.12.2016].

²³ Van Schendelen 1993, 1.

²⁴ HE 79/2010 vp 10.6.2011, voimaantulo 1.10.2011, Säädoskokoelma 636/2011.

²⁵ Oikeusministeriö (24/2017): ”Vaikutusvallan kauppaamisrikos. Lausunnotiivistelmä.”

²⁶ Rytkölä 2008, 16: ”...eli tietoisuutta yhteiskunnallisista asioista mutta myös media-kriittisyyttä.”

²⁷ Kantola 2015, 4; Taloussanomien 12.6.2017: Bengt Holmström: Väärin ymmärretty ja käytetty läpinäkyvyys on ongelma demokraattisissa maissa. Se lisää turhaan epäluuloja poliitikkoja kohtaan.

Tutkimuksen tavoite ja liike-elämän käsite

Tutkimusaiheen rajaamiseksi törmättiin myös siihen, että joudutaan haastamaan tieteessä ja tavanomaisessa kielenkäytössä esiintyviä valitsevia käsityksiä poliittisesta vaikuttamisesta. Siksi on pitänyt keskittyä ”ilmiöön”. On noudatettu lordi Actonin ohjetta: ”Tutkikaa probleemia, älkää aikakautta!”.²⁸ Ideana on ollut tutkia ilmiötä liike-elämän poliittisesta vaikuttamisesta Suomessa. Suomalaiselle yhteiskunnalle on historiallisesti ollut tyypillistä tietynlainen järjestykseen perustuva kokonaisuusajattelu, jonka juuret juontuvat maata koetelleisiin syviin kriiseihin.²⁹

Liike-elämällä tarkoitetaan ”business” -ilmiötä, liiketoimintaa, jota harjoittavat yritykset, yksityiset ja julkiset. Taustana on Benjamin Waterhousen käsitys *liike-elämästä*, missä sen edustajat ovat liikkeellä yhtä yritystä suuremmalla asialla edustaen laajemman yritysyöryhmän tai talouden intressejä.³⁰ Käsitteellisesti liike-elämä erotetaan *elinkeinoelämästä*, jolla tässä tutkimuksessa tarkoitetaan yritysten ja julkisten toimijoiden muodostamaa kokonaisuutta, yhteisöllisyyttä, jota erityisesti kauppakamari laitos edustaa. *Elinkeinoelämä* kattaa yritysten lisäksi kaupungit ja kunnat.³¹ Liike-elämällä tarkoitetaan tässä yrityksiä ja niiden yhteistyömuotoja. Kun tarkastelua täydennetään sidosryhmäanalyysillä, myös *yritysten henkilöstöt* ovat osa liike-elämää, kun taas *palkansaajajärjestöt* kuuluvat laveasti tulkittuna ensisijaisesti osaksi elinkeinoelämää ja ovat työnantaja-osapuolen vastapuoli. Henkilöstö on osa liike-elämän kovaa ydintä yrityksissä edustaen osaamista ja tietotaitoa. Se on työnantajien sopijaosapuoli, jonka organisoituminen on ollut työnantajankin intressissä.³²

Painopiste liike-elämän poliittisen vaikuttamisen tarkastelussa onkin korporaatioissa, etujärjestöissä, jotka ovat tutkimusjaksolla olleet yritysten näkyvimpiä vaikuttamisen väyliä ja ääniä yhteiskunnassa. Työmarkkinajärjestöjen toinen osapuoli – palkansaajat – ovat liike-elämän poliittisessa vaikuttamisessa myös kohde, kumppani ja joskus myötävaikuttaja. Myös liike-elämän järjestöt ovat vaikuttamisen kohde – ei vain jäsenyrityksille.

²⁸ Soikkanen 1995, 110.

²⁹ Alapuro 1994, 316–317.

³⁰ Waterhouse 2014, 8. Ymmärrän kapitalismin talousjärjestelmäksi, jossa tuotantovälineet ovat yksityisessä omistuksessa. Sen vastakohta on yhteisomistukseen perustuva sosialismi, jossa tuotantovälineet ovat valtion omistamia. Markkinatalouden vastakohtaksi löydän valtiojohtoisen suunnitelmatalouden. Tekijä. Vrt. Wuokko 2016, 9.

³¹ Vesikansa Jyrki 1993; Helander 1971. Kummassakin teoksessa alueiden ja kuntien rooli elinkeinojen edistämässä tulee selkeästi todistetuksi.

³² Siltala 2004. Siltala kuvaa työelämän murrosta, kun pääoma vapautettiin kilpailuttamaan yrityksiä ja sijaintipaikkoja, lakko-oikeus siirtyi työntekijöiltä omistajille. Siltalan mukaan politiikasta tuli talouden hienosäätöä.

Intressiryhmätutkimus esittelee eturyhmät usein funktionaalisesti, jolloin yritysten, niiden muodostamien toimialojen ja keskusjärjestöjen ansaintalogiikat muodostavat keskeisimmät funktiot. Sen lisäksi tutkimustraditio identifioi maanviljelijät ja maatalouden, työntekijät, kuluttajat sekä monet yhden asian liikkeet. Eturyhmäksi kutsutaan järjestäytyntä joukkoa, jolla on yhteisiä etuja valvottavanaan.³³ Koska business – liike-elämä – perustuu kilpailuun, ei liike-elämää voida pitää yhtenä homegeenisena eturyhmänä edes silloinkaan, kun jokin järjestö väittää edustavansa koko elinkeinoelämää.³⁴

Omistajien kyky käyttää omaa ja vierasta pääomaa on tärkeä vaikuttamiseen ja vallankäyttöön liittyvä tekijä osakeyhtiössä.³⁵ Osakeyhtiöiden olemuksen ymmärtämiseksi oikeustieteellinen *omistajuuden okkupaatio -tulkinta* eli omaisuuden haltuunotto liittyy nimenomaisesti erilaisten omistajien kykyyn käyttää määräysvaltaa erilaisissa osakeyhtiöissä. Tätä kutsutaan omistajaohjaukseksi (governance).³⁶ Pienessä yhden miehen yhtiössä ei ole ongelmaa ratkaista, kenellä on määräysvalta ja vastuu. Kun osakkaita on enemmän kuin yhden yhtiössä, äänivallasta enemmistöä edustavat osakkaat päättävät ja vähemmistön on tyydyttävä enemmistön mielipiteeseen eli päätökseen siitä, mikä on yhtiön etu. Julkisessa yhtiössä, jossa osakkaita voi olla tuhansia, kenties yhdelläkään yksittäisellä osakkaalla ei ole määräysvaltaa. Tällöin on ilmeistä, että yhtiön johdon (management) informatiivinen ylivalta yhtiön tilanteesta osakkaiden tietoihin verrattuna on merkittävä ja tilannetta sen kaikkine seurauksineen on kutsuttu *managerialismiksi*.³⁷

Chandlerin mukaan kapitalismin kehitystä ei ohjaa markkinavoimien ”näkymätön käsi”, kuten Adam Smith oli väittänyt, vaan managerialismi on toisen teollisen vallankumouksen ohjaava tekijä, ”näkyvä käsi”. Kysymys on yritysjohdon kyvystä mobilisoida pääomat, markkinavoimat ja julkinen valta tehokkaalla tavalla yrityksen käyttöön.³⁸ Siksi on pidettävä

³³ Wiberg 2011, 164. ”Eturyhmä (engl. Interest group) järjestäytyntä joukko, jolla on etuja valvottavanaan, intressiryhmä, intressipiiri. Eturyhmien kiinnostuksen kohteet ovat yleensä taloudellisia, mutta monet on perustettu moraalisten huolenaiheiden pohjalta. Eturyhmien pääasialliset tehtävät ovat lobbaus, suurien rahamäärien lahjoittaminen poliittisiin kampanjoihin ja järjestöjen omien propagandakampanjojen järjestäminen – tarkoituksena vaikuttaa lakien säätämiseen”.

³⁴ HS 16.11.1994. Jarmo Aaltonen: ”Suomen yrittäjäin keskusliitto (Sykl) ja Pienteollisuuden keskusliitto (Ptk) yhdistyvät ensi vuoden aikana. Järjestöt perustavat yhteisen keskusjärjestön, jolla ne haastavat Helsingin Etelärannan työnantajalinnakkeen pien- ja keskisuurten yritysten edunvalvojana”. Vrt. HS 16.12.2003. Unto Hämäläinen kirjoittaa Elinkeinoelämän keskusliitto EK:n perustamisesta: ”Elinkeinoelämä yhdistää rivinsä uudeksi liitoksi”.

³⁵ Troberg 1992; Jakobsson & Korkeamäki 2014.

³⁶ Leppämäki 1998; Vrt. myös Kallio Matias 2013, 41–43; Markku Tapion haastattelu 19.1.2015.

³⁷ Chandler 1977, 3,6–12.

³⁸ Chandler 1977, 498–499.

katse myös toimivan johdon työskentelyssä poliittisen vaikuttamisen näkökulmasta.

Se ei ole voinut tapahtua ilman jännitteitä omistajien, toimivan johdon ja muiden sidosryhmien välillä. Tunnetaan riittävästi tapauksia, missä osakeyhtiön johto on saatu kiinni epärehellisestä ja osakkaiden etujen vastaisesta toiminnasta. Siksi syntyi kansallisia ja kansainvälisiä tilinpäätös-, tilintarkastus- ja kirjanpitoikäytäntöjä sekä suosituksia hyvästä hallinnosta (*corporate governance*) ja yhteiskuntavastuullinen ajattelu-tapa suhteissa sidosryhmiin.³⁹ Niiden tarkoituksena on ollut luoda läpinäkyvyyttä, yhteisiä ja kansainvälisesti vertailukelpoisia toimintasuhteita. Esimerkiksi amerikkalaisen Enron -energiayhtiön vararikko joulukuussa 2001 herätti maailmanlaajuisen keskustelun tarpeesta kontrolloida toimivan johdon asemaa.⁴⁰ Baldwin korostaa, että ”kansainvälistä kilpailua käydään nykyään ei ainoastaan eri maiden yritysten tai toimialojen välillä, vaan myös eri maissa samoissa tehtävissä työskentelevien ihmisten välillä. Entistä syvempi globalisaatio muuttui yritysten näkökulmasta entistä arvaamattommaksi.”⁴¹

Osakeyhtiötä on tässä tutkimuksessa tarkasteltava pääoman analyysillä, jossa keskiössä on omistajien erilaiset kyvyt kontrolloida toimivaa johtoa. Tätä kuvaavat seuraavat pääoman ominaisuudet:

- vieraalla pääomalla on etuoikeusasema konkurssitilanteessa, oma pääoma maksetaan viimeisenä,
- vieraalla pääomalla on sopimusoikeusoikeudellinen oikeus saada tuottoa (velkakirja), kun taas omalla pääomalla sellaista ei ole,
- vieraalla pääomalla on pieni tuotto ja sillä on pieni riski, kun taas omalla pääomalla on korkea riski ja korkea tuotto,
- vieraalla pääomalla ei ole äänioikeutta yhtiön hallinnossa (periaatteessa), kun taas omalla pääomalla on äänivalta,
- vieraan pääoman palauttaminen tapahtuu sopimuksen mukaan (velkakirja), kun taas omaa pääomaa ei palauteta.⁴²

Periaatteessa kaikki osakkaat ovat uusimman osakeyhtiölain mukaan yhdenvertaisia, koska kaikki osakkeet ovat periaatteessa yhdenvertaisia.

³⁹ Esimerkiksi Elo-Pärssinen 2007, 29–55.

⁴⁰ HS 17.7.2003: Enron. Tilintarkastajat olivat yhtiön johdon kanssa laatineet tilinpäätöksiä, missä yhtiön velat olivat 25 miljardia dollaria taseissa olleita 13 miljardia suurempia eli 38 miljardia dollaria. Yhdysvalloissa säädettiin skandaalien siivittämänä Sarbanes-Oxley-laki, ja myöhemmin pörssiävalvoja Securities Exchange Commission (SEC) on antanut useita lakia täydentäviä määräyksiä. Enronin vararikosta syntynyt maineenmenetykset tuhosi sen tilintarkastusyhtiön Arthur Andersenin koko maailmassa. Enronin johto sai kovat tuomiot ja korvausvaateet.

⁴¹ Baldwin Richard 2006, 11.

⁴² Knüpfer & Puttonen 2004, 21.

Näin ei kuitenkaan todellisuudessa ole. Pääsääntö on, että enemmistö päättää. Määräysvalta perustuu suuren enemmistön passiivisuuteen, joka voidaan myös tulkita sijoittajien – erotuksena aktiivisista omistajista (sijoittajista) luottamukseksi yhtiöön ja sen johtoon.⁴³ Sijoittajilla on vain rajallinen kiinnostus, mitä yhtiö tekee ja miten se tekee tuloksensa. Poliitiikan tutkimuksen kannalta tämä on merkittävä kysymys: yrityksissä pienelläkin äänimäärällä voi saada määräysvallan, jos on sijoittajien luottamusta.⁴⁴ Siksi on etsittävä ”näkyvän käden” lisäksi ”näkyvätöntä kättä”, omistajien luottamuspääomaa, jonka varassa liike-elämän tahtotila usein syntyy. Siksi on yritettävä murtaa esteitä päästä sisäpiiriin – ei vain politiikassa, vaan myös liike-elämässä.

Tässä tutkimuksessa ideana on valikoida suppea, mutta edustava joukko liike-elämän vaikuttamisesta esimerkkitapauksia, joilla on ollut suuri vaikutus poliittiseen kehitykseen. Korporaatioiden rooli näissä tapauksissa avaa sen, miten taloudelliset eturyhmät ovat ja vaikuttavat politiikan sisäpiirissä. Sisäpiiriä ei tulkita annetuksi tekijäksi, vaan tapauskohtaisesti etsitään, minkälaisista toimintatavoista ne muodostuvat ja minkälainen ilmiö sisäpiirit ovat kolmikantaisessa järjestelmässä.

Vastauksia etsitään tutkimalla, miten liike-elämän poliittinen vaikuttaminen politiikan ja talouden sisäpiirissä kehittyi siirryttäessä EU-jäsenyyteen ja miten liike-elämän sisäpiirit käyttivät valtaa korporatiivisessa järjestelmässä. Suomen päätöksentekoa vertaillaan suljettujen kotimarkkinoiden (ennen vuosia 1992–1995) ja sen jälkeisen ajan (1992–1995 jälkeen) avointen markkinoiden (sisämarkkinat) välillä.⁴⁵

⁴³ Hallintokoodit on varsinkin julkisissa yhtiöissä laadittu siten, että vähemmistöillä, erityisesti määrävähemmistöllä (esimerkiksi 10 prosenttia osakkeista tai äänivallasta) on merkittäviäkin oikeuksia yhtiössä. Määrävähemmistö voi vaatia eritystilintarkastusta ja velvoittaa hallitusta kutsumaan koolle ylimääräisen yhtiökokouksen. Vähemmistön oikeuksia voidaan myös osakassopimuksella laajentaa osakeyhtiölaista kuitenkin poikkeamatta. Vähemmistöt voivat osakeyhtiössä liittoutua määrävähemmistöksi ja erilaiset määrävähemmistöt voivat myös liittoutua vivuttamalla valtaansa ratkaisuksi, jota enemmistö ei voi sivuuttaa.

⁴⁴ Veranen 1996.

⁴⁵ Wuokko 2016, 17–18,302; Savtschenko 2015, 252; Bergholm 2011, 63; Vauhkonen 2016, 158.

1.2. Teoreettinen tausta ja tutkimuskysymykset

On mahdollista hyvin erilaisista näkökulmista lähestyä tutkimustehtävää. Taloustieteessä talouden toimintaa ohjaa yksilöiden rationaalinen toiminta oman hyödyn maksimoimiseksi. Poliitiikan lähtökohta on, että poliittiset päätökset syntyvät poliittisesti, jolloin erilaiset näkemykset ja edut sovitellaan yhteiseksi päätökseksi.

Julkisen valinnan teoria

Perinteisesti politiikkaa ja taloutta on tarkasteltu toisistaan erillisinä tutkimuskohteina, mutta uusi poliittinen taloustiede yhdistää nämä kohteet toisiinsa.⁴⁶ Äänestäjä ja kuluttaja on sama henkilö, joka päättää kaupan tiskillä ja äänestyskopissa.⁴⁷ Äänestäjän vaikutus äänestystulokseen on äärettömän pieni (=äänen osuus kaikista annetuista äänistä). Tämän jälkeen vaalituloksen perusteella vallan saanut hallinto voi tehdä päätöksiä, jotka vaikuttavat kaikkien kansalaisten elämän oloihin, myös niiden, jotka eivät äänestäneet. Eli yksilöt voivat hyötyä äänestystuloksesta, vaikka eivät äänestäisi. Tätä kutsutaan vapaamatkustajan toiminnaksi, jota tutkii julkisen valinnan koulukunta.⁴⁸

Poliittisen taloustieteen tutkimussuuntaukset voi eritellä kuuteen eri ryhmään: 1) julkinen valinta, 2) omistusoikeuksien taloustiede, 3) lakien taloustieteellinen analyysi, 4) säännöstelyn poliittinen taloustiede, 5) uusi institutionaalinen taloustiede, sekä 6) uusi institutionaalinen taloushistoria.⁴⁹ Tässä tutkimuksessa tukeudutaan paljolti julkisen valinnan teoriaan ja pyritään pohtimaan sen näkökulmasta taloudellisten eturyhmien poliittista vaikuttamista. Eturyhmäteorioiden ja julkisen valinnan teorian auktoriteetti on 1960-luvulta lähtien ollut Mancur Olson, jonka tutkimusten lähtökohtana on vapaamatkustajan ongelma.⁵⁰ Hänen mukaansa suppeat ryhmät, joiden jäsenten välillä vallitsee tiivis vuorovaikutus, voivat käyttää selektiivisiä kannustimia jäsentensä toiminnan suuntaamiseen kollektiiviseen edunvalvontaan, mihin laajat, heterogeeniset ryhmät eivät kykene.⁵¹ Toisaalta Olsonin mukaan maa

⁴⁶ Möttönen 2005, 12.

⁴⁷ Tullock 1976, 5. Tullock kirjoitti James M. Buchananin kanssa alan merkkiteoksen *The Calculus of Consent: Logical Foundations of Constitutional Democracy* (1962). James M. Buchanan palkittiin taloustieteiden Nobel-palkinnolla vuonna 1986. Vrt. myös Dunleavy 1991, 1. Poliittinen taloustiede mallintaa ryhmien suorittamaa poliittista päätöksentekoa samalla tavalla kuin ekonomistit analysoivat kuluttajia yksityisellä sektorilla.

⁴⁸ Vrt. Buchanan 1975, 36–38.

⁴⁹ Buchanan 1989, 61.

⁵⁰ Olson 1971; Olson 1982; Lamberg 1999, 7. Vrt. Rehn 1996, 66.

menettää taloudellisen elinvoimansa ja lamautuu, jos se tulee liian riipuvaiseksi kapea-alaisista eturyhmistä.⁵²

Tämän tutkimuksen kiinnostus kohdistuu tavallisia äänestäjiä aktiivisempiin ihmisiin, ja heidän toimintaansa poliittisessa ja taloudellisessa päätöksenteossa. Kaikkein aktiivisimmat ihmiset ovat todennäköisesti tapahtumien sisäpiirissä ja vähemmän aktiiviset ulkopiirissä. Teorian mukaan eturyhmien toiminnasta voivat hyötyä kaikki asianosaiset, koska julkishyödykkeen ominaisuuksia ovat: 1) sen kuluttaminen ei estä muita kuluttamasta sitä ja 2) ketään ei voi estää kuluttamasta sitä. Esimerkkejä julkishyödykkeistä ovat maanpuolustus, tiet, palokunta ja puhdas ilma. Peliteoreettisesti voidaan vapaamatkustajan ongelmaa mallintaa. Yksittäisten kuluttajien on yleensä rationaalista olla osallistumatta julkishyödykkeiden tuotantoon. Hyöty on suurinta, kun muut kustantavat tuotannon, eikä ole vaaraa tappioista. Niinpä yleisimmin kuluttajien rationaalinen valinta voi olla julkishyödykkeen kustannusten välttäminen. Julkisen valinnan tutkijoiden mielestä yleensä valtiot järjestävät julkishyödykkeiden tuotannon vapaamatkustajan ongelman takia.⁵³

Julkishyödykkeitä ovat tässä tutkimuksessa korporatiivisen yhteistoininnan pohjalta syntyvät yhteiskuntapoliittiset päätökset ja erityiset säätelypäätökset, jotka koskevat järjestelmää. Näistä päätöksistä ei voida sulkea pois ketään, jolloin vapaamatkustus on houkuttelevaa.⁵⁴

Pääkysymys on, miksi jotkut ryhmät menestyvät ja toimivat vapaamatkustajan ongelmasta huolimatta ja mitä ovat näiden ryhmien ominaisuudet. Ryhmän pienuus on etu poliittisessa toiminnassa, koska niissä sosiaalinen kontrolli on tiukempaa kuin suurissa. Todennäköisyys suurten ryhmien kollektiiviselle toiminnalle ja keskitetylle yritykselle on erittäin pieni. Tehokain painostusyksikkö on monopoli, koska siinä ei ole vapaamatkustuksen ongelmaa. Myös oligopoliset tuotantoalat (esimerkiksi paperiteollisuus) ovat tehokkaita. Eturyhmillä on usein jokin muu kuin ideologinen syy toiminnalleen, esimerkiksi ammattiliiton jäsenmaksu. Se sitoo jäsenet ideologisten syiden ohella. Myös yritykset sitoutuvat edunvalvontajärjestöjensä tavoitteisiin, koska ne rahoittavat järjestön toimintaa.⁵⁵

⁵¹ Olson 1982, erit. s. 17–74.

⁵² Olson 1971; Olson 1982; Möttönen 2005, 14.

⁵³ Vapaamatkustajan ongelma liittyy myös siihen, miten valtion kustannukset tulee jakaa ja miten aktiivisten tai varakkaiden kansalaisten (tai yrityskansalaisten) sallitaan toimia julkisista palveluista päätettäessä. Tuottaja voi olla mikä tahansa mekanismi, joka määrää hyödykkeen hankinnasta tavalla, joka ei liitä halukkuuden ilmaisemista maksuvelvoitteeseen (esim. salainen äänestys, kylän vanhimman päätös, satunnaismekanismi, tms).

⁵⁴ Olson 1971, 33–41. Tiivistelmä teoriasta; Olson 1982, 17–35, erityisesti 34; Vrt. Lamberg 1999, 7–8.

⁵⁵ Olson 1971, 49–51, 53–65; Lamberg 1999, 14–15. Vapaamatkustajaongelma on yllä olevaa paljon laajempi ilmiö, kun toimintaan osallistumisesta aiheutuu kuluja, mutta tulosten hyödyntäminen ei edellytä kustannuksiin osallistumista.

Rajattu ja avoin läpäisy: instituutioiden merkitys

Merkittävä julkisen valinnan kriitikko on Douglass C. North, joka on ns. uuden institutionaalisen taloustieteen edustaja. Hänen näkemyksensä perustuu julkisen valinnan teoriaan ja liiketoimintakustannusten teoriaan. Rationaaliset valinnat eivät riitä selittämään talouskehitystä.⁵⁶ Uusi institutionaalinen taloustiede perustuu talouspoliittisen päätöksenteon laajempaan analyysiin, joka ottaa huomioon myös eri intressiryhmien suorittamat painostuskeinot sekä eri maiden poliittisen järjestelmän (instituutioiden) vaikutukset talouden kehitykseen. Entistä enemmän kiinnitetään huomiota taloudellisia päätöksiä tekeviin organisaatioihin. Se laajentaa perinteistä kansantaloustieteen näkemystä taloudellisten rakenteiden toiminnasta mm. korostamalla julkisen sektorin merkitystä taloudellisten edellytysten luojana.⁵⁷

Liiketoimintakustannukset (transaction costs) ovat yksi syy, miksi yritykset aktivoituvat poliittiseen toimintaan. Vallitseva normisto määrää vaikutusmahdollisuuksien puitteet ja organisatorisen viitekehyksen. Sen pelaajat, esimerkiksi etujärjestö, kartelli tai yritys, toimivat tavalla, mikä parantaa niiden liiketoimintaedellytyksiä. Yhteiskunnalliset päätökset muuttavat yritysten hyötyodotuksia ja päämääriä. Jos tuotto-odotus on riittävän korkea, yritys investoi poliittiseen toimintaan.⁵⁸ Poliittikan säännöt johtavat talouden sääntöihin, mutta syy- ja seuraussuhteet kulkevat molempiin suuntiin. Siksi myös taloudellinen käyttäytyminen vaikuttaa poliittisiin rakenteisiin.⁵⁹

Aktiivisilla ihmisillä on erilaisia motiiveja. Taloudelliset motiivit luovat eturyhmiä, joilla on sekä aikaa että rahaa hankkia informaatiota sekä edistää omaa etuaan poliittisessa päätöksenteossa. Tämän johdosta eturyhmien vaikutusmahdollisuudet ovat huomattavan suuret, mitä kutsutaan ns. rent-seeking -ilmiöksi. ”Vuokralla” (rent) kuvataan korvausta, voittoa tai katetta, jonka ”luonnolliset valtiot” ovat kehittäneet ylläpitääkseen sosiaalisia suhteita, kontrolloidakseen väkivallan käyttöä ja sosiaalista järjestystä (yhteistyötä).⁶⁰ Toiselle vuokra on voittoa, toiselle kustannus. Puhdas tulkinta rent-seekingista on ”ylivoiton tavoittelua arvoa tuottamatta”, kaupamista kokonaisuuden kannalta vahingollisella tavalla.⁶¹

⁵⁶ North 1994; Lamberg ja Ojala 1997 ovat käyneet läpi Northiin liittyvää kritiikkiä.

⁵⁷ Lamberg & Ojala 1997, 9; Möttönen 2005, 24–25.

⁵⁸ North 1985; North 1994; Lamberg 1999 vertailee julkisen valinnan teorian ja institutionaalisen teorian – eli Olsonin ja Northin ajattelua.

⁵⁹ North 1994, 48.

⁶⁰ North et al. 2009, xi–xiii. Kirjoittajien mukaan maailmassa on 175 ”luonnollista valtiota” ja vain 25 muuta ”avoimen läpäisyn valtiota”, missä asuu kenties 15 prosenttia maailman väestöstä.

⁶¹ Krueger 1974, 291–301.

Yleensä (luonnollisissa) valtioissa on kolme edellytystä, mihin sosiaalinen järjestys perustuu. Ensinnäkin on oikeusvaltio tai -järjestys eliittejä varten. Toiseksi on olemassa julkisten ja yksityisten eliittien pysyviä muotoja, organisaatioita, mukaan lukien valtio. Ja kolmanneksi sotilaallisen voiman (tai valtion pakkovallan) kontrolloimisesta on yhteinen sopimus.⁶² Eliittejä pitää yhdistää jokin ”liima”, jotta luonnollisessa valtiossa ne pysyvät yhdessä. Valtio voi kehittyä avoimeksi (open access) yhteiskunnaksi, jos kansalaisten osallistumisesta ja tasa-arvosta on yhteinen käsitys, jos taloudelliseen, poliittiseen, uskonnolliseen ja kasvatukselliseen toimintaan voi osallistua ilman rajoituksia, jos sopimustoiminta ja niiden dokumentointi on julkista, jos oikeusvaltioperiaate koskee kaikkia ja jos julkisten palveluiden käyttö ei perustu henkilökohtaisiin suhteisiin.⁶³

Tehokkaat (tuottavat) instituutiot syntyvät siten, että tietoa tuottavista instituutioista – missä hyvänsä maailmassa ne sijaitsevatkaan – saadaan tietoa kustannustehokkaaseen hintaan murroksessa olevien yhteiskuntien käyttöön, mistä North käyttää esimerkkinä itäisen Euroopan yhteiskuntia 1989. ”Kovan työn, rehellisyyden ja lahjomattomuuden perinteet yksinkertaisesti alentavat kustannuksia yhteiskunnallisissa murroksissa ja mahdollistavat monimutkaiset murrokset.”⁶⁴ Yhteenvetona tekijä tulkitsee, että luonnollisessa valtiossa läpinäkyvyys voi olla rajoitettua ja avoimessa valtiossa avoimuus merkitsee päätösten suurta läpinäkyvyyttä. Eli mahdollisuus päästä käsiksi (access) tietoon tai saada keskustella päättäjien kanssa on ratkaisevaa.

Liiketoimintakustannusten merkityksestä: korporatistmin kustannus

Peliteorialla voidaan kuvata julkista valintaa ja selittää sitä, miten siinä syntyy liiketoimintakustannuksia. Epävarmuus, tiedon puute sekä tiedon saamisen vaikeus ovat liiketoimintakustannusten keskeisiä elementtejä. Informaatio voi olla julkishyödyke. Julkinen valta testaa tuotteita ja asettaa niille laatuvaatimuksia (esim. huonolaatuisten tuotteiden kauppa kielletään kehittyneissä valtioissa). Epätäydellinen informaatio voi toimia myös perusteluna julkisen sektorin toiminnalle, koska jos julkinen valta toimii

⁶² North et al. 2009, 26.

⁶³ North et al. 2009, 114. Henkilökohtaisilla suhteilla on suuri merkitys pienissä valtioissa, joissa ihmiset tuntevat toisensa läheisemmin ja paremmin kuin väkirikkaissa ja suurissa valtioissa.

⁶⁴ North 1994, 19, 137–139. Northin mukaan instituutiot muodostavat yhteiskuntien pelisäännöt ja vähentävät ihmisten käyttäytymisen epävarmuutta luomalla arkipäivälle rakenteet. North korostaa, että ihmisten valinnat eivät perustu rationaalisuuteen, vaan myös inhimillisyyteen ja irrationalisuuteen.

jonkun palvelun tilaajana, se myös kantaa vastuun sen laadusta, jolloin agentin ei tarvitse käyttää aikaa tiedon hankkimiseen.⁶⁵ Tämä tekee tiedon asymmetriasta ratkaisevan tekijän poliittisessa vaikuttamisessa.

Julkisen vallan (päämies) ja yksilön välillä (agentti) on intressiristiriita. Yksilö voi tuntea tuotteen huonommin kuin valtio. Sen seurauksena tuotteen hinta laskee ja syntyy haitallista valikoitumista (moral hazard -tilanne). Näin voi käydä verotuksessa ja tulonsiirroissa, jolloin valtio voi käyttää painostuskeinoja, joilla vältetään epäedullisen asiakaskunnan valikoitumista. Informaation hankkiminen aiheuttaa lisäkustannuksia, mikä on tärkeä havainto.⁶⁶

Kun rent-seeking määritellään laueammin, se auttaa erittelemään, mitä voi olla epäasiallinen vaikuttaminen. Jos se otetaan lähtökohdaksi, periaatteessa jokainen yritys (Oy), hanke tai ryhmä voi harjoittaa sitä: 1) suojelurahan periminen rikollisjengin toimesta pienkauppiaan voitosta voi olla samaa kuin, mitä pienyrittäjät arvostellessaan eduskunnan säättämän lain yleissitovuudesta loukkaavan omaa sopimusvapauttaan ja pitävät työmarkkinajärjestöjen jäsenmaksuja "rikollisina", ainakin niiden verovähennyskelpoisuutta, 2) yritysten muodostama kartelli hintojen korottamiseksi ja kilpailun rajoittamiseksi, mihin Suomessa talouselämä perustui, 3) ammattiliiton vaatimus korkeammista palkoista ilman tuotavuuden lisäystä ja 4) hallituksen lobbaaminen verohyötyjen saamiseksi, jolloin se tapahtuu yhden ryhmän eduksi veronmaksajien, kuluttajien tai kilpailijoiden kustannuksella.⁶⁷

Vaikka laeva tulkinta rent-seekingista voi olla kiistanalainen ja häilyttää alkuperäisen puhtaan määritelmän merkitystä, se toimii jäljempänä tässä tutkimuksessa instrumenttina arvioimaan "epäasialliselle poliittiselle vaikuttamiselle" ominaisia piirteitä. Kysymys voi olla myös lobbareiden määrittelystä. Jos mennään Johanneksen evankeliumin ("kuka heittää ensimmäisen kiven...?") tai demokraattisten pelisääntöjen mukaan, herää kysymys, ovatko kaikki periaatteessa lobbareita ja yhdenvertaisia kansalaisia. Liike-elämän osalta kysymys on siitä, toteutuuko yrityskansalaisen käsite koko liike-elämän toiminnassa vai onko toisilla parempi läpäisy sisäpiiriin kuin toisilla. Kyseessä ei ole vain politiikan tekemisen menettelytapakysymys, vaan ennen kaikkea kysymys oikeudesta osallistua (vaikuttaa) päätöksentekoon ja päätöksenteon läpinäkyvyydestä.

Epäviralliset käytössäännöt ovat myös hyvin merkitseviä. Ne on tunnettava paljon paremmin ja niiden vuorovaikutussuhde instituutioihin

⁶⁵ Kiander & Lönnqvist 2002, 20.

⁶⁶ Tuomala 1997, 123.

⁶⁷ Krueger 1974, 291-301.

on paremman ymmärtämisen alku.⁶⁸ Yleensä julkisen valinnan teoriassa motivoivana tekijänä nähdään taloudellisen hyödyn maksimointi. Toisaalta kyseessä voi olla puhdas vallan maksimointikin ilman välitöntä taloudellista hyötyä. Myös rent-seeking voidaan nähdä monopolivaltaan pyrkimisenä, jolloin taloudellinen hyöty voi olla seuraus. Myös sidosryhmien kuulemiseen ja vaikuttamismahdollisuuksiin liittyy periaatteellisia ongelmia. Miten taataan, että keskeiset sidosryhmät tulevat huomioiduksi asianmukaisesti ja millä periaatteilla tehdään valintoja, kun esille nousee intressiristiriitoja – enemmistö-, status- vai argumentointi- periaatteella? Ja kuinka välttää ”capture”-ilmiö eli tilanne, jossa sääntelyn kohdetaho tai intressiryhmä saa lainvalmistelijan ”ohjaukseensa”?⁶⁹ Tämän johdosta on pohdittava läpinäkyvyyden säätelyä.

Tullockin paradoksiksi kutsutaan sitä, että poliittisen vaikuttamisen liiketoimintakustannukset ovat paljon pienemmät kuin siitä saatavat hyödyt. Sen takia esimerkiksi Yhdysvaltain talouskasvu on ollut 1980-luvulla merkittävästi pienempää poliittiseen vaikuttamiseen uhrattujen liiketoimintakustannusten johdosta kuin jos niitä ei olisi uhrattu.⁷⁰ Tämä väittää poikkeaa käsityksestä, jonka mukaan pienet Efta-maat menestyivät toisen maailmansodan jälkeen korporatismiin ansiosta.⁷¹ Kun markkinat ja pääoman liikkeet vapautuivat Suomessa, Itävallassa ja Ruotsissa 1980-luvulla, korporaatiot pystyivät aluksi turvaamaan kehitystä, mutta sittemmin talous kulki umpikujaan varsinkin Suomessa ja Ruotsissa.⁷²

Pyrkimys valtaan: konfliktien sosialisointi vai yksityistäminen?

Instituutionaalisen toimintaympäristön luomisessa keskeistä on valtio-teoria (theory of the state) ja omistusoikeuksien teoria (theory of property rights). Valtio määrittää omistusoikeuksien rakenteen ja on vastuussa niiden tehokkuudesta, mikä puolestaan selittää taloudellista kasvua tai laskea. Omistusoikeuksien teoria on tärkeä taloudellisten organisaatioiden selittämisessä, kun pyritään selittämään liiketoimintakustannuksia. Olemassa olevat omistusoikeudet syntyvät tästä jännitteestä: sääntöjen luojista ja toimijoiden pyrkimyksistä vaikuttaa niihin (vrt. Suomen malli,

⁶⁸ North 1994, 140. ”Lupaus on tässä. Emme koskaan saa lopullisia vastauksia kysymyksiimme. Mutta voimme ymmärtää kehitystä aikaisempaa paremmin.” Northin mukaan Thomas Hobbesin teos ”Leviathan” kuvasi myös yhteiskuntasopimusta. Valtiosta tuli tässä vain vaurauden ja hyvinvoinnin jakaja.

⁶⁹ Baldwin & Cave 1999, 22; Vrt. myös Lepak, Smith & Taylor, 2007.

⁷⁰ Laband & Sophocleus 1988.

⁷¹ Katzenstein 1984.

⁷² Rehn 1996, 338–348; Vrt. myös Olson 1982, 234–237.

tulopolitiikka). Perustuslait ovat tärkeitä, koska ne luovat pysyvät muut-
tumattomat säännöt omistusoikeuksien rakenteelle ja valtiovallan
kontrollille.⁷³

Paaston oikeushistoriallinen tulkinta, teoria ensimmäisen oikeudesta,
okkupaatio, auttaa ymmärtämään aktiivista ja passiivista omistamista.
Ensin ehtivän omistusoikeuden ajatus lähtee omistuksen hallintaan otta-
misesta, ei vain saamisesta tai antamisesta. Kun yrityksessä vähemmistö
yhtiökokouksessa käyttää enemmistön äänivaltaa, se perustuu läsnä oleviin
”aktiivisiin” ääniin, joiden osuus yhtiön koko äänivallasta voi olla vain
muutama kymmenesosa.⁷⁴ Yritysjohdo ja aktiiviset (vähemmistö)omistajat
ovat tässä mielessä tärkeässä roolissa, kun niiden ei välttämättä tarvitse
saada absoluuttista, vaan vain tilapäinen enemmistö läsnä olevien ääni-
vallasta.

Ensimmäistä maailmansotaa ja sen vaatimaa sääätelyjärjestelmää on
pidetty modernin korporatiivisen päätöksentekojärjestelmän käynnistä-
jänä. Sota vaati talousjärjestelmien organisoimista sotaponnistusten tueksi.
Yhdysvalloissa ja Britanniassa ei ollut perinteitä valtion interventionis-
mista, minkä johdosta osallistuminen sotaponnistuksiin ratkaistiin va-
paaehtoiselta pohjalta. Sodan jälkeen yksityinen sektori menetti vaiku-
tusvaltaansa Yhdysvalloissa ja Britanniassa. Saksassa perustettiin kartel-
leja ja myös Skandinaaviassa käynnistyi yksityisen sektorin osallistumi-
nen päätöksentekoon, erityisesti elintarvikehuollossa ja ulkomaankaup-
passa. Suomessa sotien välinen aika nähdään pluralistisena järjestöjen
kilpailuna – kotimarkkinateollisuuden, vientiteollisuuden ja maatalous-
tuottajien välisenä.⁷⁵

Tulopolitiikan syntyessä 1960-luvulla yhden lähtökohdan korporatii-
viselle näkökulmalle loi konfliktien sääntely, jossa välttämättömänä eh-
tona on eturyhmien organisoituminen. Vastapuolten on sovittava yhteis-
esti pelisäännöistä. Neuvottelu, sovittelu ja välitys normatiivisine ja ra-
kenteellisine määreineen ovat merkittäviä luokkakonfliktin väkivaltai-
suuden vähentämiseksi. Kun nämä rakenteet on saatu toimiviksi, menet-
tää konflikti kärkensä. Työnantajaliittojen ja ammattiyhdistysten väliset
säännölliset neuvottelut sulattivat konfliktin voimaa edellyttäen, että
molempien osapuolten edustajat hyväksyivät lojaalisti ratkaisut.⁷⁶

Painostusryhmien poliittisen toiminnan keskeisimpänä tavoitteena on
saada valtio tai muu julkista valtaa käyttävä yhteisö vaikuttamaan ryh-
mien välisiin konflikteihin. Kysymyksessä on näiden konfliktien sosiali-

⁷³ North 1985, 17–18.

⁷⁴ Paasto 2004, 1,354–355.

⁷⁵ Lamberg 1999, 12–13; Tuori 1983, 259–263.

⁷⁶ Dahrendorf 1969, 294–299,335.

soiminen; ryhmien välisten konfliktien ratkaiseminen siirretään julkisen vallan velvollisuudeksi tai oikeudeksi.⁷⁷ Konfliktien sosialisointia ilmentää korporatiivinen sopimusjärjestelmä. Toiselta puolen konfliktien yksityistämällä voitaisiin tarkoittaa sitä, että estetään valtiota olemaan kolmas tekijä konfliktissa, kun valtion kannanottoihin voidaan vaikuttaa jommankumman osapuolen hyväksi.

Poliittinen vaikuttaminen ja lobbauksen määrittely

Vallan käsite on moninainen ja kelpaa selitykseksi melkein mihin tahansa. Kaikissa yhteiskunnissa on pieni vähemmistö, joka tekee tärkeät päätökset. Näitä päätöksiä pidetään niiden tärkeän luonteen perusteella poliittisina. Weberiläinen määritelmä vallasta – A saa B:n tekemään jotakin, mitä B ei muuten haluaisi tehdä – on ollut ”vaikutusvaltaisin”.⁷⁸ Kysymys vallan ja vaikutusvallan suhteesta on olennainen, koska tavoitellaan totuutta virallisesta päätöksenteosta ja siihen kohdistuneesta epävirallisesta vaikuttamisesta, jonka päättäjät ovat halunneet tai ovat olleet pakotettuja ottamaan huomioon.⁷⁹ Epävirallinen ja virallinen ovat käsitteinä hyödyllisiä, koska poliittinen vaikuttaminen voi koostua molemmista.

Vallalla on ”kolmet kasvot”. Ensimmäisenä vallan ulottuvuutena on kyky saada oma päätös läpi vastustuksesta huolimatta (vrt. työehtojen yleissitovuus 1970). Toisena on kyky pitää asioita pois päätöksenteon agendalta, jolloin estetään muiden asettaman tavoitteen toteutuminen (vrt. hyvän hallintotavan koodit). Kolmantena laajennetaan vallan käsite kysymykseksi, miten erilaisten yhteiskunnallisten toimijoiden tapaa arvioida omia tavoitteitaan voidaan hallita (vrt. työmarkkinasuhteet).⁸⁰

On olemassa ainakin kaksi ulottuvuutta tutkia poliittista vaikuttamista – jäävuoresta näkyvä osa ja se, mikä jää vedenpinnan alle. Eliitin harjoittama kontrolli riippuu vähemmistön kyvystä muovautua kohesiveiseksi voimaksi, joka voisi toimia yhtenäisenä rintamana suhteessa yhteiskunnan muihin voimiin. Pieni ryhmä on tehokkaammin organisoitavissa kuin suuri. Vaikka enemmistö on periaatteessa ”ylempänä” kuin vähemmistö missä tahansa konkreettisesti tilanteessa, vähemmistö on vahvempi kuin enemmistö.⁸¹

⁷⁷ Huuska 1968, 8. Huuskan mukaan tutkijoiden tehtävänä on selvittää, kuinka paljon ryhmät kykenevät omaksi edukseen vaikuttamaan julkisen vallan toimielimiin ja millaisia menetelmiä käyttäen ne yrittävät vaikuttaa tai tehokkaimmin kykenevät vaikuttamaan.

⁷⁸ Ruostetsaari 1989, 68–70.

⁷⁹ Ruostetsaari 1989, 68–69. Vrt myös Wrong 1979; Dahl 1976; Foucault 1982.

⁸⁰ Lukes 1974, 23–25, 34, 38–39, 46–50.

⁸¹ Ruostetsaari 1989, 60.

Käsitystä eliitin harjoittamasta informaation kontrollista tukee Anastasiadis-analyysi ulkopuolisten mahdollisuudesta nähdä poliittisen vaikuttamisen prosessi. Toisaalta ”lobbausprosessissa” on neljä osatekijää – maine (legitimiteetti), kommunikaatio (prosessi), informaatio (sisältö) ja poliittinen päätös (lopputulos).⁸² On hämmennystä siitä, mitä lobbaus lopulta on ja mitä se tarkoittaa. Kirjallisuudessa se mainitaan useasti, mutta verrattain harvat tutkimukset määrittelevät sen tarkasti. Siksi lobbauksen komponenttien määrittely riittää tämän tutkimuksen näkökulmaksi. Jos lobbaus käsitetään hyvin erityiseksi poliittiseksi vaikuttamiseksi, rajataan sen ulkopuolelle paljon sellaista, mikä on olennaista – kuten informaatio, taloudelliset kannustimet ja sidosryhmäsuhteiden (intressipiirien tai järjestöjen) rakentaminen.⁸³ Ja jos se rajataan kovin yleisesti, paljon olennaista ja erityistä jää sivuun.⁸⁴ Määritelmä tarjoaa tarkan ja rajatun alueen yritysten poliittisen vaikuttamisen kenttään ilman, että se olisi liian kapea. Toiseksi se laajenee olemassa olevan kirjallisuuden suuntaan, jolloin vältetään ikävä ”pyörän uudelleen keksiminen”.⁸⁵

Tässä tutkimuksessa asymmetrisen tiedon merkityksen näkökulmasta lobbaaminen käsitetään myös julkiseksi yhteiskuntasuhteiden hoidoksi, jolloin se lähestyy julkista painostustoimintaa, mainontaa ja muuta epäsuoraa mielipidevaikuttamista.⁸⁶ Se on käsitetty myös ei-julkiseksi yhteiskuntasuhteiden hoidoksi erotuksena julkisesta painostustoiminnasta.⁸⁷

Yhdysvalloissa eturyhmät kilpailevat keskenään, eikä liike-elämällä ole huippujärjestöjä (peak associations), yhtä tai kahta katto-organisaatiota, mitkä olisivat keskittäneet etujen ajamisen itselleen. Siksi amerikkalaista systeemiä kutsutaan pluralistiseksi.⁸⁸ Ja siksi eurooppalaista lobbausjärjestelmää kutsutaan korporatiiviseksi.⁸⁹ Eurooppalaisissa järjestelmissä lainsäädäntöaloite on enemmän hallituksilla kuin yksittäisillä lainsäädäntöelinten edustajilla ja missä sosiaalinen vastuu on myös yhteisöllä eikä vain yksilöllä.⁹⁰ Amerikkalaisen ”pluralismin” ja eurooppa-

⁸² Hillman & Hitt 1999, 825–842.

⁸³ Hillman & Hitt 1999, 837.

⁸⁴ Anastasiadis 2006, 14. Anastasiadis täsmentää erilaisia ”taktiikoita”, kuten ”suora” tai asiakohtainen lobbaus; raportointi- ja tutkimustulokset; tutkimus- / think tank -hankkeiden käynnistäminen; asiantuntijoiden valikointi ja valmentaminen kuulemistilaisuuksissa ja valtion asettamissa valmistelu- ja päätöksentekoeleimissä; ja päätöksentekijöiden informointi asiakirjoilla tai teknisillä raporteilla.

⁸⁵ Anastasiadis 2006, 15.

⁸⁶ Lerbinger 2006, 229–249 (Suora lobbaus), 250–272 (Ruohonjuuritason lobbaus eli epäsuora lobbaus).

⁸⁷ Lamberg 1999, 14. Lamberg on keskittynyt menetelmään, eikä kenties pyrkinyt 1999 tavoitteellisesti määrittelemään lobbausta.

⁸⁸ Lijphart 1999.

⁸⁹ Mihut 2008, 5–18.

⁹⁰ Vrt. Jansson 1970, 155–157.

laisen ”korporatismin” ero on siinä, että Euroopassa hallitukset konsultoivat pysyvästi järjestöjä ja yrityksiä, kun Yhdysvalloissa yritysten on investoitava tullakseen kuulluiksi – kilpailun ansiosta – myös oikeusjärjestelmässä.⁹¹

Claus Offen ja Helmut Wiesenthalin mukaan työntekijät joutuvat turvautumaan opportunistisiin strategioihin, kun taas työnantajille riittää ”monologi” omassa piirissä. Työntekijöiden on toimittava julkisuudessa päättäväisesti työväen asian puolesta, jonka uhanalaisuus on todistettava joka päivä, mutta on oltava valmis myös sopimaan kabineteissa asioista (vrt. tulopolitiikka, EU- ja EMU-ratkaisut). Tämä tarkoittaa käytännössä ”tarttumista kaikkiin taktisiin mahdollisuuksiin välittämättä periaatteista”, mitä Offe ja Wiesenthal kutsuvat opportunistiksi.⁹² Tämä sopii hyvin em. tapaan tulkita lobbaus ja poliittinen vaikuttaminen joustavasti, ei vain sanakirjan pohjalta.

Anastasiadis rakentaa mallin, miten ulkopuolinen voi saada tietoa lobbaus- tai vaikuttamisprosessin eri vaiheissa.⁹³ Se on tämän tutkimuksen kannalta merkittävä, koska se luo kahdesta dikotomiasta ”läpinäkyvyydestä ja läpinäkymättömyydestä” sekä ”julkisesta ja yksityisestä” työvälineen arvioida poliittista vaikuttamista neljän eri tilan avulla. Kun vain osallistuja on mukana poliittisessa tilanteessa, se on yksityinen. Ja kun muutkin kuin osanottajat voivat kuulla ja nähdä tai olla selvillä tilanteesta, poliittinen vaikuttaminen on julkista.

Kutsutaan sitä ”ulkopuolisen dilemmaksi”, jossa ulkopuolinen ei osallistu päätöksentekoon eli hänellä ei ”kadun miehenä” ole suoraa yhteyttä päätöksentekijöihin. Hänellä on neljä eri mahdollisuutta seurata päätöksentekoa:

- *Julkinen ja läpinäkyvä: ulkopuolinen saa kaiken informaation päätöksentekotilanteesta. Esimerkkinä on eduskunnan täysistunto, jonka olemassaolo on tiedossa, esitykset ja puheenvuorot ovat julkisia.*
- *Julkinen ja läpinäkymätön: ulkopuolinen saa informaation päätöksen sisällöstä, mutta siihen johtanut keskustelu on salaista. Esimerkkinä ovat Euroopan ministerineuvoston tai komission kokoukset, joiden päätökset ovat julkisia, mutta niissä käyty keskustelu on yleisöltä suljettu.*
- *Yksityinen ja läpinäkyvä: ulkopuolinen saa tiedokseen, mutta ei käyttöön kaikkea alkuperäisinformaatiota. Esimerkkinä Anastasia-*

⁹¹ Mihut 2008, 5–18. Eurooppaa ei pidetä tutkimuksessa puhtaasti korporatiivisena; Anastasiadis 2006, 23; Vrt. Rehn 1996, 82–85.

⁹² Offe & Wiesenthal 1980, 104. Tekijä kiittää Bergholmia siitä, että tämä kiinnitti huomion palkansaajien täysin työnantajista poikkeavaan strategiseen ajatteluun.

⁹³ Anastasiadis 2006, 25–26.

dis mainitsee Maailman luonnonsäätiön (WWF) ja yritysten väliset kumppanuusprojektit, jotka ovat julkisia, mutta joiden yksityiskohdat eivät ole ulkopuolisille avoimia.

- *Yksityinen ja läpinäkymätön: ulkopuolinen ei saa tietää tapaamisesta, eikä sen keskustelusta. Esimerkkinä on ”hiljainen keskustelu” lainsäätäjän (kansanedustaja) ja eturyhmän edustajan välillä.⁹⁴*

Tutkimuskysymykset

Työskentelytapaa kutsutaan *läpivalaisuksi*. Tavoitteeseen pyritään vastaamalla tutkimuskysymyksiin, jotka liittyvät Suomen liike-elämän poliittiseen vaikuttamiseen. Asemoidaan tutkimuksen lähtökohdat, kun määritellään Suomen geopoliittinen asema ja hallinto, markkinat ja sosiaalinen järjestys, Suomen malli. Sillä tarkoitetaan korporatiivista, kolmiantaista sopimista, missä työnantajat, palkansaajat ja valtiovalta harjoittavat yhteistyötä.⁹⁵

Ensinnäkin tutkitaan, miksi liike-elämä kehitteli tulopolitiikkaa? Oliko tavoitteena vain rakentaa hyvinvointiyhteiskunnan viitekehys, tulopolitiikka, ja toimintatapa vai oliko taustalla muita poliittisia päämääriä? Etsitään jo tunnettujen taloudellisten motiivien (vakauttaminen) rinnalle poliittisia motiiveja. Tutkitaan, miksi korporatiiviset sisäpiirit syntyivät ja miten eri tutkimusnäkökulmat suhtautuvat tulopolitiikkaan osana poliittista päätöksentekoa.

Toiseksi tutkitaan, miksi ja miten korporatiiviset sisäpiirit toimivat EU- ja EMU-ratkaisuissa hyödyntäen talouden ja politiikan sisäpiiritietoja ja näkevätkö eri tutkimussuuntaukset läpinäkyvyyden näissä ratkaisuissa ongelmina vai kilpailuetuina.

Kolmanneksi tutkitaan, keitä ovat liike-elämän tärkeimmät poliittiset toimijat ja ketkä omistavat tai pitävät valtaa korporatiivisessa vaikutusjasyteemissä? Pyrkimyksenä on samalla tyypittää liike-elämän vaikuttajia sisä- ja ulkopiiriläisiin sekä pohtia heidän vaikutusvaltaansa ja sen ilmenemistä tutkimusjaksolla. Samalla syntyy tämän tutkimuksen tulkinta, miten liike-elämä Suomessa on vaikuttanut kahdessa erilaisessa regulaatioympäristössä: maassa, joka on EU:n jäsen ja maassa, joka ei ollut. Työmarkkinasuhteiden arveltiin kehittyvän 1990-luvun alussa suuntaan, missä korporatistien rakenteet olisivat heikentymässä.⁹⁶

⁹⁴ Anastasiadis 2006, 27.

⁹⁵ Rehn 1996, 69. Vrt. Bergholm 2015, 68–69: nelikannasta ja kaksoissidoksesta.

⁹⁶ HS 22.1.1990. Tammikuun kihlauksen 50 – vuotisjuhla. Vrt. s. 92.

Neljänneksi tutkitaan, miten liike-elämä asemoituu uusimpaan korruptiivisuutta koskevaan käsitemaailmaan, joka syntyi globalisaation kaudella EU-jäsenyyden aikana. Tämän valossa pohditaan korporatiivista valmistelua ja poliittisen osallistumisen läpinäkyvyyttä. Tämä tutkimus pyrkii lopulta pohtimaan eri oppisuuntien käsitysten arvoa Suomen kehitystä selitettäessä.

1.3. Aiempi tutkimuskirjallisuus

Etujärjestötutkimuksen traditio

Tutkimuskirjallisuus jaetaan viiteen osaan, joita ovat perinteinen suomalainen etujärjestötutkimus, järjestöhistoriat, poliittinen taloushistoria sekä EU-aikakauden poliittinen vaikuttaminen ja korruptoituneisuutta taustoittava tutkimus.⁹⁷

Yritettäessä jäsentää tämän tutkimuksen suhdetta aikaisempaan tutkimuskirjallisuuteen tai sellaiseksi katsottavaan tieteelliseen keskusteluun haasteena on ollut sen sirpaleisuus, oppituolien ja tutkimussuuntausten kilpailu sekä tematiikkaan liittyvä suuri murros viimeisten 50 vuoden aikana. Tässä on ollut mahdollista keskittyä erityisesti suomalaista edunvalvontaa koskettelemaan tutkimukseen ja siitä käytävään keskusteluun pitämällä koko ajan kanavat laajalti ja ilman ennakoasenteita avoimna kansainväliseen tutkimukseen.

Yrityksessä sijoittaa tämä tutkimus kansainväliseen viitekehykseen voisi tukeutua ajatteluun, että eturyhmätutkimuksessa on löydettävissä kolme tulkinnallista päälinjaa – kuten Lamberg katsoo: 1) taloudellisten toimijoiden rationaalisuutta korostava julkisen valinnan koulukunta (Olson), 2) pragmaattisempi, positivistinen eturyhmätutkimus, ja 3) korporatistinen koulukunta, joka tutkii valtiovallan ja intressiryhmien yhteistyömuotoja.⁹⁸ Jos näistä pitäisi valita, korporatistinen koulukunta olisi ilmeinen asemointi, koska poliittisen historian ja valtio-opin tutkimuksen etujärjestöperinteet vievät siihen suuntaan.

⁹⁷ Tutkimuskirjallisuuden valinnat ja oppisuuntien nimitykset heijastavat tekijän ajattelua. Tässä on tehty selkeä valinta perinteisen etujärjestötutkimuksen tradition jatkamiseksi, mitä täydentää valikoitu kirjallisuus muista lähtökohdista.

⁹⁸ Lamberg 1997, 144.

⁹⁹ Huuska 1968; Lamberg 1999, 13 tuo esille, että korporatismiin tutkimuksen varhaisin käynnistäjä lienee Helsingin yliopiston entinen valtiotieteen professori Jussi Teljo, joka kirjoitti asiasta artikkelin. Teljo 1953. Teljon oppilaita olivat Huuska ja Martti Noponen. Poliittisesti aktiivisesta eturyhmätutkimuksesta on mainittava vielä TANDEM-projekti: Kajaste 1975.

Mutta sekin lienee riittämätön kuvaus tutkimuksen asemoimiseksi, sillä taloushistorian ja erityisesti järjestelmien läpinäkyvyyttä ja korruptoituneisuutta tarkasteleva tutkimus ja diskurssi ovat antaneet tälle tutkimukselle suuntaa. Se on EU:n ja OECD:n jäsenmaissa ajankohtainen yhteiskunnallinen teema, jonka eräs avainsana on ”lobbaus”. Se laajentaa tutkimuksen näkökulmaa, eikä se ole Suomessakaan täysin vieras keskustelun aihe.

Varhaisin suomalainen väitöstutkimus edunvalvonnasta on Väinö Huuskan ”Etujärjestöjen painostuspolitiikka Suomessa”⁹⁹, joka valaisee päätöksentekijöiden ja hallittavien suhteisiin keskittyvää tutkimusperinnettä niin Amerikassa kuin Euroopassa. Aina 1800-luvun lopulle saakka tutkimuksessa keskityttiin valtiollisen järjestelmän tarkasteluun vain yksilön ja valtion välisenä ilmiönä.

Helander nosti julkiset yhteisöt – erityisesti kunnat – etujaan valvoviksi eturyhmiksi ja osanottajaksi kilpailuun yhteiskunnallisista voimavaroista. Helanderin väitöskirja ”Julkisyhteisöt vaikuttajina” käyttää painostusryhmän sijaan termiä ”eturyhmä” (interest group).¹⁰⁰ Tulopolitiikan syntymisen seurauksena tutkimus kiinnostui korporaatioista. Ilkka Heiskasen DETA-tutkimus kohdisti mielenkiinnon julkisen vallan, etujärjestöjen ja markkinoiden vaikutusvaltaan ja suhteisiin. Näkökulma oli uusi.¹⁰¹ Markkinanäkökulma oli pankkikeskeinen Kansallispankin ja Yhdyspankin leirien näkökulmaa etsivä. Juha Partasen, Jukka Gronowin ja Pertti Klemolan TANDEM-tutkimus oli marxilainen analyysi ja tutkimushanke Suomen yhteiskunnallis-taloudellisesta kehityksestä ja se osittain perustui Sosialistisen Opiskelijaliiton organisoimaan VAMOKAP-projektiin.¹⁰² RESPO oli Åbo Akademin ja Turun yliopiston korporaatioita ja tulopolitiikkaa tutkinut yhteishanke etujärjestöjen ja markkinoiden vaikutuksesta demokraattisiin instituutioihin.¹⁰³

Arvo Myllymäki pohti väitöksessään ”Etujärjestöt, tulopolitiikka ja ylimmät valtioelimet”¹⁰⁴ erityisesti HM 2§:n valossa etujärjestöjen asemaa julkisoikeudelliselta kannalta. Myllymäki lienee ensimmäisiä, joka vertailee poliittisia puolueita ja etujärjestöjä vallankäyttäjinä.

¹⁰⁰ Helander 1971. Jatkossa tukeudutaan tähän määritelmään eturyhmistä.

¹⁰¹ Heiskanen 1977. DETA tarkoitti demokratiaa ja tasa-arvoa.

¹⁰² Gronow, Klemola & Partanen 1977; VAMOKAP. Valtiomonopolistisen kapitalismin tutkimushanke. 1975. Tekijän hallussa.

¹⁰³ Helander 1977, 1; Soikkanen 2015. Responsiivisen politiikan tutkimussuuntaus ilmeni myös Turun ja Helsingin yliopistojen suuntautumiseroja. Helsingin yliopiston valtiotieteellinen tutkimus on instituutiokeskeistä ja tarkastelee vallankäyttöä keskushallinnon näkökulmasta ”ylhäältä alas” -suunnassa. Turun yliopiston yhteiskuntatieteellinen tutkimus on suuntautunut poliittisiin voimiin, puolueisiin ja eturyhmiin tarkastellen sitä näkökulmasta ”alhaalta ylös”.

¹⁰⁴ Myllymäki 1979.

Ilkka Ruostetsaari tutkii eliittejä ja valtaa. Hänen väitöskirjansa energia- ja politiikan määrätymisestä on silta etujärjestötutkimuksen, poliittisen vallan ja eliitin suhteen tarkasteluun Suomessa. Hän on tutkinut suomalaista eliittiä 1990-luvulta 2010-luvulle. Tämän tutkimuksen kannalta mielenkiintoisia ovat Ruostetsaaren suomalaiseen ympäristöön soveltamat mesokorporatismiin (toimialakorporatismi) ja mikrokorporatismiin (yrityskohtainen korporatismi) käsitteet, joilla kuvataan neuvottelusuhdetta hallituksen kanssa.¹⁰⁵

Myös metsäteollisuus ja tietoliikenneala kiinnostivat tutkijoita. Juha-Antti Lambergin väitöskirja vuodelta 1999 jatkaa etujärjestötutkimuksen traditiota ja keskittyy vientiteollisuuden, kotimarkkinateollisuuden ja maataloustuottajien kilpailuun Suomen kauppapoliittisiin ratkaisuihin vaikuttamisessa 1920–1930-luvulla.¹⁰⁶ Lamberg päätyi tutkimuksessa siihen, että eturyhmien homogeenisuus (tuottajat ja puunjalostusteollisuus) teki niistä vahvoja vaikuttajia ja että yksityisten intressien ajaminen vaikutti talouspoliittiseen päätöksentekoon. Maatalouden tukijärjestelmä syntyi 1930-luvulla ja sitä on yritetty purkaa vielä 1990-luvullakin (vrt. 139–153). ”Intressiryhmien vaikutus on universaali ilmiö niin kauan kuin kauppapoliittisista päätöksistä on taloudellista hyötyä jollekin ryhmälle”.¹⁰⁷

Ritva Savtschenko tarkasteli Suomen Ammattiliittojen Keskusjärjestö SAK:n näkökulmasta etujärjestöjen roolia Suomen talouspoliittisen paradigman muodostamisessa 1968–1978. SAK säilyi eheytyksen rinnalla kahtena poliittisena suuntauksena – kansandemokraattisena ja sosialidemokraattisena, jonka yhteistyö liike-elämän kanssa oli välttämätön edellytys muutokselle.¹⁰⁸

Maiju Wuokko tutki Elinkeinoelämän Valtuuskuntaa, Teollisuuden Keskusliittoa ja liike-elämän poliittista toimintaa 1970- ja 1980-lukujen Suomessa. Wuokon tulosten mukaan liike-elämällä oli huomattava rooli ”aatteiden sodan” voittamisessa, mikä murtaa perinteistä kuvaa stereotyyppien leimaamasta 1970-luvun historiasta.¹⁰⁹

Olli Korhosen tutkimus ”Integraatiomyönteisten etujärjestöjen linjat ja toiminta ennen Suomen EU-jäsenyyttä” jakaa suomalaisyritykset jäsenyysprosessissa ”Euroopan valloittajayrityksiin” ja ”maailmalta suojautujiin”, mikä kuvaa tärkeää jännitettä uudistajien ja säilyttäjien välillä.¹¹⁰ Tämä on hyödyllinen näkökulma, kun liike-elämän vaikuttamista EU-ratkaisussa arvioidaan (vrt. luku 3).

¹⁰⁵ Ruostetsaari 1989; Ruostetsaari 1992; Ruostetsaari 2003; Ruostetsaari 2014.

¹⁰⁶ Lamberg 1999, 14–15.

¹⁰⁷ Lamberg 1999, 158–160.

¹⁰⁸ Savtschenko 2015, 251.

¹⁰⁹ Wuokko 2015 kutsuu aatteiden sodaksi liike-elämän toimintaa markkinatalouden puolestamiseksi.

¹¹⁰ Korhonen 2017, 311; Korhonen 2015.

Järjestöhistoriat

Suomessa yritysjohtajat esiintyvät enemmän järjestöjensä kuin firmojensa kautta poliittisen historian näyttämöllä. Järjestöhistoriat ovat yleensä tilaushistorioita. Markku Mansnerin Suomen Työnantajien Keskusliitto STK:n historiateokset, Aarne Mattilan työnantajien varhaisvuosien historia ja myöhemmät kuntien ja valtion työnantajahistoriat sekä Jukka-Pekka Pietiäisen Liiketyönantajien ja Palvelutyönantajien historiaa käsittelevät historiat ovat kuvauksia järjestöistä ja niiden tärkeimmistä rooli-suorituksista. Pietiäisen viimeisin teos (2009) on myös analyttinen kuvaus Elinkeinoelämän keskusliitto EK:n perustamisesta.¹¹¹

Ala-Kapee ja Valkonen sekä Bergholm ovat kirjoittaneet SAK:n ja sen edeltäjän historiat. Mansner, Mattila, Valkonen ja Bergholm tuovat esille sen, että Suomi oli maailmansotien välissä pohjoismainen poikkeus, missä työnantajat eivät halunneet solmia työehtosopimuksia ammattiliittojen kanssa.¹¹² He selostavat myös eturyhmien lähtökohtia tulopolitiikan synnylle 1962–1970 sekä yhä sovinnollisemman neuvottelutoiminnan syntymisestä hyvinvointivaltion rakentamisessa. Järjestöhistorioita yhdistää pyrkimys perustella järjestöjen hyödyllisyys koko yhteiskunnalle, ei vain niiden jäsenistölle. Mansnerin ja Bergholmin historiat ovat kumpikin eturyhmiensä tulkintoja, joita on pidetty virallisina ja myös ns. objektiivisinä ryhmien sisäiset erilaiset näkemykset huomioon ottavina.

Pluralismia – kilpailua järjestöjen välillä – ilmentävät Göran Stjernschantzin Suomen Teollisuusliiton toimintaa kuvaava kotimarkkinavetoinen historianäkemyks 1921–1946, Viljo Terhon Yrittäjien Keskusliiton syntyä kuvaava historia, Tapio Vasaran Pienteollisuuden keskusliiton 90-vuotishlahajulkaisu, Juhani Ristimäen teos Orvo Kiesistä, Markku Pesosen teos Teollisuuden Keskusliitosta ja sen edeltäjistä sekä Jyrki Vesikansan Kauppakamarilaitosta käsittelevä historia. Heikki Pihlajamäen teos asianajajakunnan historiasta todistaa, että asianajajatkin vaikuttavat poliittisella arenalla.¹¹³

Järjestöhistorioista on vielä mainittava Kanasen, Saulin, Väänänen, Vesan ja Raholan maataloustuottajien historiat.¹¹⁴ Ne perustelevat maatalouspolitiikkaa ja maatalouden tukijärjestelmiä aina 2000-luvun alkuun saakka. Palkansaajajärjestöjen historioista on mainittava Paperiliiton ja Metalliliiton historiat.¹¹⁵

¹¹¹ Mansner 1981; Ala-Kapee ja Valkonen 1982; Mansner 1984; Mansner 1990; Mattila 1969; Mattila 2000; Mattila 2005; Pietiäinen 1995; Pietiäinen 2009.

¹¹² Mansner 1981; Mansner 1984; Paavonen 1987; Valkonen 1987; Valkonen 1989; Mansner 1990; Mattila 1969; Mattila 2000; Mattila 2005; Bergholm 2007.

¹¹³ Stjernschantz 1946; Terho 1973; Vasara 1988; Pesonen 1992; Vesikansa Jyrki 1993; Ristimäki 2000; Pihlajamäki 2009.

¹¹⁴ Kananen 1986; Sauli 1987; Väänänen 1987; Vesa et Rahola 2007.

¹¹⁵ Kujala 2006; Ketola 2007.

Bergholmin edustama industrial relations -koulukunta näkee työnantajien ja palkansaajien toimintatapaeron merkittävänä. Bergholmin näkemyksiä ovat suomalainen nelikantainen sopimusmalli¹¹⁶ ja kaksoissidos, jonka erityispiirteinä oli valtiovallan ja työmarkkinajärjestöjen symbioottinen suhde.¹¹⁷ ”Industrial relations”¹¹⁸ -tutkimusperinteen mielenkiinnon kohteena ovat työmarkkinasuhteet ja -sopimukset.¹¹⁹ Mansnerin ym. työmarkkina-historiat voidaan katsoa samaan traditioon. Ne tunnistavat poliittisen vaikuttamisen ja pitävät näkökulmana työmarkkinasopimusten kehityslinjoja. Niissä on perusta korporatiivisuuden todistamiseksi, mutta tämän tutkimuksen pääväitteen järjestöhistoriat saattaisivat kokea marginaaliongelmaksi.

Järjestöhistorioiden rinnalla on mainittava merkittävien järjestöjohtajien muistelmakirjallisuutta ja myös akateemista tutkimusta. Tietenkin ne ovat tekijöidensä näköisiä ja pyrkivät valottamaan kohdettaan positiivisesti. Tapani Kahrin muistelmat ”Viheltääkö pilli?” on työnantajajohtajan näkemys tulopolitiikan kehityksestä aina 2000-luvulle saakka.¹²⁰ Leif Fastin ”Minnesbilder” on tärkeä muistelmateos, koska se dokumentoi useita viime vuosisadan teollisuuden vähemmän tunnettuja poliittisen vaikuttamisen toimintatapoja. Kirjan kuvitus on informatiivista.¹²¹ Fastia edeltäneen kauden liike-elämän vaikuttamisen historiaa valottaa Jarkko Vesikansan väitöskirja ”Kommunismi uhkaa maatamme” ja sen pohjalta kirjoitettu ”Salainen sisällissota”.¹²²

Fastin seuraaja Taloudellisessa Tiedotustoimistossa oli Jukka Koivisto, jonka väitöskirja Päiviö Hetemäestä ”Etulinjasta Etelärantaan: Päiviö Hetemäen poliittinen toiminta vuoteen 1962” kuvaa Hetemäen keskeistä roolia työnantajaleirin voimien kokoajana ja presidentti Urho Kekkosen tukijana. Väitöskirjan pohjalta syntynyt toinen kirja Hetemäestä kuvaa, kuinka tulopolitiikan taustalla oli laajempia liike-elämän ulko- ja kauppapoliittisia sekä sisäpoliittisia syitä liittoutua Kekkosen kanssa.¹²³ Etelärannan ”virallisen” näkemyksen 1976–1992 eli teollisuuden ja työnantajien poliittisen vaikuttamisen linjan kirjaa Johannes Koroma, joka asemoi poliittisen Etelärannan. Teos tukee – ainakin epäsuorasti – tässä tutkimuksessa tehtyjä havaintoja sisäpiiristä.¹²⁴

¹¹⁶ Bergholm 2015, 68–69. Bergholmin mukaan nelikantainen syntymähetki oli 19.6.1945 valtioneuvoston tekemä palkkapäätös, jota edelsivät STK:n, SAK:n ja MTK:n neuvottelut.

¹¹⁷ Bergholm 2015, 181–214; Hannikainen & Vauhkonen 2012, 175.?

¹¹⁸ Vauhkonen 2016, 20: Vrt. kuitenkin Keith Sissonin myöhempi muotoilu, jonka mukaan industrial relations ”is about the governance of the employment relationship in its totality, along with its economic, political and social implications”; Sisson 2008, 45.

¹¹⁹ Vauhkonen 2016, 19.

¹²⁰ Kahri 2001.

¹²¹ Fast 2002.

¹²² Vesikansa Jarkko, 2004a; Vesikansa Jarkko 2004b.

¹²³ Koivisto Jukka 2005; Koivisto Jukka 2006.

¹²⁴ Koroma 2015a. Koromalla on ollut käytössään kaikki Etelärannan paperit ja Jyrki Vesikansa.

Teollisuuden rinnalla ja kilpailijana poliittisessa vaikuttamisessa toimivat pankit. Tätä näkökulmaa ja erityisesti Max Jakobsonin toimintaa tuo esiin Jukka Tarkka. Lisäksi Tarkka on kirjoittanut Hetemäestä, jonka roolin Tarkan teosten mukaan osittain peri ja otti Jakobson. Jälkimmäisellä on ollut tärkeä rooli liike-elämän ”menneisyyden hallinnassa”.¹²⁵ Jakobsonin kirjallinen työ on ollut mittavaa, jopa siinä laajuudessa, että sen voi sanoa vaikuttaneen 20. vuosisadan suomalaiseen ajatteluun. Jakobson on tässä kategoriassa, mikä korostaa hänen rooliaan liike-elämän huippuvaikuttajana. Jakobsonin kirjoista Tilinpäätökset ja ”Vallanvaihto: Havaintoja ja muistiinpanoja vuosilta 1974–1992”¹²⁶ ovat olleet hyödyllisiä tämän tutkimuksen kannalta, vaikka vain yhtä on siteerattu tässä tutkimuksessa.

Järjestöhistorioiden rinnalla on mainittava kaksi poliittisen historian tutkijaa. Kekkonen roolia tulopoliitiikan tarvitsijana on tutkinut Seppo Keränen. Myös Kimmo Rentolan tutkimus vallankumouksen ”aaveesta” tulopoliitiikan synnyn aikoihin ja sitä edeltäneet tutkimukset kommunistien roolista ovat tärkeitä, jotta ymmärretään liike-elämän johtotehtävissä olleiden uhkakuvien maailmaa.¹²⁷

Yrityshistoriat ja poliittiset taloushistoriat

Taloushistoriaa motivoi halu tarkastella liike-elämää laajoissa yhteyksissään ja valottaa yhteiskunnallisesti tärkeää kysymystä sen poliittisesta vaikutusvallasta. Silti Kuisma on kuvannut tätä tutkimussuuntausta ”marginaaliseksi”.¹²⁸ Suomen talouden avautumisen 1980–1990-luvuilla ja ideologisen vastakkainasettelun laimentumisen lähteitä ovat yrityshistoriat.¹²⁹ Yritykset ovat elinkeinoelämän järjestöjen jäseniä, omistajia ja toimijoita, joita politiikan tutkimuksessa on pidetty pikemminkin objekteina eikä subjekteina.¹³⁰ Yritykset ovat globaalissa taloudessa nousseet myös valtioiden rinnalle toimijoiksi, jotka vaikuttavat hallituksiin.¹³¹

¹²⁵ Tarkka 2002; Tarkka 2006.

¹²⁶ Jakobson 1992; Jakobson 1999; Jakobson 2001; Jakobson 2003.

¹²⁷ Rentola 1997; Rentola 1999; Rentola 2005; Keränen 2010.

¹²⁸ Kuisma 2009, 8–9. Kuisma on kirjoittanut samassa hengessä ”poliittisesta taloushistoriasta”.

¹²⁹ Kuisma & Poutanen 1991; Kuisma 1993; Kuisma & Poutanen 1994; Kuisma 1997; Kuisma 2004.

¹³⁰ Häikiö 1997a, 167–171. Häikiö korostaa, että MTK käytti valtaa Hankkija-Noverassa ja Valiossa.

¹³¹ ”The Global 2000”. Forbes-lehden verkkosivut 21.4.2010. <http://www.forbes.com/lists/2010/18/global-2000-10_The-Global-2000_Rank.html> [luettu 18.12.2015]. Kun verrataan liikevaihdoltaan maailman suurimpia yrityksiä ja budjeteiltaan maailman suurimpia valtioita. Maailman suurimmat yritykset hallitsevat listaa, johon on kerätty vuodelta 2010 liikevaihdoltaan suurimmat yritykset ja budjeteiltaan suurimmat valtiot – vain 42 valtiota mahtuu tälle 100 suurimman listalle.

Kuisma pohtii myös vallankäyttöä ja omistamista sekä yhteisöjen – yritysten ja järjestöjen – ansaintalogiikkoja sekä niiden suhdetta politiikkaan.¹³²

Poliittista taloushistoriaa ovat tutkineet mm. Tapani Paavonen ja Juhana Aunesluoma. Paavonen on talouspolitiikan, työmarkkinakehityksen ja integraatiotutkimuksen edelläkävijöitä, jonka tutkimukset ovat sekä kehukset että yhteenvedo siitä, miten Suomen politiikan taloudelliset tavoitteet länsi-integraatiossa muodostuivat sodan jälkeen metsäteollisuuden vienti-intressin, kotimarkkinateollisuuden suojelupyrkimysten ja maatalouden intressien yhdistelmäksi.¹³³ Aunesluoman vapaakauppatutkimus on yleiskatsaus, jossa hän nostaa EU-hankkeessa Etelärannan suoran toiminnan, Nokian roolin ja sisäiset konfliktit esiin, mikä tukee tätä tutkimusta.¹³⁴

Samuli Skurnikin väitöskirja vuodelta 2005 on yhteiskuntapoliittinen ja uusinstitutionaalista taloushistoriaa ja liike-elämän poliittista vaikuttamista avaava kokonaisuus.¹³⁵ Skurnikin mukaan ”Suomeen on kehittynyt kaksinapainen talous ja sen pohjalle globaalikilpailun ja kansallisen yhteistyön kaksinapainen suomalainen talousmalli. Nykyisen kaksinapaisen talousmallimme yhden ääripään muodostaa ”pii- ja puujalkainen” vientivetoinen globaalina ja toisen osuustoiminnan sekä muun jäsen- ja asiakasomistuksen yritystoiminnan muodostama kotimarkkinalähtöinen Suomi-napa.”¹³⁶

Suomessa Mika Skippari on tutkinut yritysten poliittista toimintaa (Corporate Political Activity, CPA). Yhdysvalloissa CPA on oma tutkimussuuntauksensa, sen elementit ovat yritys-, toimiala- ja instituutiolähtöisiä. Yritysten poliittinen aktiivisuus on merkittävä voimavara. Yritysjohdon tutkimus on keskittynyt kolmeen teemaan – julkisten asioiden toimittamiseen (public affairs), julkisuuden hallintaan (issues management) ja yrityksen poliittisiin suhteisiin. Sidosryhmäyhteisöjen rakentamisella voidaan ymmärtää mm. omien ammattiyhdistysten eli työnantajien aloitteesta perustettujen ammattiyhdistysten perustamista.¹³⁷ Mutta

¹³² Kuisma 1983; Kuisma 2010a; Kuisma 2010 b; Kuisma 2011; Kuisma, Finnillä, Keskisarja & Sarantola-Weiss 2012.

¹³³ Paavonen 1987, 2006, 2008 ja 2010.

¹³⁴ Aunesluoma 2011, 286,293,436.

¹³⁵ Skurnik 2005, 5–6.

¹³⁶ Skurnik 2005, 5–6. Skurnik oli Nokian pääjohtaja Kari Kairamon vetämän työryhmän sihteeri, jonka muistiinpanoja ja anekdootteja esitellään tutkimuksessa. Monet Etelärannan poliittiset operaatiot kehiteltiin työryhmässä. Skurnik oli osuustoimintajärjestö Pellervon edustaja Elinkeinoelämän Valtuuskunnassa (EVA). Skurnik avaa omistamiseen liittyvän ajattelun lisäksi Nokian vaikutusvaltaisen patruunan Kari Kairamon poliittisen aktiivisuuden ja yleisemminkin Nokian keskeisen ja uutta uraa avanneen roolin identifioimisen suomalaisen talousmallin muutoksessa.

¹³⁷ Skippari 2005, 8–9. Tällaisia kysymyksiä ovat esimerkiksi vaalirahoitus, anomukset ja ehdotukset poliittisille päättäjille, lausunnonantamiset lainvalmistelun työryhmissä, jäsenyydet lainsäädäntöä valmistelemissä komiteoissa, johdon suora päättäjäsuhteisiin vaikuttaminen, lobbareiden palkkaaminen, sidosryhmäyhteisöjen (constituency) rakentaminen, kantaa ottava mainonta ja yhteistyökoalitoiden rakentaminen.

oppisuunnasta ei löydy päätelmää, että nykyiset ammattiliitot Suomessa olisivat edes osittain seurausta yritysjohdon poliittisesta käsi- kirjoituksesta.

Yritysten kollektiivinen toiminta tähtää vaikuttamaan valtioon ja valvo- maan yritysten etuja, mitä tarkastelevat Suomessa mm. taloushistorioit- sijat Lamberg, Skippari, Jari Eloranta ja Saku Mäkinen sekä Jari Ojala ja Petri Karonen.¹³⁸ He ovat identifioineet useita tapoja, joilla yritykset saa- vat hyötyä ponnisteluilleen julkisen vallan kanssa.¹³⁹

Siksi onkin perusteltua väittää, kuten Karonen, Lamberg ja Ojala, että suomalainen historiantutkimus ei ole vielä vastannut yritystoiminnan merkityksen kasvuun historiassa. He toivovat kansainvälisen ”business history” -lähestymistavan mukaisesti yrityshistorioiden sisällyttämistä taloushistoriaan. He perustelevat tarvetta mm. kapitalistisen tuotantota- van kasvulla, joka on 1800- ja 1900-lukujen historian keskeisimpiä muu- tosvoimia, sekä tilastoilla.¹⁴⁰

Kuisma on metsäteollisuuden lisäksi tutkinut valtion öljy-yhtiö Nesteen asemaa Suomen politiikassa ja taloudessa 1948–1979 sekä Kansallis- pankin roolia 1945–1995.¹⁴¹ Teppo Viholan Yhdyspankin ja Meritan historiateos täydentää Kuisman tutkimusta.¹⁴² Yhdessä Teemu Keski- sarjan kanssa tuotettu ”Erehtymättömät” kertoo liikepankeista Suomen kohtaloissa 1862–2012.¹⁴³ Pankit olivat talouspolitiikan ”komentosiltoja”, joista näki kauas ja toisaalta Suomen talouden konehuoneisiin, yrityk- siin. Antti Kuusterän ja Juha Tarkan Suomen Pankin historia kuvaa rahan vapautumisen suurta merkitystä 1980-luvulla ja täydentää pank- kien roolin analyysia, mutta valuuttaunioniin liittyminen käsitellään pintapuolisesti.¹⁴⁴

Kuisma siirtyi liike-elämän poliittisen vaikuttamisesta käytyyn kes- kusteluun teoksella ”Rosvoparonien paluu”. ”Sodasta syntynyt” avasi Suomen itsenäisyyden alkuvaiheen poliittisten vaikuttajien taloudelli- sia taustoja: 1917–1918 senaattorit olivat parhaasta päästä pankkiireita

¹³⁸ Lamberg, Skippari, Eloranta & Mäkinen 2004, 335–365; Skippari 2005; Ojala & Karonen 2006, 93–126; Farnsworth & Holden 2006, 473–494.

¹³⁹ Verohyödyt ja suorat yritystuet saattavat johtaa alempiin tuotantokustannuksiin, kil- pailijoiden kustannuksia voidaan nostaa julkisilla päätöksillä rajoittamalla kilpailijan voimavarojen käyttöä, tuontitulleilla, tariffeilla ja rajoitteilla voidaan suojata omia markkinoita ja vienninedistämällä hankitaan vientitukia – aineellista tai poliittista. Vrt. Stigler 1971; McWilliams, Van Fleet & Cory 2002; Shaffer & Russo 1998.

¹⁴⁰ Karonen, Lamberg & Ojala 2000, 47–50. Niiden mukaan suomalaisia yrityshistorioita on tehty ainakin 2077 kappaletta. Yli puolet yrityshistorioista käsittelee vuosia 1940–1999.

¹⁴¹ Kuisma 1997; Kuisma 2004.

¹⁴² Vihola 2000.

¹⁴³ Kuisma & Keski-sarja 2012.

¹⁴⁴ Kuusterä & Tarkka 2012.

ja yritysjohtajia, etummaisena Kansallis-Osake-Pankin J.K. Paasikivi.¹⁴⁵ Häikiö on kirjoittanut useita oman aikamme kannalta merkittäviä yritys-historioita, kuten Datsiirron historia, Hankkija-Noveran, Savon Voiman ja Radiolinjan tarinat sekä Nokia-Yhtymän ja Alkon tarinat.¹⁴⁶ Häikiö kertoo tietoliikennehistorian menestyksen ja esittää Nokian vaikutusval-lan ja vaikuttavuuden.¹⁴⁷

Instituutioiden (vrt. pelisäännöt) ja organisaatioiden (vrt. pelaajat) vuorovaikutuksen merkityksen selvittäminen taloudellisessa toiminnas-sa on ollut kansainvälisen taloushistorian virtauksia 1980-luvulta lähtien ja liiketoiminnan kustannuksia tutkiva suuntaus 1970-luvulta alkaen.¹⁴⁸ Nokiasta on kirjoitettu myös kriittisiä tutkimuksia, joista on mainittava Merita Vilenin ja Risto Rumpusen ”Nokian mahdoton mahalasku”, Carl-Gustav Lindenin väitöskirja ”National Champions in Combat. Nokia, Ericsson and the Sense-Making of Business News” ja yhteiskunnallis-taloudelli-nen kuvaus Nokian tasavallasta ”Nokia och Finland”.¹⁴⁹ Nokiana on tutki-nut myös Lamberg – ”Lessons from Nokia”.¹⁵⁰ Harri Saukkomaan ja Jorma Ollilan kirja ”Nokian mahdoton menestys” on eräänlainen virallinen ker-tomus Ollilan kannalta katsottuna.¹⁵¹ Juha Partanen ja Martin Sandelin kirjoittivat Nokian teknologiakehityksestä, missä DX 200 -puhelinkeskus on kokoava näkökulma tarinalle ja jossa todistavat Nokian menestystä rakentaneet insinöörit organisaation eri tasoilta. Kirja ei ole tieteellinen tutkimus, mutta se on nokialainen vaihtoehtoinen kuvaus Nokian tieto-liikennekehityksestä ennen Steven Elopiä.¹⁵²

¹⁴⁵ Kuisma 2010b, 10–11. Tarton rauhanneuvottelijain kärkiryhmä oli poimittu talouselämän huipulta. Rauhanvaltuuskuntaa johti tuttu liikepankkijohtaja Paasikivi sivustatukenaan KOP:n suuren kilpailijan Yhdyspankin Alexander Frey, puunjalostusteollisuutta edus-tanut Rudolf Walden ja Elannon toimitusjohtaja Väinö Tanner. Mannerheimin esikunta puolestaan kuhisi raskaan sarjan teollisuusmiehiä Rudolf Waldenista ja Gösta Serlachiuk-sesta lähtien. Työväenliikkeen johtajat Oskari Tokoi ja Väinö Tanner olivat osuuskauppa- ja talousmiehiä.

¹⁴⁶ Häikiö 1995; Häikiö 1997a; Häikiö 1997b; Häikiö 1998; Häikiö 2007

¹⁴⁷ Häikiö 2001a; Häikiö 2001b; Häikiö 2001c; Häikiö 2009; Häikiö & Ylitalo 2013.

¹⁴⁸ Lamberg & Ojala 1997, 10–11.

¹⁴⁹ Vilen & Rumpunen 2014; Lindén 2015. Linden teki väitöskirjansa myös Nokiasta: Lindén 2012.

¹⁵⁰ Lamberg, Laukia & Ojala 2013; Aspara, Lamberg, Laukia & Heikkinen 2013; Lamberg, Laukia & Ojala 2014.

¹⁵¹ Ollila & Saukkomaa 2013.

¹⁵² Partanen & Sandelin 2015.

EU-ajan vaikuttamisen tutkimus

EU-jäsenyyden oloissa tapahtuvaa poliittista vaikuttamista tarkasteleva tutkimuskirjallisuus käsittää talous- ja työmarkkinajärjestelmää koskevia tutkimuksia ja puheenvuoroja, julkisuus- ja viestintätutkimuksia, valtio- ja oikeustieteellisiä tutkimuksia mm. vaikuttamisesta Euroopan Unionissa. Niitä yhdistää lähihistoriaan sisältyvän muutoksen analyysi.

Rehnin tutkimus pienten eurooppalaisten valtioiden kilpailukykyopolitiikasta vuosilta 1945–1995 perustuu korporatistisen merkityksen arviointiin kolmessa pienessä valtiossa, joista tuli 1995 Euroopan Yhteisön jäseniä.¹⁵³ Valtiot ovat Suomen lisäksi Ruotsi ja Itävalta, kuten Antolan tutkimuksessa 1980.¹⁵⁴ Rehn ei ole vain tutkija, vaan myös poliittinen toimija. Rehnin tutkimus avasi tekijän näkemystä korporatiivisen sisäpiirin tutkimisen hyödyllisyydestä. Rehnin päätelmät teknologiayhteistyöstä yritysten ja hallituksen kesken ovat olleet tekijälle kannustus tutkia mm. Nokian roolia.

Suomen talousmallia ja työmarkkinaosapuolten toimintatapoja pohti Kari Liljan pohjoismainen vertailu ja näkemys yritystasoiseen korporatistisiin siirtymisestä.¹⁵⁵ Myös Bergholm, Lauri Haataja, Timo Kauppinen ja Virpi Köykkä ovat tutkineet suomalaisen korporatiivisen mallin kehitystä 1990-luvulta eteenpäin.¹⁵⁶ Vaikka niissä kuvataan systeemiä, ne todistavat Suomen mallin kehityksen jatkumosta.

Työelämän historiaa on omintakeisesti tutkinut Juha Siltala, jonka tutkimus ”Työelämän huonontumisen lyhyt historia” on kriittinen analyysi työmarkkinajärjestöjen tuottaman politiikan etäännyttämisestä arjen työelämästä globaalissa kilpailussa.¹⁵⁷

Matti Hannikaisen ja Jussi Vauhkonen ”Ansion mukaan” on laaja ja perusteellinen työeläkejärjestelmän tilaushistoria. Vauhkonen väitöstutkimus ”Elatuksesta eläkkeeseen – Vanhuudenturva suomalaisessa työnantaja-politiikassa työeläkejärjestelmän rakentamiseen saakka” täydentää työeläkejärjestelmän kuvausta osana korporatistia.¹⁵⁸ ”Ansion mukaan” on myös kuvaus suomalaisesta omistajuudesta, jota teos ei peittele, eikä julista. Tämän tutkimuksen kannalta muutama tutkija nousee erityisesti esille. Timo H.A. Kosken postuumi väitöskirja ”Ownership strategy and competitive advantage” oli ensimmäinen suomalainen omistajastrategian pohdiskelu. Matti Koirasen tutkimukset perheyrytyksistä vaikuttivat suomalaisen omistajakäsitteen laajentamiseen ja perheyrytyksen identifioitumiseen.¹⁵⁹

¹⁵³ Rehn 1996.

¹⁵⁴ Antola 1980.

¹⁵⁵ Lilja 1998.

¹⁵⁶ Bergholm 2011; Haataja 1993; Kauppinen & Köykkä 1991; Köykkä 1994.

¹⁵⁷ Siltala 2004.

¹⁵⁸ Hannikainen & Vauhkonen 2012; Vauhkonen 2016.

¹⁵⁹ Koski 1988; Koiranen 2007.

Suomen EU-jäsenyyneuvottelujen sisäpiiriin kuulunut Antti Kuosmanen on julkaissut kattavan ja yksityiskohtaisen raportin neuvotteluista 1993–1994.¹⁶⁰ Se on eturyhmien toiminnan valottamisessa hyödyllinen teos verrata erilaisten etujen kilpailua osana kokonaisprosessia. Sitä täydentää Alexander Stubbin toimittama ”Marginaalista ytimeen”, joka on Antti Satulin muistokirja.¹⁶¹ Se on neuvotteluihin osallistuneen eliitin näkemys omasta roolistaan.

Myös uusin valtiotieteellinen ja viestinnän tutkimus on herännyt näkemään poliittisen vaikuttamisen uuden murroksen, missä läpinäkyvyys, ulko- ja sisäpiirin suhteet sekä globalisoituvat poliittiset areenat muuttavat ja täydentävät vanhoja tutkimustuloksia. Tässä tutkimuksessa pyritään hahmottamaan suomalainen vaikuttaminen Brysselissä. Aikaisempi tutkimus on hajanaista, näkökulma on etsivää, mitä lobbaus on Brysselissä.

Lauri Karvosen, Heikki Paloheimon ja Tapio Raunion politologinen kokoomateos ”Changing Balance of Political Power in Finland” on laava analyysi Suomesta vuoden 1970 jälkeen. Se on hyvä yhteenveto, jota voi pitää ”viimeisenä sanana” politologian alueelta Suomen poliittisesta murroksesta. Läpinäkyvyyden problematiikka ei tule esiin.¹⁶² Suomen EU-jäsenyyden aikaisesta poliittisesta vaikuttamisesta EU:n instituutioissa on mainittava Anna Hyvärisen väitöstutkimus Suomen mahdollisuuksista vaikuttaa EU:n lainsäädäntö-menettelyssä. Asko Hynnisen väitöstutkimus EU-Suomessa noudatettavasta julkisuusperiaatteesta valottaa sitä, ettei Suomi olekaan niin avoin kuin uusi julkisuuslaki 1999 julisti. Samaan päätelmään tulee Juho Vesa väitöstutkimuksessaan ”Päätöksenteon avoimuus ja medioituminen Suomen konsensusdemokratiassa”.¹⁶³

Viestintätutkimus ja politologia ovat myös tarkastelleet liike-elämän poliittista vaikuttamista ja lobbausta. Jälkimmäinen haluttiin viestintätutkimuksessa määrittää organisaatioviestinnäksi, jota on pidetty integroidun viestinnän (markkinointi, mainonta, viestintä) alakulttuurina. Viestintätutkimuksessa lobbaus olikin aluksi viestinnän alakäsite, mutta ensimmäinen suomalainen termi ”lobbaus” käsittelevä tutkimus nosti sen strategiseksi toimintatavaksi. Mia Jaatinen esitti vuonna 1999 väitöksessään ”Lobbying Political Issues” ilmiölle laajemman, suomalaisen määritelmän: ”Lobbaus eli julkissuhteet on vaikuttamista poliittiseen päätöksentekoon ryhmän edun mukaisesti viestimällä poliittisessa prosessissa merkittävien tahojen kanssa eli poliittisten päättäjien ja virka-

¹⁶⁰ Kuosmanen 1999.

¹⁶¹ Stubb 2006.

¹⁶² Karvonen, Paloheimo & Raunio 2016. Näiltä tutkijoilta ja Wibergiltä löytyy runsaasti politologista ja Suomen muutosta EU:n jäsenmaana tarkastelevaa tutkimuskirjallisuutta.

¹⁶³ Hynninen 2000; Vesa 2016.

miehien, kilpailijoiden, joukkoviestimien, kansalaisten ja sisäisten ryhmien kanssa.”¹⁶⁴

Arto Jokisen mukaan lobbaus on toimintaa, joka kattaa kaikki suorat ja epäsuorat toimenpiteet, joilla yritykset pyrkivät vaikuttamaan päättäjiin. Yrityksen näkökulmasta ei ole olennaista, onko lobbauksen kohde virkamies vai poliitikko, vaikkakin lobbaaja vaihtaa viestiään päättäjän taustan mukaan. Lobbaus on toimintaa, jolla pyritään viestinnän keinoin vaikuttamaan yrityksen sidosryhmiin, jolloin toimintaympäristö muuttuu strategisesti aikaisempaa suosiollisemmaksi julkisessa päätöksenteossa.¹⁶⁵ ”Lobbaus on olennaisesti viestintää, yhteiskunnan eri ryhmien välistä tiedonvaihtoa ja yhteisten merkitysten rakentamista.”¹⁶⁶

Wiberg määrittelee lobbauksen epävirallisen yhteyden pitämiseksi päättäjiin tai poliitikkoihin suhdetoimintatarkoituksessa – se on käytäväpolitiikkaa, tiedonvaihtoa omaksi eduksi.¹⁶⁷ Näin ollen edunvalvonta olisi – Wibergin oppikirjassa¹⁶⁸ esiintyvän luokittelun mukaan – jaettavissa protektiivisiin tai promotionaalisiin painostusryhmiin, jolloin edellinen konsultoi hallitusta sisäpiiriläisenä ja jälkimmäinen taas pyrkii vaikuttamaan yleiseen mielipiteeseen hallituksen ulkopuolelta. Anu Kantola näkee lobbauksen myös laajemmassa perspektiivissä kuin vain suppeana työkaluna, mikä tulee erityisesti ilmi tutkielmassa ”Muuttuuko maan tapa? Miten Suomessa käytetään talouspoliittista valtaa.”¹⁶⁹

Heikki Hiilamo on sosiaalipolitiikan viitekehyksessä tutkinut kansainvälisen tupakkateollisuuden vaikuttamisstrategioita Suomessa, jonka lainsäädäntökehitys tupakanpolton rajoittamiseksi on ollut teollisuudelle varoittava uhka ja esimerkki.¹⁷⁰ Hiilamo on jatkanut tupakkateollisuuden sisäisiin dokumentteihin perustuvaa tutkimusta todistelulla, joka vahvistaa äärimmäisen rajoitetuissa olosuhteissa toimivan teollisuuden valmiuden käyttäen laajaa keinovalikoimaa yhteiskunnalliseen vaikuttamiseen ja myös tieteellisen tutkimuksen manipulointiin.¹⁷¹

¹⁶⁴ Jaatinen 2003, 18. Jaatisen lisäksi viestinnän alueella poliittista kommunikaatiota sivuaava tutkimusta ovat tehneet mm. Osmo A. Wiio, Pertti Hemanus, Kaarle Nordenstreng, Leif Åberg, Pekka Aula, Anu Kantola, Dan Steinbock ja Ville Pernaa.

¹⁶⁵ Jokinen 2000, 89–107; Ahonen & Hanska 2010, 13–14.

¹⁶⁶ Jaatinen 2003, 13; Kyllönen 2004, 11–13; Esimerkiksi Kyllönen osoittaa verrattessaan vuosina 1993 ja 2002 tehtyjä ydinvoimapäätöksiä, että julkinen keskustelu onnistuttiin 2002 kääntämään niin, että se osoitti ydinvoiman olevan ympäristöteko.

¹⁶⁷ Wiberg 2014, 67. Lobbaajat ovat ennakkovalmistelijoita, tietovaikuttajia, ulkovaikuttajia, vierivaikuttajia, taustoittajia ja vänkääjiä. ... tarkoituksena on vaikuttaa päätöksen sisältöön tuomalla lobbaajan kanta päätöksentekijän tietoon.

¹⁶⁸ Wiberg 2006, 69–70.

¹⁶⁹ Kantola 2015.

¹⁷⁰ Hiilamo, Heikki 2007, *The Fear of Losing out. Tobacco Industries' strategies in Finland 1975-2001*. University of Tampere.

¹⁷¹ Hiilamo, Heikki 2017, *Maailma tupakkayhtiöiden vallassa*. Into-Kustannus.

Poliittisen päätöksenteon korruptiivisuutta taustoittava tutkimus

Onkin mainittava 2000-luvulla syntynyt lobbaustutkimuksen suuntaus, joka myös Suomessa etsii paikkaansa akateemisessa tutkimuksessa. Se tutkii järjestelmän läpinäkyvyyttä, ulko- ja sisäpiirin suhteita sekä poliittisen päätöksenteon taustalla käytettäviä taloudellisia voimavaroja. Transparency Internationalin (TI) Corruption Perception Index (CPI) on luonut ympärilleen kulttuuria, missä erilaiset tutkimuslaitokset seuraavat poliittista vaikuttamista ja sen säätelyä. Seuranta on ollut vuodesta 1995 lähtien.¹⁷² Suzanne Mulcahy on tutkinut korruptioriskejä Euroopassa TI:n lukuun – ensin rahan, vallan ja politiikan suhteita ja lopulta lobbausta Euroopassa – salattua vaikuttavuutta ja etuoikeutettua läpäisyvoimaa valtaa pitäviin.¹⁷³

Korruptiota Suomessa ja maan ”hyvä veli” -verkostoja on tutkinut Ari Salminen ja Venla Mäntysalo.¹⁷⁴ Erkki Laukkanen tutki kansallisia integriteettihankkeita ja havaittua korruptiota päätyen siihen, että TI:n selvitykset olivat julkistamiseen saakka koskeneet ensisijaisesti hallinnossa (erityisesti poliisi, oikeuslaitos) ilmentyneitä väärinkäytöksiä.¹⁷⁵ Salmisen ja Mäntysalon tutkimuksessa on laaja ”hyvä veli” -järjestelmää analysoiva kirjallisuusluettelo, jonka mielenkiintoinen signaali on siinä, että korruptiivisten ilmiöiden tutkimiseen on aktivoituttu vasta 2000-luvulla.¹⁷⁶ Institutionaalisen korruption käsitteen avulla avautuu hyvä veli -verkoston luonne rakenteisiin ’hiipivänä’ korruptiona. Suomalaisessa keskustelussa puhutaan joko institutionaalisesta tai rakenteellisesta korruptiosta. Termillä ’maan tapa’ viitataan yleensä rakenteelliseen korruption, mikä viittaa juuri siihen, että toimitaan lain puitteissa. Pohjolaisen mukaan rakenteellinen korruptio liittyy epäasialliseen ja luottamusta heikentävään toimintaan, joka johtuu yhteiskunnan rakenteiden hyväksikäyttämistä.¹⁷⁷

Kansallista poliittista vaikuttamista EU:n jäsenmaissa ja sen eroja vaikuttamisesta Brysselissä (EU:n instituutioissa) on alettu tutkia Brysselin

¹⁷² Transparency International (TI) kansainvälisen kansalaisjärjestön www-sivut <<http://www.transparency.org>> [luettu 29.6.2017]. Vrt. Chari, Hogan & Murphy 2010.

¹⁷³ Mulcahy 2012; Mulcahy 2015.

¹⁷⁴ Salminen & Mäntysalo 2013.

¹⁷⁵ Laukkanen 2013.

¹⁷⁶ Salminen ja Mäntysalo 2013, 19.

¹⁷⁷ Pohjolainen 2012, 366–377. Suomen kohdalla institutionaalinen korruptio on tunnistettavissa monissa tilanteissa, joita ovat mm. päätöksenteon tuplaroolit (useita päätöksentekoasemia, joista koituu jääviysongelmia), ristikkäinen hallinto (hallituspaikkoja toistensa yritysten johdossa) sekä sen kaltainen lainsäädännön valmistelu, jossa kuullaan vain tiettyjä sidosryhmiä. Yhteys hyvä veli -verkostoihin syntyy näiden korruption-tilanteiden kautta.

kasvaessa lobbauksen keskuksi Euroopassa. Tämän tutkimussuuntauksen edelläkävijöitä ovat EU:n instituutioissa Van Den Schendelen ja Daniel Guèguen.¹⁷⁸ Alberto Bitontin ja Phil Harrisin kokoelma Euroopan maiden poliittisen vaikuttamisen kulttuureista ja säätelystä perustuu eri kansallisten kirjoittajien laadultaan hyvin eritasoisiin analyyseihin, mikä osoittaa, kuinka eritahtisessa murrostilassa Euroopan maiden poliittiset pelisäännöt ja toimintatavat ovat.¹⁷⁹

Harri Jaskari, Minna Hyytiäinen, Jussi Lähde ja Pekka Perttula puolustivat lobbausta ajankohtana, jolloin Suomessa keskusteltiin vaalirahoituksen korruptoivasta vaikutuksesta Suomen politiikassa. Siinä Perttula puolustaa myös vaalirahoitusta.¹⁸⁰ Esimerkkinä uudesta, mutta niukasta suomalaisesta kiinnostuksesta, miten Brysselin hallinnoissa toimitaan, on Jaana Kiven pamfletti ”Bryssel myyty: Lobbausparatiisin kauppiaat”.¹⁸¹

Suomalaista yhteiskuntaa pidetään kansanvaltaisena ja läpinäkyvänä: Transparency Internationalin selvitysaineistot ovat hyvä pohja luoda näkökulma läpinäkyvyyteen.¹⁸² Yhdysvalloissa ja Euroopassa ainakin Brysselissä poliittista vaikuttamista ”vahditaan” tutkimalla politiikan, hallinnon ja lobbaajien suhteita sekä avoimuutta, jolloin medialla ja kansalaisilla olisi mahdollisuus seurata poliittista vaikuttamista päätöksentekoon.¹⁸³ Eturyhmien ja yksittäisten toimijoiden roolin merkityksellisyyttä osana poliittista järjestelmää selittää ns. *pyöröovi*, ilmiö, joka tarkoittaa henkilöiden siirtymisiä liike-elämän, hallinnon ja politiikan välillä. Samalla siirtyy tietoa, osaamista ja henkilösuhteiden verkostoja.¹⁸⁴ Asian merkitystä avaavat Seppo Tiihosen tutkimukset valtiojohdon neuvonantajien merkityksestä. Tiihonen kuvaa pyöröviilmiötä neuvonantajien eli poliittisten avustajien roolia seikkaperäisesti analysoimalla. Vaikka näkökulma on hallinnollinen, tutkimukset tuke-

¹⁷⁸ Van Schendelen 2002; Guèguen 2007.

¹⁷⁹ Bitonti & Harris 2017. Yleensä tällaisista teoksista on puuttunut Suomea (ja pohjoismaitakin) koskeva osuus. Tämä teos on kattavuudessaan myönteinen poikkeus.

¹⁸⁰ Perttula 2010, 154–155.

¹⁸¹ Kivi 2016.

¹⁸² Suomi on maailman vähiten korruptoituneiden valtioiden listalla. Transparency Internationalin selvitykset: Corruption Perceptions Index 1995–2015. Transparency Internationalin verkkosivut <<http://www.transparency.org/research/cpi/overview>> [luettu 18.12.2015].

¹⁸³ Lobbareiden toiminnan seuraamiseksi ja valvomiseksi on perustettu myös yhteisöjä, jotka julkistavat raporteissaan tai verkkosivuillaan tietoja lobbauksesta ja sen ilmiöistä. Esimerkkejä ovat Lobbywatch ja Alliance for Lobbying Transparency and Ethics Regulation in the EU (Alter-EU). Hague & Harrop 2004, 168; Wiberg 2006, 70.

¹⁸⁴ The center for responsive politics. Tutkimuslaitoksen verkkosivut <<https://www.open-secrets.org/revolving/>> [luettu 1.1.2017]. ”- a revolving door that shuffles former federal employees into jobs as lobbyists, consultants and strategists just as the door pulls former hired guns into government careers.” Käsite ”hired gun” kuvaa amerikkalaisen lobbausteollisuuden luonnetta, kaupallisuutta. Freund & Bendel 2017, 4.

vat käsitystä päätöksenteon sisäpiiristä ja siitä, kuinka vaikeata on päästä valtiojohdon lähelle.¹⁸⁵

Kun elinkeinoelämä tai toimiala kaappaa viraston, sitä kutsutaan virastokaappaukseksi, missä kaappaus voi kulkea pyöröoven kautta molempiin suuntiin.¹⁸⁶ Suomessa virkamieseettinen toimikunta ehdotti 2014 toimenpiteitä, jotka liittyvät politiikan pyöröoven liikkeen säätelyyn.¹⁸⁷ *Läpäisy tai pääsyvalta, pyöröovi ja läpinäkyvyys* ovat tärkeitä temaattisia välineitä, kun tutkitaan, mikä on eturyhmien ja yritysten vaikutusvalta poliittiseen päätöksentekoon. Teemasta on syntynyt jonkin verran viranomaisten tilaamaa aineistoa, josta Jyrki Kataisen hallituksen demokratia-poliittinen selonteko on tiekartta aineistoon.¹⁸⁸ Suomesta kuitenkin puuttuu lobbauksen ja lobbarin määritelmä, eikä selonteko sitä kaivannut.

1.4. Suomalaisen ”valtio-opin” juuret

Poliittisiin asioihin vaikuttamiseen tähtäävän henkilön, yhteisön tai valtion ei ole mahdollista navigoida päätöksenteossa Suomessa, ellei tunne maan tapaa.¹⁸⁹ Van Schendelen analysoi erilaisia kansallisia olosuhteita, taustatekijöitä ja poliittisia kulttuureja, jolloin niiden muodostamat ominaisuudet luovat olosuhteet sille, miten vaikuttaa yhteiskunnalliseen ja poliittiseen päätöksentekoon.¹⁹⁰ Tätä painotti jo Juhani Paasivirta, jonka mukaan ”Suomen kulttuuripoliittiseen kehitykseen on huomattavalla tavalla vaikuttanut maan maantieteellinen sijainti.” Suomi on joutunut syrjäisen asemansa takia vastaanottamaan ulkoisia vaikutteita suhteellisen myöhään ja toisaalta se on ollut altis kahtaalta ”suuntautuvalla kosketukselle”, Skandinavian ja Venäjän taholta.¹⁹¹

¹⁸⁵ Tiihonen 2014 ja 2015.

¹⁸⁶ Wiberg 2014, 65–80.

¹⁸⁷ Valtion virkamieseettinen toimikunta (3/2014), ”Valtion virkamieseettisen toimikunnan raportti”. ”Valtion palveluksesta poissiirtyviä virkamiehiä ja ministereitä tulee koskea samat eettiset periaatteet.”

¹⁸⁸ Oikeusministeriö (14/2014), ”Avoin ja yhdenvertainen osallistuminen. Valtioneuvoston demokratia-poliittinen selonteko 2014.”

¹⁸⁹ Maan tapa on toissijainen oikeuslähde, jota sovelletaan silloin kun ensisijaista oikeuslähdettä eli kirjoitettua lainsäädäntöä ei ole käytettävissä. Jatkuvasti käytössä oleva ja vakiintunut maan tapa saattaa muodostua tapaoikeudeksi ja se saatetaan omaksua oikeudellisten ratkaisujen perustaksi. Maan tavan tulee olla kauan noudatettu ja yleisesti velvoittavaksi koettu käytäntö, joka koetaan asianosaisia kohtaan kohtuulliseksi. Vaikka jokin toiminta olisi yhteiskunnassa yleinen käytäntö, ei se kuitenkaan muutu sallituksi, jos se on lainsäädännöllä kielletty. ”Tiiviin ja jatkuvan käytön saanut maan-tapa saattaa muodostua tavanomaiseksi oikeudeksi.” Havu et al. (toim.): Otavan Iso Tietosanakirja – Viides osa 1963, 1126; Anttila et al 1974, 17,20.

¹⁹⁰ Van Schendelen 1993, 1–18.

¹⁹¹ Paasivirta 1949, 5.

Van Schendelenin mukaan Euroopan Unionin jäsenmailla on erilaiset poliittiset kulttuurit, olosuhteet ja historiataustat, jolloin niiden kansalliset panostukset (input) eurooppalaiseen ylikansalliseen päätöksentekoon lähtevät erilaisista intresseistä. Ne juontuvat historiasta ja pätevät myös EU-jäsenyyden aikaan. Taloudellisten ja poliittisten instituutioiden suhteet vaikuttavat kansakuntien menestymiseen, jolloin ne luovat pohjaa poliittiselle kulttuurille ja taloudelliselle menestykselle.¹⁹² Esimerkiksi Siltala kutsuu lopputulosta turbokapitalismiksi. Se on hyvin kiistelty, mutta myös elinvoimainen Suomi.¹⁹³

Esimerkiksi se, joka hallitsee poliittista valtaa, voi myös määritellä, mikä on lobbausta ja mikä ei ole – tai mikä on asiallista ja mikä on epäasiallista poliittista vaikuttamista. Näin on myös akateemisessa tutkimuksessa. Siksi on tarkasteltava keskustelua Suomen mallista, ”suomalaisesta valtio-opista”. Siihen on myös epäortodoksisesti sisällytettävissä Suomen talousmalli.

Tarina Suomesta eli perinteinen poliittisen historian päälinja on ollut tarina Suomesta Ruotsin osana, mikä myöhemmin Venäjän kyljessä ja osana itsenäistyi valtioksi ja kasvoi kansakunnaksi kansakuntien joukkoon. Ruotsin itäiset osat, siis tuleva Suomi, säilyttivät Ruotsin aikaiset lakinsa Venäjän alaisuudessa 1809 alkaen. Se oli valloittajakeisari Aleksanteri I:n lupaus 1809. Ruotsin aikaisten lakien puolustamisen ympärille rakentui vähitellen 1800-luvulla ”suomalainen valtio-oppi”, joka on ollut elintilan hankkimista Venäjän hallinnon sisällä, itsenäisyyden puolustamista suhteessa Venäjään sekä elämää naapurina Venäjän rinnalla. Pietari oli ensimmäinen ilmansuunta, jossa suomalaiset järjestäytyneesti harjoittivat poliittista vaikuttamista.¹⁹⁴

Geopoliittinen sijainti Venäjän naapurina ja itsenäisen Suomen historian kausi 1917–1991 Neuvostoliiton vaikutuspiirissä loivat Suomessa aivan omintakeisen selviytymismallin ja poliittisen kulttuurin. Ilmiönä Suomi on ollut Venäjän etupiirissä sen jälkeen, kun Pietari perustettiin 1703. Suomen talous kytkeytyi Venäjään.¹⁹⁵ Jussilan mukaan Ruotsin Itämaiden liittämässä Venäjään syntyi valtiollinen ilmiö nimeltä Suomi, vaikka Haminan rauhansopimuksen mukaan 17.9.1809 Ruotsi ei luovuttanut mitään Suomen maata tai suuriruhtinaskuntaa, ainoastaan kuusi

¹⁹² North 1994; Acemoglu & Robinson 2013, 372.

¹⁹³ Vrt. Siltala 2004, 433–460. Siltala kuva turbokapitalismin legitimaatiokriisiä; Siltala 2017.

¹⁹⁴ Paasivirta 1978, 27–28, 48–49.

¹⁹⁵ Kuisma 2015, 24. Venäjästä tuli Suomen olemassaolon ja talouden kohtalonkysymys, johon vaikutti geopolitiikka, Suomen sijainti. Kuisma jakaa Suomen historian kahteen päävaiheeseen – ”Pax Russicaan 1809–1917” ja ”Sotatalouden aikaan 1917–1991”. Sotatalous päättyi, kun Neuvostoliitto lakkasi olemasta joulukuussa 1991. Venäläiset miehittivät Suomea vain 1721–1743 ja 1808–1917. Tekijä.

lääninä. Suomi liitettiin osaksi Venäjää erityisjärjestelyillä, jotka eivät kuuluneet – kuten ei Puolakaan kuulunut – osaksi tavanomaista hallintoa Venäjän imperiumissa.¹⁹⁶

Haminan rauhassa 1809 syntyi kaksi Ruotsia – ”toinen nimeltään Suomi”. Venäläistymistä ei tapahtunut. Myös Suomen talonpoikaisto säilytti vapautensa, eikä joutunut maaorjuuteen.¹⁹⁷ Suomi ja Ruotsi olivat olleet samaa maata yli 700 vuotta – 1100-luvulta aina vuoteen 1809. Suuriruhtinaskunta sai myöhemmin oman rahan, suomen kieli sai virallisen aseman ruotsin ja venäjän kielen rinnalla ja kansallisuusaate alkoi levitä snellmanilaisessa hengessä. Suomen kielen tunkeutuminen venäjän, ruotsin, ranskan ja latinan panssarikerrosten läpi valtakieleksi oli tärkeä läpimurto Suomen historiassa – Venäjä haittasi tätä enemmän, mihin Ruotsi olisi kyennyt.¹⁹⁸

Kun suomalainen identiteetti kehittyi, alettiin puhua ”suomalaisesta valtio-opista”. Käsitys, että Suomi oli Venäjän valtiosta erillinen valtio, syntyi J. Ph. Palménin v. 1859 julkaiseman kirjan herättämästä laajasta polemiikista, jonka tuloksena oli yksimielisyys siitä, että Suomi ei ollut Venäjän provinssi, vaan siitä erillinen valtio.¹⁹⁹

Carl Erik Mannerheimin johtama deputaatio, yhteistyöhön ja neuvotteluihin pohjautuva ratkaisujen toimintatapa leimasi suomalaista yhteiskunnallista aktiivisuutta.²⁰⁰ Mannerheimille deputaatiolle annettu lupaus ei riittänyt Pietarissa 30.11.1808, vaan keisarin tuli antaa juhlallinen vakuutus Ruotsin lakien noudattamisesta Porvooon valtiopäivillä.²⁰¹ Suomalaista toimintatapaa leimasi perustuslaillisuus, nojaaminen hallitsijan antamaan vakuutukseen.²⁰²

Elinkeinot, joiden pohjana oli agraarivaltaisuus, veivät maata ”itä-eurooppalaiseen” suuntaan. Puoluemuodostuksen yleispuitteet olivat toiset

¹⁹⁶ Jussila 2004, 42–43. ”Venäjä jakautuikin hallinnollisesti kahteen vyöhykkeeseen, sfääriin, mikä näkyy hyvin selvästi 1830-luvun alussa julkaistusta lakikokoelmasta (svodista). Nämä vyöhykkeet olivat ns. yleisen hallinnon alaiset kuvernementit ja sitten ns. erityisprivilegioin varustetut tai erityishallinnon alaiset kuvernementit. Baltian maat kuuluivat juuri ns. erityishallinnon alaisiin kuvernementteihin, mutta niin Suomi kuin Puolakin olivat tämän kuvernementtijaon ulkopuolella, tai oikeastaan sen yläpuolella.”; Soikkanen 2010, 16–17. Soikkasen mukaan Venäjä pyrki 1808 ystävällisiin suhteisiin valloitettavan alueen asukkaiden kanssa, Porvoo oli ennen Haminaa.

¹⁹⁷ Lindqvist 2014, 467. Suomea hallitsivat edelleen Ruotsin lakien mukaisesti ruotsinkielellä ruotsalaisen koulutuksen saaneet virkamiehet. Papit saarnasivat edelleen samaa uskoa samaan tapaan kuin ennenkin ja toimivat saman kirkonjärjestyksen mukaisesti. Kauppa ja merenkulku jatkuivat entiseen tapaan Ruotsin vallan aikana perustetuissa kaupungeissa ja niiden satamista, vaikkakin kauppaa Venäjän kanssa käytiin entistä tuottoisammin.

¹⁹⁸ Häikiö 2003, 39–41. Vrt. Elias Lönnrotin Kalevala (1835) ja Johan Runebergin Fänrik Ståls sägner (1848 ja 1860).

¹⁹⁹ Ibid Jussila Osmo.

²⁰⁰ Lesch 1924, 159–177; Klinge 2009, 161–169, 188–189; Ramel 2005, 216–219; Jussila Osmo 2004, 53, 56–63; Volanen 2016.

²⁰¹ Soikkanen 2010, 16.

²⁰² Tämä leimaa myös suomalaista tulkintatapaa EU:n yhteisölainsäädännöstä. Tekijä.

kuin Skandinaviassa, missä syntyivät ensin konservatiiviset, sitten liberaaliset puolueet sekä sen jälkeen työväenliike. Sen sijaan Suomen erikoisolosuhteet – kielitaistelu ja vuodesta 1899 taistelu Venäjän valtakunnallistamispolitiikkaa vastaan – loivat puoluemuodostukselle toisenlaisen perustan. Ensin syntyivät suomalainen ja ruotsalainen puolue, joista ensin mainittu jakautui nuor- ja vanhasuomalaisiin (eli passiivisen vastarinnan ja myöntyvyyspolitiikan jako).²⁰³ Myöntyvyyslinjan rinnalle sortokaudet toivat perustuslaillisuuden, jota seurasi aktivismi.

Eurooppalaisittain myöhään ja vasta vuosisatojen vaihteessa Suomeen oli syntynyt työväenliike ja 1906 perustettu Maalaisliitto, ”molemmat moderneja massa- ja intressipuolueita”. Suomessa porvaristo ei kokenut samaa yhteiskunnallisen ajattelun murrosta kuin Länsi-Euroopassa vuosien 1789 Ranskan vallankumouksen ja 1848 Länsi-Euroopan vallankumousten kaltaisia murroksia, eikä myöhemminkään Suomessa ollut Ruotsin kaltaista liberalismien virtausta antamassa suuntaa yleiselle kehitykselle. Suomessa talonpojat olivat itsenäisiä, eivät maaorjia, työväenliike kehittyi vasta 1900-luvulla ja sen rinnalta puuttui liberaalinen puolue.²⁰⁴

Kun keisari Nikolai II ”käynnisti” 15.2.1899 Suomessa ensimmäisen sortokauden (1899–1905), Suomen asetuskokoelmassa julkaistiin Helmikuun manifesti.²⁰⁵ Suomalaiset vetosivat keisariin Suurella Adressilla, kun 522 931 nimeä kerättiin kahdessa viikossa.²⁰⁶ Suomen kansa ei uskonut, että keisari itse olisi tekstin takana.²⁰⁷ Suomesta oli tarkoitus tehdä sortokausien jatkuessa 1910 oblasti, Venäjän keskushallinnon alainen lääni.²⁰⁸ Tämä johti lopulta aktivismiin, itsenäisyysliikkeeseen ja vapaustaisteluun. Suomalaisen rahamaailman suhtautuminen aktivisteihin jäi eräitä näky-

²⁰³ Paasivirta 1984, 15.

²⁰⁴ Paasivirta 1984, 15. Erityisesti Venäjällä vallinnut maaorjuus ei koskaan levinnyt Suomeen; deputaation merkitys tässä oli ratkaiseva.

²⁰⁵ Keisarillisen Majesteetin Armollinen Julistuskirja 3/1899; Suomen Suuriruhtinaanmaan Asetus-kokoelma. Pietarissa, 3/15 p:nä Helmikuuta 1899, 1–3.: ”Mutta katsomatta niihin paikallisiin lainsäätämisasioihin Suomessa, jotka johtuvat *maan omituisesta yhteiskuntalaitoksesta*, syntyy valtakunnan hoidossa muitakin Suomenmaata koskevia lainsäätämiskysymyksiä, joita eivät, siihen nähden että ne ovat likeisessä yhteydessä yleisten valtakunnan etujen kanssa, Suuriruhtinaskunnan laitokset yksinomaan voi käsitellä.”; Hans Kejserliga Majestäts Nådiga Manifest N:o 1899. Helmikuun manifestin ruotsinkielisessä versiossa Suomen suuriruhtinaskunnan yhteiskunnalliset olot kuvataan sanoilla: ”Men oafsedt lokala lagstiftningsärenden i Finland, härflytande ur landets säregna samhällsskick, uppstå vid rikets förvaltning äfven andra lagstiftningsfrågor rörande Finland, hvilka med hänsyn till deras intima samband med de allmänna riksintressena icke kunna uteslutande handläggas af institutionerna i Storfurstendömet”; Высочайший манифест от 3/15 февраля 1899 г. Venäjänkielisessä versiossa Suomen yhteiskuntalaitos ei ole ”omituinen”, vaan sillä on ominaisuuksia/erityispiirteitä (вытекающих из особенностей общественного ее строя). (Kommentti, kursivointi ja alleviivaus tekijältä).

²⁰⁶ Jussila Osmo 2004, 622–626; Parmanen 1936, 113–115.

²⁰⁷ Parmanen 1936, 91–104, 113.

²⁰⁸ Jussila Osmo 2004, 710–711. Soikkasen 2010, 74, mukaan ”mikään muu alue” ei ollut saanut samoja erityisoikeuksia kuin Suomi.

viä poikkeuksia lukuun ottamatta kylmäkiskoiseksi, ”Nuoret aktivistit halveksivat tällaista oman edun tavoittelua”, koska liike-elämä tavoitteli Venäjän sotavarustelun suuria ja tuottoisia tilauksia.²⁰⁹

Siksi Suomen itsenäistymisprosessissa oli kyse irtautumisesta Venäjältä, mikä tuli ajankohtaiseksi, kun tsaarin valta kumottiin helmikuussa 1917 maailmansodan keskellä. Instituutio, joka oli antanut hallitsijanvakuutuksen 1809 Porvoossa, lakkasi olemasta. Perustuslaillisuudelta katosi perustelu.

Suomen itsenäiseksi julistamisen yhteydessä irtautuminen Venäjältä jatoi eduskunnan menettelytapakysymyksessä.²¹⁰ Tätä seurasi verinen sisällissota, joka jätti syvän arven kansalliseen identiteettiin.²¹¹ Enemmin tai myöhemmin sisäpolitiikassa olisi etsittävä kansallista yhtenäisyyttä. Kansakoulu ja kunnallinen päätöksenteko tasoittivat särmiä punaisten ja valkoisten arjessa sisällissodan jälkeen.²¹²

Moskovassa perustettu Suomen kommunistinen puolue pyrki vaikuttamaan Suomen sisäpolitiikkaan ja sitä neuvostojohto tuki – tavalla tai toisella.²¹³ Soikkanen korostaa, että autonomianajan historian tulkinnat ovat erittäin kiistanalaisia, vaikka myös itsenäisyyden ajan tulkinnoista kiistellään. Sanojen sisällöt ja merkitykset muutetaan ja niitä tulkitaan tarkoituksenmukaisesti ilman, että on löydetty uusia lähteitä, tutkimustuloksia.²¹⁴ Jännitettä voi kutsua myös Venäjä-muuttujaksi, poliittisen kulttuurin tekijäksi, joka jakaa suomalaiset.

Itsenäisyyden kaudella 1917–1939 Suomi etsii suuntaansa ja paikkaansa Euroopassa. Suomi oli riippumaton Euroopassa ”kahden autonomian välissä”, kun se etsi paikkaansa 1919–1922 reunavaltiosuuntauksella, Kansainliitto-politiikalla 1920-luvulla ja 1930-luvulla, pohjoismaisella suuntauksella 1930-luvun puolivälistä alkaen, mitä seurasi jääminen yksin talvisodan alla.²¹⁵ Lopulta vastassa oli Neuvostoliitto, jonka kanssa käydyt sodat jättivät merkittävän jäljen kansakunnan muistiin.²¹⁶

²⁰⁹ Soikkanen 1991, 53.

²¹⁰ HS 7.12.1917: Eduskunnassa oli 6.12.1917 vastakkain senaatin 4.12.1917 antama itsenäisyysjulistus ja edustaja Kullervo Mannerin (sosialidemokraatti) ehdotus. Porvarillinen senaatti, joka ei ollut valmistellut asiaa sosiaalidemokraattien kanssa, esitti Suomelle hallitusmuotoa, että ”Suomi on oleva riippumaton tasavalta. Mannerin ehdotus oli muutoin sama, mutta ”tämä riippumattomuus on koetettava toteuttaa sovinnollista tietä Wenäjän kanssa aikaansaataavalla sopimuksella”. Porvarien ehdotus voitti sosiaalidemokraattien ehdotuksen äänin 100–88.

²¹¹ Tässä sodassa kuolonuhreja oli kaikkiaan 36 640, punaisia 27 038 ja valkoisia 5 719, muita 4 423. Suomen sotaturmat 1914–1922, Vuoden 1918 sodan sotaturmat kuolintavan ja osapuolen mukaan. Arkistolaitoksen verkkosivut <<http://vesta.narc.fi/cgi-bin/db2www/sotasurmaetusivu/stat2>> [luettu 20.1.2015].

²¹² TS 6.12.2016, Jarmo Virravirran alioartikkeli.

²¹³ Rentola 1997; Upton 1970.

²¹⁴ Soikkanen 2010, 17.

²¹⁵ Vares 2010, 135–137. Vrt. Juntunen 2016.

²¹⁶ Leskinen, Juutilainen & Ahto 1999; Leskinen, Juutilainen & Ahto 2005. Sodissa kaatui 92 000 ihmistä.

Venäjän-kaupan katketessa itsenäistymisen jälkeen Suomen puunjalostusteollisuus vahvasti suuntaustaan lännessä. Suomi tarvitsi vientituloja hankkiakseen koneita ja kuljetusvälineitä, joita ei kotimassa pystytty tuottamaan. Ulkomaankaupassa harjoitettiin protektionismia aina 1950-luvun lopulle saakka. Nationalistiseksikin luonnehdittu ulkomaankauppapolitiikka huipentui rajoituslakiin 1939, joka epäsi yrityksiltä, joista ulkomaalaiset omistivat yli viidenneksen, oikeuden kiinteistöjen hallintaan ilman valtioneuvoston nimenomaista lupaa. Käytännössä ulkomaalaisomistus oli tiukassa valvonnassa aina 1990-luvulle saakka.²¹⁷

Talvisodan puhjettua 30.11.1939 työnantajat ja työntekijät päätyivät lopulta voimien kokoamiseen, aseveljeyteen Stalinin hirmuvaltaa vastaan. Neuvotteluja käytiin aina tammikuun puolivälin yli, kunnes radiossa 23.1.1940 luettiin osapuolten yhteinen tiedote: ”Suomen Työnantajain Keskusliiton ja Suomen Ammattiyhdistysten Keskusliiton edustajat ovat käyneet keskenään neuvotteluja, joiden tuloksena on sovittu, että sanotut keskusjärjestöt, todeten vapaan järjestetyn toiminnan merkityksen yhteiskunnassa, tulevat luottamuksellisesti neuvottelemaan kaikista niiden toimialalla esiintyvistä kysymyksistä niiden ratkaisemiseksi mikäli mahdollista yhteisymmärryksessä.”

Koska neuvotteluyhteyttä ei ollut ennen sodan syttymistä, Fagerholm ja Wuori saattoivat vedota myös siihen, että neuvottelu- ja sopimusoikeuden puuttuminen herätti ulkomailla epäilyksiä suomalaisen demokratian aitoudesta. Sotaa käyväälle maalle, joka kaipasi kipeästi poliittista ja aineellista apua, kansainvälisellä maineella oli suuri merkitys. Suomen oli osoitettava ennen muuta Ruotsille, että se oli pohjoismainen demokratia.²¹⁸

Tämän ”Tammikuun kihlauksena” tunnetun niukan toteamuksen merkitys täsmentyi vasta myöhemmin. Syntyi ”sotakorporatismi”, jossa valtio yhteistyössä eturyhmien ja etujärjestöjen kanssa ryhtyi yhteistyöhön sotaponnistusten onnistumiseksi ja sotatalouden järjestämiseksi. Pian kihlauksen jälkeen käytiin neuvotteluja, joiden jälkeen suojeluskuntien

²¹⁷ Paavonen 2010, 382–383. Ulkomaalaisten ja ulkomaisten yhteisöjen omistusoikeutta koskevat rajoitukset sisältyivät ulkomaalaisten sekä eräiden yhteisöjen oikeudesta omistaa ja hallita kiinteätä omaisuutta ja osakkeita vuonna 1939 annetussa laissa (219/1939), jäljempänä rajoituslaki. Rajoituslain tarkoitus oli muun muassa suomalaisissa osakeyhtiöissä estää ulkomaalaisia, ulkomaisia yhteisöjä sekä sellaisia suomalaisia yhteisöjä, joissa ulkomaalaisomistus oli yli 20 prosenttia tai yli 40 prosenttia tapauksissa, joissa valtioneuvoston luvalla ulkomaalaisomistus sai olla enintään 40 prosenttia, omistamasta ja hallitsemasta osakkeita sekä käyttämästä omistukseen liittyvää äänivaltaa.

²¹⁸ Apunen & Wolff 2009, 58; Haataja 1993, 25,28,31–32; Wuokko 2014, 8–9: Työnantajien ja työntekijöiden sopu todistaisi sosialidemokraattien ja ammattiyhdistysliikkeen hallitsemalle ruotsalaismielipiteelle, että Suomikin kehittyi skandinaaviseen suuntaan. Vierailtuaan joulukuussa 1939 muissa pohjoismaissa työnantajaohjatut yhtyivät Fagerholmin ja Wuoren näkemykseen tarpeesta kirkastaa Suomen maine.

päällikkö ohjeisti, että sosialidemokraatteja voitiin ottaa järjestön jäseniksi. Sosialidemokraattien puoluetoimikunta puolestaan totesi, että enää ei ollut esteitä puolueen jäsenten liittymiselle suojeluskuntiin. Talvisodan hengestä tämä kertoo sen, että yhteisen sotarintaman luominen kotirintamalla ei ollut itsestään selvää. SAK:n jäsenet eivät suuremmin innostuneet uudesta mahdollisuudesta, kun SDP:n ja suojelukuntien johto sopivat ”suojelukuntasopimuksessa” 1940 siitä, että SAK:n jäsenet voivat liittyä suojeluskuntiin.²¹⁹ Suojeluskunnat ja ammattiosastot olivat monilla paikkakunnilla edelleen maan poliittisten kulttuurien välisen rintaman eri puolilla. Sotavuosien aikana monet tehtaiden johtohenkilöt olivat reservin upseereina. Rintamalla suhde johdettaviin muodostui usein läheisemmäksi kuin tehtaiden sosiaalisissa järjestelmissä. Tämän johdosta suojelukuntasopimuksella, joka tehtiin SDP:n puoluetoimikunnan ja Suojelukuntien päällikön välillä, oli suuri poliittinen merkitys sodankäynnin kannalta. Suojeluskuntajärjestön paikallistason tehtäviin kuului esimerkiksi lausuntojen antaminen kutsuntaikäisten kelpoisuudesta asevelvollisuuden suorittamiseen. Punakaartiin kuuluneille ei haluttu antaa mielellään sotilaskoulutusta.

”Talvisodan henkeä”, kansallista eheyttä ja puolustustahtoa synnyttänyt yksi poliittinen kehityspiirre oli aseveliyhteistyö, jota varten perustettiin Suomen Aseveliliitto (myöhemmin Suomen Aseveljien liitto) kesällä 1940. Siihen kuului 1944 yli 200 000 miestä ja 40 000 naista, jotka tekivät vapaaehtoista sosiaalityötä rintamamiesten ja sotalaskien hyväksi.²²⁰ Vesa Saarikosken mukaan oli paradoksaalista, että sotavuosina tapahtunut ”kireän rahan politiikan murtuminen ja siten veroasteen kohoaminen ja lainanoton lisääntyminen voidaan liittää hyvinvointivaltioprojektin edellytyksiin”. Näihin edellytyksiin kuului myös Tammikuun kihlaus.²²¹

Vaikka Suomea ei valloitettu 1944, Britannia ja muut länsivallat pitivät Suomea sodan jälkeen maana, jossa ”venäläisten vaikutus tulee olemaan siellä vallitseva, kävi miten kävi, emmekä kykene eivätkä mitkään

²¹⁹ Heikki Männikkö, ”Forssan perintö tulee luoda uudelleen”. EU:n Vastainen Kansanrintama -yhdistyksen verkkosivut. <<http://www.kaapeli.fi/~euvkr/3-03forssa.html>> [luettu 29.12.2015]: ”Siksi, että Tannerin johtamat oikeistolaiset hyväksyivät luokkasodan loppuajana yhteistyön suojeluskuntien kanssa ja että Tanner 1927 vastaanotti suojeluskuntien paraatin ei tule ihmetellä, että SDP:n oikeistajohto ja suojeluskuntien johtajat helmikuussa 1940 sopivat SAK:n jäsenten liittymisestä suojeluskuntiin. Ne tunnettiin kuitenkin työläisten keskuudessa lakonmurtajina. Siksi tämä ”Helmikuun kihlaus” ei saanut kannatusta ja SAK:n jäsenmäärä tippui alle 50000. Syksyllä 1940 SAK:n edustajakokous hyväksyi suojelukuntasopimuksen äänin 62–28.”

²²⁰ Kulha 1980. Liiton apujärjestö oli Suomen Aseveljien Työjärjestö, SAT, joka teki henkistä maanpuolustustyötä asevelvollisten keskuudessa ja joka antoi maan poliittiselle johdolle sotilaiden keskuudesta mielialaraportteja.

²²¹ Saarikoski 2005, 148.

muutkaan tärkeät etumme vaatisikaan vastustamaan tätä vaikutusta.”²²² Jussilan mukaan ”suomalainen valtio-oppi” kesti sortokaudet ja pohjusti itsenäisyyttä myös kauas 1940-luvulle. Venäjän valkoiset kapinakenraalit kuulivat 1918–1919 länsivalloilta Venäjän yhtenäisyydelle tukea hakiessaan varaukset Puolasta ja Suomesta, jotka eivät kuulu Venäjään. Ja toisen perustelun kuuli Yhdysvaltain presidentti Roosevelt Stalinilta, Venäjän entiseltä kansallisuusasiain komissaarilta, toisen maailmansodan aikana. Sen mukaan Stalin perusteli Baltian maiden liittämistä Neuvostoliittoon sillä, että niillä ei ollut autonomiaa – kuten Suomella – viimeisen tsaarin aikana.²²³

Vaihtoehto tälle olisi ollut, että Moskova olisi lähettänyt Suomeen ”Terijoen hallituksen pääministerin” Otto Wille Kuusisen, jonka johdolla Suomi olisi etsinyt sisäpoliittisen suuntansa sodanjälkeisessä Euroopassa. Tämän vaihtoehdon Stalin hylkäsi ja lähetti Suomeen Leningradin puoluejohtajan ja läheisensä Andrei Ždanovin.²²⁴ Suomessa valittiin voimakkaan johtajuuden oloissa kansallinen linja, joka ryhmittyi Tammi-kuun kihlauksen hengessä yhteistyöhön voittajan kanssa. Toisaalta kommunismi ja sitä edustava Neuvostoliitto oli Suomen tärkein uhkakuva ja toisaalta ”suuri ystävä”, jonka kanssa oli luotava suora informaatioyhteys ja operatiivinen yhteistyö ilman välikäsiä. ”Vielä tärkeämpää oli estää se, että idänsuhteet jäisivät kommunistien monopoliksi.”²²⁵

Toisaalta Venäjään kohdistuneita poliittisia vastatoimia voi tarkastella suomalaisten instituutioiden toiminnan kautta. Vuosina 1944–1947 Suomi oli valvontakomission alaisuudessa. Vuoteen 1952 saakka maksettiin sotakorvauksia Neuvostoliitolle. Ja vuoden 1956 tammikuuhun saakka Suomen suvereniteettia rasitti Porkkalan alueen vuokraus Neuvostoliiton sotilastukikohdaksi.

²²² Polvinen 1980, 94. Britannian ulkoministeri Anthony Edenin muistio sotakabinetille 9.8.1944.

²²³ Jussila Osmo 2004, 771–795.

²²⁴ Jos Kuusinen olisi tullut Suomeen, Neuvostoliiton Suomen käsikirjoitus olisi perustunut tavoitteeseen tehdä Suomesta sosialistisen leirin maa, jolla oli satelliittivaltioiden ystävyyssopimukset, jotka antoivat sopimuksellisen oikeuden puuttua niiden asioihin jopa vastoin sopimusmaan hallituksen tahtoa (vrt. Söderhjelm 1970; JKP, Päiväkirjat). Keskisessä Euroopassa, jonka Neuvostoliitto oli valloittanut, avainrooleissa olivat Moskovassa koulutetut entiset kansalliset kommunistijohtajat kuten Walter Ulbricht Saksassa, Todor Živkov Bulgariassa, ja Clement Gottwald Tšekissä. Neuvostoliitto lähetti laajoin valtuuksin punaisia marsalkkoja kuten K.I. Vorosilovin Unkariin, G.K. Žukovin Saksaan ja A.J. Vysinskin Romaniaan. Stalinilla oli Kuusisesta epäilynsä ja valvontakomission puheenjohtaja, Stalinin suosikki Andrei Ždanov suhtautui myös Kuusiseen kriittisesti.

²²⁵ Nevakivi 1995, 276–282; Rautkallio 2014, 302; Herlin 1993, 227–228. Kekkonen ja Vilku vakuuttivat valvontakomission Ždanovin, että Kuusisen päästäminen Suomeen olisi ollut katastrofi uudelle ystävyyspolitiikalle ja veisi uudelta hallitukselta epäluottamuksen kansan silmissä. Tekijä.

Rautkallio kysyykin, tulisiko lopputuloksesta kiittää peräti Josif Stalinia.²²⁶ Androsovan²²⁷ mukaan NKP:n keskuskomitean politbyroo oli 4.9.1943 perustanut erityisen rauhansopimuksia ja maailman sodanjälkeistä valtiojärjestystä arvioivan komission. Sotakorvausta suorittavissa maissa korvaukset johtivat taloudellisten rakenteiden perinpohjaiseen muutokseen. Nämä kansallistaloudet joutuisivat Neuvostoliiton valvontaan, joskin ne jäivät muodollisesti itsenäisiksi. ”Meidän on tunkeuduttava Suomen talouteen... Ensimmäinen vaihe työssämme tällä alueella on oltava taloudellinen tiedustelu. Sotakorvaukset vaativat suurten järjestelmien luomista... Suomen talouselämän on toimittava sillä tavoin, että siitä tulisi meidän talouteemme tunnettu jatke. Tätä asiaa tulisi ajatella perin pohjin”, sanoi Ždanov Valvontakomission kokouksessa 5.10.1944.²²⁸

Neuvostoliitto loi 1946–1955 kahdenväliset ystävyyssopimukset valloittamiensa eurooppalaisten valtioiden kanssa. Niitä ei ollut liitetty osaksi Neuvostoliittoa kuten Liettua, Latvia ja Viro, vaan ne integroitiin Neuvostoliiton vaikutuspiiriin sopimuksilla, jotka antoivat mahdollisuuden Neuvostoliitolle tunkeutua sopimusmaahan riippumatta asianomaisen maan omasta tulkinnasta.²²⁹

Suomen sopimus poikkesi Varsovan liiton sopimusmaiden sopimuksista.²³⁰ Yya-sopimus antoi Suomen asemalle erityispiirteitä, joissa sen oli hyvin vaikeata tai jopa mahdotonta asettua Neuvostoliittoa vastaan ja jotka räsittivät sen integroitumista muuhun Eurooppaan puhumattakaan, että Suomi olisi täysin riippumaton Neuvostoliitosta muodostaessaan kantojaan.²³¹

Soikkasen mukaan Suomen pyrkimyksenä oli pitää yya-sopimus vaikutuksiltaan rajallisena, erityisesti välttää Neuvostoliiton tarjoamaa aja-

²²⁶ Rautkallio 2014, 300. Ždanovin yksityiskohtaiset muistiinpanot vahvistavat Rautkallion mukaan, että vuoden 1944 syksyn jälkeen keskeisimmät Suomen selviytymiseen liittyvät sisä- ja ulkopolitiittiset tekijät kietoutuivat sotakorvausten keskeytyksettömään toteutukseen.

²²⁷ Androsova 2014, 39–47,51. Ždanovin allekirjoitus oli välttämätön Stalinin lisäksi kaikissa NKP:n keskuskomitean ja ministerineuvoston yhteisissä asetuksissa. Ainoastaan Stalinin vaikutusvalta oli yhtä suuri kuin Ždanovilla, eikä kenellekään ollut salaisuus, että Stalin arvioi Ždanovin puoluejohdossa muita korkeammalle. Hänen poikansa Juri Ždanov oli naimisissa Stalinin tyttären Svetlana Allilujevan kanssa. Andrei Ždanov kuoli 31.8.1948.

²²⁸ Käännös Jauri Varvikko, f 77, op 3, d. 39, RGASPI, asiakirjat mikrofilmijäljenteinä Kansallisarkistossa. Artikkelista Rautkallio (2014): ”Sotakorvausten tulos”. Teoksessa Suomen sotakorvaukset 1944–1952: mahdolltomasta tuli mahdollinen.

²²⁹ Söderhjelm 1970, 146–152.

²³⁰ Asetus 17/1948 SOPIMUS Suomen ja Sosialististen Neuvostotasavaltain Liiton välillä ystävyystestä, yhteistoiminnasta ja keskinäisestä avunannosta Moskovassa 6 päivänä huhtikuuta 1948 allekirjoitetun sopimuksen voimaansaattamisesta, annettu 4.6.1948, voimaan 31.5.1948; Söderhjelm 1970, 157–162. Suomi puolustautuisi ensisijassa itse, mutta ”tarpeen vaatiessa Neuvostoliiton avustamana tai yhdessä sen kanssa” (sopimuksen 1. artikla) ja neuvottelujen käynnistämisen kynns perustui molemmipuoliseen mahdollisuuteen käyttää aloitetta.

²³¹ Soikkanen 2003, 259–271; Soikkanen 2008, 284–295.

tusta, että se oli Suomen ulkopoliittikan perusta. Käytiin diplomaattista kiistelyä Suomen ”puolueettomuudesta”, oliko Suomi puolueeton vai ei. Stalinin kaudella 1944–1953 tällaista keskustelua ei käyty. Hruštšovin kaudella 1953–1964 Suomen puolueettomuus sai tunnustusta, mutta Brežnevin kaudella 1964–1981 Neuvostoliitto pyrki ankkuroimaan Suomen linjan yya-sopimukseen ja välttämään puolueettomuuslinjan mainintoja. Hallitusohjelmissa todettiin aina 1970-luvulta vuoden 1983 ohjelmaan saakka (Sorsan III, 1983–1987), että Suomi noudattaa ”ystävyyys-, yhteistyö- ja keskinäiseen avunantosopimukseen perustuvaa aktiivista rauhan- tahtoista puolueettomuuspolitiikkaa”.²³² Neljätoista kuukautta Berliinin muurin murtumisen jälkeen Suomi tarkisti suhteensa yya-sopimukseen tammikuussa 1992.²³³

Venäjän etupiirissä sijainneen Suomen poliittinen kulttuuri oli siis saanut paljon vaikutteita, miten elää Venäjän kanssa. Presidentti Mauno Koivisto kutsuu sitä kirjassaan ”Venäjän idea” selviytymiseksi: ”itsenäinen Suomi ei ole liittoutunut Venäjää vastaan ja on selvinnyt”.²³⁴ Lipponen kuvaa samaa aktiivisemmin, ”tannerilaisemmin” kuin Koivisto. ”Suomi satoi itsensä niin pitkälle kuin voi kansainvälisiin monenkeskisiin rakenteisiin (YK, Pohjoismaiden neuvosto, Efta, OECD, EEC-vapaakauppa, Euroopan Neuvosto) luodakseen vastapainon kahdenväliselle suhteelle Neuvostoliittoon.”²³⁵ Venäjään vaikuttaminen tai Venäjän vaikutuksen minimoiminen on ollut tärkeä menettelytapakysymys Suomen politiikassa.²³⁶ Venäjän vaikutusta voi tarkastella mm. siten, minkälaisia näkemyksiä lännessä on ollut Suomen asemasta. Esimerkiksi lännen eräissä laskelmissa Ruotsin liittymistä NATO:n jäseneksi olisi voinut pitää niin suurena voittona, että Suomelle voisi jättää kansandemokratian kohtalon. Tai eräessä yhteydessä amerikkalaiset pohtivat jopa sitä, voisiko Suomesta tulla Itä-Euroopan maille malli, jonka pohjalta niiden talutusnuora Moskovaan löysenisi. Vesa Vares vertaa länsiarvioita Suomesta laivan kulkuun: ”Syvissä vesissä köli kulki oikeaan suuntaan, vaikka kannella saatettiin puhua omituisesti.”²³⁷

Tapani Paavosen mukaan Suomen taloudelliset intressit määräisivät läntisen integraatiopolitiikan olennaisen sisällön, jonka ambitiotaso oli Ruotsia, Itävaltaa ja Sveitsiä alhaisempi. Mutta ”vapaakauppaintegraatio”

²³² Soikkanen 2008, 294.

²³³ Suomen tasavallan ja Venäjän federaation välinen SOPIMUS suhteiden perusteista (63/1992).

²³⁴ Koivisto Mauno 2001, 292.

²³⁵ Lipponen 2001, 213–214. Puhe Nuorsuomalaisessa sanomalehtimiesyhdistyksessä 17.9.1999.

²³⁶ Vares 2010, 348–349; Nevakivi 1996, 14–15, 226–228. Nevakiven mukaan suomettuminen alkoi jo 1940-luvulla suomalaisten aloitteesta.

²³⁷ Vares 2010, 324, 329, 347.

vei Suomea 35 vuoden siirtymäkaudella 1960-1995 kohti EU-jäsenyyttä. Sen politiikan taloudelliset tavoitteet määriteltiin korporatiivisten pää-töksentekorakenteiden puitteissa.²³⁸ Liike-elämä kuitenkin pelkäsi sitä, että kommunistit neuvostopuolueen tuella ottavat vallan Suomessa ja kansallistavat tuotantolaitokset, pankit ja omaisuudet. Suomessa ryhmi-tyttiin kommunisteja vastaan ”salaisessa sisällissodassa” jo heti sodan jälkeen, mikä jatkui 1980-luvulle saakka.²³⁹ Palkansaajajärjestöjen ha-jaannuksessa kysymys oli sosialidemokraattien puoluehajaannuksesta, jolla oli suuri merkitys, koska vasemmistovoimat kilpailivat vallasta ammatti-liitoissa. Toinen – TPSL:n ”Skogilaisten” – linja teki SAK:ssa yhteistyötä kommunistien kanssa. Asevelisocialidemokraattien hallussa ollut ammat-tiliittojen keskusjärjestö SAJ sai myös rahaa ulkomailta, Yhdysvaltain kesku-tiedustelupalvelu CIA:lta.²⁴⁰ CIA-yhteyksien julkistaminen löi pahan kiilan vasemmiston voimien kokoamiseen, vaikeutti alkanutta hallitus-yhteistyötä ja pyrkimyksiä eheyttää ammattiyhdistysliike.

Salaista sisällissotaa rahoitettiin myös Neuvostoliitosta.²⁴¹ Asia oli poliittisen johdon tiedossa, mutta siihen ei puututtu. Suomen kommunistien saamat avustukset olivat kansainvälisesti vertailtuna suuria. SKP:n kunniapuheenjohtaja Ville Pessi sai rahat seteleinä. Vuonna 1970 Pessi sai NKP:ltä 3,78 miljoonaa markkaa, joka oli kaksinkertainen määrä ra-haa SKDL:n saamaan puoluetukeen verrattuna.²⁴² Ammattiliittojen lisäk-si oli kolme areenaa, missä NKP ja SKP vaikuttivat ja missä sisällissota oli

²³⁸ Paavonen 2008, 298-310.

²³⁹ Vesikansa Jarkko 2004a; Tarkka 2006; EVA:n talousarvioehdotukset, EVA:n pöytäkir-jat 1975-1985, KA.

²⁴⁰ Bergholm 2007, 348-353. Rahoitusta oli tullut aikaisemminkin, mutta lokakuussa 1967 SAJ:n taloustutkija Niilo Koljonen kertoi asiasta ammattiyhdistyspäättäjille lähettä-mässään muistiossa, jonka 12.10.1967 Kansan Uutiset julkisti. Kyseessä oli 720 000 markan vuotuinen avustus. Yhdysvallat rahoitti useita kansainvälisiä ja kansallisia antikommunistisia peitejärjestöjä. Rahanarvokertoimen mukaan vuoden 2014 rahassa kyseessä on noin 1,18 miljoonaa euroa. Paljastuminen johti SAJ:n sulkemiseen am-mattiyhdistysliikkeen eheyttämisneuvottelujen ulkopuolelle.

²⁴¹ Rentola 1997, 174-179. Rentolan mukaan kommunistit saivat Neuvostoliiton kommu-nistisen puolueen myötävaikutuksella (NKP) 1950-1966 vuosittain noin 5-10 prosent-tia Kansainvälisestä ammattiyhdistysrahastosta, joka toimi Kominformin ohjauksessa. Vuonna 1951 avustus oli 37, 3 prosenttia. Vielä 1973 SKP:lle myönnettiin 1,02 miljoonaa dollaria avustusta, 5,5 prosenttia koko rahastosta. Avustusyhteyttä toimitti SKP:n kunniapuheenjohtaja Ville Pessi.

²⁴² Kujala 2013, 174; Vuoden 2014 rahan arvossa kysymyksessä on noin 5.45 miljoonaa euroa. Laskennassa on käytetty Tilastokeskuksen verkkosivuilla olevaa rahanarvon muunninta Tilastokeskuksen rahanarvotaulukko ”Rahanarvonkerroin 1860-2014”. Ti-lastokeskuksen verkkosivut, päivitetty 20.1.2015. <http://www.stat.fi/til/khi/2014/khi_2014_2015-01-19_tau_001.html> [luettu 27.12.2015]; NKP pakotti Tšekkoslovakian miehityksen jälkeen puolueen enemmistön suostumaan vähemmistön edustukseen puolue-elimissä osapuolijaon perusteella. Siihen päästiin uhkaamalla katkaista puoluesuh-teet ja lopettaa SKP:n yritysten itäiset kauppasopimukset ja puolueen vuosittain saama niin sanottu kenkälaatikkoraha. SKP eikä SKDL ilmoittaneet näitä rahoja puolueiden tilinpäätöksissä.

käynnissä vielä 1970-luvulla: 1) puolueet, 2) tiedotusvälineet sekä 3) opetus ja tutkimus. SKP:n moskovalainen *vähemmistö* organisoitui Tiedonantajayhdistykseksi, joka toimi varjopuolueena. NKP:n erityissuosiolla olleet puoluetoimitsijat jäivät puolue-eliimiin. Puolue sai uuden ohjelman, jossa sosialismiin pyrittiin Suomessa rauhanomaista ja demokraattista tietä (olihan maassa jälleen vasemmistoenemmistöinen eduskunta).²⁴³ SKP luopui ”väkivaltapykälästä” eli tuotantovälineiden ja omaisuuden ottamisesta väkivalloin yhteiskunnan haltuun 1966. Myöskään sosialidemokraatit eivät vielä 1969 olleet luopuneet täysimääräisesti sosialisointiohjelmasta.²⁴⁴

1.5. Lähteet, lähdekritiikki ja metodiset haasteet

Ensisijaiset lähteet

Tutkimuksen ensisijaisina lähteinä ovat erityisesti etujärjestöjen arkistot. Elinkeinoelämän keskusliiton (EK), Suomen Työnantajain Keskusliiton (STK), Teollisuuden Keskusliiton (TKL), Teollisuuden ja Työnantajain Keskusliiton (TT), Elinkeinoelämän Valtuuskunnan (EVA), Taloudellisen Tiedotustoimiston (1947–1992 TT, vuodesta 1993 alkaen TaT), Perheyrittysten liiton (PL), Teknologiateollisuus ry:n, Elintarviketeollisuusliitto ry:n ja Maa- ja metsätaloustuottajien Keskusliitto ry:n, eräiden ammattiliittojen arkistot, Urho Kekkosen arkisto (UKA), Ulkoasiainministeriön Arkisto (UMA) ja Eduskunnan kirjaston valtionpäiväasiakirjat. Tärkeitä alkupe- räislähteitä ovat myös ns. Puron työryhmän paperit Elinkeinoelämän Keskusarkistossa (ELKA), Valtioneuvoston arkistossa pääministerin erityisavustajan Jorma Westlundin paperit, valtiosihteri Rauno Saaren ja pääministerin erityisavustajan Timo Laanisen muistiinpanot. Myös Kes- kusten ja Maaseudun arkisto, Eurooppalaisen Suomi ry:n, Työväen ja Kansan arkistot tarjoavat arvokasta aineistoa aiheeseen. Eurofacts Oy:n arkisto on täydentänyt kuvaa suomalaisesta lobbauksesta neljännesvuosi- sadan jaksolta. Järjestöjen arkistojen avoimuuspäivämäärät vaihtelevat järjestökohtaisesti ja poikkeavat toisistaan. Merkittävä osa 2000-luvun järjestöpöytäkirjoista ei ole tutkijoiden saatavissa.

²⁴³ Kujala 2013, 270–271. Upton 1970, 270–271, 283–288. SKP:n uuden ohjelman mukaan poliittinen oppositio, joka kunnioitti sosialistisen valtion perustuslakeja ja oikeusjär- jestystä, säilyttäisi kaikki oikeutensa. Paluu kapitalismiin oli mahdotonta. Otto Wille Kuusisen kuoleman 1964 jälkeen puolueen avainhenkilöiksi Moskovan silmissä jäivät Hertta Kuusinen, Ville Pessi ja Aimo Aaltonen, vähemmistöön jäänyt johtaja.

²⁴⁴ Kujala 2013, 193–195.

Julkisista lähteistä tärkeitä ovat Eduskunnan pöytäkirjat, hallituksen lakiesitykset ja muut valmisteluasiakirjat, kuten myös Euroopan unionin tuottama lainsäädäntö ja valmisteluaineisto. Hallitusohjelmat ja valtioneuvoston päätökset ovat lähdeaineistona tärkeitä kuvaamaan järjestelmän toiminnalle asetettuja panoksia. Muutos yritysten omistajasuhteissa on tärkeä muuttuja tarkastelujakson lopulla. Talouselämä-lehden 500 Suomen suurinta yritystä vuosilta 1990–2015 on hyvä yritysten kokoa, omistus- ja johtosuhteita käsittelevä tietokanta.²⁴⁵ Forbes- ja Fortune -kustannusyhtiöt ovat tuottaneet maailman suurimmista yrityksistä tietoa tutkimusjaksolta.

Tutkimusajanjakso on lähteiden syntykulttuurin kannalta haastava: monet arkistot (UM 25 vuotta, Teknologiateollisuus 20 vuotta) jäävät suljetuiksi ainakin vuoteen 1997 saakka. Toisaalta yhteiskunnan avoimuus on lisääntynyt, mutta on taantumistakin tapahtunut. Siksi tutkimuksessa on ollut koko ajan ilmassa keskustelua ensisijaisten lähteiden ja toissijaisten lähteiden välillä, mitä täydentävät niiden suhde haastatteluihin.

Henttonen ottaa esille myös tekniikan ja toimintatapojen muutokset, jotka ovat johtaneet asiakirjakulttuurin romahdukseen.²⁴⁶ Hän viittaa esimerkein siihen, että kriisiaikoina päätöksistä ei pidetä kirjaa ja että uuden sähköisen viestinnän ja teknologian aikakaudella osa päätökseen liittyvistä dokumenteista katoaa tai esimerkiksi tärkeä kirjeenvaihto – sähköpostit – jäävät tallentamatta. Itse asiassa Henttonen kyseenalaistaa koko viime vuosien arkistointia pohtimalla, että asiakirjojen julkinen saatavuus on heikentänyt asiakirjojen informatiivisuutta ja tehnyt niistä siällöllisesti niukkoja.

Keskustelupöytäkirjat ovat harvinaista herkkua. Päätöspöytäkirjat ovat yleisluonteisia, jolloin niiden liitteeksi on saatettu jättää päätöksen yksilöity sisältö ja pöytäkirjassa on vain informaatio, että se on kokouksen osanottajien enemmistön mielipide. Miten kannanotto on kehittynyt ja mitä mahdollisesti on ollut muuta tarjolla, ei ehkä näy. Tässä on tapahtunut jonkinlainen älyllinen tiedon tarkoituksellinen rajaaminen niukkaan määrään.

²⁴⁵ Tässä seurataan mm. arvopaperimarkkinoiden sijoittajien, valtion ja kuntien sekä ulkomaisten sijoittajien omistusten kehitystä suomalaisyritysten omistajina sen jälkeen, kun ulkomaalaisomistusten rajoitukset poistuivat 1993. Etna-Tieto Oy on tiedon tuottaja.

²⁴⁶ HS 24.4.2010, Pekka Henttosen artikkeli ”Pohjoismaisen hallinnon avoimuus on harhaa”. Henttosen artikkelin mielenkiintoinen yksityiskohta liittyy EU:n ei-julkisten asiakirjojen olemassaoloon, mikä havaittiin, kun Ruotsin valtionalouden tarkastusviraston päällikkö Inga-Britt Ahlenius (2003) pääsi tutustumaan Euroopan komission tarkastusryhmässä ulkopuolisilta suljettuihin asiakirjoihin. Ryhmälle kannettiin isoja asiakirjakansioita, joissa oli yksinkertaisesti ”aivan kaikki”: virallisempien asiakirjojen lisäksi niissä oli muistiinpanoja puhelinkeskusteluista, sisäisistä palavereista, taustoista ja neuvotteluista. Tarkastusryhmä pystyi seuraamaan tapahtumia askel askeleelta ja laati virheistä raportin, joka johti Jacques Santerin komission eroon. Santerin komissio erosi maaliskuussa 1999 komission varojen käytössä ilmenneisiin epäselvyyksiin, mikä johti luottamuspuulaan; Katso myös van Buitenen 2000.

Myös lähteiden hankinnan vaikeudet ilmentävät poliittisen kulttuurin muutosta, kun Huuska 1967 ja Myllymäki 1978 saivat käyttöönsä työmarkkinajärjestöjen tilinpäätöstiedot, mutta tämä 2000-luvulla tehty tutkimus koki toisenlaisen vastaanoton. Moni työmarkkinajärjestö kieltäytyi mm. Elinkeinoelämän keskusliitto EK ja useat ammattiliitot. Palkansaajien keskusjärjestöt ovat antaneet tietonsa.²⁴⁷ Työmarkkinajärjestöistä saatavan avun kokonaisviesti herätti uteliaisuuteen. Saattaa olla jotakin, mitä ei haluta näyttää.

Merkittävä seikka on ollut myös tekniikka ja teknologia. Sähköiset asiakirjat ja tietokoneisiin pakatut arkistot ovat olemassa, mutta usein käy niin, ettei niitä voida ohjelmien vanhentuneisuuden ja uusien ohjelmien nykyaikaisuudesta johtuvien yhteensopivuusongelmien johdosta avata. Ja sitten siirryttiin 1990-luvulla sähköposteihin ja tekstiviesteihin, jolloin vain ni harvat ovat onnistuneet arkistoimaan viestit.

Johannes Koroma korostaa, että tekniikoista riippumatta järjestöjen pöytäkirjoihin ei merkitä kaikkia asioita, eikä niissä raportoida yksityiskohtia keskusteluista esimerkiksi työmarkkinasopimuksista tai vaikuttamisesta verotukseen.²⁴⁸ Haastetta lisää ainakin liike-elämän pöytäkirjojen epämääräinen ilmaisukulttuuri. Esimerkiksi Teknologiateollisuuden hallituksen pöytäkirjoissa 2006-2007 kantapöytäkirjan pykälien lisäksi yksityiskohtaisempaa tietoa on johtajien esitysten ”kuvissa”, sähköisissä kalvoissa (powerpoint), jotka ovat syrjäyttäneet yksityiskohtaisemmat muistiot. Tämä kuvakulttuuri kasvaa liike-elämän esitystavoissa 1990-luvun puolivälistä alkaen. Esityksissä on avainsanoja – kuten *paikallinen sopiminen, kilpailukyky, laitton lakko*. Niillä ei ole välttämättä eksaktia määritelmää, mutta sisäpiiri lukee niiden sisältöä kokouksissa sovittujen keskustelukoodien eli sisäpiirin käymän valmistelevan keskustelun ohjaamina. Sen sijaan 1990-luvun alun ja sitä edeltävät pöytäkirjat ovat paljon informatiivisempia. Yhteistä niille on kuitenkin seikka, että ne ilmentävät yleensä liike-elämän erityistavoitteita, ”tavoitelinjauksia”. Esimerkiksi Elintarviketeollisuusliiton hallituksessa 1993 yksityisesti omistettujen yritysten edustajat eivät olleet tietoisia – toisin kuin tuottajien omistamien yritysten edustajat olivat – maataloustukien sisältämästä vihreästä valuuttakertoimesta.

Tutkijalla on metodologinen ongelma: välttämättä kaikkea ei ole kirjattu pöytäkirjoihin saati, että kirjallinen aineisto olisi julkista tai että

²⁴⁷ Viren 2014, 36. Puolet vastanneista jätti lisäksi Virenille kertomatta sijoitusten euromäärän tai kertoi, että sijoituksia ei ole; Yleisradio teki vuonna 2012 ammattiliitoille kyselyn sijoitustoiminnasta, johon kuitenkin vain osa liitoista vastasi. Yle Uutiset, Tietoja ammattiliittojen ja kirkon sijoituksista 2011/2012. Www-dokumentti <http://www.yle.fi/tvuutiset/uutiset/upics/liitetiedostot/liittojen_sijoitukset.pdf> [luettu 18.12.2015].

²⁴⁸ Johannes Koroman haastattelu 21.3.2014.

sitä ylipäänsä olisi tarjolla. Ensisijaisten lähteiden määrä lienee periaatteessa aikaisempaa lukumääräisesti suurempaa kuin ennen digitaalista aikakautta: sähköpostit ovat korvanneet kirjeenvaihtoa ja muistioita. Mutta sähköistä kirjeenvaihtoa ei ole dokumentoitu kuin poikkeustapauksissa. Aineistojen informatiivisuudessa on tapahtunut jonkinlainen murros, mikä osittain johtuu kirjaamiskulttuurin muuttumisesta ja toisaalta teknologiasta kehityksestä – uusi teknologia omaksuttiin vähitellen.

On hankittu erillistutkimuksia. Valtioneuvoston omassa tiedontuotannossa ja tutkivan journalismin alueella on myös tutkimustietoon perustuvaa tausta-aineistoa, jota on hyödynnetty. Tilastot ovat myös tärkeä lobbauksen työkalu – niillä perustellaan tavoitteiden oikeutusta, kun tutkimuksen eräänä tehtävänä on luoda kuva poliittisten ratkaisujen taloudellisesta vaikuttavuudesta.²⁴⁹ Tutkimuksessa käytetty poliittista historiaa koskeva kirjallisuus antaakin vain osittain taustaa sille, miten liike-elämä on vaikuttanut politiikassa. On paikallaan todeta sanomalehdistön ja myös sähköisten medioiden uutisointi ja keskustelu, jota erityisesti maan suurimman päivälehdessä Helsingin Sanomien arkisto tarjoaa lähteeksi. Helsingin Sanomat on ollut merkittävä sielun peili poliittisen vaikuttamisen ja lobbauksen kuvaamiselle.²⁵⁰

Internet sisältää useita sellaisia verkkosivuja, jotka ovat virallisia ja siksi luotettavia ainakin sillä perusteella, että tieto on kaikkien saatavilla ja arvosteltavissa. Myös useat julkaisut, kirjat, sanomalehdet ja uutispalvelut ovat sähköisiä ja verkossa saatavissa, mikä näkyy tämänkin tutkimuksen lähdeaineistossa. Poliitiikkaa seurataan verkossa, jolloin siitä on tulossa asymmetristä tietoa vähentävä ilmiö. Virallisen tiedon rinnalle on tullut yksityistä, viralliselta näyttävää verkkoseurantaa, mikä on uusi tiedontuotannon tapa ja lähdemailma. Internetin luotettavuudesta on paljon ristiriitaista tietoa. Siksi tämä tutkimus suhtautuu kriittisesti myös valtioneuvoston, eduskunnan, järjestöjen ja yritysten verkkosivuihin koostaen medialukutaitoa.

²⁴⁹ Valhe, emävalhe, tilasto”. Vrt. Paastela 1995, 113–123; Toisaalta Johannes Koroma alleviivaa haastattelussa tekijälle 21.3.2014, että työnantajien ja palkansaajien tilastoyhteistyö on merkittävää palkkojen ja kustannusten sekä tuottavuuden kehityksen kannalta, eikä yhteiseen tilastointiin liity poliittisia piilotavoitteita puolin eikä toisin.

²⁵⁰ Vrt. Soikkanen 2015, 26. Soikkanen kirjoittaa Keijo Korhosen olevan tunnettu sanonnoistaan ”90 prosenttia tärkeästä historiallisesta tiedosta on löydettävissä lehdistön palstoilta” ja poliittinen historia ei saa jäädä odottamaan lähteiden vapautumista: ”Ennen kurki kuolee kuin suo sulaa!”

Haastatteluihin ja muistelmiin yritetään pitää kriittinen asento

Lähdeaineistoon sisältyykin mielenkiintoinen jännite. Pekka Henttosen mukaan ”asiakirjat ovat kyllä avoimia, mutta suuri osa tapahtumista ei koskaan päädy niihin”.²⁵¹ Henttonen pohtii hallinnon asiakirjojen informatiivisuutta ja näkee niissä viimeisten vuosien (ja vuosikymmenten) osalta paljon problemaattisuutta: ”Ruotsalaiset huippujohtajat ovat kyttäessä kertoneet, että he eivät ole koskaan yhteydessä kirjallisesti, vaan asiat hoidetaan suullisesti. Olisi mielenkiintoista tietää, kertovatko Suomen viranomaisasiakirjat esimerkiksi päätöksentekijöiden keskusteluista Nokian johdon kanssa.” Myös yksi haastateltavista – Eero Heinäluoma – sanoo Henttosen kuvaaman ilmiön vielä ytimekkäämmin – kaikkea ei lue papereissa.²⁵² Siksi dokumentoidun asiakirja-aineiston rinnalle tutkimuksessa nousevat haastattelut, sillä monet yhteiskunnan ja talouselämän vaikuttajat ovat tätä kirjoitettaessa elossa ja vielä hyvissä voimissa.

Timo Soikkasen mukaan valtaan on päästy ”melko vanhana”, joten 1950- ja 1960-lukujen päättäjät ovat jo tavoittamattomissa. ”Broileripoliitikkojen” esiinmarssi 1970- ja 1980-luvuilla on jossain määrin helppottanut asiaa. Vaikka poliittista valtaa tutkivassa lähihistoriassa muistitietoon liittyy runsaasti ongelmia, Soikkanen pitää haastatteluja muun lähdeaineiston ”vaikeuksien ja vastusten vastapainoksi” valttikorttina, joka puuttuu vanhempien aikojen tutkijalta.²⁵³

Eräät haastateltavat (esimerkiksi Fast, Koroma, Kahri ja Lipponen) ovat kirjoittaneet muistelmia, mutta ohjanneet myös pöytäkirjojen kirjoittamista – kuten useat muutkin. Muistelmissa on enemmän harkintaa kuin haastatteluissa. ”Mitalilla on toinenkin puoli.”²⁵⁴ Mitä tehdä, kun haastattelu tai muistelu on ristiriidassa alkuperäisen aikalaisdokumentin kanssa? Ongelma on tiedostettava. Kokonaisarvion lisäksi tapauskohtainen arvio tarvitsee alkuperäisiä dokumentteja, joita kuitenkin monet haastateltavat ovat olleet ”luomassa”. Totuudenmukainen tapahtumien kulun kertominen ja tulkinta vaatii molempien vertailua.

Haastateltavina on sekä lobbareita että lobattavia, omistajia ja yritysten toimivaa johtoa sekä työmarkkinajärjestöjen johtajia. Haastateltavista lobattavat edustavat poliittista johtoa, mm. entiset pääministerit ja

²⁵¹ HS 24.4.2010, Pekka Henttosen artikkeli ”Pohjoismaisen hallinnon avoimuus on harhaa”.

²⁵² HS 5.12.1997. Toimittaja Wellamo Vehkakoski haastatteli Heinäluomaa: ”Valtaosa informaatiosta täytyy hankkia ihmisiltä suoraan, se ei ole aina paperilla.”

²⁵³ Soikkanen 1995, 110. Soikkanen kehottaa pohtimaan ennen kaikkea aikarajauksen haasteita suhteessa siihen, mikä on ”oman aikamme” historiaa, mikä ”lähihistoriaa”, mikä ”aikalaishistoriaa”, mikä ”nykyhistoriaa”. Jos ajallinen rajausta voidaan toisaalta vetää jonnekin 18. vuosisadan lopulle, ”oman aikamme” historian, ”lähihistorian”, ”aikalaishistorian” ja ”nykyhistorian” toinen ääripää on mahdollista vetää melko lähelle tätä päivää.

valtiovarainministerit sekä heidän lähimmät avustajansa, mukaan lukien joitakin entisiä johtavia ja merkittäviä virkamiehiä. Lobbajat, joita on haastateltu, edustavat merkittäviä yrityksiä, työmarkkinajärjestöjen johtajia ja yksityisiä konsultteja. Haastateltavat edustavat merkittävää poliittista ja taloudellista kokemusta suomalaisen yhteiskunnan huipulta kahden sukupolven ajalta. Haastattelut on tehty vuosina 2009–2017. Haastattelujakson pituus on ollut lopulta hyödyksi.

Haastattelut on dokumentoitu tekijän muistiinpanoiksi, jotka on lueteloitu lähdeaineistoon ja jotka ovat tekijän hallussa. Haastattelukysymykset ovat koskeneet neljää aihetta: 1) miten haastateltava on kokenut edunvalvonnan ja lobbauksen, 2) miten haastateltava on henkilökohtaisesti ollut vaikuttamisen kohteena tai vaikuttanut jossakin asiassa, 3) mitkä ovat haastateltavan mielestä olleet tärkeimmät esimerkkitapaukset, edunvalvonnalliset kysymykset ja 4) miten haastateltava kokee lobbauksen suomalaisessa päätöksentekosysteemissä.

On selvää, että kaikki haastateltavat korostavat omaa tarinaansa ja omaa rooliaan. Onkin jatkuvasti pohdittava, miten haastateltavat sijoittuvat tutkimuskysymysten valossa ulko- ja sisäpiiriin. Haastattelut ovat olleet strukturoituja keskusteluja, joiden yhteenvedot haastateltavat ovat tarkistaneeet. Useampikin haastateltava on täsmentänyt ja muuttanut lausuntoaan. Työn lopullinen teksti on kehittynyt useamman keskenään ristiriitaisen lausunnon pohjalta kokonaisuudeksi, jota ei enää ole hyväksytetty kaikilla haastateltavilla. Haastatteluista onkin syntynyt paljon dokumentoitua tietoa ja hiljaista tietoa, jonka hyödyntäminen tutkimuksessa on rajallista.²⁵⁵

Tekijä on ollut yhteiskunnallisesti aktiivinen: toiminut poliittisena järjestöaktiivina, ollut ehdolla valtiollisissa vaaleissa ja seurannut politiikkaa ja taloutta toimittajana 1980-luvulla. Eli tekijään on yritetty vaikuttaa. Tämän jälkeen tekijä on palvellut yrityksiä ja järjestöjä yhteiskunta-vaikuttamisessa Eurofacts Oy:ssä sekä ollut perustamassa ja johtamassa yhtä valtakunnallista edunvalvontajärjestöä, Perheyrittäjien liittoa, joka ei kuitenkaan ole työmarkkinajärjestö. Eli tekijä on pyrkinyt vaikuttamaan. Kokemuksesta on etua ja haittaa. Kokemus antaa jonkin verran etua tulkita lähteitä, varsinkin järjestöpäätöksiä. Kokemus tuo myös lisää lukutaitoa liike-elämän poliittisen signaalikielen kryptologian avaamisessa. Haittaa voi olla siitä, jos tekijän pyrkimys kriittiseen otteeseen herpaantuu.

²⁵⁴ Soikkanen 1995, 122.

²⁵⁵ Haastattelulausuntoja ei ole käytetty haastattelijaa vastaan. Tutkimuksessa aiheen käsittely etenee myös muiden lähteiden varassa suuntaan, mitä jotkut haastateltavat eivät kenties pitäisi oikeana.

Esimerkkejä tutkimuksista ja tutkijoista, joilla on osallistuvaa havainnointia yhteiskuntatieteen tutkimuksessa, ovat Paavo Väyrynen, Lasse Lehtinen, Seppo Keränen ja Ritva Savtchenko.²⁵⁶ Heitä ei oteta esille tässä metodologisina esikuvina, vaan esimerkkeinä, miten yhteiskunnallisesti aktiiviset osallistujat ovat väitöstutkimuksissaan esitelleet suhteensa tekemäänsä tutkimukseen. Väyrynen tutkimuksessaan ikään kuin olettaa, että hänen kokemuksensa ulkoasiainministerinä on lukijalle entuudestaan tunnettu, eikä sanallakaan viittaa siihen, että tutkija Väyrynen tutkii ulkoasiainministeri Väyrysen politiikkaa. Lehtinen taas perustelee poliittisen osallistumisensa ansiosta ymmärtävän keskivertotutkijaa paremmin poliittisia motiiveja. Lehtinen kasvaakin osallistuvana havainnoitsijana siinä, että hän kokoaa vuosikymmenten patoutumat presidentti Kekkoseen liittyvässä suomettuneeksi kutsumassaan tutkimusperinteessä ja hahmottaa tannerilaisen historiantulkinnan 2000-luvulla. Keränen tutki presidentti Urho Kekkosen roolia työmarkkinapolitiikassa, jota Keränen oli työssään mm. Uuden Suomen työmarkkinatoimittajana seurannut ja saanut tilaisuuden tutustua henkilökohtaisesti työmarkkinajohtajiin. Savtschenko tuo esiin oman kansandemokraattisen ammattiliittojohtajakokemuksensa ja toivoo, ettei se häiritse tutkimusta. Hänen tutkimuksensa on kuvaus ammattiyhdistysliikkeen lobbauksesta, miten palkansaajien työmarkkinasuhteet toimivat vanhan puoluejaon vallitessa 1968-1978.

Tekijä ei edusta työmarkkinajärjestöjen sisäpiiriä, vaan on suhteessa siihen pikemminkin ulkopiirissä edustaen vaikuttajaviestinnän uusia haastajia. Mutta suhteessa keskivertotutkijaan tekijä on sisäpiirissä. Haaste tulee kahdelta suunnalta. Tekijällä on kokemusta yritysten suorasta ja epäsuorasta vaikuttamisesta, kun ne pyrkivät edistämään omia intressejään poliittisessa päätöksenteossa – myös ohi etujärjestöjen tai muuttamaan järjestöjen tavoitteita. Ja toisaalta kokemus tulee siitä, mikä Soikkasen mukaan Lehtiselle oli rasite akateemisessa yhteisössä: tekijällä on oma firma.²⁵⁷ Ajanjaksolla onkin nähtävissä murros kahden ajattelutavan suhteissa – yhteisen edun muodostumisessa ja yksityisen yrityksen tai yrittäjän edun toteutumisessa. Jälkimmäinen edustaa uutta markkinatalouden aikaa, edellinen valtiojohtoista suljetun talouden aikaa.

Osallistuva havainnointi ei voi korvata lähteitä, eikä se oikeuta väheksymään alkuperäislähteitä tai lieventämään lähdekritiikkiä. Suuri vaara tekijällä on siinä, että syntyy vaikutelma, missä haastateltavien arvokas osuus tulkitaan hyväksyttävän sellaisenaan tutkimuksen pääasialliseksi argumentaatioksi.

²⁵⁶ Väyrynen 1988; Lehtinen 2002; Keränen 2010; Savtschenko 2015.

²⁵⁷ Soikkanen 2007, 144–145.

Hiljaisen tiedon rooli siltana dokumenttien ja haastattelujen välillä

Hiljainen tieto on sitä, että tiedämme enemmän kuin pystymme kertomaan. Ihmisillä on myös paljon tietoisuutta, jota he eivät osaa ilmaista, mutta joka näkyy heidän toiminnassaan traditiona – erilaisina tapoina, rutiineina, käytäntöinä ja tuntemuksina.²⁵⁸ Asioiden nimeäminen auttaa niiden opettamisessa, jäsentämisessä ja kommunikoinnissa, mutta esimerkiksi musiikin esitystilanteessa keskeiset kommunikointikeinotkin ovat ei-verbaalisia. Kaikkea tietoa ei koskaan voi pukea sanalliseen muotoon.²⁵⁹ Hiljaiseksi tiedoksi on määritelty sellainen kokemusmaailman tieto, jota ei ole koodattu tai joka ei ole koodattavissa.²⁶⁰

Kyse voi olla ajattelua, tunteita, toimintakäytänteitä tai sosiaalisia instituutioita koskevista malleista, jotka välittyvät vähintään kolmen toimijapolven kautta. Toimijapolvien välillä pitää olla ”sosiaalinen sopimus”, joka antaa oikeutuksen tradition sisällölle. Tradition välittämisessä elävien henkilöiden esikuva saattaa olla abstrakteja ideoita merkittävämpi.²⁶¹ Tradition voi nähdä yksilön ulkopuolisena arvojen järjestelmänä.²⁶²

Hiljaisen tiedon olemassaolon todentamiseksi tutkijat joutuvatkin etsimään mahdollisimman vakuuttavia perusteita sille, että heidän kuvaamansa ilmiö on hiljaista tietoa eli se on luonteeltaan toiminnallista, sitä ei voida jakaa toisille henkilöille suoraan vain sanallisesti (hiljainen tieto on pohjimmiltaan henkilökohtaista) ja se on yksilön arvostamien päämäärien kannalta hyödyllistä.²⁶³ Tämä viimeisin seikka korostaa juuri yhteiskunta- ja järjestöelämässä hiljaisen tiedon merkitystä, jota on tavallisilla, esimerkiksi järjestöissä ja epävirallisissa ryhmittymissä toimivilla henkilöillä. Hiljainen tieto on nähty tärkeäksi voimavaraksi kansalaisyhteiskunnan rakentamisessa.²⁶⁴ Hiljaisen tiedon varassa haastateltavat kertovat, miten korporatiiviset toimintatavat kehittyvät, kun veljeskunnan solidaarisuus sisäpiirille jatkuu sukupolvelta toiselle.

²⁵⁸ Olli Nuutinen, ”Hiljainen tieto”. Jyväskylän yliopiston verkkosivut, Kansalaisyhteiskunnan tutkimusportaali, sanasto <<http://kans.jyu.fi/sanasto/sanat-kansio/hiljainen-tieto>> [luettu 21.7.2017]; Polanyi 1983.

²⁵⁹ Pöyhönen 2011, 89–110.

²⁶⁰ Koivunen 1997; Koivunen 1998. Viestinnässä koodilla tarkoitetaan sääntöä, jonka avulla viestin merkit siirretään merkkijärjestelmästä toiseen.

²⁶¹ Rolf 1995, 133.

²⁶² Koivunen 1998, 208.

²⁶³ Sternberg et al. 2000, 105–110, 130.

²⁶⁴ Olli Nuutinen, ”Hiljainen tieto”. Jyväskylän yliopiston verkkosivut, Kansalaisyhteiskunnan tutkimusportaali, sanasto <<http://kans.jyu.fi/sanasto/sanat-kansio/hiljainen-tieto>> [luettu 21.7.2017]; Myös hiljaisen tiedon siirtämistä, säilyttämistä ja tiedonmuutosta hiljaisesta tiedosta eksplisiittiseksi tiedoksi ja takaisin hiljaiseksi tiedoksi on tutkittu kohtalaisen paljon. Nonaka & Takeuchi 1995.

Haastattelujen perusteella on syntynyt dokumentoitu haastattelulausuntojen kokonaisuus, josta osaa on hyödynnetty tutkimukseen. Sen lisäksi haastateltavat ovat myös sanoneet sellaistaikin, mikä ohjaa tutkijaa, mutta jota haastateltava ei salli siteerattavaksi, vaikka pitää sitä relevanttina. Hiljainen tieto on enemmän kuin yksittäisten haastattelujen summa. Henkilökohtaiset suhteet, mitä esimerkiksi Lasse Laatonen painottaa²⁶⁵, eivät ole voineet olla – valitettavasti – tutkimuksessa merkittävässä roolissa. Tekijä ei kuitenkaan väheksy henkilökemioiden ja -suhteiden suurta merkitystä poliittisessa vaikuttamisessa. Henkilökohtaisten suhteiden merkitys tutkimuksessa näkyy siinä, miten hiljainen tieto on suodattanut haastatteluista tutkimuksen ratkaisuiksi: esimerkiksi Kairamon työryhmän henkilösuhteita ei alleviivata, vaikka tutkimuksessa selviää, että ryhmän koheesio heijastui liike-elämän vaikutusvaltana esille nostettuihin poliittisiin ratkaisuihin.

Esimerkkejä hiljaisesta tiedosta ovat luonnehdinnat eturyhmien ja puolueiden mielikuvista. Mikä on aikanaan ollut hiljaista tietoa, on tullut julki. ”Kepu pettää aina”. ”Vaikeissa neuvotteluissa demarit saivat läpi periaatteet ja maalaisliitto markat”. ”Kokoomus ei ole mikään puolue, vaan joukko politiikkaan eksyneitä amatöörejä”. ”Jos kertoo kaiken, ei itse tiedä mitään”. ”Lada - levinnein auto Suomen teillä”. ”SDP – SAK:n poliittinen osasto”.²⁶⁶

1.6. Rakenne

Tutkimuksessa on temaattinen ja kronologinen rakenne. Ensimmäisen luvun johdannossa tutkimus asemoidaan etujärjestötutkimuksen perinteelle ja sivutehtäväksi asetetaan poliittisen vaikuttamisen kuvaus pyrkimyksenä antaa kontribuutio myös lobbauksesta sekä kuvataan Suomen malli ja sen geopolitiikka. Toisessa luvussa kuvataan korporatiivisten rakenteiden syntyhistoria ja liike-elämän kaksoisstrategia lähteinä liike-elämän arkistot ja tutkimuskirjallisuus.

Kolmannessa luvussa tarkastellaan liike-elämän toimintaa EU:n jäsenyysehtoja koskevissa neuvotteluissa sekä liike-elämän ja korporaatioiden vaikuttamista Suomen päätökseen liittyä Euroopan rahaliiton EMU:n (Economic and Monetary Union) jäseneksi. Kuvataan prosessi ja sen keskeiset jännitteet. Päälähteinä ovat liike-elämän ja hallinnon arkistot, haastattelut ja muistiinpanot sekä tutkimus- ja muistelmakirjallisuus.

²⁶⁵ Laatonen & Nieminen 2017.

²⁶⁶ Kahdelta asiantuntijalta – Unto Hämäläiseltä ja Timo Laaniselta kysyttiin politiikan hiljaisesta tiedosta, joka on heidän mielestään muuttunut yleisemmäksi käsitteeksi ja heijastunut toimintatapoihin.

Taulukko 1: Tutkimuksen rakenne, metodit ja tärkeimmät lähteet

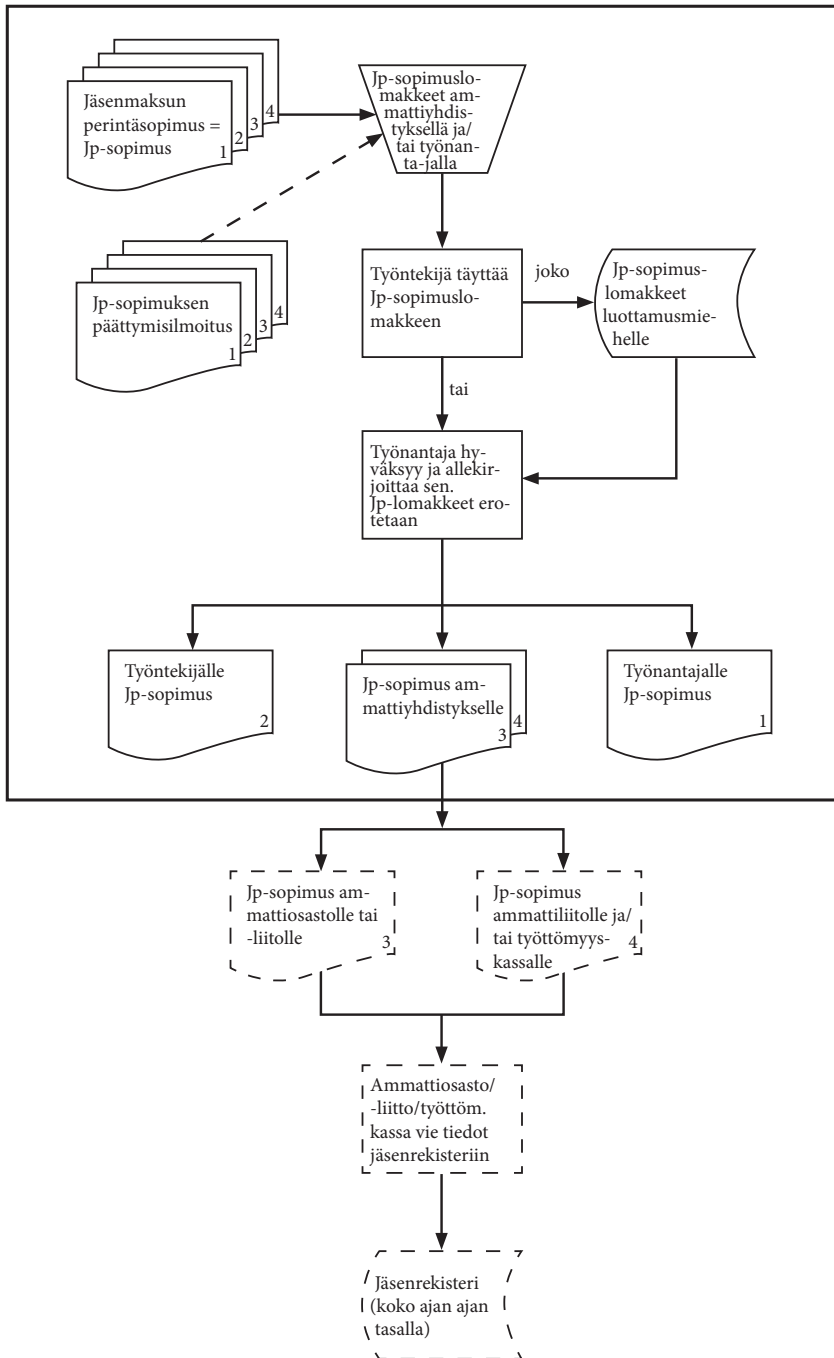
Pääkohdat	Lähtökohta	Kysymykset	Metodi	Lähteet	Tematiikka Suomi ennen 1992–1995	Tematiikka Suomi 1992–1995 jälkeen
Suomen malli	Northin instituutionaalinen teoria	Miksi Suomen malli? Ja miten se syntyi?	Analyysi	Arkistolähteet Haastattelut Tilastot	Järjestöt pääroolissa Kotimaiset yritykset Vahvistuva korporatismi	Yritykset pääroolissa Ulkomaiset yritykset Heikentyvä korporatismi
Kaksoisstrategia	Northin institutionaalinen teoria	Miten ja miksi sisäpiirit syntyivät?	Analyysi	Arkistolähteet Lainsäädäntö Sopimukset	Perustuslait 1919–1993 Rauhansop. 1947 YYA-sopimus 1948	Acquis, PerL 1999 ETA-sopimus 1994 EU-sopimus 1995
EU-jäsenyysehdot	Julkisen valinnan teoria,	Mitä etuja tavoiteltiin? Ja miten?	Analyysi	Arkistolähteet Haastattelut Tutkimuskirjallisuus	Tulopoliittikka 1968 Perintäsopimus 1969 EEC-päätökset 1972 Moskova	ETA-työryhmät TaT/EVA -operointi MTK+TELA Bryssel
Rahaliitto	Guèguen, Smith (Hedrick)	Oliko yksi (EU) vai kaksi (ja EMU) projektia?	Analyysi, vertailu	Arkistolähteet Haastattelut Tutkimuskirjallisuus	Tupo - rakenne Devalvaatiot, 1991 Pankkituki	TEL -lait 1995-97 Puskurijulistus 1997 Markasta luovutaan
Omistajuus	Paasto, Ruostetsaari, Lukes	Miten sisäpiirit muuttuivat?	Analyysi, vertailu	Arkistolähteet Haastattelut Tutkimuskirjallisuus	Rajoituslaki 1939 Valtio ja finanssiala Maatilat	ArvopaperimarkkinaL Omistajuus Suomessa Nokia PK- ja perheyrietykset
EU-korporatismi	Mulcahy, TPI, North	Mitä on suomalainen korruptiivisuus?	Analyysi, vertailu	Verohallitus Arkistolähteet Lobby Watch Data	Ulkomainen poliittinen rahoitus Puolue- ja vaalirahoitus	Läpinäkyvyys Lahjomattomuus Osallistumisen yhdenvertaisuus

Neljännessä luvussa tarkastellaan suomalaista omistajuutta pääoman vapaan liikkuvuuden oloissa, Nokian poliittista roolia ja omistajien kilpailua toimivan johdon kanssa. Päälähteinä ovat liike-elämän ja hallinnon arkistot, erityisesti Nokian ylimmän johdon ja tietoliikennealan yritysjohtajien haastattelut sekä tutkimus- ja muistelmakirjallisuus ja HS:n arkisto.

Viidennessä luvussa tarkastellaan EU-jäsenyyden aikaisen Suomen korporatiivista systeemiä, sen voimavaroja ja toiminnan sisäpiiriä. Tarkastellaan myös lobbaukseen liittyvän eettisen asennemaailman murrosta. Päälähteinä ovat elinkeinoelämän arkistot, verohallinto, aikaisempi tutkimuskirjallisuus, tutkimushaastattelut ja HS:n arkisto.

Käsittelyluvuissa on lyhyt päätelmäosuus, joissa yritetään poimia relevantteja havaintoja ja väitteitä esiin todistelusta. Kokonaisuutta pohditaan kuudennessa keskustelelevassa yhteenvetoluvussa. Vastataan niihin, tulkitaan niitä ja pohditaan lopputulosta.

Jäsenmaksun perintäjärjestelmään liittyminen ja eroaminen

Kuva 2: Jäsenmaksuperintäsopimuksen täytäntöönpano 13.1.1969 (s. 371): Tk-kaavio 2 Työnkulkukaaviossa kehystetty osa kuvaa yrityksessä tehtäviä toimenpiteitä, joilla otettiin pois kommunisteilta mahdollisuudet kerätä jäsenmaksuja ammattiyhdistyksiin.

2. Liike-elämä ja Suomen mallin synty

2.1. Taloudellisten eturyhmien järjestöistä ja niiden suhteista

Suomalaisten eturyhmien välisen kilpailun päälinja oli toisen maailmansodan jälkeen maatalousväestön ja teollisuusväestön välillä.²⁶⁷ Suurin osa väestöstä sai vielä maailmansotien välisellä kaudella elantonsa maaja metsätaloudesta. Puunjalostusteollisuuden tärkeimmät tuotteet olivat paperi, selluloosa, kartonki ja sahatavara.²⁶⁸ Puunjalostusteollisuus oli tärkein vientiala ja se tavoitteli mahdollisimman hyvää vientihintatasoa.²⁶⁹ Tämän johdosta tullit ja rahan arvo olivat valtion kannalta nuorelle Suomelle tärkeitä välineitä säädellä taloutta.²⁷⁰ Suomi oli pitkään maatalousvaltio, jonka tärkeimmät teollisuudenalat kehittyivät vasta verraten myöhään muihin pohjoismaihin verrattuna.²⁷¹

Liike-elämän intressit organisoituvat

Liike-elämän järjestöjä oli useita – kauppakamareita, työnantajayhdistyksiä ja toimialojen yhteenliittymiä. Kaksi etujärjestöjen motiivien kehityslinjaa nousee esiin: *työehdoista sopiminen ja elinkeinojen (teollisuus, kauppa, yrittäjyys, omistaminen) edistäminen*.²⁷² Paavonen mainitsee

²⁶⁷ Paavonen 2006, 163. Maailmansotia edeltävän ajan maataloustuotteiden hinnanmuodostus oli markkinaperusteinen; Vrt. myös Paavonen 2006, 20–22.

²⁶⁸ Jensen-Eriksen 2007.

²⁶⁹ Stjernschantz 1946, 40–41; Pesonen 1992, 11–13.

²⁷⁰ Jensen-Eriksen 2009; Kuisma 2015.

²⁷¹ Saarikoski 2005, 115–122. Kotimaisen teollisuuden pääalat olivat puunjalostus-, metalli-, kaivos-, elintarvike- ja tekstiili- ja vaatetusteollisuus. Paavonen 2006, 164–165.

²⁷² Vrt. myöhemmin Rehn EU:n linjauksesta, missä tehdään ero työmarkkinasuhteiden (labour) ja elinkeinojen (production) välillä. Rehn 1996, 82–85.

1900-luvulla neljä suurta järjestäytymisen aaltoa. Ensimmäinen oli poliittisen elämän murros 1905–1907; toinen itsenäistymisen murrosvaihe 1917–1920; kolmas toisen maailmansodan jälkitilanne 1945–1948 ja neljäs 1960- ja 1970-lukujen uusi yhteiskunnallinen modernisaatio. Elinkeinoelämän talouspoliittisten etujärjestöjen synty liittyy itsenäistymisen murrosvaiheeseen. Toisen maailmansodan jälkeiset valta- ja tulonjakotaistelut kannustivat työväen ja palkansaajien sekä maatalouden järjestäytymistä.²⁷³

Demokraattiselle korporatismille tunnusomaista on sosiaalisen kumppanuuden ideologia, suhteellisen keskitetty etujärjestölaitos ja siihen kytkeytynyt puoluelaitos. Se sisältää taloudellisten ja sosiaalisten konfliktien vapaaehtoista sääntelyä elinkeinoelämän, ammattiyhdistysliikkeen ja valtion monimutkaisen riippuvuusjärjestelmän kautta. Tämä matka kesti nuorelta suomalaiselta systeemiltä vähintään kaksi sukupolvea.

Suomen Yleinen Työnantajaliitto perustettiin 1906 ja sen seuraaja Suomen Työnantajain Keskusliitto perustettiin 1918. Järjestäytymiselle oli vaikeuksia saada kannatusta.²⁷⁴ STK edusti periaatteessa kaikkia työnantajia, mutta eri toimialojen yritykset perustivat omia etujärjestöjään ajamaan erityisetujaan. Keskusliiton jäsenyritysten henkilöstömäärä oli aluksi rajoitettu siten, että työntekijöitä ei saanut olla alle kymmentä. Vuonna 1941 lukumäärää vähennettiin puolella ja vuonna 1956 rajoitukset poistuivat kokonaan. Jäsenliitoista suurimpia työntekijämäärällä mitattuna ovat perinteisesti olleet Puunjalostusteollisuuden Työnantajaliitto, Työnantajain Yleinen Ryhmä ja Metalliteollisuuden Työnantajaliitto. Yritysmäärällä mitattuna suurimmiksi liitoiksi nousevat Rakennusteollisuusliitto ja Sähkötyönantajain Liitto.²⁷⁵

Palvelualojen työnantajat järjestäytyivät 1945 Liiketyönantajain keskusliitoksi (LTK), missä aloitteen oli tehnyt Keskuskauppakamari Ruotsin mallin pohjalta. Kotimarkkinateollisuuden ja vientiteollisuuden sekä työvaltaisen ja pääomavaltaisen teollisuuden työnantajaintressien yhteensovittaminen oli ollut haaste työnantajien yhtenäisyydelle, mitä palvelualojen työnantajien organisoituminen STK:n sisään olisi merkinnyt. LTK:n perustaminen tapahtuikin yhteisymmärryksessä STK:n kanssa.²⁷⁶

Työnantajapiirit eivät kuitenkaan olleet määrällisesti suurilukuisia. STK:n jäsenyrityksiä oli ennen sotia vain runsaat tuhat yritystä, eikä lukumäärä noussut merkittävästi yli 2 000:n vielä 1960-luvun puoliväliin tultaessa. Keskiarvolla laskettuna työntekijöitä yrityksissä oli noin 100 ja myöhemmin 1960-luvulla keskiarvo nousi jo lähemmäs 150:een, mitä on

²⁷³ Paavonen 2006, 22.

²⁷⁴ Mansner 1981, 57–69.

²⁷⁵ Suomen Työnantajain Keskusliitto STK 1907–1992. Informaatioaineisto. ELKA

²⁷⁶ Mansner 2007, 111.

pidettävä nykyajan pienyrittäjien valossa merkittävänä lukumääränä. Liiketoimintajien jäsenyritysten lukumäärä oli 1945 vain 478 ja niistäkin 42 prosenttia oli osuuskappoja. Vuonna 1956 jäsenyritysten lukumäärä nousi yli 1300:n. ”LTK (Liiketoimintajain Keskusliitto) oli Suomen Yleisen Työntekijäliiton tavoin aluksi herraklubi, edunvalvoja siitä tuli vasta yleislakon jälkeen”, sanotaan EK:n historiassa erään taulukon selittävässä viimeisessä virkkeessä petiitillä ja kursiiivilla.²⁷⁷

Järjestäytyneiden työnantajien edustamat yritykset olivat merkittäviä siksi, että niiden palveluksessa oli 1945 noin 172 000 palkansaajaa ja vuonna 1964 jo yli 291 000 palkansaajaa.²⁷⁸ Liiketoimintajien jäsenyritysten lukumäärä nousi 1960-luvulla yli 2000:n ja LTK:n jäsenyritysten työsuhteessa olevien palkansaajien lukumäärä saavutti 150 000 rajan 1970.²⁷⁹ Palvelualojen ja kaupan yritysten työntekijämäärät ja liikevaihdot ovat sittemmin 1990-luvulle tultaessa ohittaneet teollisuuden vastaavat luvut, mutta niiden järjestöt ovat olleet pienempiä kuin teollisuuden.

Valtio on ollut merkittävä työnantaja, mutta valtion omistamat yritykset eivät ole voineet toimia työnantajina samalla tavalla kuten yksityiset yritykset. Siksi niiden jäsenyydestä ja toiminnasta työnantajaliitoissa on keskusteltu – vielä 2010-luvulla. Valtion omistamien yhtiöiden jäsenyys ratkaistiin Suomen työnantajien yleisen ryhmän kautta sodan aikana 1941. Yhdistys siitä tuli 1945.²⁸⁰

Paavosen mukaan Suomen itsenäistyttyä tärkeiksi tulivat elinkeinoelämän talouspoliittiset etujärjestöt.²⁸¹ Alueellisia kauppakamareja perustettiin eri talousalueille, Keskuskauppakamari perustettiin Helsingissä 1918. Kauppakamarilaitoksella on ollut myös julkisoikeudellisia tehtäviä ja se on pyrkinyt edustamaan valikoiduissa kysymyksissä koko elinkeinoelämää.²⁸² Itsenäisen Suomen liike-elämälle kotimarkkinat ja vienti olivat ”uusien” edunvalvonta-alueita, koska Venäjän imperiumin edut ja haitat poistuivat.

Kotimarkkinoita edusti Suomen Teollisuusliitto. Vientimarkkinoita edusti Puunjalostusteollisuuden keskusliitto. Suomen teollisuus jakautui Venäjän markkinoiden sulkeuduttua maailmansodan jälkeen vienti- ja kotimarkkinateollisuuteen. Ensimmäiselle tullit olivat kaupan este, kotimarkkinateollisuudelle ne olivat muuri estää ulkomaisten kilpailijoiden pääsy markkinoille. Valtiolle tullit olivat tulolähde: talvisodan aattona tullit olivat kolmannes valtion tuloista.²⁸³

²⁷⁷ Mansner 2007, 111.

²⁷⁸ Huuska 1968, 164.

²⁷⁹ Mansner 2007, 175.

²⁸⁰ Työntekijäin Yleinen Ryhmä Arbetsgivarnas Allmänna Grupp r.y. 1945-. Informaatioaineisto. ELKA.

²⁸¹ Paavonen 2006, 25.

²⁸² Vesikansa Jyrki 1993.

²⁸³ Mansner 2008; Lamberg 1999.

Tullipolitiikka oli kotimarkkinateollisuudelle elinehto. Tullitariffeja perusteltiin kotimarkkinateollisuuden huolella ulkomaisesta ”polkumyynnistä” (dumping). Maailma näytti ajautuvan jatkuvaan kauppasotaan, jossa sopimuksia tulleista tehtiisiin tiukkaa vastavuoroisuuden periaatetta noudattaen. Vaikka Teollisuusliitto yleisissä kysymyksissä ylläpiti luottamuksellisia suhteita vientiteollisuuteen, sillä oli suuret ”suuret etuvastakohitaisuudet” varhaisempina vuosina vaikeuttamassa yhteistyötä kauppasopimuspolitiikassa.²⁸⁴ Metsäteollisuuden merkitys valuutan hankkijana painoi päätöksenteossa niin, että kotimarkkinateollisuus katsoi joutuneensa sorrettiun asemaan.

Suomen Puunjalostusteollisuuden Keskusliitto perustettiin 18.12.1918. Sen perustehtäväksi tuli puunjalostusteollisuuden kasvun ja kehityksen edellytysten luominen. Se osallistui kauppapolitiikan muotoiluun ja metsäpolitiikan kehittämiseen.²⁸⁵ Talouspoliittiset kysymykset hoidettiin teollisuuden toimialaliitossa ja sodan 1944 jälkeen sosiaaliset kysymykset ja työmarkkinapolitiikka hoidettiin työnantajaliitossa.²⁸⁶

Metsäteollisuuden vaikutusvalta perustui aktiiviseen osallistumiseen ulkomaankaupan hallintaan, ulkosuhteissa läsnäoloon ja asiantuntemukseen sekä taloudellisten (pankit, varustamot) ja poliittisten koalitioiden (tehdasyhdyskunnat – esimerkiksi Nokia²⁸⁷) hyödyntämiseen.²⁸⁸ Metsäteollisuutta pidettiin myös ”toisena ulkoministeriönä”, sillä järjestöllä oli oma myyntiasiamiesten verkostonsa ja toisaalta sen edustajia – ulkomailla toimivia firmojen palkollisia – käytettiin ulkoasianhallinnon palveluksessa diplomaattisella statuksella aikana, jolloin hallinnon resurssit olivat pienet.²⁸⁹

Teollisuudenalan sisäisessä työnjaossa kauppapoliittiset asiat kuuluivat Puunjalostusteollisuuden Keskusliitolle. Yksittäisen suomalaisen yri-

²⁸⁴ Sjernschantz 1946, 25–52, 181–182.

²⁸⁵ Metsäteollisuusalan yrittäjät halusivat koko puunjalostusteollisuuden saman keskuselimen alle – olihan saha- ja paperiteollisuudella paljon yhteisiä asioita ajettavanaan, mm. puunhankinnassa. Lisäksi moni metsäyhtiö samanaikaisesti sekä sahasi tukkeja että valmisti paperia tai puumassaa.

²⁸⁶ ”Suomen Metsäteollisuuden Keskusliitto r.y. 1918–1992.” Keskusliiton historiikki. Suomen Elinkeinoelämän keskusarkiston WWW-dokumentti. <elma.elka.fi/ArkHistory/S237.DOC> [luettu 5.4.2015] Nämä asiat hoidettiin Metsäteollisuuden Työnantajaliitossa ja sen edeltäjissä. Liitto muutti nimensä Suomen Metsäteollisuuden Keskusliitoksi 1970-luvulla. Se ja Metsäteollisuuden Työnantajaliitto yhdistyivät Metsäteollisuus ry:ksi vuoden 1992 lopulla. Kuisma 2010 a, 60–66; Lindfors 2007; Heikinheimo 1955, 702.

²⁸⁷ Koivuniemi 2000, 263. Nokian lisäksi muita tunnettuja tehdasyhdyskuntia ovat olleet mm. Valkeakoski, Raahe, Fiskars, Outokumpu, Kemian Karihaara, Äänekoski, Lieksan Pankakoski, Tampereen Lielähti, Imatran Tainionkoski, Kauttuan Sunila, Oravaisten Kimo, Nurmijärven Rajamäki, Forssa, Akaan Viiala, Juupajoen Korkeakoski, Karhula, Kaipola ja Myllykoski.

²⁸⁸ Aunesluoma 2011, 145.

²⁸⁹ Aunesluoma 2011, 145; Nevakivi 1988, 306. Nevakivi arvostelee UM:n diplomaattistatuksen hyödyntämisen laajuutta. Se siirsi ulkoasiainhallinnon tarjoamien palvelujen muodossa kohtuuttomasti valtion resursseja yksityisen liiketoiminnan käyttöön; Paasivirta 1968, 209–213.

tyksen olisi ollut vaikea toimia yksin maailman suurilla markkinoilla, joten alalla oli tapana, että kartellit neuvottelivat kartellien kanssa. Yhdessä toimiminen mahdollisti suomalaisten nousun kansainväliselle kentälle. Jensen-Eriksen näkee myyntiyhdistysten pitkäikäisyyden merkiksi siitä, että jäsenkunnat näkivät hyödyt aina suuremmaksi kuin haitat.²⁹⁰

Teollisuuden edunvalvonnan jakautuminen vienti- ja tuontiteollisuuteen voitettiin vasta 1976, kun teollisuus pystyi kokoamaan kaikki teollisuuden merkittävät yritykset ja edellä mainitut tärkeimmät liitot Teollisuuden Keskusliitoksi.²⁹¹ Tämän jälkeen työnantajapiirien keskuudessa kehiteltiin yhä tehokkaampaa edunvalvontaa, mikä johti 1992 Teollisuuden ja Työnantajain Keskusliiton perustamiseen, jossa STK ja TKL yhdistyivät.²⁹² Näin teollisuuden piirissä yhdistettiin sekä talous- ja elinkeinopoliittinen edunvalvonta että työnantajarooliin liittyvä työehtosopimus-toiminta yhdelle keskusliitolle.

Repaleinen yrittäjäkenttä kehittyi kahteen virtaukseen. Teollisuusveitoiseen järjestötoimintaan osallistuneet teollisuudenharjoittajat, käsityöläiset ja yrittäjät järjestäytyivät 1945 Teollisuudenharjoittajain Liitoksi. Teollisuudenharjoittajain Liitto päätti liittyä vuonna 1976 toimiansa aloittaneeseen Teollisuuden Keskusliittoon muodostaen siellä pienen ja keski-suuren teollisuuden pkt-valtuuskunnan.²⁹³ Sille tuli merkittävä sääntöihin perustuva rooli; se sai automaattisesti TKL:n varapuheenjohtajan paikan ja koska pk-yritykset edustivat lukumääräisesti suurta määrää yrityksiä, useita ”rukkasryhmiä”, niiden ääni kuului Etelärannan käytävillä. Olennaista näille yrityksille oli, että omistajat osallistuivat niiden operatiiviseen johtamiseen ja ottivat henkilökohtaista yrittäjäriskiä. Teollisuuden pk-yrittäjät olivat määrätietoisia ja pitkäjänteisiä muodostaen sittemmin Etelärannassa lukumääräisesti merkittävän enemmistön.²⁹⁴

Toinen virtaus oli yrittäjäjärjestöissä, missä eri vaiheiden jälkeen yrittäjäjärjestöt – Suomen Yrittäjien Keskusliitto SYKL ja Pienteollisuuden keskusliitto muodostivat nykymuotoisen Suomen Yrittäjät -järjestön

²⁹⁰ Jensen-Eriksen 2007, 16–17, 29–32. Metsäteollisuusyritysten myynti oli alakohtaisten myyntiyhdistysten vastuulla, kuten Suomen Selluloosayhdistys (Finncell), Suomen Paperitehtaitten Yhdistys (Finnpap) ja Suomen Kartonkiyhdistys (Finnboard). Ne pyrkivät löytämään uusia asiakkaita lähinnä lännestä.

²⁹¹ Paavonen 2006, 25. Koroma 2015, 31–37.

²⁹² Mansner 2005, 541–551; Koroma 2015, 369–373.

²⁹³ Suomen Teollisuusliiton johtokunnan pöytäkirja 21.10.1975, 2 ja 3 ss. ELKA; Teollisuudenharjoittajain liiton kevätkokouksen 7.4.1976 ja syyskokouksen 8.12.1976 pöytäkirjat. ELKA.

²⁹⁴ Ristimäki 2000, 20–41; Koroma 2015, 344–350. Teollisuudenharjoittajain liiton puheenjohtajaksi tuli 1948 vuorineuvos V.M.J. Viljanen. Alun alkaen kyse oli siitä, että Etelärannan pienyrittäjien yhteydet suuryrityksiin olivat mutkattomammat ja suuremmat kuin yrittäjäjärjestötraditioon perustuvilla yhdistyksillä.

1995.²⁹⁵ Yrittäjäjärjestön elämänlankaa – tosin ohuelti – olivat tukeneet pankit siten, että järjestötoimintaa tuki myöhemmin 1974 perustettu Elinkeinoelämän Valtuuskunta EVA.²⁹⁶ SY on Suomen suurin liike-elämän järjestö, kun perusteena on jäsenmäärä, mutta pääosa jäsenistä on yksinyrittäjiä ja alle 9 henkilöä palkkaavia työnantajia.

Vuonna 2004 kaupan ja palvelualojen sekä teollisuuden edunvalvonta yhdistyivät Elinkeinoelämän keskusliitoksi (EK), jossa oli 46 jäsenliittoa. EK:n ideana oli synnyttää liike-elämälle ”yksi ääni” eli yhdenmukainen edunvalvontapolitiikka suurissa kysymyksissä, jolloin yksi suurliitto edustaisi kaikkia työehtosopimusten piirissä olevia yrityksiä ja tahoja.²⁹⁷

Liike-elämän järjestöjen rinnalla maataloudesta elävän Suomen talonpojat ja heidän tilansa olivat lukumääräisesti suurin yritys- ja yrittäjäkanta vielä sotien jälkeen. Osuustoimintaliikkeellä oli 1900-luvun maatalousvaltaisessa Suomessa tärkeä asema ”yhteiskunnallisena mobilisointijana”. Osuusliikkeiden keskusjärjestöillä ei pidetty edunvalvontajärjestöinä, niille rakentui edunvalvonnallinen rooli. Pellervo-Seura perustettiin 1899 edistämään maatalouden osuustoimintaa. Suomen Osuuskauppojen Keskuskunta SOK perustettiin vuonna 1904. Ensimmäisen maailmansodan aikana osuuskauppaliike jakautui ”puolueettomaan” ja ”edistysmieliseen”. Ne perustivat aatteelliseksi yhdyssiteekseen Kulutusosuuskuntien Keskusliiton, KK:n ja keskusliikkeeseen Osuustukkukaupan OTK:n 1917. KK-lainen osuustoimintaliike oli maailmansotien välisellä kaudella jopa vaikutusvaltaisempi työväen edustaja kuin ammattiyhdistysliike.²⁹⁸

Maataloustuottajain Keskusliitto MTK perustettiin 18.9.1917 Helsingissä.²⁹⁹ MTK yhteistyössä ruotsinkielisen tuottajajärjestö Svenska lantbruksproducenternas centralförbund SLC r.f. SLC:n kanssa hankki itselleen toimialana ja eturyhmänä vahvan otteen yhteiskunnallisesta päätöksenteosta,

²⁹⁵ Ristimäki 2000, 22–23. Aikajärjestyksessä liitot kehittyivät seuraavien vaiheiden kautta: Yksityisyrittäjien liitto 1933, aluejärjestöt (9) 1938, Yrittäjien liitto 1961, Yrittäjien keskusliitto 1972, Suomen Yrittäjäjärjestöjen liitto 1971, Suomen yrittäjien keskusliitto SYKL 1976. Käsiyö- ja yrittäjävetoinen teollisuus (Teollisuusvaliokunta ja Komitea 1898, Suomen Käsiyö- ja teollisuusliitto 1929, Käsieteollisuusliitto 1945, Käsi- ja pieneteollisuuden keskusliitto 1951) muodosti Pienteollisuuden Keskusliiton 1963.

²⁹⁶ EVA:n toimintakertomukset ja tilinpäätökset 1975–1995. KA. EVA avusti yrittäjäjärjestöä. EVA:n puheenjohtaja Mika Tiivola ja Yrittäjäjärjestön puheenjohtaja Waldemar Buhler olivat hyvissä väleissä. Jussi Järventaus tuli SY:n toimitusjohtajaksi rahoitusalta, Suomen Vakuutusyhtiöiden keskusliitosta. Tekijän huomio.

²⁹⁷ Mansner 2007, 296–299; Pietiäinen 2009, 233–279.

²⁹⁸ Paavonen 2006, 22.

²⁹⁹ Kananen 1986, 15–22. Aluksi MTK edusti vain maaseudun tilallisia ja hyväosaisempia maanviljelijöitä, joiden poliittiset yhteydet olivat Maalaisliitossa, Kokoomuksessa ja Edistyspuolueessa. Lisäksi MTK pystyi kaappaamaan maa- ja metsätalousministeriön haltuunsa siten, että ministeriössä on ollut maalaisliiton tai keskustapuolueen jäsenkirjaa kantanut ministeri vuodesta 1966 alkaen 32 vuoden ajan; Hämäläinen Unto, HS Kuukausiliite 3/2015, 32: ”Mikään toinen puolue ei ole pystynyt pitämään omana läänityksensä toista ministerinsalkkua yhtä pitkää aikaa.”

joka ulottui ”pellolta pöytään”. Vuodesta 1945 alkaen tapahtui sekä poliittinen muutos että järjestöllinen kasvu, jotka liittyivät kiinteästi toisiinsa. Maalaisliitto ryhtyi toimimaan sen puolesta, että pienviljelijät liittyivät MTK:oon, ja samalla se otti tuottajajärjestön haltuunsa. Maailmansotien välisellä kaudella MTK oli poliittisesti leimaltaan kokoomuslainen ja edistyspuoluelainen. Sotien jälkeen maalaisliitto rekrytoi pienviljelijöitä MTK:n jäseniksi, minkä jälkeen se on kehittynyt maalaisliiton ja sittemmin keskusta-puolueen oikeistolaisen ”tuottajasiiven” ajattelua ymmärtäväksi järjestöksi. Maaseudun Työnantajaliitto on toiminut kiinteästi MTK:n yhteydessä.³⁰⁰

Etujärjestöt toimivat kiinteässä yhteydessä poliittisiin puolueisiin. Työnantajajärjestöt, teollisuusliitot, kauppakamarilaitos ja muut elinkeinoelämän järjestöt ovat pitäneet yhteyksiä perinteisiin porvarillisiin puolueisiin. Työväen ammattiyhdistysliike on pitänyt yhteyttä työväenpuolueisiin, toimihenkilöiden ammattiyhdistysliike perinteisesti liberaaleihin ja oikeiston puolueisiin, 1960-luvulta alkaen myös sosialidemokraatteihin. Maanviljelijöiden etujärjestöt ovat eritoten sotien jälkeisellä kaudella pitäneet yhteyttä maalaisliitto-keskustapuolueeseen.³⁰¹

Suomi poikkesi pohjoismaisesta sosiaalidialogin mallista

Olenainen osa elinkeinoelämää oli teollisuus- ja palveluelinkeinoissa toimiva työväki, joka järjestäytyi toimialoittain. Pääosa historiaa on kirjoitettu työnantajien ja työntekijöiden eturistiriidoille, mutta on syytä nostaa tämän rinnalle toinen ulottuvuus – molemmat työskentelivät yhdessä yrityksissä. Suomen Ammattijärjestö SAJ perustettiin 1907 ja sen jälkeen on ammattiyhdistysliikkeessä ollut kaksi kilpailevaa suuntausta – reformistinen ja vallankumouksellinen.³⁰² Nämä poliittiset suuntauksat, sosialidemokraatit ja kommunistit, ajattelivat ammattiyhdistysliikkeen olevan puolueelle alisteinen erillinen arena.³⁰³

Koska ammattiliitot olivat asettaneet jäseniä työväenliikkeen vallankumousneuvostoon 1918, STK päätti saadakseen aikaan kaikkia työnantajia sitovia toimintaohjeita, ettei työntekijöiden kanssa neuvotella. Tätä neuvottelukieltoa noudatettiin sisällissodan jälkeenkin siltä varalta, että perustetaan uusia ammattiliittoja. Tämä teki Suomesta sosiaaliselta järjestykseltään pohjoismaista poikkeavan yhteiskunnan.³⁰⁴

³⁰⁰ Paavonen 1987, 26,81–82.

³⁰¹ Paavonen 2006, 23. Kun arvio on Eduskunnan tilaamaa historiankirjoitusta, se heijastaa 2000-luvulla laajapohjaista tulkintaa järjestöjen ja puolueidensuhteista.

³⁰² Paavonen 2006, 23. Paavonen kutsuu ensimmäistä työväen ammatillista keskusjärjestöä ”SAJ Ykköseksi” erotuksena ”SAJ Kakkosesta”. Ykkönen oli lopulta kommunistijohtoinen ja se lakkautettiin kommunistilakien perusteella.

³⁰³ Savtschenko 2015, 250.

³⁰⁴ Mansner 1981, 244; Bergholm 2012, 34–35.

Sosialidemokraattiset ammattiyhdistysaktiivit eivät onnistuneet valtaamaan SAJ Ykköstä sisältäpäin, vaan erosivat siitä, minkä johdosta perustettiin 1930 Suomen Ammattiyhdistysten Keskusliitto SAK, sosialidemokraattinen keskusjärjestö.³⁰⁵ Kommunistisen SAJ:n toiminta kiellettiin heinäkuussa 1930.³⁰⁶ Järjestäytymisaste teollisuustyöläisten joukossa 1930-luvun alussa oli noin 20 prosenttia, ammattijärjestön jäsenmäärä oli 70 000. SAK:n jäsenmäärä ennen talvisotaa oli vain noin 72 000.³⁰⁷ Jäsenyys ammattiliitoissa oli sotien välisenä aikana merkittävä yhteiskunnallinen kannanotto.³⁰⁸

Suomessa ei vallinnut toisin kuin Ruotsissa ja Norjassa ”sosiaalialogia”, jossa Kansainvälisen työjärjestön (ILO) suositukset työnantajien ja työntekijöiden vuoropuhelusta, työehtosopimusten solmimisesta ja sosiaalipolitiikasta olisivat kehitymässä. Päinvastoin Suomessa epäluottamus työnantajien ja työntekijäjärjestöjen välillä oli suurta, josta esimerkkinä oli Vientirauha Oy, työnantajien perustama lakonmurtajaorganisaatio.³⁰⁹

Työnantajat perustivat 1920 Vientirauha Oy:n, jonka organisaattori oli Martti Pihkala, entinen jääkäriupseeri. Nimensä mukaisesti ”Pihkalan kaartiksi” kutsuttu organisaatio sai tulonsa vientiteollisuudelta ja sen palveluklusterilta. Vientirauhan tulot maksettiin klusterin toimesta jakamalla osuudet paperiteollisuuden 8/17, varustamojen 2/17, metalliteollisuuden 1/17, lastaustajien 1/17 ja muiden pienempien maksajien kanssa. Vientirauhassa oli pääkonttori ja piiripäälliköt, joista tunnetuin oli Lapuan liikkeen johtajiin kuulunut Vihtori Kosola. Lakonmurtajia oli palveluksessa kaikkiaan 14 300, alimmillaan 207, korkeimmillaan luku oli 7000. Myöhemmin Vienti-rauhan työtä täydensi Teknillisen Työn Turva, T.T.T. Siinä ammattimiehet sitoutuivat suorittamaan oman ammattinsa tehtäviä työtaistelussa, jolloin tehdaspalveluihin oli organisoitu ammattitaitoinen ydinjoukko, joka oli 274 miestä. Mansnerin mukaan kysymys oli valtataistelusta työelämässä, jossa rintamalinjat oli muodostettu sisällissodassa.³¹⁰

Neuvottelukiellosta huolimatta työtaistelut ja neuvottelut työpaikoilla johtivat työelämän uudistumiseen, mutta ei kolmikantaisella yhteistyöllä, vaan valtion aktiivisuudella, jota puolueiden painostus ja toisaalta yhteiskunnalliset jännitteet (kommunistilait, työväestön yhteiskunnallinen aktiivisuus, Lapuan liike) aiheuttivat.

³⁰⁵ Ala-Kapee & Valkonen 1982, 618. Tätä voi kutsua ”SAK Ykköseksi” erotukseksi ”SAK Kakkosesta”, joka perustettiin 1969. Tekijä.

³⁰⁶ Savtschenko 2015, 48. Tämä ”SAK Ykkönen” on nykyisen SAK:n, Suomen Ammattiliittojen Keskusjärjestön edeltäjä.

³⁰⁷ Bergholm 2005, 111.

³⁰⁸ Ala-Kapee & Valkonen 1982, 616–621.

³⁰⁹ Pihkala 1918; Uola 2001a.

³¹⁰ Mansner 1981, 300–306.

Pohjoismaissa löytyi kuitenkin momentti työnantajien ja palkansaajien dialogille, Norjassa pääsopimuksen muodossa 1935 ja Ruotsissa Saltsjöbadenin sopimuksena 1938.³¹¹ Suomessa työehtosopimuksia ei solmittu kuin poikkeustapauksissa: vallitsi työnantajien linjaama ”neuvottelukielto”, työnantajaliitot olivat epäluuloisia työntekijäjärjestöjen motiiveista ja työväenliikkeellä oli poliittinen lataus. Tasavallan suojelulaki ehkäisi kommunistien julkisen toiminnan myös peitejärjestöjen kautta 1930–1944.³¹²

Sodanjälkeisestä SAK:sta muodostui sosialidemokraattien ja kommunistien yhteisjärjestö, mutta sitä hallitsi poliittinen valtataistelu. Sosialidemokraatit onnistuivat täpärästi säilyttämään enemmistön SAK:n johdossa. Talouspoliittisessa päätöksenteossa SAK oli vaikutusvaltainen aina 1956 yleislakkoon saakka. Vuoden 1956 yleislakon seurauksena agrari-lobbyta tuli tulopolitiikan osapuoli, jonka tulonmuodostus vähitellen alkoi kytkeytyä teollisuustyöntekijöiden ansiotason kehitykseen maataloustulolailla. MTK:n strategiana oli saada oman eturyhmänsä ansiotasoa teollisuuden työntekijöiden keskimääräistä ansiotasoa vastaavaksi.³¹³ Inflaatio ja markkinat vaikuttivat hintatasoon, siksi haluttiin indeksisidonnaisuus. Pääosa elinkustannuksista kului asumiseen, ruokaan ja vaatteisiin.

Sosialidemokraattinen puoluehajaannus ulottui myös ammattiyhdistysliikkeeseen. SAK jäi ”skogilaisille”, kun taas puolue meni ”leskiläisten” komentoon Väinö Tannerin puheenjohtajakaudella 1957–1963. Tämän seurauksena perustettiin uusi Suomen Ammattijärjestö (SAJ Kakkonen) 1960. Se oli kuitenkin heikompi kuin SAK. SAJ Kakkosen liitoista osa palasi SAK:n yhteyteen, missä johto oli kommunistien ja TPSL:n (Työväen ja Pienviljelijäin Sosialidemokraattinen Liitto, eli skogilaiset) hallussa. Muodollisesti SAK ja SAJ (Kakkonen) lakkautettiin 1969 ja niiden tilalle perustettiin uusi Suomen Ammattiliittojen Keskusjärjestö SAK. Tämä perustui kommunistien ja sosialidemokraattien poliittisen sopimukseen, missä puolueyhmittymät toimivat keskusjärjestön sisällä tehden yhteistyötä. Nämä voimasuhteet säilyivät aina 1980-luvun lopulle saakka, jolloin ne alkoivat menettää merkitystään.³¹⁴

Toimihenkilöiden ja virkamiesten järjestäytyminen alkoi työväkeä myöhemmin ja vailla politiikkaa 1922, kun keskusjärjestötyyppinen Suomen Virkailija-Keskusliittojen Yhtymä perustettiin. Vuodesta 1924 se toimi Henkisen Työn Yhtymän nimellä. Keväällä 1944 toimihenkilöt järjestäy-

³¹¹ Vartiainen 2011, 402–403.

³¹² 336/1930 Tasavallan suojelulaki; Sarjala 2013.

³¹³ Kantola 2015, 8.

³¹⁴ Paavonen 2006, 23; SAK perustettiin uudelleen 17.3.1969, jolloin ammattiliitot allekirjoittivat uuden järjestön perustamiskokouksen koollekutsun. Uusi SAK perustettiin 5.6.1969, mitä edelsi pitkä eheyttämisprosessi professori Heikki Wariksen johdolla 1965–1968. Bergholm 2007, 261–288, 362–363, 367–374.

tyivät uudelleen kiinteämmäksi Henkisen Työn Keskusliitoksi, jossa oli teollisuuden, palveluelinkeinojen ja julkishallinnon konttoriväkeä. Se muuttui Toimihenkilö- ja Virkamiesten Keskusliitoksi (TVK) 1956, josta tuli laajapohjainen järjestä. Se teki konkurssin 1992.

Teollisuuden teknisen henkilökunnan ja työnohtajien järjestöksi perustettiin Suomen Teknisten Toimihenkilöiden Keskusliitto STTK 1946. Vuonna 1950 perustettiin Akateeminen Yhteistyövaltuuskunta (Akava), joka rekisteröitiin keskusjärjestöksi 1954 edustamaan akateemisia palkansaajia. Vuonna 1993 STTK laajeni toimihenkilökeskusjärjestö STTK:ksi, johon TVK:n entiset liitot yleensä liittyivät. Paavonen luonnehtii akavalaista järjestötoimintaa oikeistolaisesti painottuneeksi ja toimihenkilöjärjestöjä liberaalisesti ja oikeistolaiseksi suuntautuneiksi, mutta toimihenkilöistä alkoi sittemmin kilpa sosialidemokraattien ja kokoomuksen kesken. Kommunistien vaatimus toimihenkilöiden samastumisesta työväenluokkaan ei tehonnut. Liioin keskustapuolue ei menestynyt ammattiyhdistysliikkeessä.³¹⁵

2.2. Tulonjakopolitiikan korporatiiviset fundamentit

Ansiosidonnainen työeläkejärjestelmä – ensimmäinen fundamentti

Kun valtalaki vuoden 1955 lopussa lakkasi olemasta voimassa, hallitukselta loppuivat täysimääräiset sääntelyvaltuudet. Myös hallituksen neuvottelema maatalousratkaisu hylättiin. Taustalla oli myös vuoden 1956 presidentinvaali, jossa ehdolla oli kaupunkien ja työväenliikkeen ehdokas K-A Fegerholm ja maaseudun ehdokas Urho Kekkonen.

Mansnerin mukaan yleislakko oli kohtalokas sosialidemokraattiselle puolueelle, joka hajaantui, ja se vaikutti ammattiyhdistysliikkeeseen, jossa myös alkoi hajaannus. Suomessa alkoi maalaisliiton hegemonian kausi, mitä kommunistit ja sosialidemokraattinen oppositio tukivat. Yksi yleislakon suuri päätelmä Bergholmin mukaan on, että ”vaikutusvaltaiset yksilöt – jopa Urho Kekkonen – ovat historian liikevoimina pienempiä kuin talouspolitiikan kiistoja käyvät kollektiivisubjektit: MTK, STK ja SAK.”³¹⁶

Asuntopolitiikka oli ollut 1940-luvulla asuntopolitiikkaa maaseudulle, ei kaupunkeihin, mikä tuli esiin ns. aravalainsäädännön synnyttämisessä. Perhe- ja asuntopolitiikasta oli vähitellen syntymässä suomalaisen

³¹⁵ Paavonen 2006, 25.

³¹⁶ Bergholm 2015, 169.

hyvinvointipolitiikan kulmakiviä, jolloin tärkeä etupoliittinen jakolinja kaupunkiin ja maaseutuun oli hahmottunut sotien jälkeiseen Suomeen.³¹⁷ Toinen jakolinja oli kansaneläkelain vaikutus. Maaseudun edustajat puolustivat yleensä tasasuuruksia sosiaalietuuksia, kun puolestaan kaupunkien palkansaajat kannattivat sosiaaliturvassa vakuutusperiaatetta eli ansioon sidottuja maksuja. Myös työnantajat alkoivat kallistua ansiosidonnaiselle linjalle.³¹⁸

Suuri yhteiskunnallinen murros, muuttovirta maalta kaupunkiin ja Ruotsiin, suurten ikäluokkien varttuminen äänioikeusikäisiksi, maatalouden väestön supistuminen, teollistuminen ja kilpailu Suomen poliittisesta suunnasta loivat puitteet tilanteelle, jossa liike-elämä teki suuren strategisen ratkaisun. Ratkaisua ei tuolloin pidetty strategisena, vaan tilanteeseen sopeutumisenä, mutta sen seurauksena syntyi uusi ansiosidonnainen korporatiivinen rakenne.

Ajankohtaisena taustana korporatismille oli konfliktien sääntely, sovittelu, jonka teoreetikko Ralf Dahrendorf piti konfliktin sääntelyssä välttämättömänä eturyhmien organisoitumista.³¹⁹ Työnantajaliittojen ja ammattiyhdistysten väliset säännölliset neuvottelut eli työmarkkinasuhteet ja sosiaalipolitiikka noudatti Dahrendorfin teorian mukaista ristiriitojen sääntelyä.

Työmarkkinajärjestöt olivat yhdessä liikkeellä eläkeratkaisussa, jota haettiin useita vuosia 1950-luvun lopulta alkaen. Itsenäisen Suomen ensimmäinen kansaneläkejärjestelmä perustui rahastointiin. Kevyt eläkejärjestelmä oli herkkä inflaation vaikutukselle, sillä eläkkeet eivät olleet sidottu elinkustannusten nousuun niiden perustuessa aktiivi-ikänsä palkkoihin. Vuonna 1939 voimaan astunut kansaneläkelaki modernisoi eläkejärjestelmää, mutta jätti järjestelmän ulkopuolelle sitä ennen 55 vuotta täyttäneet henkilöt. Rahastointiin perustuneessa järjestelmässä pysyttiin, missä eläkkeet määräytyivät suoritettujen eläkemaksujen mukaan, se siis rakentui henkilökohtaisten eläkesäästötilien varaan. Toisen maailmansodan aiheuttama inflaatio horjutti järjestelmää rajusti. Päähallituspuolueet maalaisliitto ja sosiaalidemokraatit eivät eläkeasiassa päässeet kompromissiin, ja näin kansaneläke-esitys ajautui ilman ennakkovalmisteluja eduskuntakäsittelyyn. Valtioneuvosto ei kyennyt, kuten vakauttamisen kaudella (1951–1954), toimimaan etujärjestöjen välisten ristiriitojen sovittelijana (iskunvaimentajana).³²⁰

³¹⁷ Smolander 2010, 358.

³¹⁸ Smolander 2010, 360; Hannikainen & Vauhkonen 2012, 60–69. Inflaatio ja markkinat vaikuttivat hintatasoon, siksi haluttiin indeksisidonnaisuus. Pääosa elinkustannuksista kului asumiseen, ruokaan ja vaatteisiin.

³¹⁹ Dahrendorf 1969, 294–299.

Tärkeimmät eläkkeitä koskevat päätöksentekoareenat ovat a) politiikka eli parlamentti b) työmarkkinat ja c) markkinat. Päätöksentekoareena on tärkeä siksi, että se tuo esiin ne toimijat, jotka osallistuvat päätösten tekemiseen. Poliitikassa tärkeimmät niistä ovat poliittiset puolueet, työmarkkinoilla työmarkkinajärjestöt ja markkinoilla vakuutuksenottajat ja vakuutusyhtiöt.³²¹

Vuoden 1956 kansaneläkeuudistuksessa siirryttiin jakoperusteiseen järjestelmään, jossa eläkemenot rahoitettiin vuotuisilla vakuutusmaksutuloilla. Käytännössä vuoden 1956 tasaetukaappaukseksi kutsuttu uudistus tarkoitti tasaeläkejärjestelmään siirtymistä maaseutuväestön voitoksi työnantajien ja työntekijöiden kustannuksella. Maaseutuväestö, työnantajat ja työntekijät saivat saman eläkkeen.³²² Pientilojen Suomi oli kuitenkin tulossa murrosvaiheeseen ja tiensä päähän, kuten aikaisemmassa on osoitettu. Uljaksen mukaan sosiaalipoliittiset uudistukset perustuivat siihen, että maalta kaupunkiin muuttaneet työläiset tunsivat solidaarisuutta juuriaan kohtaan. Maaseudun ihmiset köyhtyivät tuotantomuotonsa vanhenemisen takia, eikä sen aikainen sosiaalipolitiikka auttanut kaupunkiin muuttaneita, joilla ei ollut enää tukenaan sukuyhteisöä ja puolittaista omavaraistaloutta. Siitä syntyi nopeasti kriittinen massa. Uljas katsoo, että työeläkeratkaisun synnyttämän uuden sosiaalipolitiikan paine loi pohjan hyvinvointivaltion läpimurrolle puolueiden poliittisiin ohjelmiin 1960-luvulla.³²³ Uljaksen mukaan 1958 shokkivaaleissa eduskuntaan syntyi vasemmistoenemmistö, jonka aiheuttaman vahvan poliittisen paineen varassa tehtiin mm. työeläkeuudistus.³²⁴

Ennen 1960-lukua työeläketurva kuului vain harvalle. Valtion virkamiehet olivat etuoikeutetussa asemassa eikä koko kansaa koskevaa työeläketurvaa ollut. Vuoden 1956 yleislakon lopettamisen yhtenä ehtona oli työeläkejärjestelmää pohtivan komitean perustaminen. Joulukuussa 1956 työnsä käynnistäneen eläkekomitean, jonka jäsenistöstä yli puolet edusti työmarkkinajärjestöjä (6/11) ja loput puolueita, puheenjohtajaksi nimitettiin Suomen eläkejärjestelmän isäksi myöhemmin tituleerattu sosiaaliministeriön vakuutusosaston osastopäällikkö Teivo Pentikäinen.³²⁵ Komitean työ sujui vaihtelevasti työmarkkinajärjestöjen sopuisuuden tah-

³²⁰ Niemelä & Salminen 2009, 118; Niemelä 1994, 91.

³²¹ Niemelä 2011, 20.

³²² Niemelä 1994; Ks. myös Bergenheim 2012. Bergenheim luonnehtii järjestelmää maksusidonnaiseksi; Pietiläinen Seppo 2001.

³²³ Uljas 2012, 305–314; Elias Krohnin artikkeli ”Hyvinvointivaltio syntyi solidaarisuudesta”, KU 11.12.2012.

³²⁴ Uljas 2012, 183–194.

³²⁵ Pietiläinen Seppo 2001: Pentikäisen osuus oli jo aikaisemmin ollut ratkaiseva muun muassa merimieseläkelain ja eläkesäätiölain sekä vuonna 1952 annetun vakuutusyhtiölain valmisteluissa.

dittamana. Ammattiyhdistysliikkeen intressissä oli pakollinen ja lakisääteinen työnantajien rahoittama eläketurva. Työnantajat sen sijaan kannattivat vapaaehtoisuuteen perustuvaa järjestelmää, jossa myös työntekijät toimisivat rahoittajina. MTK vastusti ansiosidonnaisuutta.

Kekkosen aikana luotiin poliittinen suunta, jolla etujärjestöjen vahva kehitys vaikutti koko poliittisen järjestelmän uuteen asentoon, koska puoluekenttä oli hajanainen. Vaikka viljelijät olivat tavallaan yrittäjiä ja osa myös työntajia, heitä ei alkuvaiheessa voinut laskea tulopoliittisen prosessin palkansaajaosapuoleksi. Viljelijät olivat pitkään tulopolitiikan ylimääräinen pyörä, kun valtiovalta saneli ehtoja. Sen sijaan palkansaajien ja työnantajien vuoropuhelu oli keskittymässä ammattiliittojen ja työnantajaliittojen väliseksi, vaikkakaan niiden sopimusten piirissä ei ollut valtaosaa työssäkäyvistä ihmisistä.

Sopu alkoi löytyä Ruotsin muodostettua oman ansioeläkejärjestelmänsä kansaneläkejärjestelmän yhteyteen, joka perustui valtion ohjaukselle. Vuoden 1960 aikana työmarkkinajärjestöt pääsivät kompromissiin Pentikäisen sovittelun johdattamina. Uusi järjestelmä perustuisi työnantajien rahoitukseen ja kaikille vuoden palkkasuhteessa olleille eläkeoikeuteen, mutta työnantajilla olisi oikeus hallinnoida eläkevaroja saamalla takaisinlainauksena 2/3 vakuutusmaksuista luottovakuutusta vastaan. Työeläke muodostuisi 60 prosentista työajan palkasta, joka määritettäisiin viimeisen työvuoden palkan mukaan. Myöhemmin vuoden 1961 aikana mietintö sorvattiin lakialoitteeksi sosiaalidemokraattien ja kokoomuksen konsensuksella. Se käsiteltiin eduskunnassa sangen nopeasti ja astui voimaan heinäkuussa 1962 STK:n ja SAK:n työmarkkinaratkaisun myötäjäisinä.³²⁶

Kysymys oli työmarkkinajärjestöjen painostuksesta. Lain syntymiselle oli ratkaisevaa keväällä 1961 eduskunnassa ja ns. Kämpin kerhossa tapahtunut sopiminen kokoomuksen ja sosiaalidemokraattien välillä. Ansiosidonnaisuuden poistamista kansaneläkejärjestelmästä voidaan pitää yhtenä tärkeänä syynä työeläkelakien syntyyn, koska kansaneläkejärjestelmän ei katsottu takaavan palkansaajille riittävää eläketurvaa.³²⁷

Syntyi tähän päivään asti perusteiltaan voimassa säilynyt lakisääteinen hajautettu ansioeläkejärjestelmä, jossa eläkevarat sijoitettiin yksityisiin eläkesäätiöihin ja työeläkeyhtiöihin, joita oli perustettu vuoteen 1959 mennessä 362 kpl vuoden 1955 säädetyn eläkesäätiölain seurauksena.³²⁸ Kansaneläkejärjestelmä säilyi tästä erillään. Käytännössä yksityisen sektorin työntekijöiden eläkerahastot tulivat elinkeinoelämän käsiin, eikä

³²⁶ Johanson, Lassila & Niemelä 2011.

³²⁷ Niemelä & Salminen, 2009, 119.

³²⁸ Pietiläinen Seppo 2001.

hallinnosta äänestetty, vaikka SKDL:n edustajat epäilivät sitä.³²⁹ Julkisen vallan eräät eläkerahastot vaihtoivat omistajaa. Ansioeläkejärjestelmän syntyyn vaikutti ratkaisevasti työmarkkinajärjestöjen suora lobbaus.

Nopea ratkaisuun pääseminen johtui Suomen sisäpoliittisesta tilanteesta, ammattiyhdistysliikkeen ja sosiaalidemokraattien hajanaisuudesta sekä työnantajien vahvasta asemasta. Keväällä 1961 oli käynnistynyt presidentinvaalikampanja, kun kokoomus ja sosiaalidemokraatit olivat – syrjäyttääkseen presidentti Urho Kekkosen vuoden 1962 vaaleissa – valinneet ehdokkaakseen oikeuskansleri Olavi Hongan. Kun vaalikampanja oli täydessä käynnissä, kansanedustajat eivät ehtineet kunnolla perehtyä samanaikaisesti eduskunnassa käsiteltävään kansanedustaja Veikko Kokkolan lakialoitteen pohjalta tehtyyn työeläke-esitykseen. Satunnaistekijät mahdollistivat työmarkkinajärjestöjen saavuttaman kompromissin ja työeläkelain nopean eduskuntakäsittelyn. Sosiaalidemokraattien Kymen piiriä edustaneen Väinö Leskisen ryhmittymään kuuluvan Veikko Kokkolan lakialoitteen kirjoittivat Suomen Vakuutusyhtiöiden Keskusliitossa sen toiminnanjohtaja Tauno Suontausta (SDP) ja Tauno Angervo (KOK). Angervon toimesta Kokkolan aloitteessa työeläkevakuutuksen hoito olisi annettu tapaturmavakuutusyhtiöille, koska hänen mukaansa sama työnantaja tarvitsee sekä eläke- että tapaturmavakuutuksen tietoja. Toimintaa voitaisiin rationalisoida siten, että yksi ja sama palkkailmoitus palvelisi sekä tapaturma- että eläkevakuutusta.³³⁰ Yhteiskuntaa alettiin rakentaa talonpoikaisen vision sijaan ammattitaitoisen työntekijän visiolla, jolle oli ominaista, että työntekijää tukevat toimenpiteet laajennettiin koskemaan myös muita yhteiskuntaryhmiä.³³¹

Korporatismiin peruskivi muurattiin, kun työnantajat alkoivat kerätä työntekijöidensä eläkkeet, mikä myös paransi työnantajien rahoitusmahdollisuuksia. Tässä raha oli hyvä konsultti; työntekijät saivat ansiosidonnaisen eläkejärjestelmän ja työnantajat uuden rahoitusinstrumentin.

Eläkevaltaa Suomessa tarkastelleen Niemelän mukaan suvereenin valtion keskeiset instituutiot, eduskunta ja hallitus, olivat ja ovat olleet tässä päätöksenteossa altavastaajina: Heikki Niemelän mukaan ”olisi helppo sanoa, että tässä on kyse työmarkkinajärjestöjen hegemonisesta projektista, josta demokraattisen poliittisen järjestelmän pitäisi vapautua. Laajemmassa katsannossa on kyse jo järjestelmän syntyyn liittyvistä korporatistisista piirteistä, jotka näkyvät poikkeuksellisen hyvin työeläkejärjestelmän kaltaisessa jatkuvuutta korostavassa instituutiossa.”³³²

³²⁹ Niemelä 2011, 29; STK:n hallituksen pöytäkirja 19.1.1961, ELKA; SAK:n työvaliokunnan pöytäkirja 11.1.1961, TA.

³³⁰ Niemelä & Salminen 2009, 120; Ahtokari 1988, 254–255.

³³¹ Niemelä & Salminen 2009, 122; Niemelä 1994, 92–98; Kalela 2005, 215–221.

³³² Niemelä 2011, 12.

Esimerkkinä korporaatioiden poliittisesta vaikuttavuudesta on vuoden 1972 kansaneläkekiista, jonka ratkaisua voidaan pitää yhtenä keskeisimmistä tapahtumista eläketurvan muotoutumisessa. Keskustapuolue oli tehnyt keväällä 1972 välikysymyksen kansaneläkkeiden parantamisesta, mihin sosiaalidemokraattinen vähemmistöhallitus teki vastavetona esityksen kansaneläkkeiden korottamisesta. Eduskuntakäsittelyssä kansaneläke-esitys karkasi hallituksen käsistä ja sen kustannukset nousivat lähes kolminkertaisiksi hallituksen esitykseen verrattuna. Näin eduskuntakäsittelyssä kansaneläke-esitys oli muuttunut hallituksen esityksestä eläkepommiksi, siltä puuttui enää tasavallan presidentin vahvistus. Tasavallan presidentti Urho Kekkonen arvovallallaan ja aktiivisuudellaan yhdessä työmarkkinajohtajien kanssa purki eduskunnan lähes yksimielisesti hyväksymän lain kansaneläkkeiden korottamiseksi. Kekkoselle oli tärkeää raivata eläkekiista pois tieltä, jotta hän sai poikkeuslakiin tarvittavan enemmistön uudelleenvalintaansa varten ja vähemmistöhallituksen Suomen EEC-kysymyksen hyväksymiseksi. Eläkekiistan ratkaiseminen merkitsi eduskunnan arvovallan huomattavaa heikkenemistä ja siirsi aloitteen eläkepolitiikassa jälleen työmarkkinajärjestöille. Se esti pyrkimykset tasa-eläketavoitteen toteutumiseksi, mahdollisti työeläkkeiden tasokorotuksen ja siirsi eläketurvan kehittämisen painopisteen (1974) kansaneläkejärjestelmästä työeläkejärjestelmään.³³³

Eläkejärjestelmä oli 1960-luvulla hyvin nuori ja toimi vähäisellä pääomalla. Mutta järjestelmän luominen rohkaisi kehittämään yhteistyötä työntekijöiden ja työnantajien välille yhä laajenevassa mitassa, koska se integroi ihmisiä taloudellisesti osaksi sopimus- ja sovintojärjestelmää. Sen perustajat eivät voineet aavistaa, että työeläkejärjestelmästä tuli sittemmin 1990-luvun Suomessa merkittävin kansallisen varallisuuden sijoitusinstrumentti ja suurin suomalainen pääomavaranto, yksi korporatistien fundamenteista.

Jäsenmaksuperintäsopimus – toinen fundamentti

Vasemmistoenemmistö hävisi 1962 eduskuntavaaleissa, mutta se teki paluun 1966 vaaleissa. Taustalla oli merkittäviä poliittisia kehityskulkuja. Presidentti Kekkonen valittiin kolmannen kerran presidentiksi tammi-kuussa 1968, jolloin hän oli vahvimmillaan presidenttinä. Oikeisto ja venenamolaiset vastustivat Kekkoa, molemmat pohjüstivat tulevaa kannatuksen nousuaan 1970-luvulla.

MTK oli jäsenmäärältään suurin etujärjestö, mutta mukana oli perheenjäseniä, joten sen luvut eivät ole vertailukelpoisia. Palkansaajapuol-

³³³ Niemelä & Salminen 2009, 124; Niemelä 1994, 212–232; Suomi 1998, 27–29.

len rivit olivat olleet sekaisin puoluekilpailun johdosta koko sodanjälkeisen ajan. Kommunistit osallistuivat SAK:n toimintaan ja sen rinnalla oli toinen keskusjärjestö SAJ, jonka johdossa olivat ns. leskisläiset sosialidemokraatit. SAK:n ja SAJ:n yhteisjäsenmäärä oli pienempi kuin MTK:n.

Palkansaajajärjestöjen hajaannuksessa kysymys oli yhteiskunnallisesta suuntataistelusta, mihin vasemmiston poliittiset puolueet, jotka kilpailivat ammattiliittojen vallasta, näyttäisivät Suomelle suuntaa. Tähän kilpailuun myös suurvallat osallistuivat. Yhdysvaltain keskustiedustelu CIA (Central Intelligence Agency) tuki SAJ:ta.³³⁴ NKP tuki suomalaisia kommunisteja rahoittamalla SKP:n järjestöjen toimintaa vuosina 1950–1989 jopa 160 miljoonalla markalla.³³⁵

Kun vasemmistolaisuus yhteiskunnassa vahvistui, työnantajat ryhtyivät korostamaan työnantajien ja työntekijöiden vuoropuhelun merkitystä. Suomen suurin teollisuuden toimiala – metsäteollisuus järjesti keväällä 1968 työnantaja- ja työntekijäliittojen työmarkkinaseminaarin ensimmäistä kertaa Suomen historiassa. Siinä korostettiin, että yhteiskunnalliset konfliktit voidaan ratkaista säännelysti. Työmarkkinajärjestöt tuli nähdä demokraattisen yhteiskunnan tärkeiksi säilyttämis- ja suojakeinoiksi. Työeläkejärjestelmän luomista pidettiin esimerkkinä uuden työmarkkinakulttuurin syntymisestä.³³⁶ Tarkan mukaan on jokseenkin mahdotonta kuvata kolmikannan nykyisyyttä, ellei Päiviö Hetemäki olisi ollut henkisesti ja poliittisesti läsnä sen ottaessa ensimmäisiä askeliaan. Vakauttaessaan menestyksellisesti kansantalouden perusrakennetta hän tahtomattaan ja tarkoittamattaan – ehkä osittain huomaamattakin – päätyi kolmikannan kummisedäksi.³³⁷

Työnantajien strategisena tavoitteena oli ostaa työrauha, saada aikaan vakaa taloudellinen tilanne sen jälkeen, kun hallitus lokakuussa 1967 oli devalvoinut Suomen markan 23,8 prosentilla. Epäluottamus talouteen ja työnantajien aikomuksiin oli suurta, eikä hallituksen poliittisesta tulevaisuudesta ollut varmuutta vasemmiston keskinäisten välienselvittely-

³³⁴ Bergholm 2007, 348–353. SAJ:n Niilo Koljosen paljastus lokakuussa 1967. Vrt. Salainen sisällissota.

³³⁵ Thing 2012, 307–308; Thing 2017, 349–351; Korhonen Jarmo 2015a, 172. Vuositasolla NKP rahoitti kommunisteja tämän mukaan 11 miljoonalla markalla. Korhosen mukaan Suojelupoliisi ja keskusrikospoliisi sulki silmänsä, vaikka havaitsivat laittomuudet. (Rahasummat ovat olleet merkittäviä suhteessa NKP:n kassaan ja Suomen puolueiden kokonaisrahoitukseen. Tekijä).

³³⁶ Koivisto Jukka 2006, 222,314. Puheenvuoron esitti professori Paavo Koli. Koiviston teos on väitöskirja Hetemäen yhteiskunnallisesta toiminnasta. Koivisto toimi Taloudellisen Tiedotustoimiston johtajana 1994–1995 ja toimitusjohtajana 1995–2008 ja Elinkeinoelämän Keskusliitto EK:n viestintäjohtajana 2008–2012.

³³⁷ Tarkka 2006, 343. Jukka Tarkka työskenteli Instrumentarium Oy:n tiedottajana 1966–1968, Kemian Keskusliiton osastopäällikkönä 1968–1972, Teknosmaalit Oy:n tiedotusjohtajana 1972–1980 ja väitteli sotasyllisyysoikeudenkäynnistä 1977. Tarkka toimi EVA:n johtajana 1980–1984, Otavan kirjallisenä johtajana 1985–1988 ja Yhtyneet Kuvalehdet Oy:n varatoimitusjohtajana 1988–1995 ja kansanedustajana 1995–1999.

jen saadessa yhä suurempaa merkittävyyttä myös kansainvälisen kommunistisen liikkeen ja sosialidemokraattien suhteiden kärjistyessä.³³⁸

Työnantajille jäsenmaksuperintäsopimus merkitsi sitä, että palkansaaja-puolelle olisi ajan myötä syntyvässä vahva ja itsenäisesti jäsenistönsä rahoittama järjestö, jonka talous käytännössä siirtyi työnantajapuolen organisoimaksi. Se oli myös vahva tuki sosialidemokraattiselle osalle ammattiyhdistysliikettä, jonka vastapainona olivat NKP:n rahoittamat ja sosialidemokraatteja kurinalaisemmat kommunistit. “Vuonna 1965 valmistui Hakaniemeen metallitalo, joka vei Metalliliiton talouskriisiin. Onni Närvänen ja Allan Vainio joutuivat eroamaan. Metallin sosialidemokraatit olivat Niilo Hämäläisen puheilla. Metallilla oli rahoituskriisi. Metallia oli kiikun kaakun: joutuuko se kommunistien käsiin. Niilo Hämäläinen ja Päiviö Hetemäki hoitivat Metallitalon rahoituksen kuntoon. Jos metalli olisi tuolloin 1960-luvun lopulla tai myöhemmin 1970-luvulla joutunut kommunistien haltuun, olisi ollut mahdollista, että koko SAK olisi muuttunut kommunistiseksi. Äänimäärät olivat lopulta teoriaa. Kysymys oli siitä, miten järjestöjä hoidettiin. Kommunistijärjestöjen tilit olivat kunnossa, demareiden tilit olivat hunningolla, demareiden jäsenmaksujen keruussa Metallissa ahkeroi vain Pärre Lundh.”³³⁹

Mansner kertoo STK:n historiassa 1982–1992 siitä, että STK:ssa oli erityiset käyttövarat varattu sosialidemokraattien tukemiseen ja kommunistien vastustamiseen ammattiliittojen sisäisissä voimainmittelöissä.³⁴⁰ Kahri kertoo, että rahoja käytettiin harkitusti, mutta innovatiivisesti auttamaan tovereita hädässä. Työnantajilla oli intressi puuttua työntekijäjärjestöjen sisäisiin asioihin ja järjestöjen poliittisiin voimasuhteisiin.³⁴¹ Tärkeintä oli synnyttää vakaa neuvotteluosapuoli, jonka kanssa asioista pystyttiin sopimaan.

Työnantajien Päiviö Hetemäki ja hallituksen edustama Keijo Liinamaa sopivat tulopoliittisen kokonaisratkaisun 1968 SAK:n Niilo Hämäläisen kanssa. SAK oli tuolloin keskeinen ja käytännössä ainoa poliittisesti vaikutusvaltainen palkansaajien keskusjärjestö. Toimihenkilö- ja virkamiesjärjestö TVK ja Akateemisten toimihenkilöiden järjestö AKAVA alkoivat kasvaa.³⁴² Liinamaan tulopoliittisessa ratkaisussa (Liinamaa I)³⁴³

³³⁸ Koivisto Jukka 2006, 228–231.

³³⁹ Timo Laatusen haastattelu 17.11.2014. Vrt myös Koivisto Jukka 2006, 225–226. Laatusen työskenteli STK:n toimihenkilönä 1962–1966, johtajana 1967–1971 ja toimitusjohtaja 1971–1975. Laatusen tuli ulkoministeriöstä virkamiesharjoittelusta Etelärantaan, jossa hänen työtovereinaan olivat Harri Mildh, Carl-Olof Homen ja Tapani Virkunen sekä esimiehenä Päiviö Hetemäki.

³⁴⁰ Mansner 2005, 44–45.

³⁴¹ Tapani Kahrin haastattelu 10.11.2014.

³⁴² Muiluvuori 2000; Paavonen 2006, 23–25. Miespuoliset toimihenkilöt olivat järjestäytyneet STTK:hon ja naispuoliset TVK:hon; Risto Piekan haastattelu 29.10.2014.

³⁴³ Mansner 2007, 170–172. Hallitus hyväksyi kokonaisratkaisun, mutta ei allekirjoittanut sitä, eivätkä hallitukset ole allekirjoittaneet myöhempiäkään kokonaisratkaisuja, vaikka niissä on sälytetty velvoitteita valtiolle.

oli merkittävä yleispoliittinen tausta; ”Liinamaan sopimus aloitti tulopoliitikan Suomen työmarkkinahistoriassa ja vaikutti jokaisen suomalaisen elämään”. Palkkojen ohella sovittiin, että indeksiehdot poistettiin, hallitus sai poliittiset valtuudet säädellä hintoja ja vuokria sekä ammattiliittojen jäsenmaksujen perintä ja tilittäminen annettiin työnantajalle ja jäsenmaksusta tehtiin vähennyskelpoinen tuloverotuksessa. Pääministerinä oli Mauno Koivisto, jonka hallitus aloitti maaliskuussa 1968 Paasion hallituksen erottua tammikuussa pidettyjen presidentin valitsijamiesvaalien jälkeen.³⁴⁴

Maataloudessa vuoteen 1956 Suomessa oli hintasääntely. Vasta Liinamaa I katkaisi hintaehtoisuuden ja siihen oli saatava mukaan pankit ja MTK, ja indeksiehtoisuuden päättyminen oli hyväksyttävä niillä. Työnantajia edustavan Timo Laatusen mukaan ”Me poimimme MTK:n mukaan. Aktiivinen Ihamuotila (Veikko) ärsytti monia tulopoliitikan vaikuttajia ja usein neuvottelut katkesivat häneen. Maataloutta pidettiin jonkinlaisena erillislohkona, vaikka se ei sitä ollut. SAK aina nurisi MTK:n voiman edessä”.³⁴⁵

Työnantajien yhtenä motiivina oli estää ammattiliitoissa kommunistien ylivalta, missä lopulta onnistuttiin. Laatusen mukaan Liinamaa ykkösen yhteydessä tehdyn jäsenmaksuperintasopimuksen taustat liittyvät perinteisiin ja käytäntöihin, missä metsäyhtiöiden huoltokonttorit hoitivat työntekijöiden raha-asiat, maksoivat säännölliset maksut ja verot mukaan lukien ammattiliittojen jäsenmaksuja. Tämä käytäntö ei siis ollut Hetemäelle henkilökohtaisesti vieras asia, vaan se oli paljon vieraampi asia muiden pienempien teollisuusalojen järjestövastaaville ja jäsenyrityksille.

Liinamaa I:n sopimuksia on kaksi, jotka allekirjoitettiin samanaikaisesti. Jäsenmaksuperintasopimus syntyi osana tulopoliittista sopimusta 27.3.1968.³⁴⁶ Sen rinnalla oli sosiaalisia järjestelyjä koskeva erillinen sopimus, jonka 5§:ssa todetaan: ”1. Sopijaosapuolet sitoutuvat myötävai-kuttamaan siihen, että sekä työnantajajärjestöjen että työntekijäin ammatillisten järjestöjen jäsenmaksut saadaan tulon hankkimisesta johtuvina kustannuksina vähentää verotettavasta tulosta. 2. STK suosittelee jäsenilleen, että mikäli työntekijä on antanut siihen valtuutuksen, ammatit yhdistysten jäsenmaksut peritään työntekijän palkasta ja työntekijälle annetaan vuoden päätyttyä verotusta varten todistus pidätetystä sum-

³⁴⁴ Koivisto Jukka 2006, 231–235.

³⁴⁵ Timo Laatusen haastattelu 17.11.2014.

³⁴⁶ Suomen työnantajain keskusliitto 1979, 23–27. Liinamaa I -sopimuksen allekirjoittivat STK, SAK, STTK, LTK, AKAVA, TVK, Virkamiesliitto, Virkamiesten yhteisjärjestö, Suomen Virkamiesjärjestöt, MTK, Svenska Lantbruksproducenternas Centralförbund, Maaseudun työnantajaliitto.

masta.”³⁴⁷ Tammikuussa 1969 STK:n toimistossa Helsingin Eteläranta 10:ssa allekirjoitettiin neuvottelupöytäkirja ”Ammattiyhdistysten jäsenmaksujen perintäohjeet”.³⁴⁸

Jäsenmaksuperintäsopimus oli lopulta rajattu toimenpide vaikuttaa palkansaajien keskinäisiin poliittisiin voimasuhteisiin Metallityöväenliitossa, mutta sen taustalla oli pelko siitä, että kommunistien vaikutusvalta lisääntyisi ay-liikkeen piirissä 1970-luvulla. On loogista päätellä, että jäsenmaksuperintäsopimuksella oli vaikutuksia vasemmistopuolueiden keskinäisiin voimasuhteisiin nähden ja palkansaajien järjestökehitykseen. Laatusen mukaan Hetemäki tuli STK:n työehtosopimuskannasta kysyneeksi: ”onko se epäisänmaallista, jos me tuemme maltillista työväenliikettä?”³⁴⁹

Laatusen mukaan työmarkkinajärjestöjen jäsenmaksujen verovähennysoikeutta ei ollut ennen Liinamaa 1:sta kuin Puunjalostusteollisuudella, jolloin jäsenmaksuperintäsopimus ulotettiin myös muihin työnantajaliittoihin. Tämä ei ollut poliittinen ratkaisu, vaan tämä Liinamaa I:sta edeltänyt tilanne perustui verottajan tulkintaan.³⁵⁰

Keskusjärjestöt ryhtyivät pitämään yhteyttä (myös SAJ:n kanssa) asiassa, mistä ne tiedottivat jäsenilleen. Käytännössä uusi sopimus merkitsi työntekijälle sitä, että hänen jäsenyytensä ammattiyhdistyksessä tuli mielikuvallisesti ”verohuojennettuna”, kun jäsenmaksun verovähennysoikeus (vähennys verotettavasta tulosta) siirsi osan jäsenmaksun kustannustaa-kasta valtion verotuksessa hyvitykseksi. Lisäksi se oli askel työntekijöiden ja työnantajien välisen vuoropuhelun lisäämiseen ja myös avoimuuden suuntaan, koska järjestelmä sitoi toisiinsa työmarkkinaosapuolet ja valtion. Yksilötasolla työntekijä tuli jäsenmaksullaan ja allekirjoituksellaan myös kannattaneeksi työehtosopimusjärjestelmää, jonka yhdeksi tärkeimmäksi kulmakiveksi jäsenmaksuperintäsopimus on muodostunut. Työntekijä liittyi allekirjoituksellaan osaksi sopimusjärjestelmää sen lisäksi, että hän liittyi palkansaajajärjestöön ja palkansaajaliikkeeseen. Työnantajien ja ammattiyhdistysten välille syntyi uudenlaista luottamusta,

³⁴⁷ Ibid 31–34. ”Sopimus vuoden 1969 työehtosopimukseen liittyvistä sosiaalisista järjestelyistä.”

³⁴⁸ Sopimus ”Jäsenmaksuperintäsopimus” liitteineen, 13.1.1969, EK. Tekijän hallussa. Sopimusaineisto on kaikkiaan 18 sivua koostuen sopimuksesta (1 s), liitteestä A (4 s), lisäliitteestä ”Ammattiyhdistysten jäsenmaksujen perintäohjeet” (3 s) ja siihen sisältyvään järjestelmää ja tilityksiä kuvaavaan viiteen TK-kaavioon 1–5 (5 s), kahteen mallikappaleeseen sopimuksista työntekijän ja työnantajan välillä (2 s.) ja muistioon ”Ammattiyhdistysjäsenmaksun perintäjärjestelmän täsmennysohjeita” (3 s). Allekirjoittajat olivat STK:sta varatuomari Päiviö Hetemäki, valtiotieteen maisteri Tauno Ranta ja varatuomari Pertti Ripatti sekä SAK:n edustajina puheenjohtaja Niilo Hämäläinen (sd), puheenjohtaja Arvo Hautala (kd/komm.) ja puheenjohtaja Sulo Penttilä (sd). Jäsenmaksuperintäsopimus on liitteenä 1.

³⁴⁹ Timo Laatusen haastattelu 17.11.2014.

³⁵⁰ Timo Laatusen haastattelu 17.11.2014.

kun työnantajat keräsivät vastapuolen jäsenmaksut. Ja toisaalta palkansaajista tuli yritysjohdon ”sidosryhmä” ja osa yrityksen luottamuspääomaa, mitä politiikan tutkimus on hyvin vähän pohtinut.³⁵¹

Päätöksen yksi seuraus oli siinä, että uusia jäseniä ammattiliittoon rekrytoitiin kommunistisesta ja sosialidemokraattisesta puolueesta riippumatta siinä vaiheessa, kun uusi työntekijä sopi työsuhteesta ja palkanmaksusta. Ammattiosastoon eli ammattiliiton perusyhdistykseen liittyi myös puoluekantaansa valitsemattomia henkilöitä. Myös maksukynnys työntekijälle madaltui. Ratkaisu kohdistui tulevaisuudessa suuriin sodanjälkeisiin ikäluokkiin, jotka olivat tulossa 1970-luvulla vaalikelpoisiksi ja saivat äänioikeuden. Suurten ikäluokkien antama yhteiskunnallis-taloudellinen visio oli noin 1,15 miljoonaa nuorta, joille sodan kokeneet ikäluokat olivat rakentamassa hyvinvointiyhteiskuntaa.

Jäsenmaksujen perintäsopimus näytti jäljempänä ilmenevän poliittisen historian valossa vahvistavan sosialidemokraatteja ja heikentävän kommunisteja ammattiliitoissa. Myöhemmin jäsenmaksujen perintäsopimus ja jäsenmaksujen verovähennysoikeus vaurastuttivat ammattiliittoa, joista tuli suomalaisessa edunvalvontakulttuurissa taloudellisesti vahvoja toimijoita, jotka kasvattivat nyt aivan uudella tavalla järjestöjään, työttömyysturvakassojaan ja työtaistelurahastojaan. Timo Laatusen arvio jälkikäteen: ”Jos vuonna 1969 olisi epäonnistuttu työmarkkinasovussa, Suomen poliittinen historia olisi kirjoitettu toisin. Tankit olisivat vyöryneet Helsingin kaduille”.³⁵²

Jäsenmaksuperintäsopimus johti ammattiliittojen jäsenmäärien merkittävään kasvuun. SAK:n jäsenmäärä kasvoi vuodesta 1970 vuoteen 1980 kaikkiaan puolella miljoonalla uudella jäsenellä, TVK:n 180 000 uudella jäsenellä ja AKAVA:n 160 000 uudella jäsenellä. Kaikkiaan uusia jäseniä tuli yli 840 000. Jäsenmäärien nousu jatkui aina 1990-luvulle saakka saavuttaen 1990-luvulla noin 2,3 miljoonan jäsenen tason. Palkansaajien jäsenmäärä oli 1990-luvulle tultaessa kolminkertaistunut vuoden 1960 tasosta.³⁵³ Myös työnantajajärjestöjen jäsenmäärät lähtivät nousuun.³⁵⁴

Työmarkkinayhteistyössä syntyi myös toinen merkittävä sopimus, joka lienee jäänyt vähemmälle huomiolle, nimittäin vuonna 1969 helmikuussa

³⁵¹ Vrt. Lerbinger 2006, 5–26. Olennaista Lerbingerin sidosryhmäluokittelussa on sen seikan korostaminen, että henkilöstö on liiketoiminnallisesti verrattavissa kaikkiin tuotajiin tuottaviin sidosryhmiin, eikä se ole vain kustannuserä, vaikka se on sitäkin.

³⁵² Timo Laatusen haastattelu 17.11.2014. Metallin vaalitulokset 1960–1980 vahvistavat sen, että sosialidemokraatit kamppailivat jatkuvasti kapeilla marginaaleilla enemmistöasemastaan. Kommunistien asema oli vahva – yli 40 prosenttia ammattiliiton vaaleissa, kunnes kannatus kääntyi 1980-luvulla laskuun.

³⁵³ Vrt. Liite 4, liitetäulukko 1: Etujärjestöjen jäsenmääräkehitys 1945–2010.

³⁵⁴ Mansner 2005, 33–40; Myllymäki 1979; Timo Laatusen haastattelu 17.11.2014; Tapani Kahrin haastattelu 10.11.2014.

sovittu Luottamusmiessopimus.³⁵⁵ Luottamusmiesjärjestelmän tarkoituksena on omalta osaltaan turvata osapuolten välillä solmittujen sopimusten noudattaminen, työnantajan ja työntekijän välillä syntyvien erimielisyyksysymysten tarkoituksenmukainen ja nopea selvittäminen, muiden työnantajan ja työntekijän välillä esiintyvien kysymysten käsittely sekä työrauhan ylläpitäminen ja edistäminen. Sopimuksen 4§:n mukaan luottamusmiehen irtisanomissuoja on parempi kuin muilla työntekijöillä, eikä hänen ansiotasoonsa luottamusmiesasema saa vaikuttaa heikentävästi.

Työnantajan kannalta luottamusmiehistä tuli kaksisuuntainen informaatiokanava henkilöstön ja yritysjohton välille. Niissä ammattiosastoissa, joissa luottamusmies oli kommunisti, katsottiin luottamusmiehen olevan myös poliittinen ongelma. Ja niissä ammattiliitoissa, missä luottamusmies oli sosialidemokraatti, työnantajan odotukset olivat edellistä positiivisemmat.

Laki työehtosopimusten yleissitovuudesta – kolmas fundamentti

Työsopimuslaki periytyi vuodelta 1922. Lakiuudistusta käsitellyt komitea jätti kaksi mietintöä, joista ensimmäinen käsiteli irtisanomissuojan vahvistamista ja muita kansainvälisen työkonferenssin vuonna 1963 esittämiä työelämän uudistuksia kuten työehtoja sairauden sattuessa. Komitea ei esittänyt yleissitovuutta, vaan ainoastaan, että työntekijälle olisi maksettava työ sopimuksessa määritetty palkka, tai vähintään tavanomainen ja kohtuullinen palkka. Jos ehdoista ei olisi erikseen sovittu, palkka noudattaisi alan yleisiä ehtoja.³⁵⁶

Suomen Kommunistisen Puolueen (SKP) Erkki Salomaa jätti mietintöön eriävän mielipiteen, jossa hän esitti, että palkkoissa ja muissa työehdoissa noudatettaisiin kaikissa oloissa vähintään niitä ehtoja, joita asianomaisen alan työehtosopimuksissa on sovittu. Paikallisesti ehdoista ei siis voisi poiketa edes työnantajan ja palkansaajan keskinäisellä sopimuksella.³⁵⁷ Salomaa oli kommunistien enemmistösiipeen kuuluva, johdava stalinistien vastustaja, joka esitti julkisesti paheksuntansa sen johdosta, että Neuvostoliitto miehitti Tšekkoslovakian.³⁵⁸ Salomaa perusteli yleissitovuutta poliittisesti: ”Hallitusmuodon kuudennen pykälän säädös, jonka mukaan työvoima on valtakunnan erityisessä suojeluksessa, on saatava nykyistä korostetummin esille myös työ sopimuslaissa.” Edelleen

³⁵⁵ Luottamusmiessopimus 25.2.1969. STK 1852, STK:n hallitus, ELKA.

³⁵⁶ SosVM 33:1969; Työsopimuslakikomitean mietintö 1969: A 25.

³⁵⁷ Marttila & Pursiainen 2015, 15.

³⁵⁸ Saarinen 1995, 158; Leppänen Veli-Pekka 1999, 163–165.

Salomaa katsoi, että ns. vapaiden ammattien harjoittajat tai työoikeudellisesti itsenäisiksi yrittäjiksi katsottavat työntekijäryhmät tulisi saada työsopimuslain piiriin.³⁵⁹

Koiviston hallitus toi vuoden 1969 valtiopäiville lakiesityksen, jossa ei ollut yleissitovuutta.³⁶⁰ Yleissitovuus tuli lakiesitykseen sosiaalivaliokunnassa, jossa vasemmistolla oli yhden äänen enemmistö. Yleissitovuus haluttiin ulottaa koskemaan erityisesti järjestäytymättömiä työnantajia.³⁶¹

Eduskunnassa käydyssä keskustelussa edustaja Pekka Haarla (Kokoomus), joka oli tuolloin myös Teollisuuden Keskusvaliokunnan pääsihteerri, sanoi, että ”laki, jota täällä tänään käsittelemme, on aivan jotain muuta kuin tämä hallituksen esittämä työsopimuslaki”. Haarla kuvasi, että järjestäytymättömät työntekijät saavat nyt kaikki järjestäytyneen väen edut, vaikka taustalla ei ole mitään järjestöä. Edustaja Knuutila (sosialidemokraatit) vastasi Haarlalle, että myös järjestäytyneet työntekijät saavat järjestäytymättömiltä työnantajilta samat edut, joihin järjestäytyneet työnantajat ovat sitoutuneet. Edustaja Viljo Pousi (tpsl) pohdiskeli, että ammattiyhdistysliikkeen johto pelkäsi yleissitovuuden johtavan siihen, että ”työläisten kiinnostus järjestäytymiseen häviää, kun myös järjestäytymättömille taataan järjestäytyneiden työläisten edut”. Pousin mukaan työsopimuslain valvonnan antaminen ammattiyhdistysliikkeelle johtaa siihen, että näin liike voi edistää järjestäytymistään. Edustaja Sylvi Saimo (keskusta) puolusti periaatetta, että työläisillä oli myös oikeus olla kuulumatta ammattiliittoon. Saimo puolusti vähimmäispalkkasäännöstä yleisenä periaatteena, jolloin myös ns. epäaktiiviselle väestölle (eläkeläiset, työttömät, invalidit, vanhukset) taataan turva toimeentulosta. Lopulta 25.2.1970 Eduskunnan täysistunnon toisessa käsittelyssä lakiesityksen 228/1969 17§ hyväksyttiin äänin 140–26, jolloin poissa oli 33 edustajaa. Puolesta äänestivät kansandemokraatit, sosialidemokraatit, keskusta, liberaalit, osa RKP:tä ja SMP. Vastaan äänestivät Kokoomus ja osa RKP:ta.³⁶² Kolmannessa käsittelyssä edustaja Kalervo Haapasalo (sosialidemokraatit) ehdotti yleissitovuuden noudattamisen varmistamiseksi perustettavaksi ammattien tarkastajia. Ponsi hyväksyttiin äänin 98–66. Lopulta laki hyväksyttiin kolmannessa käsittelyssä äänin 147–19.³⁶³ Kommunistit ja Keskustapuolue kannattivat sitä, kun taas sosialidemokraatit vastustivat sitä valmisteluvaiheessa. Kysymyksessä on vapaamatkustajaongelmaan

³⁵⁹ Salomaa 1967, 84–85.

³⁶⁰ Sosiaalivaliokunnan mietintö n:o 33 hallituksen esityksen johdosta työsopimuslaiksi ja laiksi huoneenvuokralain muuttamisesta (HE 228/1969). Valtiopäivät 1969, sidotut asiakirjat A.III:1. Työsopimuslakikomitean mietintö 1969: A 25.

³⁶¹ SosVM 33:1969.

³⁶² Vp 1969, 3433–3446. (Työsopimuslaki 320/1970; HE 228/1969; SosVM 33)

³⁶³ Vp 1969, 3574–3575. (Työsopimuslaki 320/1970; HE 228/1969; SosVM 33)

suhtautuminen, missä sosialidemokraatit perustelivat yleissitovuuden torjuvaa kantaansa sillä, että vain ammattiyhdistykseen kuuluvat työntekijät saisivat (työehtosopimusten mukaiset paremmat) sovitut edut kuin järjestäytymättömät työntekijät. Aikakauden ajattelutapaa kuvasi, että myös työnantajat kannattivat lopulta yleissitovuutta, koska pidemmällä aikavälillä ammattiliittojen jäsenmäärän kasvaessa kommunistien vaikutusvalta vähenisi.³⁶⁴

Myös perustuslakivaliokunta käsitteli asiaa, jolloin yleissitovuus tulokittiin vähimmäispalkkasäännökseksi, joka kuului työväensuojelua koskevan lainsäädännön piiriin. “Näin ollen järjestäytymättömien työnantajien sopimusoikeutta loukannutta pakkolakia ei tarvinnut säätää perustuslain mukaisessa järjestyksessä.”³⁶⁵ Hallituksen kannalla oli oppositio, jota edustivat Pekka Haarla ja Jouni Apajalahti. Yleissitovuutta ei ollut lainkaan valmisteltu kaksikantaisesti (työnantajien ja työntekijöiden yhteistyönä), vaan se tuli eduskunnan valiokuntakäsittelyssä pienenä yllätyksenä työmarkkinaosapuolille. Laki vaati voimaantullakseen presidentti Urho Kekkosen hyväksynnän. Liike-elämä ja oikeistopuolueet olisivat halutessaan voineet vedota Kekkoseen, ettei tämä allekirjoittaisi lakia. Ilmeisesti työnantajat toivoivat yleissitovuuden rauhoittavan työmarkkinoita, missä lietsottiin kumouksellista toimintaa, eivätkä lähteneet kaatamaan lakia.³⁶⁶

Sopimusten yleissitovuus kirjattiin vuoden 1970 työsopimuslakiin. Uuden pakkolain nojalla valtakunnalliset ja yleiseksi katsottavat työehtosopimukset tulivat alallaan yleissitoviksi ja koskemaan myös työnantaja-järjestöön kuulumattomia yrityksiä. Lain tarkoituksena oli painostaa järjestäytymättömiä työnantajia yhteiseen rintamaan STK:n jäsenten kanssa.

Marttilan ja Pursiainen mukaan “yleissitovuus ei työmarkkinoita rauhoittanut. Lakot piinasivat Suomea. Metallin pitkä lakko ja muut poliittiset lakot tekivät 1970-luvusta synkimmän ajanjakson työtaistelujen historiasa. Vielä vuonna 1986 työtaisteluissa menetettiin enemmän työpäiviä kuin kertaakaan vuoden 1956 yleislakon jälkeen, yhteensä 2,8 miljoonaa. Ansiotasoindeksi kohosi vuosina 1966–1967 yhteensä 14 prosenttia

³⁶⁴ Timo Laatusen haastattelu 17.11.2014; Tapani Kahrin haastattelu 10.11.2014; Seppo Riskin haastattelu 22.5.2013.

³⁶⁵ Marttila & Pursiainen 2015, 15; PrvL 3:1969.

³⁶⁶ Mansner 1990, 208 toteaa eduskunnan sivuuttaneen työmarkkinajärjestöjen mielipiteet; Bergholm 2012, 134 sen sijaan yksilöi, että “(l)ienee Suomen lainsäädäntö- ja työmarkkinahistoriassa ainutkertaista, että Rakennusliiton puheenjohtaja, joka oli myös SKP:n varapuheenjohtaja (Aarno Aitamurto), kykeni näin olennaisesti vaikuttamaan työläinsäädännön syntyyn.”; Kahri 2001, 114–116. Kahrin mukaan Rakennusliiton Aitamurron pitkä lakialoitteiden tehtailu (lakipaja) oli ratkaiseva tekijä hallituksen esityksen kaatumiselle. SAK siis vastusti yleissitovuutta; Bergholm toteaaakin, että pelko siitä, että yleissitovuus veisi ammattiyhdistysliikkeen jäsenyyden vetovoiman, oli 1970-luvun alussa liioiteltu.

ja reaaliensiot 6, 5 prosenttia. Puolitoista kuukautta lakkoilleet valtion virkamiehet saivat yleistä tasoa kovemmat korotukset, sillä kaksivuotinen sopimus nosti heidän ansioitaan 20 prosentilla.”³⁶⁷

Liinamaan toinen (II) tulopoliittinen sopimus allekirjoitettiin 11.9.1969, jota alettiin kutsua ”tulopoliittiseksi kokonaisratkaisuksi”. Sopimuksen osapuolina olivat jälleen samat työmarkkinajärjestöt. Sopimuksessa sovittiin palkkojen ja hintojen lisäksi työehtosopimusten puitteista, yhden prosentin kuoppakorotuslisästä alakohtaisesti, vuokralaisten irtisanomissuojan tehostamisesta, erorahajärjestelmästä ja työntekijöiden oikeudesta kokoontua työpaikalla.

Maaliskuussa 1970 eduskuntavaaleissa vasemmistoenemmistö murtui: Juha Rihtniemen johtama Kokoomus ja Veikko Vennamon Suomen Maaseudun Puolue SMP voittivat vaaleissa.³⁶⁸ Teuvo Auran ”vapaapalokunnaksi” kutsutun väliaikaisen hallituksen jälkeen Ahti Karjalaisen hallituksen ohjelmaan 15.7.1970 tuli tulopoliittinen tavoite: ”Hallitus ryhtyy toimenpiteisiin tulopoliittisen neuvottelumenettelyn kehittämiseksi siten, että kaikki tulot saatetaan tulopoliittisen neuvottelu-, sovittelu- ja sopimusjärjestelmän piiriin tavoitteena tuloerojen kaventaminen, oikeudenmukaisen tulojaon aikaansaaminen sekä maamme kustannustason ja kilpailukyvyn säilyttäminen mahdollisimman vakaina.”³⁶⁹

Seuraavalla neuvottelukierroksella 1970 neuvottelut eivät edenneet, jolloin presidentti Kekkonen teki välitysesityksen. Esitys hyväksyttiin, mutta 9 SAK:n jäsenliittoa, mm. Metallityöväenliitto ja Rakennusliitto jäivät sopimuksen ulkopuolelle. Syntyi alakohtaisia sopimuksia lakkojen jälkeen, jolloin työntekijät saivat keskitettyä sopimusta paremmat ehdot.

Kekkonen presidenttikautensa leimanneella puoluepoliittisesti rikkiinällä aikakaudella työmarkkinajärjestöjen yhteiskuntapoliittinen rooli kasvoi merkittävästi siksi, että ne kykenivät sopimaan sellaisista merkittävistä yhteiskunnallisista aloitteista, jotka voitiin viedä lainsäädännössä läpi. Poliittinen valmistelu puolueissa ja puolueiden välisenä yhteistyönä ei enää ollutkaan politiikan ainoa alkulähde, vaan se tuli korporaatioiden yhteistyönä. Ulpu Iivari kiinnittääkin erityistä huomiota siihen, että sodanjälkeisessä SDP:n eduskuntaryhmässä oli useita ammattiliittojen puheenjohtajia, jotka toivat työelämän arkea eduskuntaan.³⁷⁰

³⁶⁷ Marttila & Pursiainen 2015, 16.

³⁶⁸ Suhonen 1972. Kokoomus voitti 11 lisäpaikkaa ja 130 654 ääntä, SMP 17 lisäpaikkaa ja 241 588 ääntä. Kokoomus sai maaliskuussa 1970 Eduskuntaan määrävähemmistön (yli 34 edustajaa), mikä oli yleisittovuuden kannalta liian myöhään; Tilastokeskus 2004.

³⁶⁹ Pääministeri Ahti Karjalaisen II hallituksen ohjelma 15.7.1970. Valtioneuvoston verkkosivut, WWW-dokumentti. <<http://valtioneuvosto.fi/tietoa/historiaa/hallitusohjelmat>> [noudettu 7.3.2015]

³⁷⁰ Ulpu Iivari tekijälle 20.5.2013; Iivari 2007; kirjassa ei ole asiasta yksittäistä mainintaa.

Tulopolitiikka oli yksi, mutta merkittävä tekijä kommunistien hajaannuksen syventymisessä. SKP:n vähemmistön mukaan ”tulopolitiikan hyväksyminen merkitsi periaatteellisesti siirtymistä pois luokkataistelun ja työväenluokan ideologian linjoilta asettumista porvariston luokkaetujen kannalle. Luokkataistelupuolueelle se on vieras.”³⁷¹ SKP:n muut voimat kannattivat tulopolitiikkaa, myös sellaiset vaikutusvaltaiset ja Neuvostoliitossa arvostusta saaneet kommunistit kuten Ville Pessi ja Hertta Kuusinen. SKP:n puoluejohto, SAK:n kommunistit ja Kansan Uutiset puolustivat tulopoliittista kokonaisratkaisua 1968.³⁷² *Tässä tutkimuksessa väitetäänkin, kuten kommunistien tulopolitiikkaa vastustanut vähemmistö, että tulopolitiikka katkaisi kommunismin kasvulta ja laajenemiselta ”selkärangan”. Eli tulonjakopolitiikan kokonaisuus patosi vähitellen kommunismin.*

Korporatiivisesta edunvalvontajärjestelmästä tuli legitiimi, kun työehtosopimusten yleissitovuus hyväksyttiin työsopimuslaissa ennen maaliskuun eduskuntavaaleja 1970. Se merkitsi, että työehtosopimukset velvoittivat niitäkin työnantajia, jotka eivät olleet työnantajaliittojen jäseniä.³⁷³

Vauhkosen mukaan työehtosopimusten yleissitovuus on kiehtova esi-merkki, jonka työntekijäosapuoli alun perin katsoi merkitsevän vakavaa uhkaa ammatillisen järjestäytymisen houkuttelevuudelle. Sitten yleissitovuuden merkitys on kääntynyt likimain päinvastaiseksi.³⁷⁴ Yleissitovuus ilmeisesti yhdisti lopulta liike-elämää ja sosialidemokraatteja. Se syntyi vasemmistoenemmistöisessä eduskunnassa viimeisellä hetkellä. Siksi se oli jonkinlainen poliittinen vahinko, josta kuitenkin tuli yksi keskeisimmistä fundamenteista työmarkkinayhteistyön seurauksena.

Keskitetty järjestelmä näytti toimivan hyvin työntekijöiden kannalta, kun ansiotaso nousi jatkuvasti inflaatiota nopeammin, eikä laittomien lakkojen aiheuttamia menetyksiä peritty palkansaajaliitoilta. Yrityksille yksityisen ja julkisen kustannustason jatkuva nousu oli pidemmällä aika-

³⁷¹ Bergholm 2015, 263. Tekstissä viitataan Matti Pyhälän kirjoitukseen Tulopolitiikka. SKP:n Uudenmaan piirijärjestön tiedote toukokuu 1968. Pyhälää ei ole lähdeluettelossa.

³⁷² Bergholm 2015, 261.

³⁷³ Työsopimuslaki 320/1970, 17 S. ”Työnantajan on työsopimuksessa tai työsuhteessa muuten noudatettava vähintään niitä palkka- ja muita ehtoja, jotka kyseessä olevasta tai siihen lähinnä rinnastettavasta työstä asianomaisen alan yleiseksi katsottavassa valtakunnallisessa työehtosopimuksessa on noudatettavaksi määrätty. Jos työsopimus joiltakin osiltaan on ristiriidassa sen kanssa, mitä 1 momentissa on säädetty, on työ-sopimus näiltä osiltaan mitätön ja niiden sijasta käyvät noudatettaviksi asianomaisen työehtosopimuksen vastaavat määräykset. Työnantajan on kohdeltava työntekijöitään tasapuolisesti, niin ettei ketään perusteettomasti aseteta toisiinsa nähden eri asemaan syntyperän, uskonnon, sukupuolen, iän, poliittisen tai ammattiyhdistystoiminnan taikka muun näihin verrattavan seikan vuoksi.”

³⁷⁴ Vauhkonen 2016, 13. ”Vaikka työsopimuslaki säilyisi koskemattomana, ja siinä mielessä työelämän pelisäännöt vakaana vanhoillaan, muuttuu lain ja sen formalisoiman instituution merkitys, jos lain tunnusmerkistön mukaisia työsuhteita lakataan solmimasta ja ansiotyö teetetään toisten säädösten soveltamisalalla tai kokonaan vailla säädeltyä sisältöä.”

välillä tuhoisaa, sillä kansainvälisen talouden portit kivikovaan kilpailuun olivat avautumassa lopullisesti.

Valtiovallan pysyvä kiinnostus, sitkeä puuttuminen ja vahva vaikutusvalta tulonjako- ja palkkapolitiikkaan on sidoksen julkisen talouden ainesosa. Ja se yksityisen talouden ainesosa on työmarkkinajärjestöjen asteittain vahvistuva suunnittelu-, ohjaus- ja jopa hallintavalta ansiosidonmaisessa sosiaaliturvassa. Kaksoissidokselle oli luotu rakenteellinen perusta, systeemi, jonka varassa työmarkkinasuhteiden toimintapa alkoi kehittyä Suomen poliittisen vaikuttamiskulttuurin selkärangaksi.³⁷⁵ Työmarkkinajärjestöt sopivat 2.6.1975 työmarkkinajärjestöjen osallistumisesta TEL-yhtiöiden hallintoon (tupo 1974) ja lisäksi sovittiin 1988 osallistumisen vahvistamisesta.³⁷⁶

Toisaalta myös valtio oli merkittävä työnantaja ja teollistaja. Vähäisten yksityisten pääomien maassa valtio oli keskeinen suuri pääomahuollon toimija.³⁷⁷ Valtionyhtiöissä yleissitovuudesta tuli merkittävä kysymys, koska niissä oli noudatettava erityistä lainmukaisuutta. Valtionyhtiöiden merkitys Suomen liike-elämässä korostui samalla, kun yksityinen liike-elämä alkoi kukoistaa 1970- ja 1980-luvuilla.³⁷⁸ Tämän johdosta STK:n jäsenliitoista Suomen Työnantajain Yleiseen ryhmään houkuteltiin valtionyhtiöitä edullisilla jäsenmaksuilla ja hyvillä palveluilla.³⁷⁹ Kahrin ja Koroman mukaan valtionyhtiöiden toimiva johto vaikutti Etelärannan päätöksenteossa, ei valtiovalta eli hallitus.³⁸⁰

³⁷⁵ Bergholm 2015, 181–214.

³⁷⁶ Hannikainen & Vauhkonen 2012, 175.

³⁷⁷ Melin 1969, 105–121. Valtioenemmistöisiä yrityksiä oli puunjalostusteollisuudessa (Enso-Gutzeit Oy, Veitsiluoto Oy, Kemijärvi Oy, Oulu Oy), voimalaitoksia (Imatran Voima Oy, Kemijoki Oy, Oulujoki Oy), metalli- ja kaivosteollisuudessa (Outokumpu Oy, Otanmäki Oy, Rautaruukki Oy, Valmet Oy), kemiallisessa teollisuudessa (Rikkihappo Oy, Typpi Oy) ja muilla toimialoilla (Finnair Oy, Oy Alko Ab, Neste Oy, Oy Yleisradio Ab).

³⁷⁸ Valtioenemmistöiset 25 osakeyhtiötä tuottivat tilikaudella 1990 yhteensä liikevaihtoa 93, 385 miljardia markkaa ja niiden palveluksessa oli 75 123 työntekijää. Valtio maksoi vuonna 1990 osakepääomia valtioenemmistöisille osakeyhtiöille yhteensä noin 369 miljoonaa markkaa ja niiltä osinkoina yhteensä noin 713 miljoonaa markkaa, mikä vastasi noin 10,2 prosentin tuottoa hieman yli 7 miljardin markan nimellisarvoiselle osakepääomalle.

³⁷⁹ Muistio 24.9.1970, STKV 1970, ELKA. Näkökantoja valtioenemmistöisten yhtiöiden kuulumisesta työnantajajärjestöihin. Luottamuksellinen. Esimerkkilaskelman mukaan 3800 työntekijän metallialan teollisuuslaitoksen työnantajavelvoitteiden hoitaminen omin voimin maksaisi 409 000 markkaa, mutta jäsenmaksu työnantajajärjestölle olisi vain 93 000 markkaa. "Välittömien menojen lisäys" olisi työnantajiin kuulumattomalle teollisuuslaitokselle 306 000 markan ylimääräinen kustannus.

³⁸⁰ Tapani Kahrin haastattelu 10.11.2014; Timo Laatusen haastattelu 17.11.2014; Johannes Koroman haastattelu 8.9.2015. Edunvalvonnan näkökulmasta valtionyhtiöillä oli merkittävä asema myös ulkomaankaupan hoitamisessa; valtio-omistajalla oli intressi edistää yhtiöiden ulkomaankauppaa – ei vain vientiä, vaan myös tuontia (esimerkiksi Neste Oy). Valtionyhtiöt olivat useimmissa tapauksissa STK:n jäseniä, mutta valtion liiketoimintaa harjoittavat keskusvirastot (Posti- ja lennätinhallitus, Rautatiet) ja valtion hallinnon välittömässä alaisuudessa olevat teollisuuslaitokset (Patruunatehdas, Pukutehdas), itsenäiset julkiset laitokset (Suomen Pankki) eivät kuulu työnantajajärjestöön.

Uuden työsopimuslain (55/2001) 2 luvun 7 §:n mukaan työnantajan on noudatettava vähintään valtakunnallisen, asianomaisen alalla edustavana pidettävän työehtosopimuksen (yleissitova työehtosopimus) määräyksiä. Työehtosopimuksen yleissitovuuden vahvistamislautakunta vahvistaa päätöksellään, onko valtakunnallinen työehtosopimus yleissitova. Keskusjärjestösopimukset löytyvät oikeusministeriön ylläpitämästä Finlex-palvelusta.³⁸¹ “Yleissitova työehtosopimus velvoittaa vain työnantajaa, mutta ei työntekijää.”³⁸²

Mutta ideologinen näkökulma sivuutetaan etujärjestötutkimuksessa, jos kohta on muistettava, että Helander ym. muistuttivat korporatismiin fasistisesta alkuperästä.³⁸³ Wuokko avaa tutkimuksessaan aatteiden sodan motiiveja, mutta tutkimus alkaa 1970-luvulta, jolloin EVA ja TKL perustettiin. Sen sijaan Savtschenko tarkastelee korporatismia jo ennen tulopolitiikkaa ja korostaa ideologista konfliktia.

Etelärannan tarinat kirjoittanut Mansner tuo ideologisen konfliktin ilmi. Yleistä työnantajapuolen historiatulkinnalle on ollut se, että työehdoissa on oltu ankaria, ja lisäksi työnantajat ovat olleet kansallista etua vaalivia ja hyvinvointivaltion kehittäjiä Tammikuun kihlauksen pohjalta, mutta vasta Päiviö Hetemäen ja muiden sovittlevien tahojen myötävaikutuksella. Bergholm korostaa, että tulopolitiikka rakennettiin hyvinvointivaltion synnyttämiseksi, eikä kommunismin uhka ollut todellinen uhka. Samaa korostaa myös Mauno Koivisto.³⁸⁴ Sen sijaan Keränen uskaltautuu toistamaan selvän kysymyksen siitä, ohjasiko Kekkonen työmarkkinapolitiikkaa enemmän kansallisen eheytyksen idea vai kommunismin vastustaminen. Tähän Keränen vastaa, että se oli jälkimmäinen, mutta ne saattoivat Kekkoselle tarkoittaa saman ”kolikon eri puolia, kolikon jonka nimi on isänmaallisuus”.³⁸⁵

Asiaa ei pidä tarkastella ehdottomuuksien, vaan mahdollisuuksien kautta, jolloin aikalaislausunnot, vaikka ovatkin jälkijättöisiä, ovat merkityksellisiä. Kahrin ja Laatusen haastattelut ovat vähintään aihetodiste siitä, kuinka Etelärannan patruunat olivat huolissaan kommunismin uhasta. Tulopolitiikan, EVA:n ja TKL:n kehitys viittaa siihen, että taloudellisen

³⁸¹ Finlex Internet-palvelu, Keskusjärjestösopimukset <<http://www.finlex.fi/fi/viranomaiset/tyoehto/keskusjarjesto/>>. [luettu 12.7.2017]

³⁸² Harri Hietalan sähköposti tekijälle 25.12.2015: Käytännössä tuon määritelmän ongelmallisin osa on ilmaus “asianomainen ala”. Ja toinen on “edustavana pidettävä”. Tässä on joidenkin alojen osalta hyväksytty alle 50 prosenttiin kattavuus. Lautakunnan on viran puolesta otettava automaattisesti käsittelyyn jokainen valtakunnallinen työehtosopimus. Yleissitovia sopimuksia on noin 175. Hietala oli 2015-2016 Juha Sipilän hallituksen neuvonantaja työmarkkinakysymyksissä ja työnantajien työmarkkinajuristi.

³⁸³ Helander 1977.

³⁸⁴ Koivisto Mauno 1997, 133,144; Koiviston haastattelu Keskisuomalaisessa 29.12.1987.

³⁸⁵ Keränen 2010, 321. Koivistosta s. 211.

vakauden lisäksi liike-elämän johtajat hakivat poliittista vakautta. Tämän todistavat Koivisto, Tarkka, Koroma ja myös Bergholm, joka ei kuitenkaan liitä poliittiseen vakauteen ideologista elementtiä. Sen sijaan Rentolan tutkimukset SKP:n vaiheista ja Suojelupoliisista todistavat, että liike-elämän uhkakuvat olivat aiheellisia. Korruptiivisuuden tutkimukselle Suomessa tämä kovien, mutta ei-väkivaltaisten aktiivisten menettelytapojen perinne kertoo toimintatavoista, joista on saatu uutta tietoa mm. Aleksii Mainion ja Sami Outisen tutkimuksista.

2.3. Sisäpiirin kaksoisstrategia vie yhteiskuntakorporatismiin

Seuraavassa otetaan liike-elämän poliittisen vaikuttamisen eli lobbauksen tarkastelun lähtökohdaksi edellä valittu tapa, jossa olennaisia elementtejä ovat *informaatio, taloudelliset kannustimet ja sidosryhmäsuhteiden (intressipiirien tai järjestöjen) rakentaminen*.³⁸⁶ Liike-elämän poliittinen vaikuttaminen asettui ja asemoitui kahdelle raiteelle tulopolitiikan syntymisen jälkeen. Ne olivat työmarkkinapolitiikka sekä yhteiskunta- ja talouspolitiikka. Edellisessä liike-elämä pyrki sopimaan taloudellisista kannustimista tulonjakopolitiikassa. Toisessa raiteessa liike-elämä harjoitti suoraa ja epäsuoraa vaikuttamista tuottamalla omaa taloudellista ja poliittista informaatiota sekä vaikuttamalla tiedotusvälineiden ja tiedonvälityksen rakentamiseen ja omistuksiin. Lisäksi liike-elämä kehitti järjestöjä, ajatuspajoja, valmensi ja rahoitti puolueita ja poliitikkoja sekä osallistui poliittisen sisäpiirin luomiseen omien tavoitteidensa edistämiseksi. Samaan aikaan liike-elämän eturyhmät – tuottajavetoinen osuusliiketoiminta, pankit ja teollisuus – kilpailivat poliittisesta vaikutusvallasta myös keskenään.

Etelärannan uusi tilannearvio – kommunismin uhka ja länsi-integraatio

Yritysjohdon ajattelua 1960-luvun lopulla sävytti aito kommunismin pelko. NKP:n tiedettiin tukevan kommunisteja julkisesti ja salaisesti. Jukka Tarkka pitää UKK-sopimuksen vastaista lakkoilua esimerkkinä kommunistien laajentumispyrkimyksistä.³⁸⁷ Neuvostoliiton Helsingin suurlähettiläs Aleksei Beljakov kannusti kommunisteja työtaisteluihin. Puhuttiin jopa vallankumouksen valmistelusta. Syksyllä 1970 Beljakov ennusti, että Suomesta

³⁸⁶ Hillman & Hitt 1999, 837.

³⁸⁷ Tarkka 2005. ”Beljakov aloitti uudet vaaran vuodet”. Alkuperäinen artikkeli julkaistu Hämeen Sanomissa 7.4.2005. Jukka Tarkan kotisivut <<http://personal.inet.fi/koti/jukka.tarkka/06-04-05.htm>> [noudettu 29.12.2015]:

tulisi ensimmäinen porvarillinen sosialismiin siirtyvä kehittynyt demokratia.³⁸⁸ Rentolan mukaan NKP:n ohjauksessa olevilla kommunisteilla oli ideologisia päämääriä tulopolitiikassa, mutta SKP:n johdossa neuvostopaine lisäsi halua panna se kuriin.³⁸⁹

Nuoriso ei kunnioittanut auktoriteetteja ja sen mielipiteet koettiin myös ilmentymäksi kommunistisesta solutuksesta ja vaikuttamisesta. Työpaikat, yliopistot ja koulut koettiin areenoiksi, missä koko nuoriso oli alttiina kommunistien houkutuksille. Myös tiedotusvälineet koettiin vallankäytön välineiksi ja erityisesti yritysvihamielisiksi.³⁹⁰ Radikalismien hyökyaallon pelättiin hukuttavan perinteiset arvot. Yrittäjät tunsivat hätää ja ahdistusta, kun heidän toimintansa moraalinen oikeutus saatettiin tiedotusvälineissä kyseenalaiseksi. Suurten yritysten ja pankkien johto pelkäsi julkisen vallan sääntelyn lisääntymistä, jopa sosialisointia.³⁹¹

Päiviö Hetemäki, joka oli Etelärannan keskeisin vaikuttaja, oli pyytänyt Harry Mildhiltä, Pentti Mahlamäeltä ja Osmo A. Wiiolta muistiota, joka päivättiin 6.12.1970. Se oli liike-elämän vastaohjelman hahmotelma kehitykseen, joka ”on vaarantamassa koko nykyisen talousjärjestelmämme toimintaedellytyksiä”. Muistiossa esitetään toimintaohjelma, jossa keskeisiä työtapoja ovat toiminnan seuraaminen, tutkimusten suorittaminen, Yleisradion henkilökuntaan vaikuttaminen, ohjelmakohtaiset vasta-iskut, Mainos-TV:n hyödyntäminen, ohjelmien tekeminen, liike-elämän esiintyjien kouluttaminen ja puolueisiin vaikuttaminen. Muistio ehdottaa Teollisuuden keskusvaliokunnan alaisuuteen perustettavaksi tiedotustoimistoa, jonka runkona olisi vuodesta 1947 toiminut Taloudellinen Tiedotustoimisto (TT). ”Näin välttyttäisiin tarpeettomalta huomiolta uuden elimen perustamisessa.”³⁹²

Keskeinen arvio 1970 oli, että liike-elämän, erityisesti teollisuuden, etujen mukaista olisi saada Suomi integroitumaan länteen voimistuvan Euroopan talousyhteisön kanssa. Etelärannassa tehtiin arvio, että vain yksi mies, presidentti Urho Kekkonen voisi taata sen, että ratkaisu on vietävissä läpi. Liike-elämän tulisi tukea Kekkosen uudelleenvalintaa 1974

³⁸⁸ Rentola 2005, 32–33.

³⁸⁹ Rentola 2005, 336–338.

³⁹⁰ Koroma 2015a, 13–19; Wuokko 2015, 40–41. Kaiken kaikkiaan teollisuusmiehet olivat vakuuttuneita siitä, että määrätietoinen toiminta vallitsevaa yhteiskuntajärjestystä vastaan oli voimistumassa. Tässä tilanteessa liike-elämän passiivisuus kävisi kohtalokkaaksi. Teollisuuden oli välttämättä luotava tehokasta, koordinoitua tiedotus- ja suhdetoimintaa vastapainoksi yhteiskuntaa väärään suuntaan vieville voimille.

³⁹¹ Jakobson 1992, 118–119; Savtschenko 2015, 95–96.

³⁹² Mildh, Harry, Wiio, Osmo A., Mahlamäki, Pentti 6.12.1970 P.M. Elinkeinoelämän tiedotustoiminnan aktivointi – talousjärjestelmämme itsepuolustus. 11882:13, ELKA. Muistiossa ei ole seuraavaa tekstiä: ”Tavoitteena on vallata poliittinen johtoasema, estää SDP:n pääsy pysyväksi valtualueeksi, estää eduskunnan vasemmistoenemmistöisyys sekä edistää lainsäädäntöä, joka vie pohjan uusvasemmistolta”, kuten Koroma 2015a, 17–18, kirjoittaa.

lakisääteisissä presidentin valitsijamiesten vaaleissa ja tehdä yhteistyötä presidentti Kekkonen kanssa kauppapoliittisen ratkaisun varmistamiseksi.³⁹³ Tässä merkittävä rooli oli STK:n toimitusjohtaja Päiviö Hetemäellä. EEC-ratkaisu arvioitiin kaikkein tärkeimmäksi strategiseksi tavoitteeksi, jolla olisi ulkopoliittinen ja taloudellinen merkitys.³⁹⁴ Vaihtoehdoksi nähtiin 1970, että Suomi olisi ajautumassa Neuvostoliiton vaikutuspiirissä suunnitelmatalouteen.

Teollisuus asettui joulukuussa 1972 Kekkonen toimikauden jatkamisen kannalle, jotta se varmistaisi poliittisen tuen EEC-sopimuksen syntymiselle.³⁹⁵ Porvarillisten puolueiden tilanne nähtiin ongelmallisena, kun vahva keskusta oli kansanrintamassa ja toisaalta laskevan agrariiyhteiskunnan puolustajana hädässä kansallisessa rakennemuutoksessa. SDP:n tilanne nähtiin epävakana, sillä puolueen toisaalta pelättiin ja toivottiin nousevan johtavaksi työväenpuolueeksi, mutta sen ohjelman pelättiin liukuvan sosialistiseksi.

Koroman mukaan puolustustaistelun johtovastuu oli 1935 perustetulla Teollisuuden Keskusvaliokunnalla. Yritystoimintaan kielteisesti suhtautuvaa ilmapiiriä ja varsinkin tiedotusvälineiden voimakasta teollisuuden vastaisuutta hämmästeltiin, mutta samalla myönnettiin, että arvostelulle saattoi olla myös perusteita. Suomalainen markkinatalous oli varsin keskittynyttä, kartellit ja myyntirajoitukset yleisiä. Toisaalta korkea inflaatio ja vaatimukset tiukasta hintasäännöstelystä synnyttivät käsityksen vauraista yrityksistä ja omistajista. Puolustusstrategian tavoitteeksi määriteltiin oikean käsityksen antaminen yhteiskunnan taloudellisista lainalaisuuksista ja menestyvän teollisuuden vaikutuksista kansan hyvinvointiin. Alusta alkaen ymmärrettiin tärkeäksi vaikuttaa yleiseen mieliteeseen, joka ohjasi talouspoliittisia ratkaisuja.³⁹⁶

Teollisuuden Keskusliitolle annettiin lopulta rooli johtaa Taloudellista Tiedotustoimistoa, TT:a, jonka kehityspolku oli täysin poikkeava Elinkeinoelämän Valtuuskunnasta, EVA:sta.³⁹⁷ TT otti alun alkaen taustalla toimivan matalan profiilin, kun taas EVA:sta tuli julkinen jo syntymähetkellä. TKL oli varannut EVA:lle ”melko vaatimattomia tehtäviä elinkeinoelämän edunvalvonnan kovan ytimen ulkopuolelta.”³⁹⁸

³⁹³ Koroma 2015a, 38–39. Toiminnasta ja rahoituksesta olivat päättämässä Suomen Työntantajain Keskusliiton (STK), Suomen Teollisuusliiton ja Puunjalostusteollisuuden Keskusliiton puheenjohtajat.

³⁹⁴ Koivisto Jukka 2006, 251–256.

³⁹⁵ Teollisuuden keskusvaliokunnan kokouksen pöytäkirja 18.12.1972. 11288:13, ELKA.

³⁹⁶ Koroma 2015a, 17.

³⁹⁷ Stig H. Hästön kirje Max Jakobsonille 30.12.1974, jossa selostetaan TT:n ja EVA:n suhteita. EVA:n arkisto 1974, KA; Jakobsonista tuli TT:n johtokunnan puheenjohtaja, jonka tausta oli eri kuin TKL:n eli maksajan.

³⁹⁸ Jakobsonin kirje Hetemäelle 29.12.1975. EVA, F7, Hetemäki 62, 1975–1978, KA. Sama asiaan kiinnittää huomiota Savtschenko 2015, 130–133.

Teollisuuden Keskusvaliokunnassa oli käsiteltävänä käytännössä kaksi toimintatapavaihtoehtoa. Toinen oli uuden liike-elämän yhteisen ja näkyvän vaikuttajaelimen perustaminen. Toinen oli keskusjärjestöjen yhteisen ja erillisen, järjestöjen omiin toimintoihin perustuneen Taloudellisen Tiedotustoimiston (TT) resurssien vahvistaminen ja poliittisten valtuuksien laajentaminen.³⁹⁹

Huhtikuun 10. päivänä 1974 seitsemän järjestöä – Liiketyöntajain keskusliitto (LTK), Pellervo-Seura, Suomen Metsäteollisuuden Keskusliitto, Suomen Pankkiyhdistys, Suomen Teollisuusliitto, Suomen Työntajain Keskusliitto ja Teollisuudenharjoittajien Liitto – perustivat EVA:n.⁴⁰⁰ Se integroi liike-elämän yhteistyöhön markkinatalouden, länsimaisiin arvoihin perustuvan demokratia-käsityksen ja Neuvostoliitosta riippumattoman ulkopolitiikan hyväksi. EVA:n tavoitteena oli vaikuttaa koko yhteiskunnan ajattelutapaan ja saada siinä hegemonia. Sillä oli myös poliittisia tavoitteita – kuten vaikuttaa elinkeinoelämälle myönteisen uuden, Kekkosen jälkeen valittavan presidentin valintaan, hallituksen talous- ja sisäpolitiikkaan, koulutukseen, tiedonvälitykseen ja kansalaisten ajattelutapaan markkinataloudelle myötämieliseksi. EVA:n tavoitteena oli saada valta-asema suomalaisessa yhteiskunnassa.⁴⁰¹

³⁹⁹ Pöytäkirja neuvottelusta, joka pidettiin Suomen Työntajain Keskusliiton toimistossa 10.4.1974 ja jossa käsiteltiin elinkeinoelämän järjestöjen yhteistoiminnan tehostamista. Pöytäkirjan laati Leif Fast. EVA:n arkisto 1974, KA. Neuvottelun alussa – pöytäkirjan 3 § – MTK:n Veikko Ihamuotila valitti MTK:n ylimitoitetulta tuntuvasta osuudesta jäsenmaksuista. Tämä jäi vaivaamaan EVA:n ja agraarilobbyn suhteita aina 1990-luvulle saakka; Johannes Koroman haastattelu 8.9.2015: Teollisuuden keskusvaliokunnan kokouksen pöytäkirja 22.1.1971, PM 'Elinkeinoelämän tiedotustoiminnan aktiivointi'. 11288:13, ELKA; Tarkka 2002, 90–92; Stig H. Hästön kirje 30.12.1974 Max Jakobsonille. EVA:n arkisto 1974, KA. Hetemäen ajatuksissa oli ollut tehdä Klaus Wariksesta näkyvä "TT:n superlobbari", mutta tämä kieltäytyi. Sen jälkeen Hetemäki pohitti Jakobsonia Teollisuuden keskusvaliokunnan pääsihteeriksi, mutta ajatusta vierokuttiin Etelärannassa.

⁴⁰⁰ EVA:n säännöt 1975. EVA, Pöytäkirjoja 1975, KA; Wuokko 2015, 42. "Jakobson oli halukas luopumaan parikymmenvuotisesta urastaan ulkoasiainhallinnon palveluksessa, koska hän oli huolissaan ulkoministeriön radikalisoituviksi kokemistaan poliittisista suhdanteista ja eikä pitänyt omia tulevaisuudennäkymiään sen palveluksessa erityisen houkuttelevina. Jakobsonin käsityksen mukaan Hetemäki peräti loi EVA:n houkuttelukseen hänet palaamaan kotiin kansainvälisen pankkimaailman palvelukseen astumisen sijaan. Jukka Koivisto arvelee Hetemäen olleen muutenkin varma valtuuskunnan tarpeellisuudesta, mutta uskoo pätevän toimitusjohtajaehdokkaan vielä vahvistaneen hänen vakuuttuneisuuttaan."; HS 6.8.1974. Max Jakobson Helsingin Sanomille: "En aio pyrkiä presidentiksi"; Jakobson 1992, 10–112, 122–123; Jakobson 2003, 120–121; Koivisto Jukka 2006, 280.

⁴⁰¹ Yhteenveto toimintaohjelman pääkohdista 27.11.1975 ja Toimintaperiaatteet. EVA:n arkisto, KA. EVA:n aineistoihin ilmestyi punaisella leimasimella numeroidut kopiot, joista on tehty jakeluluettelot. Niihin on kirjattu papereiden saajat, jotka vihittiin tehtävien päätösten salaisuuksiin. Taloudellisessa Tiedotustoimistossa on vastaavanlaisia punaisella leimasimella merkittyjä numeroituja papereita, mutta jakeluluetteloita ei ole löytynyt. Myös Talouspalvelu Oy:n laatimat tärkeimmät aineistot on leimattu punaisella numeroleimasimella, mutta jakelulistoja ei ole käytettävissä. Tekijä.

Korpilammen hengessä Eteläranta suostutteli luopumaan sosialisoinnista

Suojelupoliisi rekisteröi, kortistoi ja vakoili kommunisteja aina 1970-luvun lopulle saakka.⁴⁰² Liike-elämä rahoitti Puskalan toimistoa eli oli sen asiakas. Rahaliikenne kulki Suomalaisen Yhteiskunnan Tuen kautta.⁴⁰³ Viimeisessä vaiheessa T-linjan rahaliikennettä hoiti Taloudellisen Tiedustustoimiston toimitusjohtaja Leif Fast.⁴⁰⁴ Puskalan raportit olivat pääosin laadukasta poliittista tiedustelua NKP:n ja SKP:n ylimmän johdon salaisista neuvotteluista, josta Suomen poliittinen eliitti yleisesti sai vain rajoitetusti luotettavaa tietoa. Se, että siitä maksettiin, osoitti sen arvokkaaksi.⁴⁰⁵ Koroman mukaan puolueita ei Etelärannassa nähty luotettavina toimijoina verrattuna voimakkaina ja tehokkaina pidettyihin kommunisteihin, joiden organisoituminen tiedettiin vahvaksi ja mistä Suojelupoliisi tavan takaa varoitti tilannearvioilla teollisuutta.⁴⁰⁶

EVA:n työvaliokunnassa käsiteltiin alkuvuodesta 1977 mielipidetutkimuksen tietoja, joiden mukaan lähes puolet kansalaisista kannatti melko vahvasti eräiden yritysryhmien valtiollistamista eli sosialisoinnista. Sitä kannattaisi (ensimmäinen luku) tai olosuhteista riippuen kannattaisi (toinen luku) lääketehtaiden osalta 47+10, apteekkien 44+10, vakuutuslaitosten 45+10, suurten teollisuuslaitosten 27+21 ja pankkien 25+14 prosenttia vastaajista. Suurinta sosialisoinniskannatus oli tutkimuksen mukaan työväestön ja toimihenkilöiden keskuudessa.⁴⁰⁷

Liike-elämän poliittisen vaikuttamisen toinen, ”alkuperäinen” päämaja oli Eteläranta ja erityisesti Teollisuuden Keskusliitto TKL. Teollisuuden Keskusvaliokunnassa oli päätetty 1973 teollisuuden järjestöjen rakenteiden uudistamisesta ja toiminnan tehostamisesta. Sen jatkona keskusvaliokunnassa keskusteltiin 1975 perusteellisesti teollisuuden vaikutusmahdolli-

⁴⁰² Rentola 1999; Rentola 2009, 10–11, 58–59.

⁴⁰³ Vesikansa Jarkko 2004a, 116–127, 281–295; Teollisuuden Keskusvaliokunnan pöytäkirjat 1970–1975. ELKA. EVA:n talousarviot 1974–1985, EVA:n arkisto, KA.

⁴⁰⁴ Fast 2002, 73–75; Koroma 2015, 24–25. Fast ei pitänyt tästä tehtävästä, vaikka muistelmissaan sallii agenttiroolistaan kertovat valokuvat.

⁴⁰⁵ UKA 21 -politiikka: UKK:n erittäin salaiset asiakirjat. Suopo / Supo, sarja 1972; Kansio 9: Suojelupoliisin raportti SKP:n ja NKP:n valtuuskuntien tapaamisesta 14.–15.2.1972 Moskovassa, missä mukana olivat NKP:stä A.P. Kirilenko, A.J. Pelshe, B.N. Ponomarev ja V.S. Shaposnikov sekä SKP:stä A.Saarinen, T.Sinisalo, A.Aalto, E.Tuominen ja E.Kaupilla. SKP:n mukaan Suomessa vallitsi poliittinen kriisi. Suomeen syntyi sosialidemokraattisjohtoinen hallitus helmikuussa 1972. NKP:n politbyroon jäsenen Arvid Pelschen ja SKP:n johdon tapaaminen 7.4.1972 Neuvostoliiton Helsingin suurlähetystössä oli vakava ripitys SKP:n johdolle: Suomessa oli kapitalistisen leirin heikko lenkki. Sosialidemokraatit käytännössä tukevat kapitalistien politiikkaa, mutta syyllinen on SKP:n erimielinen johto, joka ei kykene ottamaan johtajuutta koko työväenliikkeestä.

⁴⁰⁶ Koroma 2015a, 38.

⁴⁰⁷ EVA työvaliokunta 1977, Suomalaisen käsitykset yritystoiminnasta, Luottamuksellinen, ei päiväystä. EVA:n arkisto, KA.

suuksien vahvistamisesta talouspolitiikassa sekä yhteiskuntapoliittisessa suunnittelussa ja päätöksenteossa. Toisena merkittävänä edunvalvontaan vaikuttavana muutoksena pidettiin puoluepoliittisten nimitysten moninkertaistumista ja yksipuolistumista. Kun hallituspuolueet kahmivat virka-paikat omilleen, se johtaisi puoluesidonnaisen valmistelun laajentumiseen myös ministeriöissä ja keskushallituksissa.⁴⁰⁸ TKL:n ja STK:n poliittinen työväline oli TT, Taloudellinen Tiedotustoimisto.

Työmarkkinayhteistyössä tämä salaisen sisällissodan kulttuuri ilmeni siten, että Eteläranta tunnusteli ja neuvotteli ensin sosialidemokraattien kanssa työehdoista ja vasta sen jälkeen kommunistit pääsivät toiselle neuvottelukierrokselle, kun yhteinen tilannearvio oli syntynyt työnantajien ja sosialidemokraattien kesken.⁴⁰⁹

Laatunen ei näe EVA:lla olleen juurikaan vaikutusta SDP:n sisäiseen prosessiin, vaan sen kannan muuttuminen perustui täysin sen sisäiseen keskusteluun. Myöskään Koivisto ei ollut Laatusen mukaan merkittävä vaikuttaja sosialismikeskustelussa.⁴¹⁰ Puheenjohtaja Kalevi Sorsa oli viemässä sosialidemokraatteja Saksan liittotasavallan sosialidemokraattien vuoden 1959 Bad Godesbergin tapaiseen linjamuutokseen, jota Sorsa itse kutsui Bad Sillanpääksi. Sorsa oli huolestunut puolueen kannatuksesta: 1980-luvulla demarit kilpailevat keskiluokan, eivätkä työväenluokan äänistä, jos haluavat menestyä hallituspuolueena.⁴¹¹ Koroman mukaan sosialidemokraattien ohjelmallisten muutosten lieventyminen pois sosialismista ja markkinatalouden tarpeita ymmärtäväksi perustui ensisijaisesti TKL:n ja sosialidemokraattien korkean johdon luottamuksellisiin keskusteluihin, missä EVA:lla ei ollut kuin ilmapiiriä tukeva rooli.

Uusia talouspoliittisia linjauksia valmisteltiin epävirallisessa ryhmässä, joka kutsui itseään ”porkkanapojiksi”. Työryhmässä valmisteltiin monet niistä päätöksistä, jotka Sorsan keväällä 1977 nimitetty hallitus teki ja jotka siunattiin näytävästi Korpilammen kokouksessa syyskuussa.⁴¹² Keskustelujen pohjalta syntyi vähitellen ilmapiiri, jossa SDP:n ohjelmatyön, joka oli meneillään vuoden 1975 eduskuntavaalien jälkeisen tilanteen uudelleenarvion johdosta, suunta alkoi muuttua elvytyspolitiikaksi, jossa SDP olisi hallituksessa, eikä jättäisi tilaa poliittisella kentällä Keskustan oikeistolaistumiselle.⁴¹³

⁴⁰⁸ Koroma 2015a, 31–33. Eteläranta oli siis huolestunut siitä, että se olisi jäämässä ulko-puoliseksi yhteiskunnallisessa valmistelussa ja suunnittelussa.

⁴⁰⁹ Mansner 2005; Bergholm 2012; Savtschenko 2015.

⁴¹⁰ Timo Laatusen haastattelu 17.11.2014.

⁴¹¹ Outinen 2015, 72–91.

⁴¹² Koroma 2015a, 74.

⁴¹³ Johannes Koroman haastattelu 8.9.2015; Timo Laatusen haastattelu 17.11.2014; Outinen 2015, 73–74. Kommunistit ja SKDL olivat voittaneet 1975 vaaleissa 80 000 ääntä, kun SDP oli voittanut vain 18 000 ääntä. Yhteensä puolueet saivat 1203 073 ääntä ja 94 paikkaa. Ääniosuus oli 43,75%.

Nyt SDP:n keskustelukumppaniksi oli ryhmittynyt Eteläranta ja samaa säveltä soitti taustalla EVA. Tarkan mukaan ”SDP vaati yritysten tuotanto-kustannusten alentamista, maltillista tulopolitiikkaa, investointien tuke-
mista, yritysten oman pääoman lisäämistä, ja luopumista veronkorotuksis-
ta. Uutta linjaa esitellyt Sorsan puhe oli kuin patruunan päiväuni. Sorsasta
tuli elvytyspolitiikko.”⁴¹⁴ Sosialidemokraatit muuttivat poliittista positio-
taan radikaalisti 1960-luvun hajanaisuudesta ”presidentin puolueeksi” aset-
tumalla tukemaan Kekkonen uudelleen valintaa eli ulko- ja sisäpolitiik-
kaa. SAK:n rooli tässä kehityksessä oli myös tärkeä.⁴¹⁵

Jakobson ja erityisesti Tarkka antavat EVA:n roolista 1970-luvun mur-
roksessa korostetun käsityksen, kun taas sen vähäisempää merkitystä
painottavat Fast, Hästö ja Koroma.⁴¹⁶ Paavo Lipponen toteaa Max Jakob-
sonin muuttaneen EVA:n toiminta-ajatusta, mikä antoi merkittävän pa-
noksen hedelmällisen dialogin kehittämiseen sosialidemokraattien ja liike-
elämän välille.⁴¹⁷

Kun 1970-luku alkoi olla päättymässä, maatalouslobby eli MTK oli
onnistunut turvaamaan asemansa uudessa korporatiivisessa systeemissä.
Sillä oli edelleen lähes 400 000 jäsentä, vaikka se oli laskeva. Ideologi-
sesti se oli liittoutunut EVA:n puitteissa osaksi liike-elämän poliittista
vaikuttamista, mutta työmarkkinasuhteissa se ei ollut työehtosopimusten
osapuoli, vaan nimenomaan omistaja- ja yrittäjäroolissa. Se myös hyötyi
Etelärannan ja SDP:n ideologisesta dialogista. Työmarkkinayhteistyö kes-
kittyi paitsi tulopolitiikan puitteissa ansiokehitykseen, yhteistyöhön yri-
tystasolla, luottamusmiesten asemaan sekä vähitellen sosiaali-, terveys-
ja työpolitiikan sekä koulutuspolitiikan alueille. SAK:n ja EK:n vuonna
2007 julkistamassa kirjassa ”Näin on käynyt” listataan sadan vuoden jak-
solta saavutuksia lainsäädännössä.⁴¹⁸ Korpilammen henki symboloi liike-
elämän toista suurta poliittista voittoa, kun vasemmisto moskovalais-
mielisiä kommunisteja lukuun ottamatta sitoutui markkinatalouteen.

⁴¹⁴ Tarkka 2002, 158.

⁴¹⁵ Korhonen Jarmo 2015b; Aho 1998, 245: ”Menin huhtikuussa 1977 tapaamaan sisämi-
nisteri Eino Uusitaloa, joka antoi luettavakseni lyhyen muistion ja sen saatteeksi käsin
kirjoitetun kortin, jossa presidentti Kekkonen kertoi katkaisevansa välin Karjalaiseen.
Perusteluiksi hän lähetti vailla allekirjoitusta olevan muistion, joka todisteli Karjalaisen
toimineen neuvostoliittolaisia hyväksi käyttäen Kekosta vastaan.”

⁴¹⁶ Jakobson 2003; Tarkka 2002; Fast 2002; Koroma 2015a.

⁴¹⁷ Lipponen 2009, 384.

⁴¹⁸ Ks. liite 4, liitetaulukko 2: Yhteiskuntakorporatismien aikakauden 1976–1991 lainsääd-
däntöuudistuksia; Elinkeinoelämän keskusliitto (EK) et Suomen ammattiliittojen kes-
kusjärjestö (SAK) 2007.

Uusi sisäpiiri hahmottuu, asymmetrisen tiedon jakelulistat

Tärkeätä on myös identifioida ne luottamustehtävät, joissa Etelärannan järjestöjen ja laajemminkin liike-elämän sisäpiiriläiset, lobbauksen toimeksiantajat ovat työskennelleet. Teollisuuden Keskusvaliokunta, STK:n ja TKL:n työvaliokunnat, sen seuraajan TT:n työvaliokunnat, TT:n/TaT:n hallitus ja puheenjohtajisto erityisesti, liike-elämän eräiden säätiöiden hallitukset ja EVA:n luottamushenkilöt ovat saaneet kotimaista sisäpiiritietoa. Etelärannan patruunat rahoittivat erityiskassasta (Tapani Virkkunen, Tapani Kahri) sosialidemokraatteja ammattiliittojen vaaleissa ja kokoomuslaisia toimihenkilöjärjestöissä 1960-luvulta aina 1980-luvulle saakka.⁴¹⁹

EVA:ssa laadittiin vuosina 1973–1990 aineistojen jakeluluetteloita, joissa oli vuosittain noin 30–40 henkilön nimet. He saivat pääosin kaiken tiedon varojen käytöstä ja projektien toteutumisesta. Aineistot numeroitiin ja leimattiin punaisella numerolla. Kunakin vuonna luetteloiitiin noin 30 liike-elämän huippupaikoilla olevan henkilön nimet, jotka asemansa perusteella olivat EVA:n päätöksentekoon liittyvän informaation piirissä.⁴²⁰ Kun vertaa TT:n ja EVA:n informaation piirissä olleita henkilöitä, päätyy siihen, että jotkut henkilöt ovat luottamusmiesasemiensa perusteella olleet poikkeuksellisen hyvin informoituja, koska ovat toimineet sekä EVA:n että TT:n hallituksissa. Tällaisia luottamushenkilöitä ovat olleet esimerkiksi Heikki Tavela, Casimir Ehrnrooth, Fredrik Castren, Ceorg Ehrnrooth ja Pekka Herlin, jotka esiintyvät jakelulistalla yli 10 vuotta. Toimeksiantajat nauttivat järjestöjen jäsenkunnan luottamusta, jonka varassa eri toimialat ja niiden johtavat yritykset pyrkivät saamaan omat tavoitteensa sisällytetyksi elinkeinoelämän kokonaistavoitteiden listan kärkisijoille.

Näin nämä luottamushenkilöt luovat myös kulttuuria hyvään hallintotapaan, mikä käsitteenä Suomessa tuli tunnetuksi vasta 1990-luvulla. Esimerkki sisäpiirin toiminnasta on kirjanpitoaineiston hävittäminen. Taloudellisen Tiedotustoimiston johtokunnassa tehtiin 3.2.1976 lisäpöytäkirja kokouspöytäkirjaan 1/1976, jossa kohdassa 7. ”valistustoiminta” päätettiin oikeuttaa toimitusjohtaja hävittämään valistustoimintaan liittyvät tositteet sen jälkeen kun ne on puheenjohtajan ja tilintarkastajien toimesta vuoden tilinpäätöksen yhteydessä asianmukaisesti hyväksytty.⁴²¹

⁴¹⁹ Mansner 2005, 44–45; Tapani Kahrin haastattelu 10.11.2014.

⁴²⁰ Aineistojen jakeluluettelo. EVA:n arkistot 1975–1985, KA. Kysymyksessä on noin 35–40 nimeä sisältävä vuosittain tehty luettelo henkilöistä, jotka saivat EVA:n päätöksentekojen taustainformaation.

⁴²¹ Taloudellinen Tiedotustoimisto, johtokunnan pöytäkirjan lisäpöytäkirja 3.2.1976. TT:n arkisto. Tekijän hallussa. Pöytäkirjan on allekirjoittanut johtokunnan puheenjohtaja Max Jakobson 5.2.1976. Asian käsittelyssä olivat pöytäkirjan mukaan läsnä Jakobson lisäksi Metsäteollisuuden toimitusjohtaja Lauri Kirves, TKL:n toimitusjohtaja Timo Laatonen, STK:n toimitusjohtaja Pentti Somerto, vuorineuvos Erik Tuomas-Kettunen, varatuomari Aulis Suutarinen TKL:sta, TT:n varatoimitusjohtaja Matti Korhonen, toimitusjohtaja Leif Fast ja professori Osmo A. Wiio.

Se, mitä valistustoiminnan piiriin on katsottu kuuluvaksi, jää pohdittavaksi. TT:n talousarvioissa on ollut noin 15–25 prosentti osuus kokonaiskuluista johtokunnan käyttövaroja, jotka on käytetty valistustoimintaan, mm. puolueiden toiminnan tukemiseen ja projekteihin.⁴²² Myös Elinkeinoelämän Valtuuskunnan talousarvioissa oli hallituksella omat erilliset käyttövarat, jotka edustivat noin 10–15 prosentti osuutta kokonaiskuluista.⁴²³ Vastaavaa päätöstä kuittien hävittämistä ei ole löytynyt EVA:sta. Kumpikin – sekä EVA että TT – ovat aloittaneet rekisteröimättöminä yhdistyksinä.⁴²⁴

Timo Laatusen mukaan kuitit ja tilitys esiteltiin hallituksen puheenjohtajalle ja sen jälkeen ne hävitettiin ja tili lopetettiin: ”Näin vältettiin sidonnaisuudesta ulospäin syntyvä mielikuva. Ehdokkaat eivät itse aina tainneet edes tietää, mistä kaikkialta tukea tuli. Avustukselle ei koskaan asetettu mitään ehtoja, eikä avustuksen oletettu vaikuttavan saajansa toimiin.”⁴²⁵ Koroman mukaan teollisuus ei maksanut vaaliavustuksia verotuksessa vähennyskelpoisista jäsenmaksuista, vaan yrityksiltä kerättiin vapaaehtoisia maksuja vaaliavustuksia varten. Keräykset kohdistuivat suurimpiin yrityksiin ja kerätyt varat olivat vaalikohtaisesti vaatimattomia – noin 500 000 markan potteja. Ei ole selvää, oliko tämä koko liike-elämän järjestöjen toimintatapa vai onko kyseessä jälkikäteinen selittely. On kuitenkin lähdettävä siitä, kuten Koroma toteaa, että metsäteollisuus jatkoi suoraa omaa rahoitusta itse, joten mahdollisesti muutkin liitot ja organisaatiot yksittäisistä yrityksistä puhumattakaan antoivat vaalitukea, vaikka TKL pyrki välttämään päällekkäistä rahoitusta.⁴²⁶

Etelärannan vaalirahoituksen tärkein operatiivinen toimija oli kuitenkin TT, Taloudellinen Tiedotustoimisto. Sen kautta kanavoitiin teollisuuden ja työnantajien toimiala- ja keskusliittojen strategista rahoitusta puolueille ja ehdokkaille sekä eduskuntavaalien erityisprojekteihin. Ne, jotka saivat sen kautta rahoitusta, olivat liike-elämän valmentamia ja informoimia ehdokkaita, jotka rahan lisäksi saivat tietoa, aineistoja ja kutsuja tilaisuuksiin.

Sotaa edeltäneet ikäluokat olivat noin 75 000 henkilön suuruisia. Vuosina 1944–1954 syntyneet suuret ikäluokat – olivat kukin noin 110 000–118 000 nuoren kokoisia. Kun nämä lähestyivät 18 vuoden ikää, äänioikeusikärajaa

⁴²² Teollisuuden keskusvaliokunnan pöytäkirjat. Liitteinä Taloudellisen Tiedotustoimiston tilinpäätökset 1973–1985, ELKA.

⁴²³ EVA:n tilinpäätökset 1975–1985. EVA:n arkisto, KA.

⁴²⁴ Taloudellisen Tiedotustoimiston hallituksen pöytäkirja 1975. TaT:n arkisto; Tarkka 2002, 95; EVA:n säännöt 1974, EVA 15.3.1974. KA.

⁴²⁵ Koroma 2015a, 380–381. Laatusen kertoo hoitaneensa itse osaltaan oikeudenkäynnin siksi, että sai selostaa varainkeräyksen puhdasta etiikkaa salin takana istuvalle isolle toimittajajoukolle. Olihan teollisuuden keskusjärjestöä ennen Laatusen johtanut verohallituksen entinen pääjohtaja, finanssioikeuden professori, lakitieteen tohtori Olli Ikkala.

⁴²⁶ Koroma 2015a, 379–380.

laskettiin vuoteen 1972 mennessä kaksi kertaa – 1969 ja 1972.⁴²⁷ Kysymyksessä oli noin 1,15 miljoonan ensi kertaa äänestävän joukon näkemysvaikututtaminen. Mitä aiemmin nuoret saatiin äänioikeuden piiriin, sitä aikaisemmin heitä oli lähestyttävä.

Puoluetuki saattoi olla ratkaiseva syy ulkomaisen rahoituksen vaikutuksen vähentymiseen poliittisessa toiminnassa. Puoluetuesta päätti vasemmistoenemmistöinen eduskunta. Tukea voivat saada vain eduskuntapuolueet ja oikeusministeriössä pidettävään puolerekisteriin merkityt puolueet (10/1969).⁴²⁸ Puoluetuki oli aluksi yhteensä 5 940 000 euroa ja se on kohonnut vuoteen 2010 mennessä 36 miljoonaan euroon.⁴²⁹

Puolueiden ja etujärjestöjen rahoitukseen tuli uusi elementti – valtio. Tarkan mukaan ”automatisoitu ja osittain julkinen rahoitus lopetti periaatteessa puolueiden ja liittojen roolin kansalaisjärjestöinä”.⁴³⁰ Toisaalta Etelärannan työnantajapalatsissa puoluetukea ei automaattisesti katsottu hyvällä, koska puoluepoliittiset virkanimitykset nähtiin uhkana teollisuudelle ja puoluetuki vahvisti riskiä poliittisesta ohjauksesta.⁴³¹

Taloudellisella Tiedotustoimistolla oli myös tärkeä yhteiskunnallisen toimintaympäristön kartoittamiseen, yhteydenpitoon ja suoraan vaikut-

⁴²⁷ Vuoden 1906 valtiopäiväjärjestyksen mukaan äänioikeusikäraja oli 24 vuotta. Vuonna 1944 se aleni 21 vuoteen ja vuonna 1969 se laski 20 vuoteen. Vuonna 1972 äänioikeusikäraja aleni 18 vuoteen ja vuonna 1996 edellinen tarkentui niin, että äänestää saa jokainen, joka on täyttänyt 18 vuotta viimeistään vaalipäivänä. Aiemmin äänioikeusikäraja oli pitänyt saavuttaa ennen vaalivuoden alkua; ”Eduskunnan lyhyt historia – autonomian ajalta EU-Suomen parlamentiksi.” Eduskunnan verkkosivut. <<https://www.eduskunta.fi/FI/tietoaeduskunnasta/historia/Sivut/default.aspx>> [luettu 29.12.2015].

⁴²⁸ Outinen 2000.

⁴²⁹ Ks. liite 4, liitetaulukko 3: Puoluetuen kehitys 1970–2010; Valtion tilinpäätökset 1967–2015; Venho 2008, 44; ”Rahanarvonkerroin 1860–2014”. Tilastokeskuksen verkkosivut, päivitetty 20.1.2015. <http://www.stat.fi/til/khi/2014/khi_2014_2015-01-19_tau_001.html> [luettu 27.12.2015].

⁴³⁰ Tarkka 2002, 45; Outinen 2000: lähinnä eduskuntapuolueiden puoluesihteereistä koostunut ”puoluesihteerikomitea” laati kahdessa kuukaudessa lakiluonnoksen, jossa supistettiin tilintarkastusoikeutta, rajattiin puolerekisteri kannattajakynnyksellä valtiolisille puolueille ja vakiinutettiin puoluetuki. Kiistoja syntyi lähinnä pienten ja suurten puolueiden välille rekisteröintiehdosta ja puoluetuen jakoperusteesta. Opositio otti kansalaisten keskuudessa vastustusta herättäneestä hankkeesta irti kaiken poliittisen hyödyn vastustamalla julkisesti puoluelakia, vaikka oli hyvin pitkälle hallituksen kanssa samaa mieltä puoluetuenkin tarpeellisuudesta. Hankalimmaksi puoluelain hyväksymisen tiellä” olleista esteistä” osoittautuivat SKP:n ja SKDL:n keskinäisistä erityissuhteesta johtuneet ongelmat. Lain kohtalo oli vaakalaudalla, kun eduskunnassa vaa iankielenä asiassa olleet kommunistit halusivat lakiin takeet siitä, ettei puoluelailta sotkeuduttaisi laitavasemmiston sisäisiin asioihin. SKP sai lopulta läpi käytännössä kaikki vaatimuksensa joulukuussa 1968, kun hallituskumppanit halusivat saada tärkeät puoluetukisäädökset vihdoin osaksi lainsäädäntöä. Laki astui lopulta voimaan helmikuun alussa 1969.

⁴³¹ Koroma 2015a, 31. Tarkkaa vastaan puhuu seikka, että ammattiliittojen jäsenmäärä nousi 1970-luvulla miljoonalla jäsenellä, kouluneuvosto- ja yliopistojen edustajistovaaleissa äänesti kymmeniä tuhansia nuoria, joiden poliittiset valinnat näkyivät puoluekannatuksen muutoksissa 1980-luvun lopulla.

tamiseen perustuva funktio.⁴³² TT:n toimitusjohtaja Fastin mukaan toimisto keskittyi erityisesti nuorison valistukseen kouluissa ja yliopistoissa.⁴³³ Koulumaailmaa lähestyttiin sekä opettajien että oppilaiden suunnasta. TT tuki Yksityisoppikoulujen liiton (Vapaan Koulutuksen Tukisäätiö, VKTS) ja Rehtoriyhdistyksen toimintaa, SYT:n kautta aluksi teinikurseja 1972–1973, Korkeakoulu- ja Tiedepoliittista Tutkimussäätiötä yliopistomaailmaan vaikuttamiseksi sekä Keskustan ja Kokoomuksen nuorisojärjestöjä koululais-työssä.⁴³⁴ Teiniliiton valtaamiseen tähdännyt koululaisprojekti Taneli hyväksyttiin maaliskuussa 1974. TT:n taloudellisella tuella Kokoomuksen Nuorten Liitto (KNL) vahvisti kaikkiin maakunnallisiin teiniyhdistyksiin ulottuvan piiriorganisaation, jota tuettiin Tampereelta julkaistavalla Koulutus & Yhteistyö -lehdellä Teinilehden vaihtoehtona. Operaatio Taneli johti siihen, että puolet Teiniliiton Mikkelin 1975 liittokokouksen edustajista oli KNL:n edustajia ja neljännes Nuoren Keskustan liiton edustajia.⁴³⁵

Porvarillisiin puolueisiin vaikuttaminen nähtiin Etelärannassa hyvin olennaisena ja siksi TT ja TKL tukivat Talouspalvelu Oy:n kautta tehtyä taustatyötä, pääasiallisesti vaikutettiin porvarillisten puolueiden vaali-liittojen ja sopivien ehdokkaiden vaalityön tukemiseen, mutta sen lisäksi kartoitettiin ministeriöiden ja valtion keskushallitusten voimasuhteista aineisto.⁴³⁶ TT:n johtokunnan puheenjohtaja Max Jakobson, joka oli myös EVA:n toimitusjohtaja, paheksui samassa kokouksessa sitä, että Talouspalvelun ”toiminta oli herättänyt epäluuloja sekä kokoomuksen että keskustapuolueen piirissä”. Tällä Jakobson ei tarkoittanut TARVOA, vaan K 80 -hanketta, jonka vuoksi Jakobson koki Talouspalvelun EVA:n kilpailijaksi. STK:n Timo Laatusen ilmaisi Talouspalvelun suorittaneen teollisuuden järjestöille ”merkittäviä palveluksia”. ”Jos EVA:ssa päätetään ottaa tähän toimintaan myönteinen kanta, voidaan projektin hoito hyvinkin siirtää EVA:lle. Kielteisessä tapauksessa joudutaan teollisuuden järjestöjen keskuudessa asiaa uudelleen harkitsemaan. Laatusen ehdotti asian pöydälle panoa. Kairamo kannatti Laatusen ehdotusta.”⁴³⁷ Koroman mukaan K 80

⁴³² Fast 2002, 159–183. Fastilla oli kommunismin vastaisen taistelun loppusuoralta EU-jäsenyyden varmistamiseen 1990–1994 Etelärannassa poliittisen vaikuttamisen keskeinen rintamavastuu ja patruunoiden jakamaton luottamus. Johannes Koroman haastattelu 19.5.2015.

⁴³³ Fast 2002, 78–81.

⁴³⁴ Taloudellisen Tiedotustoimiston johtokunnan pöytäkirja 10.2.1972, kohta 4, nuorisokampanja. TaT:n arkisto.

⁴³⁵ Taloudellisen Tiedotustoimiston johtokunnan pöytäkirja 20.3.1975, kohta 3, Raportti Operaatio Taneli. TaT:n arkisto.

⁴³⁶ Taloudellisen Tiedotustoimiston johtokunnan pöytäkirja 12.11.1975, kohta 3, TARVO-projekti. TaT:n arkisto; TARVO-projekti selvitti valtionhallinnon virkamiesten poliittiset taustat.

⁴³⁷ Taloudellisen Tiedotustoimiston johtokunnan pöytäkirja 12.11.1972, kohta 4, Talouspalvelu. TaT:n arkisto.

hankkeen rahoitus lopetettiin helmikuussa 1976 TT:ssä, mutta se ei tarkoita, että Talouspalvelun ja K 80 -hankkeen rahoitus oli päättynyt.⁴³⁸

Etelärannan järjestöjen TKL:n, STK:n ja TT:n käynnistämä poliittinen vaikuttaminen ulottui puolueiden koviin ytimiin. Vaikuttamisessa käytettiin myös yksityistä palveluyritystä, jonka saamat toimeksiannot olivat salaisia, eivätkä puolueiden henkilöt aina olleet tietoisia siitä, ketkä olivat taustalla. K 80 -episodia ei välttämättä haudattu, mutta toimintatapa muuttui käytännölliseksi. Talouspalvelu laati liike-elämän järjestöille vuosien 1979 ja 1983 eduskuntavaaleihin arvioita keskiryhmien vaaliliittojen toteuttamiseksi, koulutti ”Koulutusryhmissä m/79, m/83 ja m/87” kokoomuksen ja keskustan kansanedustajaehdokkaita, järjesti taloudellista vaalitukea sekä kartoitti edelleen valtionhallinnon virkamiehistöä.⁴³⁹ Koroman mukaan vuoden 1987 kassakaappisopimus porvarillisesta hallitusyhteistyöstä on K 80:n toiminnan seurausta. Myös vuoden 1987 eduskuntavaaleihin Eteläranta panosti voimakkaasti mm. rahoittamalla ehdokkaita ja puolueita sekä valmennuksella.⁴⁴⁰

Talouspalvelu oli lyhyen ajan 1973–1976 Taloudellisen Tiedotustoytimiston yksi ”näkömätön käsi”. Vaikka toimeksiantosuhde TT:n Fastiin katkesi, mielikuva yhteydestä säilyi pitkälle 1980-luvulle saakka, eikä se ollut väärä, koska yhteistyö jatkui ilman yksilöityjä sopimuksia TKL:n siunauksella.⁴⁴¹ Tämän lisäksi Kivelän toiminta johti puolueiden välisen tutkimus- ja rahoitusyhteistyön lisääntymiseen erityisesti lehdistötukilautakunnassa.⁴⁴²

⁴³⁸ Koroma 2015a, 22; Sorsa 2003, 36–37; Pekka Kivelän haastattelu 24.2.2015. Kivelä ei myönnä eikä kiellä Talouspalvelun osuutta Ahti Karjalaisen presidentinvaalikampanjassa. Sorsan mukaan ryhmään kuuluivat Juha Vikatmaa, Pertti Salolainen, Ilkka Kanerva ja Jarmo Virmavirta Kokoomuksesta, C.O. Tallgren, Pär Stenbäck ja Christoffer Taxell Ruotsalaisesta Kansanpuolueesta, Olavi Borg ja Juha Sipilä Liberaalisesta Kansanpuolueesta sekä Mikko Immonen, Seppo Kääriäinen, Paavo Väyrynen ja Sauli Pyyluoma Keskustapuolueesta. Samat nimikirjaimet löytyvät K 80 -aineistosta.

⁴³⁹ Jarmo Virmavirran haastattelu 19.2.2015 Koulutusryhmistä 1979 valituiksi tulivat esimerkiksi Markku Kauppinen, Eeva Kuuskoski-Vikatmaa, Matti Pelttari, Hannele Pesola, Kauko Juhantalo, Mauri Pekkarinen ja Hannele Pokka, Toivo Mäkynen, Juho Koivisto, Eva-Maija Pukkio sekä 1983 Kari Häkämies, Esko Aho, Timo Kietäväinen, Sirpa Pietikäinen ja Jukka Vihriälä.

⁴⁴⁰ Koroma 2015a, 26. Haastateltavista eräät kertovat ”hiljaisena tietona”, että panostukset 1987 ja 1991 olivat poikkeuksellisen suuria TT:n kautta. Koroma vähättelee vaalitukia. Fast ei halunnut antaa haastattelua.

⁴⁴¹ Jarmo Virmavirran haastattelu 19.2.2015; Timo Laatusen haastattelu 17.11.2014. Kivelän merkitys ei rajoittunut vain Talouspalveluun. Hän on tamperelaista poliittikkosukua, jonka päämies Eero Kivelä oli sotasankari (Mannerheim-ristin ritari numero 9), kansanedustaja 1945–1948 ja kenraali Airon oikeusavustajana sotasyllisoikeudenkäynnissä. Kivelän veli Juhani siirtyi Rantaloma Oy:n (Rantasipi) toimitusjohtajan tehtävistä Elinkeinoelämän Valtuuskunnan palvelukseen 1983 ja sen jälkeen Valtiovarainministeriöön päätyen hallinnolliseksi alivaltiosihteeriksi. Pekka Kivelästä tuli kauppa- ja teollisuusministerin erityisavustaja, Kokoomuksen puoluesihteerin ja hän toimi valtion lehdistötuesta päättävän lautakunnan puheenjohtajana 1985–2005.

⁴⁴² Pekka Kivelän haastattelu 24.2.2015; Jarmo Virmavirran haastattelu 19.2.2015.

Toinen esimerkki sisäpiiritiedosta on pääsy Ulkoasiainministeriön jakelulistoille aineistoista, joita ministeriö tuotti eri maiden ja alueiden tilanteista. Ulkoasiainministeriön pitkäaikainen valtiosihteeri Matti Tuovinen pani merkille päiväkirjaansa 22.1.1975: ”Jakobsonin kanssa lounaalla keskustellen EVA:sta. J. pyysi saada jatkuvasti UM:n katsausmateriaalia, mitä lupasin toimittaa.”⁴⁴³ Näin Jakobson sai UM:n korkeimmalta virkamieheltä luvan päästä ministeriön katsausten jakeluun eli käsiksi sisäpiiritietoon, jolla Suomen ulkoasiainhallinto seurasi maailmaa ja tulkitsi tapahtumia eri maissa. Metsäteollisuus ja Teollisuuden Keskusliitto olivat myös tämän sisäpiiritiedon jakelulistalla.

Kolmas esimerkki sisäpiireistä olivat epäviralliset keskusteluryhmät. Etelärannan nouseva tähti Kari Kairamo Nokiasta oli jo liikkeellä haistaen keskustan nuoren nousevan kyvyn Paavo Väyrysen merkityksen. Teollisuuden intressi ei ollut pitää yhteyksiä vain yhteen poliitikkoon, Ahti Karjalaiseen eikä vain hänen edustamaansa K-linjaan. Lokakuussa 1975 tapasivat Kairamo ja Väyrynen lounaalla, jota olivat olleet valmistele-massa keskustan talouspoliittisen toimikunnan jäsen, Suomen Pankin johtaja Pentti Koivikko ja Nokian yhteiskuntasuhteista vastannut Harry Mildh. Tapaamisesta sai alkunsa uusi työryhmä, epävirallinen keskustelu-kerho, joka toimi aina 1990-luvun alkuun saakka.⁴⁴⁴ Näin Etelärannan kovalla ytimellä oli tarkka tieto siitä, miten kokoomuksen ja keskustan suhteet voisivat kehittyä.

Informaatiovaikuttaminen: yhteistyö neljänteen valtiomahtiin vaikuttamiseksi

Tiedonvälitys on neljäs valtatekijä, merkittävä vallankäytön yleensä epä-suora muoto, koska mediat eivät päättä, mutta luovat ilmapiirin, taustat ja faktat yhteiskunnalliselle keskustelulle. Tätä voidaan kutsua tiedonvälityksen vallaksi.⁴⁴⁵ Suurilla organisaatioilla on paitsi yhteiskunnallista painoarvoa ja legitimitettiä, myös tiedotustoiminnan ja mediasuhteiden hoitamisen resurssija, ammattitaitoa ja verkostoja. Niiden avulla organi-

⁴⁴³ Suomi 2012, 3,72.

⁴⁴⁴ Varoma & Väyrynen 2001, 47–64. Ryhmän kokouksiin osallistuivat Rakennusyhdistö Polar in toimitusjohtaja Harri Hintikka, Valmet in toimitusjohtaja Jaakko Ihamuotila, TKL:n toimitusjohtaja Timo Laatonen, STK:n johtaja Matti Korhonen, MTK:n puheenjohtaja Heikki Haavisto, Kehitysaluerahaston toimitusjohtaja Esko Ollila, Pellervo-seurasta Samuli Skurnik, TKL:n varatoimitusjohtaja Vesa Vainio, professori Pentti Kouri, STK:n varatoimitusjohtaja Tapani Kahri ja OKO:n johtaja Matti Liukkonen. Laatonen jäi pois 1984 tultuaan valituksi Kokoomuksen talousvaliokunnan puheenjohtajaksi; Skurnik 2005, 35,131,175–216.

⁴⁴⁵ Lerbinger 2006; Uimonen 1992; Uimonen 2009; Pernaa, Laaksovirta & Lumme 2007, 12–114. Pernaa tarkastelee median suhdetta eduskuntaan, ensimmäiseen valtiomahtiin.

saatiot pystyvät säätelemään pieniä paremmin pääsyä julkisuuteen (tai poissaoloa niin halutessaan) ja prosessin lopputuotteena yleisölle välittyviä sanomien sisältöjä. Tiedotus- ja pr-toiminta tuottavat median käyttöön ”puolivalmisteita” (tiedotteita ja muuta materiaalia, mediatapahtumia, haastatteluja, taustatietoa jne.), jotka laskevat merkittävästi journalistisen tuotannon kuluja.⁴⁴⁶

Media-areenaa hallitsivat ennen televisiota painettu sana ja radio. Graafinen ja sähköinen viestintä eivät kilpailleet, vaan tukivat toinen toisiaan. Kolme mediaa olivat keskeisiä tiedonvälityksessä tavalliselle kansalaiselle: paikallinen sanomalehti, Suomen Tietotoimisto STT ja Yleisradio.⁴⁴⁷ STT ja useimmat sanomalehdet olivat työnantajaliittojen tai niiden omistajapiirien johdossa, kun taas Eduskunta valvoi Yleisradiota. STT:n kutsuminen ”puoliviralliseksi uutistoimistoksi”⁴⁴⁸ juontaa juurensa sen aikaisempaan tiiviiseen suhteeseen valtioneuvoston kanssa. Ajan henkeen liittyi julkisuuslain kunnioittaminen - laki oli vuodelta 1951.⁴⁴⁹

Suuri jakolinja oli siinä, että liike-elämä pyrki 1960-luvulta alkaen edistämään kaupallista televisiotoimintaa, mitä kehitystä taas vasemmisto pyrki jarruttamaan käyttäen foorumina Yleisradiota, joka oli vahvan vasemmiston aktiivisessa tarkkailussa. Yleisradion johto oli vastahakoinen televisiotoiminnan aloittamiselle 1950-luvulla, kunnes sen oli reagoitava Tekniikan edistämissäätiön television perustamiseen ja Tallinnan television Suomessa. Ylen johtokunta pyrki myöntymisen jälkeen pitämään kuitenkin television itsellään. Mainosrahoitusta vastustettiin perusteella sen vaikuttavan kielteisesti ohjelmien laatuun ja television riippumattomuuteen.⁴⁵⁰

Liike-elämältä puuttui näkemys muuttuvasta viestinnän kokonaiskentästä, jonka pelättiin luisuvan markkinataloutta vastustavien voimien käsiin.⁴⁵¹ Taloudellinen Tiedotustoimisto, EVA ja Etelärannan muut organisaatiot rahoittivat valikoituja medioita, erityisesti Uutta Suomea. MTV oli Etelärannan erityisessä suojelussa ja yritysten lisäksi myös Etelärannan järjestöt tukivat MTV:n toimintaa, kaapeliteleviotoiminnan aloittamista sekä MTV:n uutisoikeuksia. Tärkein työkalu Etelärannassa

⁴⁴⁶ Luostarinen & Uskali 2004, 457.

⁴⁴⁷ Jarmo Virmavirran haastattelu 19.2.2015.

⁴⁴⁸ STT:n perustamisajankohtana pidetään vuotta 1887, mutta varsinainen perustaminen tapahtui vuonna 1915. Puoliviralliseksi uutistoimistoksi voidaan mieltää yksityisessä omistuksessa oleva toimisto, joka toimii julkisen viranomaisen tapaan. Erityis- tai riippuvuussuhde valtion kanssa nojautuu esimerkiksi taloudellisiin syihin. Huolimatta sananvapauden perusteista, toimisto seuraa jatkuvasti toiveita tai ohjeita julkisen vallan puolelta.

⁴⁴⁹ Laki yleisten asiakirjain julkisuudesta 83/1951.

⁴⁵⁰ Salokangas 1996, 109,116–117.

⁴⁵¹ Vrt. Mildh, Harry, Wiio, Osmo A., Mahlamäki, Pentti 6.12.1970 P.M. Elinkeinoelämän tiedotustoiminnan aktivointi – talousjärjestelmämme itsepuolustus. 11882:13, ELKA.

oli TT – Taloudellinen Tiedotustoimisto. EVA:n vuosikokous 1977 antoi toimistolleen tehtäväksi selvittää liike-elämän oma viestintä. Selvityksen mukaan sanomalehdistöllä on keskeinen merkitys, ilmoitustulot luovat riippuvuussuhteen yrityksiin. Jos MTV:n uutisiin tai alueelliseen ohjelmatoimintaan panostetaan, saattavat kaapelitelevisio HTV:n ja sanomalehtien mainostulot heikentyä.⁴⁵²

Yleisradion ja maakuntalehtien valtakautta seurasi toinen vaihe, ”info-kratian⁴⁵³ aikakausi”, uuden journalismin ja medioiden välisen kilpailun aikakauden alkaminen. Yleisradion uutisten monopoli televisiossa murtui kesällä 1980, kun Johannes Virolaisen kanta uutiskilpailun puolesta voitti Paavo Väyrysen kielteisen kannan. Asiasta päätti Yleisradion hallintoneuvosto. Uutislähetysten myöntäminen MTV:lle oli merkittävä askel kohti Suomen televisiojärjestelmän muutosta. Se merkitsi siirtymistä pois sähköisen median monopolista, joka oli poliittinen päätös, strateginen voitto liike-elämän lobbauksessa. Taloudellisella Tiedotustoimistolla oli merkittävä rooli poliittisen vaikuttamisen koordinoijana. Sen kautta teollisuus kanavoi HTV:n perustamisen 1973.⁴⁵⁴ Myöhemmin TT edisti paikallisradioiden syntymistä monin eri tavoin. Se osti 1985 Radio Cityn osakkeita⁴⁵⁵ ja myöhemmin 1991 Radion Lohen osakkeita.⁴⁵⁶ MTV:n osakkeet TT myi 1992, kun Kolmostelevisio oli vakiinnuttanut asemansa ja mediakilpailu oli laman oloissa erittäin kireää.⁴⁵⁷ Näissä oloissa TT pelasti vaikeuksissa olleen Radio Lohen ja sijoitti siihen eli tulevaan Classic Radioon.⁴⁵⁸

TT:n toimintaan liittyi ulkomaisten toimittajien informaatiopalvelu (Finnfacts) yhteistyössä Ulkoasiainministeriön kanssa, Infor filmi- ja elokuvapalvelu sekä mm. työmarkkina- ja taloustoimittajien valmennus- ja yhteydenpitotoiminta. TT järjesti useita tiedotus-, aineisto-, koulutus- ja verkostoitumisprojekteja, joiden valvojiksi nimettiin liike-elämän luottamushenkilöitä, yritysten toimitusjohtajia ja tiedotusjohtajia. Niiden kokonaisuutta koordinoi TT:n johtokunta ja ylin valvonta oli Teollisuuden Keskusvaliokunnalla, jonka päätöksillä syntyivät rahoitusratkaisut. Nämä projektit loivat yhteiskunnassa keskustelua ja tukivat teollisuuden myönteistä kuvaa erityisesti nuorison, koulumaailman ja yliopistomaailman

⁴⁵² Elinkeinoelämän viestintä, Numerotietoja elinkeinoelämän osittain tai kokonaan kustantamista lehdistä; Muistio 1977. EVA, KA.

⁴⁵³ Pääministeri Kalevi Sorsan Infokratia-puhe SDP:n puoluekokouksessa 10.6.1984. Yle Elämä arkisto 19.10.2009. <<http://yle.fi/aihe/artikkeli/2009/10/19/kun-sorsa-suuttui-ylelle>> [luettu 4.1.2016].

⁴⁵⁴ Fast 2002, 167.

⁴⁵⁵ TT:n johtokunnan pöytäkirja 9.5.1985, asiakohta 9. TaT:n arkisto.

⁴⁵⁶ TT:n johtokunnan pöytäkirja 28.8.1991, asiakohta 3. TaT:n arkisto.

⁴⁵⁷ TT:n johtokunnan pöytäkirja 19.11.1992. TaT:n arkisto

⁴⁵⁸ TT:n johtokunnan pöytäkirja 18.11.1993, asiakohta 2. TaT:n arkisto.

keskuudessa. Tammikuussa 1986 Teollisuuden keskusvaliokunta antoi TT:lle ja jäsenliitoille tehtäväksi tiedotustoiminnan tehostamisen, mitä varten hyväksyttiin erillisprojekteja. Niiden koordinoijaksi tuli TT. Projektit koskivat useita yritystoiminnan kannalta keskeisiä aihealueita, kuten teollisuuden rakennemuutos (Ari Valjakka), tulopolitiikkaa koskeva tiedotus (Martti Larva), työelämän jäykkyksien purkaminen (Hannu-Pekka Ihatsu), verotus (Vesa Vainio), nuoret teollisuudessa (Leif Fast), väestö ja työvoiman tarve (Leif Fast), tekninen kehitys (Tuomo Haavisto), ympäristökysymykset (Pekka Kivelä, Metsä-Serla), energia, kansainvälistyminen (Kari Vainio), pkt-tiedotus (Dennis Seligson).⁴⁵⁹

Talousjournalismi nousi poliittisen journalismin rinnalle vasta myöhemmin. Maakuntalehdet alkoivat palkata taloustoimittajia 1960-luvulla. Eteläranta valmensi ja kannusti maakuntien sanomalehtiä uuteen journalismiin. Vasta 1970-luvulla talous- ja työmarkkinajournalismi alkoi ammattimaistua.⁴⁶⁰

Koroman mukaan erityisesti TT, mutta myös EVA lobbasivat yritysjohtoa ja vaikuttivat niiden poliittiseen ajatteluun. Fastin kehittämät projektit aiheuttivat sen, että syntyi ”domaineja”⁴⁶¹, liike-elämän vaikutuspiirissä olevia pitempiaikaisia projekteja, jotka tukivat sen strategisia päämääriä. Koroman mukaan projektit vaikuttivat erityisesti yritysjohton yhteiskunnalliseen ajattelutapaan kahdella tavalla. Toisaalta nämä olivat tietoisia projektien tavoitteista ja olemassaolosta yleensä. Ja toisaalta he kykenivät seuraamaan niiden esittämien tavoitteiden tai ajatusten menestystä yhteiskunnallisessa keskustelussa, jolloin hekin valitsivat puolensa.⁴⁶²

Sosialisointikeskustelu ei ollut suomalainen erityispiirre, vaan vastaavanlaista debattia käytiin yleisesti Euroopan maissa. Länsi-Euroopassa ei jääty keskustelun asteelle, vaan esimerkiksi Englannissa ja Ranskassa pankkeja sosialisointiinkin samanlaisilla perusteilla, joihin suomalainen keskustelu tukeutui. Nämä esimerkit ja kun Norjassa yhteiskunta sai ni-

⁴⁵⁹ Teollisuuden Keskusvaliokunnan pöytäkirja 30.1.1986 ja 29.10.1986. ELKA; Liite 2: Taloudellinen Tiedotustoimisto 10.10.1986, Tehostetun tiedotustoiminnan tiedotustoitmenpiteet. TaT:n arkisto.

⁴⁶⁰ Mervola 1995, 292; Korhonen Johanna 1998, 100; Mikkonen 1998, 43–44; Huovila 2003, 212. Helsingin Sanomat perusti 1972 talouden erikoisosaston Taloustiistain ja Uusi Suomi tämän jälkeen talouden sunnuntaisivut. Taloustiistain esikuvana olivat ruotsalaisen Dagens Nyheterin taloussivut. Samalla Helsingin Sanomat hankki yksin-oikeudet yhdysvaltalaisen uutistoimisto AP:n talouspalveluun Dow Jonesiin sekä talouslehti Financial Timesin erikoispalvelut.

⁴⁶¹ Johannes Koroman haastattelu 21.3.2014. Koroma tarkoittaa domaineilla internetin verkkotunnuksia, joihin hän useita liike-elämän kustantamia projekteja vertaa. Vaikka niillä oli oma itsenäinen agenda, profiili ja verkosto, niiden elämänlanka ja ravintoketju johti TT:n kassalle, joka oli elintärkeä niiden rahoitukselle. Eteläranta koki Koroman mukaan panevansa siemenrahaa tai osarahoitusta hankkeisiin, jotka tukivat liike-elämän suurta agenda.

⁴⁶² Johannes Koroman haastattelu 21.3.2014.

metä liikepankkien hallintoihin edustuksen 1970-luvun lopulla, suomalaispankeissa valpastuttiin. Kaj Bärlundin artikkeli vakuutuslaitosten ja liikepankkien sosialisoinnista *Sosialistinen Poliitikka* -lehdessä olivat stimuloimassa toimenpiteisiin ryhtymistä. SAK, sosialistiset nuorisjärjestöt ja Työväen Urheiluliitto esittivät valtioneuvostolle vaatimuksia, jotka olivat samansuuntaisia Bärlundin esitysten kanssa. Lisäksi järjestöt vaativat valtiojohtoisen teollisuuden lisäämistä, pääomainvestointien saattamista yhteiskunnan ohjaukseen ja Suomen Pankin rahapoliittisen päätöksenteon siirtämistä hallituksen valvontaan.⁴⁶³ Joukko vasemmiston kansanedustajia teki lakialoitteen siitä, että valtioneuvosto nimittäisi enemmistön liikepankkien hallintoneuvostoista. Bärlund oli ensimmäinen allekirjoittaja.⁴⁶⁴ Valiokuntakäsittelyssä lakialoitteen ehdotukset poistettiin.

Pankit palkkasivat yhteiskuntasuhteiden johtajia. Muutoksen hallitseminen ja pankin toiminnan linjaaminen sellaiseksi, että se olisi yhteiskunnassa mahdollisimman laajalti hyväksytty, tuli yhteiskuntasuhteiden hoidossa päämääräksi. Esimerkiksi Yhdyspankki nimitti Jaakko Iloniemen vuoden 1983 alusta ”edustamaan pankkia tärkeimmissä koti- ja ulkomaisissa yhteyksissä”.⁴⁶⁵ Tätä ei koettu tuolloin kulkuna politiikan pyöröovessa.

Koska pankit olivat myös merkittäviä omistajia, niiden oman päätöksenteon taustalla oli omien teollisuusyritysten ja kauppaketjujen intressien edistäminen. Tähän tarvittiin myös poliittista vaikuttamista, mikä 1980-luvulla esiteltiin lobbaamisena. Helsingin Sanomissa esiteltiin KOP:n yhteiskuntasuhteista vastaava johtaja Matti Korhonen, ”Koho” 1983, jonka mukaan ”armeijan kielellä kyse on viestimiehen hommasta, yhteyksien pitämisestä myös vastustajiin”.⁴⁶⁶ Korhonen esiteltiin osana kolmikkoa, jonka muut jäsenet olivat Nokian varatoimitusjohtaja Harry Mildh ja Taloudellisen Tiedotustoimiston toimitusjohtaja Leif Fast. Kolmikko oli todellisuudessa kvartetti, johon kuului myös Kone Oy:n yhteiskuntasuhteista vastannut johtaja Seppo Jokipii.⁴⁶⁷

Yhdyspankillla oli keskeinen rooli Elinkeinoelämän Valtuuskunnan toiminnassa alusta alkaen: ”Yhdyspankin pääjohtaja Mika Tiivola oli Päiviö Hetemäen ohella EVA:n perustajia, ja hän toimi EVA:n puheenjohtajana Päiviö Hetemäen jälkeen vuodesta 1976 aina vuoteen 1988 saakka eli

⁴⁶³ *Sosialistinen Poliitikka* 1/1976, Kaj Bärlund; Vihola 2000, 357–358.

⁴⁶⁴ Vihola 2000, 355; Lakialoite 171, Vp 1979. Muita allekirjoittajia olivat mm. Niilo Hämäläinen, Ulf Sundqvist, Pirkko Työläjäjärvi, Tarja Halonen, Kaarina Suonio, Erkki Liikanen, Tellervo M. Koivisto, Liisa Jaakonsaari, Jacob Söderman, Matti Ahde ja Lasse Lehtinen.

⁴⁶⁵ Vihola 2000, 355.

⁴⁶⁶ HS 15.7.1983. HS:n mukaan ensimmäinen yhteiskuntasuhteita hoitava johtaja oli Teollisuuden Keskusliiton TKL:n Johannes Koroma, josta tuli vuonna 1976 Uuden Suomen päätoimittaja.

⁴⁶⁷ Simon 2009, 11,23,72–73,161–166,295–296; Antti Herlinin haastattelu 14.10.2013.

eläkkeelle siirtymiseensä asti.”⁴⁶⁸ Jakobsonin mukaan ”Ilman Hetemäkeä EVA:a ei olisi syntynyt, mutta ilman Tiivolaa se ei ehkä olisi säilynyt hengissä.”⁴⁶⁹ Pankkiyhdistys maksoi 1975 noin 40 prosenttia EVA:n jäsenmaksuista, 1986 se maksoi jo 50 prosenttia aina vuoteen 1995 saakka, kunnes vuodelle 1996 allokoitiin enää kolmannes EVA:n kokonaiskustannuksista, jotka putosivat silloin 8,12 miljoonasta markasta 7,5 miljoonaan markkaan.⁴⁷⁰

Neuvostoliiton hajoamisprosessi johti keskusteluun suomettamisesta ja itesesensuurista. Se koski myös suomalaista mediaa.⁴⁷¹ Neuvostoliittoa koskeva arvostelu ja maan epäkohtien esille tuonti oli joukkoviestimissä pitkään vaikeaa. Suomalaisen journalismin käsittelytavat erosivat esimerkiksi Länsi-Saksan, Ruotsin tai Britannian lehdistön käytännöistä.⁴⁷² Virallisen ulkopoliittikan tukeminen kirjattiin 1970-luvulla myös useiden sanomalehtien toimintaa ohjaaviin linjapapereihin.⁴⁷³ Hyvien suhteiden ylläpitäminen Neuvostoliittoon juontui ”virallisen ulkopoliittikan” lisäksi Suomen sisäpolitiikasta. Eduskunnan alainen ja poliitikkojen hallinnoima Yle ei voinut lähettää mitä tahansa ohjelmaa, ja etenkin sosialistimaissa Yle miellettiin Suomen viralliseksi lähteeksi. Yle pyrki myös lisäämään tietoa Neuvostoliitosta, joka onnistui edistämään itselleen edullisen tiedon läpipääsyä.⁴⁷⁴

Kaksoisstrategian ilmitulolle impulssin antoi Jarkko Vesikansa dokumentoimalla salaisen sisällissodan. Etujärjestötutkimus ei ole identifioinut kaksoisstrategiaa, jos kohta Wuokko tuo esille aatteiden sodan asetelmat. Wuokko ei sivuuta tulopoliittikan tarkastelua, jota hän pitää yhteistyökapitalismina. Mutta hän ei eksplisiittisesti tuo esille kaksoisstrategiaa, vaan painottaa aatteiden sodankäyntiä. Kaksoisstrategiaa eivät identifioi Vesa ja Rahkonen eivätkä muut järjestöhistorioitsijat, vaikka Mansner esitteleekin Etelärannan vaalituen sosialidemokraateille ammattiliittojen vaaleissa. Tutkimustulokset tukevat aikaisempia havaintoja mm. siinä, että korporaatiot vahvistivat työnantajien ja työntekijöiden sekä valtiovallan muodostamaa kaksoissidosta, jota voi kutsua symbioottiseksi suhteeksi.

⁴⁶⁸ Vihola 2000, 362.

⁴⁶⁹ Jakobson 1992, 127–128.

⁴⁷⁰ EVA:n kansiot, vuosikokousaineistot 1976, 1986 ja 1995, KA.

⁴⁷¹ Haataja, Pietilä, & Pietiläinen 1996; Salminen 1996; Salminen 1999b, 25–29; Salminen 2000; Vihavainen 1991; Nortamo 1991, 14–28.

⁴⁷² Salminen 1999a, 2–4, 15–20.

⁴⁷³ Lehto 2002, 66–90.

⁴⁷⁴ Salokangas 1996, 322–324.

2.4. Päätelmiä ja teesejä

Täsmennetyillä jäsenmaksuperintäohjeilla 13.1.1969 työnantajat keräsivät palkansaajien jäsenmaksut ja tilittivät ne ammattiliitoille. Käytäntö on yhä voimassa. Yhdessä puoluetuen (voimaan 1967) kanssa poliittiselle areenalle tuli aivan uusia Moskovasta riippumattomia rahavirtoja, jotka olivat kilpailukykyisiä NKP:n suoralle tuelle SKP:lle. Amerikkalaisella rahalla ei Suomessa ollut poliittista ostovoimaa, minkä Bergholm todistaa tapaus Koljosen 1967 kuvauksella.

Taloudelliset syyt – mm. inflaatio ja muuttoliike – loivat suuren tarpeen yhteiskunnalliselle vakaudelle Suomen siirtyessä maatalousyhteiskunnasta teollisuus- ja palveluyhteiskuntaan. Tulonjakopolitiikka sai nimekseen tulopolitiikka, jonka tärkein osapuoli – yritysten henkilöstö eli palkansaajat – integroitiin uuden poliittisen systeemin jäseniksi jäsenmaksuperintäsopimuksella, josta tuli instituutio.

Jäsenmaksuperintäsopimus tunnetaan huonosti. On arvoitus, onko kyseessä tarkoituksellinen toiminta vai aito tietämättömyys järjestelystä: työnantajat yrityksissä eivät tule muistaneeksi, että työnantajat perivät jäsenmaksut työntekijöiltä ja tilittävät ne ammattiliitoille. Aikaisempi järjestötutkimus (Bergholm, Mansner, Mattila) ei ole antanut roolia sille, että kommunismin patoaminen oli jäsenmaksuperintäsopimuksen edistämässä yksi olennainen liike-elämän motiivi, kuten tämä tutkimus todistaa. Jäsenmaksuperintäsopimuksen poliittinen motiivi – kommunismin patoaminen – on esimerkki järjestöjen päätöksenteosta ja pöytäkirjoista, joihin kaikkea ei kirjata. Kuitenkin työmarkkinoiden historiantutkimuksen pitkä linja vahvistaa päätelmää, että kommunismin heikentämisellä tuettiin työrauhaa ja vähennettiin lakkoilua. Poliittista rahoitusta tutkineet Lamberg ja Ojala, Kuisma ja Outinen näkevät vaalirahoituksen tärkeäksi poliittiseksi aktiviteetiksi. Vähättelemättä vaalirahoitusta sen merkitys ei ole niin suuri kuin työmarkkinajärjestöjen rakenteellinen vaikutusvalta, mikä mahdollisti kansanedustajaehdokkaiden kasvattamisen.

*Syntyi uusi poliittinen kulttuuri, sopimiskulttuuri, jota Bergholm kutsuu kaksoissidokseksi. Suomi oli kehittynyt etujärjestöjen yhteiskunnaksi.*⁴⁷⁵ Tässä tutkimuksessa väitetäänkin, että viime kädessä työnantajat loivat korporatiivisen systeemin. Tällä ei väheksytä palkansaajien tai tuottajien itsenäistä edunvalvontaa. Kaksoisstrategia, jossa toisaalta neuvoteltiin tulonjakopolitiikasta palkansaajien kanssa ja toisaalta harjoitettiin aktiivista poliittista vaikuttamista lyömällä kiilaa moskovamielisten kommunistien ja sosialidemokraattien väliin, todistaa työnantajalinjan olleen

⁴⁷⁵ Mansner 2007, 174–175.

suunnitelmallista. Korpilammen henki jäi näkyväksi signaaliksi tästä poliitikasta, johon sosialidemokraatit ja palkansaajat tarttuivat ja jonka työnantajat tarjosivat.⁴⁷⁶ *Epäviralliset projektit loivat korporatiivisen työskentelytavan – sosialidemokraatit integroitiin sisäpiiriin, kommunistit jätettiin ulkopiiriin.*

Korporatiivinen järjestelmä kehittyi sodanjälkeisen Suomen yhteiskuntapolitiikan suureksi konsensuslinjaksi, jonka taakse kaikki ryhmittäytyivät Moskovasta ohjeita saaneita kommunisteja lukuun ottamatta. Jos presidentti Kekkonen olisi ollut poikkiteloin korporatiiviselle suuntaukselle, sitä ei olisi syntynyt.⁴⁷⁷ Päiviö Hetemäki, Keijo Liinamaa, Niilo Hämäläinen, Arvo Hautala ja monet muut edellä mainitut ”yhteiskunnalliset toimihenkilöt” olivat korporatiivisen elämäntavan, suomalaisen mallin luoja.

Palkansaajajärjestöt kasvoivat merkittäviksi ja vaikutusvaltaisiksi poliittisiksi toimijoiksi, joita ilman ei yhteiskunnassa enää pystytty tekemään suuria ratkaisuja. Palkansaajasta tuli hyvinvointivaltion tärkeä mittari ja perustelu. Wuokko tuo suomalaiseen akateemiseen tarkasteluun amerikkalaisen näkökulman ”huippujärjestöistä” (peak associations), jotka Yhdysvalloista puuttuvat. Suomessa huippujärjestöjen muodostuminen oli osa liike-elämän kaksoisstrategiaa, yhteistyöhakuista tulopoliittikkaa ja aktiivista suoraa poliittista vaikuttamista poliittisella areenalla mm. puolueita rahoittamalla, kouluttamalla ehdokkaita, muokkaamalla median toimintatapoja sekä tukemalla mediakehitystä yritysostoin. Liike-elämällä oli kaksoisstrategia, jonka kovimmassa ytimessä oli noin 40–50 yritys- ja järjestöjohtajaa. He olivat selvillä kokonaiskuvasta, jota valikoiden avattiin ulkopiirille. Vaikka liike-elämän huipulla oli erilaisia intressejä, suurista linjoista pystyttiin sopimaan. Yritysjohdolla oli ”näkyvä käsi” – EVA, TKL ja työnantajajärjestöt – ja ”näkymätön käsi” TT/TaT.

Työeläkeyhtiöt olivat aluksi pieniä, mutta vajaan 60 vuodessa niiden varallisuus on kasvanut yli 180 miljardin euron vastaten Suomen vuosittaisen bruttokansantuotteen määrää. Jäsenmaksuperintäsopimuksella työnantajat ovat lähes 50 vuoden ajan keränneet noin 1–2 prosenttia palkkasummasta ja tilittäneet ne ammattiliitoille.

⁴⁷⁶ Vrt. Offe ja Wiesenthal 1980.

⁴⁷⁷ Keränen 2010; Tarkka 2002; Tarkka 2006; Koivisto Jukka 2006; Koroma 2015a.

SOPIMUS PERIAATTEISTA, JOILLA TYÖELÄKEVAKUUTUS- JA TYÖTTÖMYYSTURVAMAKSUJEN MUUTOKSIA SUHDANNEVAIHTELUISSA TASATAAN SEKÄ KANNANOTTO YRITYSKOHTAISTEN SOPEUTUMISKEINOJEN LISÄÄMISEKSI

2 (2)

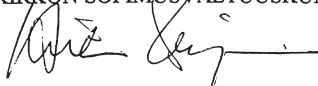
Lisäksi allekirjoittaneet työmarkkinajärjestöt pitävät tärkeänä, että työyhteisöissä kaikkien osapuolten kesken arvioidaan EMUn vaikutuksia työyhteisön toimintaan.

Helsingissä 18. marraskuuta 1997

AKAVA ry.

KIRKON SOPIMUSVALTUUSKUNTA

KUNNALLINEN TYÖMARKKINALAITOS

PALVELUTYÖNANTAJAT ry.

SUOMEN AMMATTILIITTOJEN KESKUSJÄRJESTÖ SAK ry.

TOIMIHENKILÖKESKUSJÄRJESTÖ STTK ry.

TEOLLISUUDEN JA TYÖNANTAJAIN KESKUSLIITTO ry.

TYÖELÄKELAITOSTEN LIITTO

LIITTEET

1. Muistio periaatteista, joilla tasataan suhdannevaihtelujen aiheuttamaa työeläkemaksun heilahtelua
2. Keskeiset periaatteet työttömyysturvamenojen rahoituksen vakiinnuttamiseksi ja maksuheilahtelujen tasoittamiseksi 1.1.1999 alkaen
3. Henkilöstörahatot sekä muut yrityskohtaiset vapaaehtoiset EMU-puskurit

Kuva 3: Puskurisopimus sinetöi eturyhmien poliittisen yhteisymmärryksen euroon siirtymiseksi ja markasta luopumiseksi. Tämä oli hallituksen selkänöja luopua markan arvon säätelystä, rahapolitiikasta, jolloin finanssipolitiikka ja työmarkkinapolitiikka tulivat Suomessa tärkeimmiksi talouden ja politiikan instrumenteiksi.

3. Suomi integroidaan Euroopan unioniin

3.1. Kilpailu markkinoista ja uusista pelisäännöistä

Suomen talouskehityksen yksi vähemmän tarkasteltu alue on kilpailuoikeus ja -politiikka. Se on myös globalisaation aikakaudella entistä merkittävämpi, kun yritykset, hallitukset ja vapaakauppa-alueet kilpailevat pelisäännöistä. Suomen suljetun talouden traditio on vahva. Merkantilistisen perinteen rinnalla Suomi rajoitti ulkomaalaisomistusta 1939–1992, eli sotataloudessa 1939–1955, harjoitti protektionistista kauppapolitiikkaa aina 1960-luvulle saakka, minkä jälkeen alkoi integroituminen Länsi-Euroopan taloudelliseen yhdentymiseen ja vapaakauppaan Neuvostoliiton yhteyden pysyessä erillisenä toimintatapana aina 1991 saakka.⁴⁷⁸

Kartellien ja monopolien maa

Merkantilismi oli myös eurooppalainen toimintatapa, joka erosi amerikkalaisesta. Siellä ryhdyttiin jo 19. vuosisadan lopulla noudattamaan anti-trustilainsäädäntöä, jonka tavoitteena oli edistää vapaata kilpailua ja taata kuluttajille mahdollisuus vapaaseen hinnanmuodostukseen. Euroopassa natsi-Saksan talousmalli perustui kartelleihin ja voimakkaaseen sääntelyyn, missä valtio oli vahvassa roolissa.⁴⁷⁹

Kilpailupolitiikasta tuli yksi natsien jälkeisen Euroopan talouselämän uuden nousun henkisistä kivijaloista, liberaali taloussuuntaus, jossa valtiovalta loi edellytyksiä kilpailulle ja elinkeinojen vapaudelle. Mitalilla on myös toinen puoli. Koska amerikkalaiset sijoittivat lahjarahaa 18 Euroopan maan talouteen lähes 13 miljardia dollaria (vuoden 1949 rahassa, vuoden

⁴⁷⁸ Paavonen 1987; Kuisma 2009; Aunesluoma 2011.

⁴⁷⁹ Buch-Hansen & Wigger 2011, 27–29.

Purasjoen mukaan vapaa hinnanmuodostus oli ollut Pohjolan talouskulttuurissa vieras ajatus. ”Oli tapa toimia yhdessä. Se ei ole ollut ilkeilyä ja vehkeilyä kuluttajia vastaan.”⁴⁸³ Susanna Fellmanin mukaan sotien välinen kausi johti 1918–1944 lisääntyvään kartellisoitumiseen ja viittaa Ahti M. Salosen tutkimukseen, jonka mukaan säännöstely oli antanut ”piristysruiskeen kartelleille”.⁴⁸⁴

Ensimmäistä kilpailulakia (kartellilaki) 1957 vastustivat Teollisuusliiton lisäksi Suomen Puunjalostusteollisuusliitto, Suomen Tukkukauppiaiden Liitto ja Keskuskauppakamari. Kaikki elinkeinoelämän järjestöt eivät suinkaan suhtautuneet näin kielteisesti. Moni pienyrittäjäedustaja, mutta myös muutamat suuremmat toimialajärjestöt, kuten Suomen Hotelli- ja Ravintolaliitto ja Suomen Laivanvarustajain yhdistys, suhtautuivat myönteisesti. Tämä on esimerkki siitä, ettei elinkeinoelämää voida tarkastella yhtenä yhtenäisenä ryhmänä.⁴⁸⁵ Kiivas keskustelu käytiin Eduskunnassa siitä, keitä laki koskisi. Työmarkkinajärjestöt jätettiin lain ulkopuolelle ja tuottajia edustava maatalous pyrittiin jättämään sen ulkopuolelle, mutta lopputuloksena kaikki elinkeinonharjoittajat (L47/1957 2§) sisällytettiin lain piiriin.⁴⁸⁶ Keskeinen periaate oli kuitenkin siinä, että työmarkkinajärjestöt jätettiin kilpailunrajoitusten ulkopuolelle eli kilpailusäännöt eivät koskeneet työmarkkinajärjestöjä ja niiden sopimuspiiriä. Tämä periaate sisältyi kaikkiin kilpailua koskeneisiin lakeihin, joita säädettiin tämän jälkeen.⁴⁸⁷

Kun 1968–1970 oli sovittu vakauttamisesta ja tulopolitiikasta, inflaatiokehitys ei talttunut. Inflaationvastainen työ vaikutti myös kilpailupolitiikkaan, koska 1971 asetettiin Hint- ja kilpailukomitea. Komitea totesi, että kilpailulaki ja hintavalvontatyö kuuluvat kiinteästi yhteen. Mietintö johti 1973 uuteen lakiin Taloudellisen kilpailun edistämisestä, mikä seurauksena perustettiin Elinkeinohallitus, sen yhteyteen Kilpailutoimisto ja kilpailuasiamies sekä Kilpailuneuvosto. Elinkeinohallitukseen perustettiin myös kuluttaja-asiamiehen virka 1978.⁴⁸⁸

Maa- ja elintarviketaloutta ohjattiin 1980-luvun lopulle ulkoisesti Keskustan poliittisin voimin, sisäisesti keskitetysti MTK:n voimin. Se oli

⁴⁸³ Matti Purasjoen haastattelu 28.5.2015.

⁴⁸⁴ Fellman 2010, 145–146.

⁴⁸⁵ Laki talouselämässä esiintyvien kilpailunrajoitusten valvonnasta 47/1957, annettu 18.1.1957, voimaan 1.1.1958. Suomen asetuskokoelma 1957; Fellman 2010, 148. Järjestöt vastustivat erityisesti sitä, että elinkeinonharjoittajien tulisi ilmoittaa sopimuksesta viranomaisille.

⁴⁸⁶ Heikki Haaviston haastattelu 29.10.2014. Haaviston mukaan MTK pyrki saamaan suhteessa hallitukseen samanlaisen neuvotteluposition kuin työmarkkinajärjestöt eli sen jäsenet – maataloustuottajat – voisivat jäädä kilpailun ulkopuolelle.

⁴⁸⁷ Esimerkiksi kilpailulaki 948/2011, 2§. Annettu 12.8.2011, voimaan 1.11.2011.

⁴⁸⁸ Laki taloudellisen kilpailun edistämisestä 423/1973, annettu 25.5.1973, voimaan 1.7.1973.; Fellman 2010, 155–156.

myös luonut koko alan tuotanto- ja valtarakenteet sekä niitä tukevat asenteet ja ajattelutavat.⁴⁸⁹ Purasjoen mukaan Suomen sodanjälkeinen säännöstelypolitiikka perustuikin ”antitrustimenetelmään”⁴⁹⁰ eli hintasäännöstelyyn, joka sellaisenaan loi tarpeen yhteistyökartelleille. Maatalous oli elintarvikkeiden rajallisuuden vuoksi hintaneuvoston asialistojen polttopisteessä. ”Käytännössä maatalousneuvotteluissa jaettiin kaupan katteet. Perustettiin maatalouden markkinointineuvosto. Sen ainoa tehtävä oli päättää ulkomaisista tuontimääristä. Esimerkiksi voin ja margariinin hintasuhde piti tasapainottaa. Säädettiin margariinivero, jotta voille voidaan asettaa korkeampi hinta. Sen takana oli Valio – maitotilojen osuuskunta.”⁴⁹¹

Purasjoen mukaan hintavalvonnan luomisen ”apuna olivat firmojen fiksuimmat talousjohtajat. Se oli hintavalvonnan historian suurimpia puhalluksia.” Ajattelu rakennettiin cost-plus- periaatteelle, missä kaikki kustannukset hyväksyttiin hintoihin ja siihen lisättiin katteet. Tähän rakentui Elinkeinohallituksen perustaminen 1973. Sen johtoon tuli entinen valtakunnansovittelija Erkki Sunila. Ratkaisu korosti hintavalvonnan yhteyttä työmarkkinaosapuoliin. Hintavalvonta merkitsi yrityksille turvaa siitä, että niiden vähimmäishintataso tuli aina saavutetuksi, koska annettiin hintasuosituksia. Hintavalvonnassa oli *ilmoitusmenettely* (ennakkoon ilmoitettavat ja jälkimenettelyyn perustuvat), hinnanvahvistusmenettely merkittävillä tuotteilla kuten voi (Valio), öljy (Neste), lannoitteet (Kemira), sokeri (Suomen Sokeri), *hintasulku*, jolla valtioneuvosto kielsi hinnankorotukset sekä *tutkimustoiminta*. Purasjoen mukaan Suomen kilpailupolitiikassa oli 1980-luvulla ”virastosota” linjalla SAK vastaan muut. Se näkyi ekonomistipiireissä siten, että OECD:n kilpailukomiteassa keskustelujen rintama oli kilpailu vastaan hintavalvonta. Jälkimmäinen koettiin vanhanaikaiseksi ja tuloksettomaksi toiminnaksi.⁴⁹²

Hallbergin mukaan ”vuoden 1988 laki oli suuri läpimurto astua hintavalvonnasta kilpailun tielle ja nostaa kilpailulainsäädäntö kansantalouden elinkeinovalikoimaan ja selkeästi myös hallinto-oikeuden alalle.⁴⁹³ Kilpailuvirasto perustettiin 1988 kauppa- ja teollisuusministeriön alaisuuteen ja sen tehtävänä oli turvata taloudellinen kilpailu Suomessa.⁴⁹⁴

⁴⁸⁹ Risto Volasen sähköposti tekijälle 16.7.2015. Volanen kutsuttiin uudistettavan Pelleron Instituutin johtajaksi 1992. Volanen oli 1992-1995 EU-jäsenyyden vastustaja. Vrt. Vesa ja Rahola 2007; Pietilä 1994; Sauli 1987; Väänänen 1987.

⁴⁹⁰ Sanan ”trusti” merkitys on ’monopolin luonteinen pienehkön ryhmän valvonnassa oleva saman alan yritysten yhteenliittymä’. Pitämällä käytännöllisesti alan monopolia hallussaan trusti saattaa kontrolloida hintoja ja estää kilpailun.

⁴⁹¹ Matti Purasjoen haastattelu 28.5.2015.

⁴⁹² Matti Purasjoen haastattelu 2.9.2015.

⁴⁹³ Pekka Hallbergin puhe Kilpailuviraston 20-vuotisjuhlaseminaarissa 7.10.2008. Tekijän hallussa.

⁴⁹⁴ Laki kilpailuvirastosta (kumottu) 29.7.1988/711; Laki kilpailu- ja kuluttajavirastosta 661/2012.

Sittemmin EU-jäsenyys toi Purasjoen mukaan kilpailupolitiikalle sen kai-
paamaa uskottavuutta.⁴⁹⁵

Viraston tuli seurata ja tutkia kilpailuolosuhteita, selvittää kilpailun rajoituksia ja niiden vaikutuksia, pitää rekisteriä kilpailun rajoituksista ja ryhtyä toimenpiteisiin vahingollisten vaikutusten poistamiseksi. Lain perusperiaate ei muuttunut eli kilpailurikkomus ei ollut rikosoikeudellisesti rangaistava yhtiöiden toimivalle johdolle. Perustettiin Kartelliprojekti 1988 tutkimaan ja poistamaan hintayhteistyö toimialajärjestöjen piiristä.⁴⁹⁶ Sitä pidettiin Kilpailuviraston toiminnan keskeisenä virstanpylväänä, sillä sen tuloksena yli sata toimialajärjestöä luopui vuoteen 1993 mennessä hintasuosituksistaan. Monissa EU-jäsenvaltioissa purettiin toimialajärjestöjen hintasuosituksia komission patistamana vasta 2000-luvulla.⁴⁹⁷

Elinkeinohallituksen toiminnan hintavalvonta kytkettiin osaksi tulo-
politiikkaa. Kytkeä merkitsi myös vahvaa sosiaalista yhteydenpitoa ekonomistien kesken.⁴⁹⁸ Harri Holkerin hallituksen ohjelmassa päätettiin ”uudistaa kilpailulainsäädäntöä ja hintavalvontajärjestelmää.”⁴⁹⁹

Useimmille teollisuudenaloille kilpailu ja vapaakauppa oli enemmän-
kin uhka kuin mahdollisuus poikkeuksena metsäteollisuus, jolla oli koke-
musta kilpailusta ja vapaakaupasta. Ja kaupalle kilpailu oli myös vaikea
kysymys. Siksi Suomessa läntinen integraatio ja liittyminen uusille sisä-
markkinoille – ja ehtona vastavuoroisesti kilpailun avaaminen Suomessa
– oli suuri mahdollisuus ja useille perinteisille ansaintalogiikoille suuri
uhka.

⁴⁹⁵ Matti Purasjoen haastattelu 28.5.2015; Markkinaoikeuslaki 1527/2001; Kilpailuneu-
voston asiakirjat eivät olleet julkisia, ellei neuvosto erikseen toisin päättänyt. Vrt. myös
Pekka Hallbergin puhe Kilpailuviraston 20-vuotisjuhlaseminaarissa 7.10.2008.

⁴⁹⁶ Fellman 2010, 157; Matti Purasjoen haastattelu 28.5.2015.

⁴⁹⁷ Kilpailu- ja kuluttajaviraston tiedote 6.11.2015, ”Klubimaksuista miljoonasakkoihin –
KKV:n selvitys valottaa kotimaisen kilpailupolitiikan historiaa”. KKV:n verkkosivut,
<[http://www.kkv.fi/ajankohtaista/Tiedotteet/2015/klubimaksuista-miljoonasakkoihin-
kkvn-selvitys-valottaa-kotimaisen-kilpailupolitiikan-historiaa/](http://www.kkv.fi/ajankohtaista/Tiedotteet/2015/klubimaksuista-miljoonasakkoihin-
kkvn-selvitys-valottaa-kotimaisen-kilpailupolitiikan-historiaa/)> [luettu 18.5.2016].
Keskon Tuko-kauppa oli merkittävä suomalaisen kilpailupolitiikan historiassa. Kilpai-
luvirastolla ei ollut toimivaltuuksia puuttua sille ilmoitettuihin yrityskauppoihin. Kil-
pailuvirasto pyysi kuitenkin Euroopan komissiota tutkimaan yrityskeskittymän hy-
väksyttävyyden EY:n kilpailuoikeuden näkökulmasta. Komissio määräsi helmikuussa
1997, että Keskon oli myytävä Tukon päivittäistavarakauppa, koska oli syntynyt mää-
räävä markkina-asema.

⁴⁹⁸ Matti Purasjoen haastattelu 28.5.2015.

⁴⁹⁹ Pääministeri Harri Holkerin hallituksen ohjelma 30.4.1987. Valtioneuvoston verkkosivut,
WWW-dokumentti <<http://valtioneuvosto.fi/tietoa/historiaa/hallitusohjelmat>> [noudettu
31.5.2015]

3.2. Korporaatiot lobbaavat Suomen EU-neuvottelupositioita

Luxemburgin julistus EFTA/EY-yhteistyön lujittamisesta 9.4.1984 ja Euroopan komission 14.6.1985 esittelemä Valkoinen asiakirja avasivat silmiä Suomessa. Teollisuuden keskusvaliokunta päätti elokuussa 1985, että sen toimisto ryhtyy selvittämään, miten Suomi pystyy yhtä hyvin kuin Ruotsi seuraamaan Länsi-Euroopan yhteistyökehitystä ja miten pystytään vaikuttamaan poliittisiin päättäjiin kansainvälisessä kehityksessä mukana pysymiseksi.⁵⁰⁰ Vuonna 1986 Suomesta tuli EFTA:n täysjäsen. Syyskuussa 1988 Teollisuuden keskusvaliokunta kävi laajan keskustelun integraatiokysymyksestä, jossa tähän mennessä oli toimittu menestyksellisesti, mutta minimiresursseilla. Keskustelussa oli tarvetta pitää teollisuuden makronäkemyksellä TKL:n hallussa, mutta puheenvuoroja myös ulkopuolisesta konsulttiavusta pidettiin, sillä kentän yritykset janoivat tietoa EU-integraation vaikutuksista liiketoimintaan.⁵⁰¹ STK kertoi perustaneensa Etelärantaan projektityöryhmän, jossa liittojen edustajat seuraavat tilanteen kehitystä. PKT- yritysten edustaja Heikki Tavela vaati saada tietää myös integraation haitallisista vaikutuksista, eikä vain myönteisistä. Casimir Ehrnrooth piti tärkeänä, että integraatioasiassa säilytetään konsensus. Työvoimaliikkuvuus on muuta kuin liberaalia pakolaispolitiikkaa. Pääomien liikkuvuutta pitää tukea. Vaikka ylikansalliseen yhteistyöhön ay-liikkeen kanssa ei pidä ryhtyä, Ehrnrooth toivoi STK:n miettivän uusia lähestymistapoja.

Teollisuuden keskusvaliokunta valitsi 24.11.1988 pääsihteerikseen Uuden Suomen päätoimittaja Johannes Koroman koordinoimaan Etelärannan tiedotustoimintaa ja yhteiskuntasuhteita, lisäämään yhteiskuntapolitiikan seurantaa, syventämään yhteiskunnan asennekehityksen seurantaa, lisäämään pitkäjännitteistä vaikuttamista sekä valvomaan intressiyhtiöitä. Valiokunta myös suositteli Koroman valintaa TKL:n ja STK:n – kahden erillisen, mutta pääosin samoista jäsenistä koostuvien keskusliittojen – varatoimitusjohtajaksi.⁵⁰²

⁵⁰⁰ Teollisuuden Keskusvaliokunnan pöytäkirja 6.8.1985, Nokian johtokunnan huvila Båtvik, Kirkkonummi. 11288:16, ELKA.

⁵⁰¹ Teollisuuden Keskusvaliokunta, pöytäkirja 5.9.1988, Timo Relander: Eurooppa-Instituutti Turkuun. Tietokonehajoitus. 11288:17, ELKA.

⁵⁰² Teollisuuden keskusvaliokunnan pöytäkirja 24.11.1988. 11288:17, ELKA. Toiminnan koordinoimiseksi päätettiin perustaa keskusvaliokunnan alainen työryhmä, jossa puheenjohtajana olisi Taloudellisen Tiedotustoimiston (TT) puheenjohtaja sekä jäsenenä TT:n varapuheenjohtaja, STK:n ja TKL:n toimitusjohtajat, Koroma ja sihteeri TT:n toimitusjohtaja Leif Fast.

Helmikuussa 1990 Koroman käynnistämä työryhmä ehdotti Finnfactsin toimintojen keskittämistä Eurooppaan ja Yhdysvaltoihin. Tavoitteena oli tehostaa lehdistöyhteyksiä sekä yhteydenpitoa komission virkamiehiin ja Yhdysvaltoihin. Ulkoasianministeriö, Ulkomaankauppaliitto ja liike-elämän muut järjestöt ovat tässä yhteistyössä mukana. Finnfacts Instituutti ehdotettiin integroitavaksi TT:n alaisuuteen. Toimenpiteille ehdotettiin erityismäärärahoja. Yhteistyö palkansaajien keskusjärjestöjen kanssa oli luonut kokemuksen, mihin Casimir Ehrnrooth jo syyskuussa 1988 kiinnitti huomiota, että oli haettava konsensusta. Liike-elämälle EU-jäsenyydestä oli tulossa kärkihanke, jonka voittamiseen se oli valmis panemaan kaikki panokset. Siksi yhteistyötä Hakaniemen palkansaajalinnakkeiden kanssa alettiin hahmotella.⁵⁰³

Bergholmin mukaan työnantajien ja palkansaajien strategiset valinnat alkoivat poiketa 1990-luvun alussa, kun Eteläranta aloitti ”tulopoliitiikan pitkien jäähyväisten” ajanjakson 1991–2007. Ruotsiin verrattuna tulopoliitiikka jatkui kaksi vuosikymmentä pidempään. Ruotsin keskitetty sopimusmalli murtui 1980-luvulla. Tanska suuntasi kohti paikallista sopimista 1990-luvulla, myös Norjassa menttiin väljempään suuntaan.⁵⁰⁴ Suomi oli muodostunut ”pohjoismaiseksi poikkeukseksi”.⁵⁰⁵

Mansner tulkitsi työmarkkinasuhteiden kehitystä siten, että SAK pyrki vaikuttamaan puolueiden, erityisesti hallituksessa olevan sosialidemokraattisen puolueen kautta yhteiskuntapolitiikkaan enemmän kuin ensin kaksikantaisesti työnantajien kanssa. Holkerin sinipunahallituksen työnantajakokemuksia on myös se, että sosialidemokraattien johtamat ministeriöt (työministeriö, sosiaali- ja terveysministeriö) alkoivat tuottaa esityksiä, jotka olivat kirjoitettu Hakaniemessä Pitkäsillan pohjoispuolen palkansaajalinnakkeissa.⁵⁰⁶ Tässä Etelärannan lobbarit olivat patruunoiden puristuksissa; toisaalta isännät vaativat enemmän tehoja ja tuloksia vähemmällä kustannuksilla ja toisaalta lobbaus vaati keskitettyjä ratkaisuja, jos haluttiin vaikuttaa yhteiskuntapolitiikkaan ennen sosialidemokraattien aloitteellisuutta.⁵⁰⁷ Tätä varten oli ryhdytty puuhaamaan ensin

⁵⁰³ PM Finnfacts, Teollisuuden Keskusliitto, Johannes Koroma, 20.2.1990, LUOTTAMUKSELLINEN. 11288:17, ELKA; Fast, 2002, 176–177.

⁵⁰⁴ Bergholm 2011, 46–68; Vrt. Myös Mattila 2000 ja Mattila 2005

⁵⁰⁵ Bergholm 2011, 50. Vrt. Lilja 1998, 171–189; Nieminen 2000, 287–371. Viimeinen sosiaalipaketti sisältyi Kallio I-sopimukseen v. 1990: lasten subjektiivinen oikeus päivähoidon 1995 mennessä, joka toteutettiin v. 1995. Ainoa talouspoliittinen elementti 1990-luvulta alkaen oli veroratkaisu: hallitus esitti eduskunnalle verotaulukoiden inflaatiotarkistusta, kunhan TUPO oli maltillinen.

⁵⁰⁶ Jukka Ahtelan haastattelu 5.10.2014; Markku Lemmetyn haastattelu 24.8.2015. Ahtela oli EK:n entinen johtaja, joka oli EK:n Brysselin toimiston johtajana. ”Tulin vuonna 1993 Elinkeinoelämän keskusliiton Brysselin toimistoon – olin siellä 2004 asti.” Lemmetty oli AKAVA:n edustaja 1995–1999 Talous- ja sosiaalikomiteassa ja AKAVA:n Brysselin toimistossa.

⁵⁰⁷ Mansner 2005, 550–551.

TKL:n ja STK:n yhdistämistä ja sittemmin 2000-luvulla Elinkeinoelämän keskusliiton EK:n perustamista.⁵⁰⁸

Toisaalta liike-elämän linnakkeiden päämajoista nähtiin jo 1980-luvun lopulla, että yritysten rooli yhteiskunnallisen vaikuttamisen kannalta korostuisi ei vain työmarkkinoilla, vaan ennen kaikkea kilpailun sääntelyssä ja markkinoiden avautumisessa. Näkymät eivät olleet selkeitä, mutta uhkakuvat ja mahdollisuudet tunnistettiin. Uhkakuvina nähtiin lip-sahdukset ulkopoliitikassa, siis Neuvostoliittoa vastaan ei haluttu asetua, vaikka sen maariski arvioitiin väärin.⁵⁰⁹ Mahdollisuudet tiedostettiin lännessä, integraatiopolitiikkaan valmistauduttiin kulissien takana, mutta talouden murros ehti yrityksissä järjestökehityksen edelle.⁵¹⁰ Etelärannan järjestökehityksen sisäinen arviointi oli koko ajan olemassa, missä liike-toimista lähtöisin olevat intressit painottuivat. Tämä korosti TKL:n roolia, jolloin STK:n rooli kotikentän työrauhan turvaajana jatkui, mutta yleisellä tasolla se heikkeni ja hajautui. Toimialojen erilaiset käsitykset ja olosuhteet poikkesivat toisistaan. Tilanne on sekava, totesi Kahri TKL:n työvaliokunnassa lokakuussa 1991.⁵¹¹

Työnantajaleirissä omistajuus, oman firman kannattavuus ja toimialan näkymä eteenpäin olivat ratkaisevia tekijöitä, kun Etelärannan patruunat joutuivat talouslaman näköalattomuuteen vuoden 1991 alkupuolella. Neuvostoliitto oli Etelärannan silmissä muodostunut ennen clearing-kaupan romahdusta toiveikkuuden ilmiöksi, jota voi verrata Britannian pääministeri Thactherin optimismiin Gorbatshovista.⁵¹² Myös Suomen liike-elämän toiminta-ajatus lepäsi kauan ETA-ratkaisun varassa, missä Neuvostoliiton kanssa oltaisiin puolueettomia ystäviä ja tehtäisiin kauppaa Suomen toimiessa aktiivisena ”gatewayna idän ja lännen välimaastossa” hyötyen välittäjän roolistaan.

Tammikuun kihlauksen 50-vuotisjuhlassa 21.1.1990 oli tunnelma ollut kuin hautajaisissa. Juhlapuheissa oltiin varsin yksimielisiä siitä, että työehtosopimukset neuvotellaan tulevaisuudessa entistä enemmän liitto- ja yritystasolla. SAK:n puheenjohtaja Pertti Viinanen puhui paikallisesta sopimisesta, joka tarvitsi yritystasoisia sääntöjä ja STK:n hallituksen puheen-

⁵⁰⁸ Johannes Koroman haastattelu 21.3. 2015. Koroma valitti patruunoiden halua pienentää järjestöjen jäsenmaksuja.

⁵⁰⁹ Koroma 2015a, 221–241.

⁵¹⁰ Koroma 2015a, 242–255.

⁵¹¹ TKL:n työvaliokunnan pöytäkirja 3.10.1991 5§, ELKA 2958.

⁵¹² Britannian pääministeri Margaret Thatcherin haastattelu BBC:lle 17.12.1984 (“I like Mr Gorbachev. We can do business together”). Margaret Thatcher foundation verkkosivut <<http://www.margarethatcher.org/document/105592>> [sivu luettu 1.11.2016]: “I am cautiously optimistic. I like Mr. Gorbachev. We can do business together. We both believe in our own political systems. He firmly believes in his; I firmly believe in mine. We are never going to change one another.”

johtaja, pääjohtaja Krister Ahlströmin mielestä ”jokin uusi järjestelmä on kehitettävä vanhan tilalle.” Keskusliittojen tehtäväksi jää Ahlströmin mukaan mm. yhteiskunnan päätöksentekoon vaikuttaminen eli ”lobbaus” sekä jäsenliittojen ohjaus ja koordinointi työmarkkinapoliittisissa kysymyksissä.⁵¹³

Naapurin järjestelmä romahtaa

Berliinin muuri oli murtunut 9. marraskuuta 1989, minkä jälkeen Eurooppa oli yhdentymässä poliittisesti – Itä-Saksa oli aloittanut yhdistymisen Saksaan, joka oli Euroopan Talousyhteisön jäsen. Baltian maissa oli poliittista liikehdintää. Neuvostoliiton kehitys alkoi 1990 osoittaa merkkejä, missä neuvostotasavallat etsivät poliittista identiteettiä ja jopa itsenäisyyttä. Euroopan Talousaluetta koskevat sopimusneuvottelut alkoivat 20.6.1990 Brysselissä, missä Suomi oli mukana. ETA oli EY:n komission tarjoama ”kolmas tie” tulla mukaan sisämarkkinoille ilman poliittista ulottuvuutta. Suomessa Holkerin sinipunahallituksen avainhenkilöt pääministeri Harri Holkeri ja ulkoasiainministeri Kalevi Sorsa olivat todenneet, etteivät Suomen puolueettomuus ja EY-jäsenyys sopineet yhteen. Jo 17.7.1989 Itävalta jätti EY-jäsenhakemuksen. Talous- ja rahaliiton ensimmäinen vaihe – rahamarkkinoiden täydellinen vapauttaminen – astui voimaan 1.7.1990.⁵¹⁴ Koroma ilmaisi elokuussa 1990, ettei Suomi saavuta hyvää ETA-sopimusta. ”Seuraavan eduskunnan tehtäväksi jää päättää Suomen jäsenyydestä Euroopan yhteisöissä.”⁵¹⁵ Vaalit olivat tiedossa keväällä 1991.

Elokuussa 1990 Kokoomuksen puheenjohtaja Ilkka Suominen väärrien mielikuvien torjumiseksi joutui lähes pakosta ilmoittamaan Helmut Kohlille ja Margaret Thatcherille uskovansa, että myös Suomi hakee EY:n jäsenyyttä vielä alkaneen vuosikymmenen aikana. Vuoden 1991 alussa STK:n koulutusrahastosta myönnettiin mittava apuraha integraatiovaihtoehtojen selvittämiseen. Metsäteollisuuden puheenjohtaja Carl Björnberg toivoi alkuvuodesta 1991 uudelta hallitukselta ratkaisua EY-jäsenyyteen.⁵¹⁶ TKL:n hallitus päätti lokakuussa 1991 siitä, että Eteläranta alkaa liputtaa EY-jäsenyyden puolesta.⁵¹⁷ Asiaa perusteleva luonnos oli jo käsitellyssä kesällä Etelärannan sisäisessä johtokunnassa.⁵¹⁸ Ulkomaankauppaministeri Pertti Salolaisen haastattelu 27.8.1991 laukaisi EY-jäsenyyden valmistelun.⁵¹⁹

⁵¹³ HS 22.1.1990.

⁵¹⁴ Kaila 2003.

⁵¹⁵ TS 11.8.1990, Johannes Koroman haastattelu; Koroma 2015a, 246.

⁵¹⁶ Koroma 2015a, 250.

⁵¹⁷ TKL:n hallituksen työvaliokunnan pöytäkirja 3.10.1991 ja TKL:n hallituksen pöytäkirja 3.10.1991. Samassa kokouksessa kuultiin synkkä arvio Neuvostoliiton kaupan rakenteiden hajoamisesta. ELKA 2958

⁵¹⁸ Johannes Koroman haastattelu 19.5.2015.

⁵¹⁹ Koroma 2015a, 252.

Suomen poliittisen päätöksenteon kannalta presidentti päätti ulkopoliitikasta HM 33S:n mukaan käytännössä yksin. Presidentti olisi voinut asettua korporaatioitakin vastaan, vaikka liikkumatila oli kapenemassa. ”Suomalaisen valtio-opin” kannalta on tässä merkityksellistä se, kuinka luja ja kestävä oli Suomen presidentin ja neuvostojohdon yhteydenpito. Suomi piti kiinni yhteydestä vielä silloinkin, kun Neuvostoliiton keskeiset poliittiset rakenteet – NKP ja KGB – olivat jo menettäneet legitimitettinsä. Vaikka presidentti oli antanut suostumuksensa hallituksen Eurooppa-politiikalle 1991 nimittäessään sen, itäisen naapurin yhteys oli turvallisuuspoliittinen prioriteetti.

Pääministeri Esko Aho peri edeltäjänsä Harri Holkerin hallituksen tilanteen, jossa Suomi oli liukumassa kohti historiansa siihen saakka syvintä talouslamaa. Mutta ulkopoliitikassa Suomen asema oli olennaisesti muuttunut. Suomen lähiympäristön poliittiset mannerlaatat liikkuiivat lähes yhtä voimakkaasti kuin sodissa, mutta ilman merkittävää voimankäyttöä. Neuvostoliiton poistuminen maailmankartalta merkitsisi paitsi geopolitiikan myös poliittisen kulttuurin murrosta. Eric Hayesin mukaan Suomen geopolitiittisen aseman muuttuminen 1990-luvun alussa oli nopeudessaan henkeäsalpaava.⁵²⁰

Suomen ja Venäjän suhteiden syntyminen ja Neuvostoliiton romahdus ovat olennainen episodi siitä, kuinka arvokasta ”asymmetrinen tieto” on ja kuinka olennainen toiminta-alue on ”poliittinen tiedustelu” ja ”business-intelligence”. Ulkopoliittinen johto toimi Moskovan suunnalla harkitun hitaasti, vaikka syksyllä 1991 ei edes tiedetty, kuka on Kremlin valtiias.

Liike-elämää huolestutti bilateraalikanavien tulevaisuus. Se oli huolissaan siitä, ettei saanut tietoa Ulkoasiainministeriöstä. Liike-elämä arvosteli (Nokian Stefan Widomski, Metallityöntekijien Harri Malmberg ja Rauma-Repolan Tauno Matomäki) sitä, että Suomen Pankki tai Ulkoasiainministeriö eivät riittävän ajoissa informoineet Neuvostoliiton talouden odotettavissa olevasta romahduksesta. Firmoissa Neuvostoliiton talouden laskevat ennusmerkit olivat näköpiirissä jo 1980-luvulla.⁵²¹

”Tahtoisin sanoa täysin selvästi, että Neuvostoliitto tunnustaa varauksetta Suomen puolueettoman statuksen ja aikoo täydellisesti noudattaa sitä vastakin.”⁵²² Koiviston kirjassa käyttämä käännös on se, mitä Suomen ulkoasiainministeriö käytti.⁵²³ Gorbatšovin puheen ”puolueettomuus-

⁵²⁰ Hayes 2011, 24. Hayes toimi Suomessa EU:n komission edustajana 1993–1995.

⁵²¹ Koroma 2015a, 234–240.

⁵²² Koivisto Mauno 1995, 305.

⁵²³ ”Varauksetta” on voimakkaampi käännös sanalle ”безусловно”. ”Советский Союз безусловно признает (...)” – ”Neuvostoliitto ehdottomasti tunnustaa (...)” Suomen ja Neuvostoliiton deklaratiivisissa teksteissä lukee: Финляндия, нейтральное североевропейское неядерное государство eli siis ”puolueeton pohjoiseurooppalainen [ei: pohjoismaa] ydinaseeton valtio”. Gorbatšovin puhe on käännetty suomeksi niin kuin Suomen ulkoasiainministeriö on halunnut kuulla hänen sanovan ja suomalaismedian sen kirjoittavan.

tunnustus” tulkittiin Suomessa neuvostojohdon tueksi politiikalle, jonka Suomi oli valinnut eli ETA-jäsenyys. Gorbatšov tuki Suomen integroitumista lännen talousyhteistyöhön, eikä sanonut EY-jäsenyydestä mitään paitsi sen, että Suomi ”ehdottomasti puolueettomana” valtiona päätti itse omasta ulkopolitiikastaan. Alkuperäisen venäjänkielisen tekstin perusteella Gorbatšovin puheesta ei saanut tukea Suomen ETA-jäsenyydelle, mutta Suomessa asia esitettiin julkisuuteen toisin.

Vain runsaan kahden viikon kuluttua Gorbatšovin Suomen vierailusta Berliinin muuri murtui marraskuun 9. päivänä 1989. Suomen välittömässä läheisyydessä alkoi Neuvostoliiton hajoamisprosessi, kun Liettuan, Latvian ja Viron neuvostotasavalloissa alettiin valmistautua irtautumiseen Neuvostoliiton yhteydestä ja keskustelu oli alkanut – erityisesti Turun Sanomien palstoilla.⁵²⁴

Keskuskaupakamarin vuosikokoukselle 2.10.1990 puhunut Max Jakobson kertoi, ettei elinkeinoelämä ollut halunnut puhua EY-jäsenyydestä, koska ”olemme pelänneet, että se aiheuttaisi vahinkoa suhteillemme Neuvostoliiton kanssa”. Hänen mielestään idänpoliittiset pidikkeet ovat menettäneet merkityksensä, eikä Neuvostoliitolla voi olla mitään sitä vastaan, että Suomi liittyy jäseneksi järjestöön, joka avustaa ”huomattavassa mitassa” taloudellisesti Neuvostoliittoa. ”Kaikella tällä en suinkaan halua sanoa, että meidän olisi irtisanottava YYA-sopimus”.⁵²⁵ Mihail Gorbatšovin sanoilla Neuvostoliitto oli tunnustanut Suomen ”puolueettomaksi pohjoismaaksi” 2.10.1989 annetussa yhteisessä julistuksessa.

Jaakko Blomberg kiteyttää Suomen tilanteen syksyllä 1991 seuraavasti: ”Kuinka Suomi voisi yhdistää EY-jäsenyyden ja vakiintuneen idänpolitiikan yya-sopimukseen? Tai vielä selvemmin: Kuinka idänpolitiikkaa voitiin tehdä ilman yya-sopimusta niin, että se olisi yhdistettävissä EY-jäsenyyteen? Edessä oli valinta. Osallistuminen taloudelliseen ja yhteiskunnalliseen kehitykseen Länsi-Euroopassa, johon Suomi katsoi kuuluvansa, ei ehkä ollut enää mahdollista aiempaan tapaan erottamalla taloudellinen yhteistyö ja ulkopolitiikka. Osallistumisen hintana näytti olevan mukautuminen yhteiseen päätöksentekoon Suomelle elintärkeällä toimialueella, jossa usean vuosikymmenen kokemusten perusteella ongelmien syntymistä ei voinut sulkea pois.”⁵²⁶

⁵²⁴ Jarmo Virmavirran haastattelu 19.2.2014. Turun Sanomien toimituksella oli yhteyksiä Baltian maihin, mm. Ilja Baranikasin, joka oli Neuvostoliiton uutistoimisto APN:n kotimaan (= Neuvostoliiton sisäisen uutistoiminnan) toimituksen päällikkö kirjoittaen kolumneja Turun Sanomiin ja pitäen lehteen yhteyksiä. Rahva Hää! lehden päätoimittaja Siim Kallas oli myös lehden kolumnisti. Baltiasta tulevat tiedot viittasivat siihen, että näissä maissa valmisteltiin vallankaappausta ja irtautumista neuvostoimperiumista.

⁵²⁵ Korhonen 2015, 123; SOPIMUS ystävyydestä, yhteistoiminnasta ja keskinäisestä avunannosta Suomen Tasavallan ja Sosialististen Neuvostotasavaltain Liiton välillä 17/1948.

⁵²⁶ Blomberg 2011, 326.

Berliinin muurin murtumisen jälkeen 1989 marraskuussa oli alkanut Varsovan Liiton blokin hajoaminen. ”Neuvostoliitolla... ei ole selvää turvallisuuskonseptiota nykytilanteesta”, raportoi 6.3.1991 Moskovasta suurlähettiläs Heikki Talvitie.⁵²⁷ Neuvostovaltion konservatiiviset haukat yrittivät elokuussa 1991 sotilaskaappausta Gennadi Janajevin johdolla, mutta juttu epäonnistui 19.8.1991 ja Krimillä kaapattu NKP:n pääsihteri Gorbatšov palasi perheineen takaisin Moskovaan. Elokuun lopulla 1991 Euroopan maat alkoivat tunnustaa Liettuan, Latvian ja Viron valtioita itsenäiseksi. Suomessa pohdittiin Boris Jeltsinin kutsumista Suomeen. Koiviston mukaan elokuun vallankaappausyritys muutti idän valtasuhteita. Jeltsinin asema vahvistui ja Gorbatšovin heikkeni. Venäjä viestitti, että Suomenkin tulisi tunnustaa itsenäinen Venäjä. Moskovassa oli kaksi hallitusta.⁵²⁸ Jaakko Blombergin toimesta UM:ssä laadittiin elokuun lopulla 1991 keskustelumuistio, jossa arvioitiin Suomen EY-jäsenyyden olevan mahdollista YYA-sopimuksesta huolimatta.⁵²⁹

Epäonnistuneen vallankaappausyrityksen jälkeen NKP:tä syytettiin perustuslain vastaisesta toiminnasta. NKP:n toiminta keskeytettiin Venäjän sosialistisen federatiivisen neuvostotasavallan alueella, ja sen omaisuus kansallistettiin presidentti Jeltsinin asetuksella № 90 – 25. elokuuta 1991.⁵³⁰ NKP:n toiminta keskeytettiin koko Neuvostoliiton alueella NL:n korkeimman neuvoston päätöksellä 29. elokuuta. 1991.⁵³¹ NKP:n toiminta lakkautettiin lopullisesti presidentti Jeltsinin asetuksella № 169 – 6. marraskuuta 1991.⁵³²

⁵²⁷ ”PR Neuvostoliitto ja muutokset Keski- sekä Itä-Euroopassa” MOSB094, 6.3.1991, Salainen. Ryhmä 5, osasto C18, UM Arkisto.

⁵²⁸ Koivisto Mauno 1995, 440–441; Andrei Fjodorov, tuolloin Venäjän apulaisulkoministeri ja presidentti Boris Jeltsinin neuvonantaja vieraili Helsingissä sotilaskaappauksen aikana. Fjodorov välitti viestin siitä, että Jeltsin oli varautumassa maanpakoon Moskovasta ja halusi perustaa Suomeen pakolaishallituksen, jos tilanne kiristyy. Samanlainen toivomus annettiin Pariisissa pormestari Jacques Chiracille; Andrei Fjodorovin haastattelu 9.9.2013.

⁵²⁹ Uimonen 1995, 73; Blomberg perusteli tulkintaa sillä, että YYA-sopimuksen Saksan kohtaa koskeva osuus oli vanhentunut Saksan ja Neuvostoliiton uuden sopimuksen johdosta ja koska EY ei ollut sotilasliitto. ”Blombergin kokoukseen laatima taustamuistio ei valitettavasti näytä päätyneen arkistoon.”; Sami Heinon sähköposti tekijälle 5.2.2016; Blomberg 2011, 327. ”Puolueettomuuden kaksikasvoisuus oli ilmeistä. Kylmän sodan oloissa 1970- ja 1980-luvuilla puolueettomuutta käytettiin ottamaan etäisyyttä Neuvostoliitosta. Vuonna 1991 sen tehtävänä nähtiin etäisyyden pitäminen länsivaltoihin, toisin sanoen pysyminen irti mahdollisesta Neuvostoliittoa vastaan suunnatusta politiikasta.”

⁵³⁰ Указ Президента РСФСР от 25.08.1991 г. № 90 - Об имуществе КПСС и Коммунистической партии РСФСР. Сборник Ведомости Съезда народных депутатов РСФСР и Верховного Совета РСФСР от 1991 г., № 35 s. 1164; Myöhemmin Venäjän perustuslakituomioistuin piti syyttöksi peOusteettomina ja päätöksen omaisuuden kansallistamisesta perustuslain vastaisena.

⁵³¹ Постановление Верховного Совета СССР от 29 августа 1991 г. No 2371-I «О ситуации, возникшей в стране в связи с имевшим место государственным переворотом». Сборник Ведомости Съезда народных депутатов и Верховного Совета СССР от 1991 г., № 36 s. 1038.

⁵³² Указ Президента РСФСР от 06.11.1991 г. № 169 - О деятельности КПСС и КП РСФСР. Сборник Ведомости Съезда народных депутатов РСФСР и Верховного Совета РСФСР от 1991 г., № 45 s. 1537.

Koivisto kertoo tavanneensa torstaina 12. syyskuuta Felix Karasevin. ”Lähetin hänen kauttaan Gorbatšoville ajatuksen, että YYA-sopimus tulisi uusiksi. Neuvottelujen lähtökohtana voisi olla hänen marraskuussa 1990 Bonnissa allekirjoittamansa Neuvostoliiton ja Saksan suhteiden perussopimus.”⁵³³ Ulkoasiainministeri Väyrynen tapasi venäläisen kollegansa Boris Pankinin New Yorkissa YK:n yleiskokouksen yhteydessä. Siellä sovittiin, että neuvottelut sopimuksesta aloitettaisiin lokakuussa Moskovassa.⁵³⁴ Kesällä 1991 elinkeinoelämän ja puolueiden keskuudessa jäsenyys Euroopan unionissa alkoi saada kannatusta. Neuvostoliiton selkäranka, NKP:n ja KGB:n ote yhteiskunnan perusrakenteista, oli katkennut, kun Suomi jatkoi ystävyyssopimuksen neuvotteluja.

Pääministeri Ahon ja EU:n komission puheenjohtaja Delorsin Brysselissä 16. syyskuuta 1991 käymät keskustelut vahvistivat komission käsitystä, että Suomi oli todella siirtymässä vääjäämättömästi vaiheeseen, jolloin se hakee jäsenyyttä, mutta ilman tarkkaa merkkiä ajankohdasta. Janajevin juntan epäonnistunut kaappaus ja Jeltsinin valtaannousu saattoivat vaikuttaa kokonaisarvioon. Eduskunnan ulkoasiainvaliokunnassa esiteltiin jo 11. lokakuuta perjantaina sopimusluonnosta.⁵³⁵ Marraskuun 27. päivä 1991 alkoivat virkamiesneuvottelut Moskovassa ja 9.12.1991 Suomen ja Neuvostoliiton uusi sopimus parafoitiin Moskovassa. Suomen luonnos hyväksyttiin neuvottelujen pohjaksi.⁵³⁶ Venäjän federaatio, josta tuli Neuvostoliiton seuraajavaltio, ja Suomi allekirjoittivat 20.1.1992 Helsingissä ”sopimuksen suhteiden perustasta”.⁵³⁷ Sopimus merkitsi vuosina 1948–1991 voimassa olleen YYA-sopimuksen päättymistä ja erityisesti Suomen sotilaallisten velvollisuuksien lakkaamista suhteissa Neuvostoliittoon. Koivisto katkaisi tammikuussa KGB:n kautta hoidetun yhteydenpidon Neuvostoliiton seuraajavaltion Venäjän huippujohdon kanssa hoidettavissa suhteissa.⁵³⁸

⁵³³ Koivisto Mauno 1995, 442.

⁵³⁴ Koivisto Mauno 1995, 443.

⁵³⁵ Tuomioja 2014, 81–82. ”Valmis luonnos on jo olemassa, mutta kysyttäessä Väyrynen ilmoittaa, että sitä ei aiota uav:lle näyttää. Tästä tulee vielä mielenkiintoinen ja tärkeä perustuslaillinen kiista, sillä Väyrysen mentyä esitän, että valiokunta pyytäisi sitä meille. ... Donner, joka ei osallistu valiokunnan keskusteluun, kertoo myöhemmin iltapäivällä, että Ole Norrback oli RKP:n ryhmässä lukenut heille koko sopimusluonnoksen tekstin.”

⁵³⁶ Blomberg 2011, 424.

⁵³⁷ Asetus Venäjän federaation kanssa suhteiden perusteista tehdyn sopimuksen voimaansattamisesta 63/1992. Annettu 20.7.1992, voimaan 27.7.1992.

⁵³⁸ Koivisto Mauno 1995, 452–453.

Työnantajien ja työntekijöiden yhteinen poliittinen vaikuttaminen

Globaali markkinatalous oli murroksessa ja tulopoliitikka oli menossa kriisiin. Työnantajat hakivat joustavuutta, yrittäjien etujärjestö kyseenalaisti koko tulopoliitiikan. Ammattiyhdistysliike halusi pitää kiinni tulopoliittisesta sopimisesta.⁵³⁹ Taloudellinen lama, pankkikriisi ja valtion kassakriisi olivat käsillä yhdessä integraatoratkaisujen kanssa. Työnantajat vaativat ”saatanallisissa säikeissään” lokakuussa 1991 kustannusten alentamista 20-25 prosenttia. Samassa kokouksessa teollisuus käsittelee neuvostokaupan clearingin saatavien menettämishuonokkaa ja tietoja Suomen hallituksessa olevan EY-jäsenyysskannan kehityksestä.⁵⁴⁰ Markka devalvoitiin 14 prosentilla 14.11.1991.⁵⁴¹

Vaikka työmarkkinasuhteissa olisi ollut korjattavaa työnantajien mielestä, talouden rakenteiden pelastamisen rinnalla liittyminen EU:n ja rahaliiton jäseneksi alkoi vähitellen nousta Etelärannan strategiseksi tavoitteeksi. Sillä oli tahtotila maksaa tästä korkea hinta, jopa niin korkea, että Suomi jäisi ainoaksi pohjoismaaksi keskitettyjen tulo- ja ratkaisujen maana, jos palkansaajat tukisivat Etelärannan strategisia tavoitteita. Etelärannan patruunat antoivatkin Koroman mukaan täyden valtakirjan viedä Suomi EU:n ja EMU:n jäsenyyteen.⁵⁴² Vaikka patruunat antoivatkin, ei tuki ollut lainkaan vielä itsestään selvää. Jopa Etelärannan omien piirien käännättämiseksi piti tehdä työtä yritysten jakautuessa Korhosen mukaan ”Euroopan valloittajiin” ja ”maailmalta suojaautujiin”. Metsäteollisuus oli vielä devalvaatioiden kannalla. Ja pienet ja keskisuuret yritykset eivät osanneet päätellä, mitä jäsenyys niille merkitsi.⁵⁴³

Myös SAK:n piirissä näkemys EY-jäsenyydestä alkoi kirkastua kesän 1991 aikana.⁵⁴⁴ ”Palkansaajat olivat kahdessa leirissä. Palkansaajat kuitenkin ratkaisivat suuren linjan. Jos olisimme olleet vastustajien kärki, EU-jäsenyys olisi jäänyt haaveeksi”, sanoo Lauri Ihalainen, SAK:n puheenjohtaja 1990–2009. Hänen mukaansa jäsenyys oli mahdollista sen

⁵³⁹ Paavonen 2006, 135.

⁵⁴⁰ Kahri 2001, 319; TKL:n hallituksen työvaliokunnan pöytäkirja 3.10.1991 ja TKL:n hallituksen pöytäkirja 3.10.1991, ELKA.

⁵⁴¹ Suomen Pankin 72. Vuosikirja 1991, 16.

⁵⁴² Johannes Koroman sähköposti tekijälle 9.6.2016: ”Sain TT:n puheenjohtajistolta yksiselitteisen tehtävän...”

⁵⁴³ Korhonen 2017, 93–95, 311–312; Paavo Väyrysen haastattelu 17.8.2015. Väyrynen viittaa pk-yrityksiin.

⁵⁴⁴ Lauri Ihalaisen haastattelu 15.3.2016; Varoma & Väyrynen 2001, 61. Pekka Aron mukaan SAK:n kannanmuutos EU-jäsenyyteen tapahtui toukokuun ja heinäkuun aikana 1991 ja tällä kannanmuutoksella oli merkitystä Suomen sisäpoliittisen ilmapiirin kehittymiselle EU-jäsenyyttä puoltavalle kannalle.

jälkeen, kun ”kävi ilmeiseksi, ettei työmarkkinoiden sopimusjärjestelmästä ja sopimusten yleissitovuudesta tarvinnut luopua.”⁵⁴⁵

Koroma muistuttaa käyneensä kaksi kertaa Pitkäsillan toisella puolella puhumassa EU-jäsenyyden puolesta työntekijäjärjestöille. Ensimmäisen käynnin pääviesti 1992 oli, että tulopoliittinen yhteistyö jatkuu myös EU-jäsenyyden oloissa.⁵⁴⁶ Eteläranta ja Hakaniemi perustivat 1993 taustaryhmän, ns. Strand-ryhmän, joka kokoontui SAK:n päämajan viereen rakennetussa Hotel Strand Inter-Continentalin saunatiloissa. Ryhmä oli tasoltaan operatiivinen ja nuorista ihmisistä koostuva, mutta sen rooli kasvoi yhä strategisemmaksi. Kun tulopoliitikassa oltiin taloudellisen laman oloissa hyvin niukkojen tahtotilojen, suuren työttömyyden ja näköalattomuuden luomissa olosuhteissa, Strand-ryhmällä oli suuri tehtävä viedä yhteistä strategista tavoitetta eteenpäin. Liike-elämä koki palkansaajien tuen EU-jäsenyyssratkaisulle aivan olennaiseksi; jos Hakaniemen lobbarit eivät kokisi EU-jäsenyyttä tavoittelemisen arvoiseksi, kansan tuki jäsenyydelle jäisi saamatta varsinkin, jos maanviljelijöiden keskuudessa koettaisiin jäsenyys uhkaksi, eikä mahdollisuudeksi.⁵⁴⁷ Strandin ryhmässä sovittiin operatiivinen yhteistyö ja se oli kenties tärkein kollektiivinen informaatioväylä EU-kysymyksessä Etelärannan ja Hakaniemen välillä, vaikka sen puitteissa ei sovittukaan neuvotteluihin liittyneitä substanssiasioita.

Liike-elämän ja muiden etujärjestöjen osallistuminen integraationeuvotteluprosessiin käynnistyi Euroopan Talousalueesta (ETA) käytyjen neuvottelujen pohjalta. Ulkomaankauppaministeri Pertti Salolainen johti neuvotteluprosessia. Suomen eturyhmät organisoitiin osaksi neuvotteluprosessia kahdella tavalla. Suomen neuvottelutavoitteiden määrittelemiseksi ja Suomen sisäisen kannan sopimiseksi yhteistyössä eturyhmien kanssa perustettiin yli 30 valmistelujaostoa, joita puheenjohtajina johtivat neuvotteluvaltuuskunnan jäsenet. Jäsenet kutsuttiin ministeriöistä, virastoista ja etujärjestöistä, jolloin yli 500 asiantuntijaksi⁵⁴⁸ kutsuttua eturyhmien edustajaa osallistui neuvotteluprosessiin. Vaikka Tammikuun kihlausta oli hautajaistunnelmassa muisteltu tammikuussa 1990, Suomen eturyh-

⁵⁴⁵ Lauri Ihalaisen haastattelu 15.3.2016.

⁵⁴⁶ Johannes Koroman haastattelu 19.5.2015.

⁵⁴⁷ Johannes Koroman haastattelu 19.5.2015; Eero Heinäluoman haastattelu 11.7.2015; Matti Tukiaisen haastattelu 13.2. 2014; Arto Ojalan haastattelu 12.1.2014; Mikko Mäenpään haastattelu 21.5.2014. Strand - ryhmässä olivat Taloudellisen Tiedotustoimiston johtaja Jukka Koivisto (kok.), kansanedustaja Olli Rehn (kesk.), puoluesihteerit Matti Viialainen (vas.), SAK:n osastopäällikkö Eero Heinäluoma (sd.) ja asiamies Ari Sauros (kok.) JYTY:stä.

⁵⁴⁸ EU-asiantuntijoiden käsite: vrt. Palkansaajien asiantuntijat. SAK perusti palkansaajien EU-asiantuntijoiden verkoston listaamalla EU-asioissa kysymysohjaisesti joukon asiantuntijoita edustamaan järjestöjen käsityksiä. ”EU-asiantuntija” oli merkittävä epiteetti henkilön nimeen liitettyä ajankohtana, jolloin kansakunta alkoi etsiä tahtotilaa EY-jäsenyyteen.

mät ryhmittyyivät neuvotteluihin hyvin organisoituna teemakohtaisina ryhminä ”talvisodan hengessä” (tekijä) – etsittiin yhteistä hyvää.

ETA-neuvotteluihin valmistautuessa edunvalvonnalliset positiot määriteltiin jaostoissa. Samat jaostot jatkoivat luontevasti toimintaa myös EY-jäsenyysneuvotteluissa. Ne jakautuivat 29 asiakysymykseen.⁵⁴⁹ Asiantuntijakäsité sai neuvotteluprosessin myötä uutta sisältöä. Asiantuntija ei ollut vain asiaan perehtynyt ja siihen koulutettu henkilö, vaan hänellä oli asema hallinnossa, järjestössä ja tavalla tai toisella siinä ketjussa päätöksentekoverkostoa, joilla oli jonkinlainen – tiivis tai löyhä – yhteys neuvotteluprosessiin. Alettiin puhua EU-asiantuntijoista, vaikka kysymys oli toimialojen asiantuntijoista, joilla oli merkitystä päätöksenteko- ja vaikuttamisprosessissa.

Tämän lisäksi yhteiskunnallisten piirien informoimiseksi⁵⁵⁰ perustettiin integraationeuvottelukunta, johon kutsuttiin jäseniä kansalaisjärjestöistä ja oppositiosta. Kuosmanen kuvaa neuvottelukuntaa sielunhoidolliseksi organisaatioksi, jolla ei ollut mitään tekemistä neuvottelutavoitteiden kanssa.

Useimmat tutkimuksen haastateltavat kokivat Suomen EU-jäsenyysratkaisun maan historian suurimpana lobbaushankkeena, joka lopulta yhdisti kansallisia voimia.⁵⁵¹ Jäsenyysneuvotteluja käytiin maaliskuun lopulta 1993 aina 12.4.1994 saakka. Hakijan oli hyväksyttävä ”klubi” sellaisenaan kuin se oli. Sääntöjä ei sen takia lähtökohtaisesti muutettaisi. Toisaalta hakijan oli – vaikka se säännöt hyväksyisikin – kelvattava ”klubille.”⁵⁵²

Suomi liittyisi 12 jäsenmaata käsittävän Euroopan Yhteisöjen jäseneksi 1995 yhdessä Itävallan ja Ruotsin kanssa. Suomi hyväksyisi Acquis Communautairen jäsenyyden alkamisvuonna 1995. Käytännössä Suomi hyväksyi ”neljän vapauden periaatteen” (tavaroiden, palvelujen, pääomien ja työvoiman vapaa liikkuminen), eli yhtäläiset oikeudet kaikille euroopalaisille (EU:n jäsenmaiden kansalaisille) EU:n sisällä, jossa ei ole rajoja. Suomen noin 5 miljoonan kuluttajan ja asukkaan kotimarkkinat muuttuisivat 1995 aluksi 300 miljoonan ja lopulta 2006 yli 500 miljoonan kuluttajan sisämarkkinoiksi.

Koko EU-lainsäädäntö piti hyväksyä. Asiat käytiin läpi säädös säädökseltä jokaisen pääosaston (Euroopan komissio) johdolla. Säädstöä

⁵⁴⁹ Kuosmanen 1999.

⁵⁵⁰ Kuosmanen 1999, 33–35.

⁵⁵¹ Haastatelluista mm. Paavo Lipponen, Jorma Westlund, Rauno Saari, Esko Aho, Heikki Haavisto. Iloniemi ei koe EU-jäsenyyttä lobbaushankkeena: ”En lue toimintaa EU-jäsenyyden hyväksi lobbauksen piiriin, koska kyseessä ei ollut minkään piirin spesifisen edun ajaminen, vaan yhteisen kansakunnallisen edun ajaminen.” Jaakko Iloniemen haastattelu 15.5.2014.

⁵⁵² Kuosmanen 1999. Kuosmanen pitää itseään neuvottelujen ”hiljaisena puurtajana”, jonka teoksen paikkaansa pitävyyttä tekijälle ovat vakuuttaneet mm. Veli Sundbäck ja Esa Härmälä sekä Jan Store kirjassaan Euroopan ytimessä: 20 vuotta myötä- ja vastamäessä; Store 2014, 110.

oli yhteensä 60 000 painosivua. 11 000 sivua eli noin kuudennes oli jo käyty läpi ETA-neuvotteluissa. Kovimpaan helteeseen joutui maataloushallinto. Säädökset tai niiden osat luokiteltiin sitten kolmeen kategoriaan; ongelmattomiin, teknisiä mukautuksia vaativiin ja neuvotteluja vaativiin.⁵⁵³

Jäsenyysneuvotteluja käytiin hallituksen johdolla, sillä EU oli hallitusten välinen organisaatio, yhteistyöelin. Suomessa tasavallan presidentti oli tiiviisti mukana neuvotteluketjussa, koska presidentin toimialaan liittyvät kysymykset olivat neuvoteltavina ja koska neuvotteluja johdettiin ulkoasiainministeriön kautta. Tasavallan presidentti asetti neuvotteluvaltuuskunnan, johon kuuluivat ulkomaankauppaministeri Pertti Salolainen, ulkoasianministeri Paavo Väyrynen – myöhemmin Heikki Haavisto sekä joukko virkamiehiä, joiden kärjessä oli Veli Sundbäck ja Antti Satuli sekä Lasse Aarnio (verotus), Esko Hamilo (ulko- ja turvallisuuspolitiikka), Eikka Kosonen (alue- ja rakennepolitiikka), Esa Härmälä (maatalous), ympäristö- ja kala-asiat Antti Kuosmanen, Niilo Jääskinen (oikeus- ja sisäasiat), Erkki Liikanen EU-suurlähettiläänä ja sihteerinä Kare Halonen.⁵⁵⁴ Tämän lisäksi valtioneuvostoon perustettiin erillinen EU-ministerityöryhmä, joka käsitteli poliittisesti vaikeimmat asiat ja valmisteli hallituksen kannan kussakin suuressa asiassa.⁵⁵⁵

Ensimmäinen suuri haaste oli edunvalvontapositionien eli neuvottelupositionien eli Suomen tavoitteiden määrittely; edunvalvojat halusivat vaikuttaa Suomen positioihin eli neuvottelupositioihin. Nämä olivat asioita, joissa tavoitteet riippuivat suljetusta markkina-asemasta, mikä avattiin sisämarkkinoiden kilpailulle. Neuvottelutavoitteiden massa oli suuri ja Kuosmanen on ne yksityiskohtaisesti käsitellyt.

Neljän vapauden periaatteen osalta tavaroiden, pääomien ja palvelujen vapaa liikkuvuus oli mahdollista hyväksyä verrattain helposti. Työvoiman liikkuvuus hyväksyttiin, koska ei ollut pelkoa Suomen perifeerisen aseman puolesta odottaa kilpailevaa halpaa työvoimaa Suomen sisämarkkinoille. Koska Suomessa pääomaliikkeet oli jo 1980-luvulla vapautettu, suuria neuvottelukysymyksiä ei ollut.⁵⁵⁶ Palvelujen alueella kansainvälinen oli 1990-alkupuolella nuorta (GATT:n Uruguay'n kierros), jolloin palvelujen regulaatio oli vielä kehittymätöntä. Liikenne-, tietoliikenne,

⁵⁵³ Kuosmanen 1999, 27–29.

⁵⁵⁴ Kuosmanen 1999, 33–35.

⁵⁵⁵ Kuosmanen 1999, 40. Poikkeus oli ratkaiseva maratonistunto, jolloin hallitus oli käytännössä jatkuvassa hälytysvalmiudessa. Tekijä.

⁵⁵⁶ Kuosmanen 1999, 63–66: ”Maastrichtin sopimuksessa se tuli osaksi primäärioikeutta. Suomessa oli 1980-luvun puoliväliin saakka voimassa lainsäädäntö, joka mahdollisti varsin laajat rajat ylittävien pääomaliikkeiden säännöstelyn. Rajoituksia alettiin purkaa omatoimisesti 1980-luvun toisella puoliskolla seurauksin, joista kiistellään yhä. Integraatiopolitiikan kannalta sääntelyn purkamisesta oli pelkästään hyviä seurauksia, sillä ilman sitä ETA- ja jäsenyysneuvottelut olisivat voineet olla huomattavasti hankalammat.”

pankkitoiminta ja arvopaperikauppa, vakuutustoiminta ja matkailu olivat tulossa sisämarkkinaohjelmaan, mutta eivät vielä tässä vaiheessa aiheuttaneet neuvotteluissa merkittäviä kysymyksiä.⁵⁵⁷ Suomen vaatimuksista vakuutuslainsäädännön muutokset olivat kuitenkin agendalla yksi viidestä tärkeimmästä neuvottelupolitiikasta, mihin palataan tuonnempana.

Suomen pääomien vapaata liikkumista koskevat neuvottelupolitiikat sisälsivät kaksi vaatimusta: siirtymäkausi suorien sijoitusten ja kiinteistö-sijoitusten vapauttamiselle vuoden 1995 loppuun saakka ja mahdollisuus rajoittaa ulkomaalaisten oikeutta hankkia Suomesta omistukseensa loma-asuntoja.⁵⁵⁸ Kilpailuasiat olivat tuttuja Suomelle jo ETA-neuvotteluista, joita hallitusneuvos Matti Vuoria veti. Kilpailupolitiikka oli siten saatu läpikäytyksi ja aihealue oli elinkeinoelämän kannalta ensiarvoisen tärkeä.⁵⁵⁹ Kilpailupolitiikka ja kilpailusäännöt Euroopan yhteisön ydinsäännöstä olivat tärkeä neuvottelualue. Ne koskivat ensinnäkin yritysten käyttäytymistä koskevia sääntöjä; kartellit, yritysten väliset sopimukset, hallitsevan aseman väärinkäyttö, fuusiot, ja toiseksi julkisen vallan toimintaa (Valtiontuet, Monopolit, Muut erivapaudet ja Julkiset hankintasäännöt). Kun nämä hyväksyttiin jo ETA-vaiheessa, Suomi avattiin kilpailulle, mikä merkitsi elinkeinoelämän rakenteisiin suuria, perusteellisia muutoksia.⁵⁶⁰ Alkoholikysymys muodosti poikkeuksen, jossa Suomi omak-sui tiukan neuvottelupolitiikan (kristillisten Toimi Kankaanniemi oli alkoholi-asioista vastaava ministeri) ja Suomi vaati tuonnin rajoituksia ja tukkumyyntimonopolin säilyttämistä vähittäismyyntimonopolin ohella, lopputuloksena oli, että Suomen oli purettava alkoholin vienti-, tuonti-, valmistus- ja tukkumyyntimonopoli.

Tutkimus- ja informaatioteknologioiden periaatteet hyväksyttiin suoraan, sillä ne puolsivat EU-jäsenyyttä. Suomella arvioitiin olevan mahdollisuus jopa 600 miljoonan markan vuosittaiseen EY-rahoitukseen ala-

⁵⁵⁷ Kuosmanen 1999, 56–61. Suomen vaatimukset olivat luottolaitosten vakavaraisuuden määrittely ja asunto-osakeyhtiöt (tuntematon omistusmuoto ulkomailla) – ei haluttu vertailltaviksi muihin arvopapereihin (tästä päästiin sopuun nopeasti), Suomen Vientiluotto, Kuntarahoitus, Teollisuuden kehitysyhteistyön rahasto, Kehitysaluerahasto – nämä haluttiin pois luottolakidirektiivistä. Kuntarahoitusta ei hyväksytty mukaan. Ulos – katsottiin, että kilpailee tavallisten rahalaitosten kanssa.

⁵⁵⁸ Kuosmanen 1999, 63–65.

⁵⁵⁹ Eurofacts Oy:n liiketoimintasuunnitelma, osa 1, 9.1.1989. Eurofacts Oy:n arkisto. Esko Antola näki perusteilla olevan konsultointiyrityksen liiketoiminnan keskeiseksi tuotealueeksi ”euroriskien integroidun lähestymistavan”, jossa ”erityisen painon niille antavat sopeutumisoongelmat, jotka johtuvat suomalaisten yritysten suhteellisen vähäisestä osallistumisesta kansainvälistymiseen ennen integraation uusinta vaihetta.” Eurofactsin liiketoimintasuunnitelmassa on tarkistuslista euroriskeistä, jossa keskeinen teema on uusien sääntöjen ja normien tulo sisämarkkinoille Valkoisen asiakirjan (Cockfield 1988) muodossa.

⁵⁶⁰ Kari Veijosen haastattelu 25.9.2015. Teollisuuden keskusliiton toimitusjohtaja Timo Relander muistutti turkulaista yritysjohtoa jo syksyllä 1987 EU:n merkittävydestä sanoilla ”se yritysjohtaja, joka ei ymmärrä tai tiedä, mitä EU merkitsee hänelle ja hänen liiketoiminnalleen, on kohta entinen yritysjohtaja”.

kohtaisissa osajohtelmissa suoritettavissa tutkimusprojekteissa, mikäli niihin pystyttäisiin osallistumaan tehokkaasti. Ympäristökysymyksissä Suomen positiot liittyivät radioaktiivisen jätteen maahantuontiin, säteilyturvalli-
suuteen, lintujen ja muiden eläimien kohteluun, uimavesien laatuun sekä nestemäisten polttoaineiden rikkipitoisuuksiin. Jälkimmäisten neuvotte-
lupositioon vaikutti Oy Teboil Ab. Suomi sai siirtymäajat.⁵⁶¹

Ydinvoiman raaka-ainemateriaalista neuvoteltiin poikkeus. Imatran Voiman Loviisan voimalan polttoaine-elementit toimitettiin yksinomaan Venäjältä, jonne myös voimalan käytetty polttoaine palautettiin. Suomi sai haluamansa poikkeuksen helposti.⁵⁶²

3.3. Työeläkkeet ja ratkaisu työeläkeyhtiöistä

Työeläkekysymykset olivat korporatioille, työmarkkinajärjestöille ja niiden vallankäytölle elintärkeitä. Sen kautta avautuu näköala, kuinka suuret vastuut pääomista, vastuista ja riskeistä liittyvät sosiaaliturvan pääomien hallintaan. Taloudellinen lama oli kaatanut säästöpankit, yrityksiä ja aiheuttanut lähes puoleen miljoonaan ihmiseen kasvaneen työttömyyden. Suomi oli kriisissä, jossa turvaa haettiin kaikkialta, missä oli kovaa maata tai tartuntapintaa. Suomen Pankki otti haltuunsa 19.9.1991 Säästöpankkien Keskusosakepankki SKOP:n. Sen jälkeen tapahtumat alkoivat vyöryä ja yritykset kaatua. Työttömyys nousi elokuusta 1991 toukokuuhun 1994 noin 354 000 henkilöllä. Vuoden 1994 toukokuussa työttömiä tilastoitiin 512 000, mikä oli 20 prosenttia työvoimasta. Sen jälkeen työttömyys kääntyi laskuun.⁵⁶³

Seuraava suuri ”ruumis” oli osuustoimintaliikkeen voimaa symboloinut Hankkija - Novera, joka teki konkurssin kesäkuussa 1992. Se herätti agrari-
lobbyn unesta ja aiheutti suuria muutoksia osuustoimintaliikkeen ajattelussa ja sisäisessä hallinnossa.⁵⁶⁴ Lokakuussa 1993 EKA-yhtymä haki itsensä yrityssaneeraukseen. Sen tytäryhtiö Kansa-Yhtymä Oy (sisältäen yhtiöt Vahinko-Kansan, Eläke-Kansan ja Henki-Kansan) julistettiin konkurssiin joulukuussa 1994.⁵⁶⁵ ”Ratkaisuksi tuli (työeläkevakuutus)kannan jakaminen

⁵⁶¹ Kuosmanen 1999, 83–84. Taustalla on vuonna 1984 toimintansa aloittaneen ympäristöministeriön toimesta ehdotetut, erityisesti Neste Oy:n myymät ”citydiesel/citybensii-ni” -tuotteet, jonka raaka-aineen yhtiö osti Neuvostoliitosta ja jalosti Suomessa.

⁵⁶² Kuosmanen 1999, 86–89.

⁵⁶³ Tilastokeskus, väestö työmarkkina-aseman mukaan 1991–1994. <http://pxnet2.stat.fi/PXWeb/pxweb/fi/StatFin/StatFin__tym__tyti/010_tyti_tau_102.px/table/tableView-Layout1/?rxid=55522c85-9792-44b8-aff9-8ce14f3a81ef>.[luettu 19.2.2017]

⁵⁶⁴ Skurnik 2005, 332–335,362.

⁵⁶⁵ Hannikainen & Vauhkonen 2012, 377–378.

toisille eläkeyhtiöille. Eläke-Kansan erityinen selvityspesä jakoi vakuutukset vuoden 1997 alusta viidelle suurimmalle työeläkeyhtiölle siten, että vakuutusten vastuuvélkojen yhteismäärä jakautui samassa suhteessa kuin vastaanottavien yhtiöitten vastuuvélat olivat jakautuneet 1994.⁵⁶⁶

Koko pankkijärjestelmä oli romahtanut sikäli, että pankkien luotonannossa oli 1980-luvulta alkaen poikettu kansainvälisestä vakavaraisuussäännöstä, jonka mukaan omavaraisuuden olisi pitänyt olla 8 prosenttia riskipainotetusta luottokannasta. ”Asiakas ei ymmärtänyt luottoriskiä”, sanoo Ilkka J. Niemi, jonka mukaan tämä riski oli valuuttakurssien vaihtelu.⁵⁶⁷ Tästä seurasi, että myös liikepankit olivat myöntäneet liikaa luottoja, joiden valuuttariskit olivat laenneet 14.11.1991 devalvaatiossa ja 1992 sen jälkeen, kun Suomen markka pantiin kellumaan. Näiden seurauksena erityisesti Jaakko Lassilan Kansallisosakepankki KOP:n hyväuskoisuus vahvaan Suomen markkaan johti siihen, että se lopulta luisui Yhdyspankkileirin syliin. Mika Tiivolan ja Ahti Hirvosen SYP oli koko ajan spekuloinut markan arvolla ja se jatkuvasti varautui devalvaatiouhkaan 1990-luvulla Björn Wahlroosin toimiessa markkinoilla näkyvänä puhutorvena. Myös Osuuspankki-ryhmä joutui turvautumaan pankkitukeen.⁵⁶⁸ Kansalaisten silmissä pankit olivat 1991 kaikkein vaikutusvaltaisin instituutio ja eliittienkin mielestä pankit olivat kuudenneksi vaikutusvaltaisin, mutta eliittien mielestä vaikutusvaltaisin oli hallitus ja eduskunta vasta sijalla 12.⁵⁶⁹

Kysymys oli myös taloudellisesta valtataistelusta Suomessa, kun Suomi neuvotteli ehdoistaan EU:n jäsenyydestä keväällä 1993. Työntekijän työeläkemaksu tuli osaksi tulosopimusta 1991.⁵⁷⁰ Työeläkemaksun kytkeytyminen Suomessa tupoon tapahtui erittäin haastavassa tilanteessa 1991, jolloin vahva markka oli kriisissä, Suomen talous syöksyi lamaan ja työnantajapuoli vaati markan devalvaatiota. Sen jälkeen, kun yliarvostettu markka oli kytketty Euroopan valuuttamekanismiin, ERM:in (Exchange Rate Mechanism), Teollisuuden keskusliiton puheenjohtaja Casimir Ehrnrooth erosi tehtävästään 9.3.1991. Tulopolitiikan kautta työeläkeyhtiöiden po-

⁵⁶⁶ Hannikainen & Vauhkonen 2012, 379; TEL- vakuutuskannan luovutussopimus 29.8.1996, ETK. Puron työryhmän kokoelma, ELKA;

⁵⁶⁷ Ilkka J. Niemen haastattelu 14.9.2015. Niemen mukaan ”Säästöpankkipuolue” esti Eduskunnassa 1986–1987 sen, että kansainvälisten vakavaraisuussääntöjen soveltaminen Suomen pankkijärjestelmään estettiin. Asiassa Juhani Riikonen (SKOP:in asiantuntija) varoitti ennakkoon seurauksista, mikäli vakavaraisuussäännökset torjuttaisiin.

⁵⁶⁸ Kuisma & Keskisarja 2012, 399–406.

⁵⁶⁹ Ruostetsaari 2017, 40–42.

⁵⁷⁰ Hannikainen & Vauhkonen 2012, 259–263,275. Työnantajan maksamaan työeläkemaksuun ehdotettiin 4 prosenttiyksikön alennusta, joka siirrettäisiin työntekijän maksettavaksi. Lopulta palkansaajat hyväksyivät 3 prosentin tason. Ratkaisu lisäsi palkansaajien kiinnostusta työeläkeyhtiöihin. Maksuusuudesta tuli pysyvä 1994 alkaen. Työntekijän eläkemaksun muutos on 50 prosenttia koko TEL -maksun muutoksesta, ellei toisin sovita. Ja järjestöt edellyttivät, että pakollinen työeläkemaksu säilyy verotuksessa vähennyskelpoisena.

liittinen merkitys korostui, koska kaikki palkansaajat kytkeytyivät aikaisempaa voimakkaammin – eivät edunsaajina, vaan myös maksajina – osaksi työeläkepolitiikkaa. Tämän johdosta työeläkeasioiden valmistelu oli hyvin merkittävä sosiaalipolitiikan kysymys.

Sosiaalinen ulottuvuus tuli perinteisen vapaakauppakäsitteistön rinnalle 1980-luvun lopulla. Silti sosiaalieläkkeet olivat kansalliseen päätösvaltaan kuuluvia asioita. Tarkoitettiin ensisijaisesti työmarkkinoita, säädöksiä ja käytäntöjä, työperusteisia etuuksia. Ja koska ne Suomessa valmisteltiin ja päätettiin osana työmarkkinajärjestöjen yhteistyötä ja toimintaa, ne olivat kilpailulainsäädännön ulkopuolella. Vakuutustoiminta kuului perinteisesti eurooppalaisten sisämarkkinoiden alaan ja ylikansallisen sääntelyn piiriin. Sen tavoitteena oli purkaa esteet jäsenmaiden yritysten keskinäiseltä kilpailulta.

Näin kysymys työeläkeyhtiöiden asemasta oli hyvin sensitiivinen teema ajankohtana, kun 1980-luvun lopulla pankkien ja vakuutusyhtiöiden pyrkimyksenä oli ollut ottaa työeläkeyhtiöt kiinteäksi osaksi omia leirejään. Puhuttiin ”finanssitavarataloista”, jolloin SYP:n ja KOP:n kiristynyt kilpailu yhdessä säännöstelyn purkamisen myötä oli keskittämässä pankkien, vakuutusyhtiöiden ja suurimpien teollisuusyritysten kohtalot harvojen päättäjien käsiin. Kasvavat työeläkerahastot, jotka olivat lähes 60 prosenttia kaikesta vakuutustoiminnasta, kiinnostivat pankkeja ja muita rahoituslaitoksia.

Työeläkelait valmisteltiin komiteassa, jossa oli etujärjestöjen edustus. Työeläkelaitosten liiton perustamisen jälkeen 1960-luvun puolivälistä lähtien työmarkkinajärjestöjen eläkeneuvotteluja käytiin liiton toimitusjohtaja Juhani Salmisen koolle kutsumana. Työeläkkeiden tasokorotus 1975 sovittiin SAK:n ja STK:n neuvotteluissa Teivo Pentikäisen johdolla. Pentikäinen johti vuosia eläkeikäkomiteaa, ja erimielisen komiteamietinnön jälkeen Juhani Salminen johti 1980-luvun puolivälissä työmarkkinajärjestöjen neuvotteluja varhaiseläkeuudistuksesta.

Palkansaajien työeläkemaksun valmistelun yhteydessä työmarkkinajärjestöt päätyivät Kari Puron apuun maksun yksityiskohtien selvittämisessä. Vähitellen vuoden 1992 aikana Puron ryhmän toiminta vakiintui, ja kun vuoden 1992 lopulla solmittuun tulopoliittisen sopimuksen eläkkeitä koskevaan osaan liittyi vielä erityisiä toimeksiantoja ja selvitystehdäviä, Puro alkoi seuraavan vuoden alusta systemaattisesti tehdä kokousmuistioita. Sosiaali- ja terveysministeriön edustaja päätettiin kutsua neuvotteluihin. Ryhmässä olivat Puron lisäksi STTK:n pääsihteeri Seppo Junttila, SAK:n toinen puheenjohtaja Raimo Kantola, Juhani Kolehmainen Eläke-Varmasta, Lasse Laatonen STK:sta, Pekka Merenheimo LTK:sta ja Risto Piekka Akavasta. Tammikuussa 1993 sovittiin, että neuvottelut seuraavan vuoden työeläkevakuutusmaksusta käytäisiin tässä ryhmässä.

Puron työryhmästä tuli työpaja Suomen työeläkepolitiikan ja -järjestelmän uudistamiseksi, jonka puitteissa ja johdolla työmarkkinajärjestöt sopivat asiat keskenään ja valmistelivat asiat valtiovallan käyttöön.

Kysymys oli sosiaaliturvajärjestelmän periaatteiden jatkuvuudesta. Samat neuvottelut käytiin kahteen kertaan, kun työeläkkeen ominaisuuksia avattiin 1990–1991 EFTA:n ja EY:n välisissä talousaluneuvotteluissa ja kaksi vuotta myöhemmin EY-jäsenyys-neuvotteluissa. EY:n komissio lähti siitä, että työeläkevakuutus kuului henkivakuutusdirektiivien soveltamisalaan. Suomen neuvottelijat taas väittivät päinvastaista. TELA ja ETK ovat muistiossa 24.4.1990 pohtineet ulkomaisen vakuutusyhtiön oikeutta harjoittaa Suomen lakisääteistä työeläkevakuutusliikettä. Palkansaajakeskusjärjestöjen ryhmä antoi kannanoton yleensä integraatiosta 13.3.1990. Neuvottelupaperiin lisättiin tel-järjestelmäpoikkeus.⁵⁷¹

Euroopan unionin sosiaaliturvalla on kolme pilaria: I julkinen eläkejärjestelmä, II yhteisrahoitteinen lisäeläkejärjestelmä ja III vapaaehtoiset eläkejärjestelyt. Ensimmäinen pilari muodostaa Suomessa 98 prosenttia koko varallisuudesta. Muissa maissa kakkonen ja kolmonen muodostaa yli puolet. Jotta Suomi pystyisi liittymään valuuttaunioniin, nämä vaativat työeläkejärjestelmän purkamista. Siis sitä, että kaikki Suomessa kuuluu ykköseen. Sitten työeläkeyhtiöt irrotettiin vakuutusyhtiöistä. Vakuutusyhtiöt ja pankit oli pantu yhteen 1980-luvulla ristiinomistuksin. EU-jäsenyys johti siihen, että silloinen vakuutusyhtiöjärjestelmä piti purkaa ja erottaa työeläkkeet, riskinotto ja vahinkovakuutus toisistaan. Ovet avattiin muillekin työeläkeyhtiöille, mutta vain ehdolla, että Suomen markkinoille tuleva maksaisi korkean vastuupääoman ja suostuisi työeläkkeiden takaisinmaksun yhteisvastuullisuuteen. Vakuutusyhtiö KANSA:n tekemä konkurssi oli opettanut systeemin yhteisvastuullisuuteen.⁵⁷²

Länsimaissa peruseläketurva on julkisissa vakuutuslaitoksissa (rahas-toissa) ja perusturva kattaa vain osan – usein alle kolmasosan – vakuutusturvasta, jota täydentävät ansiosidonnaiset ja vapaaehtoiset vakuutukset. Näin ollen pääosassa Eurostatin tilastoja työeläkevakuutus on yksityistalouden, ei julkisen talouden piirissä. Kansainvälisten tilastotoimistojen YK:n tilastotoimiston johdolla laatima 1993-SNA-käsikirja ei anna yksiselitteistä vastausta, vaan luokittelu jää poliittisen (tahdonvaraisen) päätöksen varaan.⁵⁷³ Käsikirjan mukaan julkisen sektorin sosiaaliturvarahastoihin sisällyttäminen edellyttää:

⁵⁷¹ Markku Lemmetyn haastattelu 24.8.2015; Puron työryhmän kokoelma, ELKA.

⁵⁷² Hannikainen & Vauhkonen 2012, 374–379; Piia-Noora Kaupin haastattelu 17.6.2014.

⁵⁷³ System of National Accounts 1993. YK:n johdolla laadittu käsikirja, jonka kehittämisessä ovat olleet mukana myös mm. EU, OECD, IMF ja Maailmanpankki. Lainaukset käsikirjasta sivunumeroineen ovat kursiivilla, joita tekijä kommentoi.

Ensinnäkin, työeläkejärjestelmä on osa laajempaa käsitettä ”Social security schemes”, josta sanotaan: *”Social security schemes are social insurance schemes covering the community as a whole or large sections of the community that are imposed and controlled by government units. They generally involve compulsory contributions by employees or employers or both, and the terms on which benefits are paid to recipients are determined by government units.”* (s. 124). Tässä kaikki muu täsmää julkisyhteisökäsitteen tulkinnan kanssa, mutta Suomen työeläkejärjestelmä ei ole *”controlled by government units”*, koska sitä hallinnoivat työmarkkinaosapuolet. Toisaalta yksityisen sektorin eläkerahastoihin rinnastamista näyttää puoltavan määrittely (otsikon *”The sub-sectors of the financial corporations sector”* alla): *”They [pension funds included here] are established for purposes of providing benefits on retirement for specific groups of employees. They have their own assets and liabilities and they engage in financial transactions in the market on their own account. These funds are organized, and directed, by individual private or government employers, or jointly by individual employers and their employees; and the employees and/or employers make regular contributions.”* (s. 121). Mutta Suomen työeläkejärjestelmä ei tarjoa etuja *”for specific groups of employees”*, vaan kaikille palkansaajille. Edelleen, Suomen järjestelmässä rahastot eivät ole *”organized, and directed, by individual private or government employers, or jointly by individual employers and their employees”*, vaan järjestöt johtavat. Määritelmä näyttää tarkoittavan yrityskohtaisia eläkerahastoja. Johtopäätöksenä on, ettei 1993-SNA-käsikirja määrittele yksiselitteisesti, kumpaan ryhmään pitäisi luokitella, mutta määrittelyt puhuvat vahvemmin julkisyhteisön puolesta. Näin ollen päätös valinnasta ”julkinen” vai ”yksityinen” jää poliittisen harkinnan varaan.

Suomi perusteli omaa malliaan toteamalla, että työeläkejärjestelmä on erillislainsäädännöllä järjestettyä kansallista sosiaaliturvaa, järjestelmä on luonteeltaan pääosin jakojärjestelmä, sillä vakuutusmaksutuloista rahastoidaan vain noin neljännes, työeläkejärjestelmää hoitavat pääosin voittoa tuottamattomat toimijat, jotka ovat konkurssiyhteisvastuussa, työeläkeyhtiöiden omistajat saavat vain rajoitetun tuoton sijoitukselleen ja vakuutusmaksut asettaa sosiaali- ja terveysministeriö.⁵⁷⁴

⁵⁷⁴ TEL-järjestelmä sovittiin jätettäväksi henkivakuutusdirektiivin ulkopuolelle, EY:n komission kanta 79/267/EEC ja 90/619/EEC, Muistio 707 Luottamuksellinen. Antti Satulin laatiman muistion mukaan ratkaisu oli täysin Suomen neuvottelutavoitteiden mukainen. Sen sijaan Satuli huomauttaa, että komissio ei hyväksynyt Suomen argumentteja siitä, että kyseessä on sosiaaliturvajärjestelmä, vaan katsoi, että vakuutusyhtiöt toimivat omalla riskillään; STM:n ja työeläkeyhtiöiden neuvottelutilaisuus 13.1.1993, Muistio 31.12.1992. UM Arkisto 4; STM:n muistio 8.4.1993: The Nature of the Activities of the TEL-Companies in relation to the Concept of ”Own Risk”. UM Arkisto 4; Puron työryhmän kokoelma, ELKA.

Kahri ”pitää mahdollisena” (eli ei myönnä eikä kiellä), että ulkomaisen eläkevakuutusyhtiöiden tulo Suomen markkinoille estettiin konseptiolla, jossa työeläkeyhtiöt eriytettiin omiksi (keskinäisiksi = yksityisiksi) yhtiöiksi muusta vakuutustoiminnasta (ja jossa työeläkeyhtiöiden yhteiskorvausvastuu muodostui toiseksi kynnystä korottavaksi tekijäksi).⁵⁷⁵

Henkivakuutusdirektiivit kodifioitiin yhdeksi direktiiviksi ja se kiristi komission kantaa direktiiviksi, joka sisälsi oikeuden tarjota vapaasti rajat ylittäviä palveluja.⁵⁷⁶ Tämän johdosta lakisääteinen vakuutus eriytettiin tyystin muusta vakuutustoiminnasta. Komission virkamiehet olivat lopulta oikeassa marssia ulos neuvottelusta, kun suomalaiset vain tivasiivat täsmällistä määrittelyä direktiivin tekstille, erityisesti ”oman riskin” käsitteestä TEL -yhtiössä.⁵⁷⁷ Työmarkkinajärjestöt ja Sosiaali- ja terveysministeriö olivat laatineet asiassa erityisen muistion, jossa korostettiin TEL -eläkkeiden olevan osa sosiaaliturvaa, eivätkä TEL -yhtiöt kuulu ensimmäisen henkivakuutusdirektiivin piiriin, korvaustasoilla ei kilpailla, useimmat eläkkeet rahoitetaan pay-as-you-go -järjestelmällä, matemaattiset reservit kattavat vain osan eläkevastuista, reservejä täydennetään yhteisvastuullisesti työeläkeyhtiöiden kesken, laki suojaa eläkerahastot konkurssilta, yhtiöillä on yhteisvastuu eläkkeiden maksuista, maksukykyvaatimus on alhaisempi kuin henkivakuutusdirektiivit vaativat, perustamis pääoma ja vakuuspääoma on alhainen, työeläkeyhtiöt eivät tuota voittoa riskipääomasijoittajille ja sijoittamissäännöt ovat verrattain säädellyt.⁵⁷⁸

Tämä merkitsi, että sama yhtiö ei voinut myydä sekä pakollisia työeläkevakuutuksia että vapaaehtoisia eläke- tai muitakaan henkivakuutuksia. EY:n komissio tyytyi ETA-sopimuksessa siihen, että työeläkevakuuttamiseen voi ryhtyä vain Suomeen perustettu yhtiö, joskin myös

⁵⁷⁵ Tapani Kahri haastattelu 10.11.2014. Sen sijaan Arto Ojala, Jukka Ahtela ja Markku Lemmetty katsovat, että asiallisesti ottaen näin estettiin ulkomaalaisten tulo markkinoille.

⁵⁷⁶ Neuvoston direktiivi 92/96/ETY, annettu 10 päivänä marraskuuta 1992, henkivakuutuksen ensivakuutusta koskevien lakien, asetusten ja hallinnollisten määräysten yhteensovittamisesta sekä direktiivien 79/267/ETY ja 90/619/ETY muuttamisesta (kolmas henkivakuutusdirektiivi). EYVL L 360, 9.12.1992, s. 1–27. (Suomenk. erityispainos: Luku 06 Nide 003 s. 180–202); Asia olisi tullut eteen EU-liittymisneuvotteluista riippumatta, sillä EFTA-maat sitoutuivat ETA-sopimuksessa noudattamaan myös myöhempiä EU-lainsäädäntöä; Hannikainen & Vauhkonen 2012, 388.

⁵⁷⁷ Kokousmuistio: Direktiivejä ja TEL:iä koskeva kokous Brysselissä 4.2.1993, Kokousselostus 26.3.1993, Alustava kokousselostus 17.4.1993, TELA, ETA/EY-neuvottelut, kääre Kokousselostukset/Heikkilä. Puron työryhmän kokoelma, ELKA; Palvelujen ja pääomien vapaa liikkuminen, Erillismappi Työeläkejärjestelmä 1: 29.5.1993, Muistio 455 Salainen. Signum 37.47 EY - Suomi jäsenyys, D:no 1992/23969, UM Arkisto 4;

⁵⁷⁸ Palvelujen ja pääomien vapaa liikkuminen, Erillismappi Työeläkejärjestelmä 1: The Ministry of Social Affairs and Health: The nature of the activities of the TEL-companies in relation to the concept of ”own risk”. Signum 37.47 EY-Suomi jäsenyys, D:no 1992/23969, UM Arkisto 4.

ulkomainen yhtiö voi tuollaisen yhtiön perustaa. Tämä periaate kesti myös Suomen liittyessä EU:n jäseneksi.⁵⁷⁹

Neuvottelupolitiota luotaessa vain yksi eturyhmä pyrki saamaan aikaan kilpailua vakuutusosalalla – vakuutusmeklarit, jotka olivat liikkeellä liian myöhään 8.6.1993 tavoitellakseen tapaturmavakuutusten ja ryhmähenkivakuutusten saamiseksi kilpailun piiriin.⁵⁸⁰ Kirjeeseen vastasivat työmarkkinajärjestöt ja tapaturmavakuutusyhtiöt 22.6.1993 yhteisellä kirjeellä, jossa vedottiin ”jo saavutettuun” tulokseen, että lakisääteinen sosiaaliturva jää vahinkovakuutusdirektiivien soveltamisalan ulkopuolelle.⁵⁸¹

Vaikka Suomi oli hyväksynyt EU:n kilpailupolitiikan peruseriaatteet EY:n jäsenyysneuvotteluissa käytännössä sellaisenaan, onnistui se neuvottelemaan työeläkejärjestelmänsä merkittävän poikkeuksen pitäen työmarkkinajärjestöjen hallitsemat eläkeyhtiöt EU:n eläkevakuutuksien kilpailun eli henkivakuutusdirektiivin ulkopuolella.⁵⁸²

Hannikaisen ja Vauhkonen mukaan keskeinen rajanveto tehtiin jo ETA-neuvotteluissa vuosina 1990–1992 siinä, määritelläänkö työeläkevakuutus osaksi henkivakuutusliikettä, sillä tähän liittyvä liiketoiminta oli vapautettu kilpailulle Euroopan yhteisöjen piirissä jo vuonna 1979 henkivakuutusdirektiivin muodossa sekä uudistetulla henkivakuutusdirektiivillä 1990. ”Työeläkejärjestelmän kannalta neuvotteluissa oli kuitenkin kysymys koko järjestelmän peruseriaatteiden jatkuvuudesta.” Suomen järjestelmä soveltui huonosti tähän kokonaisuuteen, jota Hannikainen & Vauhkonen ovat kuvanneet seuraavasti: ”Työeläkevakuutusten hinta ei suinkaan määräytynyt avoimesti kilpailuilla markkinoilla, vaan EY:lle vaikeasti ymmärrettävällä tavalla sosiaaliministeriön, työeläkelaitosten ja työmarkkinajärjestöjen yhteisen päätöksentekomenettelyn tuloksena.”⁵⁸³

⁵⁷⁹ Confidential report HLNG/II/W 16/91, Brussels 25.2.1991. TELA, ETA/EY-neuvottelut, ELKA. Vrt. Nykypäivä 15.1.1993. Kilpailu vai sosialisointi. STM:n kansliapäällikkö von Herten tammikuussa 1993 Nykypäivässä liitti kysymyksen ulkomaisen kilpailun sallimisesta työeläkeyhtiöiden keskittymispyrkimyksiin. Hän uhkasi markkinan avaamista ulkomaiselle kilpailulle tai valtiollistamiselle, mikäli hankkeilla olevat vakuutusalan fuusiot ja niihin tähtäävät osakekaupat luovat duopoliset markkinat. Tällä viitattiin Eläke-Varman ja Ilmarisen asemaan.

⁵⁸⁰ Palvelujen ja pääomien vapaa liikkuminen, Erillismappi Työtapaturmavakuutus 2, Vakuutusmeklariyhdistyksen kirje 8.6.1993. Signum 37.47 EY-Suomi jäsenyys, D:no 1992/23969, UM Arkisto 4.

⁵⁸¹ Palvelujen ja pääomien vapaa liikkuminen, Erillismappi Työtapaturmavakuutus 2; Kirjeen lähettäjät olivat Teollisuuden ja Työnantajien Keskusliitto TT, SAK, Akava, STTK ja Tapaturmavakuutusyhtiöiden liitto. Signum 37.47 EY-Suomi jäsenyys, D:no 1992/23969, UM Arkisto 4.

⁵⁸² Kuosmanen 1999, 57–59. EU:n kilpailupolitiikan edellyttämänä eläkevakuutusyhtiöt piti eriyttää emoyhtiöstään erillisiksi vakuutusyhtiöiksi, jotta eläkeyhtiöt eivät voisi saada kilpailuetua erityisasemastaan. Myös ulkomaisille toimijoille tuli saada oikeus perustaa eläkevakuutusyhtiö Suomeen ehtona etabloituminen ja saman valvonnan piiriin osallistuminen.

⁵⁸³ Hannikainen & Vauhkonen 2012, 386–389.

Euroopan komissio lähti niin ETA-neuvotteluissa kuin EU:n jäsenyysneuvotteluissa siitä, että Suomen työeläkevakuutus kuului henkivakuutusdirektiivin soveltamisalaan.

Kuosmanen mukaan eläkejärjestelmän pitäminen EU:n henkivakuutusdirektiivin ulkopuolella oli Suomen tärkeimpiä reunaehtoja ja viiden tärkeimmän neuvotteluposition joukossa. Kuosmanen kuvaa TEL-kysymystä ”erittäin merkittäväksi asiaksi”. Eläkevakuutusta koskevat neuvottelut saatiin päätökseen jo neuvottelujen aikaisessa vaiheessa kesäkuussa 1993. EY hyväksyi Suomen keskeisen argumentin siitä, että työeläkkeet ovat osa sosiaaliturvaa. Kuosmanen mukaan ”näin ei kylläkään tapahtunut automaattisesti, vaan oli tulosta pitkästä ja intensiivisestä epävirallisesta neuvottelu- ja taivutteluprosessista.”⁵⁸⁴

Poliittisen vaikuttamisen näkökulmasta TEL-ratkaisu näyttäytyy Suomen voittona valmistautumisessa talous- ja rahaliittoon kytkeytymisen kannalta sekä toisaalta työmarkkinajärjestöjen vaikutusvallan kasvuna prosessissa, jossa Suomi integroituu yhteismarkkinoihin. Erityisesti vaikutusvallan kasvupotentiaali liittyy palkansaajajärjestöihin. Työmarkkinajärjestöjen hallinnoimat ja eläkevakuutusjärjestelmän muodostamat eläkevarat tulivat legitiimiksi ja viralliseksi osaksi Suomen julkista taloutta, vaikka toiselta puolen juridisesti järjestelmän katsottiin olevan yksityinen työeläkejärjestelmä. Eläkevarat tultiin jatkossa luokittelemaan Suomen julkisen sektorin tilastoihin.

Valtiovarainministeriössä kansantalousosastolla pitkän uran virkamiehenä tehneen Jorma Tuukkasen mukaan Suomen yksityisen eläkevakuutusjärjestelmän liittäminen osaksi kansantalouden tilinpidon julkisen sektorin tilastoja kesti noin kymmenen vuotta.⁵⁸⁵ Tilastokeskus muutti kansantalouden tilinpidon luokituksia 31.3.1993 ja päätti eläkevarojen sijoittamisesta sosiaaliturvaan.⁵⁸⁶ Päätöksessä perusteltiin luokittelumuutosta 1) julkisen sektorin kontrollin voimakkuudella työeläkelaitoksiin, 2) työeläkejärjestelmää kollektiivisena sopimuksena, 3) työeläkelaitosten toi-

⁵⁸⁴ Kuosmanen 1999, 57–59.

⁵⁸⁵ Jorma Tuukkasen haastattelu 1.12.2014. ”Me olimme VM:n kansantalousosastolla, jota Sixten (Korkman) veti, jo 1980-luvun loppupuolella sisällyttäneet yksityiset työeläkelaitokset osaksi julkistaloutta, koska nähtiin niin iso yhteisvastaullinen elementti tässä. Katsoimme, että eläkkeet oli yksinkertaisesti vain annettu niille (työmarkkinajärjestöille) hoidettavaksi – iso julkinen tehtävä! Meidän (VM:n) kaikissa katsauksissa oli jo vuodesta 1988 lähtien liitetty työeläkelaitokset osaksi julkistaloutta. Asia siis käytännössä lähti liikkeelle jo 6 vuotta ennen Tilastokeskuksen luokituspäätöstä. Tilastokeskus oli jo 1990-luvulla sitä mieltä, että tämä on hyvä – olisihan se kummallista, jos Suomesta ainoastaan vain kansaneläkkeet olisi osa julkista taloutta – sehän on vain 1/10 eläkemenosta. Oli kummallista, jos näitä ei voisi laittaa julkiseen talouteen. STM:n Heikkilä ja kumppanit eivät olleet mukana tässä...” Jorma Heikkilä oli yksi EU-jäsenyysneuvottelijoista.

⁵⁸⁶ Tilastokeskus 31.3.1993, Päätös työeläkelaitosten luokittelusta institutionaalisissa sektoriluokituksessa. Tilastokeskuksen verkkosivut, WWW-dokumentti <https://tilastokeskus.fi/static/media/uploads/meta/luokitukset/tel_luokituspaatos_1993.pdf> [luettu 6.1.2016].

minta ei tähtää voitontavoitteluun, 4) kansantalouden tilinpidon laadinnan ja tietojen tulkinnan kannalta työeläkelaitosten luokittelu sosiaaliturvarahastoihin on hallittavampaa kuin vakuutuslaitossektoriin ja 5) muutos selkeyttää julkisen sektorin kansainvälistä vertailtavuutta.

Tilastokeskuksen mukaan ”luokitusasema muuttaa julkisen sektorin rahoitusaseman kuvaajana käytettävää julkisyhteisöjen nettoluotonantoa. Tiedoissa on kuitenkin pyrittävä erottamaan valtion rahoitusasema koko sektorin rahoitusasemasta. Kansantalouden tilinpidon yhteydessä laadittavissa veroastelaskelmissa esitetään uuden rajauksen mukainen veroasteluku. Kokonaisveroastetta ei enää lasketa. Julkisten menojen osuus bruttokansantuotteesta kuvaavassa tunnusluvussa otetaan myös käyttöön sektorin uusi rajaus.”⁵⁸⁷

Asiasta sovittiin myös Eurostatin kanssa. Päätöksellä siirtää eläkevarat osaksi julkista taloutta oli lopulta ratkaiseva merkitys Suomen EMU-kriteerien täyttämiseksi. Tuukkasen mukaan VM:ssä tiedettiin tarkkaan, ettei laman kourissa pyristellyt Suomi pystyisi EU-jäsenyyden kynnyksellä kytkeytymään EMU:un ilman kansantalouden tilinpidon laskentakriteerien muuttamista: “Kun tuli lama, haluttiin täyttää ehdot. Lähdin viemään asiaa eteenpäin Tilastokeskuksen suuntaan. Esimieheni Sailas antoi meille hyvin vastuuta.”

Suomen liityttyä Euroopan unionin jäseneksi Komissio alkoi epäillä, aikooko Suomi harhauttaa komissiota, koska julkinen velkakin mahtui EMU-kriteereihin. Komissio kuitenkin hyväksyi laaditun aineiston, että työeläkejärjestelmä Suomessa käytännössä noudattaa julkista tehtävää. Siinä listattiin perusteet julkisen sektorin luokituksesta. Tuukkasen mukaan lama-aikana työeläkelaitokset ostivat Suomen valtion velkaa omaan salkkuunsa. Se vähensi julkista velkaamme.⁵⁸⁸

⁵⁸⁷ Tilastokeskus 31.3.1993. Luokittelumuutoksessa samaan sektoriin sisällytettiin työeläkeyhtiöiden, -kassojen ja -säätiöiden ohella Kuntien Eläkevakuutus, LEL- työeläkekassa, Maatalousyrittäjien eläkelaitos, Merimieseläkekassa sekä Esiintyvien taiteilijoiden eläkekassa ja Eläketurvakeskus. Työttömyyskassat ja niiden keskuskassa sekä koulutus- ja erorahasto sisällytettiin edelleen sosiaaliturvarahastot -sektoriin. Valtion eläke-rahasto jäi luokituksen ulkopuolelle, koska se ei ole itsenäinen institutionaalinen yksikkö. Lakisääteinen tapaturmavakuutus, työntekijäin ryhmähenkivakuutus sekä liikennevakuutus jäivät edelleen vakuutuslaitossektoriin.

⁵⁸⁸ Jorma Tuukkasen haastattelu 1.12.2014; Euroopan komission muistio 9.3.1995/II/01905: Pension system in Finland, Tekijän hallussa. “The attached note describes the main features of the Finnish employment pension system. It also presents the principal reasons why it was decided in 1993 to reclassify the pension funds for both private sector and local authority employees to the general government sector in the Finnish national accounts (previously these funds were classified as “other financial institutions”). The regular large surpluses of the funds help to reduce the general government deficit (by 4% of GDP in 1994) as now measured, and that part (one fifth) of their financial assets invested in government paper helps to reduce the general government consolidated gross debt (by some 8% of GDP in 1994).

Kysymys oli merkittävästä tilastollisesta päätöksestä. Suomessa työeläkeyhtiöiden uudelleen organisoituminen erillisiksi keskinäisiksi ja yksityisiksi yhtiöiksi tapahtui samanaikaisesti, kun koko pankki- ja rahoitusala oli meneillään suuria uudelleen järjestelyjä. Henkivakuutus- ja vahinkovakuutusyhtiöt irrotettiin työeläkeyhtiöistä ja samalla pankkien kaavailemat finanssitalohankkeet kaatuivat kahteen tekijään. Toisaalta lama heikensi 1990-luvun Suomessa pankkien vakavaraisuutta ja toisaalta EU-jäsenyysneuvotteluissa oli hyväksyttävä joko eurooppalainen avoin kilpailu sisämarkkinoilla tai koko finanssialan uudelleen järjestely Suomessa.⁵⁸⁹ Jälkimmäinen kehitys oli alkanut taloudellisesta lamasta. Kaikessa hiljaisuudessa oli luotu kansankapitalismin muoto eli työeläkevarallisuus.

Työeläkejärjestelmän sisällyttäminen sen pakollisuuden vuoksi osaksi julkista sektoria toi Suomelle rahoitustasapainon BKT-suhteeseen pysyvän kahden prosenttiyksikön suuruisen ”hyvän miehen lisän”. Tilastooperaatio oli merkittävä sisäpoliittisista syistä. EMU-operaatio se ei Korkmanin mukaan ollut.⁵⁹⁰ Mutta Sailaksen mukaan oli sitäkin. ”Systeemi rakennettiin yksityisten yritysten toiminnan varaan eli julkinen järjestelmä oli muodollisesti ja tosiasiallisesti yksityinen. Tämä puri Eurostatiin, joka hyväksyi suomalaisen mallin laskentatavaksi eli yksityinen eläkevarallisuus hyväksyttiin kansantaloudessa osaksi julkista varallisuutta. Palkansaajat olivat yksityisen linjauksen kannalla. Alijäämäkriteeri oli hallitseva tekijä päätöksenteon kannalta. Tavoitteena oli, että julkisen talouden suhde BKT:hen oli ylijäämäinen.”⁵⁹¹

Kosmetiikan arvo tilastoissa oli 50 miljardia markkaa. Tilastokeskus toimii valtiovarainministeriön alaisuudessa ja poliittisessa ohjauksessa.⁵⁹² Vuoden 1993 oloissa, jolloin valtiontalous oli hädässä, EU-jäsenyysneuvottelut olivat kesken ja edessä oli lopputuloksesta kansanäänestys, tilastojen sopivuus jäsenyyden kannattajille ja vastustajille oli merkittävä kysymys. Jos talousmittarit olisivat näyttäneet, ettei Suomi ole EMU-kelpoinen, se olisi ollut vastustajille tärkeä lyömäase.

⁵⁸⁹ Eurofacts Oy teki 1991–1992 vakuutusyhtiö Kalevan toimeksiannosta poliittisen riskikartoituksen siitä, miten vakuutusalan säilyminen ”nykymuotoisena” (1990) olisi mahdollista, jos Suomi liittyisi EU:n jäseneksi. EU:n vakuutusdirektiivi ja suomalainen telvakuutus. Eurofacts Oy:n arkisto.

⁵⁹⁰ Sixten Korkmanin sähköposti 12.11.2015 tekijälle: ”Tietenkin ymmärsimme, että tämä kaunistaa lukuja tavalla, joka voi olla petollinen. Siksi vaadimme minun aikani, että julkisen talouden ylijäämän normaalioloissa pitäisi olla noin +3 prosenttia BKT:stä, ei suinkaan -3 prosenttia. EMU ei tuolloin ollut mielestäni millään tavalla esillä.”

⁵⁹¹ Raimo Sailaksen haastattelu 22.10.2014. ”TEL- perustamisratkaisu lähti siitä, että eläkeitä maksetaan enemmän kuin maksetaan eläkkeitä ulos. Eläkevarat ovat nyt kaksi kolmannesta BKT:sta. Kansantalouden julkisen sektorin osuuden kivijalat ovat valtio, kunnat ja sosiaaliturvarahastot. Jälkimmäiseen osaan kuuluvat kuntien eläkevakuutusyhtiö KEVA, valtion eläkerahasto VER ja yksityiset eläkeyhtiöt kuten Varma ja Ilmarinen.”

⁵⁹² Laki tilastokeskuksesta 48/1992. Annettu 24.1.1992, voimaan 1.3.1992.

Ilkka Kanerva näkee asian poliittisen toteuttavuuden kannalta; vaikka tilastointihanke lähti liikkeelle jo 1980-luvun lopulla, tilastot ”ovat itse asiassa olleet aivan välttämättömiä myös itse lopputuloksen kannalta”.⁵⁹³ Eriävien näkökulmien taustalta heijastuu se, kuinka herkkä kysymys liittyminen rahaliittoon ja markasta luopuminen oli. Tilasto-operaatio – olipa se poliittinen tai virkamieslähtöinen – loi tulevalle kansanäänestykselle EU-jäsenyydestä mielikuvaa realistisesta taloudellisesta pohjasta osallistua rahaliittoon, joka oli leivottu osaksi jäsenyyden kovaa ydintä.

Vasta 2014 valtiovarainministeriön toimesta on Talouspolitiikan arviointineuvoston raportissa voitu julkisesti analysoida valuuttaunioniin liittymistä työeläkerahastojen vivutuksella: ”Eläkerahastojen ylijäämää tarvitaan eläkevastuiden kattamiseen eikä sitä valtion eläkerahastoa lukuun ottamatta voida käyttää muun julkisen talouden alijäämän kattamiseen. Ilman eläkerahastoja rakenteellinen jäämä olisi ollut negatiivinen jo vuodesta 2004 asti ja rakenteellinen alijäämä olisi kasvanut nopeasti ylittäen 4 prosenttia vuonna 2010. Valtiontalouden sopeutustoimet ovat sittemmin pienentäneet alijäämää hieman, mutta vielä vuosina 2013 ja 2014 rakenteellinen alijäämä olisi ollut ilman eläkerahastoja 3 prosenttia.”⁵⁹⁴

Yksityisalojen tel-sijoituskanta muuttui jaksolla 1997–2010 merkittävästi. Yli puolet sijoituksista meni ulkomaille, kun 1997 vain alle viisi prosenttia oli ulkomaisia sijoituksia.⁵⁹⁵ Kansainvälisessä vertailussa suomalaisten kotitalouksien säästämisaste onkin alhaisempi verrattuna esimerkiksi EU:n keskimääräiseen tasoon. Yksi selittävä tekijä on se, että eläkesäästöjen rahastoinnista vastaavat työeläkelaitokset luetaan Suomen tapauksessa julkiseen sektoriin. Työeläkerahastojen kautta tapahtuva eläkesäästäminen ei siten kirjaudu tilinpidossa kotitaloussektorin säästämiseksi samassa määrin kuin monissa muissa maissa.⁵⁹⁶

⁵⁹³ Ilkka Kanervan sähköposti tekijälle 6.3.2016. Kanerva toimi ministerinä valtioneuvoston kansliassa 1987–1991 Harri Holkerin hallituksessa ja työministerinä 1991–1995 Esko Ahon hallituksessa.

⁵⁹⁴ Talouspolitiikan arviointineuvosto 2014, 38–39.

⁵⁹⁵ Hannikainen & Vauhkonen 2012, 439.

⁵⁹⁶ Valtiovarainministeriön Taloudellinen katsaus, kevät 2013. Valtiovarainministeriön julkaisuja (8a/2013). Valtiovarainministeriö, Kansantaloussosasto 13.5.2014 Talouspolitiikan hallinta ja ohjaus EU:ssa ja euroalueella. ”Ennaltaehkäisevän asetuksen (1466/97) mukaan jäsenvaltioiden on laadittava vuosittain ohjelma, jossa ne asettavat vakauden ja kestävyuden turvaavan keskipitkän aikavälin tavoitteen (MTO) ja osoittavat, kuinka tämä tavoite saavutetaan. Euroalueen jäsenvaltiot laativat vakausohjelman ja sen ulkopuoliset maat lähentymisohjelman. MTO:n on turvattava kestävyys ja se, että 3 %:n viitearvo ei ylitä normaalien suhdannevaihtelujen olosuhteissa. Korjaavassa asetuksessa (1467/97) perustettiin ns. liiallisen alijäämän menettely. Se koskee alijäämätilanteen toteamista, korjaavien toimien mitoitusta ja arviointia sekä päätöksentekoa menettelyn purkamiseksi. Alijäämämenettely koskee kaikkia jäsenvaltioita, mutta mahdolliset seuraamukset (sanktiot) koskevat vain euroalueen jäsenvaltioita.”

Hannikaisen ja Vauhkonen mukaan ”kärjistäen voi sanoa, että jos työeläkejärjestelmään lisätään markkinakilpailun elementtejä, kyseenalaistuu sen poikkeusasema suhteessa henkivakuutusdirektiiviin, ja jos taas korostetaan työeläkelaitosten yhteisvastuuta ja järjestelmän piirissä tehtävää yhteistyötä, herää epäily epätarkoituksenmukaisesta kilpailun rajoittamisesta hajautetussa sosiaalivakuutusjärjestelmässä.”⁵⁹⁷

Työeläkeinstituution poliittinen merkitys julkiselle taloudelle on rahassa ollut merkittävä ja siksi korporatiivisen järjestelmän vaikutusvalta on ollut kasvussa, kun se oli olennainen osa EU:n liittymissopimuksen ”suomalaista mallia”. Työmarkkinajärjestöjen osuus jaksolla 1975–2015 julkisista menoista nousi 6 prosentista 20 prosenttiin ja julkisista tuloista 10 prosentista 20 prosenttiin.⁵⁹⁸

3.4. Maatalousneuvottelut EU:n kanssa

Suomen etupiirien vaatimukset EC-/EU-neuvotteluissa

EU:n yhteinen maatalouspolitiikka (CAP, Common agricultural policy) on rakentunut suuremmissa määrin suoran tuen varaan kuin Suomessa sovellettu pohjoismainen malli, joka on pyrkinyt tukemaan ensisijaisesti tuottajahintoja.⁵⁹⁹ EY-jäsenyys merkitsi Suomen integroimista Euroopan yhteiseen maatalouspolitiikkaan. Suomen maatalouspolitiikka oli 1960-luvulta alkaen yrittänyt ehkäistä ylituotantoa, josta tärkein tuote oli voi.⁶⁰⁰

Suomen ja Euroopan talousyhteisön maatalouspolitiikat olivat perusteiltaan samanlaisia, mutta Suomessa tuottajahinnat olivat nousseet korkeammiksi. Sittenmin 1990-luvulla ja 2000-luvun alussa siirryttiin järjestelmään, jossa tuottajahintojen tukeminen pääosin korvattiin suoralla tulotuella. Se oli vastoin Suomen maataloustuottajien kantaa. Jäsenyydellä oli suuri vaikutus maatalojen tulonmuodostukseen, koska tuotteista

⁵⁹⁷ Hannikainen & Vauhkonen 2012, 389.

⁵⁹⁸ Ks. liite 4, liitetaulukko 4: Työmarkkinajärjestöjen osuus julkisesta toiminnasta 1975–2015. Tilastokeskus. Suomen veropoliittinen (ja myös menopoliittinen) päätöksenteko poikkeaa paljon kansainvälisestä käytännöstä. Se on hajautunut kolmelle eri taholle eli eduskunnalle (valtio), kunnanvaltuustoille (kunnat) ja työmarkkinajärjestöille – ellei peräti neljälle, jos liiketoimintaa harjoittavat valtion ja kuntien liikelaitokset lasketaan mukaan. Pois lukien vapaaehtoiset työttömyysvakuutusmaksut, joita ei lasketa julkisyhteisöjen tuloiksi. Julkisyhteisöjen taloudesta päätettäessä työmarkkinajärjestöjen rooli on kasvanut. Vuonna 2015 korporaatioiden suoran päätöksenteon piirissä oli noin viidennes julkisyhteisöjen tuloista ja menoista, vaikka perustuslaissa julkisen vallan tehtävien hoito on asetettu yksinomaan yleisissä vaaleissa valittujen kansanedustajien (valtio) ja kunnanvaltuutettujen (kunnat) tehtäviksi.

⁵⁹⁹ Paavonen 2006, 176–177.

⁶⁰⁰ Kettunen 1992, 126–130; Pietilä 1994.

saatava hinta laskisi varsin voimakkaasti. Lisäksi vanha tukijärjestelmä poistuisi ja tilalle tulisi uusi – CAP-järjestelmä, EU:n yhteinen maatalouspolitiikka. Se rakentui 1990-luvulla kolmen periaatteen varaan: maataloustuotteiden yhteismarkkinoihin, yhteisöpreferenssiin ja rahoitukselliseen solidaarisuuteen.⁶⁰¹

Vielä 1970-luvun alkupuolella Suomen ja EY:n tuottajahintatasot olivat lähellä toisiaan. Tätä tosiseikkaa on pidetty esimerkkinä Suomen maatalouspolitiikan epäonnistumisesta, maataloustuottajien liian hyvästä onnistumisesta tavoitteidensa ajamisessa ja liian suuresta otteesta poliittisessa propagandassa.⁶⁰² Ahon hallituksen maatalousministeri Martti Puran mukaan ”vain harvat poliitikot ymmärsivät maataloustulolain logiikan. Se oli neuvotteluprosessi, jossa palkansaaja- Suomi neuvotteli maatalous- Suomen kanssa”. Pura viittaa Maaseudun tulevaisuudessa 10.10.1991 olleeseen Heikki Haaviston kirjoitukseen. Oli syntymässä kolmikantaprobleema. Kun maataloudesta oli sovittu kaksikantaisesti linjalla MTK-valtio, niin nyt neuvotteluihin tuli maatalouslakineuvottelukunnassa palkansaajapuoli mukaan. Oli pysyvää ylituotantoa. Jos toi, piti maksaa maailmanmarkkinahinnan ja Suomen hinnan erotus, ja jos vei, niin sai rahaa.⁶⁰³

Toisen maailmansodan jälkeisen teollisuusmaiden maatalouspolitiikka johti ylituotantoon ja maailmanmarkkinahinnat olivat tuntuvasti alemmat kuin Suomen, Ruotsin, Norjan tai jopa EY:n kotimarkkinahinnat. Myös Suomessa maatalouspolitiikka koki arvostelua. Esimerkiksi Työväen Taloudellisen tutkimuslaitoksen johtaja Heikki Oksanen päätteli, että 22 miljardia oli se kansantaloudellinen hyvinvointitappio, joka aiheutui maatalouden suojelusta ja se vastasi 7:ää prosenttia bruttokansantuotteesta.⁶⁰⁴ Toinen esimerkki: Volasen mukaan 1980-luvulla OECD:n laskema Suomen maatalouden tuki oli noussut 12 miljardista markasta 37 miljardiin ja samalla 12 prosentista 72 prosenttiin tuotannon arvosta. OECD laski PSE-tuen siten, että se oli maataloustuotteiden kotimaisen hintatason ja maailmanmarkkinahintojen välinen ero lisättynä budjetin maataloustukimäärärahoilla.⁶⁰⁵

⁶⁰¹ VATT 1994, 1,4. Elintarviketalouden sopeuttaminen EU-kilpailukykyiseksi. VATT Helsinki. Yhteismarkkinoilla maataloustuotteet voivat liikkua yhteisön sisällä maasta toiseen mahdollisimman vapaasti. Yhteisöpreferenssi tarkoittaa jäsenmaiden tuotteiden etuoikeutta muun maailman tuotteisiin verrattuna. Kun yhteisön tuotehinnat ovat maailmanmarkkinahintojen yläpuolella, yhteisön maataloutta on suojattava rajasuojan avulla muualta tapahtuvaa tuontia vastaan. Solidaarisuudella tarkoitetaan yhteisen maatalouspolitiikan kustannusten kattamista yhteisön budjetista.

⁶⁰² Kuosmanen 1999, 93; Ulpu Iivarin haastattelu 25.9.2014. Ulpu Iivarin mukaan MTK on ollut Suomen paras lobbausfirma: ei voinut olla tulopoliittista ratkaisua, ellei ollut maatalousratkaisua.

⁶⁰³ Martti Puran haastattelu 22.10.2013; Maaseudun Tulevaisuus 10.10.1991, Heikki Haaviston kirjoitus.

⁶⁰⁴ Paavonen 2006, 172–173; Suomen Sosialidemokraatti 8.5.1985, Heikki Oksasen esitys.

Maatalous oli EU-jäsenyysneuvottelujen tärkein asia neuvottelutulosten hyväksyttävyyden kannalta. Mistään muusta tulos ei ollut kiinni niin paljon kuin maataloudesta. Vuonna 1991 pääministeripuolue Keskusta oli jakautunut kahtia sekä EU-jäsenyyden suhteen yleensä että maatalouden takia – asia koettiin koko maatalouselinkeinon säilymisen kannalta elämän ja kuoleman kysymyksenä.⁶⁰⁶

Elintarviketalouden kannalta kaksi tahoja on erityisen tärkeitä tässä tutkimuksessa – MTK ja Elintarviketeollisuusliitto ETL. Järjestöistä MTK asettui ensin jäsenyyshakemusta ja sitten jäsenyyttä vastaan. Järjestöllä oli oma toimisto Brysselissä jo syksystä 1991 alkaen.⁶⁰⁷ Maataloutta pidettiin epäyhtälönä; Suomen maatalouden integroimista Euroopan yhteisön maatalouspolitiikkaan ei pidetty mahdollisena.⁶⁰⁸ Ilman maataloustuotteiden tuottajahintatasojen suurta eroa maatalouden sopeutumisessa EY:n yhteiseen maatalouspolitiikkaan ei olisi ollut mitään järjestyttävää. Ne olivat Suomessa huomattavasti korkeammat kuin EY:ssä, noin 50 prosenttia korkeammat. Toisaalta ilman 1991–1992 devalvaatioita tilanne olisi ollut jopa paljon pahempi.⁶⁰⁹ Alkutuotevähennys (ATV) toi maataloustuotteiden hinnat lähemmäksi maailmanmarkkinahintoja. Vuonna 1993 tätä tukea maksettiin 5,3 miljardia markkaa. ATV-korjatuilla hinnoilla elintarviketeollisuus osti tarvitsemansa raaka-aineet kotimaasta. Rajasuoja turvasi kotimaisen tuotannon ja elintarvikkeiden jalostuksen. Maidolle ATV-tuki 1993 oli 1,85 miljardia, lihalle 1,45 miljardia ja viljalle 0,93 miljardia markkaa.⁶¹⁰ Yksityisen teollisuuden mielestä raaka-

⁶⁰⁶ Volanen 2015; Erityinen ongelma oli tuottajahintatason ero EU-maihin ja jalostuksen ylikapasiteetti, jonka markkinaympäristössä maksaisivat osuuskuntien jäsenet sekä tuottajahinnassa että markkinoinnin vaikeuksina. Vaikka perinteistä tuotantokapasiteettia oli runsaasti, uuteen ympäristöön tarvittaviin investointeihin tarvittiin uusia pääomia ja sen mukaisia rakenteita kuten osuuskuntien enemmistönä omistamia osakeyhtiöitä. Risto Volanen sähköposti tekijälle 16.7.2015; Kettunen 1991, 5–11. Producer Subsidy Equivalent, PSE määritellään kotimaisen hinnan ja maailmanmarkkinahinnan (referenssihinnan) erotuksena. Kuosmanen 1999, 90–91.

⁶⁰⁷ Vesa & Rahola 2007, 31–32. ”Tutkimusosaston johtaja Keijo Hyvönen totuttiin näkemään noihin aikoihin MTK:n käytävillä kinalossa mahtava paperipino. Kun sen paksuutta ihmeteltiin, niin Hyvönen vastasi, että siinähan oli vasta EY:n direktiivien sisällysluettelo. Opiskeltavaa siis riitti. EU:ssa voimassa ollut lainsäädäntöä oli kaikkiaan noin 60 000 sivua.”

⁶⁰⁸ Esa Härmälän haastattelu 10.6.2014. Härmälä toimi 1984–1987 Suomen EY-edustustossa maatalousasioiden avustajana. ”Aloitin kesällä 1987 MTK:n kauppapoliittisena asiamiehenä, ja osastonjohtajana, eli hoidin ulkomaansuhteita. 1990 kaverini Esko Aho pyrki keskustan johtoon. Autoin häntä, ja lopulta minusta tuli Ahon hallituksen talouspoliittinen erityisavustaja. Minun kohtaloni oli ratkaista, miten epäyhtälöstä saadaan yhtälö. Uskoa antoi visio siitä, että maataloudesta tulisi Euroopan unionissa kansantaloudelle plussaa, toisin sanoen, että maatalous ei olisi pelkkiä tukia vievä toimiala, vaan esimerkiksi perinteisten maataloustuotteiden viennin tuet maksettaisiin yhteisellä rahoituksella EU:n kassasta”.

⁶⁰⁹ Kuosmanen 1999, 90.

⁶¹⁰ VATT 1994, 11–12.

aineiden hintojen tulisi EY-jäsenyydessä laskea vähintään ATV:n verran, ellei jopa merkittävästi enemmän.⁶¹¹

MTK:n ja ETL:n intressit olivat monimutkainen yhtälö, jossa oli kilpailua ja yhteistyötä. Tuottajien elintarvikeyrityksistä suurimmat olivat Valio ja lihanjalostusyrietykset sekä viljaa ja öljykasveja jalostava Raisio Yhtymä, jonka suuriin omistajiin kuului mm. MTK:n puheenjohtaja Heikki Haavisto.

EY-jäsenyyden hakeminen kuitenkin yllätti Suomen parhaana pidetyn lobbausjärjestön MTK:n.⁶¹² Sen vaikutusvallassa ollut maa- ja metsätalousministeriön kansainvälinen osaaminen oli keskittynyt kehitysyhteistyöhön ja idänkauppaan. EY:n yhteisestä maatalouspolitiikasta oli ohuelti osaamista.⁶¹³ Maatalouden osalta valtiovallan perehtyneisyys EY:n suurimpaan rahoituskoneeseen maatalouspolitiikkaan oli ohut.⁶¹⁴

MTK:ssa järjestettiin 5.12.1991 keskustelutilaisuus, jossa olivat läsnä Heikki Haavisto, Markku Nevala, Toivo. T. Pohjala, Reino Uronen ja Veli Sundbäck, jolta Haavisto kysyi kantaa Suomen EY-jäsenyyteen. Sundbäckin mukaan jäsenyyteen valmistautuminen on otettava realiteettina ja että virkamiesvalmistelu saataisiin UM:ssä valmiiksi 15.12.1991. Vastaus tarkoitti, että Suomen virallinen kanta jäsenyyteen oli syntynyt. Vaikka MTK vastusti Suomen EY-jäsenyyttä, se piti sitä todennäköisenä. MTK alkoi valmistella jo syksyllä 1991 yhdessä Ahon ja hänen avustajiensa kanssa maataloudelle siirtymäkauden tukiratkaisuja 10–15 vuodeksi. Ajatus maatalouden suuresta tukipaketista oli lähinnä Härmälän idea, jota oli kehitelty myös Haaviston kesällä 1991 vetämän Pellervon Harvard-ryhmässä.⁶¹⁵

MTK:n haasteena oli luoda oma kansallinen tukijärjestelmä EU-jäsenyyden varalle mieluummin pysyväksi tai edes pitkäksi siirtymäajaksi. Se merkitsi kansallista preferenssiä ja kansallista solidaarisuutta CAP:n periaatteiden valossa. Vuoden 1992 aikana MTK:n yhteydenpito Ahon

⁶¹¹ Jyrki Ala-Peijari 9.7.1993. Muistio. Elintarviketeollisuusliitto: EY-KULUTTAJAHINTA-LASKELMAT.

⁶¹² MTK:n johtokunnan pöytäkirja 7.5.1991 6§. Jouko Niemisen muistio EY:n maatalouspolitiikasta on ensimmäinen dokumentti asiassa. MTK:n johtokunta käsitteli EY-kysymystä ”muuna maatalouspoliittisena asiana”. MTK:n arkisto.

⁶¹³ MTK:n johtokunnan pöytäkirja 22.10.1991 4§: selostus ETA:n ja EY:n suhteista. MTK:n arkisto.

⁶¹⁴ Vesa & Rahola 2007, 28. Haaviston mukaan ministeriö ei ollut MTK:n vaikutusvallassa. MTK:n johtokunnan pöytäkirjojen 1991–1994 valossa ministeriön virkamiehet kävivät usein kokouksissa selostamassa asioita.

⁶¹⁵ MTK:n johtokunnan pöytäkirja 4.12.1991: Haavisto kertoi, että ”ETA-sopimuksen hyväksyminen näyttää epävarmalta”; Uimonen 1995, 168–169. ”Tukipakettia puuhattiin täyttää häkää jo marraskuun alussa 1991 Kesärannan palavereissa. Härmälä pyörittä neuvotteluja tukipaketista suvereenisti yhteistyössä MTK:n kanssa syksystä 1991 keväeseen 1993, jolloin hän siirtyi pois Ahon esikunnasta ulkoministeriöön EU-neuvottelijaksi. Maatalousministeriöllä ja muilla hallituspuolueilla ei ollut paketin valmistelussa keskeistä roolia tuolloin eikä myöhemminkään.” Vrt. Skurnik 2005, 61–68.

hallitukseen tiivistyi ja maaliskuussa 1992 MTK ryhtyi pohtimaan neuvottelutavoitteita.⁶¹⁶

Syyskuussa 1992 Elintarviketeollisuusliiton (ETL) johtoelimet kokoon tuivat useaan otteeseen luomaan alan teollisuuden kantoja, kun maatalouden ja elintarviketeollisuuden neuvottelutavoitteista neuvoteltiin Matti Vuorian vetämässä työryhmässä. ETL:n varatoimitusjohtaja Matti Hannula, jota pidettiin sosialidemokraattien ja siten myös ammattiyhdistysliikkeen luottohenkilönä toimialalla, selosti maatalouden ja elintarvikkeiden hintojen keskinäisiä riippuvuuksia. Niillä oli poliittinen kytkentä, jolloin elintarviketeollisuuden ”on otettava huomioon myös todennäköisyys voiko vaihtoehto ylipäänsä toteutua”.⁶¹⁷ Raaka-aineiden hinnantasausten menettely ETA-alueen kaupassa oli toteutumassa 1.7.1993 alkaen, jolloin hinnantasaus perustuisi todelliseen reseptiin ja Suomen ja EY:n väliseen eroon tasattavissa raaka-aineissa. Tavoitteeksi ETL:n työvaliokunta oli 17.9.1992 asettanut, että ETA-menettely ulotettaisiin kaikkia maataloustuotteita koskevaksi ja tästä käynnistettäisiin erilliset neuvottelut EY:n kanssa.⁶¹⁸

Matti Hannula selosti asiaa ETL:n hallituksessa, jolle kerrottiin teollisuuden sopeutumisajan olevan 5 vuotta alkaen 1993. Teollisuus oli jakautunut kahteen leiriin ansaintalogiikkojensa osalta; maataloustuottajien omistamaan, joka hankki subventiot sisältävät raaka-aineensa omistajiltaan, ja yksityiseen teollisuuteen. Ero oli siinä, että yksityinen teollisuus pyrki kilpailuttamaan raaka-ainehankintansa ja ostamaan ne tarvittaessa vaikkapa edullisemmin ulkomailta, minkä EU-jäsenyys mahdollistaisi. Hannulan mukaan teollisuuden rajasuojan siirtymäajat olisivat raaka-aineille sopeutumisajan alussa 100, 75, 40 ja 0 prosenttia laskettuna ja -lostusmarginaalista eli rajasuoja madaltuisi viidessä vuodessa. Kaikkien teollisuustuotteiden teollisuussuoja alennettaisiin nollassa 31.12.1997 mennessä.⁶¹⁹ Elintarviketeollisuusliitto julkisti kantansa, että Suomessa olisi heti EY-jäsenyyden alkaessa siirryttävä EY-tasoihin raaka-ainehintoihin. MTK vaati 15 vuoden siirtymäaikaa elintarvikkeiden raaka-aineille EY-jäsenyyden toteutuessa.⁶²⁰

⁶¹⁶ MTK:n johtokunnassa alettiin käsitellä yhä enemmän kansainvälisiä kysymyksiä. MTK:n johtokunnan pöytäkirjat 1992, johtokunnan pöytäkirja 11.3.1992. MTK:n arkisto.

⁶¹⁷ Elintarviketeollisuusliiton hallituksen kokous 1.9.1992, 4§ EY-neuvottelutavoitteet, ETL 267. Pöytäkirjat 1991–1993, 38, ELKA.

⁶¹⁸ Elintarviketeollisuusliiton hallituksen kokous 29.9.1992, 4§ EY-neuvottelutavoitteet, ETL 267. Pöytäkirjat 1991–1993, 38, ELKA.

⁶¹⁹ Elintarviketeollisuusliiton hallituksen kokous 29.9.1992, 4§ EY-neuvottelutavoitteet, ETL 267. Pöytäkirjat 1991–1993, 38, ELKA.

⁶²⁰ HS 30.9.1992. ”Elintarviketeollisuus vaatii elintarvikkeiden raaka-aineille EY-hintoja”. Toimittaja Pellervo Alanen loi artikkelillaan mielikuvan kahdesta hintatasosta: halvoista EY-hinnoista ja kalliista subventiohinnoista.

Esa Härmälän mukaan MTK ja poliittinen keskusta olivat hyvin valmistuneet EU-jäsenyysneuvotteluihin, jos sitä vertasi muiden puolueiden valmiuksiin agraarilobbyn intressipiirissä.⁶²¹ Haaviston mukaan asia ei ollut näin, koska MTK keskittyi vastustamaan neuvottelujen aloittamista.⁶²²

Se jakoi myös Elintarviketeollisuuden jäsenyritykset kahteen leiriin – tuottajiin ja yksityisiin. Tuottajien omistamat yritykset, tuottajaosuuskunnat, saivat omistajahyötyä vihreästä ECU:sta, koska niiden omistajille maksettiin tuotantokorvauksia. Yksityinen elintarviketeollisuus koki vihreissä ECU:issa maksetut tuottajien saamat tuet ylihinnitteluksi, rent-seekingin tarkoittamaksi kuppaukseksi, koska niiden raaka-aineiden hinnat olisivat – ainakin siirtymävaiheen ajaksi – vihreän ECU:n verran kalliimpia kuin maailmanmarkkinahinta.⁶²³ Neuvotteluhistoriat ovat kautta linjan unohtaneet vihreän ECU:n olemassaolon ennen Suomen jäsenyyttä. Kun MTK:n ja ETL:n näkemyksissä oli hintakonflikti, tietämättömyys vihreästä valuutasta kuumensi konfliktia vielä lisää.

Suomen markka oli pantu kellumaan 8.9.1992 ja sen arvo suhteessa ECU:un heikkeni 27 prosenttia. Tästä seurasi, että maataloustukea ja elintarvikkeiden hintoja koskevat keskustelut olivat erittäin vaikeita myös suuren yleisön kannalta. Kaikki muut olivat ulkopuolisen asemassa, kuten saattoi olla mediakin, jolle vihreän ECU:n arvo ja englanninkielinen positiopaperi olivat tuntemattomia aina elokuun lopulle 1993.⁶²⁴ EU:ssa oli ollut jo 1960-luvulta alkaen käytössä ns. vihreä ECU, eli maataloustukien maksuissa käytetty ”vihreä” korkeampi valuutan vaihtokurssi, jota vähitellen nostettiin ECU:n keskipurssia korkeammalle tasolle. Tavoitteena oli turvata EEC:n sisällä maataloustuottajien tulotaso valuuttakurssivaihteluilta.⁶²⁵

⁶²¹ Esa Härmälän haastattelu 10.6.2014. Kokoomuksen tilanteella Härmälä tarkoittaa ulkomaankauppaministeri Pertti Salolaista ja hänen vaikeuksiaan kokoomuksessa ja hallituksessa. ”1980-luvulla elettiin nousukautta, mutta talouden putoaminen alkoi, kun Ahon hallitus aloitti toimintansa. Syksyllä 1991 Valion majalla pidettiin Ahon hallituksen esikunnan neuvonpito, jossa todettiin, että Suomen pitää liittyä Euroopan yhteisöihin. Vaikein kysymys oli maatalous, ja se minulle valkeni hyvin nopeasti.” Härmälä aloitti MTK:n puheenjohtajana 18.5.1994 ja oli tehtävässä vuoteen 2006 saakka, jolloin siirtyi Euroopan lannoitustuottajien (European Fertilizers Manufacturers Association, EFMA) liiton toimitusjohtajaksi ja 2014 Metsähallituksen toimitusjohtajaksi.

⁶²² Heikki Haaviston haastattelu 29.10.2013.

⁶²³ Signeeraamaton muistio 8.3.1993 ”Maataloustuotteiden hinnoittelun yhdenmukaistaminen EY:n hinnoittelujärjestelmään”; Signeeraamaton muistio 8.3.1993 ”Yhteenveto elintarviketeollisuuden hinnoittelusta EY –jäsenyyden alusta”. Jälkimmäisessä on otettu huomioon vihreä ECU, jonka kurssiksi on laskettu 15.2.1993 FIM 8,4. Tekijän hallussa.

⁶²⁴ HS 27.8.1993 ja HS 1.9.1993. Ulkoasiainministeriön tiedotteessa 25.8.1993 ei mainita vihreää valuuttaa. Suomen markka kytkettiin ERM:iin lokakuussa 1996 arvolla 1 ECU = 5,8 FIM.

⁶²⁵ ”Agriculture in the European Union - Statistical and economic information 2001”. Euroopan komission verkkosivut <http://ec.europa.eu/agriculture/agrista/2001/table_en/curren.htm/> [sivu luettu 1.2.2016]. Vihreän ECU:n muuntokurssi oli tarkkaan ottaen 1,208953.

”Neuvoteltaessa Suomen liittymisestä EU:n jäseneksi ECU:n kurssi oli 6,3 mk ja vihreän ECU:n 7,0 mk. Vihreät ECU -määräiset tuet ja hinnat muutettiin markkinaecuiksi kertomalla ne luvulla 1,2.”⁶²⁶ Kiista ilmeni siten, että ulkopuolinen saattoi tulkita yhden ECU:n tuen merkitsevän 6,3 markan tukea maataloudelle, kun taas todellinen tuki maksettiin kansallisessa valuutassa, jolloin laskutapa oli vihreä ECU ja maksu oli 7 markkaa tai yli sen. Suurelle yleisölle vihreä ECU oli tuntematon käsite.

Keskeinen koordinoiva, mutta vähitellen heikentyvä aatteellinen yhteistoimintajärjestö Pellervo-seura pyrki ennakoimaan taloudellisia ja poliittisia muutoksia. Pellervolaisen näkemyksen mukaan elintarvikeosuustoiminnan keskeinen kysymys on, miten kyetään kansainvälisen kaupan vapautumisen ja Euroopan yhdentymiskehityksen vuoksi ylläpitämään kannattavaa maataloutta. Mikäli osuuskunnat etsivät yhdessä välittömät tavoitteet ylittävää strategista kilpailuetua, on tämän edellyttämä työnjako, koordinaatio ja voimavarojen kokoaminen päätettävä riskin kantavien jäsenomistajien toimesta, ja päätösten toteuttamisesta vastaavalla toimivalla johdolla on oltava jäsenomistajien ja heidän omistajiensa suora tuki. ”Käytännössä tämä merkitsee sitä, että keskusliikkeen tai osuuskuntien omistaman yrityksen hallinnon tulee olla reaalisesti jäsenomistajien ohjauksessa.” Volasen mukaan pellervolaista strategiatyötä jatkettiin osallistumalla Heikki Haaviston johdolla Harvard Business Schoolissa Michael Porterin⁶²⁷ kilpailustrategiaa käsittelevään seminaariin kesäkuussa 1992.⁶²⁸

ETL:n hallituksessa 7.1.1993 Itikka-Lihapolarin Seppo Paatelainen ja Valion Matti Kavetvuori sanoutuivat irti liiton EY- neuvottelutavoitteista. Näin elintarviketeollisuus jakautui kahteen leiriin – tuottajiin ja yksityisiin.⁶²⁹ Maatalous ja elintarviketeollisuus olivat huonoissa puheväleissä. MTK:n johtokunnassa 13.1.1993 käsiteltiin EY-neuvottelutavoitteiden täsmennetty luonnos, jonka hinnaksi arvioitiin 8,8 miljardia markkaa. Kansallinen hintapoliittinen tuki haluttiin säilyttää, EU:lle ehdotettiin 5 C-tukialuetta, aluetta, jossa Pohjoismaissa on 190 vrk:n kasvukausi ja lisäksi rahoitus- ja verojärjestelyjä. MTK halusi myös säilyttää alkutuotevähennyksen (ATV) suoraksi tueksi. Samalla MTK teki yhteistyösopimuksen EU:n jäsenmaiden maataloustuottaja- ja osuustoimintajärjestön COPA

⁶²⁶ Heikkilä 1998, 9; OECD 1998, 70–71.

⁶²⁷ Porter oli Suomen hallinnon ja elinkeinoelämän piirissä arvostettu asiantuntija, jonka mallien pohjalta mm. Ahon hallituksen elinkeino- ja työvoimapolitiittiset uudistukset lähtivät liikkeelle; Matti Vuorian haastattelu 22.7.2015.

⁶²⁸ Volasen sähköposti tekijälle 16.7.2015, ”Pellervolaisen osuustoiminnan rakenteellisia ongelmia”. Esimerkkinä agraariliiketoiminnan suuresta osuustoiminnallisesta murroksesta, jossa liiketoiminta oli karannut omistajien valvonnan ulottumattomiin, oli Hankkija–Noveran konkurssi kesäkuussa 1992.

⁶²⁹ Elintarviketeollisuusliiton hallituksen kokous 7.1.1993, 6§ EY-neuvottelutavoitteet, ETL 267. Pöytäkirjat 1991–1993, 38. ELKA

(Comité des organisations professionnelles agricoles) ja COGECA:n (Comité général de la coopération agricole de l'Union européenne) kanssa EY-jäsenyyttä edeltäväksi neuvotteluajaksi. Sopimusta voidaan tulkita erityisesti MTK:n varautumisena ja valmistautumisena EY-jäsenyyteen, jolloin Heikki Haavisto näki, että oli parempi mennä EY:n jäseneksi ennen Itä-Euroopan maiden tuloa.⁶³⁰

Tilanteet alkoivat kärjistyä kevään 1993 aikana myös Keskustan sisällä. Puran mukaan MTK:lla oli kaksoisstrategia, se pelasi kaksilla korteilla, kun Väyrynen yritti kaataa hallitusta 1993, jolloin MTK jakoi äänensä. Kansalaisten mielissä Purasta oli leivottu roisto, vaikka hän katsoi tekevänsä MTK:n kanssa yhteistyötä. ”Suomalaisen klubin Sipilä-kabinetissa minulle sanottiin syksyllä 1991: me tulemme arvostelevaan hallitusta, mutta jäsenyys Euroopan yhteisöjen kanssa pitää hoitaa. Se on projekti, joka pitää viedä loppuun. MTK ei todellisuudessa vastustanut EU-jäsenyyttä, vaan otti jäsenyyden tapahtuvana tosiasiana.”⁶³¹ Haavistolla on täysin eri käsitys kuin Puralla.⁶³²

Oppositiojohtaja Paavo Lipponen mukaan hallitukselta oli vaadittava ”kunnollisia tietoja EY-neuvotteluja varten tehdyistä maatalouslaskelmista, niitä kun ei siihen mennessä ollut saatu ensimmäisiäkään, vaan ainoastaan maataloustuottajien keskusjärjestön propagandalaskelmat.”⁶³³ Härmälän mukaan ”Ahon hallituspiirissä päätettiin, että asetamme kunnianhimoiset tavoitteet EU-jäsenyydelle ja että asetamme kansalliset reunaehdot. Maatalouden osalta on todettava, että ETA-sopimuksessa kansallinen maatalouspolitiikka olisi säilynyt, kun taas EY-jäsenyyden tullessa kyseeseen kansallisesta maatalouspolitiikasta olisi luovuttava.”⁶³⁴ MTK:n strategian päälinja oli säilyttää erityiskohtelu Suomessa myös EY-jäsenyyden oloissa.

⁶³⁰ MTK:n johtokunnan pöytäkirja 13.1.1993 4S. Liite: Maatalouskysymykset EY-jäsenyyden neuvotteluissa. MTK 26.1.1993. SALAINEN. MTK:n arkisto. Sopimuspöytäkirja - liite nro 3: Sopimuspöytäkirja eräiden EFTA-maiden kansallisten maataloustuottajajärjestöjen osallistumisesta COPA:n työskentelyyn. ”Artikla 1.1. ... tarkoituksena on organisoida yhteistyö ... sellaiseksi, että se mahdollisimman hyvin tyydyttää maataloutta yleensä laajentuneessa Euroopan yhteisössä tulevaisuudessa. Artikla 1.2. Tämän sopimuspöytäkirjan puitteissa tehdyt järjestelyt COPA:n ja ko. järjestön välillä lakkaavat olemasta voimassa siitä päivästä lähtien, kun asianomainen EFTA-maa on liittynyt EY:hyn.” Vrt. Vesa ja Rahola 2007, 28–30.

⁶³¹ Martti Puran haastattelu 22.10.2013; Risto Volasen sähköposti tekijälle 26.6.2015: ”Myöhemmin olen usein ajatellut, että Heikki Haavisto oli tammikuusta 1991 alkaen ollut Suomen EU-jäsenyyden suhteen kuin Mannerheim toisessa maailmansodassa – hänellä oli visio lopputuloksesta ja tavoitteena mahdollisimman hyvä tappio.”; Heikki Haaviston sähköposti tekijälle 30.1.2016. Haavisto kiistää, että Suomalaisella klubilla olisi keskusteltu Puran kertomalla tavalla.

⁶³² Heikki Haaviston haastattelu 29.10.2013.

⁶³³ Lipponen 2014, 446.

⁶³⁴ Esa Härmälän haastattelu 10.6.2014.

Haavisto ulkoasiainministeriksi

Alkuvuodesta 1993 keskustan sisällä alkoi kahtiajakautuminen. Ulkoministeri Paavo Väyrynen pyrki kaatamaan hallituksen, syrjäyttämään Esko Ahon, estämään EU-jäsenyysneuvottelujen onnistumisen sekä hän olisi voittaessaan voinut käydä presidentinvaalikampanjan pääministerin paikalta 1994 tammikuussa.⁶³⁵ Keskusta oli hajalla vappuun 1993 tultaessa.

Väyrynen sanoi tehneensä kokonaisarvion 1993 poliittisesta tilanteesta. Se poikkesi paljon siitä, mitä julkisuudessa oli esitetty. Keskustassa oli suurta tyytymättömyyttä Ahon hallituksen talouspolitiikkaan. ”Mielestäni hallitus oli kaadettava ja laajennettava sitä sosialidemokraattien suuntaan. Vaikka määränemistösäännöksiä oli lievennetty, tarvittiin Ahon hallitusta laajempi pohja tekemään vaikeat poliittiset päätökset.”⁶³⁶

Väyrysen mukaan presidentti Koivisto vastusti tätä – ja Aho. Presidenttiehdokkuutta tavoitteleva Ahtisaari odotti tilanteen kehitystä. Keskustan kannatus oli heikko. SDP:n kannatus lähenteli mittauksissa jopa 35 prosenttia. Presidentinvaaleilla olisi EU-ratkaisulle annettu kokonaan uusi suunta. Vaaleissa loppusuoralle pääsi lopulta kaksi EU-jäsenyyttä kannattanutta ehdokasta (Rehn ja Ahtisaari).⁶³⁷ Jos presidentinvaalien loppuvaiheessa tammikuussa 1994 olisi ollut kaksi ehdokasta, jotka olisivat olleet eri mieltä EU-jäsenyydestä, Suomi ei olisi tehnyt jäsenyyspäätöstä ja minusta olisi tullut presidentti, kulki Väyrysen ajatus.⁶³⁸

Aho tarjoutui Väyrykselle luopumaan paikastaan hallituksessa ja jäämään sen ulkopuolelle, kun Väyrynen oli tarjonnut Aholle ulkoministerin pestiä. Kun Esko Aholla oli vuorokausi aikaa löytää Väyrysen sijaan uusi ulkoministeri, Haavisto suostui lopulta nopeasti. Haaviston mukaan kyseessä oli yksinomaan pääministerin neuvokkuus, mutta toisaalta nimitys nähtiin muissa eturyhmissä siten, että agraarilobby saisi sanoa EU-ratkaisussa viimeisen sanan. ”Jos olisin kieltäytynyt Ahon tarjouksesta, hän olisi voinut tyrmentä kritiikkini jäsenyyden ehdoista ja vedota siihen, että oli tarjonnut minulle mahdollisuutta neuvotella jäsenyysehdoista. Näin, että Euroopan Unioni lisäsi turvallisuuttamme”, kertoo Haavisto, jonka mukaan Väyrysen suunnitelmissa oli sosialidemokraattien ja keskustan hallitus.⁶³⁹

⁶³⁵ Aho 1998, 96–101.

⁶³⁶ Paavo Väyrysen haastattelu 17.8.2015; Koivisto Mauno 1995. Koivisto vahvistaa Väyrysen pyrkimyksen laajentaa hallituspohjaa ja sen, että kevään aikana käytiin monia eri keskusteluja keskustan, sosialidemokraattien ja presidentin välillä.

⁶³⁷ Hämäläinen 1998, 100. ”Voi vain arvata, mikä merkitys sillä olisi ollut, jos ehdokkaat olisivat olleet erimielisiä.”

⁶³⁸ Paavo Väyrysen haastattelu 17.8.2015.

⁶³⁹ Heikki Haaviston haastattelu 29.10.2014. Haaviston mukaan ykkösehdokas olisi ollut Esko Ollila, keskustalaisen talouspolitiikan aivot, tai Osuuspankkien kakkosjohtaja Matti Liukkonen, joka oli osuustoiminnallisen pääoman kansainvälistymisessä keskeinen hahmo. Erikseen on pantava merkille, että Haavisto osaa venäjän kieltä.

Presidentti Mauno Koiviston mukaan ”Haaviston nimi oli ilmeinen yllätys niin Väyrykselle kuin kaikille muillekin. Yllättävä se oli minullekin, ja kun Aho esitti, että ratkaisu tehtäisiin ennen Väyrysen lehdistötilaisuutta, ajattelin, että katos poikaa.”⁶⁴⁰

Väyrysen mukaan Haavisto oli ollut siihen saakka EY-jäsenyyden tiukka vastustaja. Tuottajien johtajalla ei voinut olla virallisesti muuta kantaa. Haavisto oli jyrissyt esimerkiksi Aholle 7.10.1991 Kesärannassa järjestetyssä aamuneuvottelussa, että hänen kantansa on EI. ”Haaviston ryhtyminen keväällä 1993 ulkoministeriksi merkitsi minun kannaltani katsotuna sitä, että Haavisto luopui periaatteistaan päästessään ministeriksi.”⁶⁴¹ Poliittisesti Haavisto oli Aholle ”namupala”. Hän oli MTK- taustansa vuoksi keskustassa vähintään yhtä hyvä EY-jäsenyyden takuumies kuin Väyrynen, ehkä jopa parempi. Kehen viljelijät luottaisivat enemmän kuin pitkäaikaiseen järjestöjohtajaansa? Oli päivän selvää, ettei Haavisto suosittele EY-jäsenyyttä, jos jäsenyys ehdot muodostuisivat hänestä kohutuuttomiksi.⁶⁴²

Jos hallitus olisi syystä tai toisesta kaatunut, EU-jäsenyysneuvottelut ja niiden lopputuloksena saavutettavan neuvottelutuloksen hyväksyttävyyys, joka oli tarkoitus viedä kansanäänestykseen, olisi heikentynyt. Ajoiko MTK EU-jäsenyyttä kaksilla korteilla, kuten Pura sanoo? Härmälän mukaan ”noinkin sen voi sanoa, mutta meille oli tärkeitä, että EU-jäsenyys ei saa kaatua maatalouteen. Helsingissä ja Brysselissä selostin asiaa MTK:n puheenjohtajan ominaisuudessa toteamalla, että MTK:n kanta EU-jäsenyyteen on ”sectoral-no”.”⁶⁴³

Politiikan pyöröovi toimi: kaappasiko MTK hallinnon?

Käytännössä MTK otti ajajan paikan EU-jäsenyysneuvotteluissa Haaviston hahmossa. Kaikki neuvotteluja koskeva olennainen informaatio, valmisteluaineisto ja osallistuminen strategiseen päätöksentekoon oli nyt Haaviston käsissä. MTK otti haltuunsa Suomen neuvottelijoiden ”maatalousasiantuntijuuden”. Haavisto ei tätä käsitystä hyväksy, vaan katsoo toimineensa keskustapuolueen jäsenenä Ahon pyynnöstä.⁶⁴⁴ Sen sijaan Haaviston mukaan ”lobbauksessa kaikkein merkittävintä on se, että päättäjillä on oikeat tiedot. Päättäjät tekevät yllättävän vähillä tiedoilla päätöksiä. Tämän takia vastuullinen lobbaus on positiivinen asia. Yhteinen maatalouspolitiikka, elintarvikehuolto ja ylituotanto ovat kaikki asioita,

⁶⁴⁰ Koivisto Mauno 1994, 356.

⁶⁴¹ Väyrynen 17.8.2015. ”Penkkivalistuksesta” Suomen Linja.

⁶⁴² Uimonen 1995, 176–177.

⁶⁴³ Esa Härmälän haastattelu 10.6.2014.

⁶⁴⁴ Heikki Haaviston sähköposti tekijälle 19.6.2016.

joissa ongelma on ollut siinä, että ei olla tunnettu päätöksentekoon vaikuttavia faktoja.”⁶⁴⁵

Haaviston ja neuvotteluvaltuuskunnan puheenjohtajan, ulkomaankauppa-ministeri Pertti Salolaisen välille kehkeytyikin jännite, joka kuvaa myös heidän taustavoimiensa asennoitumista. Salolaisen mukaan Suomi ei olisi voinut liittyä EU:n jäseneksi ilman maatalousratkaisua, joka tyydytti Haavistoa ja MTK:a.⁶⁴⁶ ”Haaviston nimityksellä oli merkittäviä vaikutuksia. Maatalouskysymyksiin saatiin neuvottelujen johtoon mies, joka hallitsi ne suvereenisti. Ja toisaalta neuvotteluja arvostelevilta vietiin hampaat suusta”, sanoi pääministeri Aho, joka keväällä 1993 oli keskellä hallituskriisiä.⁶⁴⁷

Haaviston tultua valituksi ulkoasiainministeriksi huhtikuussa 1993 jaettiin EY-neuvottelujen maatalousjaostolle maatalouden tukilaskelmia. Niiden kokonaistaloudellisia vaikutuksia arvioitiin suhteessa noin 7 000 miljoonan markan EY-jäsenmaksusuuteen, jota kuvattiin tulonsiirroksi ”ulkomaille”. ”Toisaalta vaihtotasetta vahvistaisivat EY:n meille maataloustuotannon laajuuden perusteella maksamat tulonsiirrot”.⁶⁴⁸ Muistiossa pohdittiin maatalouden tukia kahden päävaihtoehdon valossa, joita olivat EY-jäsenyys ja toisaalta vallitseva tukijärjestelmä, joka ei ollut EY:n yhteisen maatalouspolitiikan piirissä. Muistiossa esitetyn käsityksen mukaan ruuan kuluttajahinnat alenisivat 15 prosenttia, mutta tuottajahinnat 50 prosenttia. EY-vaihtoehdossa maataloustuen kokonaistarve olisi 6 600 – 8 600 miljoonaa markkaa. EY-neuvottelutavoitteiden haarukkaa pohdittiin ”omavaraisuustasolla” ja ”maksimitasolla”, jolloin jälkimmäinen sisälsi idean vientituesta. EY:n yhteisen maatalouspolitiikan perusteiden muuttaminen nähtiin ”varsinaisena” neuvottelutavoitteena, mikä tarkoittaisi 1 300 – 1 600 miljoonaa markkaa pohjoista tukea. ”Muu tuki kuuluu jo nykyisiin EY:n tukijärjestelmiin”. Muistio myös toteaa, että valtiovarainministeriön (VM) ja maa- ja metsätalousministeriön (MMM) käsitykset maatalouden kustannustasoista poikkesivat toisistaan. ”EY-jäsenyyden budjettivaikutuksia arvioitaessa on myös huomattava, että yhteiseen maatalouspolitiikkaan liittyäessä ei maataloudelta voida enää periä Suomen valtion budjettiin

⁶⁴⁵ Heikki Haaviston haastattelu 29.10.2013. ”MTK:n tavoitteena oli rajasuojoissa vähintään 10 vuoden siirtymäaika. EU:ssa ei jäsenmaiden enemmistö hyväksynyt tätä, vaan vaati, että jokaisen hakijamaan, myös Suomen, oli itse vastattava rajasuojojen kustannuksista. Suomen tavoite muuttaa EU:n maatalouspolitiikkaa paremmin epäedullisia luonnonolojamme huomioonottavaksi oli epärealistinen. Suomen neuvottelutavoitteiden olisi tullut perustua EU:n maatalouspolitiikan soveltamiseen Suomen olosuhteisiin. Keskimääräisiin hehtaarisatoihin perustuva CAP-tuki jäi Suomessa kohtuuttoman pieneksi, sillä neljään vuoteen, joiden perusteella tuki EU:ssa määriteltiin, sisältyi Suomessa kaksi paha katoavuotta. Koska koko Suomi ei päässyt pysyvän kansallisen tuen piiriin siirtyä maataloustuotantomme pohjoiseen.”

⁶⁴⁶ Pertti Salolaisen haastattelu 14.9.2015.

⁶⁴⁷ Esko Ahon haastattelu 30.3.2017.

⁶⁴⁸ Maatalous 1.7–31.8.1993, MUISTIO 10.5.1993 Luottamuksellinen, Maatalouden tukilaskelmat. Signum 37.52 EY-Suomi jäsenyys, 1992/D:no 23853, UM Arkisto 4.

markkinoimismaksuja, tulleja, tuontimaksuja, eikä ravintorasva- ja sokeri-veroa”, sanottiin em. muistiossa.

MTK:n historiateoksen mukaan ”Ulkoministeriön tahdosta maatalousneuvotteluiden virkamiesten vetäjäksi valittiinkin MTK:n mies agronomi Esa Härmälä. Hän toimi silloin pääministeri Esko Ahon erityisavustajana ja oli aiemmin toiminut Suomen edustustossa Brysselissä, joten hän oli niitä harvoja, joilla oli EY:n maatalouden tuntemusta. Härmälän tueksi valjastettiin nopeasti laaja maatalousvirkamiesten ja -tutkijoiden joukko. Maa- ja metsätalousministeriö pystytti kansliapäällikkö Reino Urosen alaisuuteen erityisen projektiorganisaation, jonka vetäjäksi tuli maatalous- ja metsätieteiden tohtori Paavo Mäkinen, hänkin kansainvälisiä maatalousosaajia ja sittemmin MTK:n toiminnanjohtaja.”⁶⁴⁹

Elintarviketeollisuusliiton (ETL) toimitusjohtaja Pekka Hämäläinen totesi liittonsa työvaliokunnan jäsenille toukokuussa 1993 huolensa siitä, missä toimialan tavoitteet määritellään ja miten elintarviketeollisuuden tavoitteet suhteutuvat maatalouden tavoitteisiin, jotka laaditaan maa- ja metsätalousministeriössä. ETL:n positiot eli neuvottelutavoitteet laaditaan kauppa- ja teollisuusministeriön ja ulkoasiainministeriön kanssa tehtävässä yleisluontoisessa positiopaperissa, mikä sisältää tasavertaiset kilpailuedellytykset, teollisuussuojan, raaka-ainekysymykset vapaakauppasektorin osalta ja rakennetukiasiat.⁶⁵⁰ Raaka-ainekysymykset tarkoittivat mahdollisuutta tuoda halvempia raaka-aineita kuin kotimaisia, koska niissä oli subventioita. Näin kilpailu- ja kauppa-asioita valmisteleva KTM ja EU-neuvotteluja johtava UM alkoivat valmistella elintarviketalouden ratkaisua.

Suomen ja EU:n maatalousneuvotteluissa voidaan nähdä viisi draaman vaihetta. Ensimmäinen kesti jäsenyysneuvottelujen aloittamisesta toukokuuhun 1993, jolloin Haavistosta tuli ulkoasiainministeri. Kesään 1993 mennessä EU:n komissio oli tutkinut, miten *acquis* eli yhteisölaainsäädäntö soveltuu Suomen maatalousjärjestelmään. Kuosmanen kuvaa prosessia poikkeukselliseksi ja intensiiviseksi, jossa olisi säädös säädökseltä ja pykälä pykälältä pystyttävä osoittamaan, missä olivat Suomen erityiset ongelmat maataloudessa.⁶⁵¹ Tutkinnan päätyttyä Suomi esitti kaikkiaan 130 neuvottelupositiota ja kaikkiaan hakijamaiden Suomen, Itävallan ja Ruotsin positioita maataloudessa oli yli 400.

Kevään 1993 aikana käynnistyi yksityisen elintarviketeollisuuden piirissä ajatus vaikuttaa hallituksen neuvottelupositioon. Ryhmään kuuluneet yritykset eivät voineet erota Elintarviketeollisuusliitosta, mutta ryhmälle rajasuoja oli erittäin merkittävä kysymys. MTK:n ja ETL:n erilaiset tavoitteet johtivat siihen, että ne olivat hintakonfliktissa. Yksityisessä teol-

⁶⁴⁹ Vesa & Rahola 2007, 29.

⁶⁵⁰ ETL:n toimitusjohtaja Pekka Hämäläisen kirje työvaliokunnalle 16.5.1993. Tekijän hallussa.

⁶⁵¹ Kuosmanen 1999, 95.

lisuudessa maataloustuet tunnettiin olennaisesti huonommin kuin tuottajien omistamassa teollisuudessa (Raisio, Valio, LSO, Atria), minkä johdosta yksityisellä puolella käsitys konfliktista oli paljon suurempi kuin tuottajien teollisuudessa. Lopulta erimielisyys pelkistyi niihin raaka-aine- ja valmisvarastoihin, jotka olivat teollisuuden omaisuutta liittymishetkellä. Miten niiden arvo ja niistä maksettava tuki sovittaisiin? Yksityiset teollisuusyritykset organisoituivat Elintarvikeryhmä 93 -nimiseksi vaikuttajaryhmäksi, joka vei elintarvikkeiden hintakeskustelussa vaihtoehtoisen informaation ensin hallituspuolueiden avainhenkilöille ja sitten julkisuuteen kesäkuussa 1993.⁶⁵²

MTK leimasi ryhmän Suomen linjan pettureiksi, koska MTK:n mukaan olisi ilmoitettu etukäteen, että Suomi hyväksyy EU:n hintatason.⁶⁵³ Ryhmän vaikuttaminen poliittiseen ja hallinnolliseen eliittiin, mitä palkansaajaliike ja oppositio tukivat, johti hallituksen neuvotteluposition täsmentymiseen, mikä riitti yksityiselle teollisuudelle. Suomi ilmoitti 25.8.1993 kantansa UM:n tiedotteella lähtevän hintasopeuttamisesta nk. liittymistasausmaksujen (ACA) avulla, missä on erilaisia tukimuotoja elintarviketeollisuudelle ja rakennekehitystukea sekä alkutuotannolle että jalostukselle.⁶⁵⁴ Käytännössä Suomi ilmaisi hyväksyvänsä maailmanmarkkinahintatason, jota MTK kutsui kertarysäykseksi. UM:n tiedotteessa eikä tiedottamisessa sanallakaan viitattu vihreisiin ECU:ihin. Sen sijaan hallitus julkisti vain korporaatioiden sisäpiirille sekä maa- ja metsätaloutta ja valtiontaloutta edustaville neuvottelijoille Suomen varsinaisen neuvotteluposition, joita oli kaksi eri englanninkielistä dokumenttia, "Agriculture" ja "Animal health and zootechnics (0350.30)". Positiopaperin käyttämät valuuttakurssit olivat 1 ECU = 6,46 FIM ja 1 green ECU = 7, 80 FIM.⁶⁵⁵ ETL:n hallituksessa käytiin keskustelu, jonka yhteenvedon mukaan "todettiin positioissa otetun huomioon teollisuuden tarpeet". ETL:n hallitus totesi, että neuvottelujen tulokset ratkaisevat jatkotoimenpiteiden tarpeen. Todettiin, että ETL:n tavoite siitä, että vapaakauppatuotteiden tasavertaiset kilpailuedellytykset eivät vaarannu, on pidettävä jatkossakin esillä, vaikka siitä ei ole mainintaa positioissa.⁶⁵⁶

⁶⁵² Oy Karl Fazer Ab:n hallituksen puheenjohtaja Peter Fazer antoi Huhtamäki – yhtymän toimitusjohtaja Timo Peltolan ehdotuksesta toimeksiannon huhtikuun lopulla 1993 Eurofacts Oy:lle, joka mobilisoi päättäjien keskuudessa vaihtoehtoisen keskustelun elintarvikkeiden hintojen alentamisesta ETL:n linjausten pohjalta. Eurofacts Oy:n tukemana yritysten edustajat informoivat erityisesti SDP:n ja palkansaajien päättäjät. Kauppa-lehti 24.6.1993; HS 25.4.1993.

⁶⁵³ Vesa & Rahola 2007, 35.

⁶⁵⁴ Maatalous 1.5–30.6.1993, KPO Tiedote 25.8.1993. Signum 37.52 EY-Suomi Jäsenyys, 1992/D:no 23853, UM Arkisto 4.

⁶⁵⁵ Maatalous 1.5–30.6.1993, Finnish Position Paper, "Agriculture" ja Finnish Position Paper" Animal Health and Zootechnics (03.50.30). Signum 37.52 EY-Suomi Jäsenyys, 1992/D:no 23853, UM Arkisto 4.

⁶⁵⁶ Elintarviketeollisuusliiton hallituksen kokous 1.9.1993, 4§ Suomen EY-maatalouspositiot, ETL 267. Pöytäkirjat 1991–1993, 38, ELKA.

Vaikka Elintarvikeryhmä 93:n jäsenyritykset ilmaisivat UM:n tiedotteen jälkeen tukevansa hallituksen uusia tavoitteita, yksityisen elintarviketeollisuuden ja tuottajien omistaman teollisuuden välille oli syntynyt juoppa.⁶⁵⁷ ”Vaikka ryhmä oli pieni, sen menettely pystyi vaikuttamaan siihen, että Suomea ei neuvotteluissa aina otettu täysin vakavasti, koska oli tullut toisenlaista tietoa”, kertoo MTK:n historiateos.⁶⁵⁸

Salolainen ja Haavisto esiintyivät ETL:n seminaarissa 30.8.1993. Se oli Elintarvikeryhmä 93:n aloitteesta järjestetty informaatiotilaisuus elintarvikealan sidosryhmille. Näkemyserojen sulamista heijastelivat puheenvuorot eivät tulleet yrityksistä tai järjestöistä, vaan valtioneuvostosta. Salolainen ilmaisi ajavansa kuluttajien etua, joka olisi Suomen etu. Hän asettui varauksin kannattamaan yksityisten yritysten hintalaskelmia, mutta korosti erityisesti sitä, että ”en ole käsitellyt kaikkia elintarvikkeiden kuluttajahintoihin vaikuttavia muutoksia seikkoja, kuten valuuttakurssien muutoksia”.⁶⁵⁹ Haavisto puolestaan ilmaisi ajavansa koko Suomen etua. Hänen mukaansa osa elintarviketeollisuudesta ei ole ymmärtänyt liittymistasausmaksujen käyttöä siirtymäkauden aikana. Ne ovat jatkoa hinnanerokorvauksille, joita kannetaan viennissä ja tuonnissa. ”Mitään todellista ongelmaa ei synny, jos nykyinen hinnanerokorvausjärjestelmä tavallaan ajetaan alas siirtymäkaudella kertarysäyksen sijasta.”⁶⁶⁰

Suomen neuvottelupositio elintarviketeollisuudessa syntyi lopulta kesien 1992 ja 1993 välisenä aikana, jolloin yksityinen teollisuus ei aluksi ollut selvillä, alenisivatko maatalouden raaka-aine- ja tuottajahinnat maailmanmarkkinatasolle, kuten nämä olettivat perustaen tietonsa kansainvälisiin markkinatietoihin ja ulkomaisiin asiakasyhteyksiin. Se ei ollut sisäpiirissä niin suurena määrin kuin tuottajat. Näiden omistama osuustoiminnallinen elintarviketeollisuus oli poliittisen valmistelun sisäpiirissä, jolloin sillä oli käytössään tiedot MTK:sta ja ETL:sta, mutta myös hallinnosta (Aho, Härmälä, Haavisto, Pura, Väyrynen) ja COPA/

⁶⁵⁷ Vesa & Rahola 2007, 35: ”Fazerin pestaamana ”likaisen työn tekijänä” oli nykyisen Perheyrittäjien liiton asiamies Anders Blom. Tämä ryhmä lähti siitä, että Suomen piti päästä jäsenyyteen hinnalla millä hyvänsä. Tässä tarkoituksessa se viestitti Brysseliin asti, ettei Suomi tarvitse poikkeuksia eikä siirtymäkautta, vaan jäsenyyteen voidaan siirtyä suoraan.” Toisin kuin Vesa & Rahola kirjoittavat, Fazerin ryhmä ei toiminut lainkaan Brysselin suunnalla. Sovinnolliseksi päätökseksi ja ilmaukseksi siitä, että myös yksityinen elintarviketeollisuus oli tullut kuulluksi, järjestettiin Antti Satulin myötävaikutuksella Kesärannassa 27.9.1993 iltatilaisuus, jossa pääministeri Esko Aho ja tilaisuuteen osallistuneet Peter Fazer, Timo Peltola (Huhtamäki Oy), Pentti Avotie (Saarioinen), Bertel Paulig (Paulig Group) ja Juhani Enkovaara (Leipuriliitto) totesivat tilanteen rauhoittuneen. Muistiinpanot tekijän hallussa.

⁶⁵⁸ Vesa & Rahola 2007, 35.

⁶⁵⁹ Pertti Salolaisen puheenvuoro ETL:n seminaarissa 30.8.1993.

⁶⁶⁰ Heikki Haaviston puheenvuoro ETL:n seminaarissa 30.8.1993.

COCEGA:sta. Se myös käytti hyväkseen poliittisia olosuhteita, missä koko jäsenyys riippuisi hyvin paljon maatalousväestöstä.⁶⁶¹

”Nyt tämä basaari on siivottava”

Draaman toinen kaari alkoi kehittyä syksyn 1993 aikana, kun neuvoteltiin pohjoisesta tuesta ja CAP-reformin soveltamisesta Suomeen. Näihin kuuluivat myös ACA- järjestelmän liittymistasausmaksut.⁶⁶² Ennen Haaviston lähtöä ulkoministeriksi Volanen kertoo sopineensa, että osuustoimintajohtaja jatkaa työssään valmistautumista EU-jäsenyyteen ja vapaa-aikanaan illat ja viikonvaihteet sen kritiikkiä. ”Kun syyskuussa 1994 onnistuin kohtuullisesti Ylen suuressa EU-väittelyssä, ulkoministeri Haavisto soitti seuraavana aamuna ja kiitti: ”Mitä suurempi vastustus tulee, sitä paremmat ehdot saamme”.⁶⁶³

Draaman kolmas vaihe olivat syksyllä 1993 käynnistyneet varsinaiset neuvottelut, kun komission 24.11.1993 hyväksymä muistio – EU:n sisäinen paperi – päättyi myös suomalaisten käsiin. Muistiossa alue- ja rakennepolitiikka sekä maatalous kaikkine ongelmineen käsiteltäisiin yhtenä kokonaisuutena. Muistion päätelmät olivat Suomelle suuri pettymys. Komissio näytti olevan valmis ratkaisemaan Suomen maatalouden ongelmat vain siellä, missä maataloutta ei enää harjoitettu – poronhoitoalueilla ja niiltä jonkin verran etelään. Tämä vaihe käsitti poliittisella tasolla tapahtunutta valtionpäämiestasoista vaikuttamista, johon nyt MTK:n entisellä puheenjohtajalla Suomen ulkoasiainministerinä oli läpäisy. Hallituksen koko poliittinen arvovalta pantiin peliin ja merkittäviä olivat myös Kokoomuksen suorat yhteydet Saksan kristillisdemokraatteihin (CDU:n Helmut Kohl).⁶⁶⁴

Kuosmanen mukaan näihin aikoihin alettiin EU:n puolella ilmeisesti ensimmäisen kerran laajemmin oivaltaa, että Suomelle maatalous oli todella vakava ongelma. ”Kun lisäksi oli vuoden 1993 lopulla julkaistu mielialatutkimuksia, joissa jäsenyyden vastustajilla oli pitkästä ajasta enemistö, alkoi Brysselissä levitä käsitys, että neuvotteluja Suomen kanssa ei saataisikaan päätökseen yhtä nopeasti kuin Ruotsin ja Itävallan kanssa.”⁶⁶⁵

Draaman neljäs vaihe oli helmikuun lopun 27.–28.2.1994 neuvottelutulos. Saatua informaatio rakentui ajatukselle, että EU ei hyväksynyt

⁶⁶¹ Koroma 2015a, 255-256; Stubb 2006. Paavo Lipposen haastattelu 24.3.2014, Esko Ahon haastattelu 30.3.2017.

⁶⁶² Kuosmanen 1999, 98; ACA – Accession Compensatory Amounts. Kun hakijamaiden maataloushinnat olivat korkeammat kuin EY:n, olisi siirtymäkauden aikana peritty asteittain alenevaa tuontimaksua tuotaessa maataloustuotteita muusta EY:stä Suomeen ja vastaavasti maksettu vientitukea niitä sinne vietäessä.

⁶⁶³ Risto Volasen sähköposti tekijälle 16.7.2015; Risto Volasen sähköposti tekijälle 26.6.2015.

⁶⁶⁴ Kuosmanen 1999, 95–99.

⁶⁶⁵ Kuosmanen 1999, 112.

Suomen vaatimuksia. Maratonistunto 25.2.1994 Kreikan Eurooppaministeri Theodoros Pangaloksen johdolla alkoi tilanteessa, jossa 53 maatalouden positiota oli sovittu 134:stä, mutta ne olivat kaikkein vähämerkityksellisimpiä Suomen kannalta. Komissio piti lähtökohtana välitöntä maatalouden hintasopeutusta, mihin eräät jäsenmaat vielä Suomea rohkaisivat. Istuntojen monipolviset vaiheet johtivat tunteiden purkauksiin ja sekoiluun eri puolilla pöytää.⁶⁶⁶ Suurlähettiläs Erkki Liikanen oli ehdottanut aiemmin Brysselissä mahdollisuutta kansalliseen tukeen viljelijöiden jäljelle jäävien tulomenetysten korvaamiseksi, kun LFA:ta olisi sovellettu koko maassa ja ympäristötuet sallittu täysimääräisinä. ”Jäljelle jäävien tulomenetysten korvaamisessa” voi halutessaan nähdä idullaan ”jäljelle jäävien vakavien vaikeuksien” voittamiseen tarkoitettun tuen.⁶⁶⁷ Kuosmanen mukaan asteittainen hintasopeutus ”kuoli lopullisesti sinä iltana” 27.2.1994.⁶⁶⁸

EU:n sai liikkumaan Saksan ulkoministeri Klaus Kinkelin saapuminen paikalle, jolloin neuvottelujen veto siirrettiin EU:n troikalle. Belgian ulkoministeri Willy Claes, komission puheenjohtaja Jacques Delors ja Saksan ulkoministeriön poliittisen osaston päällikkö Hans von Ploetz (, joka on kenraali Kaarlo. O. Leinosen vävy) sekä komission pääsihteeri David Williamsson ja apulaispääsihteeri Carlo Trojan olivat edistämässä kukin tahtoiltaan sovun syntymistä. Paikalle saatiin myös liittokansleri Helmut Kohlin ulkopoliittinen avustaja Joachim Bitterlich. Kohl halusi tiedon neuvottelujen edistymisestä kahden tunnin välein ja Kinkelin tiedettiin puolestaan tokaiseen, että ”nyt tämä basaari on siivottava”.⁶⁶⁹ Käytännössä Suomen maatalouslobby onnistui neuvottelemaan EU:ssa ainoana jäsenenä noudatettavasta kansallisesta tukiohjelmasta, sillä muissa maissa kansallista maataloustukea ei enää saa maksaa. *Kuosmanen luonnehtii tätä maatalouden neuvottelutulosta jäsenyysneuvottelujen tärkeimmäksi asiakirjaksi, joka oli vain vajaan kaksi liuskaa* (kursivointi tekijän).⁶⁷⁰ EU esitti maatalouden turvalauseketta eli mahdollisuutta korvata kansallisella maataloustuella unionin maataloustuen ulkopuolelle jäävien alueiden pahoissa vaikeuksissa olevien maatalojen tulonmenetyksiä. Pysyvää

⁶⁶⁶ Kuosmanen 1999, 115.

⁶⁶⁷ Kuosmanen 1999, 115; Liikanen 1995, 187–198.

⁶⁶⁸ Kuosmanen 1999, 116. Tässä vaiheessa Haaviston ja Salolaisen välit ovat ilmeisesti kiristyneet äärimmilleen. Samoin kiristyivät Pangaloksen ja Salolaisen. Kuosmanen mukaan Haavisto loukkaantui siitä, kun Pangalos sanoi suomalaisten olevan pahempia neuvottelijoita kuin venäläiset.

⁶⁶⁹ Kuosmanen 1999, 116–117. Von Ploetzista tieto tekijälle Lasse Lehtiseltä joulukuussa 2004. Klaus Kinkel oli ennen ministerikauttaan Saksan ulkomaantiedustelun johtaja, joka vietti usein kesä Suomessa Tammisaarella von Ploetzin kanssa.

⁶⁷⁰ Kuosmanen 1999, 120–121. Muitakin yksityiskohtaisia kysymyksiä sisältyi neuvottelutulokseen, jotka eivät ole tämän esityksen kannalta relevantteja.

pohjoista tukea tarjottiin 85 prosentille viljelyalasta. Hintasopeutuksessa päädyttiin välittömän sopeutuksen, ns. äkkiryssäksen malliin.⁶⁷¹

Kuosmasen tulkinnot tuon kahden liuskan – ”jäsenyysneuvottelujen tärkeimmän asiakirjan” tulkinnoista kertoo, millaista oli iltalypsy Brysselissä: *”Kaikilla sanoilla ja välimerkeilläkin oli raskaasti ladattu merkitysisältö edellä olevissa lauseissa. Oikeastaan pitäisi tarkastella alkukielistä tekstiä, jotta kaikki vivahteet tulisivat esille. (”For the remaining serious difficulties, recourse to national direct aid will be considered. In order to facilitate the integration of Finland into the common agricultural policy, the whole of Finland will be eligible for Nordic, national and/or Community support”). ”For the...” merkitsi, että kyse ei ollut teoreettisista, vaan määrittelyistä ja siis tunnustetuista vaikeuksista (tämä nyanssi ei ole helposti käännettävissä). Ilmaisuuksien ”will be” merkitsi, että harkinta tullaan suorittamaan, valinnanvaraa ei siis ollut. Parempi olisi kannaltamme ollut sanoa ”permitted” (sallitaan), eikä ”considered” (harkitaan), mutta näin pitkälle ei EU taipunut. Toisessa lauseessa avainilmaisut olivat ”integroimisen” (the integration) ja ”ja/tai” (and/or). Yritimme vaihtaa ”integroimisen” ”osallistumiseksi” (participation), mutta se ei onnistunut. Kauttaviiva ja- ja tai-sanojen välissä on kaikkein tärkein yksityiskohta. Tällä kielipillisesti kyseenalaisella tempulla nimittäin kierrettiin tulkintaongelma siitä, voiko koko Suomessa soveltaa vakavien vaikeuksien voittamiseen tarkoitettua tukea. Edellähän totesin, että EU-puolella oli syntynyt väärinkäsitys, jonka mukaan emme tavoitelleetkaan Etelä-Suomeen muuta kuin joko LFA- tai pohjoista tukea. Kun lopulta jouduimme luopumaan tästä vaatimuksesta, olisi Etelä-Suomi ilman vakavien vaikeuksien tukea jäänyt vain EY:n maatalouspolitiikan tavanomaisten tukien vaaraan. Ilmaisuuksien ”ja/tai” salli tulkinnan, että vakavien vaikeuksien tukea voitiin maksaa koko maassa, ja siten siitä tuli viimeinen puolustuslinja, josta Etelä-Suomen maatalouden kohtalo jäi riippumaan.”⁶⁷²*

Draaman viides vaihe liittyi kansalliseen tukeen. Komissiossa neuvottelutulokseen suhtauduttiin kriittisesti ja se hermostutti suomalaiset pääministeri Ahoa myöten. Mutta sitten jälkikäteen komissiolla oli aihetta loukkaantua siitä, että kansallinen tukipaketti valmisteltiin ilman konsultointia komission kanssa. ”Yleisesti ajateltiin, että poliittisen ratkaisun jälkeen sopimuksen sisältö olisi ollut valmis. Alkoi kaikkien aikojen jälkiilypsy ja kiistely siitä, mitä poliittisella tasolla oli sovittu ja tarkoitettu.

⁶⁷¹ Kaila 2003. MTK:n johtokunta antoi 9.3.1994 kitkerän julkilausuman, jossa se arvosteli neuvottelijoita ja ilmaisi, että ”nollatukialueiden” syntyminen ratkaisussa ei riitä MTK:lle. MTK:n johtokunnan pöytäkirja 9.3.1994.

⁶⁷² Kuosmanen 1999, 120. LFA, Less Favoured Areas, epäsuotuisat alueet, joille myönnetään maataloustukea.

Komissio juristeineen oli kaataa poliitikkojen työn keskeisimmät ja merkittävimmät kohdat.⁶⁷³

MTK:n järjestöhistorian näkemyksen mukaan ”EU joutui antamaan lopulta oikein julistuksen, jossa se ilmoitti, että päätös, jonka mukaan koko Suomen LFA-tuki on vuoristotukea, on ainutkertainen, eikä mikään muu maa voi siihen vedoten parantaa tukijärjestelyään. Suomi sai siis poikkeuksen, jonkaalaista ei sallittu muille.”⁶⁷⁴

Arviointia:

ensimmäinen maataloustuloratkaisu, jossa EU oli mukana...

Ministeritasolla neuvottelut saatiin päätökseen 30.3.1994, mutta kiistely maataloudesta jatkui 12.4. saakka, jotta sopimus saataisiin lähetetyksi Euroopan parlamentille. Suomi valitsi jäsenyyden ja maatalous oli lopulta neuvottelujen valokeilassa kipein kohta. MTK kykeni Brysselissäkin tekemään historiallisen iltalypsyn. Ja Suomessa. Elinkeinoelämälle EU-jäsenyys oli sukupolven kestänyt strateginen tavoite, jonka saavuttamisesta se oli valmis maksamaan lähes mitä hyvänsä. Agraarilobby – osana elinkeinoelämän edunvalvontasysteemiä – osasi hinnoitella omat tavoitteensa, joiden toteutuminen onnistui lopulta poikkeuksellisen hyvin.⁶⁷⁵

Ratkaisussa CAP- tuki maksetaan kokonaan EU:n varoista. Suomi lobbasi Pori–Lappeenranta linjaa: Suomi sai 141- artiklan tuen tämän alueen alapuolelle. Sen lisäksi pysyvää pohjoista 142- artiklan tukea maksetaan kansallisista varoista.⁶⁷⁶ Suomen käsityksen mukaan sekin olisi pysyvää eikä 12-vuotista, vaikka komissio on kiistänyt tuen pysyvyyden. Siipikarja, sianliha, puutarhatuotteet, vihannekset ovat tuen piirissä. EU:n kautta saadaan muuta tukea, hehtaaritukea ja kotieläintukea. EU:ssa oli ollut tavoitteena harmonisoida tätä tukea. Pura korostaa MTK:n taitavuutta: ”Miten osattiinkaan laskea, että saadaan samat rahat takaisin. MTK osasi laskea ja vaikuttaa. Jäsenyydestä hyötyi tiedeyhteisö ja aluepolitiikka, koska kolme neljänneistä niiden budjeteista meni maatalousalueille.”⁶⁷⁷

⁶⁷³ Vesa & Rahkola 2007, 42–43; Kuosmanen 1999, 125–130.

⁶⁷⁴ Vesa & Rahkola 2007, 43.

⁶⁷⁵ Tekijä on käynyt runsaasti kirjeenvaihtoa ministeri Heikki Haaviston kanssa siitä, oliko kysymyksessä ”kaikkien aikojen merkittävin” maataloustuloratkaisu, kun siirryttiin EU:n yhteisen maatalouspolitiikkaan. Haaviston mukaan ei ollut, koska lopputulos ei MTK:ta tyydyttänyt.

⁶⁷⁶ Sopimus neuvoteltiin tältä osin Suomelle ja Norjalle, mutta Norja hylkäsi kansanäänestyksessä EU-jäsenyyden.

⁶⁷⁷ Martti Puran haastattelu 22.10.2013: Pura kiinnittää huomiota vielä MTK:n toiminnan menettelytapoihin, joissa Eduskunnan tavat saivat joustaa. MTK käytti Sirkka-Liisa Anttilan johdolla Suuren valiokunnan kokoushuonetta palaverihinsa, minne osallistui usein ulkopuolisia asiantuntijoita. Puran mukaan pääsihteeri Seppo Tiitinen sanoi, ettei näin voi toimia.

Haaviston mukaan EU-jäsenyys olisi sekä elinkeinoelämän että maan kannalta suotavaa, mutta se olisi maataloudelle ja syrjäalueille kohtalokas. Merkittävä kysymys oli luonnonolosuhteiden erilaisuus, koska EU:n maatalouspolitiikka (CAP) perustui siihen, että kasvukausi kestää 250 päivää, kun se Suomessa etelärannikollakin kesti vajaan 190 päivää ja esim. Etelä-Pohjanmaan eteläosassa vain 160 päivää.⁶⁷⁸ ”Yritin neuvotella hyvän ratkaisun ja siksi oli aluksi sitouduttava jäsenyyden hakemiseen, jotta siitä voitaisiin kunnolla neuvotella.”⁶⁷⁹

Sundbäckin mukaan ”EU-ratkaisua ei olisi syntynyt, ellei olisi tullut maataloussopua. Kansallista maataloustukea ryhdyttiin maksamaan koko Suomen alueella, mikä on Heikki Haaviston ansiota, koska hän nousi oman alueensa yläpuolelle. Hän pystyi näkemään suuret kansalliset intressit maatalousintressien sijaan. Epäilemättä Suomen maataloudelle olisi ollut edullista, ettei EU:hun olisi liitytty. Neuvotteluissa syntyi uusi innovaatio aluerahoituksessa, harvoin asuttujen alueiden tuki, kriteerinä väestötiheys per neliökilometri. Suomi onnistui ujuttamaan tämän sopimuksiin ja näin tuki saatiin neuvotteluissa läpi.”⁶⁸⁰

”Lobbaus merkitsee minulle sanana sitä, että lobbari yrittää nypätä hihasta päätöksentekijää. Lobby on eteinen. Päätöksenteko tapahtuu kabinetissa. Minun ajattelussani lobbari eli edunvalvoja on samassa huoneessa, missä päätöksenteko tehdään. En kokenut olleeni MTK:n puheenjohtajana niinkään lobbaaja, vaan päättäjää. Lobbaaja ja lobbaus vievät ajatukseni ostopalveluihin”, pohti Härmälä suhtautumistaan lobbaukseen.⁶⁸¹

Hänen mukaansa olennaista oli, että maatalousratkaisulle saatiin kansalliset tuet sekä rinnalle kansalliset reunaehdot. Hallituksen piirissä sovittiin riittävät rahat kansalliseen maataloustukeen ja viljelijöiden sosiaaliturvan vahvistamiseen. Kysymys oli noin 3 miljardin markan vuositasosta (270 miljoonaa ECU). Härmälä muistuttaa, että ”lisäksi sovittiin veroista, jossa hyväksyttiin maatalousverotuksessa sovellettu sopeutusvähenys, jolloin kannattavien tilojen oli mahdollista tehdä verovähennys lainojen koroista ja *lyhennyksistä* (kursivointi tekijän).”⁶⁸²

Hallitus valmisteli kansallisen tukipaketin, jonka arvoksi tuli kaikkiaan noin 15 miljardia markkaa. Tästä kotimaista budjettitukea vuodelle 1995

⁶⁷⁸ Heikki Haaviston sähköposti tekijälle 19.6.2016.

⁶⁷⁹ Heikki Haaviston haastattelu 29.10.2013.

⁶⁸⁰ Veli Sundbäckin haastattelu 19.2.2014.

⁶⁸¹ Esa Härmälän haastattelu 10.6.2014;

⁶⁸² Esa Härmälän haastattelu 10.6.2014: ”1995 hallitusohjelma oli raaka maataloudelle. Valtion panostus MYEL:iin eli maatalousyrittäjien eläkkeisiin, päätettiin leikata neljänä vuonna peräkkäin, ja sama koski maatalouslomittajien rahoitusta. Kuitenkin saimme tukea työeläkemailmasta, kun Ilmarisen toimitusjohtaja Kari Puro ja Varman toimitusjohtaja Paavo Pitkänen totesivat, että eläkeleikkaukset ovat eläkesääntöjen vastaisia. Heidän jälkeensä Lipponen hallituksen kanta vaihtui ja Lipponen sanoi hallituksen kannan olevan monissa asioissa sama kuin maatalousyrittäjien kanssa.”

oli noin 11 miljardia ja EU:n budjetista 4 miljardia markkaa, minkä lisäksi EU:n vientituki voisi olla miljardin. SAK arveli maatalouden maksavan yli 20 miljardia markkaa.⁶⁸³

Kesäkuussa 1994 keskustan puoluekokouksessa puolue valitsi Ahon uudelleen puheenjohtajaksi ja hyväksyi EU-jäsenyyden periaatekannottona.⁶⁸⁴ Kansallisen tukipaketin toteuttamisen kiistely ei päättynyt edes EU-jäsenyyteen. Pertti Salolainen oli joutunut hallituksessa valtiovarainministeri Iiro Viinasen kanssa konfliktiin ja ilmoitti eroavansa 1994 Kokoomuksen puheenjohtajan tehtävästä. Sauli Niinistö valittiin Salolaisen seuraajaksi 27.8.1994.⁶⁸⁵ MTK otti ylimääräisessä liittokokouksessaan Esa Härmälän ehdotuksesta 3.9.1994 virallisen vastustavan kannan EY-jäsenyyteen. Kokouksessa läsnä oli myös ulkoministeri Heikki Haavisto.⁶⁸⁶ Vihreästä ECU:sta päätettiin luopua 14.12.1994, eikä asia ollut kuin harvojen tiedossa – kenties vasta loppukesästä 1994. Järjestelmä lakkasi olemasta voimassa 31.1.1995. Järjestelmän muutoksen johdosta maksettiin suuri kertakorvaus, joka vielä oli balsamia maataloudelle.⁶⁸⁷

Yllä oleva esitys ei ole läheskään täydellinen kuvaus siitä, kuinka eturyhmät, erityisesti MTK, pystyivät kaappaamaan hallinnon asiantunteumuksen ja toimivallan käyttöönsä. Tässä tutkimuksessa on yritetty luoda siitä kuva, että politiikan pyöröovella oli suuri merkitys. Maatalous oli kokoaan suurempi poliittinen realiteetti Suomen EU-jäsenyyden hyväksyttävyydelle. Ja toisaalta agraarilobby todisti, kuinka se pystyi poliittiseen vaikuttamiseen Suomessa ja Brysselissä. Tapaus on esimerkki siitä, kuinka paljon voi olla mahdollista hävitä, jos ei tee mitään.

3.5. Kansanäänestys, Eurooppalainen Suomi ja eduskuntakäsittely

Suomen EU-jäsenyydestä syntyi neuvottelutulos huhtikuussa 1994. Sen pohjalta valtioneuvosto päätti järjestää kansanäänestyksen Euroopan unionin jäsenyydestä 16.10.1994. Suomen kansanäänestys ajoittui ennen Ruotsin (13.11) ja Norjan (28.11) kansanäänestyksiä. Lisäksi Ahvenanmaa äänesti EU-jäsenyydestä erikseen 20.11. Valtioneuvoston kanslia jatkoi EU-tiedottamiseen 10 miljoonaa markkaa, jotka jaettiin tasaisesti jäsenyyttä puoltavien, vastustavien ja neutraalisti suhtautuvien tahojen

⁶⁸³ HS 27.5.1994.

⁶⁸⁴ Aho 1988, 132–133.

⁶⁸⁵ HS 28.8.1994.

⁶⁸⁶ HS 4.9.1994; MTK:n liittokokouksen pöytäkirja 1994. MTK:n arkisto.

⁶⁸⁷ Heikkilä 1998, 9; OECD 1998, 70–71.

kesken valtioneuvoston päätöksellä.⁶⁸⁸ KYLLÄ-kampanjan nimeksi tuli ”Parempi vaihtoehto – Eurooppalainen Suomi”. EI-kampanjan nimeksi tuli ”Itsenäinen Suomi – Paras vaihtoehto”.

Jäsenyyttä kannattavan kampanjaorganisaation takana olivat kolmen suurimman puolueen enemmistöt keskusta, SDP ja kokoomus sekä RKP⁶⁸⁹ kuin myös koko työmarkkinakoneisto; SAK, STTK, AKAVA sekä kaikki työnantaja- ja yrittäjäjärjestöt. Ratkaisevaa oli palkansaajien tuki. Lisäksi valtamedia oli jäsenyyden puolella Helsingin Sanomien johtamana.⁶⁹⁰

Elinkeinoelämän valtuuskunnan toimesta oli teetetty jo 1980-luvun lopulta saakka kansalaismielipidetä luotaavia mielipidetutkimuksia Suomen osallistumisesta Euroopan integraatioon.⁶⁹¹ Myös Taloudellinen tiedotustoimisto toimi operatiivisena työkaluna liike-elämän poliittisten näkemysten turvaamiseksi. Se vaikutti kouluissa nuorison keskuudessa sekä tuki erilaisia lehdistö- ja mediaoperaatioita, minkä lisäksi sen kautta rahoitettiin kampanjavarojen hankinta yksityiseltä sektorilta. Työnantaja-puolen viesti oli, että työnantajajärjestöt haluavat sopia työehdoista yhteistyössä suomalaisten palkansaajajärjestöjen kanssa myös Euroopan unionin jäsenyyden vallitessa ja tällöin työnantajat olivat valmiit panostamaan taloudellisesti myös palkansaajaliikkeen EU-kampanjointiin.⁶⁹² Liike-elämän voimakasta sitoutumista vahvistaa se, että useat Suomen merkittävistä yrityksistä tukivat taloudellisesti Eurooppalaisen Suomen toimintaa ja julkaisivat logonsa jäsenyyttä edistävissä julkaisuissa.⁶⁹³

Jäsenyyttä vastustava kansanliike EI EU:lle oli hajanainen ryhmittymä, jonka joukossa oli SDP:n, vasemmistoliiton, vihreiden, keskustan ja kristillisen liiton EU-vastaisia voimia.⁶⁹⁴ Järjestön johtoon nousi vihreiden Eero Paloheimo sekä MTK:laisista mm. Risto Volanen (kesk.), Timo

⁶⁸⁸ Jäsenyysskampanjakokoelma 1993–1994. Eurooppalaisen Suomen arkisto.

⁶⁸⁹ Heinäkuussa 1994 perustettiin kampanjalle kansalaisvaltuuskunta, jonka jäseniksi valittiin Eva Biaudet (r), Paavo Nikula (vihr), Olli Rehn (kesk), Ilkka Suominen (kok), Kalevi Kivistö (vas), Kaari Utrio, Raija Hukkamäki (sd), Kalevi Sorsa (sd), Jorma Ollila, Per-Erik Lundh (sd), Risto Piekkari (kok), Heljä Misukka (kok), Liisa Joronen ja Jan-Peter Paul (r). Lähde: Eurooppalaisen Suomen arkisto.

⁶⁹⁰ Hämäläinen 1998; Hämäläinen 2009; Virkkunen 2013, 60–80.

⁶⁹¹ Korhonen Olli 2012, 43; Tarkka 2002, 332–351; Evan EY-raportti 1: Suomen vahvuudet ja heikkoudet. Onko meillä valmius muuttua? Syyskuu 1990; Evan EY-raportti 2: Mahdollisuuksien aikakausi. Eva-raportti kansainvälistymisen muodoista, marraskuu 1991; Evan EY-raportti 3: Suomi uudessa Euroopassa. Eva-raportti Suomesta muuttuvan Euroopan osana. EVA:n arkisto, KA.

⁶⁹² Johannes Koroman haastattelu 8.9.2015.

⁶⁹³ Eurooppalaisen Suomen arkisto. Yhteenliittymän pääjulkaisussa esillä ovat mm. seuraavien yritysten logot. Metalliliitto, Sunila Oy, Cultor, Lahden Erikoisolut, Taloudellinen Tiedotustoimisto, Ketorin, Metsäserla, Valmet, Algol, Oy Panda AB, Puu- ja erityisalojen liitto, Finnish Chemicals Oy, Lamino Oy, Metsä Serla. Akava, Upofloor, Rettig, Danfoss, Stromsdal (Pakkaus. Ja graafiset kartongit), Siemens, Metsäteollisuus, Tamfelt, Instrumentarium, Fiskars, Fazer, Berner, Rautaruukki, Amer, Neste, Tampella, Ahlström, Nokia, Pohjola-Yhtiöt, Partek ja Finnair.

⁶⁹⁴ Hämäläinen 1998, 108–109; Paloheimo 2000, 56–60.

Kaunisto (kesk.) ja Pertti Hemmilä (kok.). Martikaisen mukaan ”Yhteiskampanjaan osallistui myöhemmin yhteensä 14 ei-ryhmää.”⁶⁹⁵

EI- EU:lle kampanja ei käsitellyt maatalouteen liittyviä kysymyksiä. Tätä taistelua johti MTK, joka piti maatalouselinkeinon ääntä esillä niin maan hallituksessa kuin MTK:n laajalla kansalaisvaikuttamisella. MTK käytti omaan EU-jäsenyyttä vastustavaan kampanjaansa 4 miljoonaa markkaa. Maataloustuottajille erillinen EI -kampanja oli ”käsien pesua”. Useat haastateltavat todistavat, että järjestössä nähtiin EU-jäsenyyden hyvät puolet kokonaisedun kannalta huonoja suurempina, mutta jäsenyyttä vastustaneita viljelijäjäseniä oli palveltava. ”Heikki Haaviston on täytynyt nähdä, kuinka heikkoja jäsenyyden vastustajat lopulta olivat ja siksi MTK:n arvovaltaa ei pantu kokonaisuutena peliin.”⁶⁹⁶ Haaviston mukaan ”oli yllätys, että EU-jäsenyyden vastustajat olivat lopulta niin heiveröisiä: kommunistit, eräät kristilliset piirit ja maatalous. Tämän porukan varaan ei voinut rakentaa yhtenäistä vastustusta. Kansanäänestyksessä oli vastustajia enemmän kuin olin arvioinut. Merkittävää oli, että valtaehdistö oli jäsenyyden kannalla.”⁶⁹⁷

Eurooppalainen Suomi kannatti EMU:a jo vuonna 1994: ”Kun EMU toteutuu, korkoerot eri maiden välillä häviävät. Suomen jäsenyys EU:ssa ei ehkä välittömästi vaikuta korkoihin, mutta yhteinen tavoite yhtenäistää pitkällä aikavälillä EMU:n kolmannen vaiheen yhteydessä myös korot.”⁶⁹⁸ Lupaus korkotason alentumisesta EU-jäsenyyden toteutumisella oli merkittävä myyntiväittäjä.

Pääministeri Esko Aholla oli suuri rooli kantaa poliittinen vastuu hallituksen linjasta, missä tärkeä tuki oli MTK:n puheenjohtajuudesta ulkoministerin tehtävään ryhtynyt Heikki Haavisto. MTK olikin ratkaisevassa asemassa kokonaisuuden kannalta. Se onnistui jakamaan poliittisen voimansa tarkoituksenmukaisesti sekä jäsenyyden vastustamiseen että jäsenyysehtojen valmisteleamiseen. Haaviston läpikulku politiikan pyöröovesta vahvisti jäsenyyden valmistelua ja jäsenyysneuvotteluja, ja toisaalta se vahvisti agraari-lobbyin vaikutusvaltaa omien etujensa ajamisessa myös Brysselissä.

Jäsenyyden kannattajat saivat 1 620 726 ääntä (56,89 prosenttia) ja vastustajat 1 228 261 (43,11 prosenttia) ääntä. Äänestysprosentti oli 70,79.⁶⁹⁹ Lopullisen päätöksen teki eduskunta 18.11.1994 äänin 152–45. Pääministeripuolue keskustan 24 edustajaa 55:stä äänesti vastaan.⁷⁰⁰

⁶⁹⁵ Martikainen 1998. Monet ei-liikkeen aktiiveista olivatkin vaihtoehto-, rauhanliikkeen tai solidaarisuustoiminnan vanhoja konkareita. Useilla oli kokemusta myös puoluetoiminnasta ja 70-luvun anti-EEC- kampanjasta.

⁶⁹⁶ Esa Härmälän haastattelu 10.6.2014.

⁶⁹⁷ Heikki Haaviston haastattelu 29.10.2013.

⁶⁹⁸ Eurooppalaisen Suomen arkisto. Kampanjatiedote 1994.

⁶⁹⁹ Tilastokeskus 1995, 11.

⁷⁰⁰ EU-jäsenyyden käsittely eduskunnassa, Eduskunnan verkkosivut <<https://www.eduskunta.fi/FI/tietoaeduskunnasta/kirjasto/aineistot/eu/suomen-liittyminen-eu/Sivut/eu-jäsenyyden-kasittely-eduskunnassa.aspx>> [luettu 6.9.2017]

Suomen uusi positio – askel lännen arvoyhteisön kovaan ytimeen

Liittyessään Euroopan Unioniin Suomen sosiaalinen järjestys muuttui. Suomi siirtyi suljattusta valtiokeskeisestä kotimarkkinayhteiskunnasta eurooppalaiseen sisämarkkinoihin, joiden säätelyä leimasi eurooppalainen yhteisömurros ja laajentuminen. *Valtio ja hallinto* muuttuivat toimintaympäristönä sekä poliittiset arenat – edunvalvonnan eri toimijoiden kilpakentät, missä päätöksentekoon pyritään vaikuttamaan.

Markkinat muuttuivat: Vuodesta 1995 vuoteen 2007 sisämarkkinat muuttuivat 12 jäsenmaan markkinoista 27 jäsenmaan markkinoiksi, kilpailu lisääntyi, yritysten lukumäärä kasvoi ja yritysten välinen kilpailu lisääntyi myös edunvalvonnassa. Suomi luovutti 1995 kauppapolitiikan Euroopan Unionille.⁷⁰¹

Sosiaalisen järjestyksen eli yhteisön kehitystä kuvaavan tarkastelun pohjana on kehitys yhteisiin eurooppalaisiin periaatteisiin, jossa esimerkiksi käy vertailu Euroopan parlamentin ja komission hyväksymiin julkisten asioiden toimittajien eettisiin sääntöihin.⁷⁰² Esimerkiksi sopii myös *corporate governance* eli hyvä hallintotapa, yrityskulttuuri, jota tukee siihen liittyvä ”ekosysteemi”, avustavat palvelut, esimerkiksi rahoitus, tilintarkastus, kirjanpito, henkilöstövalinta, viestintä ja muut liikkeenjohdon palvelut, joiden ansaintalogiikka perustuu yritysten, niiden omistajien ja toimivan johdon tarpeisiin.⁷⁰³

Muistelmissaan Lipponen kertoo, että ”pääministeri Esko Aho kutsui minut tiistaina 21. maaliskuuta 1995 Kesärantaan saunomaan ja keskustelemaan hallitustilanteesta. Aho ilmoitti puolueensa olevan valmis rakentamaan hallitusyhteistyöhön ja tarjoutui itse valtiovarainministeriksi. Aho olisi varmasti ollut pätevä valtiovarainministeri, eikä häneltä puuttunut vastuuntuntoa. En tuossa hyvähenkisessä tapaamisessa ottanut kantaa hallituskumppaneiden valintaan. Aho kertoi keskustelustamme

⁷⁰¹ SOPIMUS Belgian kuningaskunnan, Tanskan kuningaskunnan, Saksan liittotasaval-
lan, Helleenien tasavallan, Espanjan kuningaskunnan, Ranskan tasavallan, Irlannin,
Italian tasavallan, Luxemburgin suurherttuakunnan, Alankomaiden kuningaskunnan,
Portugalin tasavallan, Ison-Britannian ja Pohjois-Irlannin yhdistyneen kuningaskunnan
(Euroopan unionin jäsenvaltiot) ja Norjan kuningaskunnan, Itävallan tasavallan, Suomen
tasavallan, Ruotsin kuningaskunnan, välillä Norjan kuningaskunnan, Itävallan tasa-
vallan, Suomen tasavallan ja Ruotsin kuningaskunnan liittymisestä Euroopan unioni-
niin. 103/1994. Annettu 1.5.1995. Voimaan 1.1.1995.

⁷⁰² European Public Affairs Consultancies' Association (EPACA), verkkosivut <<http://www.epaca.org>> [luettu 9.1.2016]; Euroopan Unionin Avoimuusrekisterin verkkosivut
Euroopan Unionin Avoimuusrekisteri <<http://ec.europa.eu/transparencyregister/public/>
> [luettu 18.12.2015].

⁷⁰³ Veranen 1996, 37–47. Tärkein vauhdittaja Verasen mukaan olivat ulkomaiset omista-
jat, jotka vaativat tehokkaampia suorituksia, läpinäkyvämpää hallintoa ja taloudellisia
tuloksia, joista omistajat olivat valmiita maksamaan.

julkisuuteen: Jos SDP:n ja keskustan välillä oli ollut sota, se oli lyhyt, ja nyt ohi.”⁷⁰⁴ Myös Paavo Väyrynen korostaa, että Aho tuki Lipposen monia pyrkimyksiä, myötäili Lipposen politiikkaa.⁷⁰⁵ Lipposen hahmossa Suomen operatiiviseksi johtajaksi oli nousemassa tannerilainen sosialidemokraatti, jonka hallitus sai huomenlahjaksi työmarkkinajärjestöjen poliittisen tuen.⁷⁰⁶ Myös tasavallan presidentiksi valittiin sosialidemokraatti; ei pitkää linjaa ja yya-kautta edustanutta Kalevi Sorsaa, vaan ulkoasiainministeriön kehitysyhteistyölinjan ykkösmies ja YK-diplomaattina maailmalla tunnettu Martti Ahtisaari. Ylin valtiovalta ja hallinto olivat Suomessa Mauno Koiviston presidenttikaudella siirtyneet sosialidemokratien haltuun.⁷⁰⁷

Lipposen hallituksen syntyä edelsi taustakeskustelujen sarja, missä toisaalta hallitukseen otettiin mukaan SAK:n sosialidemokraattien ja Markku Hyvärisen vaatimuksesta Vasemmistoliitto. Sen piti ennakkoon hyväksyä Lipposen 15 miljardin markan säästöohjelma. Näin vasemmisto antoi laajan tuen Lipposen hallitukselle.⁷⁰⁸

Keväällä 1995 syntyneen Paavo Lipposen I hallituksen ohjelma heijasti uutta poliittista positiota Suomessa. ”Hallitus toimii yhteistyön ja luottamuksen vahvistamiseksi koko yhteiskunnassa, erityisesti työmarkkinaosapuolten ja etujärjestöjen kanssa.” Työllisyyden ja yhteisvastuun hallituksen ohjelmasta on syytä poimia ne ratkaisut, jotka korostavat Suomen politiikan muutosta (kursivoinnit tekijän) 13.4.1995: *”Hallituksen talouspolitiikka tähtää siihen, että Suomi täyttää Euroopan unionin talous- ja rahaliiton kriteerit, jotta Suomi voi niin päätettäessä liittyä talous- ja rahaliiton kolmanteen vaiheeseen sen käynnistyessä. Liittymisestä päätetään eduskunnassa hallituksen erillisen esityksen perusteella. Ihmisten osaaminen, toimivat työmarkkinat ja hyvät työmarkkinasuhteet ovat tärkeitä kansallisia menestystekijöitä. Hallitus kunnioittaa työelämän perusoikeuksia, kehittää työelämää vakiintunutta kolmikantaperiaatetta noudattaen ja pitää lähtökohtanaan hyvää yhteistyötä työmarkkinajärjestöjen kanssa. Hallitus toimii unionin talouspoliittisen yhteistyön ja työllisyyspolitiikan vahvistamiseksi. Hallitus edistää euro-alueen talouspolitiikan yhteensovittamista ja talouspolitiikan seurannan kehittämistä. Hallituksen talouspolitiikan päätavoite on työllisyyden parantaminen.”*⁷⁰⁹ Sauli Niinistön mukaan ”keskustelu siitä, johtiko Unioniin liit-

⁷⁰⁴ Lipponen 2014, 519.

⁷⁰⁵ Paavo Väyrysen haastattelu 17.8.2015.

⁷⁰⁶ Paavo Lipposen haastattelu 27.3.2013.

⁷⁰⁷ Lehtinen 2002, 17–22.

⁷⁰⁸ Uimonen 1998, 151–159.

⁷⁰⁹ Pääministeri Paavo Lipposen hallituksen ohjelma 13.4.1995. Valtioneuvoston verkkosivut, WWW-dokumentti <<http://valtioneuvosto.fi/tietoa/historiaa/hallitusohjelmat>> [noudettu 31.5.2015].

tyminen velvollisuuteen liittyä myös Emuun, oli lähinnä akateemista. Tosiasiassa Suomelle oli jäänyt vapaat kädet”.⁷¹⁰

Lipposen II hallituksen ohjelma 1999 jatkoi pyrkimystä päästä Euroopan päätöksenteon ytimiin ja painotti myös kolmikantayhteistyötä työmarkkinajärjestöjen kanssa.⁷¹¹ ”Euroopan taloudellinen yhdentyminen ja syntynyt rahaliitto luovat vakaan pohjan talouskasvulle. Hallitus pyrkii tiukan budjettipolitiikan avulla siihen, että vaalikauden kuluessa valtiontalouteen syntyy rakenteellinen, kansantalouden tilinpidon mukainen rahoitusylijäämä ja valtion velka supistuu siten, että se olisi vaalikauden päättyessä alle 50 prosenttia bruttokansantuotteesta.”⁷¹²

Kohti valtioneuvostojohtoista systeemiä

Suomen liittyminen EU:hun ei ollut ainoa syy, eikä kenties tärkein syy sille, että vuoden 1998 aikana perustuslakiuudistus sai hahmonsaa. Perustuslakiuudistuksen juuret ulottuvat pidemmälle ajanjaksolle. Ennen uudistusta Suomen perustuslaki koostui neljästä vuosina 1919–1928 annetusta laista.⁷¹³ Keskeinen ongelma tässä useamman perustuslain valtiosäännössä oli sen johdonmukaisuuden ja selkeyden heikentyminen, erityisesti eri aikoina tehtyjen erillisuudistusten myötä.⁷¹⁴ Jo vuonna 1970 valtioneuvosto asetti valtiosääntökomitean valmistelemaan valtiosäännön kokonaisuudistusta. Uudistusta ei syntynyt, mutta seuraavina vuosikymmeninä perustuslakia ajantasaistettiin useaan otteeseen erillisellä lainsäädännöllä: esimerkiksi vaalikaudella 1991–1995 hyväksyttiin 28 perustuslakia muuttanutta lakia. Kasvanut erillisuudistusten määrä oli kytköksissä erityisesti ETA- ja EU-jäsenyyteen. Lisäksi esimerkiksi vuonna 1991 uudistettiin presidentin vaalitapa ja tiettyjä valtaoikeuksia.⁷¹⁵ Kiihtynyt uudistustahti ja usein nopealla aikataululla tehty valmistelu entisestään rapautti

⁷¹⁰ Niinistö 2005, 74. Vrt. Esko Aho: viite 805. Vrt. Paavo Väyrynen viite 792.

⁷¹¹ Paavo Lipposen haastattelu 27.3.2013; Jorma Westlundin haastattelu 22.10.2014; Rauno Saaren haastattelu 27.7.2015. Lipposen hallitusten aikakautta voidaan luonnehtia myös jaksoksi, jolla Suomi sopeutui Euroopan unionin jäsenyyteen. Useat eri siirtymävaiheen järjestelyt koskivat noin 8 vuotta, kaksi vaalikautta.

⁷¹² Pääministeri Paavo Lipposen II hallituksen ohjelma 15.4.1995. Valtioneuvoston verkkosivut, WWW-dokumentti <<http://valtioneuvosto.fi/tietoa/historiaa/hallitusohjelmat>> [noudettu 31.5.2015].

⁷¹³ Suomen Hallitusmuoto 94/1919, annettu 17.7.1919, voimaan; Valtiopäiväjärjestys 7/1928. Annettu 13.1.1928, voimaan 13.1.1928. Laki valtakunnanoikeudesta 273/1922, annettu 25.11.1992, voimaan 25.11.1922; Laki eduskunnan oikeudesta tarkastaa valtioneuvoston jäsenten ja oikeuskanslerin virkatointin lainmukaisuutta 274/1922 (nk. Ministerivastuulaki) 25.11.1922, voimaan 25.11.1922.

⁷¹⁴ HE 1/1998 vp, 21. Hallituksen esitys Eduskunnalle uudeksi Suomen Hallitusmuodoksi. Annettu 11.6.1999, voimaan 11.6.1999. 731/1999.

⁷¹⁵ Laki Euroopan talousalueesta tehdyn sopimuksen eräiden määräysten hyväksymisestä ja sopimuksen soveltamisesta. Vahvistettu 11.12.1992, voimaantulo 01.01.1994. Säädös-kokoelma 1504/1993.

perustuslakijärjestelmän johdonmukaisuutta, mikä puolestaan korosti tarvetta valtiosäännön perinpohjaiselle uudelleenkirjoittamiselle.⁷¹⁶

Poliittisen vaikuttamisen näkökulmasta perustuslakiuudistus oli merkittävä muutos toimintaympäristössä. Se merkitsi pääministerijohtoisien poliittisten systeemien legitimoitumista. Systemi oli ollut jo kehitysmässä edellä kuvatulla tavalla, kun presidentti Mauno Koiviston aikana 1982–1994 tämä pidättyi käyttämästä erityisesti sisäpolitiikassa kaikkea sitä valtaa, mitä presidentillä oli. Toinen seikka oli EU-jäsenyyden johdosta 1995 pääministerin vallan ja roolin korostuminen Eurooppa-neuvostossa, jossa pääministeri on Suomen edustaja.

Valtioneuvoston poliittista merkitystä jatkossa korostaa seikka, että myös muut ministerit toimialansa vastuullisina päättäjinä edustavat Suomea neuvoston muissa kokouksissa. EU-asioiden valmistelun kuuluminen pääministerin toimivaltaan johti siihen, että vanhan perustuslain mukaista presidentin valtaa ulkoasioissa siirtyi pääministerille ja sektoriministereille, mikä heikensi ulkoasiainministeriön valtaa ja merkitystä EU-asioiden valmistelussa ja vahvisti valtioneuvoston kanslian aseman keskeiseksi poliittiseksi valmistelualueeksi. EU merkitsi näin eräänlaista ulkoasioiden osittaista siirtoa pois ulkoasiainministeriöltä. Tästä seurasi myös, että sektoriministereiden merkitys omien asioiden kansainvälistä yhteistyötä koskevissa valmisteluasioissa ja päätöksenteossa korostui. Euroopan unionin päätöksenteko- ja valmistelualueista tuli tärkeitä lobbauksen ja yhteydenpidon kohteita. Euroopan parlamentin, komission, talous- ja sosiaalikomitean sekä alueiden komitean kokouksista tuli lobbareille vartio-, tiedonhankinta- ja vaikuttamisfoorumeita, missä oli seurattava asioiden kehittymistä.⁷¹⁷

Guy-Erik Isakssonin mukaan parlamentarismi Suomessa on vahvistunut ja toisaalta mukautunut EU-järjestelmässä. Eduskunta on ottanut presidentiltä pois hallituksen muodostamisvallan. Myös EU-asioissa eduskunnan yhteys asioiden valmisteluun ja toisaalta EU-asioiden käsitteilyyn on vahvistanut eduskunnan ja sen valiokuntien asemaa, mikä on kenties vahvinta kuin missään muussa EU-jäsenvaltiossa.⁷¹⁸

Pääministeri, joka edustaa Suomea Eurooppa-neuvostossa, on Suomen EU-politiikan kiistaton johtaja.⁷¹⁹ Pääministerin aseman vahvistumisen myötä lisää valtaa on saanut myös Valtioneuvoston kanslian EU-osasto, aiempi EU-sihteeristö, joka vastaa Eurooppa-neuvoston kokousten kansallisesta valmistelusta, avustaa pääministeriä ja huolehtii kansallisen EU-valmistelujärjestelmän toimivuudesta. Olennainen osa kan-

⁷¹⁶ HE 1/1998 vp, 22.

⁷¹⁷ Jukka Ahtelan haastattelu 5.10.2014; Rauno Saaren haastattelu 27.7.2015.

⁷¹⁸ Isaksson 2017, 51–53.

⁷¹⁹ Suomen perustuslaki 731/1999, annettu 11.6.1999, voimaan 11.6.1999. 66 § 2 momentti; Myllymäki 2010, 119–132.

sallista valmistelujärjestelmää on Suomen pysyvä EU-edustusto, joka toimii linkkinä unionin toimielinten ja ministeriöiden välillä.⁷²⁰ Muiden työtehtäviensä ohella Suomen pysyvä edustaja ja hänen sijaisensa sekä edustuston asiantuntijavirkamiehet tekevät epävirallista vaikuttamistyötä komission ja Euroopan parlamentin sekä muiden jäsenvaltioiden edustajien suuntaan. Nämä henkilöt ovat keskeisiä toimijoita Suomen EU-vaikuttamisessa, sillä heillä on tarvittavat henkilöverkostot Brysselissä sekä ajantasaisin tieto vallitsevasta neuvotteluasetelmasta.⁷²¹

3.6. Korporaatiot lobbaavat Suomen rahaliittoon

Työeläkeyhtiöiden ratkaisulla oli myös yhteys talous- ja rahaliittoon (EMU), vaikka asia eteni etäällä työeläkeyhtiöihin liittyvästä julkisesta keskustelusta. Näiden yhteys on talouslaman ja EU-jäsenäänestyksen jälkeisen Suomen merkittävin yksittäinen taistelu taloudellisesta ja poliittisesta vallasta.

EMU – Talous- ja rahaliitto pähkinänkuoressa

Pankkikriisin, talouslaman ja EU-jäsenyysneuvottelujen aikana loppuvuodesta 1991 oli myös syntynyt ajatus ”työnjako-opista”. Finanssipolitiikasta vastaisi hallitus, rahapolitiikasta Suomen Pankki ja työmarkkinajärjestöille oli varattu pienempi rooli. Ajatuksen takana oli pääministeri Aho. Lamaa torjuttiin tällä työnjaolla, jota sitten sovellettiin uuteen talouspolitiikkaan.⁷²²

Rahaliitto oli poliittinen tavoite, joka oli osa Maastrichtin sopimusta. Ensimmäisessä vaiheessa tavoitteena oli jouduttaa rahoitusmarkkinoiden yhdenmukaisuutta sisämarkkinoilla. Toisessa vaiheessa luotaisiin yhteinen talouspolitiikka, joka parhaiten takaisi vakaan ja tasapainoisen taloudellisen kehityksen. Ja kolmas vaihe käsittäisi yhteisen valuutan euron ja Euroopan keskuspankin.⁷²³

Pääministeriehdokas Paavo Lipponen sanoi 22.9.1994 Suomen Ulkomaankauppaliiton tilaisuudessa, että ”tavoitteena on liittyä rahaliittoon alusta alkaen.”⁷²⁴ Se oli osa EU:n jäseneksi liittymispakettia, mikä oli

⁷²⁰ Store 2014, 257–261. Hyvärinen 2015.

⁷²¹ Hyvärinen 2015, 93–94.

⁷²² Uimonen 1998, 251–252.

⁷²³ Valtioneuvoston tiedonanto eduskunnalle talous- ja valuuttaunioniin liittymisestä. VNT 1/1998 vp. Valtiopäiväasiakirjat 1998, Pöytäkirjat 2, 14.4.1998, 1692 – 1886, 16.4.1998, 1901–1980, äänestys 17.4.1998, 1982–1983.

⁷²⁴ Paavo Lipposen, puhe Suomen Ulkomaankauppaliiton tilaisuudessa 22.9.1994. EMU, puheet, VNK arkisto; Paavo Lipposen haastattelu 27.3.2013; Jorma Westlundin haastattelu 22.10.2014; Rauno Saaren haastattelu 27.7.2015.

pääministeriksi keväällä 1995 nousseen Lipposen prioriteetti ja tärkeä tulkinta.⁷²⁵ EU-jäsenyysneuvottelujen ja kampanjoinnin aikana oli syntynyt henkinen tahtotila sinipunahallituksen yhteistyölle ja työmarkkinajärjestöjen yhteistyölle, jossa varsinainen poliittikan aloite oli Hakaniemessä ja Etelärannassa olevan yhteyden varassa.⁷²⁶ Nämä hieman jälkikäetulkinnat ovat ymmärrettäviä, sillä poliittiset voimat, joita eturyhmittä olivat kasvattaneet, tukeneet ja rahoittaneet, kävivät ankaraa sisäistä kamppailua politiikan suunnasta ja vallasta.

Esko Ahon mukaan kyse oli jäsenyyspöytäkirjan tulkinnasta: se ei velvoita liittymään valuuttaunioniin.⁷²⁷ Perustusvaliokunta oli mietinnössään 7.10.1994 samalla linjalla: ”liittymissopimus ei vielä voi merkitä sitoutumista osallistua talous- ja rahaliiton kolmanteen vaiheeseen.”⁷²⁸ Jyränki viittaa Erkki Tuomiojaan, joka täsmensi kokonaisuutta kansanäänestyksen tuloksella: se olisi voinut olla päinvastainen, jos EU-valinta olisi käsitetty sitovana ja lopullisena ratkaisuna myös Emuun menosta.⁷²⁹ Arvo Myllymäen mukaan talous- ja rahaliittoa koskevalle valtiosääntövaraumalle ei löydy tukea sopimusasiakirjoista.⁷³⁰ Ahon hallituksen valtiovarainministeri Iiro Viinanen kannatti EMU-ratkaisua, sillä se veisi mahdollisuuden ahneelta elinkeinoelämältä epäisanmaallisesti keinotella devalvaatiolla.⁷³¹

EU:n jäseneksi pyrkivän maan kannalta ei tietenkään voinut tulla kyseeseen näin keskeisen EU-päämäärän kyseenalaistaminen, joten ainoa käyttökelpoinen vastaus oli myönteinen. Suomen puolelta oltiinkin valmiita saman tien, kun neuvottelut EMU:sta virallisesti 9.11.1993 avattiin, ne myös päättämään.⁷³² Talous- ja rahaliiton⁷³³ lähentymiskriteerit olivat:

- 1) Inflaatio saa olla enintään 1,5 prosenttiyksikköä yli kolmen parhaiten suoriutuneen jäsenmaan inflaation

⁷²⁵ Paavo Lipposen haastattelu 27.3.2013; Paavo Väyrysen haastattelu 17.8.2015: ”Aho oli Lipposelle luvannut, että Keskusta ei vastusta Suomen liittymistä euroalueeseen. Hän joutui taipumaan kielteiselle kannalle, mutta lykkäsi ylimääräisen puoluekokouksen syksyyn 1997, johon mennessä ratkaisevat päätökset SDP:ssa ja ay-liikkeessä oli saatu aikaan. Jos eurosta olisi tehty vaaliteema vuoden 1999 eduskuntavaaleihin, olisimme voittaneet. Vaaleihin kuitenkin mentiin työreformilla, joka katkaisi kärjen puolueen vaalimenestykseltä.”

⁷²⁶ Matti Tukiainen haastattelu 13.2.2014; Johannes Koroman haastattelu 21.3.2014; Arto Ojalan haastattelu 12.1.2014; Per-Erik Lundhin haastattelu 16.3.2015; Eero Heinäluoman haastattelu 11.7.2015.

⁷²⁷ Jyränki 2006, 141. Jyränki viittaa pääministeri Ahon 13.6.1994 lausumaan, joka voitiin ymmärtää niin, että vasta myöhemmin päätettiin, liittyykö Suomi talous- ja rahaliittoon. Esko Ahon haastattelu 30.3.2017.

⁷²⁸ PeVL 14/HE 135/VP 1994/7.10.1994.

⁷²⁹ Jyränki 2006, 142.

⁷³⁰ Myllymäki 2010, 151; Jyränki 2006, 140–143, on käynyt läpi tätä problematiikkaa.

⁷³¹ Iiro Viinaseen haastattelu 6.9.2010. Viinanen piti epäisanmaallisena sitä, että työnantajat vaativat devalvaatioita 1990-luvulla. Toisaalta työnantajat taas vastustivat devalvaatiota silloin, kun se olisi pitänyt tehdä. Viinaseen mukaan omistajat eivät tehneet mitään, koska eivät voineet vaikuttaa kolmikantaisessa valmistelussa.

⁷³² Kuosmanen 1999, 181.

⁷³³ Jatkossa tässä luvussa käytetään lyhyempää sana ”rahaliitto”.

- 2) Julkisen talouden, jolla tarkoitetaan keskushallintoa, väliportaana hallintoa, paikallishallintoa ja sosiaaliturvarahastoja, alijäämä ei saa ylittää kolmea prosenttia bruttokansantuotteesta
- 3) Julkinen velka saa olla enintään 60 prosenttia bruttokansantuotteesta
- 4) Jäsenmaan on oltava ERM -valuuttakurssimekanismissa vähintään kahden vuoden ajan
- 5) Pitkäaikaiset korot saavat olla enintään kaksi prosenttiyksikköä yli kolmen inflaatioasteeltaan alhaisimman jäsenmaan pitkän aikavälin korkotason.⁷³⁴

Suomen ongelma oli siinä, että pitkät korot olivat korkeita. Koska työeläkkeet laskettiin julkiseen talouteen, se paransi Suomen tilastoja. Julkisen talouden alijäämä oli Suomelle ongelma. Jos työeläkkeet eivät kuuluisi julkiseen talouteen, Suomi ei olisi ollut EMU-kelpoinen. Kysymys ei ollut uskottavuudesta EU:n piirissä, vaan Suomessa ennen EY-kansanäänestystä. Hallituksen politiikka ei olisi uskottavaa, jos EMU-kriteerejä ei olisi ollut mahdollista täyttää. Ja toisaalta – jos kriteereillä ei olisi ollut merkitystä, rahaliitolta puuttuisi uskottavuus kuten EU-jäsenyydeltäkin.⁷³⁵

Etelärannan ja Hakaniemen ”huomenlahja” Lipposelle

Pääministeri Lipponen halusi Suomen kansantalouden uudistuvan ja monipuolistuvan rakenteeltaan rahaliitosta huolimatta. Hän toivoi yritysten vahvistavan taseitaan ja kertoi palkansaajien turvaksi suunniteltavan puskurirahastoja laskukausista huolehtimaan. Tämä miellytti työnantajia, jotka katsoivat saavuttaneensa strategiset tavoitteensa. Arto Ojalan mukaan tunnelma Teollisuuden ja Työnantajien Keskusliiton hallituksessa alkuvuodesta 1995 oli korkealla: ”Telakka-Masa Saarikangas sanoi, että Suomella ei tarvitse olla muuta tavoitetta kuin mahdollisimman heikko valuutta, niin sillä pärjätään. Jaakko Ihamuotila sanoi, että hyväksytään kaikki ay-liikkeen vaatimukset, niin vähitellen niistä tulee vastuullisia. Georg Ehrnrooth sanoi, että mennään rahaliittoon. Tätä päätöstä ei sitten moitita edes paksussa sikarinsavussa yökerhossa. Helmikuisen EMU:a tukevan kannanoton jälkeen Ruotsin kruunu heikkeni ja se sai kilpailukykyetua Suomeen. Tällöin soitin Georg Ehrnroothin toimeksiannosta Jukka Härmälälle ja kysyin, onko hän vielä EMU:n kannalla metsäteollisuusjohtajana. Jukka vastasi hyvin selvästi, että mehän teimme päätöksen helmikuussa ja siinä pysytään.”⁷³⁶

⁷³⁴ Maastrichtin sopimus Euroopan unionista 1992. EYVL C 191, 29.7.1992, s. 1–112.

⁷³⁵ Tilastokeskus, Suomen virallinen tilasto (SVT): Julkisyhteisöjen alijäämä ja velka [verkkopäiväkaus]: Julkisyhteisöjen EDP- alijäämä 1998–2013. Tilastokeskuksen verkkosivut päivitetty 3.3.2014. <http://www.stat.fi/til/jali/2013/jali_2013_2014-03-03_tau_001.fi.html> [luettu 6.1.2016].

⁷³⁶ Arto Ojalan haastattelu 12.1.2014.

Työmarkkinoiden keskusjärjestöt lähettivätkin 9.4.1995 hallitustunustelija Paavo Lipposelle talouspolitiikasta ”huomenlahjaksi” kutsutun yhteisen kannanoton: ”työmarkkinajärjestöt voivat rauhoittaa inflaatio-odotuksia sekä vaikuttaa myönteisesti talous- ja työllisyyskehitykseen asettamalla yhteisen inflaatiotavoitteen ja mitoittamalla palkkaratkaisunsa tavoitteen kanssa yhteensopiviksi.”⁷³⁷

Järjestöt korostivat, että työttömyyden vähentäminen vaatii pitkäaikais- ja kestävää talouskasvua, jonka keskeisiä edellytyksiä ovat inflaation hallinta, alhainen korkotaso ja valtion velkaantumisen pysäyttäminen. Samoin ne omalta osaltaan sitoutuivat inflaatiota hillitseviin tulosopimuksiin. Ne myös esittivät, että työmarkkina-asioiden muutokset tulisi valmistella kolmikantaisesti. Kannanmäärittely yhtäältä takaisi perustan inflaatiota hidastavalle politiikalle ja korkotason alenemiselle. Toisaalta kannanotto tuki finanssipolitiikan tavoitteita julkisen talouden vakauttamiseksi sekä kasvun ja työllisyyden kohentamiseksi. Järjestöt toimivatkin vuodesta 1995 lähtien aina vuoteen 2007 em. periaatteiden mukaisesti solmimalla 6 verrattain maltillista tulosopimusta, joista 5 oli keskitettyä. Samoin kannanmäärittely selkeytti ja vahvisti sellaista hallituksen, Suomen Pankin ja työmarkkinajärjestöjen välistä työnjakoa, jossa talouspolitiikan eri osat tukivat toisiaan.”⁷³⁸

Pääministeri Paavo Lipposen mukaan huomenlahja oli merkittävä poliittinen signaali, joka sitten näkyi hallituksen ohjelmassa antaen pohjan valuuttaunioniin liittymiseen tähtäävälle politiikalle. ”Oli strateginen kysymys olla ensimmäisten joukossa. Pienen maan kannalta olisi tärkeätä, että voisimme olla ytimessä ja vaikuttaa alusta alkaen samoilla tiedoilla kuin Euroopan suuret.”⁷³⁹ Taustalla oli myös EU-kampanjoinnissa syntynyt sinipunayhteistyön ilmapiiriä luonut tunnelma sekä kiristyneet henkilösuhteet. Molemmat vaikuttivat siihen, että kolmikantayhteistyön syntymiselle oli luotu tunnelma, joka oli vaikuttanut myös johtavien poliitikkojen henkilösuhteisiin.⁷⁴⁰

⁷³⁷ Työmarkkinajärjestöjen kannanotto 9.4.1995. Tekijän hallussa; Jorma Westlundin haastattelu. 22.10.2014.

⁷³⁸ Leppänen Seppo 2008, 53.

⁷³⁹ Paavo Lipposen haastattelu 24.3.2014. Lipposen mukaan työmarkkinajärjestöt ja hallitus ”demonstroivat” tulevaa yhteistyötä Smolnassa, jossa kannanotto julkistettiin.

⁷⁴⁰ Levä 2011; Matti Viljasen haastattelu 4.5.2010. Akavan edellinen puheenjohtaja Matti Viljanen on sitä mieltä, että yhteydet ministeriöihin tulee pitää kunnossa hyvin henkilökohtaisella tasolla, sillä jokainen kokee asiat omalla tavallaan. Lipposen ja Ahon eroista hän toteaa: ”Aho ei kerta kaikkiaan sietänyt ammattiyhdistysliikettä. Hän jyräsi kyllä kaksin käsin.”; Paavo Lipposen haastattelu 24.3.2014: ”Aho suhtautui ylimielisesti kolmikantaan. Ei ollut luottamusta hallituksen ja työmarkkinoiden kanssa. Viinanen oli kullissien takana sanonut, että hänellä on mitta täysi Ahoa ja Pekkarista. Nyt sitten Vuoria sanoo, ettei Ahoa voi väheksyä. Tämmöisessä tilanteessa oltiin menossa vaaleihin, jossa sinipuna alkoi hämmöttää, EU-jäsenyyskampanja vaikutti taustalla.”

VM esitti hallituksen puheenjohtajaneuvottelussa 22.11.1995 kannanottoa, jonka mukaan Suomi pyrkii siihen, että se voi olla niiden maiden ryhmässä, jotka ensiksi siirtyvät EMU:n III-vaiheeseen. Muistiossa todetaan, että rahaliiton jäsenyyden pohjana ovat vuoden 1997 taloudellista tilaa koskevat tiedot ja arviot.⁷⁴¹

Lipposen hallitusten valtiosihteerinä ja valtioneuvoston kanslian päällikkönä 1995–2003 toimineen Rauno Saaren mukaan Lipposen ja työmarkkinajärjestöjen johtajien keskinäiset yhteydet olivat tiiviitä, luottamuksellisia ja säännöllisiä. Saaren mukaan Koroma ja Kahri tapasivat hänet ja Raimo Sailaksen 20.12.1995 Etelärannassa aamukahvilla, jossa Koroma informoi teollisuuden ja Ruotsin teollisuuden keskusteluista EMU-asiassa. Wallenbergien järjestämässä seminaarissa esiintynyt Saksan liittokansleri Helmut Kohlin neuvonantaja Mikael Sturmer oli arvioinut, että rahaliiton synty saattaa siirtyä 1–3 vuodella. Tätä Saksa ja Ranska eivät voi antaa periksi. Hollanti tekee esityksen aikatauluista. Sen sijaan Skandinaviska Enskilda Bankenin ekonomisti Klaus Eklund oli sanonut, että Ruotsin poliittiset syklit olivat sekaisin. EMU-asiassa ei ole selviä rintamia. Ruotsi toivoo käyttävän jatkoajan Suomen tavoin.⁷⁴²

Saaren mukaan palkansaajien etujärjestöissä suhtauduttiin varauksellisesti EMU-jäsenyyteen 1995 ja 1996, kun tietoja ei vielä riittävästi asiasta ollut ja koska pelättiin työllisyyden heikentyvän. Lipponen oli talouspoliittisessa ministerivaliokunnassa 2.2.1996 todennut, että on pyrittävä tilanteeseen, jossa Suomi voi valita sisäänmenon ja ulosjäynnin välillä.⁷⁴³ Helmikuussa hallitus päätti uusista leikkauksista valtion menoihin, jotta Suomi täyttäisi kaikki EMU:n lähentymiskriteerit ensimmäisten joukossa. Päätökset valmisteli Lipponen ja helmikuussa valtiovarainministeriksi nimetty Sauli Niinistö VM:n virkamiesjohdon avulla (R. Sailas, J. Åkerholm, E. Virtanen, M. Hetemäki). Hallitus leikkasi kuntien valtionosuuksia miljardilla markalla, supisti muita menoja 700 miljoonalla, päätti kerätä lisätuloja myymällä vuosittain valtion omaisuutta miljardilla markalla ja luopui aikeista alentaa ruuan arvonlisäveroa.⁷⁴⁴

⁷⁴¹ Valtiovarainministeriön luottamuksellinen muistio 22.11.1995, Yhteiseen rahaan siirtymisen Viitesuunnitelma, ehdotus Suomen kannaksi. Westlundin paperit, VNK arkisto.

⁷⁴² Rauno Saaren muistiinpanot, 20.12.1995, Tekijän hallussa.

⁷⁴³ Rauno Saaren muistiinpanot 2.2.1996 ja 16.2.1996. Saaren mukaan 16.2.1996 Lipponen päästi EU-ministerivaliokunnassa "aamuäkeät" kysymällä keskustelussa "luuletteko että minä repimällä revin SAK:n asioita tänne ratkaistavaksi – pikkuasioita – kun on suurempiakin." Tekijän hallussa.

⁷⁴⁴ Puoskari 2002, 132–133; Outinen, 2015, 304.

Rahaliittopäätöksen lobbaus oli jo käynnissä

Valtiojohdolla oli ratkaisun iso käsikirjoitus, mutta sen toteuttaminen vaati poliittista tahtoa ja eturyhmien myötävaikutusta, osallistumista päätöksentekoon. Suuren käsikirjoituksen paimensivat pääministeri Lipponen ja valtiovarainministeri Niinistö. Eturyhmien vaikutustyön keskiöön tulivat työmarkkinajärjestöt huomenlahjan turvin. Puron työryhmän merkitys kasvoi ratkaisua etsittäessä. Ahon ”työnjako-oppi” alkoi valjeta, kun rahaliitto merkitsisi Suomen Pankin muuttumista Euroopan Keskuspankin sivukonttoriksi ja kun pankkien rooli omistajina ja rahoittajina oli suorastaan romahtanut talouslaman seurauksena.

Palkansaajien talousviisaiden ei tarvinnut tehdä suuria oivalluksia ymmärtääkseen, että kansakunnan työeläkevarallisuus oli sekä vaarassa että se tuli uhrata suurten poliittisten päämäärien hyväksi. Mutta ketkä tulevaisuudessa istuisivat tämän rahakirstun, Suomen merkittävimmän sijoitusvarallisuuden vartijoina? Ja miten sisämarkkinoilla pitäisi sijoittaa?⁷⁴⁵ EMU-ratkaisun taustalla oli edessä paljon työtä työeläkeyhtiöiden hallinnon uudistamiseksi ennen lopullisia ratkaisuja rahaliiton reunaehdoista.

Kari Puron mukaan palkansaajien tultua 1992 työeläkkeen maksajiksi, syntyi siitä aiheutuva luonteva vaatimus vahvistaa palkansaajien asemaa työeläkeyhtiöiden hallinnossa, missä työmarkkinajärjestöt jo olivat mukana, mutta jossa keskinäiselle yhtiöille ominainen maksuosuuden suuruus näkyi myös äänivaltana hallinnossa.⁷⁴⁶ Puron työryhmä ja Puro tulivat keränneeksi työmarkkinaosapuolten keskinäisen luottamuspääoman poliittiseksi energiaksi, joka kapitalisoitiin EMU-ratkaisussa korporaatioiden vallankäyttönä ja sen lisäämisenä. Tällä luotiin suomalaisen omistajuuteen ja omistajaohjaukseen uusi sosiaalinen järjestys, EU-korporatismi.

Tammikuussa 1996 työmarkkinajärjestöt sopivat yhteisestä valmistautumisesta EMU-päätökseen tuottamalla yhteisen tutkimuksen ”Työmarkkinat EMU:ssa”, jota Elinkeinoelämän Tutkimuslaitos ETLA ja Palkansaajien tutkimuslaitos PT yhdessä valmistelivat.⁷⁴⁷ Näin taustatyölle saatiin julkinen rooli, mikä oli vaikea kyseenalaistaa.

Lipposen I hallituksen sosiaali- ja terveystieteiden ministeriö asetti Eduskunnan varapuhemies Matti Louekosken selvitysmieheksi valmistelemaan esitystä työeläkeyhtiöiden uudesta lainsäädännöstä.⁷⁴⁸ Puron työryhmä

⁷⁴⁵ Salonen 2014, 19–23.

⁷⁴⁶ Kari Puron haastattelu 11.9.2015. Puro toimi sosiaali- ja terveystieteiden ministeriön kansliapäällikkönä 1972–1990 ja työeläkeyhtiö Ilmarisen toimitusjohtajana 1991–2006.

⁷⁴⁷ TT:n työvaliokunnan kokousmuistio 18.1.1996, liitedokumentti ”Suunnitelma ETLA:n ja PT:n yhteisestä projektista”, allekirjoittamaton muistio, ETLA, Teollisuuden ja Työntantajain Keskusliitto 3629: 53 Työvaliokunta, ELKA.

⁷⁴⁸ Hannikainen & Vauhkonen 2012, 372–373. Työmarkkinajärjestöjen neuvotteluryhmä eli Puron työryhmä oli pitänyt Tarmo Pukkilan johdolla tehtyä selvitystyötä huonona.

sopi pyrkivänsä vaikuttamaan hallitusneuvottelijoihin siten, että ”valtiovarainministeriön ehdotusta ei ryhdytä vakavasti käsittelemään.”⁷⁴⁹ Puro kuitenkin korostaa, että työryhmä ei katsonut voivansa käsitellä hallintokysymyksiä, koska sen jäsenet olivat työeläkeyhtiöiden hallinnoissa vastuullisissa tehtävissä, minkä johdosta Louekosken saama toimeksianto oli perusteltu.⁷⁵⁰

Käytännössä Louekosken selvitystyö tehtiinkin tiiviissä yhteistyössä Puron työryhmän eli työmarkkinajärjestöjen kanssa.⁷⁵¹ Kysymyksessä oli nimenomaan poliittinen yhteistyö, jonka laajakantoisuus avautui vain harvoille työeläkkeistä kiinnostuneille ”sosiaalipoliitikoille”. Tavanomainen käsitys sosiaalipoliitikoista oli päivähoidosta, sairaanhoidosta ja terveyskeskuksista huolehtivat ”sosiaalitädit”, jotka aiheuttivat vain kustannuksia. Työeläkkeiden hallinnon ja sijoitustoiminnan tulevaisuus oli kuitenkin kaikkein raskaimman sarjan talouselämän päätöksentekoa, josta pankkiirit, teollisuusjohtajat ja heidän hallinnollinen rässsinsä (asianajajat, tilintarkastajat, liikkeenjohdon konsultit) jäivät nyt valmistelun ulkopuolelle.

Louekoski jakoi selvitystyön kolmeen asiaan; työeläkeyhtiöille oli laadittava uusi lainsäädäntö, työeläkevarojen sijoitustoiminta oli linjattava ”elinkeinoelämän tukemiseksi ja työllisyyden parantamiseksi” sekä oli kehitettävä työeläkeyhtiöiden valvontaa.⁷⁵² Perimmäisenä kysymyksenä oli aina ollut kysymys siitä, kuka omistaa eläkevarat. Taustakeskusteluissa kummitteli myös mahdollisuus, että työeläkevarat sosialisoidaan esimerkiksi Kansaneläkelaitoksen hallintaan pois vakuutetuilta ja työnantajilta.⁷⁵³ ”Ei Ahon hallitus eivätkä muutkaan hallitukset pohtineet työeläkevarojen haltuun ottamista. Olihan tuolloin nähtävissä pitkä historiallinen kaari, jossa palkansaajien taholta pelättiin valtiovallan vievän ansiosidonnaisuutta kuten 1954, ja missä Kansaneläkelaitoksen toiminnan laajentuminen etuuskien maksajana saattoi näyttää tietyltä vaihtoehdolta.

⁷⁴⁹ Työmarkkinaneuvotteluryhmä 4.4.1995. Puron työryhmän muistiot 1993–1995, ELKA.

⁷⁵⁰ Kari Puron haastattelu 11.9.2015.

⁷⁵¹ ”Työeläkejärjestelmää on rasittanut pitkän aikaa ristiveto toisaalta työsuhteiden osapuolten – työnantajien ja palkansaajien – sekä toisaalta lähinnä keskustalaisen poliittisen liikkeen (ja MTK:n) välillä. Työmarkkinajärjestöt ovat löytäneet toisensa aina, kun uudistuksia on ollut tarpeen tehdä. Yhtään merkittävää uudistusta ei ole tehty ilman niiden mukanaoloa.” Matti Louekosken sähköposti tekijälle 6.3.2016.

⁷⁵² Hannikainen & Vauhkonen 2012, 373; Salonen 2014, 19–23.

⁷⁵³ Per-Erik Lundhin haastattelu 16.3.2015. Lundhin mukaan jo Ahon hallituksen aikana pidettiin mahdollisena, että keskusta pyrkii siirtämään työeläkevarat Kansaneläkelaitoksen hallinnoitaviksi eli ”sosialisoimaan varat”. Lundh tarkoitti tällä myös sitä, että oli olemassa suuri vaara Ahon suunnalta, että keskusta haluaisi työeläkevarat pois työmarkkinajärjestöjen hallinnasta. Matti Putkosen mukaan tässä oli palkansaajien piirissä aito pelko siitä, että työreformi tähtäsi juuri työmarkkinajärjestöjen aseman heikentämiseen; Matti Putkosen haastattelu 16.3.2015.

Hakaniemessä on tietenkin ollut tällaista keskustelua, mutta ei ollut yri-
tystäkään siihen suuntaan.”⁷⁵⁴

Louekosken luonnosteleva laki työeläkeyhtiöistä, johon se oli saanut
konsultaatiota Puron työryhmältä, eteni hallituksen esitykseksi, joka an-
nettiin Eduskunnalle vuoden 1996 lopulla. Lakiesityksellä haluttiin lisätä
yhtiöiden itsenäisyyttä pankkeihin ja henki- ja vahinkovakuutusyhtiöi-
hin nähden samoin kuin korostaa palkansaajien eli vakuutettujen ase-
maa yhtiöiden hallinnossa. Eläke-Kansasta saadut kokemukset näkyivät
siinä, että toimitusjohtajan asemaa haluttiin nyt vahvistaa.⁷⁵⁵ Toimitus-
johtajan nimittämiseen tai erottamiseen säädettiin kahden kolmasosan
määräenemmistö yhtiön hallituksessa.⁷⁵⁶ Olennainen muutos oli työmark-
kinajärjestöjen edustuksen vahvistuminen työeläkeyhtiöiden hallinnoissa.
Yksityisen sektorin eläkelaitosten rahastoitujen eläkevarojen suhde brutto-
kansantuotteeseen oli 1995–1998 noin 35 prosenttia bruttokansantuot-
teesta.⁷⁵⁷ Näin työmarkkinajärjestöjen merkitys suomalaisen omistajuuden
edunvalvojana nousi aivan ratkaisevaan osaan siinä vaiheessa, kun po-
liittiset puolueet määrittelivät linjauksiaan Suomen jäsenyyteen Euroo-
pan rahaliitossa. Puron mukaan ”konstellaatio on edelleen työnantajien
hallussa”, sillä puolet hallinnon edustuksesta tulee yrityksistä, jotka ovat
maksaneet eläkkeet. Lisäksi työmarkkinajärjestöjen edustuksesta puolet
on työnantajien puolelta.⁷⁵⁸

Työeläkejärjestelmää muutettiin – hallitusohjelman mukaisesti – yh-
teisymmärryksessä työmarkkinajärjestöjen kanssa: sosiaali- ja terveys-
valiokunnan puheenjohtaja Jouko Skinnari kuvasi ”varmasti asioiden
oikean laidan”, kun hän avasi täysistunnonpuheenvuoronsa viittaamalla
Louekosken – ei suinkaan selvitykseen vaan – ”neuvottelemaan ehdotuk-
seen viime keväältä”.⁷⁵⁹ Lain voimaanastumisen jälkeen 1.5.1997 ”suuret
vakuutus konsernit eivät enää ole kiinnostuneita eläkeyhtiöistä entiseen

⁷⁵⁴ Kari Puron haastattelu 11.9.2015. Asia kuitenkin nousi uudelleen esiin helmikuussa 2009, kun Matti Vanhasen hallitus päätti nostaa hallituksen ohjelman puolivälitarkis-
tuksessa päämääräksi nostaa yleinen eläkeikä 63 vuodesta 65 vuoteen. SDP:n puheen-
johtaja Eero Heinäluoma viittasi tuolloin Valtioneuvoston kanslian tammikuussa 2009
julkaisemaan Ikääntymisraporttiin, jossa vaihtoehdoksi kuvattiin mahdollisuutta, missä
”työ- ja kansaneläkejärjestelmä voivat muuttua yhdeksi eläkejärjestelmäksi, josta pää-
tetään eduskunnassa”; Valtioneuvoston kanslia (1/2009), 192; Pietiäinen 2009, 232.

⁷⁵⁵ Risto Kauston erottaminen Eläke-Sammon toimitusjohtajan paikalta oli teollisuuden
poliittinen operaatio, jossa vakuutusvalta (STM) ei puuttunut teollisuuden poliittiseksi
kuvattuun operaatioon. Tuomo Pietiläisen ja Unto Hämäläisen kommenttikirjoitus HS
31.3.1996. Toimittajien mukaan kysymys oli pienen Eläke-Sammon valtauksesta Elä-
ke-Varman osaksi valtio-omisteisen Postipankin tuella. Operaatioissa auttaneet poliiti-
kot tulivat vakuutusjohtajiksi (Iiro Viinanen, Markku Hyvärinen).

⁷⁵⁶ Hannikainen & Vauhkonen 2012, 373; HS 7.11.1996; HE 255/1996, Hallituksen esitys
Eduskunnalle laiksi työeläkevakuutusyhtiöistä ja eräksi siihen liittyviksi laeiksi.

⁷⁵⁷ Hannikainen & Vauhkonen, 2012, 407.

⁷⁵⁸ Kari Puron haastattelu 11.9.2015.

⁷⁵⁹ Hannikainen & Vauhkonen, 2012, 374.

tapaan, sillä lainmuutosten jälkeen niiden vaikutusvalta eläkemiljardeihin on vähentynyt.”⁷⁶⁰

Ministeri Jouko Skinnari (sd) kiisti demareiden jo sopineen vakuutusvalvonnan uudelleenjärjestelyistä. “Mistään ei ole sovittu ja mitään mallia en ole vielä kannattanut”, Skinnari vakuutti. Skinnarin tiedettiin kuitenkin neuvotelleen vakuutus- ja pankkivalvonnasta demariryhmässä, johon kuuluivat sosiaali- ja terveysministeri Sinikka Mönkäre, Suomen Pankin johtokunnan jäsen Matti Louekoski ja Pohjola-ryhmään kuuluvan eläkeyhtiö Ilmarisen toimitusjohtaja Kari Puro. Ryhmä ajoi mallia, jossa pankki- ja rahoitusalan valvonta pysyisi Rahoitustarkastuksessa. Vakuutusvalvonta jäisi sosiaali- ja terveysministeriöön, mutta erilliseksi yksiköksi. Vakuutusalan lainsäädäntö ja valvonta erotettaisiin näin toisistaan. Yhteistyö Rahoitustarkastuksen kanssa kohentuisi nimittämällä sekä vakuutusvalvonnalle että Rahoitustarkastus Ratalle sama johtokunta.⁷⁶¹

HS kertoi Louekosken puhuneen mallin puolesta ahkerasti erilaisille vaikuttajaryhmille eduskuntaryhmistä toimittajiin. Wahlroos ehdotti sosiaali- ja terveysministeriön alaisen vakuutusvalvonnan sekä Suomen Pankin yhteydessä toimivan Rahoitustarkastuksen yhdistämistä uudeksi finanssitarjokseksi, joka toimisi valtioneuvoston alaisuudessa. Wahlroosin näkemykset saivat odotetusti hyvin ristiriitaisen vastaanoton noin 50 lausunnonantajalta. Pankkipuolella sitä kannatettiin, mutta vakuutusosalalla eläkeyhtiöiden hallinnossa mukana oleva ay-väki ja yhtiöiden nokkamiehet olivat panneet esityksen lyttyyn. Työeläkkeet nähtiin sosiaalipoliittisena kysymyksenä, ei vain sijoitusten hallinnointina. Skinnarin mukaan “ei tämä mikään pikkujuttu ole, sillä nyt on kyse yli 100 miljardista markasta ja niiden valvonnasta.”⁷⁶²

Palkansaajajärjestöjen tavoitteena ”oli estää työeläkevarojen liukuminen finanssimarkkinoille”. Tämä oli niiden ehto, kun ne suostuivat EläkeVarman ja Eläke-Sammon vakuutuskantojen jakamiseen sekä Varma-Sammon ja Eläke-Fennian perustamiseen. Työnantajat joutuivat antamaan periksi keskinäisen yhtiömuodon hyväksymisen. Marraskuussa 1997 tehdyn sopimuksen ehdot olivat:

- Molemmista eläkeyhtiöistä oli tehtävä keskinäisiä.
- Palkansaajille oli yhtiöjärjestyksellä turvattava äänivalta yhtiökokouksessa.
- Hallituksen varapuheenjohtajuus oli annettava palkansaajajärjestön edustajalle.

⁷⁶⁰ HS 7.11.1996.

⁷⁶¹ HS 6.11.1996. Toimittaja Juha Akkasen ja Tuomo Pietiläisen mukaan ”Louekosken ehdotuksilla pehmennettyinä ammattijärjestöt saattavat niellä myös Puron työryhmän ehdotukset.”

⁷⁶² HS 7.11.1996. Skinnarin mainitsema luku ei ole tarkka, vaan HS:n lainaus.

Eläkeyhtiöt sitoutuivat olemaan vastustamatta, jos alan keskittyminen entisestään vaatisi diffuusiolainsäädännön valmistelemista.⁷⁶³ Sampo-ryhmän suurremontti vaikutti myös koko työeläkealan siirtymiseen kohti keskinäisen yhtiömuodon hallintomallia. Myös Ilmarisesta tuli 1998 keskinäinen yhtiö, mikä oli osa Pohjola-ryhmän remonttia, jossa työeläkeyhtiö Ilmarinen nousi tytäryhtiöstä omistajaksi. Pohjola oli ajautunut syvälle Kansallisosakepankin kriisiin 1990-luvulla, minkä monipolvisten vaiheiden seurauksena SYP:n ja KOP:n fuusiosta Meritaksi syntynyt pankki fuusioitui loppuvuodesta 1997 Nordbankenin kanssa Merita-Nordbankeniksi ja lopulta Nordeaksi. Ilmarisesta tuli uusi työeläkejättiläinen, jonka toimitusjohtaja Kari Purosta tuli toinen keskeinen suomalaisen suuren yksityisen työeläkevarallisuuden hallinnoimisesta vastannut henkilö. Useat työeläkefuusion avainhenkilöt palkittiin uusilla merkittäväillä työ- tai luottamustehtävillä tai heidän vaikutusvaltansa kasvoi.⁷⁶⁴

Työmarkkinajärjestöjen ja hallituksen yhteisymmärrykselle oli olemassa myös objektiivinen taloudellinen pakko, jos hallitus aikoi taittaa niskan talouslamalta ja sen lisäksi täyttää rahaliiton kriteereistä julkisen velan enimmäisehdon. Louekosken ja Puron työryhmän työmarkkinayhteistyö johti siihen, että työeläkejärjestelmästä oli tulossa valtion velan rahoittaja. Yritysten takaisinlainaus ei enää alenevan koron ansiosta ollut kilpailukykyinen vaihtoehto markkinoilta saatavalle rahoitukselle. Vähitellen Puron työryhmän linjaukset hyväksyttiin Etelärannassa.⁷⁶⁵

Sosialidemokraatit tulevat EMU:n taakse

SAK ei enää pyrkinyt ulosmittaamaan tuottavuuden kasvua ja ulkomaisien hintojen nousua palkankorotuksina työn ja pääoman välisen tulonjaon vakiinnuttamiseksi. Se sitoutui Suomen Pankin inflaatiotavoitteeseen ja työvoimakustannusten nousun pitämiseen enintään muiden Länsi-Euroopan maiden tasolla.⁷⁶⁶ Taustalla oli taloudellisen laman myötä muuttu-

⁷⁶³ Hannikainen & Vauhkonen, 2012, 383.

⁷⁶⁴ Hannikainen & Vauhkonen, 2012, 383. ”Työntekijä- ja työnantajapuoli on TEL:n säätämistä 1961 lähtien olleet edustettuina työeläkeyhtiöiden hallinnossa. Erillisiä sopimuksia työmarkkinaosapuolten osallistumisesta työeläkeyhtiöiden hallintoon on tehty vuosina 1975 ja 1988. EU-jäsenyys ei mitenkään vaikuttanut oikeuteen säännellä eläkeyhtiöiden hallituksen kokoonpanoa. Kun työeläkejärjestelmä rahoitetaan kokonaan työnantajilta ja palkansaajilta perittävillä maksuilla, on luonnollista, että näillä tahoilla on vahva edustus eläkeyhtiöiden hallinnossa.”; Johannes Koroman sähköposti tekijälle 13.3.2014.

⁷⁶⁵ TT:n työvaliokunnan kokousmuistio 3.10.1996. TT hyväksyi työeläkeyhtiöiden hallinnon ja sijoituspolitiikan uudistamisen Puron työryhmän ehdotusten pohjalta. TT:n työvaliokunnan kokousmuistio 20.11.1996 TT hyväksyi Puron työryhmän TEL-lainsäädäntöehdotuksen ja TT:n työvaliokunnan kokousmuistio 11.12.1996 TT käsitteli pörs-siyhtiöiden hyvää hallintotapaa koskevat suositukset, Teollisuuden ja Työnantajain Keskusliitto 3629: 53 Työvaliokunta, ELKA.

⁷⁶⁶ Outinen 2015, 268; Saari Heikki 2013, 138–139.

neet arvot ja asenteet. Sosiaalidemokraattisen työväenliikkeen sisällä alkoi huolehtiminen työttömyydestä ja työttömien aktivoinnista. Asialla olivat eri vaiheissa erityisesti helsinkiläiset sosialidemokraatit (Erkki Tuomioja, Ylermi Runko, Tarja Halonen, Arja Alho, Tapio Bergholm, ym.) ja sen seurauksena SDP:ssä ryhdyttiin painottamaan työllisyyden parantamista, koska se auttaisi alentamaan korkotasoa ja vakauttamaan rahanarvon koko unionin alueella.⁷⁶⁷ SDP:ssä oltiin vielä hyvin erimielisiä rahaliitosta – erityisesti Helsingissä. Lipposen hallituksen veroministeri Arja Alho on väitöskirjassaan tulkinnut, että hallitus päätti Suomen EMU-jäsenyydestä käytännössä jo 16.6.1995. Outisen mukaan juuri työllisyyssyistä sosialidemokraattiset päätöksentekijät eivät vielä olleet tehneet kesäkuussa 1995 lopullista päätöstä asiasta. Rahaliittojäsenyyttä kannattanut Lipponen katsoi vielä 14.11.1996 SDP:n puoluehallituksessa, että SDP ei ollut ratkaissut kantaansa rahaliittoon ja hallitus oli katsonut, että Suomen on oltava valmis päättämään asiasta puoleen tai toiseen vasta, kun kysymys tulee ajankohtaiseksi.⁷⁶⁸

Sama teema oli ollut esillä SDP:n ammattiyhdistyspoliittisessa toimikunnassa 20.12.1995 Eduskunnassa, missä toimikunta oli arvioinut Saaren muistiinpanojen valossa, että rahaliitolla on ”marginaaliset vaikutukset Suomen talouspolitiikan linjaan”. Lipponen oli ay-toimikunnassa todennut, että ”nyt mennään näin, kysymyksessä on yhteinen riski.” Pääministerin virka-asunnolla Kesärannassa 28.12.1995 oli pääministerin ja avustajien pitämässä neuvonpidossa syntynyt näkemys aikataulusta, että asiasta saataisiin valtioneuvostoon tilannearvio tammikuussa 1996.⁷⁶⁹

Saaren mukaan palkansaajien etujärjestöissä suhtauduttiin varauksellisesti EMU-jäsenyyteen 1995 ja 1996, kun tietoja ei vielä riittävästi asiasta ollut ja koska pelättiin työllisyyden heikentyvän. Lipponen oli talouspoliittisessa ministerivaliokunnassa 2.2.1996 todennut, että on pyrittävä tilanteeseen, jossa Suomi voi valita sisäänmenon ja ulosjäännin välillä. Jo kahden viikon kuluttua 16.2.1996 Lipponen päästi EU-ministerivaliokunnassa ”aamuäkeät” kysymällä keskustelussa ”luuletteko että minä repimällä revin SAK:n asioita tänne ratkaistavaksi – pikkuasioita – kun on suurempiakin.”⁷⁷⁰ Helmikuussa hallitus päätti uusista leikkauksista valtion menoihin, jotta Suomi täyttäisi kaikki EMU:n lähentymiskriteerit ensimmäisten joukossa. Päätökset valmisteli Lipponen ja helmikuussa

⁷⁶⁷ Outinen 2015, 297; Uuden vastuun aika. Suomen Sosialidemokraattinen Puolue – Finlands Socialdemokratiska Parti r.p. Puoluevaltuusto 24.11.1994, Luonnos 15.11.1994, 6, SDP 1994I2, TA.

⁷⁶⁸ Outinen 2015, 299. ”...tulkintaani ei muuta se, että hallitus vetosi kesäkuussa 1995 laatimaansa kannanottoon silloin, kun Suomi liittyi rahaliiton jäseneksi ensimmäisten maiden joukossa pari vuotta myöhemmin.”; Alho 2004.

⁷⁶⁹ Rauno Saaren muistiinpanot, 28.12.1995. Tekijän hallussa

⁷⁷⁰ Rauno Saaren muistiinpanot, 2.2.1996 ja 16.2.1996. Tekijän hallussa.

valtiovarainministeriksi nimetty Sauli Niinistö VM:n virkamiesjohdon avulla (Sailas, Åkerholm, Virtanen, Hetemäki).

Talousneuvostossa 6.3.1996 SAK:n Lauri Ihalainen kysyi pääministeriltä: ”Onko todella viisasta varautua siihen, että EMU tulee?” Lipponen oli vastannut, että jos Suomi jää ulkopuolelle, ollaan ydin-Euroopan ulkopuolella. Nyt on edessä uusi maailma. Mutta on vanha totuus, että ollaan Saksan ja Venäjän välissä. ”EMU:n ulkopuolella ollaan enemmän alisteisia Saksan ja Venäjän suhteiden vaihteluille kuin EMU:n sisällä”, vastasi Lipponen Ihalaiselle.⁷⁷¹

”Otimme kantaa matalan inflaation sekä sopimusjärjestelmän ja yleisittävyyden jatkuvuuden puolesta. Teimme analyttistä työtä yhdessä, koska EMU-jäsenyys oli paljon vaikeampaa hahmottaa kuin EU-jäsenyys. Oivallus puskureista syntyi tämän työn kautta – käytännössä Puron työryhmässä”, sanoi Ihalainen.⁷⁷²

Alkukesästä hallituksen piirissä alkoi olla jo helpottunut tunnelma. ”Urakka on takana. Säästäväisyys on arkipäivää”, sanoi Lipponen hallituksen iltakoulussa 29.5.1996.

Heinäkuussa 1996 Suomen Pankin uudeksi johtokunnan jäseneksi valittiin yksimielisesti Matti Louekoski, joka oli toiminut eduskunnan varapuhemiehenä. Eduskunnassa Louekoski oli profiloitunut pankkilainsäädäntöön, työeläkejärjestelmään ja pankkivalvontaan liittyneiden kysymysten asiantuntijana.⁷⁷³ Louekosken esitysten pohjalta olikin jo lainsäädännön valmistelu lähtenyt liikkeelle kaikessa hiljaisuudessa.

Talousneuvostossa 14.8.1996 Niinistö pystyi jo sanomaan, että EMU-kriteerit eivät ole ongelma Suomelle. ”Sosiaalirahastojen ja kuntatalouden ylijäämää auttavat.”⁷⁷⁴ TT:n työvaliokunta linjasi 19.8.1996 suunnittelukokouksessaan ERM:n ja EMU:n lähiajan tärkeimmäksi toiminnan painopisteeksi ja samalla rahaliittoon liittyminen nähtiin keskeisenä strategisena kysymyksenä.⁷⁷⁵

Suomen Pankin johtokunta esitti 11.10.1996 Suomen markan kytkentää ERM:iin. Johtokunta perusteli päätöstä tarpeella täyttää rahaliiton kriteerit, jotta voidaan varmistaa mahdollisuus liittyä EMU:n kolmanteen vaiheeseen. Mikäli Suomi ei olisi kytkenyt valuuttaansa, ovi olisi sulkeu-

⁷⁷¹ Rauno Saaren muistiinpanot 6.3.1997. Tekijän hallussa.

⁷⁷² Lauri Ihalaisen haastattelu 15.3.2016.

⁷⁷³ Kuusterä & Tarkka 2012, 786. Tekijä jää pohtimaan, oliko Louekosken kiistattoman pätevyyden lisäksi kysymyksessä palkinto työeläkeyhtiöitä koskeneen selvityksen tekemisestä, mikä johti siihen, että poliittinen ilmapiiri työmarkkinajärjestöjen piirissä muuttui luottavaisemmaksi valvoa tulevia puskureita.

⁷⁷⁴ Rauno Saaren muistiinpanot 14.8.1996. Tekijän hallussa; Kuusterä & Tarkka 2012, 778–779. Suomen julkisen sektorin rahoitusaliijäämä oli vähemmän kuin miinus 3 % ja julkinen velka alkoi taittua, eikä saavuttanut 60 % tasoa (osuus bkt:sta).

⁷⁷⁵ TT:n työvaliokunnan kokousmuistio 19.8.1996, (Jorma Ollila mukana kokouksessa) Teollisuuden ja Työnantajain Keskusliitto 3629: 53 Työvaliokunta, ELKA.

tunut ensimmäiseltä vaiheelta. Markka kytkettiin Euroopan valuuttakurssimekanismiin ERM:iin kurssilla 3,04 suhteessa Saksan markan keskkurssiin, mikä tarkoitti ECU:n arvolla 5,80661. Pankkivaltuustossa keskustan Olavi Ala-Nissilä, Anneli Jäätteenmäki ja Mauri Pekkarinen sekä Esko Seppänen äänestivät ERM- kytkentää vastaan.⁷⁷⁶

Lipponen saattoi kertoa SDP:n puoluekokouksessa kesäkuussa 1996, että hallituksen ja työmarkkinajärjestöjen kesken sovittiin viime kuussa yhteisesti valmistautumisesta Euroopan talous- ja rahaliittoon: ”EMU:un osallistuminen edellyttää kolmikantaperiaatteen noudattamista. Sehän on eurooppalaista politiikkaa, ja tämä eurooppalainen linja jälleen kerran tullaan vahvistamaan Firenzen huippukokouksessa juhannuksena. Ensimmäisessä työmarkkinaosapuolten kesken on kehitettävä palkanmuodostusta ja sopimusjärjestelmää sekä etsittävä muita puskureita myös yritysjä alakohtaisesti.”⁷⁷⁷

Sosialidemokraatit halusivat nostaa työllisyyden yhdeksi perusteluksi Suomessa rahaliittoon liittymiselle. Outisen mukaan lokakuussa 1996 oli komission puheenjohtaja Jacques Delorsin työllisyysvaatimusta tulkittu väärin: ”lähestymiskriteeriksi työttömyyden osalta tulisi saada +/- kaksi prosenttia siihen osallistuvien maiden keskiarvosta, koska Suomi olisi suljettu tällä ehdolla pois rahaliitosta. Lipponen oli sanonut Delorsin tarkoittaneen, että EMU ei olisi vain rahapoliittinen unioni, vaan sen piti tavoitella myös korkeaa työllisyyttä.”⁷⁷⁸

Lipposen johdolla sosialidemokraatit olivat siirtymässä ns. kolmannelle tielle, jota Britannian New Labour Tony Blairin johdolla edusti. Anthony Giddensin mukaan eri maiden kolmannen tien poliitikkojen ydinajatuksiin kuuluivat mm. valtion yhteiskunnallisen roolin kasvattamisen lopettaminen, talouden valtiollisen hallinnan miedontaminen talouden valtiolliseksi säätelyksi, kansalaisten velvollisuuksien korostaminen oikeuksien ohella, osaamiseen panostaminen ja työmarkkinoiden joustavuuden lisääminen.⁷⁷⁹ Outinen katsoo Lipposen vieneen Suomea mukaan kahteen uusliberalistiseen projektiin – rahaliittoon ja EU:n sisämarkkinoihin ja että kumpikin päätös toisaalta oli merkki pyrkimyksestä rajoittaa globalisaation vaikutusta Suomeen. Sen sijaan Outisen mukaan valtionyhtiöiden yksityistäminen edusti uusliberalistista politiikkaa: ”Vaikka jo tannerilaisen politiikan perusteisiin oli kuulunut monetarismin kanssa yhdensuuntainen tiukka inflaationvastainen talouspolitiikka taloudelli-

⁷⁷⁶ Kuusterä & Tarkka 2012, 770–771.

⁷⁷⁷ Pöytäkirja Suomen Sosialidemokraattinen Puolue - Finlands Socialdemokratiska Partiet r.p:n XXXVII puoluekokouksesta, joka pidettiin Helsingissä, Helsingin Työväentalossa 6.–9.6.1996, 23. TA.

⁷⁷⁸ Outinen 2015, 300.

⁷⁷⁹ Outinen 2015, 308–309. Outinen viittaa Giddensiin 2001. Teos lähdeluettelossa.

sesta laskusuhdanteesta ja työttömyyden kasvusta huolimatta, viimeistään rahoitusmarkkinoiden vapauttaminen johti sosialidemokraattien sopeutumiseen entistä markkinaehtoisempaan politiikkaan.”⁷⁸⁰ Sosialidemokraattien piirissä luovuttiinkin vähitellen työllisyydestä poliittisena prioriteettina ja EMU-vakaudesta tuli 1990-luvun Lipposen valtakauden ase työttömyyttä vastaan. Lipponen jätti jälkeensä arvostelijoita, joiden vaikutus näkyi kauan, mutta palkansaajajärjestöt asettuivat vähitellen Lipposen politiikan tukijoiksi.

Liike-elämän poliittinen vaikuttaminen rahaliittoon liittymiseksi

Etelärannan poliittisen tiedustelun mukaan EMU:lta puuttui EU-Suomessa poliittinen kannatus. Taloudellisen Tiedotustoimiston johtokunnassa Jukka Koivisto arvioi 4.10.1995, että HVK (hallitusten välinen konferenssi EU:n kehittämisestä), EMU ja Europarlamentin vaalit vaikuttavat kansalaiskeskustelun asialistaan. Koiviston mukaan EU- keskustelua ei voi jättää vain vastustajien tantereeksi: ”On todennäköisesti mahdotonta saada kansalaisten enemmistöä kannattamaan esimerkiksi Suomen EMU-jäsenyyttä. EU-viestinnän tavoite onkin nähtävä hieman toisella tavalla: on pyrittävä vahvistamaan kansalaisten myönteistä perusvirettä EU-jäsenyyttä kohtaan. Samalla on huolehdittava siitä, ettei vastustus esimerkiksi EMU-jäsenyyttä kohtaan kasva sellaiseksi kansalaisliikkeeksi, että ”kansalaismielipide” on esteenä asiasta päättämislle eduskunnassa.”⁷⁸¹

Koroman mukaan hän oli tiivisti yhteydessä Lauri Ihalaiseen ja hänen kauttaan laajemminkin SAK-liittojen johtoon. SAK oli varovaisen myönteinen jäsenyydelle, mutta huolissaan ns. epäsymmetrisistä shokeista. Toinen vaikea asia oli jäsenyyden ja siihen liittyvän kiinteän valuuttakurssin myötä poistuva mahdollisuus korjata ylisuurten palkankorotusten aiheuttama kilpailukyvyyn heikkeneminen devalvaatiolla. Koroman mukaan ”Laurin suhtautuminen oli kaksijakoista. Toisaalta hän myönsi tarpeen päästä EU-markkinoille ja ymmärsi myös devalvaatioiden kaksijakoisuuden, joka edellytti ”omaa liikkumavaraa” tilanteessa, jossa devalvaatio ei enää ollut mahdollinen. Tätä liikkumavaraa päädyttiin rakentamaan EMU-puskureilla.”⁷⁸² Näin päätettiin esittää valtiovallalle EMU-puskureita, joihin kerättäisiin ”ylimääräisiä” varoja, joilla voitaisiin tilapäisesti alentaa pahan päivän tullen työeläkemaksuja. Louekosken mukaan

⁷⁸⁰ Outinen 2015, 313.

⁷⁸¹ Jukka Koivisto Taloudellisen Tiedotustoimiston hallitukselle 4.10.1995, EU-Keskustelun nykyvaihe Suomessa, Taloudellisen Tiedotustoimiston johtokunnan pöytäkirja 4.10.1995. TaT:n Arkisto. Muistio tähtäsi siihen, että TaT:n budjetissa jatketaan Eurooppalaisen Suomen ja muiden EU-projektien rahoittamista.

⁷⁸² Johannes Koroman sähköpostiviesti tekijälle 13.3.2014.

”vastoin monen talousasiantuntijan mielipidettä Suomen eläkerahastoilla oli tärkeä merkitys EMU-kriteereiden täyttymistä arvioitaessa.”⁷⁸³

Taloudellisen Tiedotustoimiston johtokunta teki 23.10.1996 Suomessa pidettyjen ensimmäisten Euroopan Parlamentin vaalien jälkeen johtopäätöksen, että ”tulos heikensi mahdollisuuksia tehdä päätös rahaliittoon liittymisestä kansallisesti yksituumaisesti.” TaT:n tietojen mukaan rahaliiton vastustajiksi ilmoittautuu 56 prosenttia kansalaisista. Miehet suhtautuvat naisia suopeammin. ”Vaikka eduskunta tekisikin päätöksen talous- ja rahaliittoon liittymisestä ensi vuoden lopulla, EMU säilyy sisäpoliittisena kiistanaiheena ensi vuosituhannen alkuvuosiin saakka.” Keskustelussa painotettiin, että SAK:n johdon suhtautuminen EMU:un on myönteinen.⁷⁸⁴

Kesäkuun 12. päivänä pidetyssä iltakoulussa valtiovarainministeri Sauli Niinistö raportoi EMU:n valmistelusta: päätöksentekomenettely testataan eduskunnassa. Liittymispäätös tarvitaan. Valtiovarainministeriö ja oikeuskansleri katsovat säädökset.⁷⁸⁵

TaT:n hallitus sai käyttöönsä 23.10.1996 EMU:n viestintästrategian ”500 päivää EMU-ajan alkuun”, missä todettiin päätöksentekoprosessista, että hallitusmuodossa oleva ns. markkapykälä ”ei sinänsä ole este rahaliittoon osallistumiselle. Ko. pykälää muutetaan aikanaan muun hallitusmuotouudistuksen yhteydessä.” Strategiapaperissa arvioitiin, että ERM-kytkentä oli yksi syy EMU-vastustajien menestykseen EP-vaaleissa. Erityisesti Etelärantaa huolestutti Esko Seppäsen menestys, koska jos vasemmistoliitto lähtee hallituksesta, Sdp:n johdolla on entistä vaikeampaa pitää puolueen heterogeenista eduskuntaryhmää kurissa. TaT arvioi Keskustan pelaavan sisäpolitiikassa yhä selkeämmin EMU:lla. Sdp oli jakautumassa ay-demareihin ja puoluedemareihin. Kysymys oli ”aidosti kriittisestä suhtautumisesta, joka liittyy vientiliittojen vallan vähenemiseen EMU-olosuhteissa.” Muistiossa todetaan, ettei ammattiyhdistysliikkeestä enää olisi operaattoriksi EMU-kampanjoinnissa ja että tavoitteeksi oli otettava, että 40 prosenttia kansalaisista hyväksyy yhteisen rahan.⁷⁸⁶

Korporaatioiden arvovalta ja tahtotila valjastettiin EMU-ratkaisun edistämiseksi ja riittävää sitoutumista heijastelevan asiantuntijatyön muo-

⁷⁸³ Matti Louekosken sähköpostiviesti tekijälle 6.3.2016.

⁷⁸⁴ Taloudellisen Tiedotustoimiston johtokunnan pöytäkirja 23.10.1996. TaT:n arkisto.

⁷⁸⁵ Rauno Saaren muistiinpanot 29.5.1996 ja 12.6.1996. Tekijän hallussa.

⁷⁸⁶ EMU-viestintästrategia: ”500 päivää EMU-ajan alkuun”. 23.10.1996, Taloudellisen Tiedotustoimiston johtokunnan kokouksen pöytäkirjan liite 2, 23.10.1996. TaT:n arkisto. Muistiosta käy ilmi, että TaT hyväksyi viestintäprojektin vuodelle 1997, missä käytetään 5,3 miljoonaa markkaa EMU-kampanjointiin. Rahoituksesta EU:n komissio antoi 1 miljoonaa markkaa ja Valtiovarainministeriö 1 miljoonaa markkaa. Strategiaa verhoitiin puoliviralliseksi siten, että kampanjan tiedotusyhteistyön kumppaneina olivat myös Ulkoasiainministeriö (EU-tiedotus), Kauppa- ja teollisuusministeriö ja Euroopan komission Suomen Edustusto.

dossa. Valtioneuvosto asetti ns. professorityöryhmän eli EMU-asiantuntijaryhmän 28.11.1996 ja sen oli määrä saada esityksensä valmiiksi toukokuussa 1997 ja jättää sitä ennen väliraportti maaliskuussa. Ryhmää johti Palkansaajien Tutkimuslaitoksen johtaja Jukka Pekkarinen. Ryhmän työskentelyn tarkoituksena oli integroida poliittiset voimat ja etujärjestöt kanavoimaan näkemyksensä EMU:sta raporttiin, joka olisi jatkokeskustelujen tausta-aineistona. Työryhmän työskentelystä tuli vaikuttamisareena, joka loi pohjan kansalliselle tarkastelulle ja keskustelulle.

Työryhmä otti kolme vaihtoehtoista strategiaa työskentelynsä pohjaksi:

- a. Talous- ja rahaliiton kolmanteen vaiheeseen siirtymisen ensimmäisten maiden joukossa. Näin Suomi siirtyisi yhteiseen rahapolitiikkaan ja saisi oman edustajansa Euroopan keskuspankin (EKP) neuvostoon.
- b. Ulkopuolelle jääminen ja oman valuutan kelluttaminen. Oman rahapolitiikan harjoittaminen on tässä vaihtoehdossa mahdollista, mutta valuuttakurssi ei ole enää, toisin kuin säännösteltyjen pääomaliikkeiden ja erikseen päätettyjen devalvaatioiden aikana, riippumaton talouspolitiikan lisäväline.
- c. Liittyminen kolmannen vaiheen myötä käynnistyvään uuteen valuuttakurssijärjestelmään (ERM 2), missä on kaksi vaihtoehtoa: oma valuutta voi kellua laajojen vaihteluvälien rajoissa tai kapeampien vaihteluvälien rajoissa.⁷⁸⁷

Professorityöryhmä oli ilmoittanut tutkivansa edellä mainitun a-vaihtoehdon ja jättävänsä sivuosaan kaksi muuta vaihtoehtoa. Toukokuussa 1997 julkaistun raportin mukaan merkittävin haaste tulevaisuudessa Suomelle olisivat kaikissa toimintavaihtoehdoissa ”epäsymmetriset häiriöt” eli shokit, jotka tulisivat yllättäen ja rahapolitiikasta riippumatta.⁷⁸⁸

TT:n työvaliokunta kävi korkean tason kokousmatkalla Brysselissä, missä se kiirehti komissiolle EMU-ratkaisua. ECOFINin pääjohtaja Korkman esitti suomalaisille pessimistisimmän käsityksen EMU:sta.⁷⁸⁹ Rahaliittoon menon todellinen poliittinen tahtotila syntyi vasta vuoden 1997 kesällä. Lipponen sanoi talouspoliittisessa ministerivaliokunnassa 4.3.1997, että Ruotsin kansainvälinen asema muuttuu: teollisuus siirtyy heti pois kruunukaupasta, kun ECU tulee. ”EMU-ratkaisut Suomessa tehdään 1998 puolella. Puskurirahastot tarvitaan, kaksi- ja kolmikantaneuvotteluihin on valmiutta! Ruotsin jääminen rahaliiton ulkopuolelle on kiusallista.”⁷⁹⁰

⁷⁸⁷ EMU-asiantuntijatyöryhmä 1997, 17–18.

⁷⁸⁸ Kuusterä & Tarkka 2012, 774–775; EMU-asiantuntijatyöryhmä 1997, 11.

⁷⁸⁹ TT:n työvaliokunnan kokousmuistio 29.–30.1.1.1997 ja 12.2.1997, Teollisuuden ja Työnantajain Keskusliitto 3629: 53 Työvaliokunta, ELKA.

⁷⁹⁰ Rauno Saaren muistiinpanot 4.3.1997. Tekijän hallussa.

TT:n toimitusjohtaja Koroma perusteli 10.3.1997 Helsingin Työväentalolla pidetyssä ”Palkansaaja ja EMU” -seminaarissa EMU-päätöstä neljällä argumentilla: devalvaatiot tulisivat kansalaisille kalliiksi, EMU tuo matalan inflaation sekä työmarkkinajärjestelmän perusteet ja yleissitovuus säilyvät. ”On parempi istua vaunussa kuin juosta perässä”, kehotti Koroma palkansaajia hyppäämään EMU-junaan.⁷⁹¹ Huhtikuussa 1997 TT:n työvaliokunta hyväksyi periaatteet työmarkkinapoliittisten tavoitteiden uudistamiseksi, mitä oli valmisteltu työryhmissä jo puolen vuoden ajan. TT:n arvion mukaan Suomessa työvoimakustannukset olivat nousseet 25 vuoden aikana enemmän kuin muissa maissa, mutta EMU asettaa terveet rajat finanssipolitiikalle ja velkaantumiselle. TT pani merkille ay-liikkeen järjestäytymisasteen olevan Suomessa maailman huippua, minkä johdosta sen poliittinen vaikutusvalta kasvaa. TT hyväksyi myös rahaliittoon liittymisestä aiheutuvien taloudellisten shokkien pehmentämiseksi suunniteltujen puskurirahastojen idean.⁷⁹²

TT:n johdolle jaettiin arvio lähiajan työmarkkinapoliittisten tavoitteiden uudistamisesta, jossa mm. pohdittiin yleissitovuuden ”uudelleenarviointia”, joka työnantajalle merkitsi vain ”noudattamisvelvollisuutta ilman sopimuksesta johtuvia oikeuksia”, ja ay-jäsenmaksujen ”perinnän siirtämistä ay-liikkeen tehtäväksi”. Muistion tulevaisuusnäkymä listasi useita globalisaation mukana tulevia haasteita, missä murros nähtiin toiveikkautta herättävänä.⁷⁹³

Professorityöryhmän raportin pääperustelu oli turvallisuuspoliittinen. ”Kaikki vaihtoehdot edellyttävät pysyvää muutosta suhteessa Suomessa sodanjälkeisinä vuosikymmeninä noudatettuun, rahoitusmarkkinoiden säännöstelyyn perustuneeseen talous- ja työmarkkinapolitiikan linjaan, jonka sisäiset jännitteet purkautuivat nopeana inflaationa ja suurina devalvaatioina.”⁷⁹⁴ Raportin mukaan EU-maiden keskinäisten valuuttojen vakauden näkökohta puhui laajana käynnistyvän rahaliiton puolesta. Korkea työttömyys nostettiin raportissa Suomen erityisongelmaksi. Reaalipalkkojen sopeuttaminen nopeasti taloudellisen laman seurauksena syntyvään taloudelliseen häiriötilaan ei ole mahdollista ilman, että luodaan sellainen ”kansallinen järjestelmä, jonka avulla tilannetta voidaan seurata ja tehdä tarvittaessa nopeasti ehdotukset tuotantokustannuksiin puuttumiseksi. Sen puitteissa voidaan koordinoida muitakin talouspoliittisia ratkaisuja.”⁷⁹⁵

⁷⁹¹ TT:n työvaliokunnan kokousmuistio 10.3.1997 Johannes Koroman puheen teksti 10.3.1997, Teollisuuden ja Työnantajain Keskusliitto 3629: 53 Työvaliokunta, ELKA.

⁷⁹² TT:n työvaliokunnan kokousmuistiot 17.4.1997 ja 29.4.1997. Periaatteet työmarkkinapoliittisten tavoitteiden uudistamiseksi, Teollisuuden ja Työnantajain Keskusliitto 3629: 53 Työvaliokunta, ELKA.

⁷⁹³ TT:n Lähivuosien työmarkkinapolitiikan tavoitteet. Seppo Riski, Tapani Kahri. 7.4.1997. Teollisuuden ja Työnantajain Keskusliitto 3629: 53 Työvaliokunta, ELKA.

⁷⁹⁴ EMU-asiantuntijatyöryhmä 1997, 13.

⁷⁹⁵ EMU-asiantuntijatyöryhmä 1997, 14.

Työmarkkinajärjestöt antoivat kannanoton 22.5.1997 työmarkkinoiden tulevista toimintaperiaatteista: ”Mahdollinen rahaliitto ei muuta suomalaisen yhteiskunnan työmarkkinatoiminnan perusrakenteita, mutta vaatii aitoa sopeutumista, niin rahaliitossa kuin sen ulkopuolellakin. Talous- ja rahaliiton EMU:n muodostaminen ja yhteiseen rahaan siirtyminen nähdään yleisesti jo toteutuneen integraatiokehityksen jatkeena. Euroopan sisämarkkinoiden luomisen ja yhteisen rahan käyttöönoton tavoitteena on eurooppalaisen tuotannon kilpailukyvyn parantaminen.”⁷⁹⁶

Kannanotossa ryhmitettiin devalvaatiota vastaan ja kannalle, jossa ”julkisen talouden alijäämää rajoittavaa mahdollista EU:n vakaus- ja kasvusopimusta sovellettaessa Suomen erityisolosuhteet voidaan ottaa huomioon.” Kannanotto määritteli talouspolitiikan tavoitteeksi kasvun edistämisen, työllisyyden parantamisen, kilpailukyvyn ylläpitämisen, matalan inflaation ja velan hallinnan Suomen EMU-ratkaisusta riippumatta. Järjestöt vahvistivat toimivansa Kansainvälisen Työjärjestö ILO:n hyväksymän kolmikantayhteistyötä noudattaen, mikä on muuttuvissa oloissa ”entistä tärkeämpää”. ”Sen perusrakenteita ovat tasavertaisuuden pohjalta lähtevä sopimustoiminta työ- ja virkaehtosopimuksineen, laissa säädetty työehtosopimusten yleissitovuus ja työtaisteluoikeus laissa säädettyine rajoituksineen.”⁷⁹⁷ Järjestöt pitivät tärkeänä matalaan inflaatioon sopeutumista, minkä katsottiin olevan EMU:un liittyvä keskeinen haaste. Järjestöt pitivät tärkeänä varautumista työmarkkinoilla ja kansantaloudessa taloushäiriöihin ja työllisyyden ylläpitämiseen olosuhteissa, joissa entisen kaltaista mahdollisuutta valuuttakurssimuutoksiin ei ole. Elinkeinorakenteen monipuolistaminen, finanssipolitiikka, yritysten vakavaraisuuden parantaminen sekä sosiaalivakuutuksen yhteyteen rakennettavat puskurit nähtiin keinoiksi varautua taloushäiriöihin. Järjestöt sopivat puskureiden selvittämisestä sekä suosituksesta henkilöstörahojen kehittämisestä.⁷⁹⁸

Kesällä 1997 rahaliittoa kannattaneet työmarkkinajärjestöt pääsivät yhteisymmärrykseen suurista linjoista, joiden osatekijät olivat työmarkkinoiden kolmikantaisen yhteistyön jatkaminen, EMU-puskureiden luominen työeläkeyhtiöiden yhteyteen ja työeläkeyhtiöiden varojen käytön hallitsemisesta keskinäisellä yhtiömuodolla, jota työnantajat ja eläkeyhtiöt olivat vastustaneet Lex Louekosken valmistelussa. Työeläkeyhtiöiden hallintomallin taustalla oli paljon suurempi kysymys kuin hallinto.

⁷⁹⁶ Työmarkkinajärjestöjen kannanotto Euroopan talous- ja rahaliiton vaikutuksista työmarkkinoiden toimintaperiaatteisiin 22.5.1997, Akava, Kirkon sopimusvaltuuskunta, Kunnallinen Työmarkkinalaitos, Palvelutyönantajat, Suomen Ammattiliittojen Keskusjärjestö SAK, Teollisuuden ja Työnantajain Keskusliitto, Toimihenkilöjärjestö STTK, Valtion Työmarkkinalaitos. SAK Tiedotteet 1997. SAK:n verkkosivut, WWW-dokumentti (jäljennös) <<http://netti.sak.fi/sak/tiedotteet/1997/t970522a.html>> [luettu 9.1.2015].

⁷⁹⁷ Työmarkkinajärjestöjen kannanotto 22.5.1997.

⁷⁹⁸ Työmarkkinajärjestöjen kannanotto 22.5.1997.

Kysymys oli ollut työeläkeyhtiöiden yhtiömuodoista, hallinnosta ja sijoitusvarojen käytöstä.

Uhkakuva epäsymmetrisistä shokeista oli yleinen useimpien etujärjestöjen rahaliittopohdintoissa. Sen sijaan niihin varautumiseksi etsittiin keinoja samoilla tahoilla, mutta varsinainen ajatus puskurirahastoista syntyi Puron työryhmässä. Aluksi pohdittiin vain puskurivaroja ilman, että oli ajatus rahaston hallinnasta. Kun omasta rahapolitiikasta oltiin luopumassa rahaliiton eduksi, ajateltiin tarvittavan rahastoa pahojen päivien varalle. Rahaston muoto ja yhteys työeläkevaroihin syntyi sitten työryhmässä 1996–1997.⁷⁹⁹

EMU-asiantuntijaraportin mukaan ”tällainen ratkaisu edellyttäisi todennäköisesti keskitettyä ja ajallisesti yhteen sovitettua tulosopimusta, jossa kaikki osapuolet ovat mukana. ”Suuren kriisin” periaatteellinen mahdollisuus on lisäperuste sille, että jonkinlainen tulopoliittinen yhteydenpito-koneisto pidetään kunnossa. Erityisesti tällaisten tilanteiden varalta voi olla hyödyllistä, jos valtiovalta omine toimenpiteineen auttaa ylläpitämään ja kehittämään sellaista työmarkkinaosapuolten välistä yhteydenpito- ja neuvotteluelimiä, joissa palkkatilannetta voidaan seurata.”⁸⁰⁰ Toisin sanoen raportti korosti sitä, että finanssipolitiikka ja työmarkkinapolitiikka ovat jatkossa keskeiset (ja ainoat) kansalliset ohjausjärjestelmät siinä Suomessa, joka liittyy rahaliittoon.

Taloudellisen Tiedotustoimiston johtokunta arvioi 14.8.1997 EMU:n tiilannetta mielipidetutkimusten valossa: vastustajia on 41 prosenttia ja kannattajia 37 prosenttia. Eduskunnassa tehtävän EMU-päätöksen kannattajien lukumäärä oli noussut eli TaT arveli tämän merkitsevän sitä, että eduskunnan vastustavan kannan kannatus oli kasvanut 43 prosenttiin.⁸⁰¹

Lopulta poliittinen tahtotila ja työmarkkinajärjestöjen johdolla syntynyt uusi suomalaisen omistamisen hallintomalli oli valmis siihen, että 17.11.1997 työmarkkinajärjestöt allekirjoittivat EMU-puskureita koskevan sopimuksen, jonka pohjatyö tehtiin Puron työryhmässä.⁸⁰² Sopimus

⁷⁹⁹ Kari Puron haastattelu 11.9.2015; Risto Piekan haastattelu 29.10.2014; Arto Ojalan haastattelu 12.1.2014; Outinen 2015, 302. Outisen mukaan puskurit olivat SAK:n ekonomistien kehittämät; SDP:n eduskuntaryhmän muistio /PR Eduskunta, 17.11.1997, SDP 1997I3, TA; Saari Heikki 2013, 154–154.

⁸⁰⁰ EMU-asiantuntijatyöryhmä 1997, 155. Raportissa korostetaan, että tämä oli myös ”kaikkien työryhmän kuulemien ammatillisten keskusjärjestöjen puheenjohtajien näkemys.”

⁸⁰¹ EMU-viestintästrategian toteutus syksyllä 1997. Muistio 14.8.1997, Taloudellisen Tiedotustoimiston johtokunnan kokous 14.8.1997, TaT:n arkisto.

⁸⁰² Sopimus periaatteista, joilla työeläkevakuutus- ja työttömyysturvamaksujen muutoksia suhdannevaihteluissa tasataan sekä kannanotto yrityskohtaisten sopeutumiskeinojen lisäämiseksi 17.11.1997, Puskurisopimus. Puron työryhmän paperit, ELKA. Sopimuksen ovat allekirjoittaneet Akava, Palvelutyönantajat, Suomen Ammattiliittojen Keskusjärjestö SAK, Toimihenkilökeskusjärjestö STTK, Teollisuuden ja Työnantajain Keskusliitto ja Työeläkelaitosten liitto; Salonen 2014.

EMU-puskureista koostui kahdesta osasta: muistio niistä periaatteista, joilla tasataan suhdannevaihtelujen aiheuttamaa työeläkemaxun heilahtelua ja keskeiset periaatteet työttömyysturvamenojen rahoituksen vakiinnuttamiseksi ja maksuheilahtelujen tasoittamiseksi 1.1.1999 alkaen (yhtenä osana maksuheilahtelujen tasoittamiseksi perustettava suhdannepuskuri).

Työeläkejärjestelmän tasausvastuuta käytetään puskurina. Puskuri muodostuu Työttömyysturvarahaston tuottojen ja menojen erotuksesta. Suhdannepuskurin enimmäismäärä on säädetty laissa. Se voi olla enintään 5,0 prosenttia työttömyysastetta vastaavien menojen suuruinen. Työttömyysturvapuskurin koko vuoden 2013 lopussa oli 700 milj. euroa. Puskurin laskennallinen enimmäiskoko oli 1 300 milj. euroa. EK ei ole ”virallisesti” hyväksynyt 2,5 prosentin sääntöä ”normiksi”. Koroma muistuttaa muutoksesta: ”Liitteenä olevassa muistiossa on arvioitu, että riittävä puskuri normaaleja suhdannevaihteluja ajatellen olisi noin 2,5 prosenttia palkkasummasta”. Työttömyyspuskurin enimmäismäärä ei enää perustu puskurisopimukseen, vaan vuonna 2011 voimaan tulleeseen suhdannepuskuria koskevaan säätelyyn (laki työttömyysetuuksien rahoituksesta 3 §).⁸⁰³

Puron mukaan valitettava asia oli, että puskurien purkamisesta – siis siitä, miten vakavan häiriötilan kohdalla puskuriin kerättyjä varoja voidaan käyttää – ei sovittu riittävän tarkasti. Lopputulos oli sen verran epämääräinen, ettei vielä tänäänkään ole yhteisymmärrystä osapuolten välillä, miten puskureita hyödynnetään. Palkansaajat ovat nostaneet puskurien hyödyntämisen kynnyksen hyvin korkeaksi. Työnantajien näkemys kynnyksestä on paljon matalampi kuin palkansaajien.⁸⁰⁴

EMU-ratkaisun läpivieminen eduskunnassa

Rahaliittoa koskevan päätöksen tekeminen oli lopulta poliittisia voimia jakava, ei yhdistävä tekijä, vaikka selkeä enemmistö oli asian takana. Syinä rivien rakoiluun lienevät asian monimutkaisuus, keskustelun käyminen lähinnä eliittien toimesta ja se, että eduskunta otti lopulta vastuun asiassa.

EMU-ratkaisu Brysselin suomalaislobbareiden silmin oli herkkä asia. Oli olemassa suunnitelma, jota osa tuki ja osa ei. EMU:n kiinnityskurssin vaikutus oli negatiivinen. Se oli huonompi kuin toivottiin eli markan kurssia pidettiin liian heikkona suhteessa Saksan markkaan. Tapani Kahrin tehtyä palkansaajien kanssa sopimuksen, sovittiin EMU-puskureista. Vaikutelma Brysselin työnantajalobbareiden silmin oli, että työväenliike sai

⁸⁰³ Johannes Koroman sähköpostiviesti tekijälle 13.3.2014.

⁸⁰⁴ Kari Puron haastattelu 11.9.2015; Johannes Koroman haastattelu 8.9.2015. Koroman mukaan hänkään ei ole tullut perehtyneeksi työeläkeyhtiöiden problematiikkaan, jota ovat TT:ssä ja EK:ssa hoitaneet sosiaalialioista vastanneet johtajat (mm. Lasse Laatonen).

rahaa. EMU:n merkityksen oivaltaminen tuli jälkisytytyksessä. Työmarkkinajärjestöjen edustajat Brysselissä sopivat siitä, että EU-vaikuttamisessa asioiden valmistelua ryhdyttiin suhteessa komissioon, parlamenttiin ja Helsinkiin koordinoimaan, vaikka näkemyseroja olikin. Tätä seurasi Suomen EU-puheenjohtajuuskausi, ensimmäinen laatuaan, mitä valmistelujen puolesta verrattiin olympialaisiin.⁸⁰⁵

Hallitus ja Keskustan johto kävivät 3.6.1997 neuvottelun EMU-ratkaisusta. Keskusta asetti hallitukselle kaksi ehtoa: Suomi voi jäädä suppean EMU:n ulkopuolelle (, jolloin Britannia, Ruotsi ja Tanska jäisivät sen ulkopuolelle) ja Eduskunnan on voitava aidosti päättää asiasta.⁸⁰⁶ Sen jälkeen hallituksen ja opposition näkemykset alkoivat loitontua toisistaan. Keskusta alkoi rakentaa työreformiohjelmansa, josta tuli vuoden 1999 eduskuntavaalien keskeinen teema.⁸⁰⁷

Työreformista tuli EMU-ratkaisun poliittinen vaihtoehto, eikä kannanotto Suomen markasta, josta lopulta puhuttiin yllättävän vähän. "Lobbauksen yksi sääntö on, että jos sulla on ongelma, silloin on jo myöhäistä", kertoi Eero Heinäluoma Helsingin Sanomissa 5.12.1997. Heinäluomaa huolestutti tuloratkaisua enemmän keskustan työreformi. "On tiedettävä, kuinka pitkälle keskusta on sitoutunut tähän reformiin." Reformin ydin on, että pienille yrityksille luodaan oma työehtosopimusmalli, jolla voitaisiin poiketa alan yleisestä sopimuksesta. SAK:n mielestä tällainen olisi paluuta torppariaikaan, jolloin työntekijät olivat yksin isäntänsä armoilla.⁸⁰⁸

Keskustan kannanotto muodostui näkyväksi yhteenvedoksi rahaliittoon liittymisen epäilijöille. Niitä olivat olleet mm. metsäteollisuus, maataloustuottajat ja heidän arvoketjunsä sekä suuri yleisö, joka keskusteli asiasta eturyhmien kautta. Keskustan kritiikki perustui siihen, että "ei-optimaalisen" valuutta-alueen ulkopuolelle kannattaisi jäädä, koska EU:n eteläiset jäsenvaltiot kuuluisivat siihen. "Optimaaliseen valuutta-alueeseen", jossa mukana ovat ainakin Britannia ja Ruotsi, voisi Suomi liittyä, jos hallitus takaisi realistisen sopeutumishjelman. Se vaatisi alueellista tasapainoa, jota hallitus horjutti, EU:n aluepolitiikkaa koko Suomen kehittämisen avuksi sekä työmarkkinoiden joustoa. Työmarkkinat eivät joustaa, niiden rakentei-

⁸⁰⁵ Jukka Ahtelan haastattelu 5.10.2014; Markku Lemmety'n haastattelu 24.8.2015.

⁸⁰⁶ Keskustan puheenjohtaja Esko Aho'n tiedote 3.6.1997. Westlundin paperit, VNK:n arkisto.

⁸⁰⁷ Paavo Väyrysen haastattelu 17.8.2015. "Aho oli Lipposelle luvannut 1997, että keskustan ylimääräinen puoluekokous 1997 pidetään vasta hallituksen EMU-päätöksen jälkeen syksyllä. Näin valmistautuminen 1999 eduskuntavaaleihin jäi puoliväliin. Todellisuudessa Aho ajoi keskustaa hyväksymään EMU:n ja euron. Puoluekokouksessa näin banderollin "maareformista työreformiin". Ei työreformia kovin merkittävästi kannatettu. Jos olisimme 1999 eduskuntavaaleissa vastustaneet euroa, olisimme voittaneet ja olleet kenties hallituksessa. Mutta työreformia ei kannatettu siinä laajuudessa kuin euroa epäiltiin ja siksi epäonnistuimme eduskuntavaaleissa 1999."

⁸⁰⁸ HS 5.12.1997.

ta pitäisi muuttaa, työttömyys pitäisi saada alemmas; se oli Keskustan erityinen EMU-kriteeri. Keskusta näki myös sosiaalisten turvaverkkojen repeytyvän EMU:ssa, jolle Suomen julkinen sektori on liian kallis.⁸⁰⁹

Hallituksen sisäistä tunnelmaa kuvaa EMU-päätöksen ympärillä episodi, jonka lähteenä ovat valtiosihteeri Saaren muistiinpanot. Kun EU-ministeri-valiokunta 4.11.1997 käsitteli EU:n työllisyysneuvoston valmistautumista, ulkoasiainministeri Tarja Halonen sanoi, "etteivät EMU:n kriteerit ole sen kummemmin hallituksen käsissä kuin inflaatio tai työllisyys. Miksi ei työllisyys ole hallituksen poliittisen tahtotilan kohde? Ulkoasiainministeri on eri linjalla kuin muut. Miksi minua ei kuunnella?" Pääministeri oli vastannut, että "työvoimapolitiikka on ensisijaisesti kansallista. EU voi tehdä tukitoimia. Työaikapolitiikkaan haetaan joustavia ratkaisuja." Saaren muistiinpanojen mukaan valtiovarainministeri Niinistö oli sanonut: "Päällikkövirastossa päällikkö katsoo paperin ja se on vasta sitten ministeriön paperi. En ole nähnyt puheena olevia."⁸¹⁰ Halosen mukaan päätös rahaliitosta valmisteltiin siten, ettei asiasta kysytty kansalta tai että eduskunta ei asiasta saanut päättää, vaan tulkitaan EMU:n sisältyvän jo tehtyyn päätökseen. "Juristina kannoin huolta menettelytavasta."⁸¹¹

Hallitusryhmien puheenjohtajat kokoontuivat 22.12.1997 Smolnaan, jossa käsiteltiin EMU:n päätöksentekomenettelyä. Vaihtoehtoina oli laki tai tiedonanto. Saaren muistiinpanojen mukaan valtiovarainministeri Niinistö sanoi: "...Perususkoni on, että lakiesitys pannaan perustuslakivaliokuntaan ja siellä markan säätämisyjärjestys muuttuu perustuslakikysymykseksi. Siellä tulee iso sekaannus." RKP:n Ole Norrback sanoi "lain antavan enemmän mahdollisuuksia vaikuttaa asiaan. Ryhmille pitää selvittää, että asian hoidon kannalta tiedonanto on helpommin hallittava." Saaren mukaan pääministeri totesi, että "oppositio on valinnut linjansa. Nyt on kyse siitä, annetaanko sille mahdollisuus maksimoida revitys kansallisista käsityksistä ja sekoittaa niitä. Laki on tiedonantoa selkeästi sekavampi ja muutosesitysalttiimpi malli."⁸¹²

Jyrängin mukaan Lipposen hallitus piti periaatteellisesti kiinni siitä, että päätösvalta rahaliittoasiassa oli säilynyt eduskunnalla. Ohjelmassaan

⁸⁰⁹ Tiedote Keskustan puoluehallituksen asettaman EMU-selvitystyön nykyvaiheesta, 7.5.1997. Westlundin paperit, VNK:n arkisto; Suomenmaa 5.6.1997: "Etelään ulottuva Emu on huono ratkaisu Suomelle"; Mauri Pekkarisen sähköposti tekijälle 17.7.2015. Pekkarisen mukaan hän "konsultoi kymmeniä henkilöitä, sekä Ruotsin että Suomen Emu-raportin tekijöitä. Kirjoitin sitten itse joka sanan. Myös Ollilan Jorman kanssa vaihdoin jossain kohtaa muutaman sanan. En varsinaisesti haastattelut häntä. Muistini mukaan Jorma ei ainakaan painostanut minua eikä muitakaan Keskustan johdossa olleita, vaikka oli enemmän puolesta kuin vastaan.

⁸¹⁰ Rauno Saaren muistiinpanot 4.11.1997. Tekijän hallussa.

⁸¹¹ Tarja Halosen haastattelu 22.9.2015.

⁸¹² Rauno Saaren muistiinpanot 22.12.1997, Tekijän hallussa.

hallitus pyrki siihen, että Suomi täyttäisi talous- ja rahaliiton lähtymiskriteerit, jotta ajan tullessa voitaisiin liittyä EMU:n kolmanteen vaiheeseen, jos eduskunta niin päättäisi.⁸¹³ Hallitus antoi 18.2.1998 eduskunnalle tiedonannon rahaliittoon liittymisestä. Keskustan puheenjohtaja Esko Aho arvosteli hallitusta siitä, että se torjui keskustan vaatiman neuvoa-antavan kansanäänestyksen rahaliiton jäsenyydestä ja toi eduskunnalle vain tiedonannon. Valtiovarainministeri Sauli Niinistö arvosteli Ahoa ennen näkemättömästä uskonpuutteesta suomalaisten mahdollisuuksiin. Ahon mukaan 1990-luvun alussa, ellei devalvaatiomahdollisuutta olisi ollut, kansantuotteen romahdus olisi ollut kaksi kertaa niin suuri kuin se oli silloin. Aho kysyi hallitukselta, onko sillä käsitystä, miten toimitaan tällaisessa häiriötilanteessa. Lipponen totesi, että Ahon selän takana on devalvaatiokortti ja halutaan jäädä rahaliiton ulkopuolelle. Aho vastasi, että tämä on Lipposelta pahantahtoisuutta eikä Aho tarkoittanut devalvaatiota. Lipponen tuhtui keskustan kannoista ja syytti sitä pimeästä pelotte- lusta.⁸¹⁴ Hallituksen tiedonanto (24.2.1998) sai äänestyksessä 17.4.1998 ääniä 135, opposition ehdotus neuvoa-antavasta kansanäänestyksestä 61.⁸¹⁵ Euroopan keskuspankki EKP aloitti toimintansa 1.6.1998.⁸¹⁶

Opposition mukaan Lipposen hallitus vei tiedonannon varassa Eduskunnassa läpi rahaliittoon liittymisen, voimassa olleen perustuslain 72 §:n vastaisesti.⁸¹⁷ Päätös rahaliitosta tehtiin valtioneuvostossa ja korporaatiot tukivat sitä lisäten määräysvaltaansa työeläkeyhtiöissä, jotka saivat hallinnoitavakseen lisävaroja (EMU-puskurit) ja joista tuli valuuttaunioniin liittymisestä mahdollisesti aiheutuvien taloudellisten shokkien tärkeimmät puskurit. Eduskunnassa perustuslain uudistus oli käynnistynyt 1995, kun perustusvaliokunta⁸¹⁸ oli suositellut valtiosäännön kokonaisuudistusta. Se

⁸¹³ Jyränki 2006, 141.

⁸¹⁴ Liittyminen euroon: eduskuntakeskustelussa vuonna 1998: Lipponen, Niinistö, Esko Aho. Youtube videopalvelu (video lisätty 19.7.2012, kanava: tietoparatiisi). <<https://www.youtube.com/watch?v=TSngJmYPBCE>> [noudettu 18.10.2015].

⁸¹⁵ Kuusterä & Tarkka 2012, 781–782.

⁸¹⁶ Kuusterä & Tarkka 2012, 782.

⁸¹⁷ Pohjolainen & Puhakka 1992, 509. Perussäännöksenä Suomen Pankin aseman ja hallinnon järjestämisessä on HM 73 § (muut. 1077/91), jonka mukaan Suomen Pankki toimii ”eduskunnan takuulla ja hoidossa sekä eduskunnan valitsemien pankkivaltuutettujen valvomana”. Samassa lainkohdassa (2 mom.) edellytetään, että ”Suomen Pankkia hoidetaan niin kuin siitä lailla säädetään”. Hallitusmuodon 72 §:n mukaan Suomen rahayksikkö on markka, ja ”(l)lailla säädetään, miten markan ulkoisesta arvosta päätetään». Vielä hallitusmuodossa on säädetty (73,3 §), että »Eduskunta päättää Suomen Pankin voittovarojen käyttämisestä valtion tarpeisiin». Pankki on näillä hallitusmuodon säännöksillä selvästi irrotettu hallitusvallasta ja asetettu eduskunnan valvontaan – ehkä alaisuuteenkin.

⁸¹⁸ Hidén 2013, 10. Eduskunnan perustuslakivaliokunta esitti erään perustuslakien osittaisuudistuksen yhteydessä 1995, että valtioneuvoston tulisi käynnistää valtiosäännön uudelleenkirjoittamistyö, jonka tavoitteena tulisi olla, että maan silloiset perustuslait on vuonna 2000 koottu yhteen yhtenäiseen perustuslakiin. Uuden lain valmistelussa ja käsitelyssä edettiin tämän jälkeen nopeasti niin, että uusi yhtenäinen perustuslaki saatiin lopullisesti säädettyksi ja vahvistetuksi kesäkuussa 1999 ja laki astui voimaan 1.3.2000.

oli eduskuntakäsittelyssä rinta rinnan EMU-päätöksen valmistelun kanssa, jolloin uusi perustuslaki ei enää tuntenut Suomen markkaa.⁸¹⁹

Ahon mukaan olisi 1998 ollut mahdollisuus erilliseen päätökseen. ”Liittymissopimus ei velvoittanut Suomea liittymään euroon ja asiasta olisi pitänyt säätää lailla. Kannatukseltaan poikkeuksellisen suuri hallitusrintama ja korporatiivinen tuki mahdollistivat EMU-päätöksen. Kun EU-jäsenyyseratkaisulla luotiin uutta, EMU-eratkaisulla sementoitiin vanha korporatiivinen systeemi. Ammattiyhdistysliike sai hyvityksenä työelämän paikallaan polkemisen. Ei ollut ihme, että (Matti) Putkonen kutsui työreformia pelottavaksi.”⁸²⁰

Politiikan ja talouden sisäpiirien kehät leikkaavat toisensa

Kolmikantainen yhteistyö ei ollut vain Lipposen I hallituksen ohjelmajulistus, vaan aito rahoituspohja ja poliittinen kivijalka, jonka varaan hallitus lopulta alkoi viedä rahaliittoon liittymiseen tähtäävää periaatepäätöstä Eduskunnan harkittavaksi. Siinä oli hallituksen ja työmarkkinajärjestöjen yhteistyön paikka, joka vei kansalaisten huomion pois mm. työeläkevarojen hallinnon uudistamisesta.

Valtion omistajaohjausyksikössä työskennelleen Samuli Haapasalon mukaan Suomi ei olisi täyttänyt EMU:n lähentymiskriteereitä ilman uutta omistajapolitiikkaa. Kaikki linkittyy yhteen – euron piilovaikutus, työttömyyden lasku, talouskasvu, omaisuuden myynti. Kyky maksaa valtion velkoja perustui vahvasti valtionyhtiöiden myynnistä saatuihin tuloihin.⁸²¹

Työeläkeyhtiöt sijoittivat 1996–2000 noin neljä viidesosaa sijoituspääomistaan valtion obligaatioihin.⁸²² Yksityisalojen tel-sijoituskanta muuttui jaksolla 1997–2010 merkittävästi. Yli puolet sijoituksista meni ulkomaille, kun 1997 vain alle viisi prosenttia oli ulkomaisia sijoituksia.⁸²³ Työeläkeyhtiöiden takaisinlainaus hupeni 1990-luvun alun noin 60 prosentista alle viiden prosentin, kun taas joukkovelkakirjalainat, sijoitus- ja rahamarkkina-lainat sekä osakkeet ja muut instrumentit kasvoivat lähelle 80 prosenttia työeläkeyhtiöiden sijoituksista.⁸²⁴ Vuoden 1994 jälkeen työnantajat ovat maksaneet vain 75 prosenttia työntekijöiden työeläkemaksuista.⁸²⁵

⁸¹⁹ PeVL 8/1988 vp – VNT 1/1998 vp: Lausunto koskee tiedonantoa osallistumisesta euroalueeseen, lakia Suomen Pankista ja eräitä muita lakeja.

⁸²⁰ Esko Ahon haastattelu 30.3.2017.

⁸²¹ Samuli Haapasalon haastattelu 28.9.2012. Haastattelijana Matias Kallio.

⁸²² Hannikainen & Vauhkonen, 2012, 426; Salonen 2014, 8–12.

⁸²³ Hannikainen & Vauhkonen 2012, 439.

⁸²⁴ Hannikainen & Vauhkonen 2012, 426.

⁸²⁵ Hannikainen & Vauhkonen 2012, 400. Koska palkansaajan eläkevakuutusmaksu on vähennyskelpoinen valtion verotuksessa, vähennys verotettavasta tulosta, valtiovalta osallistuu tämän taakan jakamiseen.

Raimo Sailas suhtautuu syntyneeseen työeläkkeiden kokonaisrakennelmaan kriittisesti. ”Ilmeisen kysymyksenalainen TEL-ratkaisu oli, koska se oli pakollinen, lakisääteinen ja jossa etuustasosta päättää eduskunta. Tästä seurasi, että TEL-maksusta neuvoteltiin linjalla STM-VNK ja valtioneuvostossa se kävi vain raha-asiainvaliokunnassa, ei yleisistunnossa. TEL-maksun suuruus on kuitenkin veroluontoinen päätös, jolla on vaikutusta muihin sosiaalietuuksiin. STM puolestaan oli se ministeriö, jonka sidosryhminä olivat työmarkkinajärjestöt.”⁸²⁶

Lipposen I hallituksen lyhytaikainen oikeusministeri Jussi Järventaus (kok), joka oli virkavapaalla Suomen Yrittäjät-järjestön toimitusjohtajan tehtävästä, sanoi maakuntalehtien julkaisemassa haastattelussa toukokuussa 1998, että ”etujärjestöillä on liikaa valtaa parlamentaarisessa järjestelmässä. Tuo valta on viety eduskunnalta”.⁸²⁷ SAK:n osastopäällikkö Eero Heinäluoma (sd) vastasi Järventaukselle, että Järventaus ei osoita virkatoimissaan ministerille kuuluvaa tasapuolisuutta. Heinäluoma piti Järventauksen näkemystä etujärjestöjen liiasta vallasta tekohurskaana.⁸²⁸

Seppo Riskin mukaan työmarkkinapolitiikka on kovinta lobbaamista silloin, kun vaikutetaan eduskuntaan. Eduskunta pakotetaan hyväksymään sellaisenaan järjestöjen kirjoittamia papereita, joista hallitus ja etujärjestöt ovat sopineet. Tupojen lopettaminen ei suinkaan johda helpompaan työmarkkinapolitiikkaan. Työmarkkinajärjestöt ovat vuosikymmenten aikana ”uineet” sisään poliittiseen establishmentiin hyvin tehokkaasti. ”Vahvat järjestöt ovat pitkälti peräsimessä, hallitus kyydissä.”⁸²⁹

Järventauksen ja Heinäluoman debatti jää todisteeksi siitä, että yrittäjät kokevat työmarkkinayhteistyön rent-seekinginä, joka on ylimääräinen kustannus. Riskin arvio vahvistaa, että korporaatiot tietävät hyvin arvonsa, voimansa ja vaikuttavuutensa.

Lipposen hallitusten valtiovarainministeri Sauli Niinistön mukaan kysymys oli sovun merkityksestä yhteiskuntarauhan ylläpitämiseksi poikkeusolosuhteissa. ”EMU:un ryhtymisessä ei käytetty paljon voimaa, sen sijaan jälkihoidon rooli oli merkittävä. SAK:lla oli iso rooli EMU:n yleisen hyväksyttävyyden kannalta. EMU oli mielenkiintoinen siksi, että yleensä edunvalvontaa hoidetaan ennen ratkaisua, tässä tapauksessa myös ja erityisesti ratkaisun jälkeen.” Niinistö sanoi suhtautuvansa lob-

⁸²⁶ Raimo Sailaksen haastattelu 22.10.2014.

⁸²⁷ HS 13.5.1998. Pääkirjoitussivulla selostettiin Järventauksen aiheuttamaa keskustelua.

⁸²⁸ HS 11.5.1998. Järventaus oli Lipposen I hallituksen oikeusministeri 13.3.1998–15.4.1999. ”Näin rajuja kommentteja tuli järjestölobbarilta, kun perustuslain valmistelusta vastaava ministeri otti kantaa kansanvaltaan”; Jussi Järventauksen haastattelu 26.6.2014. Kari Häkämies valittiin Kuopion kaupunginjohtajaksi ja seuraajaksi valtioneuvoston jäseneksi valittiin Järventaus juuri EMU- ratkaisun loppusuoralla tilantessa, jossa pienyrittäjät kokivat jääneensä Lipposen - Niinistön hallituksen vauhdista jälkeen.

⁸²⁹ Seppo Riskin sähköposti tekijälle 11.10.2014.

baukseen ilmiönä periaatteessa kriittisesti, mutta joukkoedunvalvontaan hyväksyvästi.⁸³⁰

Niinistön mukaan ”EMU:ssa ei ollut suurta ongelmaa”. Devalvaatiot olivat pakon sanelemia 1990-luvulla. EMU:n myyntiprosessi jatkui hallituksen EMU-päätöksen jälkeen. ”Ei ollut merkittävää, että päästiin eroon devalvaatiosta.” Vuonna 1997 oli Niinistön mukaan tärkeää, että eurolle syntyi uskottavuus, koska Japani ja Yhdysvallat eivät siihen uskoneet. Euron vaikutus alkoi jo ennen sen voimaantumista (1992–1997). Suomi oli IMD:n (International Institute for Management Development) kilpailukykytilastossa 20. sijalla. Julkinen talous oli tasapainossa ja työttömyys puolittunut vuonna 2001. Euroon liittymiseen piilovaikutus antoi edellytykset nopeaan talouskasvuun ja se oli henkisesti suuri. Suomi ei esimerkiksi voinut ennakolta arvella, miten Nokia olisi hyötynyt.⁸³¹

Työehtojen Työehtojen yleissitovuus, joka edellä mainittiin luvussa 2 korporatiivisen järjestelmän fundamenttina, sai uuden vahvistuksen Lipposen hallituskausilla.⁸³² Nyt se ei enää syntynyt etujärjestöistä huolimatta eduskunnassa ”tilapäisellä” enemmistöllä, vaan etujärjestöjen vahvasti lobbaamana. Työsopimuslakia pidetään työelämän perustuslakina, jonka uudistaminen lähti liikkeelle työsopimuslakikomiteassa jo Esko Ahon hallituksen toimesta.⁸³³ Komiteatyö kesti viisi vuotta. Sen taustalla SAK ja TT työskentelivät epävirallisessa valmistelussa työmarkkinajärjestelmän keskeisintä lakia.

Yleissitovuuden määritelmä oli ratkaiseva kysymys, josta Eero Heinäluoma SAK:n lobbarina pyrki selvittämään, mihin keskusta todella tähtäsi työreformillaan.⁸³⁴ Laissa korvattiin yleissitovuuden vanha määritelmä ”yleiseksi katsottava” uudella muotoilulla ”edustavana pidettävä sopimus”.⁸³⁵ Työmarkkinajärjestöistä oli tullut yhteiskunnallisia tukipilareita, mitä ne eivät vielä olleet 1970. Vaikka yritys ei olisikaan järjestäytynyt työnantajaliittoon, sen oli noudatettava aina yleissitovaksi määriteltyä työehtosopimusta. Samalla oli säädettävä, voiko järjestäytymätön yritys käyttää joustomahdollisuuksia, joita oli kirjattu moniin työehtosopimuksiin.⁸³⁶ Uuden lain perusteella sovittiin työmarkkinajärjestöjen kesken, että yksittäisen työehtosopimuksen yleissitovuus vahvistetaan riippumattomassa lautakunnassa, jonka asettaa valtioneuvosto.⁸³⁷

⁸³⁰ Sauli Niinistön haastattelu 20.9.2010.

⁸³¹ Sauli Niinistön haastattelu 20.9.2010.

⁸³² Vrt. Bobacka 2001.

⁸³³ Työsopimuslakikomitean mietintö 2000. Työministeriö 2000.

⁸³⁴ Eero Heinäluoman haastattelu 11.7.2015.

⁸³⁵ Laatonen & Nieminen 2017, 220–221.

⁸³⁶ Laatonen & Nieminen 2017, 221.

⁸³⁷ Työsopimuslaki 55/2001 ja Laki työehtosopimuksen yleissitovuuden vahvistamisesta 56/2001.

Yrittäjäjärjestö pyrki tarjoamaan näkemystä, että paikallinen sopiminen lieventäisi yleissitovuutta. Alkoi kilpailu yrittäjien kannatuksesta maaliskuussa 1999 pidetyissä eduskuntavaaleissa, joissa keskusta arvosteli Lipposen hallituksen politiikkaa työreformilla. Työsopimuslain uudistaminen ja yleissitovuus olivat Kari-Pekka Tiitisen johtaman työsopimuslakikomitean käsittelyssä ja sen esityksiä odoteltiin seuraavalle hallituskaudelle. Ehdotuksen viimeistelivät SAK:n Kirsti Palanko, TT:n Hannu Rautiainen ja Tiitinen. Komitea tarvitsi lisää aikaa ja se sai sitä.⁸³⁸

Keskusta kilpaili yrittäjien kannatuksesta kokoomuksen kanssa. Hallituksessa puheenjohtaja Niinistö tuki joitakin yrittäjäjärjestön esittämiä tavoitteita, eikä hyväksynyt kaikkia työmarkkinajärjestöjen sopimia periaatteita. Lasse Laatusen mukaan lain perusteluissa ymmärrettiin yrittäjien tarpeita, mutta lakiteksti pysyi komitean ehdotuksen eli SAK:n ja TT:n mukaisena.⁸³⁹ Lipponen joutui SAK:n suunnalta arvostelun kohteeksi. Niinistö ja esittelevä ministeri Tarja Filatov pääsivät yhteisymmärrykseen ja hallitus vei uudistuksen läpi. Yleissitovuudesta tuli nyt aikaisempaa täsmällisempi, mutta virallisena tulkintana esitettiin, ettei yleissitovuuden käsite todellisuudessa laajentunut.

Lipposen ja Niinistön roolit nousivat ratkaisussa tavalla, jota Helsingin Sanomissa Risto Uimonen luonnehti Lipposen ja Niinistön Ky:ksi, komandiittiyhtiöksi, jossa nämä ovat vastuunalaisia yhtiömiehiä. ”Lipposen ja Niinistön viime toukokuussa tekemä päätös työsopimuslaista halkaisi syvän railon hallituksen ja SAK:n välille. Lipponen ei ole kuitenkaan suostunut vetämään mattoa Niinistön alta, vaikka painostus siihen on ollut erittäin kovaa SAK:ssa, jonka osuus Sdp:n ja Lipposen vaali-voitoissa 90-luvulla ei ole ollut vähäinen. Lipponen pani työministeri Tarja Filatovin etsimään kompromissia Niinistön ja järjestöjen välille, muttei ole antanut periksi siitä, että kiistassa pitää löytää ratkaisu, jonka myös Niinistö voi hyväksyä. Tämäkin on osoitus siitä, kuinka hyvin hallituksen voimakaksikko on hitsautunut yhteen.”⁸⁴⁰ Hallituksen ei ollut tarkoitus ajautua törmäyskurssille ay-liikkeen kanssa. Sen sisäpiiri haki rakentavaa kompromissia Kari-Pekka Tiitisen esitystä puolustaneiden järjestöjen ja Suomen yrittäjien välille, kirjoitti Uimonen kesäkuussa 2000.⁸⁴¹

⁸³⁸ HS 2.11.1999. Anna-Riitta Sippola raportoi komitean saamasta lisätyöajasta – se sai sitä. Vrt. myös Laatusen & Nieminen 2017, 220.

⁸³⁹ Laatusen & Nieminen 2017, 222–223.

⁸⁴⁰ HS 12.9.2000. Risto Uimosen kolumni. Filatov kuului puolueessa Lipposen arvostelujoihin, joka otti Niinistön kovin yhteen. ”Se oli aikamoinen matsi”, sanoi Lipponen tekijälle 5.2.2018.

⁸⁴¹ HS 6.6.2000. Risto Uimosen kolumni. ”Lipposen piti myös huolehtia hallituksensa pysytystä pysymisestä ja toimintakyvystä. Se, ettei tarkoitusta saavutettu, ei johtunut hallituksen pahasta tahdosta, vaan sisäpiirin taitamattomuudesta. Se ei tainnut hallita kyllin hyvin asiaa, josta se päätti.”

Lopulta alettiin puhua kaikkien aikojen kompromissista, missä ”kaikki voittivat”.⁸⁴²

Työehtosopimusten yleissitovuutta ja muita työsopimuslainsäädäntöä koskevaa kokonaisuutta ei olisi voitu viedä läpi eduskunnassa ilman Lipposen hallituksen taustalla vaikuttaneita työmarkkinajärjestöjä, joiden asema vahvistui raha- ja valuuttaunioniin liittymisen yhteydessä.

Työsopimuslainsäädännön uudistaminen oli sinetti korporatismiin fun-
damenttien vahvistamisessa.

3.7. Päätelmiä ja teesejä

Etujärjestötutkimuksessa jäsenyyttä ja hakuprosessia on tutkittu vähän. Wuokko todistelee, että länsi-integraatio oli liike-elämän pitkäaikainen strateginen tavoite, mutta tutkimus päättyi 1990-luvun vaihteeseen. Korhosen tutkimus vuosien 1984-1994 todistaa samaa, mutta kuvaa yksityiskohtaisesti ja tarkasti taustalla ollutta monipuolista vaikuttamista ja orientoitumista länteen. Korhonen myös osoittaa työmarkkinajärjestöjen keskeisen roolin mielipiteen muodostamisessa, erityisesti jäsenäänestyskampanjassa. MTK:n roolin Korhonen kuittaa yksiselitteisellä kielteisellä suhtautumisella, vaikka agrarilobby rakensi kaksoisstrategian – puhui toista ja teki toista, mikä todistetaan ja analysoidaan tässä tutkimuksessa osana politiikan pyöröoven ilmiötä.

Rehn näki 1996, että korporatiivinen työmarkkinayhteistyö on Suomessa tullut tiensä päähän. Tarjotessaan uutta konsensusta korporatismille Suomessa Rehn näkee edessä olevan valuuttaunionia koskevan ratkaisun mahdollisesti hajottavan uudelleen kansakunnan tahtotilaa.

Järjestöhistoriat tulkitsevat integraatoratkaisut pääosin voittoina järjestöilleen. Vesala ja Rahola rakentavat MTK:sta sankaritarinan selviytymistaistelussa. Palkansaajapuolelta puuttuu integraatiota analysoiva historia. Viralliset historiankirjoitukset sivuuttavat diplomaattisesti suuret kiistat: Kuusterän ja Tarkan Suomen Pankin historia kirjaa valuuttaunioniin liittyvät kiistakysymykset diplomaattisesti. Valtiovarainministeriön historia jättää valuuttaunionin käsittelemättä: laskutapa muuttui markasta euroon.⁸⁴³

Neuvotteluissa mukana olleiden muistelmat tuovat esiin sen, että politiikan sisäpiirillä oli strateginen tavoite saada Suomi jäseneksi, missä etu-

⁸⁴² HS 15.9.2000: Taistelu alkoi, kun Niinistö toukokuussa sopi yöneuvottelussa pääministeri Paavo Lipposen (sd) kanssa tekstistä, joka poikkesi asiaa valmistelleen laajan komitean ehdotuksesta. Tämä esitys on kulkenut hallituksen tekstin nimissä.

⁸⁴³ Heikkinen & Tiihonen 2010, 228–232.

ryhmät kilpailivat ja sovittelivat etujaan. Maatalouden toimintaa jäsenyyden tavoittelijat luonnehtivat jopa ”epäitsekäksi”, jos kohta kokonaiskuvassa ymmärretään, että jäsenyys ei olisi kenties ollutkaan vietävissä läpi kansanäänestyksessä, jos MTK:n puheenjohtajalle ei olisi annettu keskeistä roolia ulkoasiainministerin salkun haltijana. ”Se vei arvostelijoilta hampaat suusta”, kuten Esko Aho sanoi. Kuosmasen katsaus neuvotteluihin kertoo kaksi asiaa. Neuvotteluissa oli paljon yksityiskohtia ja etuja, jotka soviteltiin aidosti sisäpiirissä ja jotka eduskunta hyväksyi ”joko tai” - asetelmassa. Ja toiseksi Kuosmasen suomenkielisen teoksen sisältämät kuvaukset maatalousneuvottelujen draamatiikasta kertovat sen, että MTK:lla oli mahdollisuus pysäyttää koko ”malmijuna”, jos Haavisto olisi antanut käskyn. Se olisi voinut johtaa hallituskriisiin, jolloin Suomen jäsenyydelle olisi voinut käydä kuten Norjassa. Tätä vaihtoa on pidettävä tärkeänä esimerkkinä politiikan pyöröoven toiminnasta ja hyväksyttävyydestä Suomen politiikassa.

Mutta tämän tutkimuksen valossa, kuten Vesala ja Rahola kirjoittavat, maatalouden erillisjärjestelyt olivat riittävä hintalappu. Haaviston elämäkerran kirjoittajalle jää tehtävä valottaa hänen ulkopoliittista osaamistaan ja merkitystään, mikä osittain on jäänyt edunvalvojan kokonaiskuvassa vähemmälle. Toisaalta maatalouden integraatioratkaisu palauttaa mieliin Lambergin väitöksen tulokset agrarilobbyyn vahvasta roolista kauppapolitiikassa.

Ruostetsaaren eliittitutkimukset tulevat ajankohtaisiksi integraatioratkaisuissa, missä useilla toimialoilla mesokorporatismi – toimialojen edunvalvonta – vahvistui, kuten energia- ja metsäteollisuuden intresseissä. Lisäksi Ruostetsaaren kuvaama minikorporatismi – yritystason suora edunvalvontayhteys hallitukseen – pääsee oikeuksiinsa integraatioratkaisun kuvauksissa. Ruostetsaaren mukaan suuryritysten vaikutusvalta on ollut 1991 ja 2001 kansalaisten mielestä suurempaa kuin eduskunnan, mutta hallitus on 2001 ja 2011 saanut kärkisijan. Eliittien mielestä pankkien valta väheni, kun taas eduskunnan valta kasvoi 2000-luvulle tultaessa. Eliittien mielestä vain hallituksella on enemmän valtaa kuin eduskunnalla. Kansalaisten mielestä työmarkkinajärjestöjen valta on heikentynyt, mikä on myös eliittien käsitys, jos kohta työnantajajärjestöjen asema on pysynyt paikallaan.⁸⁴⁴ Hannikainen ja Vauhkonen osoittavat, että työeläkeratkaisu oli jäsenyyden ja valuuttaunionin kannalta elintärkeä. Yksi viidestä prioriteetista, kuten Kuosmanen todistaa.

Jaatinen toi lobbauksen ilmiönä ja terminä akateemiseen keskusteluun ensimmäisellä sitä koskeneella väitöksellä. Jaatisen ansio on, että

⁸⁴⁴ Ruostetsaari 2017, 41.

hän näkee lobbauksen työmarkkinasuhteita laajemmin, mutta toisaalta hän jättää pohtimatta lobbauksen korporatiivisia ulottuvuuksia. Rehnin väitöksen oivallus, ettei komission näkökulma ollut työmarkkinasuhteissa (labour), vaan elinkeinoissa (production), oli aikanaan heikko, mutta merkittävä signaali ja havinto siitä, että liike-elämän vaikuttamisen intressit EU-areenoilla liittyivät liiketoimintaan, tuotekehitykseen, markkinoiden säätelyyn ja kauppapolitiikkaan.

Eturyhmillä oli paljon etuja hävittävänä. Niiden oli toisaalta arvioitava, miten jäsenyys sellaisena kuin EU:n ”klubin säännöt” tarkoittaisi sellaisenaan Suomeen sovellettuna ja toisaalta, mitä ne pystyisivät vaikuttamaan Suomen neuvottelupositioon kyseessä olevassa asiassa. Koska neuvottelupositioden sisällä oli lopulta rajallisessa määrin aitoa kilpailua yritysten välillä, neuvottelupositioista päättäminen oli monelle liike-elämän intressille ratkaiseva foorumi. Sen sijaan hienosäätöä tehtiin, kuten Kuosmasen laaja esitys ilmentää, mutta työeläkeratkaisu ja maatalous olivat poliittisesti raskaan sarjan ratkaisuja. Niillä hankittiin korporaatioiden eliitin piirissä lopulta yhteinen tahtotila jäsenyyssratkaisulle, jolle oli hankittava neuvoa-antavassa kansanäänestyksessä enemmistö ja joka oli vietävissä läpi eduskunnassa.⁸⁴⁵ Suomessa äänestysprosentti oli 74, Ruotsissa 82,4, Norjassa 88, 6 ja Itävallassa 82,3.⁸⁴⁶

Suomessa joka neljäs äänestäjä ”nukkui”. Suuria jäsenmääriä kattaville etujärjestöille kansanäänestys oli testi. Etelärannassa ymmärrettiin, että yhteistyö palkansaajajärjestöjen kanssa oli ratkaiseva edellytys EU-ratkaisulle, jossa työväestö ja maatalousväestö muodostivat merkittävän osan äänestäjäkunnasta. Koska liike-elämä oli valmis jatkamaan kolmikantaista tulopoliittista sopimista ja sittemmin se oli talous- ja rahaliiton jäsenyyden valmistelussa valmis vahvistamaan ammattiliittojen asemaa työeläkerahastoissa, poliittinen luottamus ja yhteistyö vahvistivat korporatiivista valmistelua ja päätöksentekoa. Henkilösuhteilla sisäpiireissä oli suuri merkitys luottamuspääoman kasvattamisessa, joka oli tehty jo edellisellä vuosikymmenellä.⁸⁴⁷

Taloudellisen Tiedotustoimiston ja Talouspalvelun organisoimien koulutusryhmien päättäjät olivat nousseet kansanedustajiksi, osa ministereiksi ja rannalle jääneetkin olivat vaikuttajia mediassa, järjestöissä ja

⁸⁴⁵ Ruostetsaari 2003, 280–283,303–304. Kansalaiset kokevat yhteiskunnalliset ristiriidat voimakkaampina kuin eliitit. Aluksi myös eliitit jakautuivat jäsenyyden kannattajiin ja vastustajiin, mutta sitten eliittikonsensus jäsenyyden hyväksi alkoi kehittyä.

⁸⁴⁶ EU-kansanäänestys, Suomen liittyminen Euroopan unioniin -tietopaketti. Eduskunnan WWW-sivut <<https://www.eduskunta.fi/FI/tietoeduskunnasta/kirjasto/aineistot/eu/suomen-liittyminen-eu/Sivut/eu-kansanaanestys.aspx>> [luettu 20.9.2017]. Itävallassa äänestys oli sitova.

⁸⁴⁷ Laatonen ja Nieminen 2017, 159–180. Useiden haastateltavien tarjoama hiljainen tieto tukee tällaista käsitystä ”luottamuksen piiristä”.

liike-elämässä. EU- ja EMU -ratkaisut kapitalisoivat näihin poliittisiin sukupolviin tehdyt investoinnit. Poliittinen eliitti tunsivat toisensa. Muodostui sisäpiiriryhmiä, joilla oli tämänkin tutkimuksen kannalta suuri merkitys lopputulokseen – kuten Kairamon-Väyrösen ryhmä, Puron työryhmä, Ryhmä Strand ja lopulta työeläkerahastojen uudet hallinnot, joihin korporaatioiden eliitti sai lakisääteisen statuksen. Korhonen todistaa tätä myös ”Euroopparyhmien” avulla. Ammattiliittojen EU-asiantuntijat – integraatiojoastojen asiantuntijajäsenet – toivat päätöksenteon valmisteluun uuden erikoisryhmän, jonka erityisosaaminen oli länsi-integraation merkitys omalle toimialalle.⁸⁴⁸

Tässä tutkimuksessa väitetään, että korporatiivinen tahtotila tärkeimpien poliittisten ja taloudellisten toimijoiden kesken loi poliittisen pohjan hakeutua osaksi läntisen Euroopan taloudellista integraatiota, missä korporatiivinen puhevalta vahvistui.

Liike-elämä saavutti yhteistyössä valtiovallan kanssa tavoitteensa. Toisaalta valtiolta ja poliittinen huippujohto oli valmis hyväksymään – sellaisenaan EU:n jäsenyyden poliittisena tosiasiana, koska muutoin koettiin, että maa olisi jäänyt samanlaiseen yksinäiseen tilanteeseen, mikä oli valalla toisissa oloissa 1939. Liike-elämän poliittinen vaikuttaminen, virastokaappaukset, informaatiovaikuttaminen sekä voimien yhdistäminen ja takainen hajauttaminen oli ratkaisevaa, koska kansanäänestys ei ollut ennakkoon selvä ”JAA”. Poliittisen johdon oli helppo myötäillä sellaista rentseekingia, joka turvasi enemmistön tuen valitulle ulkopoliitikalle ankkuroitua läntiseen Eurooppaan. Suomen katse pohjoisessa siirtyi Pietarin-Moskovan suunnalta Brysseliin. EMU-ratkaisu oli Euroopassa signaali Suomen poliittisen johdon tahtotilasta kuulua EU:n ytimeen. Tämän katsottiin korvaavan NATO-jäsenyyttä, joka ei ole tämän tutkimuksen kohde, mutta johon useat haastateltavat ovat viitanneet. Lipposen mukaan Suomi vietiin tasavertaiseksi kumppaniksi Euroopan ytimiin ja EMU -jäsenyyttä hakeen, mutta kansanäänestyksessä valtuudet menettäneen Ruotsin symbolinen etumatka Pohjolassa kurottiin umpeen, mutta NATO-jäsenyyttä ei tavoiteltu. Vastausta jälkimmäiseen ei löydy tästä tutkimuksesta.

Erityisesti korporaatioiden toiminta työeläkejärjestelmän säilyttämiseksi ja MTK:n toiminta omien maataloustukitavoitteidensa hyväksi ovat esimerkki poliittisesta vaikuttamisesta, missä Lukesin esittämällä tavalla se, joka voi vaikuttaa tulkintoihin ja muiden käyttämiin arvovalintoihin, käyttää merkittävää valtaa. Eliiitit vain aluksi hajosivat EU-ratkaisussa, mutta MTK:n toiminta osoitti sen kyenneen sopeutumaan murrokseen omalla vaikuttamisellaan.

⁸⁴⁸ Korhonen 2017, 201–225, 230–235.

Suomessa oli huippujärjestöjen rakenne, minkä piirissä tulonjako, edunvalvonta ja poliittinen vaikuttaminen tapahtui. Sen ulkopuolinen poliittinen vaikuttaminen koettiin edunkärkynäksi, lobbaamiseksi, kun taas työmarkkinayhteistyö edisti ”suomalaisen hyvinvoinnin rakentamista”. Korporatismi vahvistui EU-jäsenyydessä – ainakin lyhyellä aikavälillä. Tämän tutkimuksen näkökulma sisäpiiristä tuo tutkimukseen uutta tietoa eturyhmien kilpailusta sen rinnalle, mitä Ruostetsaari on tutkinut.

Suomen EMU-päätöksen yhteydessä työeläkejärjestelmän uudistamisessa korporatiivista rakennetta vahvistettiin. EMU-päätöstä voi todistella myös Offen ja Wiesenthalin teorialla ammattiliittojen opportunistista, jossa ne liittoutumalla liike-elämän kanssa vahvistivat omaa asemaansa työeläkeyhtiöissä, niiden edustamassa suomalaisessa omistajamaailmassa ja EMU-puskureista päätettäessä. Vaikka ennakkokäsitys oli toinen, korporatismi vahvistui entisestään, kun työmarkkinajärjestöt pääsivät päättämään finanssipolitiikasta. Pankkien aseman olennainen heikentyminen muutti Suomessa omistajaohjauksen ja rahoituksen, mikä oli 1990-luvun talouskehityksen rinnakkainen ilmiö. Eduskunnan valta-asema heikentyi suhteessa korporaatioihin, mutta sen huomio ja vallankäyttö kohdistuivat EU-asioiden päätöksentekoon osallistumiseen. Sitä kautta eduskunnan asema vahvistui.

Menettelytapa nousi merkittäväksi kiistakysymykseksi, jonka synnyttämä ”työreformi” oli rahaliiton lapsi. Tässä Anastasiadiksen teoria ulkopuolisen mahdollisuudesta seurata päätöksentekoa toimii. Menettelytapa liittyy käsityksiin suomalaisesta konsensuksesta, mitä Rehn peräänkuulutti korporatistien kritiikissä. Konsensuspolitiikan murrosta tarkasteli myös Skurnik analysoidessaan kaksi talousnapaa.

Suomen työmarkkinamalli poikkesi vuoden 1998 jälkeen Itävallan, Ruotsin ja Norjan malleista (vrt. Bergholm, Lilja, Skippari). Suomi valitsi kypsän korporatistien ja EMU:n, kun taas Ruotsi hylkäsi molemmat ja Itävallan korporatismia laimensi vähäisempi ammatillinen järjestäytymisaste. Itävalta teki korjausliikkeen 2006 sisällyttämällä sosiaalikulppanuuden perustuslakiinsa.

Suomeen syntyi EU-korporatismi, jollaiseksi erityisesti hallituskausia 1995–2003 voi kutsua. EMU-ratkaisu kärjisti Skurnikin kuvaamien talousnapojen ääripäiden omien intressien kehittymistä. Globaalina alkoi vetää puoleensa omistajia, sijoittajia ja perinteisiä sidosryhmiä – mm. palkan-saajia – luoden uutta yrityskulttuuria. Nokiasta tuli tämän kehityksen symboli. Toisaalta erityisesti Suomi-navan piti sopeutua ja valmistautua asymmetrisiin shokkeihin, tuleviin yllätyksiin.

Taulukko 2: Edunvalvontasysteemin kehitysvaiheita.⁸⁴⁹

Suomalaisen talousmallin kehitysvaiheita	
1917–1940	– Työntajat eivät neuvottele työehtosopimuksista; neuvottelukielto.
1939–1944	– Sotatalous; Tammikuun kihlaus 1940, Suojeluskuntasopimus.
1944–1955	– Sodanaikaiset valtalait voimassa. Valvontakomissio 1944–1947, sotakorvaukset 1944–1952, Porkkalan tukikohdan rasitus 1944–1956
1956–1967	– Yleislakosta nelikantaiseen sopimiseen; liittokorporatismi
1968–1991	– Tulopolitiikan aikakausi – yhteiskuntakorporatismi.
1992–	– EU-korporatismi; EU- ja EMU-jäsenyyden politiikka.

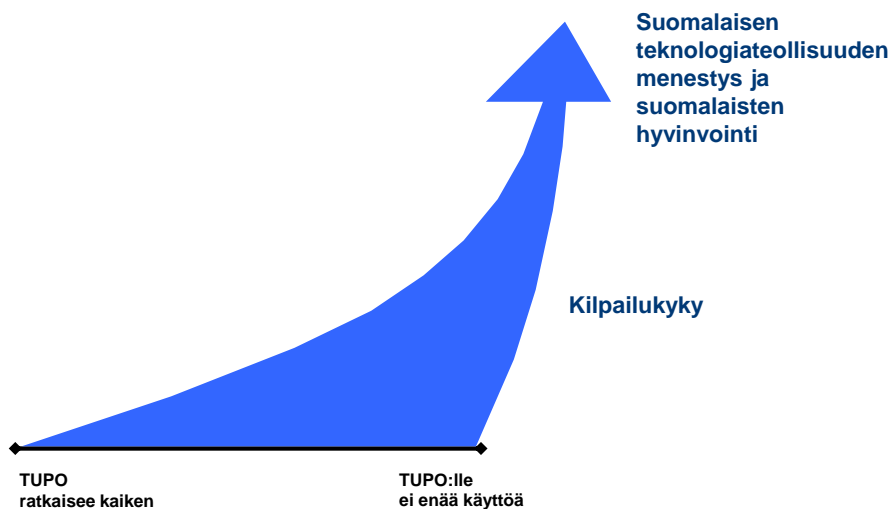
Työreformi nähtiin pelottavana saavutettujen etujen ajattelumallin hylkäämisenä. Oli odotettavissa, että Suomi-napa ryhmittyy puolustukseen. EMU-ratkaisun kaikkien puolien käsittäminen on ollut vaikea kokonaisuus, eikä liike-elämä halunnut tehdä numeroa voitostaan, josta se maksoi kalliin hinnan sitoutumalla EU-korporatismiin. EMU oli EU-jäsenyyshankkeen jatko, eikä erillinen poliittinen projekti. Etelärannan strategia onnistui myös siinä, etteivät kaikki ole ymmärtäneet vielääkään, kuinka sen vaikutusvalta kehittyi merkittävästi, vaikka eliittitutkimus kertoo toista.

Siksi väitetään, että integraatoratkaisut vahvistivat korporatismiin rakenteita, toisin kuin ennen jäsenyyttä koettiin, koska niiden vaikutusvalta laajeni omistamisen alueelle työeläkerahastojen merkityksen kasvaessa ja pankkien omistajavallan kaaduttua.

Liike-elämän strategiat uudistuivatkin vähitellen, mikä näkyi yrityksissä omistajan vaihdoksina, kun ulkomailta tulevat sijoitukset vapautuivat sääntelystä. Suomalaisyrittäjien kansainvälistyminen kiihtyi, kun toisaalta valloitettiin sisämarkkinoita ja liittouduttiin ulkomaisten yritysten kanssa. Suomi-napa alkoi olla vähemmän kiinnostava yhteiskunnallisen vaikuttamisen kannalta, koska sitä sääntelivät korporatiiviset rakenteet.

⁸⁴⁹ Kauppinen & Köykkä 1991, 72–73; Kauppinen 1992. Köykkä 1994; EK & SAK 2007, 47–48; Bergholm 2012. Tekijä on luonostellut taulukon em. teosten antamien ajatusten pohjalta.

Keskustelun johtaminen

Teknologia
teollisuus

RA/ar 1 Hallitus 17.1.2007

Kuva 4: Elinkeinoelämän keskusliiton suurin jäsenliitto Teknologiateollisuus otti keskusliitolta pois johtajuuden Etelärannassa kieltäytymällä keskitetyistä tuloratkaisuista. Tällä kuvalla argumentoitiin "Projektin Suomen" logiikkaa. Teknologiateollisuuden hallituksen pöytäkirja 17.1.2007.

4. Omistajuus motivoi liike-elämää moniääniseksi

4.1. Tytäryhtiötalouden uhka ja suomalainen malli

Sosialismin pelosta omistajaohjaukseen ja suomalaiseen omistajuuteen

Omistamisen poliittinen merkitys muuttui ja kasvoi tultaessa sodan jälkeisestä Suomesta aikakauteen, jossa perinteisesti suljetut markkinat olivat asteittain avautumassa vapaakaupan ja länsi-integraation seurauksena. Toisin kuin Ždanov oli vaatinut, Suomen taloutta ei integroitu neuvostosysteemiin. Vielä 1980-luvulla liike-elämä oli pelännyt mahdollisuutta, että yksityistä omaisuutta ja tuotantovälineitä (lääketehtaat, apteekit, vakuutuslaitokset, suuret teollisuuslaitokset, liikepankit) sosialisoidaan yhteiskunnan haltuun. Lähes puolet, mutta reilusti yli kolmannes kansalaisista oli tavalla tai toisella valmis kannattamaan sosialisointia.⁸⁵⁰ Valtion omistajarooli oli ollut ”se” poliittinen kysymys. Esimerkiksi valtion kuvaputkihanke VALCO vei pohjan valtio-omistamisen uskottavuudelta elektroniikka-alalla.⁸⁵¹ Liike-elämä lopulta vapautui näistä peloista, kun se koki päässeensä aatteiden sodassa voitolle sosialismista.⁸⁵² Sen sijaan suuri yleisö pelkäsi ennen EU-jäsenyysneuvotteluja, että saksalaiset ostavat Suomen kesämökkitontit.⁸⁵³

Omistajuudesta alkoi Suomessa kehittyä merkittävä tekijä, kun ulkomaista omistajuutta koskeneet rajoitukset asteittain poistuivat Suomen lainsäädännöstä tehden ulkomaisen omistuksen täysin vapaaksi vuoden

⁸⁵⁰ Yhteenveto ”Suomalaisten käsitykset yritystoiminnasta”, Luottamuksellinen, EVA:n työvaliokunnan pöytäkirjat 1978. Liiteaineistot. KA.

⁸⁵¹ Heikki Hakalinin haastattelu 19.9.2015; Pekka Takalan haastattelu 11.8.2015.

⁸⁵² Wuokko 2015, 291–293; Koroma 2015a, 271–284.

⁸⁵³ Kuosmanen 1999, 63–65.

1994 alusta lukien.⁸⁵⁴ Suljetuilla kotimarkkinoilla rajasuojia oli ollut monille kilpailuvallti, mikä murtui, kun Suomi liittyi EU:n jäseneksi.⁸⁵⁵ Omistajuus ei ollut ennen EU-jäsenyyttä mikään ”issue”, vaan vasta EU-jäsenyys ulkomaalaisomistuksen avauduttua kokonaan teki siitä poliittisesti merkittävän.⁸⁵⁶

Skurnikin mukaan kahdesta omistuksellisesta navasta Suomen taloudessa alkoi hahmottua todellisuutta monen osatekijän ansiosta. Maatalouden rakennemuutos korreloi pienyrityskannan kasvua, jolloin yhden yritykset ja pienyritykset ottivat paikan tilastollisesti suurena joukkona 1980-luvulta alkaen. Tämän lisäksi osuustoiminnalla oli perinteisesti merkittävä omistajarooli.⁸⁵⁷ Toinen merkittävä seikka oli arvopaperimarkkinasäästämisen kasvu, joka korostui tutkimusjaksolla 1990–2011. Rinnan sen kanssa kasvoi pienten ja keskisuurten yritysten rooli, mikä oli myös kansainvälinen ilmiö. Maatilatalouden rakennemuutoksen taustalla vaikutti yritysten lukumäärän kehitykseen myyntivoittoverosta vapautuminen, joka oli mahdollista viiden vuoden omistamisen jälkeen.⁸⁵⁸ Rahoitusmarkkinoiden vapautuminen ja pankkien omistusten merkittävä väheneminen vaikuttivat myös kotimaisen omistamisen mahdollisuuksien lisääntymiseen.⁸⁵⁹

Euroopan 12 valtiota koskevassa tutkimuksessa Suomen valtion omistussuosuus oli yksi korkeimmista eli 27,6 prosenttia. Otantaan kuului 100 suurinta yritystä kustakin maasta. Suomen myöhäinen teollistuminen on mahdollinen syy valtion suureen osuuteen.⁸⁶⁰ Esko Ahon hallitus aloitti

⁸⁵⁴ Jakobsson & Korkeamäki 2014, 22–23. Ennen vuotta 1986 ulkomainen omistus oli mahdollista vain poikkeustapauksissa. Ulkomaisilla sijoittajilla oli lupa omistaa osakkeita vain ulkomaalaisten perustamissa yrityksissä. Lisäksi 20 prosentin ulkomaalaisomistus oli mahdollista sellaisten osakkeiden kautta, joihin ei kohdistunut omistusrajoituksia. Ennen IT-buumia ja Nokian nousua suomalaisyhtiöt eivät juuri kiinnostaneet ulkomaalaisia. Vaihekoski (1997) ajoittaa Suomen osakemarkkinoiden kansainvälistymisen vuoteen 1984 ja esittää, että nimenomaan kasvanut ulkomainen kiinnostus suomalaisiin osakkeisiin oli se tekijä, joka käynnisti myöhemmin tulleet muutokset. Sääntelyn purkaminen aloitettiin poistamalla vuonna 1984 leimavero ulkomaisten osapuolten välisiltä osakekaupoilta. Vuodesta 1986 alkaen suomalaiset ovat saaneet sijoittaa ulkomaisiin kohteisiin, ja vuonna 1987 rajoituksista vapaan osakekannan osuutta korotettiin 40 prosenttiin edellyttäen, että ulkomaalaisten omistamien osakkeiden tuottama äänimäärä ei ylittänyt 20 prosenttia. Lopulta kaikki ulkomaiseen omistukseen liittyvät rajoitukset kumottiin vuonna 1993 hyväksymällä ETA -sopimus; Vaihekoski 1997, 526–543.

⁸⁵⁵ Matti Purasjoen haastattelu 28.5.2015 ja 2.9.2015; Skurnik 2005, 134.

⁸⁵⁶ Christoffer Taxellin haastattelu 8.10.2010.

⁸⁵⁷ Skurnik 2005, 60–62, 70, 392. Skurnik muistuttaa Kari Kairamon korostaneen jo 1980-luvun alkupuolella KTM:n teollisuusneuvottelukunnassa, etteivät pienet ja suuret yritykset ole toistensa vastakohtia. Yritysten lukumääristä vrt. liite 4, liitetaulukko 6: Suomen yritykset 2005 – liikevaihdot ja henkilöstöt kokoluokittain.

⁸⁵⁸ Tulo- ja varallisuusverolaki 1240/1988 (67§ ja 70§) annettu 29.12.1988, voimaan 1.1.1989 ja Tuloverolaki 1535/1992, annettu 30.12.1992, voimaan 1.1.1993.

⁸⁵⁹ Jakobsson & Korkeamäki 2014, 19–20.

⁸⁶⁰ Jakobsson & Korkeamäki 2014, 32.

poikkeuksellisen vaikeassa tilanteessa keväällä 1991. Suomen pankki-järjestelmä oli kriisissä ja pankit käytännössä varattomia Suomen Pankkia lukuun ottamatta. Kilpailuilla markkinoilla toimivat yritykset tarvitsivat rahaa. Enää ei ”sosialisoitu”, vaan valtionyhtiöiden myyntejä alettiin toteuttaa heti, kun markkinatilanne sen salli. Vuoden 1991 lopulla Ahon hallitus päätti, että valtion omistus kaikissa teollisissa ja energiayhtiöissä siirrettäisiin keskitettyyn omistajaohjaukseen.⁸⁶¹

Yksityistämistä alettiin käyttää Ahon hallituksen kaudella uutta pehmeämpää nimitystä, ”omistusohjan laajentaminen”. Pyrkimys oli, ettei yksityistäminen Suomessa saisi samanlaista negatiivista kaikua kuin oli käynyt Britanniassa Margaret Thatcherin osittain epäonnistuneiden yksityistämishankkeiden seurauksena. Se haluttiin depolitisoida.⁸⁶² Valtionyhtiöiden myynnistä saadut tulot menivät 1990-luvulla valtion velan maksuun, mutta sen lisäksi myyntituloja käytettiin ”uusteollistamiseen” ja työllistämiseen elinkeinopolitiikan kautta. Lipposen hallitus perusti Teollisuussijoituksen, ”rahastojen rahaston”, johon myyntituloja ohjattiin ja jonka tehtäväksi tuli sijoittaa niitä edelleen pääomasijoitusrahoitukseen.⁸⁶³ Lisäksi Suomeen syntyi pääomasijoitusyhtiöitä ja niiden rahastoja hallinnoivia yhtiöitä, jotka toivat omistajakeskusteluun ”sijoittajänäkökulmaa”.⁸⁶⁴

Kaksi johtavaa liikepankkia (KOP ja SYP) esitti keskeistä osaa omassa vaikutuspiirissään sekä osakemarkkinoilla että listaamattomissa yrityksissä. Pankeilla oli perinteisesti ollut merkittävä valta-asema suomalaisyritysten omistuksessa. Kaksi ryhmittymää erottui joukosta omistusten laajuuden ja järjestelyjen monimutkaisuuden takia: KOP–Pohjola ja SYP–

⁸⁶¹ Kallio Matias 2013, 25; Matti Vuorian haastattelu 22.7.2015; Markku Tapion haastattelu 19.1.2015. Rautaruukki, Outokumpu, Valmet, Kemira, Finnair, Sisu ja Veitsiluoto olivat listalla Ahon kaudella.

⁸⁶² Ranki 2012, 62. Rankin kirjassa ei lainkaan pohdita ulkomaisen omistamisen avautumista ETA-sopimuksen voimaantulon seurauksena. Kallio Matias 2013, 26: ”Silloin koettiin tärkeäksi, että valtionyhtiöiden omistusohjan laajentamiselle saatiin koko yhteiskunnan eli sekä elinkeinoelämän että ay-liikkeen tuki, jonka vuoksi molemmat sidosryhmät olivat mukana neuvotteluissa. Kauppa- ja teollisuusministeriön ulkomailaisille sijoittajille laaditussa raportissa 1998 todetaan, että syyt yksityistämisen aloittamiseen olivat lähinnä pragmaattiset eivätkä ideologiset. Kilpailuilla markkinoilla toimivat yritykset piti järjestää ajanmukaiseen kuntoon – niin tehtiin samaan aikaan kaikkialla Euroopassa. Merkille pantavaa on se, ettei termille omistusohjan laajentaminen löydy sopivaa käännettä, vaan englanninkielisessä julkaisussa on käytetty systemaattisesti sanaa privatization, yksityistäminen; Kauppa- ja teollisuusministeriö 1998.

⁸⁶³ Teollisuussijoituksen vuosikertomus 2000. Suomen Teollisuussijoitus Oy:n verkkosivut, WWW-dokumentti <<http://www.teollisuussijoitus.fi/files/tesi/Vuosikertomukset/vuosikertomus2000.pdf>> [sivu luettu 5.1.2016].

⁸⁶⁴ Suomen pääomasijoitusyhdistys 1999, 13; Suomen pääomasijoitusyhdistys 2010, 57, 113–149, 151–179. Hallinnoitavat pääomat kasvoivat 598 miljoonasta markasta (1991) 11 910 miljoonaan markkaan (1999) ja vuoteen 2010 mennessä 5,3 miljardiin euroon. Yhdistyksessä on 36 varsinaista jäsentä ja 110 liitännäisjäsentä (asianajotoimistoja, konsultointi- ja tilintarkastusyhtiöitä ja työeläkevakuutusyhtiöitä).

Teollisuusvakuutus, Teva. Seuraavaksi suurimmat ryhmittymät yritysten määrällä mitaten olivat ”maatalouspääomaryhmä”, johon kuuluivat OKO ja Tapiola; Skop-ryhmä, ”Ay-ryhmä”, johon kuuluivat Elanto, Kansa ja STS; sekä viimeisenä valtionyhtiöistä koostuva ”julkisen sektorin ryhmä”. Vuonna 1986 maan 20 suurimman teollisuusyrityksen joukossa oli 12 sellaista yhtiötä, joissa valtaa käytti koalitio, johon kuului joko pankki tai vakuutusyhtiö tai molemmat. Lainanantajina pankit käyttivät enemmän valtaa kuin mitä niiden ääniosuus yhtiössä olisi muutoin edellyttänyt.⁸⁶⁵

Pankkien ei edes välttämättä tarvinnut omistaa osakkeita voidakseen käyttää valtaa suomalaisyrityksissä. Yrityksillä oli vakava puute pääomasta. Koska rahamarkkinat olivat 1970- ja 1980-luvulla huomattavan alikehittyneet, pankit olivat ainoa lähde, josta rahaa oli saatavissa. Riippumatta siitä, saavuttivatko pankit valta-asemansa tietoisesti vai ajautumalla siihen, ne eivät epäröineet hyödyntää sitä. Sekä SYP:n että KOP:n ylin linjajohto toimi aktiivisesti lukuisten yhtiöiden hallitusten jäsenenä. Säilyttääkseen valta-asemansa suomalaisyhtiöissä pankit käyttivät vaikutusvaltaansa myös harjoittamalla lobbausta lainsäätäjien suuntaan. Vaikka Suomen verotusjärjestelmä tarjosi 1970–1985 voimakkaita kannustimia osakerahoituksen käyttöön, suomalaisyritykset turvautuivat silti toimintansa rahoittamisessa enimmäkseen pankkilainoihin.⁸⁶⁶

KOP:n ja SYP:n valtapiirit muistuttivat japanilaista keiretsu -järjestelmää tai saksalaista ”main bank” -rakennetta. Todennäköisesti näiden valta-keskittymien olemassaolo vähensi piensijoittajien kiinnostusta osakesijoittamiseen. Osakemarkkinoita pidettiin sisäpiiriläisten klubina, missä piensijoittajien asioilla ei juuri ollut painoarvoa. Omistus oli keskittynyt harvojen käsiin ja koska nämä eivät myyneet osakkeitaan, markkinat eivät houkutelleet piensijoittajia. Näet 1970-luvulla noin puolella Helsingin Pörssiin listautuneista yhtiöistä oli osakas, jonka omistusosuus ylitti 25 prosenttia. Noin 20 prosentilla yhtiöistä oli omistaja, jonka osuus ylitti 50 prosenttia.⁸⁶⁷

Suomen osakemarkkinat olivat kehittymässä vaiheeseen, jossa niillä alkoi olla merkitystä yritysrahoituksessa, ja tämä tapahtui jo ennen Nokian menestyksen vuosia. Arvopaperikaupan ja -sijoittamisen edistämiseksi perustettiin 1985 Pörssisäätiö.⁸⁶⁸ Osakemarkkinoiden kokonaisarvon ja BKT:n välinen suhde muuttui 9,2 prosentista 42,3 prosenttiin vuosina

⁸⁶⁵ Jakobsson & Korkeamäki 2014, 21; Vrt. Skurnik 2005, 180–205.

⁸⁶⁶ Jakobsson & Korkeamäki 2014, 19–20; Skurnik 2005, 190–192; Kuisma 2000.

⁸⁶⁷ Jakobsson & Korkeamäki 2014, 19.

⁸⁶⁸ Suomen Pörssisäätiö on puolueeton yhteisö, joka rahoittaa toimintansa Pörssitalo Oy:n vuokratuloilla. Pörssisäätiö on perustettu vuonna 1985, jolloin sen sääntöjen mukaisesti tehtäväksi määriteltiin arvopaperisäästämisen ja arvopaperimarkkinoiden edistäminen. Säätiön hallituksen nimeää Keskuskauppakamari.

1985–1994. (Ruotsissa vastaava muutos samalla aikavälillä oli 29,6–72,1 prosenttia). Nokialla ja IT-sektorin räjähdysmäisellä kasvulla alkoi myös olla tuntuva vaikutuksia osakemarkkinoilla. Kun verrataan Suomen kasvu-lukuja Saksan, Ison-Britannian ja Ruotsin osakemarkkinoiden kehitykseen, Nokian ja IT-kuplan vaikutus Suomen osakemarkkinoihin näkyy selvästi. Suomessa osakemarkkinoiden arvo oli yli 250 prosenttia bruttokansantuotteesta 1998–2001. Verrokkimarkkinoista Ison-Britannian ja Ruotsin markkinoita pidetään yleisesti markkinavetoisina talouksina, kun taas Saksa nähdään pankkivetoisena maana, jossa julkisilla osakemarkkinoilla on näitä vähäisempi rooli.⁸⁶⁹

Kun osa pankeista Suomessa siirtyi eri tavoin ulkomaiseen omistukseen, osuuspankkiryhmän asema ja merkitys suomalaisena pankkina ja suomalaisten omistajien rahoittajana kasvoi. Osuustoiminnalla oli myös perinteisesti paikallinen rooli. Vahvat alueelliset osuuskaupat ja -pankit olivat merkittäviä alueellisia toimijoita, joiden hallinnossa oli paljon poliittisia päättäjiä. Osuustoiminnan ja paikallisen päätöksenteon suhteet herättivät keskustelua. Osuustoiminta muodostaa vastapainon osakeyhtiötyyppiselle omistamiselle.⁸⁷⁰

Osuustoiminnallisuus muodosti merkittävän tekijän suomalaisessa talouselämässä. Osuustoiminta organisoitui mm. Pellervo-seuraksi, Osuuspankkijärjestöiksi, vakuutusosuuskunniksi, elintarvike- ja muiksi tuottajaryhmiksi sekä osuuskaupoiksi (SOK ja Tradeka). Kaikkiaan Suomessa oli noin 8 miljoonaa osuuskunnan jäsentä eli täysi-ikäiset suomalaiset kuuluvat ainakin kahteen osuuskuntaan. Osuustoiminnallisen yritystoiminnan yhteenlaskettu liikevaihto oli (2010) yli 35 miljardia euroa ja sen palveluksessa oli 100 000 henkilöä. Osuustoiminnassa otettiin käyttöön 1989 ”asiakasomistaja” – markkinointitermi. Osuustoiminnallinen strategia eriytyi erilaisiin osuustoimintoihin mm. pankki- ja vakuutustoimintaan (SOK ei ole enää Pellervon jäsen ja sillä on oma pankkitoiminto) sekä maa- ja metsätaloudessa Suomessa on lähes 700 000 metsänomistajaa, kun mukaan lasketaan myös yhteisomistustilojen osakkaat.⁸⁷¹

⁸⁶⁹ Jakobsson & Korkeamäki 2014, 16; Skurnik 2005, 217–218. Skurnik tuo esille ulkomaalaisomistuksen voimakasta kasvua 1995–2005 arvopaperimarkkinoilla, suuryrityksissä ja suorina sijoituksina mm. yritysostoina.

⁸⁷⁰ Skurnik 2005, 45–70. Skurnikin mukaan Suomessa osuustoiminta ryhtyi hakemaan liiketoimintaoppia Harvardista 1990-luvulla.

⁸⁷¹ Metsänomistajat Suomessa, Maa- ja metsätaloustuottajain Keskusliitto MTK:n verkkosivut <https://www.mtk.fi/metsa/metsanomistajalle/fi_FI/Metsanomistajat_suomessa/> [luettu 12.6.2017]

Ulkomaiset yritykset

Ulkomaisista sijoituksista tuli amerikkalainen ilmiö 1970-luvulla ja sillä oli kahtiajakautuneessa maailmassa poliittinen sisältö. ”Amerikkalaisen mallin” mukaisella monikansallisella yhtiöllä oli juridinen pääkonttori Yhdysvalloissa ja sijainti asemamaassa, jonne yhtiö ja sen omistajat olivat verkottuneet.⁸⁷² ”Amerikkalainen malli” sai jatkoa ”eurooppayhtiöstä” ja EU:n uusista sisämarkkinoista, jotka antoivat uuden positiivisen merkityksen kansainvälistymiselle.⁸⁷³ Vuoteen 1980 mennessä suorien sijoitusten ulosvirran kanta suhteessa bruttokansantuotteeseen oli 4,8 prosenttia maailmantaloudesta, mikä on merkittävästi vähemmän kuin 1914.⁸⁷⁴ Kylmän sodan päättymisen seurauksena talousyhteistyö idän ja lännen välillä alkoi elpyä ja kahtiajakautuneen maailman välinen muuri alkoi vuotaa. Osakeyhtiön kehityksessä oli tapahtunut dramaattinen murros 1990-luvulle tultaessa; monikansallisia yrityksiä oli maailmassa lähes 30 000, kun niitä ensimmäisen maailmansodan alkaessa 1914 ollut noin 3000. Ja vuoteen 2000 mennessä monikansallisten yritysten lukumäärä kaksinkertaistui 63 000:een.

Maailman suurimpien talouksien joukossa vuonna 2000 oli 53 monikansallista yritystä ja 47 valtiota.⁸⁷⁵ Vuonna 2000 monikansallisilla yrityksillä (63 000) oli 821 000 ulkomaista tytäri- ja alayhtiötä ja ne palkkasivat 90 miljoonaa työntekijää (yli 20 miljoonaa ihmistä kehittyvissä maissa), maksoivat palkkoja 1500 miljardia dollaria, tuottivat 25 prosenttia maailman kansantuotteesta ja maksoivat maailman hallituksille 1 200 miljardia dollaria veroja. Maailman 63 000 monikansallisesta yrityksestä vuonna 2000 suurimmat 1000 yritystä tuottivat 80 prosenttia kaikesta teollisuustuotannosta.⁸⁷⁶ Monikansallisten yritysten kehitys on ollut viimeisten 40 vuoden aikana räjähdysmäistä. Yhdistyneet Kansakunnat YK suositteli määritelmiä 1973 ”ylikansalliseksi yritykseksi”

⁸⁷² Wilkins & Hill 1964; Jones 2005, 81. Näiden joukossa oli mm. Ford ja General Motors, Nestle ja Unilever, Shell ja Standard Oil of New Jersey, mutta myös tuhansia pieniä ja keskisuuria yrityksiä, jotka investoivat yhdessä – osana toimivaa klusteria tai yritysten verkostoa.

⁸⁷³ Eurooppayhtiö saattoi sijaita missä tahansa EU:n alueella ja toimia sisämarkkinoilla maksaen verot asemamaahan.

⁸⁷⁴ United Nations Conference on Trade and Development 1994, 130. Talouselämän 500 suurinta yritystä 1990–2010, Elinkeinoelämän tutkimuslaitos. Vuonna 2014 ulkomaisessa omistuksessa oli jo 240 yritystä 500 suurimman yrityksen joukosta. Talouselämä 2015. Vrt. myös Liite 4, liitetaulukko 5: Suomen 500 suurimman yrityksen tunnuslukuja ja omistusten jakautuminen 1990–2010.

⁸⁷⁵ Gabel & Bruner 2003, 2; Buch-Hansen & Wigger 2011, 55–56. Tekijät päätyvät hieman pienempiin lukuihin, mutta hyvin lähelle samaa tasoa. Jos valtioita on 195, tytäryhtiöitä per valtio olisi keskimäärin 4200; Vrt. myös Fortune, Global 500 <<http://fortune.com/global500/>> [luettu 31.7.2017].

⁸⁷⁶ Gabel & Bruner 2003, 7.

(transnational corporations). Sillä haluttiin välttää tuolloin kielteiset konnotaatiot, jotka yhdistettiin sanaan ”multinational” – ”monikansallinen”.⁸⁷⁷

Suomen ulkomaisten suorien investointien ulosvirta oli suurempi kuin sisäänvirta aina vuoteen 2013 saakka. Kun Suomessa ei ollut 500 suurimman yrityksen joukossa 1992 kuin 38 ulkomaalaisesti omistettua yritystä, vuonna 2014 jo 205 ja kaikkiaan ulkomaalaisia tytäryhtiöitä Suomessa oli 2010 jo noin 4400.⁸⁷⁸ Vuonna 1993 kaikki pääomatulot asetettiin samalle viivalle ottamalla käyttöön 25 prosentin tasavero ja hyvitysmalli, joka poisti pääomatulojen kahdenkertaisen verotuksen.⁸⁷⁹ Suomeen syntyi kaksi veronmaksajatahoa, ulkomaiset ja kotimaiset sijoittajat, mikä aiheutti erilaisia odotuksia veropolitiikkaan.

Suomi ei ollut erityisen vetovoimainen talous, joka olisi ollut ulkomaisten yritysten valtausten kohteena. Mutta uhka joutua tytäryhtiö-taloudeksi – pääkonttoreiden rengeiksi – tiedostettiin politiikan ja talouden eliiteissä, mistä tuonnempana. Siksi korporaatioiden jäsenmaksujen maksajissa – yrityksissä – tapahtuvat omistusten muutokset vaikuttaisivat olennaisesti siihen, minkälaista politiikkaa ne tulevaisuudessa haluaisivat.

4.2. Nokiasta poliittisen vaikuttamisen ideaali

Kairamon Nokiasta Ollilan Nokiaan

Nokia oli merkittävä suomalainen teollisuusyritys jo ennen Talvisotaa, mutta 1980 se oli 7. ja 1989 jo 3. suurin yritys.⁸⁸⁰ Siitä oli tullut 1980-luvun lopulle kansainvälinen teollinen monialayritys – suomalainen harvinaisuus. Matti Vanhasen mukaan ”Nokia on ollut keskeinen osa suomalaista yhteiskuntaa yli sata vuotta, joten sen on ollut pakko olla kiinnostunut myös yhteiskunnan dynamiikasta ja erityispiirteistä.”⁸⁸¹ Nokia

⁸⁷⁷ Gabel & Bruner 2003, 9; Wilkins 2005, 45–46. Multinational enterprise (MNE) on *kansainvälinen yritys*, jolla on haarakonttoreita, tytäryhtiöitä ja edustuksia eri puolilla maailmaa.

⁸⁷⁸ Talouselämä 21/1993, 36–55; Talouselämä 21/2015, 36–55.

⁸⁷⁹ Jakobsson & Korkeamäki 2014, 18. Hyvitysjärjestelmä poistettiin 2004. Yhtiöveron hyvitysjärjestelmä peruttiin sittemmin vuonna 2004, ja nykyinen käytäntö muistuttaa nk. perinteistä verotusmallia, jossa voittoja verotetaan ensin yhtiötasolla ja sen jälkeen osingonsaajat maksavat vielä oman veronsa saamistaan tuotoista.

⁸⁸⁰ Ks. liite 4, liitetaulukko 7: Suomen 20 suurinta yritystä 1980, 1989, 1994, 2000 ja 2014.

⁸⁸¹ Linden 2015, 30. Pääministeri Matti Vanhanen Nokiasta. Linden on kirjoittanut Nokian vaikutuksesta Suomeen kokonaisvaltaisen kirjan, johon tässä alaluvussa tukeudutaan. Kirjasta on kaksi versiota, ruotsinkielinen 2015 ja suomenkielinen käännösversio 2016, mihin jatkossa viitataan.

on yhteiskunnallis-taloudellisessa merkittävytydessään hyvä esimerkki edelläkävijäryityksestä, jonka perässä muut yritykset ovat tulleet.⁸⁸²

Nokialla oli keskeinen merkitys – kuten aikaisemmissa luvuissa käy ilmi – liike-elämän poliittisessa vaikuttamisessa tulopolitiikan kaudella. Nokialla oli tärkeä rooli teollisuusyrityksenä vahvan metsäteollisuuden rinnalla ja yhteistyökumppanina. Se oli merkittävä vaikuttaja teollisuuden yhteishankkeen Teollisuuden Voima Oy:n Olkiluotoon rakennetun länsimaisen ydinvoimalahankkeen toteuttamisessa.⁸⁸³

Nokia oli kansainvälinen teollinen monialayhtymä, jonka strategia joutui monen tekijän summana uudelleen kehiteltäväksi. Kairamo⁸⁸⁴ oli 1970-luvulla TKL:n nouseva tähti, Kairamon-Väyrysten ryhmän toinen moottori, joka kuului Suomen Eurooppa-politiikan käynnistäjiin 1980-luvulla. Kairamon toimiessa TKL:n puheenjohtajana se lobbasi Suomea Euroopan talousalueen jäsenyyteen. Kairamo oli myös Ilkka Suomisen, Paavo Väyrysten ja Christoffer Taxellin 1987 tekemän hallitussopimuksen kummit.⁸⁸⁵ Kairamo oli myös ensimmäinen suomalainen Euroopan teollisuuden vaikutusvaltaisimpien yritysjohtajien lobbausryhmässä ERT:ssa, joka perustettiin 1983.⁸⁸⁶ Kairamon toimitusjohtajakaudella Teollisuuden Keskusliiton yhteiskunnallinen ja Nokian vaikuttavuus kasvoivat.⁸⁸⁷ Orien-toituminen Euroopan talousyhteisön suunnalla oli merkittävää. Myös ERT:n kokoonpanossa näkyi Nokian pitkän linjan vaikutusvalta, sillä

⁸⁸² Kuisma 2010a; Ollila & Saukkomaa 2013; Häikiö 2001a. Nokian juuret ovat kolmessa vanhassa yhtiössä: emoyhtiö Suomen Gummitehdas Oy:ssä, ja sen kahdessa tytäryhtiössä, metsäteollisuutta ja sähkötuotantoa harjoittaneessa Nokia Ab:ssa ja kaapeleita valmistaneessa Suomen Kaapelitehdas Oy:ssä.

⁸⁸³ Häikiö 2000; Matti Saarisen haastattelu 3.10.2010. Neuvostoliitto tarjosi painokkaasti omaa teknologiaansa.

⁸⁸⁴ Erkki Liikasen haastattelu 9.1.2016: "Nokia jo Kari Kairamon ajoista oli aktiivinen suhteessa Euroopan komissioon. Suomi ja Nokia olivat tutkimusohjelmissa ennen EU-jäsenyyttä."; Matti Saarisen haastattelu 3.10.2011: "Harry Mildh ja Kari Kairamo olivat hyvin aktiivisia ja yhteiskunnallisesti vaikuttavia nokialaisia."; Lauri Kivisen haastattelu 12.11.2011.

⁸⁸⁵ Koroma 2015, 131–136, 145–146. Koroma näkee devalvaation Kairamon-Väyrysten ryhmän toiminnan yhdeksi mahdolliseksi motiiviksi. Skurnik 2005, 171–204; Skurnik on ollut edelläkävijä Nokian 1980-luvulla alkaneen vaikutusvallan kasvun ja poliittisten sisäpiiriyhteyksien kuvaajana. Hän oli pääjohtaja Kari Kairamon ja Paavo Väyrysten ryhmän sihteeri. Ryhmän syntyyn vaikutti katalyyttisesti mm. "PM II Valtion elektronikkayhtymän luomisen periaatteita", joka tähtäsi elektronikkateollisuuden sosiaalisoi-miseen. Skurnikin mukaan ryhmä toimi 1979–1988. Kokouksia oli 79, "eikä mikään yhteiskunnallinen alue ollut ryhmälle vieras".

⁸⁸⁶ European Round Table of Industrialists 2010. Kari Kairamo oli ERT:n jäsen 1986–1988, Simo Vuorilehto 1989–1992, Casimir Ehrnrooth 1993–1997, Jorma Ollila 1997–2010, Olli-Pekka Kallasvuo 2009 alkaen. Ollila isännöi ERT:n kokouksen Helsingissä 24.–25.5.2009. Etienne Davignon, François Xavier Ortoli, silloiset Euroopan komission jäsenet, Pehr Gyllenhammar Volvolta, Wisse Dekker Philipsiltä ja Umberto Agnelli Fiatilta perustivat johtavien "industrialistien" ryhmän luodakseen "aidon pohjan kehittää yhteismarkkinoita"; Aspara, Lamberg, Laukia & Tikkanen 2011.

⁸⁸⁷ Häikiö 2001b, 24,40,49–50. Koroma 2015a, 130. Timo Relander valittiin TKL:n toimitusjohtajaksi 1983 ja hän hänestä tuli Esko Ahon hallituksen valtios sihteeri, valtioneuvoston kanslian päällikkö.

Nokia pääsi rakentamaan yhteyksiä Euroopan hallintoihin ja hallitukseen.⁸⁸⁸ Nokia vaikutti merkittävästi Suomen orientoitumiseen länsi-integraatioon ja teknologiayhteistyöhön.⁸⁸⁹

Nokiaan syntyi johtajakriisi 1988, kun Timo H.A. Koski kuoli sydänkohtaukseen 8.4.1988 ja Kari Kairamo teki itsemurhan 11.12.1988. Simo Vuorilehdon (1988–1990) ja Kalle Isokallion (1990–1992) jälkeen Jorma Ollilasta tuli Nokian toimitusjohtaja. Yhtiössä käytiin omistajien, toimialojen ja johtajien välinen kilpa johtajuudesta ja yhtiön tulevasta strategiasta, jossa Ollila vei voiton.⁸⁹⁰ Nokia oli noussut talousvaikeuksistaan huolimatta Suomen toiseksi suurimmaksi yritykseksi 1994. Sen jälkeen se nousi vuonna 2000 suurimmaksi, kunnes 2013 yritys jakautui kahtia Microsoftin ostaessa Nokian matkapuhelintuotannon.⁸⁹¹

Nokia oli ollut ”tasapainotalo”, jossa pankit – Kansallisosakepankki ja Suomen Yhdyspankki – kilpailivat omistajavallasta.⁸⁹² Omistajastrategian puute antoi toimivalle johdolle paljon liikkumatilaa. Nokia oli ”sekatavara-kauppa”, jolla oli monta toimialaa. Strategiat tehtiin 3–5 vuotta eteenpäin, mitä ei enää pidetä strategisena ajattelutapana. Asiaan kiinnitti huomiota väitöskirjassaan Nokian elektroniikkadivisioonan informaatiojärjestelmien johtaja Timo H.A. Koski, jonka mukaan yrityksellä on kolme kilpailukykytekijää: omistajastrategia, liiketoiminnan johtamisen strategia ja organisaation kehittämisstrategia. Koski teki radikaalin johtopäätöksen, että Nokian pitää vaihtaa omistajiaan voidakseen menestyksellisesti toteuttaa liikkeenjohdon strategian.⁸⁹³ Nokian pääjohtaja Kairamo oli omaksunut tuon ajattelutavan, mutta ei ehtinyt toteuttaa strategiaa. Kairamo halusi vaikuttaa Suomen menestykseen ja yhteiskuntakehitykseen, kun taas 1990-luvulla maailmanlaajuisen tietoliikennealan kilpailuun ryhtynyt Nokia ei suhteessa omiin liiketoimiinsa pitänyt enää Suomea yhteiskuntavaikuttamisen painopisteenä.⁸⁹⁴

Omistamisen alueella Ollila onnistui Nokian rahoitusjohtajana saamaan George Soroksen Nokian yhdeksi omistajaksi yhteistoiminnassa opiske-

⁸⁸⁸ Lauri Kivisen haastattelu 12.11.2011.

⁸⁸⁹ Korhonen Olli 2017, 319–321; Skurnik 2005, 73–74; Koroma 2015, 271–274; Matti Saarisen haastattelu 3.10.2010; Partanen & Sandelin 2015; Linden 2016, 130: ”Maailman vähiten korruptoitunut maa näyttää kuitenkin myös tutkivan vähiten korruptiota maailmassa.” Lisäksi Nokialla oli suoria yhteyksiä kaikkiin puolueisiin, ei vähiten keskustaan ja sosialidemokraatteihin. Se myös rahoitti puolueita suoraan, vaikutti Etelärannan rahoituspäätöksiin ja oli suuri teollisuuden edunvalvonta-kustannusten maksaja.

⁸⁹⁰ Ollila & Saukkomaa 2013; Häikiö 2001a; Linden 2015.

⁸⁹¹ ETLA, Talouselämä 500 suurinta yritystä, 1981, 1990, 1995, 2001 ja 2014. Luvut miljardeja kyseisen vuoden rahan arvossa. Ks. liite 4, liitetäulukko 7: Suomen 20 suurinta yritystä 1980, 1989, 1994, 2000 ja 2014.

⁸⁹² Jorma Ollilan haastattelu 21.10.2014.

⁸⁹³ Koski 1988, 140–150. Koski ennakoii globalisaation vaikuttavan tulevaisuudessa voimakkaasti vientivetoisten suomalaisyritysten strategiavalintoihin.

⁸⁹⁴ Skurnik 2005, 114–116, 160–169; Jorma Ollilan haastattelu 21.10.2014; Jorma Ollilan sähköposti tekijälle 27.2.2018.

lutoverinsa Pentti Kourin avulla.⁸⁹⁵ Ollila pystyi vähitellen nousemaan rahoittajien ja omistajien piirissä hankkimansa luottamuspääoman sekä yhteiskunnallisen kyvykkyytensä avulla Nokian toimitusjohtajaksi ja myös hallituksen puheenjohtajaksi. Matti Vanhasen mukaan Ollilasta tuli Nokian suurin vallankäyttävä, vaikkei ollut suuri omistaja.⁸⁹⁶ Ollilasta tuli talouden ”näkyvä käsi”, joka yritysjohtajana kaappasi vallan yhtiössä, koska hänestä tuli ulkomaalaisomistajien luottomies, isäntärenki, joka toimi tulkkina ulkomaalaisomistajien (80 prosenttia Nokian osakkeista 1999) ja yhtiön liiketoiminnan välillä.⁸⁹⁷ Ollilan mukaan vaikuttamisen painopiste oli ulkomailla ja kansainvälisessä liiketoiminnassa, ei kotimaassa, missä Nokia alkoi erottua muusta teollisuudesta edelläkävijänä. Markkinoiden vapautuminen yhdessä uusien käytäntöjen kanssa johti järjestöjen tehtävien ja valtion elinten harjoittaman regulaation muuttumiseen. Sellainen tilanne ei suju ilman kipupisteitä. ”Nokia toi uusia käytäntöjä Suomeen ulkomailta ja sovelsi niitä muilta lupaa kysymättä (kysytyään ensin juristeilta) omaan toimintaansa. Monet näistä käytännöistä ovat itsestäänselvyyksiä nykyään, mutta silloin aiheuttivat monenlaista ärtymystä.”⁸⁹⁸

Ollilan Nokia jätti merkittävän jäljen Suomen taloushistoriaan, mutta erityisesti maailman tietoliikennehistoriaan. Keskeinen rooli talouden, teknologian ja säätelyn keskiössä tekee Nokian roolista ainutlaatuisen suomalaisyrityksenä, koska liiketoiminnassa on ollut tarve kansainväliseen yhteistyöhön hallitusten, niiden perustamien instituutioiden, valtio-liittojen, järjestöjen, rahoituslaitosten ja tiedusteluelinten välillä.

Lamberg, Laukia ja Ojala tutkivat kaiken Nokiasta kirjoitetun suomalaisen ja kansainvälisen yritys kirjallisuuden 1990-luvulta alkaen. Aineisto jakautui johtamiskirjallisuuteen, yritystarinoihin ja akateemiseen tutkimuskirjallisuuteen. Keskeistä löydöksissä oli, ettei aineistosta löytynyt lainkaan Nokia-kriittisiä tuloksia, koska Suomessa Nokiaa pidettiin johtamisen esimerkkinä koko yritysmaailmassa, yliopistoissa ja jopa sotilasjohtamisessa. He jäivät pohtimaan, paljonko yritysjohton viestintä, kirjoittajien alkuperä ja ominaisuudet sekä pääsy sisäiseen ja ulkoiseen yritysaineistoon oli vaikuttanut Nokiasta kirjoitettuun lopputulokseen.⁸⁹⁹ Laamanen, Lamberg ja Vaara tutkivat selityksiä Nokian menestykseen ja epäonnistumisiin yritys kirjallisuudessa, jolloin he tekivät neljä havaintoa. Johtajanvaihdokset sisälsivät aina vanhan johdon kriittistä arviointia, vaikka Kairamon ja Ollilan

⁸⁹⁵ Ollila & Saukkomaa 2013, 126–130. Skurnik 2005, 19,36–42,64–65,318–323.

⁸⁹⁶ Linden 2015, 92–100.

⁸⁹⁷ Skurnik 2005, 219.

⁸⁹⁸ Jorma Ollilan sähköposti tekijälle 27.2.2018; Partanen & Sandelin 2015; Susan Fanin haastattelu 12.10.2015. Ollila kertoo kieltäytyneensä useasti Etelärannan ykkösmiehen eli TT:n tai EK:n puheenjohtajuuksista. Lisäksi hän sanoo viettäneensä työajastaan ulkomailla enemmän kuin puolet arkipäivistään.

⁸⁹⁹ Lamberg, Laukia & Ojala 2014.

hahmot olivat yritystarinoissa poikkeuksellisen sankarillisia. Ensimmäinen havainto oli, ettei Nokian tapauksessa ollut – toisin kuin tapaus Enronissa – eettisiä rikkeitä tai vakavia menettelytapavirheitä. Toiseksi Nokian tarinassa luonnollinen perusta oli ollut mustavalkoinen tarina menestyksestä ja epäonnistumisesta. Kolmanneksi johtajanvaihdosten yhteydessä voidaan nähdä etsityn syntipukkeja ja keskustelua menneisyyden virheistä. Nokian entisten toimitusjohtajien epäonnistumiset nähtiin myös poliittisesti motivoituina, jolloin epäonnistumiset nähtiin paljon kiistellyimpinä tarinoina kuin onnistumiset. Ja neljänneksi tästä seurasi, että Nokiassa johtajien ja muiden vaikuttajien oli asemoitava itsensä suhteessa menneeseen.⁹⁰⁰

Tietoliikenteen jalokivi kasvoi suomalaisesta maaperästä – globaalia lobbausta

Aspara, Lamberg, Laukia ja Tikkanen tutkivat Nokian strategian muutosta 1990–1996 ja liiketoimintayksiköiden toimintamallien rooleja. He määrittelevät kolme liiketoimintakulttuurin vaihetta, joiden vuorovaikutus ja kilpailu johtivat lopulta Jorma Ollilan johtaman Nokian strategian voittoon (NokiaCorp95).⁹⁰¹ Nokian yhtymäjohton (NokiaCorp87, Kari Kairamo) ja Nokian matkapuhelindivisioonan (NokiaMobile87, Jorma Ollila) välillä oli tärkeitä siltoja ja tapauksia, joilla on ollut merkitystä Ollilan nousulle Nokiassa ja sen ”mahdottomalle menestykselle”. Nokia panosti kansainvälistymiseen, rahoitukseen, teknologiaalaajentumiseen yritysostoilla ja kansainvälisiin yhteyksiin. Lisäksi se seurasi tarkoin kehitystä Euroopassa ja pyrki suuntautumaan uuden teknologian hyödyntämiseen erityisesti elektroniikkateollisuudessa. Ollilan johdolla Nokia valitsi matkapuhelimet ja langattomat verkot strategiakseen.⁹⁰²

Nokia ei kuitenkaan ollut ainoa suomalainen tietoliikennealan kehittäjä, vaikka Nokian pääjohtaja Kari Kairamo oli visionääri.⁹⁰³ Langattomien verkkojen spesifiointityö tehtiin pääasiallisesti pohjoismaisten teleoperaattorien piirissä, missä Posti- ja lennätinhallituksella (Tele) oli keskeinen rooli Suomessa. Se teki yhteistyötä pohjoismaisten teleoperaattoreiden kanssa, minkä pohjalta luotiin pohjoismainen matkapuhelinstandardi NMT, Nordic Mobile Telephone.⁹⁰⁴ Matkapuhelinten, verkkojen ja niitä tukevien keskusten tärkeitä tuotekehittäjiä ja kumppaneita olivat myös Nokian suuret asiakkaat eli suomalaiset puhelinoperaattorit, erityisesti Tele.⁹⁰⁵

⁹⁰⁰ Laamanen, Lamberg & Vaara 2016, 16–19. Tekijät identifioivat ensimmäiseksi Nokia-kriittiseksi kirjaksi Juhani Riskun Uusi Nokia-käsikirjoitus (2010).

⁹⁰¹ Aspara, Lamberg, Laukia & Tikkanen 2011.

⁹⁰² Aspara, Lamberg, Laukia & Tikkanen 2011; Ollila & Saukkomaa 2013, 305–311.

⁹⁰³ Skurnik 2005, 172–205.

⁹⁰⁴ Turpeinen 1996, 105–117.

⁹⁰⁵ Pekka Takalan haastattelu 11.8.2015; Heikki Hakalinin haastattelu 19.9.2015.

Nokialla oli jalokivi, digitaalinen puhelinkekus DX 200, jonka kehitystyöhön kului 50 000 henkilötyövuotta.⁹⁰⁶ Tämän digitaalisen puhelinkeksuksen kehitystyö oli aloitettu jo 1970 valtion omistamassa Televassa, mikä yhtiöitettiin 1976. Kun Nokia osti osan Televa Oy:stä 1981, niin käytännössä se siirtyi Nokian hallintaan.⁹⁰⁷ Se oli läpileikkaava perusta Nokian teknologiselle ja kaupalliselle nousulle yhdeksi maailman johtavista tietoliikenneyrityksistä. Puhelinkeksuksilla on ollut ratkaiseva rooli teleoperaattoreiden teknologisen kehityksen suunnan ja laadun kannalta. ”Kun teleoperaattori on ostanut puhelinkeksuksen, se on merkinnyt samaa kuin bakteerin istuttaminen ihmiseen. Se leviää kuin tauti.”⁹⁰⁸ Sari Baldaufin mukaan verkot olivat tietoliikennejärjestelmän ydin ja aivot.⁹⁰⁹ Siirtyminen digitaalisiin keskuksiin merkitsi 1970-luvun lopulta alkaen suurta murrosta koko puhelinalalla. Seuraava murros olivat langattomat verkot, jotka merkitsivät uutta infrastruktuuria, uutta tietoliikennekulttuuria ja säätelyä toimialalle.⁹¹⁰ Sitten tuli internet.

Nokian johtokuntaan valittiin 1.2.1996 alkaen kansainvälisistä ja yhteistyösuhteista vastaavaksi johtajaksi Veli Sundbäck, joka oli pitkän linjan diplomaatti, Suomen ykkösvirkamies ETA- ja EU-jäsenyysneuvotteluissa. Sundbäck oli kaupapolitiikan tärkein suomalainen asiantuntija, jolla oli yhteyksiä ympäri maailmaa.⁹¹¹ Ollilan mukaan lobbauksen

⁹⁰⁶ Partanen & Sandelin 2015, 459.

⁹⁰⁷ Pekka Takalan sähköposti tekijälle 3.1.2016: Kun Televa Oy oli muodostettu vuonna 1976, niin Oy Nokia Ab ja Televa Oy päättivät perustaa yhteisen tutkimus-, tuotekehitys- ja myyntiyhtiön Telefonno Oy:n. Nokia vaikutti merkittävästi tämän yhtiön perustamiseen lobbamalla asian silloiseen ktm:öön. Käytännössä yhtiön perustivat ktm ja Nokia. Tähän yhtiöön siirrettiin Nokian ranskalaiselta CIT Alcatelilta lisensioitu E10B-puhelinkekus ja Televa Oy:stä KKY- ja ADS- puhelinkeksukset. Telefonno Oy:ssa E10B sai nimekseen DX 100 ja ADS nimekseen DX 200. Telefonno Oy:n osakepääomasta Nokia omisti 50 % ja Televa 50 %. Kun vuonna 1981 Nokia osti Televan, niin Telefonno fuusioitiin näin muodostuneeseen Telenokiaan. Omistumielessä 50% DX 200-tekniikasta tuli Nokialle vuonna 1977 ja toinen 50 % silloin, kun Telefonno fuusioitiin Telenokiaan.

⁹⁰⁸ Heikki Hakalinin haastattelu 19.9.2015.

⁹⁰⁹ Ollila & Saukkomaa 2013, 320–322; Sari Baldaufin haastattelu 12.10.2015; Nokian DX200:n lisäksi muita siihen liittyviä myytäviä tuotteita ovat tukiasemaohjain, jolla erotuttiin kilpailijoista, siirtojärjestelmä, linkit ja puhelimet sekä palvelut kuten asennuspalvelut, käyttöönottopalvelut ja ylläpitopalvelut. DX 200 oli maailman suurin ohjelmistoprojekti, jolla kehitettiin tietoliikenneohjelmistoja (DX200 ympärillä olevaa verkkomaailmaa varten).

⁹¹⁰ Pekka Takalan haastattelu 12.4.2013; Heikki Hakalinin haastattelu 19.9.2015.

⁹¹¹ Tarja Halosen haastattelu 22.9.2015; Jorma Ollilan haastattelu 21.10.2014; Veli Sundbäckin haastattelu 19.2.2014: ”Lobbauksen liittyy negatiivisia miellejhtymiä. Lobbaus on kuitenkin positiivista toimintaa – se helpottaa päätöksentekoa eikä sotke sitä. Lobbauksen pitää lähteä liikkeelle siitä, että faktat ovat hyvin tiedossa. Tavoitteilla on asiaperusteet, asiat on puettava viesteiksi, asioita on ajettava mahdollisimman laajalla rintamalla tapauksesta riippuen. Ensin on saatava oman maan etujärjestöt ja viranomaiset hankkeen taakse ja sitten sen jälkeen sitä on vyörytettävä eteenpäin. On oltava ajoissa liikkeellä ennen kuin kukaan on tehnyt mitään luonnoksia. Pitää olla kontaktit etukäteen. Tarvittaessa pitää osata antaa non- papereita eli luonnoksia. Ei saa tehdä väärin. Ei saa lioitella. Ei saa kiristää.”

määrittelyssä on yksi harha; ”sitä voi kutsua amerikkalaisen ja nokialaisen käsityksen eroksi. Amerikassa lobbaus kuvastaa sitä porukkaa, joka hengailee auloissa lähellä päätöksentekoa, jotta voisivat vaikuttaa päätöksiin toimeksiantajien asioissa. Nokia toimi itse ilman välikäsiä suoraan.” Ollila perustelee sitä niin, ettei Nokia voinut luottaa Teollisuuden ja työnantajien keskusliittoon eikä Etelärantaan. ”Meidän piti itse määrittellä tavoitteemme tietotekniikan ja teknologian alalla, mitä ajamme, ja tästä seurasi, että meidän piti tehdä itse se, mitä Amerikassa annettiin toimeksiannolla välikäsille. Liiketoimintajohtajamme olivat vastuussa myös lobbaamisesta. Vasta, kun menimme maailmalle, tarvitsimme lisää apua näiden asioiden jalkauttamisessa. Se, että teimme itse edunvalvonnan, oli Nokian juttu.”⁹¹²

Laivakauppojen rahoittamisen rinnalla toinen suuri vientitakuiden tarvitsija oli Nokia, jonka asiakkaiden verkkokaupat saivat Suomen valtion vientitakuut, kun kauppaan neuvotellut rahoitusehdot vastasivat OECD:n vientiluottosopimuksen mukaisia ehtoja. Tässä oli merkittävä kaupallinen selkänöja, jonka pieni Suomi pystyi antamaan teollisuudelleen, joka pystyi tarjoamaan asiakkaalleen paitsi teknologian myös rahoituksen.⁹¹³ Järjestelyt eivät ole tietenkään kilpailijamaissa tuntemattomia, mutta mikäli tällaista instrumenttia ei olisi ollut, kauppvoja olisi jäänyt tekemättä. Kaupat olivat suuria – noin 20–200 miljoonan euron suuruisia verkkoratkaisuja. Sundbäckin mukaan ”oli tärkeää aikaansaada Nokian verkoille vientiluottoja, jotka piti järjestellä asiakkaille. Maariskit olivat suuria.”⁹¹⁴ Operaattoriasiakkailta oli kiire saada suuret investoinnit takomaan heti rahaa, minkä vuoksi ne hankkivat kokonaistoimituksia.⁹¹⁵ Nokian ensimmäisiä henkilökaappauksia Suomen hallinnosta oli Tekesin pääjohtaja Juhani Kuusi.⁹¹⁶ Nokia hyötyi myös Suomen suhteellisesti ottaen pienistä, mutta Nokian kannalta merkittävistä julkisista tutkimus- ja kehityspanostuksista sekä panostuksista insinöörikoulutukseen.⁹¹⁷

Sundbäckin mukaan ”ennen kuin verkkoja myydään, lobataan.” Verkkosten myynnissä tapahtui kaksi kehitysporrasta maailmassa 1980-luvulla. Ensiksi tietoliikenneala, joka oli valtioiden monopolien säätelämä, alkoi vapautua ennen muuta Euroopassa. Toinen oli teknologinen kehitys, kun syntyi langattomien verkkojen maailma. Maailman kuparivarat eivät olisi riittäneet nykyisenlaajuisen langallisen verkon tekemiseen. Langal-

⁹¹² Jorma Ollilan haastattelu 21.10.2014.

⁹¹³ Ilkka J. Niemen haastattelu 2015; Cord 2014, 75.

⁹¹⁴ Veli Sundbäckin haastattelu 19.2.2014.

⁹¹⁵ Häikiö 2009, 126. Operaattorit ostivat infrastruktuurin lisäksi tieto-taitoa, teknologiaa ja ylläpitopalveluja, siis toimintakulttuuria.

⁹¹⁶ Häikiö & Ylitalo 2013, 193.

⁹¹⁷ Cord 2014, 75.

linen ja langattoman maailman murros oli yllättävän tärkeä seikka. Kyse oli myös neitseellisestä alueesta, kun langattomia puhelimia ja verkkoja alettiin myydä. Kilpailtiin parhaasta standardista.⁹¹⁸

Se oli tärkeä kysymys ja keskittyi neljään eri standardiin: NMT, GSM (Global System for Mobile Communications), CDMA (Code Division Multiple Access), TDMA (Time Division Multiple Access). Sundbäckin mukaan Eurooppa otti NMT:n ja GSM:n, kun taas USA otti kaksi jälkimmäistä käyttöönsä. Idea oli siinä, että kansallisen oman maan viranomaiset hyväksyivät yhden standardin ja omat yhteenliittymät (puhelinalan järjestöt). Iso asia oli Kiina, missä GSM hyväksyttiin 1990-luvun lopulla standardiksi paikallisten ja amerikkalaisten standardien lisäksi. Sundbäckin mukaan Philips, Alcatel, Siemens, Eriksson ja Nokia osallistuivat standardien kehitystyöhön.

EU:n komission jäsenenä toiminut Erkki Liikanen korostaa tietoyhteiskuntaohjelmia, jotka olivat GSM-standardin taustalla, kun Nokia, Ericsson, Siemens ja Alcatel usein toimivat yhdessä tutkimuslaitosten kanssa. Yhteistyö kehittyi niiden ja tutkimusyhteisöjen välillä. Ala esiintyi usein yhdessä myös komissioon päin. Nokia oli aktiivinen ja aloitteellinen toimija tässä piirissä. Komission on helpompi toimia, kun eurooppalaisilla yrityksillä on sama näkemys. Tutkimus- ja standardiasioissa näin oli.⁹¹⁹

Sundbäckin mukaan langattomien verkkojen ja puhelinten lobbaus oli helppoa, koska ne olivat hyödyllisiä ja niistä oli etua koko maailmalle. Se helpotti varsinkin alikehittyneiden maiden elämää. ”Kansallisten puhelinmonopolioiden rinnalle tuli yksityisiä puhelinoperaattoreita. Molemmat halusivat kauppaa ja luoda uusia bisneksiä. Merkittävää oli, jos oli suhteita. Monet uudet operaattorit katsoivat standardeja uteliaana ja kriittisesti.”⁹²⁰ Nokian tavoite oli, ettei EU:ssa hyväksyttäisi Nokian intressien vastaisia standardeja ja toimintaohjelmia.⁹²¹

Liikasan mukaan telekommunikaation deregulaatio oli tärkeä asia. Kilpailu lisääntyi, uudet toimijat pääsivät markkinoille ja palvelujen hinnat laskivat. Se oli kuluttajien ja tietoyhteiskunnan kannalta tärkeää, mutta toki Nokia myös uutena pelurina hyötyi entisten monopolimarkkinoiden avaamisesta. Vanhat telemonopolit panivat yleensä hanttiin.⁹²²

Kehitystyön yhteiskunta- ja teknologiapoliittisiksi areenoiksi muodostuivat tietoliikennealan yritysten omat järjestöt, joita 1990-luvulta alkaen perustettiin toimialan säätelemiseksi, teknologisen yhteistyön koordinoi-

⁹¹⁸ Veli Sundbäckin haastattelu 19.2.2014. Kaksi seuraavaa kappaletta ovat Sundbäckin mukaan.

⁹¹⁹ Erkki Liikasan sähköposti tekijälle 9.1.2016. Deregulaatiolla tarkoitetaan tässä vanhan sääntelyn eli kansallisten monopoliooperaattorien purkamista.

⁹²⁰ Veli Sundbäckin haastattelu 19.2.2014.

⁹²¹ Lauri Kivisen haastattelu 12.11.2011.

⁹²² Erkki Liikasan sähköposti 9.1.2016 tekijälle.

miseksi ja alan oman puolustuksen eli edunvalvonnan synnyttämiseksi.⁹²³ ”On hyödyllistä ymmärtää toimialan kieltä eli poliitikon on hyvä ymmärtää elinkeinoelämän kieltä ja elinkeinoelämän on hyvä ymmärtää politiikan ja hallinnon kieltä. Kun Nokian johto tapasi EU:n hallintoa, vuorovaikutteista yhteyttä (yhteistä kieltä) ei aluksi löytynyt.”⁹²⁴

Tietoliikennealalle perustettiin uusia järjestöjä ja yhteistyöfoorumia, joissa myös valtiot tai kaupalliitot olivat mukana tapauksesta riippuen, kuten mm. *European Telecommunications Standards Institute*⁹²⁵ (ETSI), *European Telecommunications Network Operators' Association*⁹²⁶ (ETNO), *The 3rd Generation Partnership Project*⁹²⁷ (3GPP), *The Association of Radio Industries and Businesses*⁹²⁸ (ARIB), *Alliance for Telecommunications Industry Solutions*⁹²⁹ (ATIS), *China Communications Standards Association*⁹³⁰ (CCSA), *Telecommunications Standards Development Society, India*⁹³¹ (TSDSI), *Telecommunications Technology Association, Korea*⁹³² (TTA) ja *Telecommunication Technology Committee, Japan*⁹³³ (TTC). Ellei Nokia ollut näissä jäsen, se seurasi niitä tai osallistui niiden toimintaan.

Soneran toimitusjohtajana 1999–2003 toimineen Harri Koposen mukaan ”Nokialla oli lobbauksessa tietoliikennealalla täysi ilmaherruus. Sone- raakin pidettiin Nokian jatkeena, eikä päinvastoin, ja jatkuvasti sitä piti oikoa, että näin ei ole. Todellisuudessa koko Suomi oli valjastettu Nokian auttamiseksi.” Firmat käyttivät satoja miljoonia markkoja vaikuttami- seen, messuihin, valtuuskuntiin. Erityisesti lobattiin GSM-standardia, mihin kaikkiaan toimialan puitteissa käytettiin yli 100 miljoonaa euroa.⁹³⁴ Suo- messa Lindenin mukaan Nokian harjoittama lobbaus viivästytti 3G:n eli kolmannen polven verkkojen leviämistä Suomessa, koska Nokia vastusti

⁹²³ Pekka Takalan haastattelu 11.8.2015.

⁹²⁴ Veli Sundbäckin haastattelu 19.2.2014.

⁹²⁵ European Telecommunications Standards Institute (ETSI), verkkosivut <<http://www.etsi.org>> [sivu luettu 5.1.2016].

⁹²⁶ European Telecommunications Network Operators' Association (ETNO), verkkosivut <<http://www.etno.eu>> [sivu luettu 5.1.2016].

⁹²⁷ The 3rd Generation Partnership Project (3GPP), verkkosivut <<http://www.3gpp.org>> [sivu luettu 5.1.2016].

⁹²⁸ The Association of Radio Industries and Businesses (ARIB), verkkosivut <<http://www.arib.or.jp>> [sivu luettu 5.1.2016].

⁹²⁹ Alliance for Telecommunications Industry Solutions (ATIS), verkkosivut <<http://www.atis.org>> [sivu luettu 5.1.2016].

⁹³⁰ China Communications Standards Association (CCSA), verkkosivut <<http://www.ccsa.org.cn>> [sivu luettu 5.1.2016].

⁹³¹ Telecommunications Standards Development Society, India. Verkkosivut <<http://www.tsdsi.org>> [sivu luettu 5.1.2016].

⁹³² Telecommunications Technology Association, Korea. Verkkosivut <<http://www.tta.org.kr>> [sivu luettu 5.1.2016].

⁹³³ Telecommunication Technology Committee, Japan. Verkkosivut <<http://www.ttc.or.jp>> [sivu luettu 5.1.2016].

⁹³⁴ Harri Koposen haastattelu 19.3.2014.

operaattoreiden hintoja alentaneita subventioita 3G-puhelimille – toisin kuin muualla maailmassa.⁹³⁵

Nokia myi vuosina 1989–2001 langattomat verkot 106 teleoperaattorille 47 maahan.⁹³⁶ Verkkojen maailmanvalloitus merkitsi kykyä jatkossa vaikuttaa tietoliikennekulttuuriin, jolloin Nokian vaikutusvalta alkoi laajentua Suomen (1989) lisäksi verkkoihin Euroopassa, Aasiassa ja myös Amerikoissa.⁹³⁷ Nokian toimintaa voi luonnehtia vähintäänkin hyvin päättäväiseksi, ellei jopa voimakkaaksi. Edellä haastatteluihin perustuvat erilaiset sävyt kertovat voimasta, jota myös asiantuntemus tarjoaa. Nokian talousluvut puolestaan kertovat siitä, että yhtiöllä oli ainutlaatuiset resurssit hallita asiantuntijatietoa kapealla teknologiasektorilla, missä kilpailu kiristyi koko ajan.

Nokian lobbauksen asialista Suomessa ja kansallisosakkeen rooli

Ollilan mukaan dogmina oli, että Nokia ei ole eri mieltä Etelärannan kanssa, mutta ”en ollut erityisen aktiivinen Etelärannan käyttäjä”. Etelärannassa ei edes ymmärretty Nokian uuden ajattelutavan synnyttävää asialistaa. Ollilan mukaan tavoitteet oli asetettava itse yhtiön toimesta sen etuja ajatellen. Kolme asiaa nousi kärkeen:

- Valtion osuus teknologian kehitysvaroista (eli valtion piti panostaa teknologiaan!).
- Tarve saada teollisuuden palvelukseen (korkeasti) koulutettua väkeä.
- Vasta myöhemmin tuli kolmas asia: henkilöverotus.⁹³⁸

Poliitikot sanovatkin, että Nokia tai Ollila ei koskaan pyytänyt rahaa.⁹³⁹ Ollila tapasi sekä pääministeri Lipposen sekä valtiovarainministeri Niinistön kahden kesken marraskuun lopulla 1996. Ollilan mukaan hän kertoi Nokian päättäneen pitää keskeiset pääkonttoritoiminnot Suomessa ja vahvistaa tuotekehitystoimintoja Suomessa, jossa niistä oli silloin yli 75 prosenttia. ”Meillä ei ollut mitään vaatimuksia tai ehtoja, eikä sellaisia nykyjohto tulisi koskaan esittämäänkään. Toivoimme vain kahta asiaa: ettei Nokiaa tulla tästä päätöksestä ”rankaisemaan” ja että tasavallan hallitus

⁹³⁵ Linden 2016, 349.

⁹³⁶ Häikiö 2009, 127.

⁹³⁷ Ollila & Saukkomaa 2013, 474; Ks. liite 4, liitetaulukko 8: Nokia Oyj Suomessa ja ulkomailla 1985–2014.

⁹³⁸ Jorma Ollilan haastattelu 21.10.2014: ”Etelärannassa ei oltu palkansaaajien tuloverotukseen perehdytty vuosina 1992–1995 juuri lainkaan. Ei ollut käsitystäkään siitä, mitä marginaaliverotus vaikutti henkilötasolla. Kukaan ei edes ymmärtänyt, mistä tässä oli kysymys. Siksi minun oli mentävä puhumaan suoraan pääministerin kanssa, joka oli silloin Paavo Lipponen.”

⁹³⁹ Paavo Lipposen haastattelu 27.3.2013; Matti Vanhasen haastattelu 11.9.2014 ja 13.10.2014; Sauli Niinistön haastattelu 20.9.2010; Tarja Halosen haastattelu 22.9.2015. Tarja Halonen kertoo erityisesti, että juuri Jorma Ollila piti häneen yhteyttä henkilökohtaisesti, kun olin presidenttinä.

vilpittömästi omalta puoleltaan pyrkii huolehtimaan *kansainvälisen yritystoiminnan toimintaedellytyksistä Suomessa.*” Pitkät keskustelut tuottivat tulosta. Aivan tammikuun 2000 alussa, yhteisessä aamiaispalaverissa Kesärannassa, Ollila sai Lipposen ja Niinistön vahvistuksen veroprogressiotaulukon asteittaisesta korjaamisesta ja järkevästä tukien porrastamisesta.⁹⁴⁰

Sen sijaan Nokia valjasti Etelärannan tukemaan sen tavoitteita. Jos 1996 ei henkilöverotusta ymmärrettykään, jo seuraavana vuonna TT:ssa valmisteltiin Nokiaa myötäileviä linjauksia.⁹⁴¹ Nokian lakiasiaintohtaja Ursula Ranin ja muu johto vaikuttivat liike-elämän järjestöjen yhtiöoikeudelliseen ja veropoliittiseen ajatteluun. Nokian ajattelutapa kehittyi vähitellen Etelärannassa viralliseksi ajatteluksi, vaikka arvostelijoitakin oli.⁹⁴²

Lindenin mukaan Nokian yhteiskuntavaikuttaminen on ollut esimerkki suomalaisyrityksille. Nokia on yhdistynyt vaalirahoitukseen kolmella tavalla: tukemalla suoraan ehdokkaita, toimimalla esikuvana vaalirahoitajille ja luomalla menestyksellään kampanjoihin käytettävissä olevaa varallisuutta.⁹⁴³ Tämä on nähtävä vieläkin laajemmin. Nokian taloudellinen menestys oli niin merkittävää ja vaikutti suomalaisten kotitalouksien elämään monin tavoin, että yhtiön menestyksestä tuli aidosti kansallinen kysymys. Siksi Nokiasta tuli tabu, jota ei voitu julkisesti vastustaa.⁹⁴⁴ EK:n verolinjauksissa ei toimittu vastoin Nokian tahtoa.⁹⁴⁵ Nokian vahva osake yhdisti suomalaiset yritykset ja järjestöt, joiden omaisuudet kasvoivat Nokia-salkun avulla.⁹⁴⁶ ”Mikä oli hyvää Nokialle, oli hyvää Suomelle”⁹⁴⁷

Nokian kasvu siivitti Suomea ylös talouslamasta. Nokiasta muodostui yritys, joka antoi suomalaisille lopulta aihetta olla ylpeitä maailmalla.⁹⁴⁸

⁹⁴⁰ Jorma Ollilan haastattelu 21.10.2014 (kursivointi tekijän): ”En ollut liikkeellä toivelistan kanssa – enkä moiseen keskusteluun lähtenyt, koska se olisi ollut esittämäni perusteiden vastaista. Lupasin vain palata myös jatkossa yhteen aiheeseen: henkilöverotuksen korkeaan tasoon Suomessa... Tämä oli parhaille insinööreille yksi lisäsyys hakeutua ulkomaille. Tapasin asian tiimoilta useamman kerran pääministeri Lipposen, valtiovarainministeri Niinistön ja valtiosihteeri Raimo Sailaksen.”; Ollila & Saukkomaa 2013, 314–316. Ollilan mukaan keskustelut eivät kohdistuneet insinööripalkkojen progressioon ylärajaan, vaan alarajaan. Jorma Ollilan sähköposti tekijälle 27.2.2018.

⁹⁴¹ Vrt Ihamuotilan komiteoiden mietinnöt. Ihamuotila II työryhmän raportti. Marraskuu 1997. Teollisuus ja työnantajat. Tekijän hallussa.

⁹⁴² Johannes Koroman 19.5.2015, Arto Ojalan 12.1.2014 ja Seppo Riskin 22.5.2013 haastattelut.

⁹⁴³ Linden 2016, 126.

⁹⁴⁴ Linden 2016, 87–112; Cord 2014, 82–84; Harri Koposen haastattelu 19.3.2014; Pekka Takalan haastattelu 11.8.2015.

⁹⁴⁵ Seppo Riskin haastattelu 22.5.2013; Johannes Koroman haastattelu 19.5.2015.

⁹⁴⁶ Linden 2016, 134–153.

⁹⁴⁷ HS 23.9.2013. ”Tähän asti Nokia on ollut meille paljon enemmän kuin yhtiö muiden joukossa. Siitä on osoituksena, että lähes 300 000 suomalaista omistaa sen osakkeita.”

⁹⁴⁸ Ulkoasiainministeriön lehdistökatsaukset 29.1.2004, Italian talouspäivälehti Suomesta: ”Nokialandia, toiveikkaan tulevaisuuden maa”. <<http://formin.finland.fi/public/default.aspx?contentid=61002&contentlan=1&culture=fi-FI>> [luettu 6.1.2015].

Taloudellisesti Nokia kasvoi vuosina 1995–2005 niin suureksi, että sen menot olivat lähes yhtä suuret kuin Suomen valtion budjetti. Sen merkitys valtion tulonmuodostuksessa oli suurempi kuin luvut näyttävät: Nokialla oli Suomessa vain noin puolen miljardin euron tasossa oleva liikevaihto, mutta se työllisti Suomessa 18 000 – 24 000 henkilöä. Nokian alihankintaverkosto koostui merkittävistä pk-yrityksistä, joiden kasvu yllätti niidenkin omistajat.⁹⁴⁹ Alihankintateollisuus tuotti enemmän liikevaihtoa Suomessa kuin itse Nokia eli 1,35 miljardia euroa vuonna 1999.⁹⁵⁰ Alihankintayritysten omistajat Sohlbergit, Piipot, Paanaset ja monet muut vaurastuivat. Heistä tuli Etelärannassa pienten ja keskisuurten yritysten yhteistyössä Nokian ja Jorma Ollilan aktiivisia tukijoita, mutta liiketoiminnassa renkejä, jotka joutuivat taipumaan päämiehen, asiakkaan tahtoon.⁹⁵¹

Nokian hallitus hyväksyi jo 1996 Suomessa uudenlaisen optiojärjestelmän, mikä teki monista normaaliin elämisen tasoon tottuneista nokialaisista monimiljonäärejä. Kukaan ei osannut arvata Nokian osakkeen hinnan rakettimeista nousua. Optiojärjestelmän tarkoituksena oli sitoa lahjakkaat henkilöt työskentelemään jatkossakin Nokiassa. Syntyi käsitys, että usean kohdalla se kääntyikin toimimaan vastakkaiseen suuntaan. Monet lähtivät monimiljonääreinä pois Nokiasta ja vain harvat olisivat jatkaneet eläkeikään saakka Nokian palveluksessa. Ollilan mukaan Nokiassa tutkittiin asia 2004: vain 6–7 henkilöä Nokian optiojärjestelmään kuuluneesta 5000 henkilöstä olisi jättänyt yhtiön. Nokian osakekurssi laski vuoden 2000 jälkeen ja käsitys poistuneista ennen eläkeikää koskevan hennempia työsuhteita, missä Ollilan mainitsema tutkimus ei toimi.⁹⁵²

Nokialaiset nousivat joukolla vähitellen Suomen 100 eniten ansaitsevan henkilön joukkoon, kun optiopalkkiot alkoivat toteutua 1999–2000.⁹⁵³

⁹⁴⁹ Häikiö 2001c, 213; Elcoteqin valmistuspalvelut (liikevaihto 395 m€, henkilöstö 4500), Kyrelin valmistuspalvelut (219 m€, 600), Perloksen kännykänkuoret (203 m€, 1961), Aspocompin piirilevyt (122 m€, 1770), JOT Automationin tuotantolaitteet (101 m€, 594), Scanfilin tukiasemakaapit (91 m€, 860) PK Cablesin teholähteet (84 m€, 650), Solitra ADC:n komponentit (67 m€, yli 700) ja Incapin komponentit (67 m€, yli 700).

⁹⁵⁰ Häikiö 2001c, 213.

⁹⁵¹ Linden 2016, 170–188, 215–217.

⁹⁵² Vrt. Vilen & Rumpunen 2014, 143–145. Tekijät korostavat, että Nokian osakekurssi laski vuodesta 2000; Pekka Takalan haastattelu 11.8.2015, missä tietoja lähteneistä oli jo kymmeniä; Jorma Ollilan sähköposti tekijälle 27.2.2018. Ollila tuo esiin vielä toisen selvityksen vuodelta 2004: Nokian johdon vaihtuvuus oli 1992–2004 selvästi pienempää kuin Motorolan tai Ericssonin.

⁹⁵³ HS 2.11.2000, Matias Möttölä: Optioitaan myyneet nokialaiset miehittivät suomalaisen ansiokärjen. Suomen 50 parhaiten palkatuista nokialaisia yhtiä vaille kaikki. Vaikka suuryritysten johtajien palkat jäivät nokialaismiljonääreistä, heidän korvauksensa nousivat edelleen huimaa vauhtia. Jos Jorma Ollilan huima palkannousu jätetään huomiotta, toimitusjohtajat kasvattivat ansioitaan 31 prosenttia edellisvuodesta. Vuotta aiemmin he olivat jo saaneet 38 prosentin ansionlisän.

Viimeistään tämä avasi suomalaiset heräämään siihen, kuinka merkittävä yritys Nokia Suomessa oli.⁹⁵⁴ Ulkoministeriön lehdistökatsauksissa Nokiaa seurattiin myös: ”Kehityksen varjopuoli on se, että Nokian aseman järkkyminen aiheuttaisi väistämättä shokin koko Suomen taloudelle. ... ja Suomessa osa Nokian monilukuisesta alihankkijaverkostosta oli ajautunut 2000-luvulla vaikeuksiin.”⁹⁵⁵

Nokian oli pidettävä toisaalta yhteyksiä sijoittajiinsa, joista merkittävä osa oli amerikkalaisia sijoitusrahastoja, ja toisaalta asiakkaisiin ja erilaisiin julkisiin toimijoihin, hallitukseen, viranomaisiin ja järjestöihin, yliopistoihin, tutkimuslaitoksiin, pankkeihin sekä henkilöstöön. Nokia oli kansainvälinen osake, joka oli tunnetumpi kuin Suomi. ”Tukholma, Lontoo, Frankfurt. Pariisi. New York. Näihin pörssiin mentiin.” Näin Nokian päätöksenteosta tuli neutraalimpaa kuin suhteessa yhteen markkinaan ja yhteen valtioon. Asiat piti perustella sijoittajille ja sijoittajan näkökulmasta. Puolet Nokian sijoittajista on amerikkalaisia, mikä näkyy Nokian yritysviitekehityksessä. Iso kysymys lopulta oli, paljonko suomalaisilla oli euroja kiinni Nokiassa.⁹⁵⁶

Nokia antoi suomalaisille identiteettiä, mutta toisaalta Ollilan kontrolloivuus, kovaotteisuus ja yksityiskohtiin tarvittaessa ulottunut johtamistapa pääsi arvostelun kohteeksi vasta myöhemmin, kun Dream Team – Ollilan johtoryhmä Nokiassa – oli hajonnut.⁹⁵⁷ Poikkeuksen myötäkarvasta teki sähköisen viestinnän tietosuojalaki (HE 48/2008/vp), joka astui voimaan 1.1.2009, mutta jota valmisteltiin Nokian johdon ohjauksessa jo 2000-luvun alusta lukien.⁹⁵⁸ Lakiesityksen sisältämillä ehdotuksilla parannettaisiin teleyritysten, lisäarvopalvelun tarjoajien ja yhteisötilaajien mahdollisuutta huolehtia viestintäverkkojen ja -palvelujen tietoturvasta. Lakiesitys ristittiin Lex Nokiaksi. Yhdessä laskevien talouslukujen kanssa sen merkitys Nokian yritysmaailmalle Suomessa alkoi muodostua kohalokkaaksi. Lex Nokian pitkä valmistelu-aika kertoi myös siitä, että se oli todennäköisesti yksi ensimmäisistä lakiesityksistä, joiden lobbauksessa

⁹⁵⁴ Ks. Liite 4, liitetaulukko 8: Nokia Oyj Suomessa ja ulkomailla 1985–2014.

⁹⁵⁵ Ulkoasiainministeriön lehdistökatsaukset 29.1.2004, ”Italian talouspäivälehti Suomesta: ”Nokialandia, toiveikkaan tulevaisuuden maa”. Ulkoasiainministeriön verkkosivut <<http://formin.finland.fi/public/default.aspx?contentid=61002&contentlan=1&culture=fi-FI>> [luettu 6.1.2015].

⁹⁵⁶ Lauri Kivisen haastattelu 12.11.2011.

⁹⁵⁷ Vuori & Huy 2015, 1–41.

⁹⁵⁸ HE 48/2008, Hallituksen esitys Eduskunnalle sähköisen viestinnän tietosuojalain ja eräiden siihen liittyvien lakien muuttamisesta. Esityksessä ehdotetaan muutettavaksi sähköisen viestinnän tietosuojalakia. Yksityisyyden suojasta työelämässä annettuun lakiin, yhteistoiminnasta yrityksissä annettuun lakiin sekä yhteistoiminnasta valtion virastoissa ja laitoksissa annettuun lakiin ehdotetaan lisäksi eräitä lähinnä teknisiä muutoksia.; Cord 2014, 80–81.

Nokia kohtasi näkyvää ja voimakasta vastustusta. Nokian argumentointia ei enää löytänyt Helsingin Sanomista.⁹⁵⁹

Kansalaisjärjestö Effin (Electronic Frontier Finland) mielestä Suomen hallitus toteuttaa kiltisti Nokian tahtoa EU:n ohjelmistopatentteja koskevassa direktiiviehdotuksessa. Internetkäyttäjien vapauksia ajava Effi pitää ohjelmistopatentteja pienyritysten, käyttäjien ja avoimen lähdekoodin ohjelmistojen kehitystyön etujen vastaisina.⁹⁶⁰

Kaksien korttien kulttuuri merkitsi 1970-luvun kaksoisstrategian paluuta liike-elämään: oli näkyvä käsi, jonka sankaritekoja kiiteltiin, mutta oli myös näkymätön käsi, joka vaikutti erityisesti liike-elämän tahtotilojen muodostumisessa ja heijastui poliittiseen päätöksentekoon.

Nokialandian ilmapiiri muuttui. Suomea ja suomalaisia ei enää johdettukaan vain insinöörimäisen rehellisellä ”management by perkele”-kulttuurilla, vaan oli syntynyt kaksien korttien kanssa pelaamisen ilmapiiri. Toisaalta alihankkijat, yhteistyökumppanit ja liike-elämän pääjoukko puhuivat kasvokkain ja julkisuudessa arvostavasti Nokiesta pyrkien hyötymään kaikista sen toimista. Monet kiinteistö-, yrityshautomon- ja kehityshankkeet saivat tukea ja arvostusta siksi, että jokin Nokian yksikkö oli siinä mukana tai sen väitettiin tulevan mukaan. Tämä ilmapiiri aistittiin myös Nokiassa eikä se voinut luottaa kaikkien suomalaisten kumpaneidensa vilpittömyyteen.⁹⁶¹

Edellä mainittu jännite on apuväline, kun pohditaan, mistä yleinen käsitys Nokian ylivertaisesta vaikutusvallasta ja lobbaamisesta Suomessa on peräisin. Nokian menestys oli se, mitä kovasti Suomelle kaivattiin 90-luvun laman jälkeen. Silloin oli helppo olettaa, että kun yhtiön käyttämä resepti näytti toimivan, todettiin siinä olevan hyvä syy tehdä enemmän samaa ilman, että Nokia lobbasi. ”Nokia toi uusia käytäntöjä Suomeen ulkomailta ja sovelsi niitä muilta lupaa kysymättä (kysyttyään ensin

⁹⁵⁹ HS 25.2.2009. Lex Nokia. Positiivisen imagon suojakupun oli myös tullut aukkoja, jotka olivat paljon suurempia kuin Nokian johto kenties tajusi. Helsingin Sanomat uutisoi helmikuussa 2009, että Nokia lähtee Suomesta, ellei lakia hyväksytä. Työ- ja elinkeinoministeriön valtiosihteeri Tapio Wallin ja Toimihenkilöunionin puheenjohtaja Antti Rinne vastustivat lakia. Lehden mukaan EK:n johtaja Lasse Laatonen oli patistanut Akavan johtoa asiassa vihaisella sähköpostiviestillä, minkä Laatonen toisaalla kiisti. Helsingin Sanomat otti Nokiaan kriittisen linjan: ”Kokoomuksen puheenjohtaja ja valtiovarainministeri Jyrki Katainen puolestaan sanoi toissa viikolla HS:n toimittajalle, että hän ei edes tunne lain sisältöä – mutta seisoo vankasti sen takana.”

⁹⁶⁰ HS 13.4.2004. Vaikka Lex Nokiaa ei kirjaimellisesti kumottu, se yhdistettiin Tietoyhteiskuntakaaren HE 917/2014, jonka 1 § mukaan ”Lain tavoitteena on edistää sähköisen viestinnän palvelujen tarjontaa ja käyttöä sekä varmistaa, että viestintäverkkoja ja viestintäpalveluja on kohtuullisin ehdoin jokaisen saatavilla koko maassa. Lain tavoitteena on lisäksi turvata radiotaajuuksien tehokas ja häiriötön käyttö sekä edistää kilpailua ja varmistaa, että viestintäverkot ja -palvelut ovat teknisesti kehittyneitä, laadultaan hyviä, toimintavarmoja ja turvallisia sekä hinnaltaan edullisia. Lain tavoitteena on myös turvata sähköisen viestinnän luottamuksellisuuden ja yksityisyyden suojan toteutuminen.”

⁹⁶¹ Cord 2014, 82–84.

juristeilta) omaan toimintaansa. Monet näistä käytännöistä ovat itsensäselvyyksiä nykyään, mutta silloin aiheuttivat monenlaista ärtymystä.”⁹⁶² Ollilasta poikkeavia kriittisiä näkemyksiä on syntynyt 2010-luvulla, mitä osaltaan selittävät edellä kuvatut Lambergin, Laukian ja Ojalan havainnot.

4.3. Kilpailu omistajaohjauksesta ja suomalaisesta omistajuudesta

Königstedtin sisäpiiri linjaa suomalaisen omistajapolitiikan

Suomen EMU-ratkaisun aattona pidettiin pääministeri Lipposen ja valtiovarainministeri Niinistön johdolla keskustelutilaisuus Königstedtissä 14.4.1998, jolloin teemoina olivat EMU ja suomalainen omistajuus. Lipponen halusi pohdintaa siitä, miten kotimaisen omistuksen asema on kehitymässä ja mitkä seikat siihen saattaisivat vaikuttaa. ”Eläkevarojen rooli on varmasti keskeinen. Paikallaan on myös pohtia, mikä on ulkomaisten omistajatahojen Ruotsin ja Saksan kiinnostus suomalaisiin yrityksiin.”⁹⁶³

Keskustelussa todettiin, että yritysjärjestelyt mm. metsäteollisuudessa ovat olleet hyviä. Suomessa on 5–10 yritystä, joilla on mahdollisuus olla globaalissa kilpailussa merkittävä tekijä. Nokian ulkomaalaisomistajien roolin kasvu pantiin merkille tulevana trendinä. Vakuutusyhtiöiden merkitystä korostettiin; niissä 100 markan sijoituksella saadaan 1100 markan vaikutusvalta ja puhevaltaa monissa muissa yrityksissä, joita vakuutusyhtiö omistaa. Tätä kautta ne ovat erityisessä asemassa suomalaista omistusta ajatellen. Omistuksen todettiin sen kasvattavan merkitystään ja että politiikan ja talouden päättäjillä on Suomessa mutkattomat puhevälit. Työeläkeyhtiöiden kasvava rooli suomalaisina omistajina pantiin merkille. Tuloverotuksen keventäminen, pörssisijoittamisen kannustaminen ja ulkomaisten osajien asettuminen Suomeen koettiin tavoitteiksi, jotka olivat kaikki olleet Nokian poliittisella agendalla.⁹⁶⁴

⁹⁶² Jorma Ollilan sähköposti tekijälle 27.2.2018.

⁹⁶³ Jorma Westlundin muistiinpanot 14.4.1998. Valtioneuvoston arkisto. Jorma Westlundin haastattelu 22.10.2014. Tilaisuudessa olivat läsnä Jukka Härmälä (Enso), Tauno Matomäki (UPM Kymmene), Iiro Viinanen (Vakuutusyhtiö Pohjola), Jouko K. Leskinen (Vakuutusyhtiö Sampo), Jorma Ollila (Nokia), Juha Niemelä (UPM Kymmene), Christoffer Taxell (Partek, Konstsamfundet, Stiftelsen för Åbo Akademi), Kari Puro (Ilmarinen), Paavo Pitkänen (Varma), Johannes Koroma (TT) ja Jorma Westlund. Eduskunta äänesti rahaliitosta 17.4.1998.

⁹⁶⁴ Jorma Westlundin muistiinpanot 14.4.1998, Valtioneuvoston arkisto; Jorma Westlundin haastattelu 22.10.2014.

Königstedtin kokousta seurasi 16.4.1998 TT:n työvaliokunnan kokous, jossa käsiteltiin mm. teollisuuden investointien skenaarioita, suomalaisten yritysten omistusta, suhtautumista yritysjohtoon optioihin ja työntekijöiden osallistumista Eurooppa-yhtiöiden hallintoon. TT:n työvaliokunnalle kerrottiin, että tehdasteollisuuden pääomakanta ei ole kasvanut 1990-luvulla kertaakaan, mutta tuotanto on saavuttamassa tason, joka on 40 prosenttia korkeampi kuin 1990. TT päätti, että sen on syytä toimia kotimaisen omistuksen edistämiseksi seuraavasti: ”Erityisesti TT:n tulisi osallistua toimiin työeläkelaitosten osakesijoitusten esteenä olevien säännösten väljentämiseksi mm. pitkäaikaisten vastuiden osalta. TT:n tulisi edistää myös kansankapitalismia ja torjua uhkaamassa olevia verotuksen kiristyksiä käyttäen lisäargumenttina kiristysten kielteisiä vaikutuksia kotimaiselle omistukselle.” Optioista TT:n työvaliokunnassa nähtiin uhkana vaikutelma, että teollisuuden menestys johtaa yritysjohtoon saalistukseen, että yritysjohtolla on heikko kyky luoda yhteenkuuluvuuden tunnetta ja talouspolitiikkaa tehdään liiaksi kansainvälistyneiden yritysten ehdoin; suuntaa on muutettava ja pieniin palveluyrityksiin ja julkiseen sektoriin on panostettava.⁹⁶⁵

Königstedtin neuvottelun jälkeen syntynyt tahtotila jalkautettiin 11.5.1998 EVA:n kevätkokouksessa, jossa presidentti Martti Ahtisaari puhui ”suomalaisesta omistajuudesta”. Hän kehotti liike-elämää kehittämään suomalaista omistajuutta, missä tarvitaan kotimaista pääomaa ja hyvää suomalaista omistajakulttuuria. Hän kuvasi myös tytäryhtiötalouden uhkaa, missä päätöksenteko ja päättäjät ovat Suomen ulkopuolella. Uuden pääoman on löydyttävä kotimaisista instituutioista ja kotitalouksista, ei valtiolta. Ahtisaari kuvasi pankkien omistusten purkautumisen ja sen seurauksena, että ”monta mahdollisuutta kansallisen omistuksen järjestämiseen on menetetty.”⁹⁶⁶

Ahtisaaren mukaan eläkerahoja voidaan sijoittaa suomalaisyrityksiin, jos ne ovat kilpailukyisiä muihin sijoitustuottoihin verrattuna. Hän muistutti hyvinvointiyhteiskunnasta, jonka perustaa pitäisi vahvistaa ja ilmaisi näin tyytyväisyytensä kolmikantaisen sopimispolitiikan jatkuvuudelle. ”Avoimessa taloudessa ei voi noudattaa suljetun talouden pelisääntöjä. Tasapuolisuus ja päätösten avoimuus ovat taloudellisen päätöksenteon keskeisiä periaatteita. Voimme menestyä vain olemalla kilpailijotamme parempia”, sanoi Ahtisaari.

Puheen taustalla oli sama ajattelu kuin TT:n työvaliokunnassa 16.4.1998. Ulkomaisen omistuksen suhteen voi toimia liittoutumalla tai rajoittamalla sitä. Tähän korporatiivinen yhteistyö yhdistettynä politiik-

⁹⁶⁵ TT:n työvaliokunnan kokousmuistio 5/98 16.4.1998, 3629: C 516, ELKA.

⁹⁶⁶ Martti Ahtisaaren puheenvuoro EVA:n kevätkokouksessa 11.5.1998. Tekijän hallussa.

kan ja talouden sisäpiiritietojen saman aikaiseen hallitsemiseen on Suomessa tehokas.

Pyrkimys saada valtaa yrityksistä ei ole kaukana pyrkimyksestä vaikuttaa poliittisesti. ”Suomi oli kuin Klondike”, maassa ei ollut 1990 -luvun alussa kulta-aarteita tai suuria varallisuuksia, mikä olisi aiheuttanut ryntäyksen Suomeen, mutta maa houkutteli sijoittajia yritysvaltauksiin kehittymättömän hallintotapansa johdosta.⁹⁶⁷ Hallinnon heikoin lenkki oli kokemattomuus omistajaintressin muodostamisessa, omistajaohjauksessa – siis vallankäytössä yrityksissä.⁹⁶⁸ Valtionyhtiöissä 1980-luvun lopulle asti valtaa käyttivät muodollisesti hallintoneuvostot, joilla oli täysi yhtiöoikeudellinen päätösvalta. Todellisuudessa valta valtionyhtiön kehittämisestä oli toimitusjohtajalla, jonka antamien tietojen varassa ja esitysten pohjalta hallintoneuvostojen jäsenet (pääasiassa kansanedustajia) päätöksiä tekivät. Vaikka hallintoneuvosto oli periaatteessa omistajan etua yhtiökokousten välillä valvova elin, muodostui siitä käytännössä useimmiten toimitusjohtajan tuki ja kanava saada yhtiön toiveet ministeriön ja eduskunnan tietoon, eikä päinvastoin. Hallintoneuvostojärjestelmä siis pönkitti valtionyhtiöiden toimitusjohtajien vahvaa asemaa suhteessa omistajaan.⁹⁶⁹

Kari Puron mukaan työeläkeyhtiöiden ja valtiovallan muodostaman suomalaisen omistajuuden voimaryhmän vaikutusvalta pörssi-yhtiöissä näkyi siten, että Varmalla, Ilmarisella ja valtion omistajaohjauksella on yhdessä edustus jokaisen Helsingin pörssiin listatun pörssi-yhtiön nimitysvaliokunnassa. Kun tarvittaessa liittouduttiin yhtiöstä riippuen säätiöiden tai yksityisten sijoittajapiirien kanssa, enemmistö tai määräysvalta oli hyvin todennäköinen lopputulos.⁹⁷⁰ Tässä merkittävää on se, että voitiin vaikuttaa kokoonpanoihin, joista omistajat saattoivat yhtiökokouksissa valita hallitusten jäsenet. Tätä koalitiota on pidettävä esimerkkinä ”näkyvästä kädestä”.

Tuohon aikaan valtion omistajaohjausta johti virkamiehenä Markku Tapio, jonka mukaan valtion omistajapolitiikan muotoutuminen, omistajaohjauksesta käyty laajempi yhteiskunnallinen keskustelu ja valtion esimerkki omistajana käynnistivät Suomessa varsinaisesti omistajapolitiikasta ja omistajuudesta käytävän keskustelun. Syitä siihen, että yksityi-

⁹⁶⁷ Svante Adden haastattelu 10.3.2015.

⁹⁶⁸ Toinen – nimetön lähde – sanoo, että Suomessa oli niin kehittymätön omistajaohjaus, että sitä oli mahdollista ohjata hyvin helposti – tulevaisuuden visiopohdinnoin, markkinakehityksen uhkakuvin ja kilpailusta aiheutuvien riskien kasvun pelottelulla. Omistajien kyky omistajaohjaukseen oli kansainvälisessä vertailussa heikko.

⁹⁶⁹ Markku Tapion haastattelu 19.1.2015: ” Kyllä muistan, kun ryhdyin keskustelemaan valtio-omistajan suunnitelmista yhtiöjohdon kanssa. He eivät voineet asettua poikkiteloin, vaan joutuivat mukautumaan.”; Pekka Takalan haastattelu 11.8.2015. Myös Pekka Takalan mukaan hallintoneuvostot olivat hyödyllisiä yhtiön johdon sidosryhmätyön kannalta, kun sen kautta voitiin luottamuksellisesti ja osana yhtiön hallintoa viedä tärkeätä tietoa poliittisen päätöksenteon tietoon.

⁹⁷⁰ Kari Puron haastattelu 27.9.2015.

sellä puolella yritysjohto kaappasi 1990-luvulla valtaa omistajilta, olivat seuraavat kehityskulut:

- omistajavallan linnakkeen, pankkijärjestelmän, romahtaminen (SYP:n ja KOP:n leirien yhdistyminen lähes konkurssin partaalla ja SKOP:in konkurssi),
- ulkomaista omistusta rajoittavien säädösten poistaminen ja
- Nokian menestys ja Jorma Ollilan nousu vaikutusvaltaiseksi keihäänkärjeksi.”⁹⁷¹

Varsinainen sysäys itsesäätelyn edistämiseen tuli suuren murroksen – talouslaman 1991–1996 – aiheuttamasta hallitusten jäsenten vastuullisuudesta, kun pankkikriisin seurauksena haettiin erityisesti säästöpankkien, mutta myös muiden pankkien hallitusten jäseniä vastuuseen, mm. rikosoikeudelliseen vastuuseen tai korvausvastuuseen käräjäoikeuksissa ja ylemmissä oikeusasteissa. Aluksi vallalla oli puolustuksen väittämä, että hallitukseen valitut henkilöt eivät voineet olla tietoisia yksityisistä liiketoimista ja niiden aiheuttamista riskeistä ja että heidät oli valittu pankkien luottamuselimiin vain markkinoinnillisista syistä. Tämä argumentointi kaatui siihen, että yhtiöiden hallitusten jäsenet ovat vastuussa osakeyhtiölain mukaan yhtiön toiminnasta ja vastuista, minkä pohjalta heitä myös tuomittiin korvauksiin.⁹⁷²

Mikko Mäenpään mukaan palkansaajien edustajille työeläkeyhtiöiden hallituksissa avautui ajan myötä kokonaiskuva omistuksista ja sijoituksista. Yksittäisiin sijoituskohteisiin ei ollut suoraa yhteyttä, mutta hallituksen määriteltäessä sijoituspolitiikan suuntaviivat jäsenet pystyivät halutessaan vaikuttamaan asioihin.⁹⁷³

Vuoteen 2000 mennessä Suomeen oli syntynyt suomalaista omistajuutta edustava korporatiiviseen viitekehykseen perustuva omistajayhteisö, jonka osapuolet olivat valtio valtionyhtiöiden omistajaohjauksen kautta ja työmarkkinajärjestöjen edustajat työeläkeyhtiöiden hallinnoissa. Se ratkaisi valuuttaunionipäätöksen syntymisen, synnytti uuden akuutin rahoitusmallin (työeläkeyhtiö osti valtion joukkovelkakirjalainoja) eläkesijoituksiin ja muodosti uuden, omistamiseen painottuneen verkoston liike-elämän ja politiikan välille.

⁹⁷¹ Markku Tapion haastattelu 19.1.2015. Tapion mukaan ”Silloin kun ”kasvolliset” omistajat häviävät tai joutuvat heikkouden tilaan, syntyy toimivalle johdolle tilaisuus valtansa kasvatamiseen. Kätevästi se voitiin toteuttaa hankkimalla yhtiöön riskipääomaa sijoittajaomistajilta, jotka pääosin olivat ulkomaalaisia, ja näin hajauttamalla yhtiön omistusrakennetta.”

⁹⁷² Matti Vuorian haastattelu 22.7.2015. Pankkikriisin seurauksena oli useita vastuukysymyksiä ratkaisevia oikeudenkäyntejä.

⁹⁷³ Mikko Mäenpään haastattelu 21.5.2014. Mäenpään mukaan EU-jäsenyyden jälkeen kolmikantayhteistyön merkitys on etäntynyt työeläkeyhtiöiden päätöksenteosta, koska sinne valittavat yritysjohtajat eivät pysty käsittelemään yhteiskunnallisesti suuria kysymyksiä, eivätkä hahmottamaan kansantaloutta.

Vaikka tämä korporatiivinen ryhmä ei aina muodostakaan yhteistä tapauskohtaista strategista näkemystä, sen keskinäinen solidaarisuus, josta 14.4.1998 Königstedtissä käydyt keskustelut olivat esimerkki, on muodostanut pohjan suomalaiselle omistajaohjaukselle ja omistajuuden ympärillä vallitsevalle yhteiskunnalliselle ajattelulle.

Tämän omistajaeliitin etujen vastaisia poliittisia päämääriä Suomessa olisi vaikea edistää. Vaikka kysymyksessä oli vain 10 Suomen suurinta yritystä, niiden 563 miljardin markan yhteisliikevaihto edusti 38 prosenttia Suomen 500 suurimman yrityksen liikevaihdosta.⁹⁷⁴ Liitteessä oleva taulukko⁹⁷⁵ kuvaa, kuinka keskeisiä suurten yritysten hallituspaikat ja verkostot olivat. Viitekehys muodostaa pohjan asymmetrisen tiedon merkityksen ja vaikuttavuuden ymmärtämiselle.

Ulko- ja sisäpiirit yrityksissä

Wahlroos korostaa yrityksen olemuksessa hierakkisuutta ja sitä, että osakaiden suuri enemmistö ei ole operatiivisessa toiminnassa, vaan yritysjohto on vastuussa hallitukselle ja hallitus omistajille.⁹⁷⁶ Siksi informaatio yrityksen sisällä tai poliittisessa päätöksenteossa on arvokasta ja sen suodattaminen kollektiiviseksi totuudeksi tai valheeksi tapahtuu sisäpiirin ehdoilla ja siten, että sen ulkopuolella olevat hyväksyvät menettelyn ja luottavat siihen. Usein menestys perustuu luottamukseen sisäpiirin ja ulkopiirin välillä. Sijoittajasuhdeviestinnällä ”investor relations” (IR) onkin ollut erityisen suuri merkitys yritysten toimintatapoihin, koska julkisten yhtiöiden tiedottamista alkoi Suomessakin säädellä arvopaperimarkkinalaki.⁹⁷⁷

Dialogi sidosryhmien kanssa jaetaan erilaisiin yleisöihin: IR:n lisäksi tunnetaan ”public relations” (PR) sektori eli vaikuttaminen suureen yleisöön (ulkopiiri), PA ”public affairs” (myös ”government relations”, GR) painottaa vaikuttamisen substanssia ”asioissa” julkiseen valtaan ja PR ”suhhteissa” muihin sidosryhmiin, kuluttajiin, henkilöstöön ym. Yritysjohton sisäisessä hierarkiassa on ollut merkityksellistä, hallitseeko yrityksen viestintää IR, PA vai PR. Tiedon symmetrialla on tässä suuri merkitys.⁹⁷⁸ Toiset

⁹⁷⁴ Elinkeinoelämän tutkimuslaitos ETLA, ”Suomen 500 suurinta yritystä”; Petri Rouvisen sähköposti tekijälle 25.11.2013. Vastaavasti 20 suurimman yrityksen yhteenlaskettu liikevaihto olisi ollut jo 51 % suurimpien 500 yrityksen kokonaisliikevaihdosta.

⁹⁷⁵ Ks. liite 4, liitetaulukko 9: Suomen 10 suurimman yrityksen päättäjät 1998.

⁹⁷⁶ Wahlroos 2012, 80–108.

⁹⁷⁷ Arvopaperimarkkinalaki 495/1989, annettu 26.5.1989, voimaan 1.8.1989. Tämä laki on kumottu L:lla 14.12.2012 746/2012, voimassa 1.1.2013 alkaen.

⁹⁷⁸ Lerbinger 2006, 381–399. Symmetria tarkoittaa tasasuhtaisuutta. Sosiaalisessa vuorovaikutuksessa tasaveroiset ihmissuhteet ovat symmetrisiä, kun taas eriarvoiset ihmissuhteet ovat asymmetrisiä. Asymmetrisellä tiedolla tarkoitetaan sitä, että toinen osapuoli tietää enemmän kuin toinen. Lerbingerin mukaan 2006, 393 Sarbanes–Oxley -laki pyrkii korjaamaan Yhdysvalloissa tiedottamisen rakenteita.

tietävät, toiset eivät. Esimerkiksi Jokinen käsittelee väitöskirjassaan lobbausta strategisen johtamisen välineenä, jolloin lobbaus on yläkäsite, strateginen väline.⁹⁷⁹

Lerbingerin mukaan yritysten ostovoimaa politiikan markkinoilla säätelee niiden omistajien ja johdon ahneus, mikä on vuorovaikutuksessa poliittisten päättäjien halukkuuteen suosia yritysten tarjoamia toimintamalleja, tuotteita ja säätelyä.⁹⁸⁰ Yritysten kilpailussa kunnianhimon nälkä, voimavarat ja kyky käyttää niitä vaihtelevat.

Pörssiyhtiöt voidaan jakaa kahteen päätyyppiin – yhtiöihin, jossa omistus on hajautunut ja toimiva johto käytännössä määrää yhtiön asioista, ja toisaalta yhtiöihin, joissa suuromistajilla on hallussaan niin iso omistusosuus, että ne pystyvät kontrolloimaan yritystä. Alan kirjallisuudessa käytetään nimityksiä insider- ja outsider-järjestelmä, joilla tarkoitetaan määräysvaltapohjaisia ja markkinapohjaisia ratkaisuja. Insider-järjestelmässä omistus on tyypillisesti keskittynyt niin, että yhtiössä on merkittävän suuria osuuksia omistavia osakkaita. Nämä suuromistajat ovat suoraan edustettuna hallituksessa, joka valvoo johtoryhmää. On myös tilanteita, joissa määräysvaltaa käyttävä omistaja toimii myös yrityksen toimitusjohtajana.

Outsider-järjestelmässä osakkeenomistus on hajautunutta ja omistajat käyttävät valtaansa hallitusnimitysten yhteydessä ja äänestämällä johdon tekemistä konkreettisista esityksistä. Koska hajautunut omistus johtaa käytännössä siihen, että johto pystyy pitkälle kontrolloimaan yrityskokouksessa äänestettävistä asioista, toimivan johdon voidaan katsoa päättävän yhtiön asioista. Lisäksi johto voi aktiivisesti vaikuttaa uusien hallituksen jäsenten valintaan ja johto voi kerätä ääniä omille ehdokkailleen. Vakaa toimivan johdon valta-asemaan perustuva järjestelmä edellyttää, että laki suo johdolle tähän tarvittavat valtuudet ja oikeudet.⁹⁸¹

Sääntely Ruotsissa ja Suomessa on hyvin samankaltaista. Molempien maiden lainsäädäntö antaa merkittävästi valtaa yhtiökokouksille. Yhtiökokous voi kummassakin maassa halutessaan erottaa hallituksen. Se taas voi puolestaan vaihtaa yhtiön toimivan johdon. Tästä seuraa, että taho, jolla on yhtiökokouksessa enemmistö, voi myös viime kädessä määrätä yhtiön asioista.⁹⁸² Koska Suomessa ulkomainen omistus oli kokonaan avautunut, se merkitsi, että kilpailu yritysten omistuksista tuli yhdeksi vaikuttamisen areenoista, ei vähiten valtion ja kuntien omistamien yritysten kohdalla.

⁹⁷⁹ Jokinen Arto 2000.

⁹⁸⁰ Lerbinger 2006, 398–399.

⁹⁸¹ Jakobsson & Korkeamäki 2014, 27–28. Selkein esimerkki outsider-järjestelmästä ovat anglo-amerikkalaiset rakenteet, kun taas muualla maailmassa insider-järjestelmät ovat yleisempiä. Insider-järjestelmällä on vankat perinteet ja vahva asema Manner-Euroopassa. Ks. Barca & Becht (toim.) 2002. Insider-järjestelmä kuvaa hyvin Ruotsin ja osin myös Suomen todellisuutta, vaikka Suomessa jaottelu ei olekaan yhtä selkeä kuin Ruotsin tapauksessa.

⁹⁸² Jakobsson & Korkeamäki 2014, 10.

Suomessa valtion omistajaohjauksen kehityksellä on ollut esimerkin voima koko yrityskenttään.⁹⁸³ Ensin valtio linjasi omistajaohjauspolitiikan suunnan ja toimintatavat. Vasta sen jälkeen liike-elämä muodosti suosituksia omista toimintavoistaan.⁹⁸⁴ Tapion mukaan valtio on aina ollut ”merkittävä kasvollinen omistaja”, ellei valtion omistuksesta ole luovuttu sitten kokonaan. KTM linjasi, että yhtiön hallituksen jäsenistä tekee esityksen yhtiökokoukselle omistajat, eikä yhtiön entinen hallitus, kuten oli ollut tapana. ”Tästä syystä valtion omistamiin pörssiyhtiöihin perustettiin omistajien nimitysvaliokunta, mikä oli aluksi vastoin Etelärannan linjaa ja pörssin ohjeistuksia. Koska Ollila ei omistajien nimitysvaliokuntaa hyväksynyt, niin sitä ei hyväksynyt myöskään EK.”⁹⁸⁵ Ollila pitää Tapion tulkintaa virheellisenä: ”Olen aina ollut johdonmukaisesti anglo-saksisen corporate governance – ajattelun kannattaja, eli Iso-Britannia ja USA minusta edustavat parasta mallia. Siihen ei kuulu omistajien nimitysvaliokunta, joka on Suomeen tullut Ruotsin valtion ja Wallenbergien tukeman mallin kautta. EK:n suuntaan olen kysyessä edustanut aina kantaa, että Suomessa ei ole syytä kiinnittää säännöstöä kummankaan mallin yksipuoliseen tukemiseen.”⁹⁸⁶

Tapion mukaan ei ole ihme, että syntyy kuppikuntia, kuten se kuulisaa ”hyvä veli -yhteisö”, jotka ajavat omia intressejään. Koska valtion-yhtiöiden on sallittu – muiden yhtiöiden tavoin – järjestäytyä työnantaja-järjestöön, on näiden yhtiöiden ylimmän johdon puolella varmasti ollut ristikkäisiä paineita valtion ja Etelärannan linjausten välillä. Omistusta koskevat ratkaisut valmisteltiin ministeriövetoisina. Konsultteja käytettiin neuvonantajina, mutta ehdotukset talouspoliittiselle ministerivaliokunnalle ja valtioneuvostolle valmisteltiin nimenomaan ministeriössä yhtiön tilanne ja markkinanäkymät huomioon ottaen.⁹⁸⁷ Sen sijaan Torkel Tallqvistin mukaan yksikin konsultti voi olla niin kyvykäs ja vaikutusvaltainen, että hänellä on mahdollisuuksia lumota yrityksen omistajat ja toimiva johto pauloihinsa.⁹⁸⁸

⁹⁸³ Matti Vuorian haastattelu 22.7.2015. Matti Vuorian haastattelu 22.7.2015.

⁹⁸⁴ Markku Tapion haastattelu 19.1.2015.

⁹⁸⁵ Markku Tapion haastattelu 19.1.2015. KTM:ssä jo 1990-luvun puolivälissä perustettiin hallitusjäsenpooli, johon kerättiin ulkopuolisen konsultin avustuksella noin 30 nimeä. Keskeisiä kriteerejä olivat liiketoimintaosaaminen, kokemus ja riippumattomuus. Myöhemmin kiinnitettiin huomiota myös hallituksen jäsenten sukupuolijakautumaan, kuitenkin em. kriteereistä tinkimättä. Omistajien nimitysvaliokuntaa johti yleensä KTM:n edustaja, olin parhaimmillaan 7–8 nimitysvaliokunnan puheenjohtaja, Valtion puolelta esitykset nimitysvaliokunnalle valmistelevat ministeriön virkamiehet, jotka hankkivat etukäteen myös ministerin hyväksynnän. Listaamattomissa yhtiöissä hallitusten jäsenet nimeää suoraan ministeriö eli ministeri virkamiesvalmistelun pohjalta.

⁹⁸⁶ Jorma Ollilan sähköposti tekijälle 27.2.2018.

⁹⁸⁷ Markku Tapion haastattelu 19.1.2015.

⁹⁸⁸ Tallqvist 2009, 224–226. Tallqvist, joka on Hartwallin perheyriksen omistaja, nimeää Gustav von Hertzenin yrityksen merkittäväksi vaikuttajaksi. Von Hertzen perusti mm. ajatuspaja Liberan. Tekijä.

Vuonna 1997 Keskuskauppakamarin ja Teollisuuden ja Työnantajien Keskusliitto TT:n toimesta laadittiin ensimmäiset ohjeistukset hyvästä hallintotavasta. Ensimmäisen koodin mukaan ”Suomen lainsäädännössä tai alemman asteisissa normeissa ei ole määräyksiä siitä, miten yhtiössä tulisi sisäisesti määritellä hallitukselle asetetut tehtävät.”⁹⁸⁹ Toisessa koodissa vuonna 2003 hallituksen tehtävä määriteltiin tarkemmin: ”Hallituksen tehtävänä on edistää yhtiön ja kaikkien osakkeenomistajien etua. Hallituksen jäsenet eivät edusta yhtiössä heitä jäseneksi ehdottaneita tahoja.”⁹⁹⁰ Tämä suositus uudistetaan myös vuoden 2008 koodissa⁹⁹¹ ja vuoden 2010 koodissa.⁹⁹²

Jaakko Kianderin mukaan tämä voidaan tulkita ja on myös ainakin valtio-omistajan osalta tulkittu niin, että merkittävänkään omistajan nimeämä hallituksen jäsen ei saisi mitenkään edustaa nimittäjänsä intressiä, vaan pikemminkin kaikkien osakkeenomistajien yhteistä intressiä. Tällöin yrityksen toimiva johto asettaa agendan ja hallitus reagoi. Ruotsalaisten suuromistajien tapa on taas se, että heidän nimeämänsä hallituksen jäsen on tiiviissä yhteistyössä omistajatahon kanssa, joka osaltaan pohtii, mikä heidän mielestään olisi omistettavan firman etu. Ruotsalaiset omistajat näyttävät toimivan strategisemmin kuin suomalaiset.⁹⁹³ Kysymys on asymmetrisen tiedon hyödyntämisestä ja siihen liittyvästä vallankäytöstä.⁹⁹⁴

Vasta vuonna 2008 laadittu koodi suosittelee, että ”Toimitusjohtajaa ei tule valita hallituksen puheenjohtajaksi. Toimitusjohtajan valitsemista hallituksen puheenjohtajaksi on rajoitettu, koska hallituksen velvollisuu-

⁹⁸⁹ Koodi 1997. Keskuskauppakamarin ja Työnantajain ja Teollisuuden Keskusliiton suositukset pörssiyhtiöiden hallinnoinnista. Vrt. valtionyhtiöiden omistajaohjauksen ohjeet.

⁹⁹⁰ Corporate Governance -työryhmä 2003, ”Suositus listayhtiöiden hallinnointi- ja ohjausjärjestelmistä (Corporate Governance)”, suositus 6, s. 6–8. ”Hallituksen jäsenten enemmistön on oltava riippumattomia yhtiöstä. Lisäksi vähintään kahden mainittuun enemmistöön kuuluvista jäsenistä on oltava riippumattomia yhtiön merkittävistä osakkeenomistajista. Hallituksen tehtävänä on yhtiön toimivan johdon ohjaus ja valvonta. Tehtävä edellyttää, että hallituksen jäsenten enemmistöllä ei ole riippuvuussuhdetta yhtiöön. Vaikka on suositeltavaa, että hallituksen jäsenet omistavat yhtiön osakkeita, yhtiöstä riippumattomien hallituksen jäsenten enemmistöön tulee kuulua vähintään kaksi jäsentä, jotka ovat riippumattomia myös yhtiön merkittävistä osakkeenomistajista. Tällainen hallituksen kokoonpano tukee sitä, että hallitus toimii yhtiön ja kaikkien osakkeenomistajien etujen mukaisesti.”

⁹⁹¹ Corporate Governance -työryhmä 2008, ”Suomen listayhtiöiden hallinnointikoodi”, suositus 14, s. 11.

⁹⁹² Corporate Governance -työryhmä 2010, 11.

⁹⁹³ Jaakko Kianderin haastattelu 19.8.2015: ”Tällöin omistaja ja omistajan edustaja hallituksessa voi ajaa omia aloitteitaan kuten Christer Gardell teki Metsossa, jonka lopulta saikin pilkotuksi. Jos suurella omistajalla on useita hallituspaikkoja ja riittävästi äänivaltaa eri yrityksissä (kuten ruotsalaisilla suurilla holding-yhtiöillä), voi valtaa käyttää haluamiensa yritysjärjestelyjen toteuttamiseen. Tämä on tietysti epävirallista pohdintaa.”

⁹⁹⁴ Matti Vuorian haastattelu 22.7.2015.

tena on valvoa toimitusjohtajaa. Yhtiön on pyrittävä jakamaan toimitusjohtajan ja hallituksen puheenjohtajan vastuualueet selkeästi siten, ettei päätöksentekovalta yhtiössä jää tosiasiallisesti yhden henkilön käsiin. Pääsääntöisesti tämä edellyttää sitä, että toimitusjohtaja ei toimi hallituksen puheenjohtajana. Erityiset olosuhteet, kuten yhtiön toimiala, toiminnan laajuus tai erityinen kehitysvaihe taikka omistajakunnan rakenne voivat kuitenkin olla perusteena roolien yhdistämiselle.”⁹⁹⁵

Kun esimerkiksi Jorma Ollilan ja Björn Wahlroosin vaikutusvaltaa arvioidaan juuri governance-näkökulmasta, heidän roolinsa korostuivat omistajamaailmassa. Aluksi he toimivat johtavina agentteina omistajien ja rahoitusmaailman välissä, sitten vähitellen heidän omistustensa arvot, vaikutusvaltansa ja luottamus pääomansa kasvoivat omistajien ja sijoittajien keskuudessa ainutlaatuisiksi. Sen kautta kumpikin sai myös vaikutusvaltaa poliittisessa päätöksenteossa ilman, että heidän oli suoraan osallistuttava poliittiseen päätöksentekoon. Koska Etelärannan keskusjärjestöt perustuivat yritysten päätöksentekoon toimialajärjestöissä, heidän vaikutusvaltansa omistajaohjauksessa välittyi sisäpiirin informaatioyliyöman seurauksena ja siten vaikutusvaltana liike-elämän järjestöissä. Yksityiset omistajat ja sijoittajat olivat omaa intressiään ajatellen yleensä askeleen tai kaksi edellä valtiota, erikseen mainittakoon Björn Wahlroos.⁹⁹⁶

Omistajaohjausta avustavat viestinnän asiantuntijat

Omistusten muutosten seurauksena erilaiset omistajat alkoivat vähitellen herätä. Siihen vaikutti myös avoimien verouudistusten 1988 ja se oli voimassa 1990–2004. Järjestelmää myös väärinkäytettiin, kunnes reiät tilkittiin. Keinotekoisien tasekauppojen myynnit vähentyivät.⁹⁹⁷ Omistajien herääminen johti uusiin prosesseihin omistajaohjauksen ja omistajien edunvalvonnan kehittämiseksi, kun samanaikaisesti lainsäädäntö ulkomailla ja myös Suomessa kehittyi. Perustettiin arvopaperimarkkinayhdistys 1995. Yritysten hallitukseen etsittiin uusia jäseniä. Yritysten uuden päätöksenteon merkityksen oivaltaneet henkilöt perustivat ammattitaitonsa, maineensa ja hyväksyttävyytensä vahvistamiseksi yhteistyö-

⁹⁹⁵ Corporate Governance -työryhmä 2008, suositus 36, s. 22. Vuoden 2008 koodissa heijastuu Jorma Ollilan vaikutusvaltainen rooli Suomessa. Ennen vuotta 2008 liike-elämän muodostama oma suositus ei puuttunut hallituksen puheenjohtajan ja toimitusjohtajan keskinäissuhteeseen niin selkeästi kuin yllä olevassa. Ollila toimi Nokian hallituksen puheenjohtajana vaiheessa, kun Stephen Elop valittiin toimitusjohtajaksi.

⁹⁹⁶ Pietiläinen & Tutkiva työryhmä 2013, 241–250, 277–281.

⁹⁹⁷ Olli Ryynäsen sähköposti tekijälle 4.2.2016. Ryynänen viittaa Tulo- ja varallisuusverolaikiin 1240/1988 (67§ ja 70§) sekä Tuloverolakiin 30.12.1992/1535. Ryynänen on Helsingin yliopiston julkisoikeuden professori (ruotsinkielinen) erityisosaamisalueena verotus.

ryhmiä ”hallitusammattilaisille”: DIF⁹⁹⁸ ja Boardman.⁹⁹⁹ Nämä kaksi organisaatiota kehittyivät eräänlaisiksi tarjousluetteloiksi yritysten nimitysvaliokunnille, omistajille ja yhtiöiden johdolle henkilöistä, jotka olivat käytettävissä hallitustehtäviin ja hallitusten tarvitsemiin asiantuntija-tehtäviin.¹⁰⁰⁰

Arvopaperimarkkinayhdistys toimii arvopaperimarkkinalain 11 luvun 28 §:n mukaisena toimielimenä ja hallinnoi ostotarjouskoodia, joka sisältää julkisia ostotarjouksia koskevia suosituksia. Yhdistys hallinnoi myös Suomen listayhtiöiden hallinnointikoodia.¹⁰⁰¹ Se toimii Keskuskauppakamarin yhteydessä. Keskuskauppakamarille oli muodostunut keskeinen rooli yritysten edunvalvonnassa sikäli, kun se koskee yritysten välisiä kauppatapoja, hyviä käytäntöjä, sovittelua ja kiistojen ratkaisemista neuvottelumenettelyillä käräjöinnin välttämiseksi sekä mm. tilintarkastusta, kiinteistövälitystä, ulkomaankaupan yhtenäisasiakirjoja ja rahoitusta.¹⁰⁰²

Viestinnän huippuammattilaisten mukaan ”lobbaus oli ollut 1970-luvulta saakka ”hys hys” -ilmiö.”¹⁰⁰³ Se liitettiin työmarkkinajärjestöihin ja ylimmän yritysjohton kompetenssiin, mutta suuren yleisön piirissä niiden kulussien taakse ei menty. Kun sijoittajasuhteet, ympäristö- ja vastuukysymykset lisäsivät yritysten tiedotustaakkaa, yritysjohto tarvitsi uusia viestintätyökaluja, jotka pystyivät kommunikoimaan molempiin suuntiin.

Suomessa oli 1980-luvulla kymmenkunta tiedotustoimistoa ja puolen sataa tiedottajaa yksityisillä markkinoilla. Sittenmin alettiin puhua viestintätoimistoista, joita vuonna 2014 oli yli 70 kappaletta. Viestintäalalla 2014 työskentelee yli 4 000 konsulttia, yrittäjää ja viranhaltijaa. Kantola ja Lounasmeri kutsuvat työkenttää ”promootioyhteiskunnaksi”, jonka kon-

⁹⁹⁸ Directors' Institute of Finland – Hallitusammattilaiset ry. Yhdistyksen verkkosivut <<http://dif.fi>> [sivu luettu 28.7.2015]. Hallitusammattilaiset ry perustettiin vuonna 2001 edistämään yhä vaativammaksi kehittyneitä hallitustyöskentelyä yhtiöissä. Kymmenen ensimmäisen toimintavuotensa aikana yhdistys on kasvanut muutaman kymmenen henkilön joukosta yli 300 hallitusammattilaisen kehittäväksi, verkostoivaksi ja kantaaottavaksi yhdistykseksi. DIF järjestää jäsenilleen erilaisia tapahtumia, julkaisee hallitustyöskentelyn kysymyksiin erikoistunutta Boardview-lehteä ja ylläpitää DIF-Tietopankkia, jonne on koottu asiantuntijatietaa hallitustyöskentelyn eri puolista.

⁹⁹⁹ Boardman Oy:n verkkosivut <<http://www.boardman.fi/etusivu/>> [sivu luettu 12.9.2015]. Boardman kehittää omistajuuden ja hallitustyöskentelyn osaamista Suomessa sekä luo ja jakaa uutta tietoa omistajien, hallituksen ja johdon yhteistoimintaan liittyen. Boardman Oy toimii verkoston hallinnollisena yksikkönä. Boardman Oy:n omistavat 49 partneria, jotka omaavat monipuolista osaamista omistajuudesta sekä laaja-alaista kokemusta hallitustyöskentelystä sekä omistajien, hallituksen ja johdon yhteistyöstä.

¹⁰⁰⁰ Markku Tapion haastattelu 19.1.2015; Matti Vuorian haastattelu 22.7.2015.

¹⁰⁰¹ Arvopaperimarkkinayhdistyksen tehtävät. Arvopaperimarkkinayhdistyksen verkkosivut <<http://cgfinland.fi/tietoa-meista/tehtavat/>> [sivu luettu 28.7.2015].

¹⁰⁰² Vesikansa Jyrki 1993, 338–350, 367–370; Kauppakamarilaki 1.11.2002/878. Laki on KKK:n toimitusjohtaja Kari Jalaksen poliittisen vaikuttamisen tulosta. Tekijä.

¹⁰⁰³ Kim Nybergin haastattelu 1.10.2015. Samaa sanoo Merja Planting, haastattelu 8.1.2015. Sanoilla ”hys hys” tarkoitetaan vaikenemista. Tekijä.

sultit ovat ajatusjohtajia ja ammattilaisia.¹⁰⁰⁴ Markkinointiviestinnän kokonaismarkkinat olivat 2012 noin 500 miljoonaa euroa, viestintätoimistojen osuus vaihdosta on kasvussa, mutta on alle viidenneksen.¹⁰⁰⁵

Viestintätoimistojen strateginen merkitys muuttui 1990-luvun suuren omistuksellisen murroksen kautta ja on vahvistunut 2000-luvulla. Ensinnäkin niistä tuli yritysten välisen kilpailun *tiedusteluyksiköitä*, koska ne tuottivat epävirallista tietoa markkinoista, yhteiskunnan päätöksenteosta ja julkisen sanan ajattelutavasta. Epävirallisen ja valmisteltavana olevan tiedon merkitys kasvoi 1990-luvun lopulla. Toisaalta omistajalle ja yritysjohdolle soitto viestintätoimistosta oli paljon pienempi julkisuusuhka kuin soitto kysyvältä toimittajalta, jolla oli määräaika julkistaa hankkimansa uutistieto.

Toiseksi ne pääsivät *ylimmän yritysjohdon neuvonantajina* käsiksi sisäpiiritietoon aikaisemmin kuin mainostoimistot, jolloin viestintätoimistot ottivat mainostoimistoilta strategisen roolin yritysten viestinnän neuvonantajina. Kolmanneksi viestintätoimistoista tuli *journalistisen taustatiedon tuottajia* ja lopulta niiden aineistot olivat journalistisesti hyvin kilpailukykyisiä, jolloin ne usein syrjäyttivät toimituksen omat aineistot uutiskilpailussa. Neljänneksi viestintätoimistot olivat ketteriä ja nälkäisiä omaksumaan *uusia viestintäteknologioita ja ansaintatapoja* (verkkosivut, verkkolehdet, uutiskirjeet, tietopankit, sidosryhmärekisterit, verkkoprofiiloinnit, verkossa olevan tiedon manipulointi), jolloin ne edelleen syrjäyttivät mainostoimistoja. Viidenneksi jotkut viestintätoimistot keskittyivät *talous- ja sijoittajasuhdeviestintään*, jolle kasvava ulkomaalaisomistus sekä arvopaperimarkkinalain kehittyminen 1990-luvulta alkaen loivat kysyntää. Sijoittajasuhdeviestinnän vaikutus listattujen yritysten viestintäkulttuuriin yhdenmukaisti yritysviestinnän arvomaailmaa ja toimintatapoja. Kuudenneksi *yhteiskuntavastuusta tuli hyve 1990-luvun aikana varsinkin ympäristökysymyksissä, sijoitustoiminnan periaatteissa* ja yritysten läpinäkyvyyden korostamiseksi. Esimerkiksi on seurattu hiilijalanjälkeä ja verojalanjälkeä. Näillä kuvataan yritysten suhdetta ympäristöönsä ja sidosryhmiinsä. Yhteiskuntavastuusta tuli yritysten arvoja kuvaava ilmiö. Seitsemänneksi viestintätoimistot saivat *yhteiskunnallisia ja poliittisia tehtäviä*, koska yritysten yhteistyö etujärjestöissä harvoin tyydytti yksittäistä johtavaa yritystä. Päinvastoin etujärjestöissä jäsenyrityksistä kehittyi saman alan kilpailijoita, jotka eivät enää voineet toimialajär-

¹⁰⁰⁴ Kantola & Lounasmeri 2014, 3. "Viestintätoimistojen, konsulttien ja muiden PR-ammattilaisten käyttö on lisääntynyt Suomessa 2000-luvulla ja levinnyt entistä enemmän yrityselämästä julkiselle sektorille ja järjestöihin".

¹⁰⁰⁵ Kantola ja Lounasmeri 2014, 3–4; Veijo Pönnin sähköpostiviesti tekijälle 11.1.2016. Pönni edustaa Turun yliopiston Brahea-instituuttia, joka on kerännyt tietoja viestintätoimistoista 1990-luvulta alkaen.

jestöissä sopia markkinasäännöistä ja hinnoista. Seurauksena useilla toimialoilla syntyi kilpailua johtavien yritysten välillä, jotka palkkasivat avukseen poliittiseen tiedusteluun, viestintään ja suoraan vaikuttamiseen viestintätoimistoja.¹⁰⁰⁶

Eduskunnan pääsihteerinä toimineen Seppo Tiitisen mukaan Suomessa poliittisen vaikuttamisen kehityssuuntaa ei ole osattu hahmottaa. Hän näkee sen asemassa paluuta 1970-luvulle, jolloin eduskunta oli kumileimasin, työmarkkinajärjestöjen ja vahvan presidentin työkalu. Nyt se on korporaatioiden työkalu, mutta ne toimivat eri tavalla kuin ennen. Aikaisemmin vaikuttajatahot antoivat kollektiivisesti informaatiota valiokunnille, eduskuntaryhmille ja komiteoille. Tiitisen mukaan ”nyt myös korporaatiot ja niiden jäsenyritykset käyttävät aikaisempaa enemmän yksityisiä lobbausfirmoja, jolloin kansanedustajat tulevat yksilöllisemmin otetuiksi hallintaan. Tässä on kenties suurin muutos 2000-luvulla. Yksityiset firmat ovat liikkeellä.”¹⁰⁰⁷

4.4. Omistajayrittäjät aktivoituvat liike-elämän vaikuttajiksi

Pienten ja keskisuurten yritysten käsite luotiin Euroopan Yhteisöissä 1974, kun komissio aloitti Euroopan Investointirahaston puitteissa suuntaamaan lainoja ja tukea pienille yrityksille. Euroopassa oli voimistunut suuryritysten vastustus, minkä taustalla oli mm. Vietnamin sota ja monikanallisten, amerikkalaisperäisten yritysten vaikutuksen arvostelu. Tästä syntyi lopulta Euroopan tasolla lainsäädäntöä vasta 1996, kun annettiin ensimmäinen direktiivi pk-yrityksistä.¹⁰⁰⁸

Vanhojen sukuyritysten ja keskisuurten omistajayrittäjien piirissä pohdittiin 1990-luvun alussa verotusta ja omistamista – sukupolvenvaihdoksia, yritysmyyntejä, omistamiseen liittyviä hallintokysymyksiä ja rahoitusta. Kokemuksia haettiin Britanniasta (Unquoted Companies Group, UCG), Sveitsin Lausannesta (Institute for Management Development, IMD) ja Ruotsista (Bonnier). Fazerit, Ahlströmit, Hartwallit, Pauligit, Jouhkit,

¹⁰⁰⁶ Yhteenveto haastatteluista Kim Nyberg 1.10.2015, Merja Planting 8.1.2015, Pekka Takala 12.4.2013 & 11.8.2015, Ulpu Iivari 20.5.2013 & 25.9.2014, Lauri Kivinen 12.11.2011, Petri Lahesmaa 17.8.2015, Lasse Lehtinen 10.3.2015, Arto Ojala 12.1.2014, Matti Saarinen 3.10.2014 ja Jorma Westlund 22.10.2014.

¹⁰⁰⁷ Seppo Tiitisen haastattelu 14.5.2015.

¹⁰⁰⁸ 96/280/EY, Komission suositus, annettu 3 päivänä huhtikuuta 1996, pienten ja keskisuurten yritysten määritelmästä. EYVL L 107, 30.4.1996, s. 4–9; 2003/361/EY, Komission suositus, annettu 6 päivänä toukokuuta 2003, mikroyritysten sekä pienten ja keskisuurten yritysten määritelmästä. EUVL N:o L 124, 20.05.2003, s. 36–41.

Pentit ja eräät muut perheet vaihtoivat Suomessa kokemuksia keskusteluistaan ja opiskelusta IMD:n perheyrittäjäkursseilla.

Joukko suomalaisia perheyrittäjiä kokoontui 25.10.1996 Peter Fazerin tilaaman raportin pohjalta keskustelemaan tulevaisuudesta.¹⁰⁰⁹ Raportissa identifioidiin perheyrittäjien omistajaongelmat, missä verotus oli niiden kannalta ongelmallinen. ”Yleisesti voidaan sanoa, että 1980-luvulla yhteiskunta suosii osakkeiden myyntiä, eli luopumista yrityksestä, kun vuoden 1988 loppuun saakka osakkeiden myynti oli verovapaata myyntivoittoa koskevan lainsäädännön uudistamisen yhteydessä. Tähän liittyvä siirtymäkausi jatkui aina vuoteen 1992 saakka.”¹⁰¹⁰ Etelärannan järjestöjen katsottiin myötäillen hallitusten päälinjaa.

”Perinteinen vaikuttaminen ei riittänyt” perheyrittäjille, joiden oli lähestyttävä asioita ”Mäkisen Autokorjaamon” perspektiivistä, ei ”20 perheen” näkökulmasta. Tavoitteeksi raportissa asetettiin pyrkimys aikaansaada selkeä käänne veropolitiikassa perheyrittäjien eduksi, luoda päätäjien keskuuteen vahva tietämys perheyrittäjien ongelmista, luoda perheyrittäjien edunvalvontaan strateginen jatkuvuus ja minimitavoitteena estää verotuksen kiristyminen vaalikaudella 1999–2003.¹⁰¹¹ Espoon Hanasaareissa 30.5.1997 noin 50 perheyrittäjästä perusti Family Business Network Finlandin. Vuonna 1999 yhdistys muutti nimensä Perheyrittäjien liitoksi (PL).¹⁰¹²

PL onnistui saamaan sanan ”perheyrittäjä” PaaVo Lipposen II hallituksen ohjelmaan.¹⁰¹³ Perheyrittäjästä ei juridisena tai poliittisena käsitteenä ollut identifioitu – ei missään Euroopan maassa Suomesta puhumattakaan.¹⁰¹⁴ PL:n toimesta oltiin aktiivisesti yhteydessä ennen vuoden 2003 eduskuntavaaleja oppositiossa olleeseen keskustaan, joka maatalojen suku-

¹⁰⁰⁹ Pöytäkirja Yksityisten yhtiöiden neuvottelusta 25.10.1996 Helsingissä. Liiton perustamisasiakirjat 1996–1998 Ba:1, PL Arkisto. Länänä olivat edustajat seuraavista yrityksistä: Ahlström, Algol, Myllykoski, Karl Fazer, John Nurminen, Thomesto Trading, Onninen, Ensto, Rettig.

¹⁰¹⁰ Eurofacts Oy:n raportti Peter Fazerin toimeksiannosta. Veropoliittinen hanke, Yksityisten yhtiöiden säätiö. Toimintaohjelman perusselvitys. Liiton perustamisasiakirjat 1996–1998 Ba:1, PL Arkisto. Raportissa tarkasteltiin verotusta, jossa nähtiin tarpeita tarkistaa pääomatuloverotusta, poistaa varallisuusverotus, turvata tappioiden vähentämisen jatkuminen, veroylijäämien säilyttäminen sukupolvenvaihdoksissa yhtiöveron hyvitysjärjestelmässä, toimintavarausten salliminen, poistosäännösten säilyttäminen, perintö- ja lahjaverotuksessa pelättiin asteikkojen kiristymistä, leimaverotukseen sukulaisten välillä kaivattiin merkittävää alennusta, yritysten käyttöomaisuutena olevat kiinteistöt tulisi vapauttaa verosta, minkä lisäksi raportissa kävi ilmi, että perheyrittäjät olivat huolestuneita perheyrittäjien omistajien oikeusturvasta verovalitusten käsittelyssä.

¹⁰¹¹ Eurofacts Oy:n raportti 1995. Liiton perustamisasiakirjat 1996–1998 Ba:1, PL Arkisto.

¹⁰¹² Vuosikokouspöytäkirjat 1997–2009. Pöytäkirjat ja muistiot Bb: 1–28, PL Arkisto.

¹⁰¹³ Pääministeri PaaVo Lipposen II hallituksen ohjelma 15.4.1999. Valtioneuvoston verkkosivut, WWW-dokumentti <<http://valtioneuvosto.fi/tietoa/historiaa/hallitusohjelmat>> [noudettu 31.5.2015]. Sitaatti: ”Hallitus selvittää perheyrittäjien sukupolvenvaihdoksia”.

¹⁰¹⁴ Tämä käy ilmi Euroopan perheyrittäjien yhteiselimen GEEFIN pöytäkirjoista vuonna 2002 alkaen. Tekijä

polvenvaihdokset hyvin tuntevana puolueena otti perheyritysten asian omakseen.¹⁰¹⁵ Matti Vanhasen hallituksen kauppa- ja teollisuusministeri Mauri Pekkarinen asetti liiton ehdotuksesta perheyritystyöryhmän, jonka tehtäväksi annettiin ehdotuksen tekeminen ”perheyrityksen määritelmäksi, selvittää perheyritysten määrää, koko [-luokka], toimialarakenne ja merkitys Suomen taloudelle ja alueelliselle kehitykselle sekä” arvioida, miten perheyritysten asema Suomessa asettuu kansainvälisessä vertailussa.”¹⁰¹⁶

Keväällä 2004 Teollisuuden ja Työnantajain keskusliitto (TT) ja palvelualoja edustava Palvelutyönantajat (PT) jäsenliittoineen yhdistettiin Elinkeinoelämän keskusliitto EK:ksi.¹⁰¹⁷ Tavoitteena oli luoda elinkeinoelämälle ”yksi ääni”. Minkä politiikan hyväksi liike-elämän ”yksi ääni” ryhmittyyisi kotimaisen korporatiivisen linnakkeen ympärillä? Jorma Ollilaa oli pyydetty Kokoomuksen presidenttiehdokkaaksi keväällä 1999 ja keskustan presidenttiehdokkaaksi kesällä 2003.¹⁰¹⁸ Vuodesta 2004 hän ryhtyi EVA:n puheenjohtajaksi ja hallitukseen nousivat Christoffer Taxell (uuden EK:n puheenjohtaja), Björn Wahlroos ja Bengt Holmström.¹⁰¹⁹ Merkille pantavaa on seikka, että EVA:n hallituksessa pankkien, vakuutusyhtiöiden ja myös työeläkeyhtiöiden hallinnossa mukana olevat vaikuttajat ottivat vahvan roolin. EVA:n uusi tuleminen oli tosiasia, kun vielä EU-jäsenyyden jälkeen sitä oltiin ajamassa säästöliekille ja osaksi ETLA:a.¹⁰²⁰

Yritysten omistusten hajautuessa ja ulkomaalaisomistuksen kasvaessa Etelärannan yhteisen tahtotilan muodostaminen oli käymässä aikaisempaa vaikeammaksi, koska suurten yritysten päätöksenteossa Helsingillä ja Suomessa ei enää ollut aikaisempaa roolia korporatiivisen järjestelmän puolustamisessa. Vaikka EK näytti muodostuvan voimakkaaksi keskusjärjestöksi, paljon voimakkaammiksi muodostuivat sen jäsenliitot – teknologiateollisuus, kauppa, palvelut, metsäteollisuus ja kemian teollisuus.¹⁰²¹

Syksyllä 2004 EK, PL ja Suomen Yrittäjät (SY) päättivät perustaa Suomalaisen omistajuuden neuvottelukunnan (SONK), joka aloitti toimin-

¹⁰¹⁵ PL:n edustajat tapasivat puheenjohtaja Anneli Jäätteenmäen syyskuussa 2002, jolloin sovittiin toimintatavasta, missä perheyritysten edustajat suoraan lähestyvät Keskustan kansanedustajaehdokkaista informoiden näitä perheyrityskysymyksistä. Operaation toteuttamista varten perustettiin työryhmä, johon kuuluivat mm. Ilkka Herlin ja Sole Molander.

¹⁰¹⁶ Perheyritystyöryhmä (KTM 16/2005), ”Perheyrittäjäyys: Perheyritykset jatkuvuuden, uusiutumisen ja kasvuhakuisuuden moottorina”.

¹⁰¹⁷ Pietiäinen 2009, 233–279.

¹⁰¹⁸ Ollila & Saukkomaa 2013, 317.

¹⁰¹⁹ HS 11.12.2004. Antti Blåfield kirjoittaa HS:ssa 16.12.2004, että ”Nyt Evalla on vastassaan ideologisia kantoja ottava suosittu presidentti, hyvinvointivaltiota ohjelmallisesti puolustavat valtion tutkimuslaitokset, muutokseen haluttomat puolueet ja epäluuloinen kansa. Eräällä tavalla voi tiivistää, että vastakkain ovat kymmenen herraa ja naisen logiikka.”

¹⁰²⁰ Tarkka 2002; HS 11.12.2004.

¹⁰²¹ Perheyritysten yhteiskuntakatsaus 2006. PL Arkisto. Useat suuret perheyritykset olivat siirtäneet tai siirtämässä omistuksiaan verotuksellisista uhkakuvista johtuen Suomesta muihin EU-maihin, missä omistusten verotus oli keveämpää kuin Suomessa.

tansa vuoden 2005 alussa ja jota edelsi em. järjestöjen välinen yhteistyö yritysverouudistukseen vaikuttamiseksi. Ehdottamalla SONK:n muodostamista Perheyritysten liitto pyrki verkottumaan sekä Etelärannassa että yrittäjäjärjestössä vuonna 2003 hyväksytyin strategiansa pohjalta.¹⁰²²

Perheyritystyöryhmän raportissa ehdotettiin yritysvarallisuuden vapauttamista perintö- ja lahjaverosta, toimenpiteitä yritysten eliniän, kasvun ja kehityksen turvaamiseksi sekä perheyritystilastoinnin suorittamista, joka olisi mahdollista uuden määritelmäehdotuksen pohjalta.¹⁰²³ Perheyritysmääritelmä muotoiltiin siten, että mahdollisimman moni yritys Suomessa (ja vastaavasti muissa kansallisissa tilastoissa) voisi halutessaan olla perheyritys. Toisaalta yritysten lukumääriä kuvaava taulukko¹⁰²⁴ osoittaa, että yritysten kokonaismäärä on kasvanut vuoteen 2005 mennessä yli 230 000:n. Kasvu on ollut merkittävää sodanjälkeisellä kaudella. Toisaalta keskisuuria ja suuria yrityksiä, jotka työllistivät yli 50 henkilöä oli vain 2 859. Tämä yritysjoukko oli Etelärannan kovaa ydintä työllistäen 733 393 henkilöä. Yrittäjäjärjestön jäsenyrityksiä kuvaa paremmin alle 49 henkilöä työllistävien yritysten lukumäärä 288 797. Nämä työllistivät 578 851 henkilöä. Perheyritykset sijoittuvat kumpaankin yritysryhmään.¹⁰²⁵

Yhteistyö komission suomalaisvirkamiesten (Erkki Liikanen, Olli Rehn) kanssa johti siihen, että komissio perusti vuonna 2007 yritys- ja teollisuustoiminnan pääosaston toimesta perheyritystyöryhmän.¹⁰²⁶ Perheyrityksistä tuli virallisesti komission sosiaalidialogin osapuoli. Suomessa hallitus helpotti perheyritysten sukupolvenvaihdoksia ja lievensivät niiden tulevien omistajien eli perillisten verotusta. Verohuojennusten saajien piiriä laajen-

¹⁰²² Perheyritysten liiton strategia 2004–2007. ”Elämäntehtävä” 2003. PL Arkisto. Puheenjohtaja Marjo Raitavuon (s. Miettinen) johdolla tehty strategia tavoitteli sitä, että Perheyritysten liitosta tulisi suomalaisen omistajanäkemyksen muodostaja. PL tähtäsi siihen, että sillä on hyvä yhteistyöverkosto, joka on ohjelmoitu optimaalisesti hyödyntämään perheyritysten maksamia jäsenmaksuja muissa elinkeinoelämän järjestöissä, ETLA:ssa, EVA:ssa ja Taloudellisessa Tiedotustoimistossa.

¹⁰²³ Perheyritystyöryhmä (KTM 16/2005), 9–10,20–27,32–43; Perheyritysten liiton toimintakertomus 2005, 1,6,314. PL Arkisto. Raportin mukaan ”yritys on perheyritys, jos 1. Äänivaltaenemmistö on yrityksen perustaneella/perustaneilla luonnollisilla henkilöillä/henkilöillä tai yrityksen osakekannan hankkineella luonnollisella henkilöillä/hankkineilla luonnollisilla henkilöillä tai heidän puolisoillaan, vanhemmillaan, lapsellaan tai lapsen rintaperillisillään. 2. Äänivaltaenemmistö voi olla välillistä tai välitöntä. 3. Vähintään yksi suvun tai perheen edustajista on mukana yrityksen toiminnassa, johdossa tai hallinnossa. 4. Listatut yhtiöt täyttävät perheyritysmääritelmän, mikäli yrityksen perustajalla tai yrityksen (osakekannan) ostaneella henkilöillä tai heidän perheellään tai jälkeläisillään on 25 prosentin osuus yhtiön osakkeiden tuottamasta äänivallasta.”

¹⁰²⁴ Ks. liite 4, liitetaulukko 6: Suomen yritykset 2005 – liikevaihdot ja henkilöstöt kokoluokittain.

¹⁰²⁵ Suomalaisen omistajuuden neuvottelukunta SONK 2006, 12.

¹⁰²⁶ GEEF General Assembly Agenda 28th October 2007, Portugal; Perheyritysten liiton toimintakertomus 2007, 2. PL Arkisto; Perheyritysten liitto, tiedote 29.10.2007 – Philip Aminoff GEEF:n johtoon. PL Arkisto.

nettiin 20 prosentin omistusosuudesta 10 prosentin omistusosuuteen vuonna 2000 ja 2004¹⁰²⁷.

Perheyrietykset korostivat keskusteluissa ammattiliittojen kanssa, että PL ei ole työmarkkinaosapuoli, mutta että perheyrietykset kunnioittavat työmarkkinayhteistyötä, koska ne ovat järjestäytyneet työnantajaliittoihin. SAK:n kanssa annettiin vuonna 2004 yhteinen tiedote, jolla pohjustettiin verouudistuksia.¹⁰²⁸ STTK:n kanssa annettiin yhteinen lausuma perintöveron poistamisesta kokonaan alkuvuodesta 2007.¹⁰²⁹ Varallisuusveron poistamisesta oli käyty keskusteluja jo vuoden 2002 aikana ennen vaaleja Keskuksien edustajien kanssa. Hallitusohjelmaan 2003 sisältyi laaja kirjaus verouudistuksista, joiden arkkitehteja keskustassa olivat mm. professori Heikki Niskakangas ja kansanedustaja Olavi Ala-Nissilä.¹⁰³⁰ Kesällä 2003 pääministerin sihteri Timo Laaninen neuvoi perheyrietyksiä ottamaan Eteläranskassa varallisuusveron esille verouudistuksia koskevan keskustelun yhteydessä. Suomessa oltiin verovalituksen takia luopumassa avoim fiscal -järjestelmästä, minkä hallitus ilmaisi perustaessaan 19.6.2001 verotyöryhmän, joka julkisti raporttinsa syksyllä 2002. Osana yhteisö- ja pääomaverotuksen rakenneuudistusta siirryttäisiin yhtiön jaetun voiton kahdenkertaiseen klassiseen osinkoverojärjestelmään.¹⁰³¹ Samaan aikaan Suomi puolusti kannetta ja avoim fiscal -järjestelmän säilyttämistä Euroopan unionin tuomioistuimessa (CJEU), jonne verovalituksen oli tehnyt yksityishenkilö.¹⁰³² EU-tuomioistuin päätti, että Suomen verolainsäädäntö syrjii ulkomaisia omistajia ja sen perusteella avoim fiscalista päätettiin luopua.¹⁰³³

¹⁰²⁷ Laki perintö- ja lahjaveroain 57 §:n muuttamisesta 1084/2000; Laki perintö- ja lahjaveroain muuttamisesta 1144/2005.

¹⁰²⁸ SAK:n ja PL:n yhteinen lausuma 25.8.2004 totesi, että ”Sukupolvenvaihdosten onnistuminen niin, että turvataan sekä yritystoiminnan jatkuminen että henkilöstön työpaikat on SAK:n ja PL:n yhteinen tavoite.” Neuvottelujen tuloksena syntyi yhteinen näkemys siitä, että yritysvarallisuutta on kohdeltava verotuksessa yhdenvertaisesti muiden varallisuuden sijoitusmuotojen kanssa. PL hallituksen pöytäkirja 18.8.2004 §8. PL Arkisto.

¹⁰²⁹ STTK:n ja PL:n yhteinen lausuma. PL Arkisto.

¹⁰³⁰ Olavi Ala-Nissilän haastattelu 31.12.2015 ja sähköposti tekijälle 1.1.2016. ”Jätteenmäen hallitusohjelmaa tehtäessä olin talous- ja verotyöryhmässä mukana ja veropoliittikka oli vastuullani. Pekkarinen ja Aula hoitelivat budjettipoliittikkaa Heikki Niskakankaan kanssa (oli asiantuntijanimme) tehtiin kymmenkunta veropoliittikkaosuuden luonnospaperia (Kalliomäki oli pj ja demareita myös Heinäluoma ryhmässä, RKP:ssä Wideroos). Lopulta hallitusohjelma tuli paljolti meidän paperin pohjalta.”

¹⁰³¹ Valtiovarainministeriö (12/2002), ”Kilpailukykyiseen verotukseen”. Tuloverotuksen kehittämistyöryhmän muistio 12/2002.

¹⁰³² Julkisasiainministeriön ratkaisuehdotus – asia C-319/02. Julkisasiainministeriön ratkaisuehdotus Juliane Kokott 18 päivänä maaliskuuta 2004 (alkuperäinen kieli saksa. Kysymyksessä on Petri Manninen -niminen henkilö, joka oli Verohallinnon palveluksessa valituksen tehneeseen 2002 ja jolla on yksityinen veroneuvontayritys. Euroopan unionin tuomioistuin, WWW-dokumentti <<http://goo.gl/vEHJlu>> [noudettu 8.1.2016].

¹⁰³³ Tuomio 7.9.2004 – Asia C-319/02. Yhteisöjen tuomioistuimen tuomio (suuri jaosto) 7.päivänä syyskuuta 2004. Euroopan unionin tuomioistuin, WWW-dokumentti <<http://goo.gl/X9jfvb>> [noudettu 8.1.2016].

Varallisuusveron poistamisesta sovittiin tulopoliittisen kokonaisratkaisun yhteydessä syksyllä 2004. PL:n edustajat olivat käyneet keskusteluja asiasta erityisesti SDP:n ja myös SAK:n kanssa. Pääministeri Vanhanen kannatti ehdotusta, että tulopoliittisen kokonaisratkaisun yhteydessä 2004 sovittaisiin varallisuusveron poistamisesta, jotta Eteläranta saadaan hyväksymään tuposopimus. Ratkaisu syntyi ja samalla perheyrittysten omistajat saivat merkittäviä verohyötyjä.¹⁰³⁴ Varallisuusvero kumottiin tuloratkaisun yhteydessä 2004¹⁰³⁵ ja varallisuusveron sai vähentää osinkotulojen verotuksessa vielä vuoden 2005 verotuksessa. Lisäksi perintö- ja lahjaveroa kevennettiin yleisesti 2007.¹⁰³⁶

Omistajuutta edistävä neuvottelukunta SONK julkisti keväällä 2006 poliittisen ohjelmansa, missä elinkeinoelämä ryhmittyi yhteiseen rintamaan edistämään ”vastuullista omistajuutta”.¹⁰³⁷ Neuvottelukunta järjesti valtioneuvoston kanssa yhteisen seminaarin kesäkuussa 2006.¹⁰³⁸ SONK laati yhteistyössä pääministeri Vanhasen esikunnan kanssa hallitusohjelmatyöskentelyn pohjustamiseksi eduskuntavaalien 2007 jälkeen muodostettavan hallituksen ohjelmaan ”yrittäjyyden ja omistajuuden politiikkaohjelmaehdotuksen”, joka luovutettiin pääministerille maaliskuussa 2007.¹⁰³⁹ Myös EK ja palkansaajien keskusjärjestöt tarjosivat hallitusohjelmaneuvotteluihin ”työelämän ja yrittäjyyden politiikkaohjelmaa”. Paineet tulivat SAK:n suunnalta.¹⁰⁴⁰ Työelämä tuli hallitusohjelman yhdeksi politiikkaohjelmaksi: omistajavuoropuhelu jäi korporatiiviselle yhteistyölle alisteiseksi. Tässä vaiheessa myös Etelärannassa oli käynnistynyt rivien hajoaminen.

¹⁰³⁴ Juha Rantasen haastattelu 25.10.2010; Raimo Sailaksen haastattelu 22.10.2014; Timo Laanisen haastattelu 16.10.2013; Eero Heinäluoman haastattelu 11.7.2015.

¹⁰³⁵ Laki varallisuusverolain kumoamisesta 1141/2005.

¹⁰³⁶ Laki perintö- ja lahjaverolain muuttamisesta 1063/2007; Laki perintö- ja lahjaverolain 14 ja 19 a §:n muuttamisesta 1079/2008; Varallisuusveron korvasi arvostuslaki (1142/2005), minkä johdosta varallisuusveron vaikutus poistui vasta verovuonna 2006. Perintövero on tekijän havainnointia. Monet sukuyritykset, joissa on paljon omistajia, kokivat tämän tappiona tavoitellessaan yritysvarallisuuden verovapautta sukupolvenvaihdostilanteessa kaikille perillisille, myös niille, jotka omistavat vähemmän kuin 10 prosenttia yhtiön osakkeista. Myös EK:n yrittäjävaltuuskunnassa eräät vaikutusvaltaiset jäsenet tukivat huojennusta vain yritystoiminnan jatkajille, ei osaomistajille, ja suhtautuivat siksi kriittisesti sukuyhtiöiden laajan omistajajoukon tarpeisiin.

¹⁰³⁷ Hyvinvointi tarvitse vastuullisia omistajia. Suomalaisen omistajuuden neuvottelukunta, SONK ohjelma. Hyväksytty 3.4.2006. PL Arkisto.

¹⁰³⁸ VNK tiedote 177/2006, 30.5.2006. VNK arkisto. Pääministeri Vanhanen: ”Kotimaisen omistajuuden edistämistä jatkettava”; Suvi Rummukaisen sähköpostiviesti tekijälle 10.3.2016; VM puhe 5/2006, 30.5.2006. Valtiovarainministeri Eero Heinäluoman puhe: ”Myös SONK on lähtenyt omassa työssään paitsi neuvojen antamisesta muille myös oman vastuunsa tunnistamisesta. SONK on liikkeellä yhteistyön hengessä.”

¹⁰³⁹ VNK Tiedote 68/2007, 7.3.2007. VNK Arkisto. Järjestöt neuvottelivat 9.1.2007 pääministerin ja valtiovarainministeriön kanssa yhteisen hallitusohjelmalinjauksen valmistelemisesta tavoitteena luoda ”omistajavuoropuhelu”. Ehdotettiin, että eduskuntavaalien jälkeen nimitettävä hallitus jatkaisi omistajuusvuoropuhelua päättämällä ohjelmassaan nelivuotisen politiikkaohjelman käynnistämistä.

¹⁰⁴⁰ Seppo Riskin haastattelu 22.5.2013.

Teknolohiateollisuus ry:ssä oli päätetty kehittää työmarkkinastrategiaa paikallisten työehtosopimusten pohjalta.¹⁰⁴¹ Hallituksessa oltiin huolestuneita työtaistelujen lukumäärän kolminkertaistumisesta vuodesta 1995, vuonna 2005 laittomiksi koettuja lakkoja oli ollut jo 120.¹⁰⁴² Antti Herlinin johdolla liiton hallitukselle oli valmisteltu ”Projektii Suomi”, jonka keskiössä oli työn hinta Suomessa. Kustannukset olivat liian korkeat, työ oli muuttanut itään – Kiinaan, Intiaan ja Venäjälle, joita pidettiin houkuttelevina markkinoina.

Teknolohiateollisuudessa ei nähty mahdolliseksi enää 2007 alussa, että tulopolitiikka onnistuisi (= keskitetty ratkaisu). Pöytäkirjassa on yhteenvedo-ohje kertoa keskustelusta, jossa on vältettävä tulopoliittisen neuvottelun muotoa (keskitetty vai liittokohtainen).¹⁰⁴³ Jäsenille jaetussa kuvassa on ajatus, ettei tulopolitiikalle ole enää käyttöä. Syynä on kilpailukyvyn heikentyminen.¹⁰⁴⁴ Syksyllä Teknolohiateollisuus hyväksyi strategian, jossa pääsäännöksi tuli yritysکوhtainen sopiminen. Asian julkisti jo huhtikuussa 2007 liiton toimitusjohtaja Martti Mäenpää, minkä HS julkisti siten, ettei EK:lla enää jatkossa olisi oikeutta tehdä keskitettyjä tulosopimuksia.¹⁰⁴⁵

Käytännössä EK joutui ristipaineeseen: omistajavuoropuhelu koettiin osittain vaihtoehdoksi työmarkkinayhteistyölle, ei sen täydentäjäksi. Eduskuntavaalien tulos maaliskuussa 2007 merkitsi hallituspohjan muutosta punavihreästä sinivihreään, jolloin liike-elämän – yritysjohtajien ja yrittäjien – tavoittelema elinkeinoministeriö perustettiin ja liike-elämä sai myös haluamansa yliopistorahoituksen. ”Politiikkaohjelmat olivat myönnetyt sidosryhmille, jotka jäivät ohjelmassa nuolemaan näppejään”.¹⁰⁴⁶ Syksyllä 2007 terveydenhoitoalan työtaistelu, jota oli edeltänyt valtiovarainministeriksi nousseen kokoomusjohtaja Jyrki Kataisen kampanjointi ”Sari Sai-

¹⁰⁴¹ Teknolohiateollisuuden hallituksen pöytäkirja 18.1.2006, 4§ Työmarkkinastrategia. Keskustelussa korostettiin viestintästrategiaa. Jo keväällä 2006 päädyttiin siihen, että Teknolohiateollisuuden linja julkistetaan eduskuntavaalien jälkeen maaliskuussa 2007. Teknolohiateollisuuden hallituksen pöytäkirja 22.3.2006, 4§ ”Alangon kuvat päätettiin ottaa kantapöytäkirjan liitteeksi”. Pöytäkirjoissa kerrotaan, että hallitukselle on kerrottu, mutta informaatio on kalvoissa eli ”kuvissa”. Risto Alanko oli liiton työmarkkinajohtaja.

¹⁰⁴² Vrt edellinen viite: Alangon kuvat 22.3.2006.

¹⁰⁴³ Teknolohiateollisuuden hallituksen pöytäkirja 27.1.2007, 5§.

¹⁰⁴⁴ Vrt. edellinen pöytäkirja, aineisto ”Projektii Suomi” kalvo.

¹⁰⁴⁵ Antti Herlinin haastattelu 25.10.2010 ja 14.10.2013; Jorma Ollilan haastattelu 21.10.2014; Seppo Riskin haastattelu 22.5.2013.

¹⁰⁴⁶ Jyri Häkämiehen haastattelu 4.3.2016; Timo Laanisen mukaan Häkämies vei pikavauhtia Kauppa- ja teollisuusministeriön ja Työministeriön hallitusohjelmanevotteluissa läpi. Politiikkaohjelma oli myönnitys palkansaajajärjestöille. Antti Herlinin vastuulla oli EK:ssa ollut yliopistorahoituksen lobbaus (3 valtion euroa yliopistoille yhtä lahjoitus-euroa vastaan). Herlin johti myös varainkeruuta, jossa EK:n erityisenä tavoitteena oli Aalto-yliopiston rahoitus. Antti Herlinin haastattelu 25.10.2010. Timo Laanisen muistiinpanot hallitusohjelmanevotteluista huhtikuulta 2007. Timo Laanisen kokoelma, Keskustan Arkisto.

raanhoitajan” puolesta, johti julkisen sektorin merkittäviin palkankorotuksiin. Niiden kohdistumisesta terveysalalla syntyi kuitenkin kiista.¹⁰⁴⁷

Ollilan mukaan 1992 sisämarkkinasopimukset viittasivat siihen, että kolmikanta olisi ollut ”siirtymävaiheen juttu”. Keskitetyt sopimukset eivät olleet Nokialle Suomessa ongelma, koska Nokian tuottavuus oli jatkuvasti parempi kuin muun teollisuustuotannon keskimäärin. Suomen palkkaratkaisut olivat Nokian kannalta maltillisia, koska sen oma tuottavuuskehitys oli niin vahva. Oli helppo antaa periksi periaatteen kohdalla, mistä ei pitänyt, ja oli helppo aina siirtää suhtautumista keskitettyihin sopimuksiin vuodella tai kahdella. Syyskuun lopussa 2007 keskitettyjen työehtosopimusten voimassaolo päättyi ja niitä seurasivat liittokohtaiset sopimukset. Tie niihin oli työnantajien mukaan kivinen. ”EK:n piirissä ei silloin tajuttu prosessin kokonaisuutta, miten liitosopimukset lopulta rakentuvat ja yllätys tuli siinä, että Kemian liitto sai 16 prosentin palkankorotuksen 2,5 vuodelle. Valitsemamme ratkaisun periaatelinja oli oikea, mutta se oli huonosti implementoitu. Syntyi ajattelutapa, että EK:lla ei tule olla vahvaa mandaattia tulopolitiikassa. Keskitettyjen sopimusten vaikutusvaltaa ja toimialuetta pitäisi pystyä vähentämään.”¹⁰⁴⁸ Teknologia-teollisuuden puheenjohtajana 2005–2006 toimineen Antti Herlinin mukaan ”yleissitovuus oli mennyt. Palkansaaja voi sen ostaa, mutta ei työnantaja, mistä esimerkkinä ovat laittomat lakot.”¹⁰⁴⁹

¹⁰⁴⁷ ”Tehyn palkkataistelu päivästä päivään”, Yle Uutisten artikkeliarkisto 12.10.2007 (päivitetty 31.10.2008), <<https://yle.fi/uutiset/3-5805549>> [luettu 20.6.2017]; Jaana Laitinen-Pesolan sähköpostit tekijälle 30.10.2014 ja 11.11.2014.

¹⁰⁴⁸ Jorma Ollilan haastattelu 21.10.2014; Antti Herlin toimi EK:n puheenjohtajana 2006–2007.

¹⁰⁴⁹ Antti Herlinin haastattelu 14.10.2013: ”Prosessi lähti 2004 keskitetyn ratkaisun valossa liikkeelle: meillä oli tunne, että astelimme aina katettuun pöytään: ay-porukka oli julkisuudessa yleensä ensimmäisenä kertoen seuraavan kierroksen agendan. Aloitettiin saman tien työ Teknologia-teollisuuden laajennetulla puheenjohtajistolla. Mukana olivat eri vaiheissa ainakin Nokian Veli Sundbäck, Konecranesin Stig Gustavson, PK-puolelta Rauno Mattila ja Pekka Heikonen. Arkkitehtina teknologiateollisuudesta toimitusjohtaja Martti Mäenpää ja työmarkkinajohtaja Risto Alanko. Projektin toiminta-ajatus oli: Kyllä firmat pärjäävät, mutta miten pärjää Suomi? Mukana oli myös KREABin Matti Saarinen. Projektin kuluessa selkiintyi, että sopiminen pitää tehdä työpaikalla ja että me (teknologiateollisuus) teemme tämän seuraavalla kierroksella. Todettiin, että eri aloilla on erilainen dynamiikka. Nokian yhteydessä toimivassa alihankintaverkostossa se näkyi. Sohlbergit, Paanaset, Piippo ja muut. Vanha ajatus oli, että tuottavuuden nousu voidaan jakaa kahdelle: työntekijälle ja omistajalle. Tuotteiden hinta maailmanmarkkinoilla kuitenkin laski nopeammin kuin tuottavuus Suomessa nousi. Joustamattomilla työmarkkinoilla ei syntynyt jaettavaa ja alihankinta hävisi Suomesta. Vapaan kilpailun firmat menivät kiinni, monopolit eivät.”

4.5. Päätelmiä ja teesejä

Yritykset ja niiden erilaiset omistajat pyrkivät vaikuttamaan kaikin keinoin omiin kilpailuedellytyksiinsä. Omistussuhteet Suomessa muuttuivat ulkomaalaisomistuksen myötävaikutuksella paljon merkittävämmiin kuin etujärjestötutkimus ja lähiajan taloushistoria on pannut merkille. Työnantajien tarinat sivuuttavat tämän ilmiön, kun kuvataan edunvalvontaa. Työeläkerahastoista tuli myös korporaatioiden omistajatyökaluja.

Siksi väitetään, että ulkomaalaisomistuksen rajoitusten täydellinen poistuminen muutti korporaatioiden jäsenyritysten eli liike-elämän valtasuhteita ja hierarkioita, koska omistajakysymykset nousivat yhteiskunnalliselle asialistalle aikaisempaa voimakkaampana omistajien välisenä kilpailuna. Yritysten toimivan johdon rooli toisaalta korostui omistajien agenttina toimimiselle ja toisaalta omistajuudesta tuli ulkomaisen omistajaohjauksen seurauksena yhteiskunnallinen arena.

Nokian johto hankki ulkomaisen pääoman luottamuksen ja mandaatin Suomessa. Nokian ja metsäteollisuuden myötä ulkomaiset governance-käytännöt kehittyivät Suomessa valtio-omistajan toimiessa aloitteentekijänä monissa asioissa. Nokiasta muodostui yksityinen esimerkki poliittisesta alustasta tietoliikenneteknologia-alalla sekä verrokki ulkomaiselle pääomalle tulla Suomeen ja menestyä. Nokia ei sataprosenttisesti luottanut Etelärantaan, jota se toisaalta liittojen toimivan johdon ja omistajayrittäjien käsityksen mukaan ohjasi, mutta joka edusti Nokian johdon käsityksen mukaan vanhaa teollisuutta ja sen toimintatapoja.

Nokia pystyi luomaan Suomessa sääntöjä, joilla sen toimintaa arvioitiin, mitä voidaan pitää esimerkkinä Lukesin valtateorian toimivuudesta. Myös Anastasiadiksen teoria ulko- ja sisäpiirin suhteista osoittautuu toimivan poliittisen vaikuttamisen selittäjänä. Tärkeä todistusaineisto liittyy suurten yritysten omistusten muutoksiin, missä siirryttiin määräysvaltaomistajien insider- maailmasta hajautettujen omistusten outsider-maailmaan. Sen seurauksena omistajaohjauksen linjaukset ja eettiset toimintäsäännöt ovat yhteiskuntapoliittisesti tärkeämpiä kysymyksiä demokratian ja omistusoikeuden kannalta kuin lyhyen ajan taloushyöty. Yritysten läpinäkyvyyden poliittinen merkitys kasvoi verrattuna EU-korporatismia edeltäneeseen suljettuun kotimarkkinaan, yhteiskuntakorporatismiin.

Luku ei anna yksiselitteistä vastausta siihen, ketkä ovat korporatismiin omistajia. Voidaan kuitenkin päätellä, että korporatismiin puolustajat kannattavat tulonjakopolitiikkaa ja asioista sopimista ainakin ennakkoon suomalaisten sisäpiirissä. Tämä sopi niillekin, jotka saivat mandaatin käyttää ulkomaalaisomistajien äänivaltaa. Suomalaisen Omistajuuden Neuvottelukunta törmäsi kilpailuun puhevallasta suomalaisen omistajuus-

den puolesta, mahdollisesti siksi, että työeläkeyhtiöt eivät olleet edustettuina. Eteläranta tulkitsi, ettei neuvottelukunta ollutkaan ideaali. Myös yrittäjät ottivat etäisyyttä neuvottelukuntaan. Korporatiivinen toimintatapa jakaa tulevaisuudessa liike-elämää, koska erilaisten etujen sovittelu ei enää ole yhtä yksinkertaista kuin ennen EU-korporatismia.

Eliittejä tutkinut Ruostetsaari ei ole vielä yksilöinyt työeläkeyhtiöitä ja omistajuutta tutkimuskohteeksi, jos kohta tunnistaa globalisaation ja talouslaman poliittisten instituutioiden valtaa rajaaviksi tekijöiksi.¹⁰⁵⁰ Työeläkeyhtiöt ja työeläkejärjestelmä on edellä mainituista syistä joutumassa uudelleen yhteiskunnallisen arvokeskustelun kohteeksi.

Toisaalta tulopolitiikan perusta alkoi järkkyyä. EK menetti alkuperäistä mandaattiaan jäsenmaksuperintäsopimuksen systeemin ylläpitäjänä. Ulkopuolelle jäivät Suomen Yrittäjien jäsenet ja ulkomaalaisten omistamien yritysten edustajat, ne, jotka eivät puhu suomen kieltä. Suomessa alkoi kilpa kahden globaalien voimamomenttien – labour and production – välillä, mihin Rehn viittaa. Elinkeinopolitiikasta – sisältäen yritysrahoituksen ja -tuet, kilpailu-, teknologia- ja innovaatiopolitiikan – tuli yrityksille merkittävä poliittinen kilpailuareena globaalisti ja sisämarkkinoilla EU:ssa. Toisin kuin monissa EU:n kilpailijamaissa Suomessa yritysjohto on riippuvainen ammattiliittojen elinkeinopoliittisista näkemyksistä, joita ne voivat esittää erilaisissa hallituksen kolmikantaisissa työryhmissä, mikä käy ilmi seuraavassa luvussa. Muissa EU-maissa palkansaajien edustajien vaikutus elinkeinopolitiikkaan tapahtunee ensisijaisesti vain oman työpaikan kautta.

¹⁰⁵⁰ Ruostetsaari 2017, 53–55; Ruostetsaari 2014, 279–283.

ULKOASIAINMINISTERIÖ
Valtiosihteeri

HEL5959-22

10.04.2008

Vuorineuvos
Jaakko Rauramo

The East Office of Finnish Industries
c/o Sanoma WSOY

Viite

Asia
ULKOASIAINMINISTERIÖN ASIAANTUNTIJAJÄSEN "THE EAST OFFICE OF FINNISH INDUSTRIES" - YRITYKSEN HALLITUKSEEN

Viitaten kirjeeseen 14.3. 2008 ulkoasiainministeriö ilmoittaa asiantuntijajäseneksi "The East Office of Finnish Industries" -yrityksen hallitukseen kaupapolittisista asioista ja talousyhteistyöstä vastaavan alivaltiosihteeri Pekka Huhtaniemen. Ministeriö on selvittänyt myös oikeuskanslerin kannan asiantuntijajäsenyyteen eikä omalta puoleltaan näe esteellisyyksiä.

Pertti Torstila

Valtiosihteeri

Kuva 5: Kopia Ulkoasiainministeriön kirjeestä Sanoma-konsernin Jaakko Rauramolle. Viennedistämistuki voi olla taloudellista ja poliittista. Venäjään liittyvän ulko- ja taloussuhteita koskevan sisäpiiritiedon ja poliittisen tuen Venäjän-kaupassa yksityinen yhtiö sai, kun ulkomaankaupasta vastaava alivaltiosihteeri nimettiin ko. yhtiön hallitukseen asiantuntijajäseneksi 2008. Tekijä sai kirjeen Ulkoasiainministeriöstä.

5. Uusi sisäpiiri vaikuttaa EU-korporatismissa

5.1. Suomalaisen liike-elämän vaikuttamisesta EU-areenalla

Brysseliin etabloitumisen vaiheita

Suomen politiikkaan oli 1990-luvulla syntynyt uusi areena – Bryssel eli Euroopan Unionin päätöksentekoareena. Brysselissä Suomella oli oleva kolme eri diplomaattista edustustoa: Suomen suurlähettiläs Belgian kuningaskunnassa, Suomen pysyvä edustaja Euroopan unionissa ja Suomen edustaja Pohjois-Atlantin puolustusliitto NATO:ssa. Etelärannan edustajat kävivät jo 1950-luvulla kokouksissa Brysselissä, kun STK liittyi vuonna 1952 Euroopan Teollisuusjärjestöjen Neuvostoon (CEIF, Council for European Industrial Federations). Business and Industry Advisory Committeeen (BIAC) huomioitsijaksi STK tuli 1960-luvun alussa ja täysjäseneksi vuonna 1969. Vuonna 1974 STK ja TKL:n edeltäjä Suomen Teollisuusliitto liittyivät EEC:n teollisuuden järjestöjen yhteiseen organisaatioon UNICE:hen (Union des Industries de la Communauté Européenne). Lisäksi Brysselissä toimi vuodesta 1974 alkaen suomalaisten työnantaja-järjestöjen perustama edustusto Representation de l'Industrie et des Employeurs Finlandais (RIF), joka oli vahvistus Suomen Teollisuusliiton harjoittamaan seurantatyöhön Brysselissä.¹⁰⁵¹ Ensimmäinen suomalaisyrittäjä EU- vaikuttamisessa oli Nokia.¹⁰⁵²

¹⁰⁵¹ Liukkonen Jukka 3.10.2003, "Suomen Työnantajain Keskusliitto STK 1907–1992". Suomen Elinkeinoelämän Keskusarkiston WWW-dokumentti <elma.elka.fi/ArkHistory/S002.DOC> [noudettu 5.4.2015]. Suomen Teollisuusliiton toimintakertomus vuodelta 1974, Suomen Teollisuusliiton arkisto, toimintakertomukset, ELKA.

¹⁰⁵² Matti Saarisen haastattelu 3.10.2011. Ensimmäinen edustaja Brysselissä oli Otto Björklund; Björklund 1977.

Brysselin areenasta oli tullut “neuvostoareenaa” läpinäkyvämpi ja demokraattisempi poliittinen prosessi, johon kaikki – kannattajat ja vastustajat – olivat voineet jo ennen EU-jäsenyyttä osallistua. Poliittikkaan vaikuttamaan pyrkivien tahojen oli orientoiduttava Brysseliin. Oli ainakin oltava selvillä, mitä sieltä oli tulossa.

Puolueiden poliittiset kontaktit Länsi-Euroopan puolueisiin olivat ver-raten aktiivisia jo 1970-luvulla. Suomen sosialidemokraattisen puolueen yhteydet sosialidemokraattisiin veljespuolueisiin olivat perinteisen sää-nöllisiä ja aktiivisia vuodesta jo ennen EU:n kehitystä. Sosialidemokraatit olivat johtavissa asemissa useissa Länsi-Euroopan maissa kuten Saksassa, Ruotsissa ja Tanskassa.¹⁰⁵³ Kristillisdemokraattiset ja keskustaoikeis-tolaiset puolueet olivat 1960-luvulta alkaen toimineet Interparty-yhteis-työssä (Pohjoismaat, Britannia, Saksa, Itävalta) ja kristillisdemokraattien yhteistyössä (Nouvelles Equipes Internationales, NEI), mitkä yhdistyivät Euroopan Kansanpuolueeksi (Euroopan People’s Party), minkä edeltäjään Euroopan Demokraattiseen Unioniin (European Democrat Union, EDU) Kansallinen Kokoomus liittyi 1978.¹⁰⁵⁴ Suomen puoluejohtajien (Ilkka Suominen, Kalevi Sorsa, Paavo Lipponen) henkilösuhteet Saksaan ja Ruot-siin on mainittava. Suurten puolueiden suhteet Eurooppa-puolueisiin – Sosialistit, European People’s Party EPP, Alliance des Démocrates et des Libéraux pour l’Europe, ALDE ja muut – kehittyivät 1980-luvun aikana, kun kansallisten puolueiden yhteistyötä piti kehittää ylikansalliseksi Eu-roopan parlamentin päätöksentekomenettelyyn. Näiden puolueverkosto-jen kautta suomalaispuolueet saivat informaatiota EU:sta.

Työmarkkinajärjestöt osallistuivat Euroopan sosiaalivuoropuheluun.¹⁰⁵⁵ Yhtenäisasiakirjaan sitoutuminen merkitsi ammattimaisen lobbauksen määrän kasvua. Greenwoodin mukaan ammattilaisten eli ns. asiamieslob-bareiden (engl. commercial lobbyists) määrä kolminkertaistui vuodesta 1987 vuoteen 1990 Brysselissä ja Strasbourgissa, mikä oli seurausta Yh-tenäisasiakirjasta.¹⁰⁵⁶ Greenwood on koonnut yhteen tilastoja useammasta eri lähteestä, joihin perustuen voidaan todeta, että eurooppalaisten etu-järjestöjen lukumäärä oli kasvanut vuoden 1959 luvusta 100 vuoden 2005 Euroopan komission ilmoittamaan lukuun 2 600.¹⁰⁵⁷

Guèguenin mukaan perinteisen edunvalvonnan rakenteet alkoivat muuttua ylikansallisen poliittisen areenan ja sen avoimen läpäisyn (open access) mahdollistaessa uusien toimijoiden ja eturyhmien esiintulon. Useis-sa Euroopan maissa kansalliset järjestöt olivat yritysten väline säädellä

¹⁰⁵³ Väänänen Pentti 2012.

¹⁰⁵⁴ Blom 1982.

¹⁰⁵⁵ Euroopan Talous- ja sosiaalikomitea, ETSK.

¹⁰⁵⁶ Greenwood 1997, 5–6.

¹⁰⁵⁷ Greenwood 1997.

kilpailua, valvoa suljettuja markkinoita tai sopia markkinoiden sisälle tulon ehdoista. Yhteismarkkinoiden luomisen kaudella 1988–2005, missä ”strateginen lobbaus” alkoi kukoistaa, EU:ta kehitettiin ranskalais-saksalaisen yhteistyön varassa Jacques Delorsin johdolla. Järjestöt ja yritykset riensivät Brysseliin, jossa niiden strateginen yhteistyö Delorsin komission kanssa alkoi käynnistää uuden lobbauskulttuurin ja kommunikaation Euroopan integraation toimiessa kasvualustana uusille poliittisille vaikuttamistekniikoille. Yritysten kilpailulle ominaista oli kyky tuoda ratkaisuja, joihin järjestöt eivät pystyneet – tuottajan ja kuluttajan etukäteen sopimaan ratkaisua sääntelymallista, lakiesityksestä tai ohjeesta, jota voitiin tarjota kaikkialle sisämarkkinoille.¹⁰⁵⁸ Rehn korostaa, että liike-elämän lobbaus Brysselissä ei hakenut työmarkkinayhteyttä, vaan tuottajan roolia, ja että EU:lla ei ollut korporatiivista kompetenssia.¹⁰⁵⁹

Vuonna 1971 Washingtonissa oli 175 lobbaria. Nyt lobbareita on yli 10 882.¹⁰⁶⁰ Vastaava kehitys on nähtävissä myös Brysselissä – kun kaupungissa 1980 oli noin 200 lobbaria, nyt luku on 11 315.¹⁰⁶¹ Todellisuudessa toimialan palveluksessa on vähintään kaksi tai kolme kertaa enemmän henkilöitä, koska kaikkia henkilöitä ei rekisteröidä. Vuoden 2015 lopussa EU:n läpinäkyvyysrekisteriin Brysselissä oli kirjautunut 106 suomalaista toimijatahoa.

Esimerkinä EU:n voimasta on Ahtelan mukaan kilpailupolitiikka: ”ei ole oivallettu, kuinka kova ase se on. Finnrap oli laillinen kartelli, mutta eipä enää. Volvo-Scania case ja Tuko case herättivät paljon keskustelua firmoissa ja Etelärannassa. Suomessa EU:n kilpailupolitiikkaan iskostui negatiivinen leima. Koetimme herätellä Etelärantakymppiä. Ei oikein onnistunut.”¹⁰⁶²

Ennen 1990-luvun loppua Suomessa ei ollut EU-politiikkaa, EU-jäsenyyden kampanjaväsymys näkyi. Korporaatiot olivat mukana Union of Industrial and Employers’ Confederations of Europe:ssa, UNICE:ssa ja *European Trade Union Confederationissa* ETUC:issa. ”Jäsenyyden arkipäivä oli lausuntojen kirjoittamista, mitä Suomen hallitus oli jostakin aihealueesta mieltä. Lobbarit eivät pitäneet sitä hohdokkaana. EMU ja sisämarkkina-ajattelu ja ”suuren käsikirjoituksen sisältö” alkoivat avautua EMU-ratkaisussa. Sen jälkeen tulivat laajentuminen, lähialueeturvallisuus, Balkan ja Afrikka.”¹⁰⁶³

¹⁰⁵⁸ Guèguen, 2007, 14–15.

¹⁰⁵⁹ Rehn 1996, 75.

¹⁰⁶⁰ The Center for Responsive Politics. Tutkimuslaitoksen verkkosivut <www.opensecrets.org> [luettu 7.1.2017]. Korkein rekisteröity luku oli 14 822 vuonna 2007. Lobbaukseen käytettiin Yhdysvalloissa 2016 noin 800 miljoonaa dollaria vähemmän rahaa kuin 2015.

¹⁰⁶¹ Smith 2012, 11; Guèguen 2007, 14–15; Euroopan Unionin Avoimuusrekisterin verkkosivut <<http://ec.europa.eu/transparencyregister/public/>> [luettu 7.7.2017].

¹⁰⁶² Jukka Ahtelan haastattelu 5.10.2014.

¹⁰⁶³ Ibid.

Suomen malli ja vaikuttamisreitit

Hyvärinen painottaa ”Suomen mallia”, sitä, että OECD:n vuonna 2010 tekemässä paremman sääntelyn maatumuksessa todetaan, että ”[a]n impressively inclusive and co-ordinated approach has been put in place to deal with EU regulatory affairs.”¹⁰⁶⁴ Maatumuksessa katsotaan Suomen järjestelmän erityisiksi vahvuuksiksi pääministerin vahva rooli unioniasioiden yhteensovittamisessa, viikoittain kokoontuva EU-ministerivaliokunta ja eduskunta osallistuu kansallisten neuvottelukantojen muotoiluun suuren valiokunnan kautta.

Varsin usein Suomen täsmällisen kannan muuttuviin neuvottelutilanteisiin päättävät vastuuvirkamies yhdessä esimiestensä ja toimivaltaisen ministerin kanssa. Julkisista asiakirjoista ei käy ilmi Brysselissä käytävien lainsäädäntöneuvotteluiden kulku, koalitioiden muodostuminen tai jäsenvaltioiden esittämät kannat. Asiantuntijahaastattelut eivät liioin ole aukoton tapa selvittää Suomen EU-vaikuttamisen tehokkuutta suhteessa muihin toimijoihin, sillä henkilöillä on taipumus yliarvioida edustamansa tahon vaikutusta neuvotteluissa.¹⁰⁶⁵ Suomen vaikutusvalta vaihtelee suuresti politiikka-alasta ja jopa lainsäädäntöhankkeesta toiseen. Pelkkä sisäänpääsy systeemiin ei ole tae mistään. Sisäänpääsypisteiden lisäksi lobbarilla täytyy olla henkilökohtaisia suhteita unionin päättäjiin ja virkakoneistoon, eli niin sanottu ”access”. Näitä henkilökohtaisia suhteita ei kuitenkaan korosteta eikä niitä tuoda julkisuuteen, minkä vuoksi monet lobbaustutkimukset jäävätkin yleisemmälle, kuvailevalle tasolle. Access menee vielä pelkkiä henkilökohtaisia suhteita syvemmälle siinä, että vaikuttamisen kohteena olevalle on onnistuttava tarjoamaan toimintamalli, joka johtaa yhteistyöhön.¹⁰⁶⁶

Suomalaisen vaikuttamismallin kannalta Nokian esimerkin lisäksi Etelärannan vaikuttamiskulttuuri loi perustan suomalaisten sidosryhmien toimintatavalle Brysselissä. ”Olimme ennen jäsenyyttä lobbareita. Tultuamme EU-jäseneksi olimme asiantuntijoita. Lobbarit olivat tuolloin ulkopuolisia. Esimerkiksi käy kauppapolitiikka.”¹⁰⁶⁷ ETA-neuvottelujen aikana Suomen neuvottelijat eivät saaneet käyttöönsä EU:n yhteisen kauppapolitiikan sisäiseen käyttöön tarkoitettuja aineistoja, koska olivat ulkopuolisia. Toinen esimerkki on henkivakuutusdirektiivi. Ahtela kertoo olleensa

¹⁰⁶⁴ Hyvärinen 2015; 99–100: Hyvärisen mukaan parhaita vaikuttajia pienten jäsenvaltioiden joukossa ovat Ruotsi, Irlanti, Belgia, Suomi ja Tanska. Sijoittuminen voittavaan koalitioon voi kertoa onnistuneesta vaikuttamisesta, mutta näin ei aina välttämättä ole. Jos pienen valtion neuvottelutavoitteet ovat lähellä jäsenvaltioiden keskimääräistä kantaa, on kyseisen maan helppoa olla mukana voittavassa enemmistössä; OECD 2010, 117. ?

¹⁰⁶⁵ Hyvärinen 2015, 99.

¹⁰⁶⁶ Lahtinen 2008, 18; Blom 1998, 214–215.

¹⁰⁶⁷ Jukka Ahtelan haastattelu 5.10.2014.

yllättynyt, kuinka perusteellisen hyvin EU:n neuvottelijat tunsivat Suomen järjestelmän. ”He pyörittivät meitä. He lobbasivat minut, enkä minä heitä! TEL- asian mittakaava selvisi minulle vasta myöhemmin.”¹⁰⁶⁸

Vaikuttaminen EU:n päätöksentekoon voi tapahtua periaatteessa kolme eri reittiä pitkin. Ensimmäinen reitti on ns. kansallinen reitti, jolloin eturyhmä pyrkii vaikuttamaan EU-päätöksentekoon kansallisessa valmistelussa ja saamaan kantansa kansalliseksi ehdotukseksi EU:ssa. Toinen reitti on vaikuttaminen eurooppalaisten kattojärjestöjen kautta, jolloin eturyhmä hyödyntää kansainvälistä verkostoaan ja pyrkii saamaan kantansa läpi Brysselissä komission valmisteluun EU-tasolla. Kolmas reitti ovat suorat yhteydet komissioon ja parlamenttiin, jolloin aloite voi tulla näiden suunnalta.¹⁰⁶⁹ Kun tämä kertautuu useamman jäsenmaan kautta ja suorana vaikuttamisena, reittejä on useampia, mikä koskee erityisesti suuria maita ja yrityksiä. Jos asiasta ollaan samanmielisiä, lobbaa EK BE:n rinnalla, ja jos siitä ollaan eri mieltä, lobbaa EK BE:n ohi.¹⁰⁷⁰

Suomalaiset elinkeinoelämän vaikuttajat kokevat kansallisen reitin käytön tehokkaimmaksi, vaikka mm. Greenwood toteaa tämän melko tehottomaksi tavaksi vaikuttaa Euroopan unionin poliittisen järjestelmään. Lahtisen mukaan suomalaisella valtiovallalla ja elinkeinoelämällä on kansainvälisesti verrattuna tiiviit ja epämuodolliset suhteet, jolloin lobbaus on painottuneempaa kansallisen reitin käyttöön. ”Valtio esittää kysyntää tarjoamalla EK:lle roolia EU:n valmistelussa, johon EK vastaa tarjonnalla.”¹⁰⁷¹

Keskeisiä vaikuttamisresursseja ovat äänimäärä neuvostossa, jäsenmaan talouden koko, veto-oikeus silloin, kun päätöksentekosääntönä on yksimielisyyys, institutionaaliseen asemaan perustuva valta (mm. neuvoston puheenjohtajuus), kuuluminen unionin ”ytimiin”, sisällöllinen asiaosaaminen, neuvottelutaito ja henkilöverkot, poliittinen informaatio muiden toimijoiden kannoista, jäsenvaltion valtiosääntöisestä järjestelmästä johtuvat rajoitteet (mm. valtiosääntötuomioistuin, kansallinen parlamentti).¹⁰⁷²

Otollinen vaikuttamisen paikka on silloin, kun komissiossa laaditaan lainvalmistelua edeltävää asiakirjaa (vihreä kirja, valkoinen kirja, tiedonanto). Tehokas vaikuttaminen komission esitykseen edellyttää, että halli-

¹⁰⁶⁸ Jukka Ahtelan haastattelu 5.10.2014.

¹⁰⁶⁹ Hyvärinen 2015; Lahtinen 2008.

¹⁰⁷⁰ Lahtinen 2008, 78–80.

¹⁰⁷¹ Lahtinen 2008, 30, 78–88. Lahtisen mukaan poliittinen systeemi Suomessa on muuttunut avoimemmaksi erityisesti yritysjohdon suoralle lobbaukselle. Esimerkiksi EK:n ja BE:n välisen sisäisen ristiriidan kaltainen ero toteutuu myös Suomessa EK:n ja sen alaliittojen välillä, toisaalta alaliittojen ja sen jäsenyritysten välillä. Lahtisen tutkielma on viesti siitä, kuinka pienillä panoksilla liike-elämä on järjestöjensä kautta vaikuttamassa Brysselissä.

¹⁰⁷² Hyvärinen 2015, 99–100.

tuksen edustajat tuntevat komission organisaation ja sisäiset menettelyt. Mahdollisia kontaktihenkilöitä komissiossa on paljon: hankkeen vastuuvirkamies ja hänen esimiehensä, samassa pääosastossa työskentelevät suomalaiset virkamiehet sekä asianomainen komission jäsen esikuntiin. Yhteydet suomalaiseen komission jäseneseen ja hänen esikuntaansa ovat osa Suomen vaikuttamisstrategiaa, vaikka suomalainen komission jäsen ei tietenkään edusta hallitusta.

Kun tällaisen analyysin perusteella vaikutetaan Suomelle ongelmallisiin kohtiin säädöksessä, kansalliselle täytäntöönpanolle syntyy huomattavasti paremmat edellytykset. Tätä täytäntöönpanoa kutsutaan myös kansalliseksi soveltavaksi lainsäädännöksi. Parlamentin suuntaan tehtävässä Suomen EU-vaikuttamisessa on kuitenkin havaittavissa puutteita. Taustalla voi vaikuttaa se, ettei ministeriöissä tunneta riittävästi parlamentin työskentelytapoja. Parlamentissa asioiden valmistelu on erilaista kuin neuvostossa, sillä päätökset perustuvat poliittisten ryhmien välisiin kompromisseihin ja koalitioihin.¹⁰⁷³

Murroskaudesta ”gold-platingiin”

Aluksi EU-asioiden valmisteluun ei Suomessa pystytty vaikuttamaan. ”Saimme monet komission paperit UNICE:n kautta. Siitä seurasi, että Eteläranta oli valovuoden edellä myös valtion virkamiehiä suhteessa tietoon, mitä meillä oli komissiosta.”¹⁰⁷⁴ EU-asioiden valmistelussa vasta 1999 jälkeen valtioneuvoston kanslian rooli alkoi korostua, kun alettiin valmistella hallitusten välisiä konferensseja. Toinen esimerkki valmistelusta on palveludirektiivi 2002 ja sen vihreä asiakirja. Komissio antoi sen kansalliseen valmisteluun.¹⁰⁷⁵

Vuonna 2004 EU laajeni 10 uuteen jäsenmaahan ja näin unionista tuli aivan toisenlainen yhteisö kuin mihin Ruotsi, Itävalta ja Suomi olivat 1995 liittyneet. Vuodesta 1999 Brysselissä vaikuttanut Petri Lahesmaa kertoo, että innostus vaikuttaa Brysselissä kesti kymmenen vuotta 1995–2005. Sitten alkoi hiipuminen. Uusia lainsäädäntöhankkeita ei seurata intensii-

¹⁰⁷³ Hyvärinen 2015, 100–105. Vaikuttamisedellytyksiä vahvistavia tekijöitä ovat mm. maantieteellisesti ja kulttuurillisesti läheiset valtiot, Ranska–Saksa -liittouma, pohjoisen–etelä–itä- jako, nettomaksajat v. nettosaajat, ideologisesti läheiset hallitukset oikeisto–vasemmisto-akselilla, talousjärjestelmä (avoin markkinatalous vai osittain valtiojohtoinen talous), jäsenvaltion suhtautuminen integraatioon ja EU-elinten toimivaltuuksien kasvattamiseen, muut jäsenvaltion erityispiirteet.

¹⁰⁷⁴ Jukka Ahtelan haastattelu 5.10.2014.

¹⁰⁷⁵ Jukka Ahtelan haastattelu 5.10.2014. ”Ministeri Mauri Pekkarinen näki 2005, että tämä on iso juttu. Hän kokosi porukan, järjesti iltaseminaareja, muodosti kansallisen näkemys (palkansaajien demonstroidessa). Frederik Bolkestein, Euroopan komission sisämarkkinoista, verotuksesta ja tulliasioista 1999–2004 vastannut komissaari saatiin vakuuttuneeksi suomalaisten kannoista.”

visesti, eikä analysoida. Uhat nähdään helposti, mahdollisuudet huonosti. Korporaatioista palkansaajajärjestöjen toiminta ei enää ole merkittävää. Kolmikantaista valmistelua kuitenkin halutaan: järjestöt ovat aktiivisia Euroopan talous- ja sosiaalikomiteassa ja maakunnat ovat liikkeellä Alueiden komiteassa (Committee for Regions). ”Firmojen vetäytyminen on tosiasia: Ficom, kauppakamarit, metsäteollisuus. Ja firmat puolestaan sanovat, että emme tarvitse omia lobbareita, toimimme järjestön kautta. Myös EU-edustustossa on tapahtunut asennemuutos. Liikasen aikana oli dialogi business-yhteisön kanssa, nyt se puuttuu. Komissaarien verkkosivuilla ilmoitetaan, keitä lobbareita eli eturyhmiä he tapaavat.”¹⁰⁷⁶

Piia-Noora Kaupin mukaan EU-jäsenyys on vaikuttanut Suomeen mm. sääntelyn määrän moninkertaistumisena ja yhtiöraportoinnin kehittymisenä sekä tapauskohtaisten enemmistöjen syntymisenä poliittisessa päätöksenteossa. EU on ajanut lobbauksen suhteen läpinäkyvyyttä, kun taas Suomi ei ole vielä yhtä läpinäkyvä. Kaupin mukaan Suomessa on arvioitava, mitkä ovat kansallisia edunvalvontatahoja, koska asioihin vaikuttamiseksi on pakko lobata poliittisten päättäjien ohella myös muiden jäsenvaltioiden edustajia. Lobbaus on muuttumassa arkipäiväisemmäksi. Se on osa EU-lainsäädännön implementointia.¹⁰⁷⁷

Pääministeri Matti Vanhasen hallitus teetti 2008 EU-vaikuttamisselvityksen, jonka johtopäätös on, että Suomen pitää vaikuttaa aktiivisemmin EU-asioiden varhaisessa valmisteluvaiheessa eri toimielimissä, erityisesti Euroopan komissiossa. Aikainen vaikuttaminen on tulosten kannalta kaikkein otollisinta ja tuo parhaiten tuloksia. Olennainen haaste on uudenlaisen hengen luominen valmisteluun. Ollaan vaikuttamassa, ei reagoimassa. Halutaan asioita, ei vain sopeuduta.¹⁰⁷⁸ Selvityksen henki perustuu hallituksen ja sidosryhmien vahvaan vuoropuheluun. Vaikka selvitys ei eksplisiittisesti suosi korporatioita, se rakentuu ajatukselle, että voimakkaimmat sidosryhmät eli korporatiot ovat EU-vaikuttamisen kannalta olennainen tekijä Suomen kansallisessa EU-vaikuttamisessa. Kärjistäen voisi sanoa, että korporatioiden jälkeen tuleva aktiiviteetti on muutaman suuren yrityksen varassa – Nokia, metsä- ja energia-teollisuus.

EU:n laajentuessa ja kehittyessä poliittisen vaikuttamisen kannalta EU:n areenat ovat kaksisuuntaisia katuja. Kansallisen aloitteen tai näkemyksen edistäminen tapahtuu toisaalta vaikuttamalla EU:n tulevaan lainsäädä-

¹⁰⁷⁶ Petri Lahesmaan haastattelu 17.8.2015. Lahesmaa on sopimussuhteinen konsultti, joka toimii oman yrityksensä lukuun, mutta hänen toimeksiantajiaan ovat olleet mm. Suomen valtion omistamien ”peilyhtiöiden edunsaajat” ja tietoliikenneyhtiö Elisa Oyj.

¹⁰⁷⁷ Piia-Noora Kaupin haastattelu 17.6.2014. Kauppi on Finanssialan Keskusliiton toimitusjohtaja.

¹⁰⁷⁸ Valtioneuvoston kanslia (32/2009), ”EU-vaikuttamisselvitys”, 39–40.

däntöön ja toisaalta EU-säädösten kansallisen täytäntöönpanoon. Kummassakin on oltava valppaana ja tiedostaa vaikuttamismahdollisuudet.

Virkamiesten perusmuistioihin laatimat alustavat kannat jäävät usein lopullisiksi kannoiksi. Tämä havainto korostaa ministeriöiden virkavalmistelun ohjaavaa roolia Suomen kannanmuodostuksessa unionin lainlaadinnassa. Tai sitä, että virkamiehiin on vaikuttettava ennen kuin nämä tarttuvat kynään.¹⁰⁷⁹ EU-kontekstissa gold plating -termillä (”ylisäättely”) tarkoitetaan sellaista EU-lainsäädännön kansallista täytäntöönpanoa, joka ylittää direktiivin asettaman vähimmäistason. Direktiivin kohteina olevista asiakokonaisuuksista siis säädetään jäsenvaltiossa tiukemmin kuin direktiivissä edellytetään.¹⁰⁸⁰ Gold plating on verrattavissa eräänlaiseksi EU-aikakauden myöntövyödeksi, jossa Suomi ”hyvänä EU:n jäsenvaltiona” osoittaa solidaarisuutta yhteisölainsäädännölle, imaginaariselle eurooppalaiselle yhteisöllisyydelle. Direktiivin täytäntöönpanossa on kolme perusvaihtoehtoa: 1) kirjoitetaan direktiivin sisältöä vastaavia uusia kansallisia säännöksiä, 2) sisällytetään direktiivi sellaisenaan kotimaiseen sääntelyyn (sanasta sanaan) tai 3) viitataan kansallisessa lainsäädännössä siihen, mitä direktiivissä on säädetty.¹⁰⁸¹

Suomen EU-vaikuttamisen haasteina pidetään ennakkollisen vaikuttamisen ajoituksen vaikeutta ja politiikan reaktiivista luonnetta.¹⁰⁸² Suomen kantojen yhteensovittaminen ennakkollisesti on toisinaan epäselvää ja kantojen perusteellinen argumentointi on haastavaa. Vaikuttamisessa ei ole kehittynyt vakiintuneita tapoja, eikä se siksi ole systemaattista. Lisäksi komissaareja ei kontaktoida riittävästi varhaisessa vaiheessa.¹⁰⁸³ OECD:n vuoden 2010 Suomen lainsäädäntötoiminnan maatutkimuksessa todettiin, että Suomen vahvuus on pitkäaikainen ja vakiintunut kuulemisperinne eli käytännössä yleensä säädehdotuksista seuraa lausuntomenettely.¹⁰⁸⁴

¹⁰⁷⁹ Hämynen 2011, 100.

¹⁰⁸⁰ Hämynen 2011, 78: ”Usein jäsenvaltioilla on paljon liikkumavaraa direktiivien täytäntöönpanon suhteen, ja kansalliset ratkaisut voivat legitimitä vaatia esimerkiksi tiukempia raportointijärjestelmiä, lisätä prosessivaatimuksia tai soveltaa tiukempia rangaistusseuraamuksia, kunhan ne pysyvät unionioikeuden yleisessä kehyksessä. Yleisesti gold plating ymmärretään negatiivisesti, sillä” sen ajatellaan aiheuttavan sellaisia lisäkustannuksia, jotka olisi voitu välttää.”

¹⁰⁸¹ Tala 2010, 97.

¹⁰⁸² Jukka Ahtelan haastattelu 5.10.2014; Rauno Saaren haastattelu 27.7.2015; Markku Lemmetyt haastattelu 24.8.2015; Petri Lahesmaan haastattelu 17.8.2015.

¹⁰⁸³ Hämynen 2011, 97–98: ”Kehitysideoiksi EU-vaikuttamisen ongelmien korjaamiseksi ehdotettiin muun muassa niin sanottujen nopean toiminnan joukkojen kokoamista intressiryhmistä, perustuslain päivittämistä, valtioneuvoston kanslian resurssien takuamista, yleistä tiedonjaon parantamista sekä keskusteluyhteyksien parempaa ylläpitoa.”

¹⁰⁸⁴ OECD 2010, 71–72.

5.2. Julkisuuslainsäädäntö muuttui 1999

Työmarkkinajärjestöt ja niiden tärkeimmät yritykset muodostivat poliittisen valmistelun sisäpiirin, jota julkisuuslaki suojeli vuoteen 1999 saakka. Suomen EU-jäsenyys merkitsi avoimuutta ja muutosta aikaisempiin hallinnon ajattelutapoihin ja jäsenyydestä seurasi uutta hallintokulttuuria. Suomen perustuslaki takaa oikeuden saada tieto viranomaisten julkisista asiakirjoista¹⁰⁸⁴ ja julkisuuslaki¹⁰⁸⁵ toteuttaa tätä perusoikeutta. Ennen vuoden 1999 julkisuuslain uudistusta viranomaistoiminta ei käytännössä ollut aina julkista. Perustuslain 22 § mukaan ”julkisen vallan on turvattava perusoikeuksien ja ihmisoikeuksien toteutuminen”. Perusoikeuksien ja julkisuuden toteuttaminen ovatkin viranomaisten yleisiä velvollisuuksia.¹⁰⁸⁶

Perustuslain 12 §:n 2 momentin mukaan julkisuus koskee kaikkia ”viranomaisen hallussa” olevia asiakirjoja ja muita tallenteita. Julkisuuslain määrittelemät tallenteet jaetaan kirjallisiin asiakirjoihin ja sähköisiin tallenteisiin.¹⁰⁸⁷ Viranomaisen hallussa olevan tiedon tallentamis- ja säilyttämis- tai käyttämismuodolla ei ole merkitystä julkisuussäätelyn kannalta. Merkitystä ei anneta myöskään sille, onko viranomainen laatinut asiakirjan vai onko se sille toimitettu. Asiakirjoiksi ei sen sijaan lueta suullisesti esitettyjä viestejä.¹⁰⁸⁸ Korkeimman hallinto-oikeuden ratkaisun (10.12.2001 T 3077) mukaan viranomaisen tallentaessa suullisen käsitteilyn, siitä tulee asiakirja.

Ei-asiakirja (*non-paper*) on viranomaiselle toimitettu tai siellä laadittu asiakirja, jota ei tästä huolimatta pidetä viranomaisen asiakirjana. Ei-asiakirjat ovat tallenteita, ”joiden julkisuutta ei voida perustella julkisuusperiaatteella.” Jotta asiakirja katsotaan viranomaisen laatimaksi, sen täytyy olla verrattain viimeistelty.¹⁰⁸⁹ Mikäli asiakirja on muistiinpanojen tai luonnoksen asteella, sitä ei pidetä viranomaisen asiakirjana, ennen kuin se on annettu esiteltäväksi tai muuta asian käsittelyä varten.¹⁰⁹⁰

¹⁰⁸⁴ 731/1999, 12 §, annettu 11.6.1999, voimaan 11.6.1999.

¹⁰⁸⁵ Laki viranomaisten toiminnan julkisuudesta 21.5.1999/621. ”Vanha julkisuuslaki” (Laki yleisten asiakirjain julkisuudesta, 83/1951, annettu 9.2.1951, voimaan 1.1.1952.) ja ”uusi julkisuuslaki” (Laki viranomaisten toiminnan julkisuudesta, 1999, annettu 21.5.1999, voimaan 1.12.1999).

¹⁰⁸⁶ Mäenpää 2013, 602. Neuvonen 2008, 12–13. Viestinnän oikeudellisia kysymyksiä on käsiteltävä kokonaisuutena. Yksi tapa hahmottaa viestintäoikeutta on jaotella se mediaoikeuteen, informaatio-oikeuteen sekä viestintämarkkina- ja teletoimintaoikeuteen. Viestintäoikeus on poikkioikeustieteellinen oikeudenala ja siihen kuuluvat niin valtiosääntöoikeus, rikosoikeus kuin hallinto-oikeuskin.

¹⁰⁸⁷ Ks. Laki viranomaisten toiminnan julkisuudesta 21.5.1999/621, 5 § 1 mom.; Mäenpää 2013, 629.

¹⁰⁸⁸ Mäenpää 2013, 630,632–633.

¹⁰⁸⁹ Mäenpää 2013, 635,639.

¹⁰⁹⁰ Laki viranomaisten toiminnan julkisuudesta 21.5.1999/621, 5.1 § kohta 2.

Muistiinpanoa pidetään ei-asiakirjana, jos se on luonteeltaan alustava ja selkeästi epävirallinen.¹⁰⁹² Raja ei-asiakirjojen ja valmistuttuaan julkiseksi tulevien viranomaisten asiakirjojen välillä ei ole selkeä, mutta perustana voi pitää julkisuusmyönteistä asiakirjajulkisuutta.¹⁰⁹³

Täysimääräinen julkisuusperiaatteen soveltaminen alkaa asiakirjan tultua julkiseksi. Asiakirjasta tulee yleensä julkinen silloin, kun ”se valmistuu tai se saapuu viranomaiselle”. Asiakirjan tiedot tulevat julkiseksi viimeistään silloin, kun asiassa on tehty päätös.¹⁰⁹⁴ Viranomaisessa laadittu muistio, pöytäkirja ja muu vastaava valmisteluasiakirja hallintopäätöksen käsittelyä varten tulee julkiseksi valmistelun kohteena olleen päätöksen allekirjoittamisen jälkeen.¹⁰⁹⁵

Julkisuuslain piiriin kuuluvat myös viranomaisen sisäiseen työskentelyyn laaditut asiakirjat, jos ne täytyy liittää arkistoon.¹⁰⁹⁶ Viranomaisen laatima asiakirja, johon sovelletaan Julkisuuslakia, ei voi jäädä pysyvästi ei-julkiseksi. Yleinen alkamisajankohta julkisuudelle on käsittelyn päätyminen ja sitä käytetään asiakirjoihin, ”joiden julkiseksi tulemisesta ei ole nimenomaista säännöstä.”¹⁰⁹⁷

Perustuslain 12 § 2 momentin mukaan ”Jokaisella on oikeus saada tieto julkisesta asiakirjasta ja tallenteesta”. Tämä tarkoittaa sekä tiedonsaantioikeutta että viranomaisen velvollisuutta antaa tieto. Tiedonsaantioikeus sisältää myös oikeuden käyttää tai olla käyttämättä saatua tietoa. Vanhan lain voimassa ollessa asiakirja täytyi pystyä yksilöimään ”riittävän täsmällisesti”, jotta sai tiedon viranomaisella olevasta asiakirjasta (*asiakirjakohtaisuus*). Uuden lain myötä viranomaisen palvelu- ja neuvontavelvollisuus ovat laajentuneet.¹⁰⁹⁸

Julkisuuslain luku 6 sisältää säännökset asiakirjojen salassapidosta. Jos muutoin salassa pidettävässä asiakirjassa on julkisia osia tai osuuksia, puhutaan *osajulkisuudesta*. Salassapitovelvoite ei koske asiakirjan osaa tai osia, mitkä ovat julkisia. Julkisuuslain 10 § mukaan viranomaisen on annettava tieto salassa pidettävän asiakirjan julkisesta osasta, ”jos se on mahdollista niin, ettei salassa pidettävä osa tule tietoon.” Joissain tapauksissa kuitenkin jo pelkkä tieto asiakirjan olemassaolosta voi olla salassa pidettävä.¹⁰⁹⁹ Viranomaisen täytyy antaa tieto asiakirjan julkisesta osasta, vaikka osa asiakirjasta on salassa pidettävä.¹¹⁰⁰

¹⁰⁹² Ks. Korkeimman hallinto-oikeuden ratkaisuja 31.12.2001/3345 KHO:2001:66.

¹⁰⁹³ Mäenpää 2013, 640–641.

¹⁰⁹⁴ Mäenpää 2013, 656.

¹⁰⁹⁵ Laki viranomaisten toiminnan julkisuudesta 21.5.1999/621, 6.1 § kohta 8.

¹⁰⁹⁶ Laki viranomaisten toiminnan julkisuudesta 21.5.1999/621, 5.4 §.

¹⁰⁹⁷ Mäenpää 2013, 660.

¹⁰⁹⁸ Mäenpää 2013, 665–667.

¹⁰⁹⁹ Mäenpää 2013, 667–668.

¹¹⁰⁰ Laki viranomaisten toiminnan julkisuudesta 21.5.1999/621, 10 §.

Tämän lisäksi viranomaisella on yleinen velvollisuus tuottaa ja jakaa tietoa.¹¹⁰¹ Tallentamismuodosta riippumatta vaitiolovelvollisuus koskee myös pelkkää tietoa.¹¹⁰²

Vanha julkisuusperiaate painottaa yhteiskunnan vaihtelevuutta ja siitä kumpuavaa viranomaisen harkintavaltaa, kun taas modernissa korostuvat kansalaisten ja viranomaisten yhtäläisyys ja siten yhdenvertainen sekä laeva julkisuuden periaate.¹¹⁰³ Huomattava osa vuosien 1951 ja 1999 välillä voimassa olleen julkisuuslain säädöksistä on pääosin 1930-luvulta. Vuoden 1951 laissa julkisuus oli oikeus tai mahdollisuus saada tietoja asiakirjoista, mikäli niitä pyydettiin. Laki oli muodostettu ajatukselle viranomaistoiminnan tehokkuudesta, jota ei ”turhaan häiritty”. Julkisuusperiaate rakentuikin vanhassa laissa ”vastataan jos kysytään -periaatteen” varaan.¹¹⁰⁴ Julkisuuslainsäädäntöä pyrittiin uudistamaan useamman kerran 1970-luvun alkupuolelta lähtien, mutta muutosyritykset kaatuivat kokonaan tai osittain. Tämä johti vaikeuksiin hallita julkisuusnormistoa.¹¹⁰⁵ Hynninen toteaa väitöskirjassaan Mäenpään haastattelun (8.10.1999) perusteella olevan kaksi syytä Julkisuuslain uudistumisen viivästy miseen. Ensinnäkin viranomaistiedon tallennusmenetelmät muuttuivat huomattavasti 1980- ja 1990-luvuilla, minkä lisäksi jotkin viranomaiset, esimerkiksi Suomen Pankki ja valtiovarainministeriö, hidastivat toiminnallaan salassa pidettävän alueen supistamista.¹¹⁰⁶

1990-luvun alussa Vuortama ja Kerosuo ilmaisivat, että ”viranomais-toiminta on Suomessa periaatteessa julkista”. Ennen nykylakia avoimuus ei ollut käytännössä mahdollista ilman viranomaisen toimintaa ”välikätenä” kansalaisen ja hallinnon välissä.¹¹⁰⁷ Viranomaisen tehtävä julkisuutta toteutettaessa jäi julkisuusperiaatteen ulkopuolelle.¹¹⁰⁸ Toisin kuin uudessa, vanhassa laissa ei ollut *velvollisuutta* asiakirjatietojen antamiseen suullisesti. Lisäksi vanhan lain mukaan tietojen luovuttamisesta ei saanut aiheutua *kohtuutonta haittaa ja vaivaa* viranomaiselle. Tämä on tarkoittanut laajaa viranomaisen harkintavaltaa, kuin myös tilaisuutta salailuun.¹¹⁰⁹ Uudessa Julkisuuslaissa hallinnolla on sekä oikeus että velvollisuus tukea tiedonsaantia ja tiedottaa, mikä on päinvastaista verrattuna vanhaan lakiin. Viranomaisen on oltava aktiivinen kansalaisen pyy-täessä tietoa, jolloin toteutuu tiedonsaannin edistäminen. Tietoa on myös

¹¹⁰¹ Laki viranomaisten toiminnan julkisuudesta 21.5.1999/621, 20 §.

¹¹⁰² Laki viranomaisten toiminnan julkisuudesta 21.5.1999/621, 23 §.

¹¹⁰³ Kannisto 2013, 12,14.

¹¹⁰⁴ Hynninen 2000, 36.

¹¹⁰⁵ Hynninen 2000, 37.

¹¹⁰⁶ Hynninen 2000, 39.

¹¹⁰⁷ Vuortama & Kerosuo 1994, 65.

¹¹⁰⁸ Hynninen 2000, 35.

¹¹⁰⁹ Hynninen 2000, 36.

jaettava oma-aloitteisesti, vaikkei sitä erikseen pyydetäisikään, jotta tiedottamisvelvollisuus toteutuu.¹¹¹⁰

Uuden (1999) ja vanhan (1951) julkisuuslainsäädännön pääkohtia vertaillaan alla olevassa taulukossa. Sen perusteella eturyhmät onnistuivat pääsemään ennen uutta lakia viranomaistiedon sisäpiiriin. Keskeinen kysymys on päätösten valmistelu, jolloin ulkopiirissä olevat eivät saa niistä mahdollisesti minkäänlaista tietoa, vaikka valmistelu koskikin ko. eturyhmää. Sen sijaan sisäpiirissä olevat eturyhmät osallistuessaan valmisteluun pääsevät käsittelemään ”keskeneräistä viranomaistietoa”, joka ei ole julkista, ja vaikuttamaan siihen ennen muita.

Taulukko 3: ”Vanhan” (1951) ja ”uuden” (1999) julkisuuslain vertailua.¹¹¹¹

Muutoksia	”Vanha julkisuuslaki” (1951)	”Uusi julkisuuslaki” (1999)
Asiakirjakohtaisuus	Asiakirjan yksilöiminen ”riittävän täsmällisesti”.	Tietopyyntö yksilöitävä ”riittävästi”.
Harkintavalta	Viranomaisella laaja harkintavalta. Salassapito perustui lakiin, ja vaitiolovelvollisuus saattoi perustua asian laatuun tai viranomaisen määräykseen.	Viranomaisen harkintavalta supistui. Kansalaisten ja viranomaisten yhtäläisyys ja yhdenvertaisuus sekä laava julkisuuden periaate.
Tiedottamisvelvollisuus	”Vastataan jos kysytään -periaate”.	Oikeus ja velvollisuus tukea tiedonsaantia sekä tiedottaa oma-aloitteisesti.
Avoimuus	Virkamies välikätenä kansalaisen ja hallinnon välissä.	Merkittävä osa viranomaisten asiakirjoista internetissä.
Tietojen antaminen	Ei kohtuutonta haittaa ja vaivaa viranomaiselle.	Viranomaisella palvelu- ja neuvontavelvollisuus. Velvollisuus antaa tieto asiakirjasta myös suullisesti.
Etukäteisjulkisuus	Valmisteluasiakirjat ei-julkisia vielä asian käsittelyn päättymisen jälkeen.	Valmisteluasiakirjat julkisia, kun päätös asiassa on tehty.

¹¹¹⁰ Hynninen 2000, 39–40.

¹¹¹¹ Laki viranomaisten toiminnan julkisuudesta 21.5.1999/621; Laki yleisten asiakirjain julkisuudesta 83/1951.

Tärkein seikka tiedotusvälineiden osalta uudessa laissa oli kenties etukäteisjulkisuuden laajeneminen. Vanhan lain mukaan valmisteluasiakirjat olivat ei-julkisia vielä asian käsittelyn päättymisenkin jälkeen, jolloin niistä sai tietoja vain viranomaisen luvalla.¹¹¹² Vuoden 1999 julkisuuslakia koskevissa perusteluissa sen sijaan todetaan, että ”kansalaisten vaikutusmahdollisuuksien kannalta olennaista on, että tietoja voidaan saada mahdollisimman varhaisessa vaiheessa ennen lopullisen päätöksen tekemistä”.¹¹¹³

Uudessa laissa myös viranomaisten harkintavaltaa on rajoitettu. Aiemmin salassapito perustui lakiin, mutta vaitiolovelvollisuus saattoi perustua asian laatuun tai viranomaisen määräykseen.¹¹¹⁴

Salassapitoa koskevat normit Julkisuuslain 6 ja 7 luvuissa ovat laajat ja tulkinnanvaraiset, minkä pelättiin tarkoittavan melkein minkä tahansa asian tai tiedon salaamisen jollakin perusteella. Tiedonhankinta on myös saattanut johtaa tilanteeseen, jossa toimittajia painostetaan jättämään kesken tiedon etsintä tai asiakirjapyyntö.¹¹¹⁵

Teknologinen kehitys laukkas julkisuuslainsäädännön uudistamisen edellä. Vaikka tiedonvälityksen teknologiat, kanavat ja ansaintalogiikat ovat periaatteessa lisänneet julkisuutta, on tiedon määrällinen kasvu saattanut rajoittaa tiedonvälityksen mahdollisuuksia supistaa salatun ja ei-julkisen tiedon piiriä. Toiselta puolen uusi julkisuuslaki ja kilpailu tiedosta on lisännyt asioiden, päätöksentekoprosessien ja valmistelun läpinäkyvyyttä. Julkisuuslainsäädännön kehitys ”todistaa”, että aina 1999 saakka korporaatiot olivat tiedonsaannissa etuoikeutetussa sisäpiirissä. Esimerkiksi journalistien keskuudessa samoihin aikoihin haluttiin loitontua poliitikoista: se ilmaistiin vaihtamalla toimittajayhdistyksen nimeä. ”Poliittiset” toimittajat muuttui ”politiikan” toimittajiksi.¹¹¹⁶

¹¹¹² Hynninen 2000, 40.

¹¹¹³ HE 30/1998, Hallituksen esitys Eduskunnalle laiksi viranomaisten toiminnan julkisuudesta ja siihen liittyviksi laeiksi.

¹¹¹⁴ Hynninen 2000, 40.

¹¹¹⁵ Kuutti 2011, 469,474–476,486.

¹¹¹⁶ Poliitiikan toimittajat ry, ”Haarukkapaloja yhdistyksen historiasta”. Yhdistyksen verkkosivut <<http://www.poliitikantoimittajat.fi/fi/historia/>> [luettu 7.1.2017]. Poliittiset toimittajat ry vaihtoi nimensä 1997 Poliitiikan toimittajat ry:ksi, millä haluttiin korostaa toimittajien ammattiosaamista ja erottua aikaisempaa selvemmin poliitikoista, ”poliittisista toimijoista”.

5.3. Korporatiivisen valmistelun sisäpiiri

Julkisen sektorin osuus bruttokansantuotteesta on kasvanut 35 prosentin osuudesta vuodelta 1975 lähes 60 prosentin osuuteen vuonna 2014.¹¹¹⁷ Luvut kuvaavat myös julkiseen päätöksentekoon liittyvän toiminnan taloudellista merkittävyyttä.

Komitealaitos käsitti vuosittain noin 150–470 komiteaa ja luku kasvoi vuodesta 1940 vuoteen 1978. Komiteoiden kokoonpanoissa etujärjestöjen rooli alkoi kasvaa siten, että pääsääntöisesti komiteoissa oli työmarkkina- ja maatalousjärjestöjen edustusta noin 60–70 prosenttia kaikista edustajista.¹¹¹⁸ Helander nostaa keskeiseksi lisäarvoksi vaikuttamiselle komitealaitoksen kautta ”kontaktipinnan” laajentumisen, mahdollisuuden vuorovaikutukseen erilaisten eliittien kesken, missä keskeistä on hallintoeliitin ja järjestöeliitin vuorovaikutuksen ja yhteistyön lisääntyminen. ”Parlamentaarisen järjestelmän rinnalle kehittynyt korporatiivinen tulopolitiikan osajärjestelmä on selväpiirteisesti heikentänyt parlamentaarisen järjestelmän ohjauksikykyä.”¹¹¹⁹

Jo autonomian ajalta alkaen valtion ns. komitealaitos on ollut merkittävä väline uudistusten ja lainsäädännön valmistelussa. Hyvinvointivaltion kiihkeimpänä rakentamisen aikana valmistelua varten asetettuja valtion komiteoita tai toimikuntia saattoi olla vuosittain toiminnassa sadasta kahteen sataan. Pysyvämmät neuvottelukunnat, jotka niinkään kuuluvat valtion komitealaitokseen, huolehtivat pysyvämmän valtionhallinnon sidosryhmäsuhteista. 1990-luvulla valtion komitealaitos menetti lähes kokonaan merkityksensä ministeriötason ad hoc -valmistelussa. Tilalle ovat tulleet ministeriöiden itsensä asettamat työryhmät ja selvityshenkilöt tai pitäytymisen normaaliin virkavalmisteluun. Syynä on ollut manageriaalisen tehokkuuden tavoittelun ohella se, että näin ministeriöiden ei tarvitse viedä hankkeidensa valmistelua koskevia suunnitelmia liian aikaisin valtioneuvoston yhteiseen käsittelyyn. Valmistelu on saattanut kehittyä tehokkaammaksi ja järjestelyiltään joustavammaksi, mutta samalla sen laatutaso tai ainakin eri tahojen mahdollisuus osallistua siihen on saattanut heikentyä.¹¹²⁰

Vuonna 1972 työskenteli 172 komiteaa, kun 1994 komiteoita oli enää 12 toiminnassa. Valmistelu siirtyi työryhmiin, joita 1972 oli 113 ja vuonna 1994 jo 380. Olennaista valmistelulle on kolmikantaisuuden kasvu. Valtiotalouden tarkastusvirasto¹¹²¹ tutki hallinnon valmistelua ja laati kehityk-

¹¹¹⁷ Tuomala 2009; Tilastokeskus: Julkisyhteisöjen kokonaismenot suhteessa bruttokansantuotteeseen 1975–2014.

¹¹¹⁸ Helander 1979, 56–58.

¹¹¹⁹ Helander 1979, 101–102.

¹¹²⁰ Temmes 2008.

¹¹²¹ K16/2002 vp, 12. Valtiontilintarkistajain kertomus vuodelta 2001.

sestä taulukon 1999–2001.¹¹²² Rakenteellinen ohjaava tekijä on ollut poliittisen valmistelun haltuunotto – askel askeleelta. Vähitellen työmarkkinaosapuolet synnyttivät neuvottelu- ja valmistelumekanismeja, joissa niiden kahdenväliseen neuvotteluun perustuen asioita valmisteltiin komiteoissa ja työryhmissä, jolloin niiden asettaminen tapahtui etupäässä valtioneuvoston toimesta. Vuosina 1997–2013 hallituksella on ollut käytettävissä vuosittain noin 300 erilaista työryhmää, joiden kokoonpanojen enemmistön muodostavat työmarkkinaosapuolet. Hallituksen poliittinen valmistelu on näiden valmisteluprosessien kautta otettu haltuun työmarkkinajärjestöille ja agraarilobbylle.

Helsingin Sanomat tutki vuonna 2013, keitä hallitus on kuunnellut asioidensa valmistelussa vuosina 1997–2013. HS pyysi Valtiokonttorilta listauksen niistä ihmisistä ja organisaatioista, jotka ovat osallistuneet ministeriöiden uudistushankkeisiin ja lainvalmistelutyöhön vuosien 1997–2013 välillä. Yksittäisiä osallistumisia työryhmäjäsennyden tai lausuntojen muodossa on lähes 140 000. Tästä aineistosta on irrotettu etujärjestöjen toimintaa kuvaava 14 000 nimen data.¹¹²³ HS:n selvityksen mukaan ministeriöissä edustettuina olleet yhteistyötahot voidaan luokitella seuraavasti:

– elinkeinoelämä	5 850
– palkansaajat	3 068
– maatalous	1 699
– lapset ja nuoret	333
– muut	2 824.

(Yhteensä 13 774; 77 prosenttia = elinkeinoelämä, palkansaajat ja maatalous)

Ministeriöiden työryhmien jäsenet ja lausuntojenannot jakautuvat 1997–2013 seuraavasti:

Työ- ja elinkeinoministeriö	2 052	128 (per vuosi)
Sisäasiainministeriö	1 717	107
Oikeusministeriö	1 640	102
Valtiovarainministeriö	1 640	102
Kauppa- ja teollisuusministeriö	1 530	96
Maa- ja metsätalousministeriö	1 474	92
Sosiaali- ja terveysministeriö	1 414	88
Opetus- ja kulttuuriministeriö	999	63
Ympäristöministeriö	806	50

Laskelmista voidaan päätellä, että etujärjestöt, erityisesti työmarkkinajärjestöt ja agraarilobby vaikuttavat aktiivisesti ministeriöiden ja samalla hallituksen poliittiseen valmisteluun. Niiden osuus kaikista kontakteista

¹¹²² Ks. liite 4, liitetaulukko 10: Valtionhallinnon komiteat ja työryhmät 1999–2001

¹¹²³ HS 12.5.2013. Selvitystyön on tehnyt HS:n toimittaja Tuomas Peltomäki.

on 77 prosenttia. Jos 16 vuoden tutkimusjaksolla (1997–2013) kontakteja on ollut 13 774, työmarkkinajärjestöjen ja agraarilobbyn edustajat ovat noin 15 vuoden jaksolla (= 180 kuukautta) olleet tekemisissä hallinnon kanssa jatkuvasti eli keskimäärin 60 kertaa kuukaudessa.

Lukuja tukee myöhempi akateeminen tutkimus. Anne Maria Hollin¹¹²⁴ aineistoa on jalostanut Vehka, joka päätyy palkansaajien ja elinkeinoelämän järjestöjen edustavan vähintään puolta kaikesta järjestöjen sidosryhmistä.¹¹²⁵ Vaikka Mika Vehkan mukaan pääsy ei ole sama asia kuin vaikutusvalta, on näiden kahden välillä havaittu usein olevan erittäin vahva yhteys.¹¹²⁶ Poliittisen prosessin valmisteluvaihetta voidaan lisäksi pitää erittäin hyvänä mahdollisuutena todella vaikuttaa poliittiseen päätöksentekoon. ”Palkansaaja- ja elinkeinoelämän järjestöillä esimerkiksi voidaan nähdä selvästi vahvempi kokonaisedustus niillä hallinnonaloilla, joilla käsitellään eniten näiden järjestöjen ”omia kysymyksiä”, kuten työhön, elinkeinoihin tai yrittämiseen liittyviä asioita.”¹¹²⁷ Tämä korostuu myös intressiryhmien osallistumisessa Suomessa EU-asioiden valmisteluun. Intressiryhmistä vahvimmin edustettuina ministeriöiden EU-jaostoissa ja yleisemmin EU-valmistelussa ovat sosiotaloudellisia intressejä edustavat suuret kattojärjestöt, joilla on myös perinteisesti ollut vahva ja vaikutusvaltainen asema kansallisen politiikan valmistelussa. Näiden intressiryhmien mukaanpääsy EU-valmisteluun perustuu keskeisesti niiden edustaman intressin kattavuuteen.¹¹²⁸

Poliittisen valmistelun keskeinen murroskohta on vuosi 1995, jolloin Paavo Lipposen hallituksen ohjelmassa mainitaan kolmikantainen valmistelu. Aikaisemminkin hallitusohjelmien laadinnassa konsultoitii sidosryhmiä ja niiden joukossa myös työmarkkinaosapuolia, mutta ohjelmat olivat ennen vuotta 1995 lyhyitä ohjelma- ja suuntajulistuksia.¹¹²⁹ Vuoden 1995 jälkeen työmarkkinajärjestöt ovat toimittaneet yhteiset tavoitteet hallitusohjelma-neuvotteluihin ja hallitusohjelmissa on mainittu se, että hallitus sitoutuu kolmikantaiseen valmisteluun.¹¹³⁰ Sen merkittävin ”sosiaalinen instituutio” on talousneuvosto, jonka merkitys kolmikantaisena talouspolitiikkaa koordinoivana ja konsultoivana elimenä korostui. Talousneuvostosta 1966 annettu asetus antaa sille väljän ja selkeän tehtävän: ”Neuvoston tulee tarkas-

¹¹²⁴ Holli 2012; ks. myös Puoskari 2002; Saari Milja 2012.

¹¹²⁵ Vehka 2015, 95.

¹¹²⁶ Bouwen 2002, 366; Bouwen 2004, 338.

¹¹²⁷ Vehka 2015, 2.

¹¹²⁸ Taskinen 2014, 110–126.

¹¹²⁹ Oikeusministeriö (28/2016), ”Poliittisen osallistumisen eriytyminen. Eduskuntavaalitutkimus 2015”. Hallitusohjelmien pituus on kasvanut 2700 sanasta (1991 Esko Ahon hallitus) 27 600 sanaan (2011 Jyrki Kataisen hallitus. Juha Sipilän 2015 hallituksen ohjelmassa on 10 600 sanaa.

¹¹³⁰ Pääministeri Paavo Lipposen hallituksen ohjelma 13.4.1995. Valtioneuvoston verkkosivut, WWW-dokumentti <<http://valtioneuvosto.fi/tietoa/historiaa/hallitusohjelmat>> [noudettu 31.5.2015]; Paavo Lipposen haastattelu 27.3.2013.

tella maan taloutta ja lähinnä sen pitkän ajan kehitysmahdollisuuksia sekä sitä, miten voitaisiin saavuttaa mahdollisimman nopea ja tasainen taloudellinen kasvu korkean työllisyyden, vakaan hintatason ja tyydyttävän maksutaseen tasapainon olosuhteissa. Neuvoston tehtävänä on myös tarkastella maan tuotantovarojen tehokasta hyväksikäyttöä edistävää talouspolitiikkaa.”¹¹³¹

Käytännössä se on kolmikantaan kuuluvien järjestöjen ja valtiovaltaa edustavien päättäjien ja virkamiesten säännöllinen yhteydenpitofoorumi, jonka ohjelmoiduissa kokouksissa on mahdollisuus olla jatkuvasti yhteydessä pääministerin johdolla tapahtuvaan politiikan valmisteluun. Kysymyksessä on sosiaalista pääomaa luova prosessi: ”Samalla yhteneväisen tilannekuva- ja ennakointitiedon merkitys korostuu. Tällainen yhteydenpito voi sinällään ylläpitää ja kasvattaa ns. sosiaalista pääomaa ja luottamusta, joiden merkitykseen kilpailukyvyille ja talouskasvulle on viimeaikaisessa tutkimuksessa kiinnitetty runsaasti huomiota.”¹¹³²

Talousneuvostolla on ollut johtava keskustelufoorumin rooli erityisesti kolmella tärkeällä poliittisen päätöksenteon alueella:

- Suomen talouden integroimisessa osaksi Euroopan unionia ja globaalia taloutta,
- tulopolitiikassa ja
- irtautumisessa 1990-luvun alun lamasta.”¹¹³³

¹¹³¹ Asetus talousneuvostosta 19/1966, annettu 14.1.1966, voimaan 24.1.1966.

¹¹³² Sinko 2010, 214.

¹¹³³ Valtioneuvoston kanslia (1/2010), ”Talousneuvosto uudessa talouspoliittisessa ympäristössä. Talousneuvoston toiminnan arviointihankkeen loppuraportti”, 21–22. 1) ”Talousneuvoston vuonna 1971 perustetulla integraatiojaostolla, sen julkaisemalla raportilla ja talousneuvostossa käydyllä keskustelulla oli keskeinen merkitys, kun Suomi valmistautui vuoden 1973 vapaakauppasopimukseen.” 2) ”Keskitettyä tulopolitiikkaa toteutettiin Suomessa vuodesta 1968 aina vuoteen 2007 asti. Tulopolitiikkaa koskevat keskustelut talousneuvostossa vuodesta 1964 eteenpäin vaikuttivat osaltaan ensimmäisten tulopolitiittisten kokonaisratkaisujen mahdollistaman ilmapiirin syntymiseen, ja vuosia 1969 ja 1970 koskeneiden ns. Liinamaa-sopimuksien solmimiseen. Talousneuvosto ei kuitenkaan silloinkaan ollut osapuoli tulo- ja työmarkkinapolitiikassa. Tulopolitiittiset ja työvoimaan liittyvät kysymykset ovat muodostaneet ainoastaan yhden, joskin tärkeän aihealueen hallituksen ja eri etujärjestöjen välisessä vuoropuhelussa. Talousneuvosto tarjoaa työmarkkinaosapuolten johtajille yhdessä muiden etujärjestöjen edustajien kanssa säännöllisen ja vakiintuneen tapaamispaikan, missä he pystyvät laaja-alaisesti keskustelemaan talouspolitiikasta ja tulevista haasteista sekä vaihtamaan järjestelmällisesti informaatiota hallituksen kanssa. Talousneuvostossa käydyt keskustelut auttavat yhteisen tietopohjan ja talouspoliittisen tilannekuvan luomisessa. Ne ovat siten todennäköisesti vaikuttaneet myönteisesti työmarkkinaosapuolten väliseen keskusteluilmapiiriin muillakin foorumeilla.” 3) Talousneuvoston rooli julkisen talouden velkaantumisen katkaisemiseksi laman alussa oli myös merkittävä. Muun muassa aloitteen ns. Sailaksen listan laatimiselle valtioneuvoston tasapainottamistoimenpiteistä tekivät talousneuvostossa yksittäiset jäsenet. Operaatiivisen päätöksenteon ja toiminnan kannalta laman aikana talousneuvostossa käydyillä keskusteluilla sen sijaan oli vain pienehkö merkitys. Kuitenkin säännöllisenä tapaamis- ja informaatiovaihtopaikkana toimiva neuvosto saattoi merkittävästikin tukea laaja-alaista yhteisen tilannekuvan syntymistä ja kriisitietoisuuden leviämistä eri talouden toimijoiden piirissä.”

Pekka Singon mukaan Talousneuvosto voi tarjota hallitukselle arvokkaan mahdollisuuden ”sparrata” aiottuja politiikkalinjauksia ja arvioida tulevan politiikan vaikuttavuutta. Tätä mahdollisuutta hallituksen voidaan katsoa myös säännöllisesti hyödyntäneen. Edellä kuvatussa ”sparraus”-toiminnossa aloitteentekijä on hallitus ja etujärjestöille jää melko passiivinen rooli kertoa, miten aiottuun politiikkaan niiden edustamilla tahoilla reagoidaan. Käytännössä etujärjestöille kuitenkin tarjoutuu samalla tilaisuus vaikuttaa politiikan muotoutumiseen eli niin sanotusti lobata hallitusta. Mikäli hallitus ei avoimesti (parlamentarismiin vedoten tai muista syistä) ole halukas ottamaan vastaan neuvoja, lobbaus voi olla epäsuoraa. Edelleen Singon mukaan voidaan katsoa, että koska lobbaus- eli eri intressitahojen pyrkimystä vaikuttaa talouspolitiikkaan tapahtuu joka tapauksessa (ja kaikissa maissa), voi olla monessa suhteessa parempi, että tällaiselle vaikuttamiselle tarjotaan *institutionaaliset ja kontrolloidut puitteet*. Talousneuvoston nykyinen ministeripainotteinen kokoonpano tarjoaa lobbaukselle hyvät edellytykset, koska mm. kaikki hallituspuolueet ovat siellä edustettuina. Se, että neuvostossa ovat läsnä myös muut asianosaiset ja asiaa tuntevat tahot, vahvistaa osaltaan päätöksentekijöille välitettävän tiedon kontrollia. Sinko laskee vahvuudeksi myös sen, että kaikki potentiaalisesti lobattavat tahot eli eri hallitusryhmät ja talousasioista vastaavat ministerit saavat käsillä olevasta asiasta yhdenmukaisen kuvauksen.¹¹³⁴

Talousneuvoston arviointiraportti korostaa sekä muodollista että epämuodollista vuorovaikutusta hallituksen edustajien ja etujärjestöjen välillä jo asioiden valmisteluvaiheissa sekä muun, nimenomaan epävirallisen, yhteydenpidon intensiteettiä. Hallituksen johto tapaa ”säännöllisesti työnantajien ja työntekijäjärjestöjen johtoa eli ns. työmarkkinaseitsikköä”.¹¹³⁵ Lisäksi selvitys korostaa, että työmarkkinaosapuolten myötävaikutuksella on vielä toiminnassa Tutkimus- ja innovaationeuvosto sekä Työ-, koulutus- ja elinkeinoasiainneuvosto.

Epämuodollisuus on arviointiraportissa olennaista, mitä avataan seuraavassa. SAK:n päälobbarin tittelin sai Helsingin Sanomilta Eero Heinäluoma, joka avaa työryhmä- ja komiteatyöskentelyn merkitystä. ”Sulla voi olla vaikka 15 muistiota, mutta se ei ole mitään, ellet saa asiaa julkisuuteen”. Hän vierastaa lobbarin nimeä. ”Sillä on Suomessa kielteinen kaiku. Me puhumme yhteiskuntavaikuttajasta. 1940-luvulla toimitsija oli titteliltään järjestäjä. Jos saisin valita, se olisi kaikkein paras.” Lobbarin työ on keskustelua ja kuuntelua. ”Valtaosa informaatiosta täytyy hankkia ihmisiltä suoraan, se ei ole aina paperilla. Monet tahot, esimerkiksi

¹¹³⁴ Sinko 2010, 215–216.

¹¹³⁵ Valtioneuvoston kanslia (1/2010), 27.

Suomen Pankki, myös haluavat pitää SAK:n ajan tasalla. Pitää osata ennakoida ja tarjota asiaan myös ratkaisu”, hän sanoo.¹¹³⁶

Jaatinen pitää seuraavia seikkoja ”demokraattisen lobbauksen” kriteereinä: (1) sille on ominaista tiedonvaihto, mitä edesauttaa hyvät suhteet ja hyvä maine; (2) ei vaikuteta epälegitiimeillä valtasuhteilla (esim. hiljennetään jokin taho tai vääristellään julkinen kuva); (3) erilaisia näkemyksiä ja mielipiteitä suvaitaan (moniarvoisuus); (4) päätöksentekojärjestelmä on avoin myös muille; (5) päätöksenteko voidaan alistaa ulkopuoliselle valvonnalle (esim. argumentit voidaan julkistaa).¹¹³⁷

Tietoa on myös osattava jakaa. Tiedon kätkeminen ja jakaminen on osa poliittista vallankäyttöä ja vaikuttamista. Salassa pidettävän tiedon tärkeä ominaisuus onkin juuri siinä, että tiedolla on eräänlainen ”parasta ennen” -ominaisuus ja sitten ”vanhentumis” -ominaisuus. Mitä arkaluonteisempi asia on, sitä pidempi on vanhenemisaika. Puolueilla on ollut liike-elämän poliittisessa vaikuttamisessa tärkeä rooli toimia luottamuksellisena kanavana ja informaatioväylänä. Poliittikan huippunimet ovat avainasemassa liike-elämän informaatiovirrassa.

Ottaen huomioon edellä taustoitettut kohokohdat on Ruotsalainen kansanpuolue, Rkp, ollut kenties tärkein puolue, joka on kuljettanut tietoa Valtioneuvoston Linnasta Etelärantaan ja erityisesti metsäteollisuuden kabinetteihin. Rkp:n läheisiä yhteyksiä liike-elämän poliittisiin tavoitteisiin taustoittaa Pär Stenbäck.¹¹³⁸ Suomenruotsalaiset ministerit ovat olleet useimpien hallituskokoonpanojen vakiokalustoa: 30.11.1975 alkaen Rkp:n ministerit ovat olleet kaikissa hallituskokoonpanoissa, mikä jakso päättyi 29.5.2015, kun muodostettiin Perussuomalaisen puolueen tuella Juha Sipilän hallitus.¹¹³⁹

Keskustapuolue/Suomen Keskusta oli tärkeä yhteyskanava Etelärannan ja Valtioneuvoston Linnan välillä, mutta vielä tärkeämpi oli puolueen yhteys Tamminiemeen ja Presidentin Linnaan Mariankadulle 1956–1981.¹¹⁴⁰ Tulopolitiikan kauden alkaessa sosialidemokraattien ja Etelärannan välille syntyi strateginen yhteys, sosiaalialogi, jolla oli suuri poliittinen merkitys.¹¹⁴¹ Tämän yhteyden varaan rakennettiin Suomessa 1968 alkaen kaikki suuret poliittiset linjaukset ja erityisesti kaikki liike-elämän kannalta tärkeät linjaukset kuten EU-jäsenyyssratkaisu ja EMU-jäsenyys. Yhteistyön strateginen merkitys jatkui aina vuoden 2003 alkuun saakka.

¹¹³⁶ HS 5.12.1997.

¹¹³⁷ Jaatinen 1999. Vrt. Valtion virkamiesettinen toimikunta (3/2014), 42.

¹¹³⁸ Stenbäck 2009, 86–93; Vrt. myös Linden 2016, 124–126, 141–148.

¹¹³⁹ Suomen hallitukset aikajärjestyksessä. Valtioneuvoston verkkosivut <<http://valtioneuvosto.fi/tietoa/historiaa/hallitukset-ja-ministerit/raportti/-/r/v2>> [luettu 14.4.2017]

¹¹⁴⁰ Suomi 1992; Suomi 1998; Skurnik 2005; Keränen 2010; Tarkka 2006.

¹¹⁴¹ Sorsa 2003; Suomi 1998; Lipponen 2009; Lipponen 2014; Outinen 2015.

Sen jälkeen yhteys on ohentunut. Sitä on korvannut toisaalta Keskusta, mutta erityisesti Kokoomus. Sen yhteys Etelärantaan oli vuosina 1968–1995 saakka olennaisesti ohuempi ja vähemmän strateginen kuin SDP:n ja Keskustan. Holkerin hallituksella 1987–1991 oli huono kommunikatio Etelärannan kanssa.¹¹⁴² Kokoomuksesta oli kehitymässä keskiluokan ääniä tavoitteleva työväenpuolue, joka kilpaili toimihenkilöiden, muiden palkansaajien ja yhä toisaalta kasvavan yksityrittäjäväestön äänistä.¹¹⁴³

5.4. Korporaatioiden voimavarat

Työmarkkinajärjestöillä on ylivoimaisia resursseja muihin eturyhmiin verrattuna vaikuttaa poliittisten päätösten valmisteluun.

Yritysten edunvalvontajärjestöt

Tässä on tarkasteltu Etelärannan järjestöjä, yrittäjäjärjestöjä, kauppakamarilaitosta ja agraarilobbyn pääjärjestöä MTK:ta. Kaupan, palveluiden, teollisuuden ja työnantajien toiminnan volyymin saa yleiskuvan 20 vuoden jaksolta liitteessä olevasta taulukosta¹¹⁴⁴, joka osoittaa, että jäsenmaksutulot ja järjestöjen voimavarat ovat laskeneet. 274 miljoonasta eurosta noin 120 miljoonaan euroon. Yritysten edunvalvonta on laajentunut kansainvälisemmäksi, jolloin niiden kustannukset eivät näy EKYhteisön luvuissa. Lisäksi yritysten oma edunvalvontatyö erityisesti suurissa yrityksissä on kasvanut. Kertynyttä omaisuutta on säätiöity (esimerkiksi Teollisuuden ja Työnantajain säätiö 137 miljoonaa euroa, Teknologiateollisuuden 100-vuotisjuhlasäätiö 116 miljoonaa euroa).¹¹⁴⁵

Suomen Yrittäjien tulokertymät vuositasolla ovat suuresta jäsenmäärästä huolimatta vain 7 miljoonaa euroa vuonna 2010. Yrittäjäjärjestön taseen arvo vuonna 2010 oli 7 miljoonaa euroa, josta taseen oman pääoman osuus oli 4 miljoonaa euroa.¹¹⁴⁶ Eräs yksityiskohta on pantava merkille EU-jäsenyyskautta edeltävältä ajalta: EVA tuki SY:n edeltäjää Suo-

¹¹⁴² Koroma 2015a, 271–285; Laatuinen & Nieminen 2017, 87–96.

¹¹⁴³ Jokinen Jyrki 2011, 245; Koivisto Jukka 2006.

¹¹⁴⁴ Ks. liite 4, liitetaulukko 11: Työnantajayhteisön (Eteläranta) jäsenmaksutulot 1990–2010, 1000 euroa 2013 rahassa. Taulukon luvut on kerännyt EK:n toimisto (Hannu Rautiainen ja Päivi Laakkonen). Lukujen analysointi noin 50 liiton tilinpäätöksistä, jotka kaikki eivät ole saatavissa, on mahdotonta. Taulukko on suuntaa antava.

¹¹⁴⁵ Hannu Rautiaisen haastattelu 30.10.2013 ja 7.3.2014; Elinkeinoelämän keskusliiton, Teknologiateollisuuden 100-vuotisäätiön ja Teollisuuden ja Työnantajain Keskusliiton tilinpäätökset vuodelta 2016, tekijän hallussa. EK:n oma pääoma oli 60 ja Teknologiateollisuuden 252 miljoonaa euroa.

¹¹⁴⁶ Suomen Yrittäjät; Johtaja Teemu Turusen sähköposti tekijälle 23.6.2014 ja 24.6.2014.

men Yrittäjäjärjestöjen Keskusliittoa (SYKL) taloudellisesti.¹¹⁴⁷ SY:n keskusjärjestön osuus yrittäjäjärjestön kokonaistuloista on noin 25 prosenttia. Tällöin yrittäjäjärjestöjen kokonaistulot olisivat vuoden 2010 osalta noin 28 miljoonaa euroa.

Lakkotilannetta ajatellen Suomen Työntajain Keskusliiton taloudellinen asema oli heikko: 1970-luvulla päätettiin perustaa erillinen puskurirahasto, jonka pääomaksi tuli 3 milj. markkaa. Rahaston merkitys oli lähinnä periaatteellinen, mutta sen pääoma kasvoi, koska sitä käytettiin vähän. 1980-luvun alussa perustettiin Pohjoismaisten työnantajaliittojen yhteinen lakkovakuutusyhtiö, jonka toiminta alkoi vuonna 1985 Luxemburgissa.¹¹⁴⁸

Kauppakamarilaitoksen tulokertymä on vuositasolla (2010) noin 20 miljoonaa euroa käsittäen alueelliset kauppakamarit ja keskuskauppakamarin. Keskuskauppakamarin vuositulot ovat 4,5 miljoonaa euroa. Keskuskauppakamarin taseen arvo on 8,6 miljoonaa, josta oman pääoman osuus on 6,7 miljoonaa euroa.¹¹⁴⁹

Maa- ja metsätaloustuottajain toiminta on kahta edellistä laajempaa. Sekä yrittäjät että maanviljelijät voivat tehdä verotuksessa vähennyksen maksetusta jäsenmaksusta verotettavasta tulosta, mutta kokonaisuudesta niiden osuus on pieni, noin 5 prosenttia kaikkien jäsenmaksuvähennysten kokonaismäärästä vuonna 2013, eikä se ole koskaan aikaisemmin käytävissä olevista tilastoista ollut korkeampi.¹¹⁵⁰ MTK:n ilmoittama jäsenmaksutulo vuonna 2010 on ollut 7,1 miljoonaa euroa ja taseen oma pääoma 107 miljoonaa euroa. Vaikka MTK:n jäsenmäärä on laskenut, liiton tase on vahvistunut. EK:n jäsenliittojen ja taustalla olevien säätiöiden taseet ovat suurempia kuin MTK:n tase¹¹⁵¹.

Edellä olevasta päätellään, että EK-yhteisön, kauppakamarilaitoksen, yrittäjäjärjestöjen ja MTK:n tuottajayhdistysten ja liittojen yhteenlaskettu tulokertymä oli noin 174 miljoonaa euroa vuonna 2010.

¹¹⁴⁷ EVA:n tilinpäätökset 1980–1995, KA.

¹¹⁴⁸ Liukkonen Jukka 3.10.2003, "Suomen Työntajain Keskusliitto STK 1907–1992", 7. Suomen Elinkeinoelämän keskusarkiston WWW-dokumentti. <elma.elka.fi/ArkHistory/SO02.DOC> [noudettu 5.4.2015].

¹¹⁴⁹ Keskuskauppakamari; Johtaja Mika Heikkilän sähköposti tekijälle 12.1.2016. "Keskuskauppakamari ei siis nimestään huolimatta tee yhteenvetoa, saati konsernitilinpäätöstä 19 + 1 taloudellisesti itsenäisen toimijan tilinpäätöksistä."

¹¹⁵⁰ Riitta Ijaksen sähköpostit tekijälle 26.2.2015 ja 3.3.2015: "TYÖMARKKINAJÄRJESTÖJEN JÄSENMAKSUT JA NIIDEN VÄHENNYSKELPOISUUS".

¹¹⁵¹ Ks. liite 4, liitetäulukko 12: MTK:n tunnuslukuja 1985–2010, euroissa vuoden 2013 rahassa.

Palkansaajajärjestöt

Tähän tutkimukseen tutkittiin palkansaajajärjestöjen yleisen tulonmuodostusta ja varallisuuden kehitystä vuosilta 1990, 2000 ja 2010 lähteaineistona järjestöjen tilinpäätöstiedot. Pyrittiin selvittämään, miten palkansaajajärjestöjen voimavarat ovat kehittyneet ja kuinka suuri on henkilöstön integroiminen korporaatioiden yhteistyöhön.

Tutkimusresurssien takia tarkastelu rajattiin vain 30:een vuonna 2014 jäsenmäärältään suurimpaan järjestöön.¹¹⁵² Tarkasteluun sisällytettiin kolmen keskusjärjestön jäsenjärjestöjä: 10 Akavan, 11 SAK:n ja 6 STTK:n jäsenliittoa sekä keskusjärjestöt. Ensisijaisina tietolähteinä käytettiin julkisia arkistoja sekä järjestöjen sähköisiä julkaisuja. Puuttuvia tietoja tiedusteltiin suoraan järjestöiltä. Asiakirjoista saadut tiedot ovat peräisin joko liittojen postitse tai sähköisesti toimittamista asiakirjoista tai vierailusta liittoon ja asiakirjojen tutkimisesta. Selvitysprosessi toteutettiin kevään 2014 ja kevään 2015 välisenä aikana.

Suomalaisilla järjestöillä ei ole ollut velvollisuutta toimittaa tilinpäätöksiään patentti- ja rekisterihallituksen ylläpitämään rekisteriin yritysten tavoin. Siksi ammattiliittojen tilinpäätöksiä pyydettiin suoraan järjestöiltä. Selvitystyön aineistoa kerätessä kävi ilmi, että kaikki ammattiliitot eivät halua antaa tietojaan tutkijoille.¹¹⁵³ Suurten yhdistysten on toimitettava vuoden 2016 tilinpäätöksistä alkaen kirjanpitolain uudistuksen jälkeen patentti- ja rekisterihallitukseen.¹¹⁵⁴

Tutkituista kolmestakymmenestä järjestöstä yhteensä 13 kieltäytyi toimittamasta tai jätti toimittamatta pyydetty tiedot. Kolme kieltäytynyttä järjestöä (Auto- ja Kuljetusalan Työntekijäliitto AKT, Suomen lähi- ja perushoitajaliitto SuPer sekä Akavan Erityisalat) jättivät joko perustelematta vastauksensa tai vetosivat vakiintuneisiin toimintatapoihin.¹¹⁵⁵ Kymmenen tiedot toimittamatta jättänyttä järjestöä (JHL, Paperiliitto, Puu- ja

¹¹⁵² Vuoden 2015 alussa kolmen palkansaajakeskusjärjestön takana oli yhteensä 75 ammattiliittoa. Liite 3 listaa kaikki järjestöt sekä niiden jäsenmäärät.

¹¹⁵³ Elinkeinoelämän keskusarkistossa on tilinpäätöksiä saatavilla, mutta ei 2000-luvulta. "EK:n tilinpäätös ei ole julkinen." Viestintäpäällikkö Helvi Kaijomaan sähköpostiviesti tekijälle 8.1.2016.

¹¹⁵⁴ PRH:n tiedote 7.12.2016. Liikevaihto yli 12 miljoona euroa, tase 6 miljoonaa, vähintään 50 työntekijää.

¹¹⁵⁵ Blom Anders, "Isommasta asiasta". Stipendi- blogi 13.10.2014. Liikesivistysrahaston verkkosivut. <<http://www.lsr.fi/stipendiblogi/2014/10/13/isommasta-asiasta/>> [luettu 29.12.2015]: "Kyse on kuitenkin paljon isommasta asiasta, joten annamme vain ne tiedot jotka ovat muillakin järjestöillä saatavissa mistä vaan. Eli jäsenmäärämme on noin 86.000 ja jäsenmaksu palkasta on 1.2%. "Näin minulle vastasi Superliiton puheenjohtaja Silja Paavola 18.8. 2014. Edes ohjaajani Turun yliopiston professori Timo Soikkasen erillinen kirje ei muuttanut superliiton puheenjohtajan vastausta." AKT (Auto- ja Kuljetusalojen työntekijäliitto, Kati Wallin), Ammattiliitto Pardia (Anne Puolakka) Akavan erityisalat (Kimmo Joutsu) kieltäytyivät luovuttamasta tietoja.

erityisalojen liitto, Ammattiliitto Pro, Erityisalojen Toimihenkilöliitto ERTO, Julkis- ja yksityisalojen toimihenkilöliitto JYTY, Palkansaajajärjestö Pardia, Talentia sekä Tradenomiliitto TRAL) eivät reagoineet aineistopyyntöihin, vetosivat esimerkiksi kiireeseen tai jättivät sovitun vastaisesti tiedot toimittamatta. Kahdeksan järjestöä (SAK, Teollisuusalojen ammattiliitto TEAM, Rakennusliitto, STTK, AKAVA, Insinööriiliitto UIL, Suomen Myyntimiesten Keskusjärjestö SMKJ sekä Tekniikan Akateemiset TEK) toimitti pyydettyjä talouslukuja suoraan, ilman asiakirjalähdettä. Lisäksi yhdeksän järjestöä toimitti tietoja sisältäneitä asiakirjoja (Metallityöväen liitto, Hotelli ja ravintolahenkilökunnan liitto, PAM, Posti- ja logistiikka-alan unioni PAU, Suomen Elintarviketyöläisten liitto SEL, Sähköalojen liitto, Opetusalan ammattijärjestö OAJ, Suomen Ekonomiliitto SEFE, Suomen lakimiesliitto, Suomen Lääkäriliitto).

Ammattiliittojen jäsenmaksujen vähennykset verotuksessa ovat kasvaneet palkkasumman myötä vuoden 1985 tasosta 199 miljoonasta eurosta 624 miljoonaan euroon vuonna 2013.¹¹⁵⁶ Vähennyksen tehneitä oli 2013 kaikkiaan 1 986 588 henkilöä. Kerättyjen asiakirjalähteiden perusteella näyttää siltä, että palkansaajajärjestöjen tapa ilmoittaa taloustietoja on muuttunut: 1990-luvun alkupuolen asiakirjoissa taloustietoja ei pääsääntöisesti käsitellä. Sen sijaan 2000-luvun puolella ne liitot, jotka julkaisevat taloustietojaan esimerkiksi toimintakertomuksissa, julkaisevat yksityiskohtaisesti niin tulos- kuin tasetietoja. Tämä pätee vain niihin järjestöihin, jotka julkaisevat taloustietoja.

Ammattiliiton suojeleminen suhtautumisen aineistonkeruuseen ei välttämättä johtanut kaivattujen tietojen löytymiseen. Saadut asiakirjat eivät lopulta sisältäneet kaivattuja taloustietoja, vaan vain toimintakertomuksen ilman tilinpäätöstä. Liitetaulukko (Palkansaajajärjestöjen tilinpäätösaineistot)¹¹⁵⁷ listaa tarkasteluun sisällytetyt järjestöt keskusjärjestöittäin.

Palkansaajajärjestöistä saadut vajaatkin taloustiedot osoittavat, että niille on kertynyt huomattavaa varallisuutta. Vuosien 1990–2010 aikana tutkittavien järjestöjen, jotka toimittivat taloustietonsa tai joiden taloustiedot olivat selvitettävissä¹¹⁵⁸, varallisuus eli taseen loppusumma on yli kaksinkertaistunut 377,4 miljoonasta eurosta 796,8 miljoonaan euroon. Otanta vastaa vuoden 2015 jäsenmäärässä 898 293 ammattiliiton jäsentä

¹¹⁵⁶ Lähde: Verohallinto. Tiedot tekijälle toimitti ylitarkastaja Riitta Ijäs. Riitta Ijäksen sähköpostit tekijälle 26.2.2015 ja 3.3.2015; Ks. liite 4, liitetaulukko 13: Ammattiliittojen jäsenmaksujen vähennykset verotuksessa.

¹¹⁵⁷ Ks. liite 4, liitetaulukko 14: Palkansaajajärjestöjen tilinpäätösaineistot.

¹¹⁵⁸ 10 palkansaajajärjestöä PAM, Rakennusliitto, Metallityöväen liitto, SEL Suomen Elintarviketyöläiset, Sähköalojen ammattiliitto, OAJ Opetusala, UIL Insinöörit, TEK Tekniikan akateemiset, SEFE Ekonomiliitto ja Suomen Lääkäriliitto sekä kaksi palkansaajakeskusjärjestöä SAK ja STTK; Ks. liite 4, liitetaulukko 15: Palkansaajien keskusjärjestöjen ja 15 ammattiliiton taseiden loppusummat sekä tuotot vuosilta 1990, 2000 ja 2010.

2 204 905 jäsenestä eli noin 40 prosenttia kaikkien palkansaajajärjestöjen kokonaismäärästä.¹¹⁵⁹

Tällä perusteella voidaan arvioida palkansaajajärjestöjen varallisuuden kasvaneen vuodesta 1990 vuoteen 2010 noin 900 miljoonasta eurosta vähintään kahteen miljardiin euroon. Samalla aikavälillä voidaan arvioida palkansaajajärjestöjen bruttotulojen kasvaneen noin 490 miljoonasta eurosta 670 miljoonaan euroon.¹¹⁶⁰ Järjestöjen tulonmuodostus perustuu pääasiassa jäsenmaksuihin, jotka ovat verovähennyskelpoisia.

Lukuja voi verrata Verohallinnon tilastoon työmarkkinayhdistysten jäsenmaksutuloista, jotka ovat vähennyskelpoisia. Sen mukaan ammattiyhdistysten verovähennyksen kokonaiskertymä kasvoi vuodesta 1985 vuoteen 2013 noin 198 miljoonasta eurosta 624 miljoonaan euroon. Vähennyksen tekijöiden määrä kasvoi samana ajankohtana 432 059 verovelvollisella. Ammattiliittojen jäsenmäärä on kuitenkin vuoden 2005 jälkeen kääntynyt laskuun ja yksi selittävä tekijä on ollut ammattiliitoista riippumattoman Yleisen Työttömyyskassan (YTK) jäsenmäärän kehitys. Vuonna 2010 noin 16 prosenttia työmarkkinajärjestöjen jäsenmaksuvähennyistä verotuksessa hyödyntävästä palkansaajasta ei kuulu ammattiliittoon.¹¹⁶¹ Siitä huolimatta ammattiliittojen legitimitetti on poikkeuksellisen vahva verrattuna muihin OECD-maihin.

Tammikuussa 2018 Ilta-Sanomat uutisoi ammattiliittojen keskusjärjestöjen ilmoittaneen pienempiä jäsenmääriä Euroopan Ammatilliselle Yhteistyöjärjestölle kuin mitä järjestöjen jäsenmääräksi on ilmoitettu Suomessa. Jäsenmäärät ovat maksuperusteita, missä suomalaisliitot ovat halunneet ilmaista vain ”työssäkäyvät” jäsenet erotuksena ”edunvalvonnan piirissä” olevista jäsenistä ja siten maksaa pienempiä maksuja Brysseliin. Lehden mukaan – minkä liittojen johtajat ilmoittivat – SAK:lla oli työssäkäyviä jäseniä 627 000, STTK:lla 335 000 ja Akavalla 428 000, kun taas edunvalvonnan piirissä SAK:lla oli 985 000, STTK:lla 520 000 ja Akavalla 613 000 jäsentä.¹¹⁶²

Kansainvälisessä vertailussa Ruotsi ja Itävalta ovat myös korporatiivisia järjestelmiä, joiden ammatilliset järjestäytymisasteet poikkeavat toisistaan merkittävästi – ja myös Suomen tasosta. Kun Suomessa ja Ruotsissa yli 75 prosenttia palkansaajista kuuluu ammattiliittoihin ja työttö-

¹¹⁵⁹ Otanta edustaa vain SAK:n (6) ja Akavan alaisia liittoja.

¹¹⁶⁰ Huomioitakoon myös aineistonkerääjän subjektiivinen havainto, että järjestöjen Oman pääoman osuus taseesta on korkea, pääsääntöisesti yli 50 % ja joidenkin järjestöjen kohdalla jopa yli 90 %.

¹¹⁶¹ Verohallinto; Yleinen työttömyyskassa (YTK), verkkosivut <www.ytk.fi> [luettu 9.1.2016]. YTK:n jäsenmäärää koskeva luku on vuodelta 2011; Ks. liite 4, liitetaulukko 16: Ammattiliittojen työttömyyskassojen ja Yleisen työttömyyskassan jäsenvertailu; Liitetaulukossa 17 (liite 4) on ammattiliittojen jäsenmäärät niiden omien ilmoitusten perusteella.

¹¹⁶² Ilta-Sanomat 9.1.2018.

myyskassoihin, Itävallassa luku on 30 prosenttia.¹¹⁶³ Liitetaulukossa ”Ruotsin ja Itävallan palkansaajajärjestöjen jäsenmaksut”¹¹⁶⁴ on vertailtu Ruotsin ja Itävallan palkansaajien järjestöjen jäsenmaksuja ja järjestäytymisastetta. Ruotsissa ammattiliittojen jäsenmaksujen vähennyskelpoisuus verotuksessa lakkautettiin vuonna 2006, mikä aiheutti noin neljännesmiljoonan jäsenen poistuman ammattiliitoista, mutta osa on palannut takaisin.¹¹⁶⁵ Liittyessään ammattiliittoon ruotsalainen palkansaaja liittyi aikaisemmin automaattisesti myös Sosialidemokraattisen työväenpuolueen jäseneksi, ellei hän nimenomaisesti kieltäytynyt sen jäsenyydestä.¹¹⁶⁶

Ruotsissa korporatiivinen kehitys onkin ollut laskusuunnassa. Hedlund korostaa Ruotsin kehittyneen suuntaan, missä työmarkkinajärjestöjen rinnalle on tullut paljon muuta lobbausta, jota harjoittavat yritykset, erilaiset eturyhmät ja ajatuspajat.¹¹⁶⁷ Itävallassa työmarkkinajärjestöillä on ollut perustavaa laatua oleva rooli ”sosiaalikumppanuudessa”, jota kaksipuoluejärjestelmän (sosialidemokraatit, SPÖ, kansanpuolue, ÖVP) organisointi sen sisällä on täydentänyt. Vuonna 2006 hallituskoalitio ÖVP ja SPÖ muuttivat federaation perustuslakia sisällyttämällä ”sosiaalikumppanuuden” perustuslailliseksi toimintatavaksi. Näin ollen korporatismi Itävallassa sai perustuslaillisen vahvistuksen, minkä rinnalle syntyi uusi yksityinen lobbaustoimiala 2000-luvun alusta lukien. Uusi lobbausta säätelevä lainsäädäntö astui voimaan 2013.¹¹⁶⁸ Ruotsin palkansaajien jäsenmaksuihin sisältyy työttömyysvakuutusmaksu.¹¹⁶⁹

Järjestöjen tilinpäätöstietoja koskeva selvitys antaa aiheutta muutamaaan päätelmään.

Ensinnäkin tilinpäätöstietoja oli yleisesti ottaen vaikea saada ennen vuotta 2017. Työnantajajärjestöjen tilinpäätökset eivät olleet helposti saatavissa. Joidenkin palkansaajajärjestöjen tilinpäätöksiä oli suorastaan mahdotonta saada nähtäväksi. Ne eivät ole tarjolla edes ammattiliittojen jäsenille. Useat merkittävät ammattiliitot kieltäytyvät luovuttamasta tilinpäätöstietoja, vaikka niiden jäsenmaksutulot ovat verovähennyskelpoisia ja siten verrattavissa verohallinnon tiedoista saatavaan yleiskuvaan. Elinkeinoelämän keskusliitto ei antanut tilinpäätöksiään, vaikka auttoi kokonaislaskelmassa. PRH antoi tiedot kesällä 2017.

¹¹⁶³ EK & SAK 2007, 7; Oliver Roepken haastattelu 23.3.2015.

¹¹⁶⁴ Ks. liite 4, liitetaulukko 18: Ruotsin ja Itävallan palkansaajajärjestöjen jäsenmaksut.

¹¹⁶⁵ Mikael Nilssonin haastattelu 27.4.2015.

¹¹⁶⁶ Paloheimo & Wiberg 1996, 248.

¹¹⁶⁷ Hedlund 2017, 325–331.

¹¹⁶⁸ Köppl 2017, 48–58.

¹¹⁶⁹ Svensk Näringslivs Årsredovisning 2013. Ruotsin elinkeinoelämän keskusliiton verkkosivut, WWW-dokumentti 22.5.2014. Mikael Nilsson, LO; Oliver Roepke, ÖGB; <http://www.svensktnaringsliv.se/migration_catalog/Rapporter_och_opinionsmaterial/Rapporter/arsredovisning-2013_589796.html/BINARY/Årsredovisning%202013> [luettu 9.1.2016].

Selvityksen perusteella ammattiliittojen muodostama vuosittainen taloudellinen toiminta muodostaa liikevaihdoksi kuvattuna lukumäärältään noin 650 miljoonaa euroa vuonna 2013. Keskimäärin ammattiliittojen jäsenet maksavat noin 295 euroa jäsenmaksua vuodessa ammattiliitoille.

Toiseksi tilinpäätöstietojen perusteella ammattiliittojen taseet ovat vahvoja, niiden omavaraisuusaste on yli 50 prosentin tasoa ja joillakin jopa 90 prosenttia. Taseissa näkyvät luvut kuvaavat kirjanpitoarvoja, eivät käypiä arvoja, jotka ovat yleensä kirjanpitoarvoja korkeammat. Taseista voidaan päätellä, että ammattiliittojen yhteenlaskettujen taseiden kirjanpitoarvo on vähintään 2 miljardia euroa, mutta luku voi olla merkittävästi suurempi, kun kirjanpitoarvoista siirrytään todellisiin arvoihin.

Kolmanneksi palkansaajajärjestöjen yhteenlaskettu taloudellinen järjestövoima on noin kolme kertaa yritysten muodostamaa yhteistä jäsenmaksukertymää suurempi. Yhdessä palkansaajajärjestöt edustavat Suomessa ainutlaatuisen voimakasta ”toimialaa”. Kun ammattiliittojen yhteistuotoista vähennetään työttömyyskassamaksut, vuosittaiseen edunvalvontaan jää yli 470 miljoonaa euroa.¹¹⁷⁰ SAK:n johtaja Matti Tukiaisen mukaan ”kaikki jäsenmaksutulot, joita ammattiliitot saavat, käytetään edunvalvontaan”.¹¹⁷¹ Toisaalta SAK:n puheenjohtaja Lauri Lylyn mukaan kaikkia jäsenmaksutuloja ei käytetä poliittiseen vaikuttamiseen.¹¹⁷² Myös työnantajapuolelta Koroma toteaa, etteivät työnantajienkaan jäsenmaksutulot liitoilleen kokonaan kohdistu poliittiseen vaikuttamiseen.¹¹⁷³ Tätä dilemmaa on vaikea ratkaista, koska järjestöjen tilinpäätökset eivät ole julkisia. Niin kauan kun näin on tilanne, tässä tulkitaan, että palkansaajajärjestöjen jäsenmaksut käytetään sataprosenttisesti edunvalvontaan sen jälkeen, kun työttömyysturvamaksu on vähennetty.

Palkansaajien edunvalvontakassassa onkin yli neljä kertaa suurempi määrä rahaa kuin ovat eduskunnan ja puoluetöiminnan yhteenlasketut toimintavarat. Jos eduskunnan ja puoluetöiminnan voimavaroja (yhteensä noin 100 miljoonaa euroa) verrataan työmarkkinajärjestöjen yhteisiin voimavaroihin, korporaatioilla on kuusinkertainen ylivoima. Tätä taustaa vasten vaalirahoitus kokonaisuutena on korporaatioiden resursseissa vähäpätöinen kustannuserä, mutta niillä on mahdollisuus suosia ehdokkaita.¹¹⁷⁴

¹¹⁷⁰ Ks. liite 4, liitetaulukko 19: Työttömyyskassojen jäsenmaksut 2011–2013.

¹¹⁷¹ Matti Tukiaisen haastattelu 13.2.2014.

¹¹⁷² Lauri Lylyn haastattelu 14.2.2016.

¹¹⁷³ Johannes Koroman haastattelu 21.3.2014.

¹¹⁷⁴ Valtiontalouden tarkastusvirasto, Vaali- ja puoluerahoitusvalvonnan verkkosivut, tietoa-aineistot <<http://www.vaalirahoitusvalvonta.fi/fi/index/puoluetukiilmoituksia/raportti-etusivu/tietoaaineistot.html.stx>> [noudettu 17.7.2017]. Esimerkiksi vuoden 2011 eduskuntavaaleissa kampanjoitiin kaikkien puolueiden ja ehdokkaiden toimesta alle kaudella miljoonalla eurolla.

Neljänneksi voidaan todeta, että Suomessa käytetään rahaa lobbaukseen (poliittiseen vaikuttamiseen ja edunvalvontaan) vuodessa per capita noin 120 euroa, mikä on vähennyskelpoista yritysten ja henkilöiden verotuksessa. Järjestelmän piirissä ovat pääosa yrityksistä eli noin 18 000 työnantajayritystä, noin 65 000 maatilaa, yli 115 000 yrittäjää sekä yli 2 miljoonaa veronmaksajaa. Kun Yhdysvalloissa julkisesti saatavien tietojen valossa käytetään rahaa lobbaukseen 2,7 miljardia euroa vuodessa, se on noin 9 euroa per capita.¹¹⁷⁵

Tätä tutkimusta varten laskettiin myös vuoden 2015 kesällä EU:n avoimuusrekisteriin kirjautuneiden noin 8 000 toimijan ilmoittamat toimintabudjetit, joita ne ilmoittavat kohdistavansa vaikuttamiseen EU:n instituutioissa. Kokonaisarvoksi saatiin 1,1 miljardia euroa, jota on pidettävä eräänlaisena vähimmäislukuna. Rekisteriin kirjautuneet ilmaisevat toimintabudjettinsa ja Brysselissä toimivien henkilöidensä lukumäärän, mutta kustannukset eivät kata kotimaisia kustannuksia tai kaikkia kustannuksia Brysselissä. Siksi rekisteriä on tältä osin pidettävä puutteellisena. Suomesta oli 30.4. 2016 mennessä kirjautunut Brysseliin 106 toimijaa (juridista henkilöä).

5.5. Suomalainen korruptiivisuus

Brysselin läpinäkyvyysaloitteesta 2005 Suomen vaalirahoituskeskusteluun

Korruptiolla tarkoitetaan valta-aseman väärinkäyttöä henkilökohtaisen edun saamiseksi. ”Toimivallan mukainen korruptio” tarkoittaa lahjuksen saajan toimintaa asemassaan tavalla, joka helpottaa tai nopeuttaa asian käsittelyä ja ratkaisua. ”Toimivallan vastaisella korruptiolla” tarkoitetaan toimintaa, jossa henkilö lahjasta vastaan harjoittaa toimintaa, johon hänellä ei ole valtuuksia.¹¹⁷⁶

¹¹⁷⁵ The Center for Responsive Politics -nimisen säätiön ylläpitämän tutkimuslaitoksen verkkosivut <www.opensecrets.org> [luettu 18.12.2015]. Mikäli Yhdysvalloissa käytettäisiin saman verran kuin Suomessa laajasti tulkittuna lobbaamiseen eli noin 120 euroa per capita, Yhdysvaltain lobbausrekisterin pitäisi näyttää yli 36 miljardin euron lobbauskuluja.

¹¹⁷⁶ ”How do you define corruption?”, Transparency Internationalin verkkosivut <www.transparency.org/what-is-corruption/#define> [luettu 15.8.2017]; ”Vaasan yliopisto kerää kansalaisten kokemuksia piilokorruptiosta”. Vaasan yliopiston verkkosivut, artikkeli julkaistu 15.9.2016 <<http://www.uva.fi/fi/news/piilokorruptio/>> [luettu 15.8.2017]; ”Seventh session of the Conference of the States Parties to the United Nations Convention against Corruption (Vienna, 6–10 November 2017)”, United Nations Office on Drugs and Crime verkkosivut. <<http://www.unodc.org/unodc/en/corruption/COSP/session7.html>> [luettu 15.8.2017]. Yhdistyneiden Kansakuntien yleiskokous korruptiota vastaan 31.10.2003 johti 4. joulukuuta 2005 voimaan astuneeseen sopimukseen korruption kieltämisestä ja rangaistavuudesta. Allekirjoittajamaita on jo 182 (vuonna 2017) mukaan lukien Suomi, Yhdysvallat, EU:n jäsenmaat ja Venäjä.

Toukokuussa 2005 Euroopan unionin korruptionvastaisista toimista vastaava virolaiskomissaari Siim Kallas vaati europarlamentin edustajilta ja Brysselin noin 15000 lobbarilta selkeitä ja avoimia pelisääntöjä. “Jos saisimme lobbausta selvemmäksi, luottamus päätöksentekoon paranisi. Lobbaus ei ole negatiivista, sillä erilaisia mielipiteitä on aina kuultava. Mutta meidän on saatava tästä selkeä kuva”, Kallas sanoi medialle ”läpinäkyvyysaloitteesta”.¹¹⁷⁷ Komission valmisteleva aloite päättyi lopulta Euroopan parlamentin käsittelyyn, jossa loppuraportin sai tehtäväkseen suomalainen Alexander Stubb.¹¹⁷⁸ Jaana Kiven mukaan Stubb synnytti vain vapaaehtoisen lobbausrekisterin ja esti Euroopan parlamentissa olleen enemmistön haluaman pakollisen lobbausrekisterin syntymisen.¹¹⁷⁹

Suomen itsenäisyyspäivän jälkeen Oikeusministeriö julkaisi Euroopan neuvoston korruptionvastaisen toimielimen GRECO (Group of States against Corruption) suositukset: ”GRECO on antanut Suomelle toimenpidesuosituksia puoluerahoituksen valvonnasta sekä lahjonnan kriminalisointiin liittyvästä lainsäädännöstä ja lainkäytöstä. Puoluerahoituksen valvonnan osalta GRECO antoi kymmenen suositusta. Se suositteli muun muassa valvonnan riippumattomuuden merkittävää vahvistamista, ja, että puolue- ja vaalirahoitusta koskevilta ilmoituksilta vaadittaisiin nykyistä suurempaa tarkkuutta ja että viranomaiset tarkastaisivat ilmoitukset nykyistä perusteellisemmin. Rahoitusta koskevien säännösten rikkomisesta määrättävien sanktioiden tulisi olla tehokkaita.”¹¹⁸⁰

Vuoden 2007 hallitusohjelmaneuvoittelujen jälkeen tiedotusvälineiden antaman kuvan valossa oli yhteiskuntakeskustelussa syntymässä *kaksi journalistista tutkimuslinjaa – vaalirahoitus*¹¹⁸¹ ja *lobbaus*¹¹⁸². Vaalirahoitus käänsi huomion pois työmarkkinajärjestöjen lobbauksesta.

¹¹⁷⁷ HS 13.5.2005, Petteri Tuohisen artikkeli. Siim Kallaksen haastattelu 12.7.2007. “Olen hämmästynyt siitä, kuinka valtavan voimakasta kyräily näissä instituutioissa on ollut. Meillä Eestissä oli selvä epäily siitä, että Brysselin systeemissä on pahoja epäkohtia. Kuin neuvostojärjestelmässä. Myös tapahtumat Yhdysvalloissa pakottivat meidät kysymään, onko Euroopan hallinnon kehittäminen terveellä pohjalla ja onko meillä todella kaikki kunnossa.”

¹¹⁷⁸ Alexander Stubbin haastattelu 5.6.2014, Stubbin avustaja Henrik Ruson sähköposti tekijälle 5.6.2014.

¹¹⁷⁹ Kivi 2016, 63–64. Kiven mukaan Stubbin raportti nähtiin Suomessa sankarillisena tekona, vaikka se oli EU:n silloisessa poliittisessa tilanteessa eräänlainen vähimmäistoimenpide. Ei suinkaan riittävä toimenpide, mitä pakollisuus olisi ollut. Lalloum tarkoittaa tässä pakollista (mandatory) rekisteriä. Kivellä ei liene käytössään epävirallista raporttia parlamentissa pidetyistä kuulemisesta ”Report on the Workshop on Lobbying the European union, European Parliament, Brussels 8 October 2007.” Sen mukaan Stubb kertoi, että workshop vei hänen kantaansa kohti pakollista (compulsory) rekisteriä. Raportti on tekijän hallussa.

¹¹⁸⁰ Oikeusministeriön tiedote 7.12.2007, ”GRECO antoi Suomelle suosituksia puoluerahoituksen valvonnasta”. Oikeusministeriön verkkosivut <<http://www.oikeusministerio.fi/fi/index/ajankohtaista/tiedotteet/2007/12/grecoantoisuomellesuosituksiap.html>> [noudettu 17.9.2015].

¹¹⁸¹ Yleisradio A-Studio 7.5.2008. <<http://yle.fi/aihe/artikkeli/2008/05/15/kalli-avasi-vaalirahapelin>> [luettu 9.1.2016]

¹¹⁸² Taloussanomien 19.5.2007, ”Tanssii lobbarin kanssa”. Jutun kirjoittanut toimittaja Kaija Lähteenmaa on Jukka Ahtelan, EK:n johtajan puoliso, nykyisin Ahtela.

Ilta-Sanomat julkisti 2.12.2007 analyysin Kehittyvien Maakuntien Suomi -yhdistyksestä (KMS), joka oli perustettu pienen liikemiesryhmän toimesta joulukuussa 2006 vaikuttamaan systemaattisesti eduskuntavaaleissa 2007 rahoittamalla merkittäväillä summilla valikoituja yksittäisiä ehdokkaita lähes kaikissa vaalipiireissä ja useimmissa puolueissa. Tukea saaneet poliitikot edustivat valtakunnan huippua.¹¹⁸³ Keskustan puoluesihteerinä 2006–2010 toimineen Jarmo Korhosen mukaan KMS oli perustettu alun perin tukemaan Sauli Niinistön presidentinvaalikampanjan varainkeruuta.¹¹⁸⁴ Keskustan eduskuntaryhmän puheenjohtaja Timo Kalli ilmoitti 8.5.2008 A-Studioissa rikkoneensa tietoisesti vaalilakia jättämällä ilmoittamatta yli 1 700 euron vaalilahjoitusten antajien nimet, koska laissa ei ole säädetty ilmoittamatta jättämiselle rangaistusta.¹¹⁸⁵

Vaalirahoituksesta käyty keskustelu ei useampien viikkojen julkisuudessa käydystä keskustelusta huolimatta lopulta tarkentunut työmarkkinajärjestöjen osalta.¹¹⁸⁶ Teollisuuden ja työnantajain TT:n säätiö julkisti jakamiaan vaalitukia.¹¹⁸⁷ Palkansaajajärjestöjen vaalituista julkistettiin hajatietoja.¹¹⁸⁸

Pääministeri Matti Vanhanen ilmoitti 23.12.2009, että hän luopuu keskustan puheenjohtajuudesta keväällä 2010 puoluekokouksessa.¹¹⁸⁹ Kesäkuussa 2010 Vanhanen valittiin Perheyritysten liiton toimitusjohtajaksi.¹¹⁹⁰ Heidi Hautalan (vihr) mielestä entisen pääministerin Matti Vanhasen (kesk) pikapäätös siirtyä lobbaustehtäviin osoitti ”piittaamattomuutta eettisistä

¹¹⁸³ Ilta-Sanomat 2.12.2007.

¹¹⁸⁴ Korhonen Jarmo 2015b, 11–24,80–81.

¹¹⁸⁵ A-studion raportti vaalituki-ilmoituksista 7.5.2008. Yle Elävä arkisto, ”Kalli avasi vaalirahapelin”, julkaistu 15.05.2008, päivitetty 27.01.2015. <<http://yle.fi/aihe/artikkeli/2008/05/15/kalli-avasi-vaalirahapelin>> [luettu 9.1.2016];

¹¹⁸⁶ HS 18.6.2009 & HS 18.9.2009. Jutuissa käsitellään mm. TT-säätiön ja Kehittyvien Maakuntien Tuen ja Novan vaalirahoituksia, jotka olivat 250 000 ja 400 000 euroa vuosina 2005–2007. Teollisuuden ja Työnantajain Keskusliiton säätiö oli rahoittanut puolueita, kuten eräät teollisuuden toimialaliitot sekä palkansaajajärjestöt. Tiedot koskivat vain eduskuntavaaleja 2007 ja presidentinvaaleja 2006.

¹¹⁸⁷ Yle Uutiset 8.6.2008, vaalirahoitusta koskeva juttu ”Ammattiliittojen vaalirahoitus 250 000 euroa”, <http://yle.fi/uutiset/ammattiliittojen_vaalirahoitus_250_000_euroa/5838837> [luettu 20.1.2016].

¹¹⁸⁸ Yle Uutiset 8.6.2008, ”Ammattiliittojen vaalirahoitus 250 000 euroa”. <http://yle.fi/uutiset/ammattiliittojen_vaalirahoitus_250_000_euroa/5838837> [luettu 20.1.2016]; HS 2.7.2009 mukaan SDP sai vuoden 2007 eduskuntavaaleissa ammattiliitoilta vaaliavustusta yli 400 000 euroa. HS 26.9.2009, Kolumni, Hämäläinen Unto: ”Nyt tiedämme, että vasemmisto saa merkittävimmän tukensa SAK:n ammattiliitoilta ja porvaripuolueet yrityksiltä, varakkailta yksityishenkilöiltä ja joiltakin säätiöiltä. Niistä tärkein on TT-säätiö, joka suomennettuna tarkoittaa työnantajia. Säätiöön siirrettiin muutama vuosi sitten Nokian osakkeista teollisuuden työnantajille kertyneitä voittovaroja.”

¹¹⁸⁹ Korhonen Jarmo 2015b, 100–105; HS 24.12.2009. Vanhasen ilmoitus.

¹¹⁹⁰ HS 24.6.2010. Vanhasen nimitysprosessi oli varsin nopea. Perheyritysten liiton puheenjohtaja Anne Berner kertoi keskiviikkona illalla, että Vanhasen kanssa keskusteltiin noin viikon verran ennen nimitystä. ”Oikeastaan tarkemmin eilisillasta [tiistaista] lähtien”, Berner totesi. Hänen mukaansa aloite tuli Vanhaselta.

pelisäännöistä”. Karensivaatimuksen taustalla on se, että entisellä ministerillä saattaa olla tietoa, jonka hyödyntäminen voi vääristää kilpailua. Eturistiriita voi syntyä myös siitä, että entinen pääministeri voi etujärjestön edustajana pyrkiä vaikuttamaan hänen aikanaan valmistelussa olleisiin asioihin.¹¹⁹¹ Keskuskauppakamarin johtaja Pentti Mäkisen mielestä huomioon tulisi ottaa myös se, että ministeri ei saa virkansa jätettyään minkäänlaista taloudellista kompensatiota.¹¹⁹²

KMS:n vaalirahoitus ja sen taustayhtiön Nova Groupin avainhenkilöt saivat syytteet ja niiden myötä alkoi kesäkuussa 2011 oikeusprosessi, joka johti rangaistuksiin.¹¹⁹³

Vähän korruptoitunut valtio

Lobbauksen eettisten menettelytapojen kehitys EU-tasolla on ollut eritahtista. Kesäkuussa 2011 allekirjoittivat Komissio ja Parlamentti sopimuksen, jossa ne ilmaisivat noudattavansa yhdessä läpinäkyvyysrekisterin periaatteita.¹¹⁹⁴ EU:n jäsenmaissa lobbauksen regulointi on hyvin vaihtelevaa ja eritahtista.¹¹⁹⁵

Transparency Internationalin (TI) mukaan lobbauksen sääntelyä on vain kuudessa tutkituista 25 EU-maasta, lainsäädäntöä vain kahdessa maassa. Suomi on yksi 19 maasta, joista lobbauksen julkinen sääntely puuttuu lähes kokonaan. “Ja mitä pyöröovi-ilmiöön tulee, niin kahdeksassa maassa ei ole minkäänlaisia karensseja. Lopuissa 17 maassa on, mutta yleensä varsin lyhyitä ja ehdollisia. Poikkeus säännöstä on Norja, jossa virkamiesten karensseista on säädetty lailla jo vuodesta 2005 lähtien.”¹¹⁹⁶

TI:n mukaan lobbauksen regulaatiota mitataan kolmella tekijällä, joita ovat avoimuus, lahjomattomuus ja osallistumisen yhdenvertaisuus päätösten valmisteluun.¹¹⁹⁷ Nämä kolme tekijää jaetaan vielä yksityiskohtaisemmin 10 erilaiseen tekijään, joilla lobbausta voidaan mitata.¹¹⁹⁸ Tutki-

¹¹⁹¹ HS 25.6.2010.

¹¹⁹² Pentti Mäkisen haastattelu 2.3.2016.

¹¹⁹³ HS 21.6.2011. Nova-yhtiöt pimittivät syyttäjän mukaan useita miljoonia euroja velkojiltaan, elivät kevytmielisesti ja käyttivät osan varoista vaalitukeen.

¹¹⁹⁴ Interinstitutional agreement (22.7.2011), Agreement between the European Parliament and the European Commission on the establishment of a transparency register for organisations and self-employed individuals engaged in EU policymaking and policy implementation. EUVL L 191, 22.7.2011, s. 29–38.

¹¹⁹⁵ Ks. liite 4, liitetaulukko 20: Lobbauksen sääntely EU:n jäsenmaissa; EU Transparency Register, Briefing December 2014. Euroopan parlamentin verkkosivut, WWW-dokumentti. <<http://www.europarl.europa.eu/EPRS/EPRS-Briefing-542170-European-Transparency-Register-FINAL.pdf>> [noudettu 30.11.2015].

¹¹⁹⁶ Laukkanen Erkki, ”Lobbaus sääntelyllä vai ilman?”. Artikkelin Erkki Laukkanen verkkosivuilla 22.3.2014 <http://personal.inet.fi/koti/erkki_laukkanen/art29.html> [luettu 25.2.2016].

¹¹⁹⁷ Mulcahy 2015.

¹¹⁹⁸ Mulcahy 2015, 13.

mus tehtiin 19 EU:n jäsenmaasta, mutta korruptioindeksin kärkimaat, siis maat, joissa Transparencyn mukaan on hyvin vähän korruptiota kuten Suomi, Ruotsi ja Tanska, eivät kuulu selvityksen piiriin.

Avoimuutta (tai läpinäkyvyyttä) mitataan neljällä tekijällä; 1) mahdollisuudella päästä käsiksi julkiseen tietoon, 2) lobbareiden rekisteröinnillä, 3) lobbareiden tekemien erehdysten tai rikkomusten julkisella kirjaamisella ja sanktioilla sekä 4) ns. lainvalmistelun jalanjäljellä (legislative footprint).¹¹⁹⁹

Erityisesti korporaatioilla, joiden edustajat ovat osallistuneet komiteoissa ja hallinnon asettamissa työryhmissä asioiden ja erityisesti lainsäädännön valmisteluun, on ollut etuoikeus valmistelussa olevaan sisäpiiritietoon. Juuri tässä asiassa Suomessa on paikka harkita, suosiiiko järjestelmä korporaatioita. Lobbareiden rekisteröimisellä pyritään lobbareiden ja viranomaisten välisen vuorovaikutuksen tekemiseen läpinäkyväksi julkiselle valvonnalle. Kun lobbareita ei Suomessa ole määritelty, ei näitä voida rekisteröidä, eikä erehdyksiä ja rikkomuksia kirjata eikä niistä rangaista, ellei ole rikottu lakia. Lobbareilla on siis kohtuullisen hyvä työrauha. Aktiivinen julkistaminen myös viranomaisten puolelta puuttuu, jos kohta lakiesityksiin eduskuntakäsittelyssä merkitään niiden valmisteluun valiokuntakuulemisessa osallistuneet tahot.

Lahjomattomuutta mitataan neljällä tekijällä: 1) seuraamalla henkilöliikennettä politiikan pyöröovessa, 2) viranomaisten ja 3) lobbareiden eettisillä ohjeistuksilla ja 4) lobbareiden itsensäätelyjärjestelmän olemassaololla. Lahjomattomuudella tarkoitetaan TI:n menetelmässä rehellisyyttä, selkeitä ja täytöntöönpanokelpoista eettistä säädöstä lobbareille ja viranomaisille, joiden molempien on niitä noudatettava. Yritysten, järjestöjen ja hallinnon verkostot kehittyvät ja monimutkaistuvat niin, että niiden seuranta on kasvava ongelma.¹²⁰⁰

Mulcahy tutkimus lobbauksen säätelystä EU:n jäsenmaissa on esitetty karkeammalla tasolla kuin TI:n raportti vuodelta 2015.¹²⁰¹ Se osoittaa, että EU:n jäsenmaissa on yleisesti ottaen vähäisessä määrin säätelyä lobbaukselle, mutta viime aikoina säätely on lisääntynyt. Suomi on vähäisen säätelyn maa, itse asiassa varsin liberaali maa. Lobbaus on kaikkialla ollut kasvussa, minkä vuoksi sen seuranta on lisääntynyt. Myös lobbaus on mitattu määrällisesti, tosin ei Suomessa.¹²⁰² Epäterveet menettely-

¹¹⁹⁹ Mulcahy 2015, 12.

¹²⁰⁰ Mulcahy 2015, 7.

¹²⁰¹ Mulcahy 2012.

¹²⁰² The center for responsive politics -nimisen säätiön ylläpitämän tutkimuslaitoksen verkkosivut <www.opensecrets.org> [luettu 18.12.2015]; Corporate Europe Observatory (CEO), verkkosivut <<http://www.corporateeurope.org>> [luettu 18.12.2015]; LobbyFacts (a joint project of Corporate Europe Observatory and LobbyControl), verkkosivut <<http://www.lobbyfacts.eu>> [luettu 18.12.2015]; Public Interest Investigations (PII), verkkosivut <<http://www.spinwatch.org>> [luettu 9.1.2015]. Nämä verkkosivut ovat 2000-luvulla perustettuja ja se seuraavat jatkuvasti kehitystä lobbausareenoilla.

tavat ja erilaiset epäortodoksiset toimintatavat ovat lisääntyneet ja siksi keskustelu lobbauksen eettisistä menettelytavoista, itsesäätelystä ja säätelystä lainsäädännöllä on ollut kasvussa.¹²⁰³

Edunvalvontafoorumissa laadittiin ehdotus alkuvuodesta 2012 ”yhteiskuntavaikuttamisen eettiseksi menettelytapasäännöiksi Suomessa”.¹²⁰⁴ Edunvalvontafoorumin suositus eettisestä koodista hyväksyttiin SAK:ssa pidetyssä kokouksessa keväällä 2012.¹²⁰⁵ Suositus oli ehdotus neuvottelupohjaksi, jossa valtioneuvosto ja eduskunta olisivat julkisen vallan neuvotteluosapuoli ja jonka työn käynnistäisi Oikeusministeriö.

Suomessa lainvalmistelussa on todettu, että epäasiallinen lobbaus tulisi erottaa ”tavanomaisesta lobbaamisesta”, mitä ei ole määritelty.¹²⁰⁶ Tästä seurasi ongelmia määrittää, mikä olisi epäasiallista lobbausta. Ongelman laajuutta kuvaa Helsingin Sanomien aika ajoin lobbausta kriittisesti kuvaavat kirjoitukset 1980-luvulta nykypäivään.¹²⁰⁷ Erkki Laukkasen

¹²⁰³ Van Schendelen 1993, 285–301; Burley, Dinan, Haar, & Wesselius (toim.) 2010. Jälkimmäinen lähde on ALTER-EU -nimisen lobbausta seuraavan ryhmittymän kirja, joka keskittyy Brysselin lobbauksen seurantaan: ”The Alliance for Lobbying Transparency and Ethics Regulation in the EU (ALTER-EU) is a coalition of over 160 civil society groups, trade unions, academics, and public affairs firms concerned with the increasing influence exerted by corporate lobbyists on the political agenda in Europe, the resulting loss of democracy in EU decision-making and the postponement, weakening, and blockage, of urgently needed progress on social, environmental, and consumer-protection reforms.”

¹²⁰⁴ Edunvalvontafoorumin kokous pidettiin 17.4.2012 SAK:n tiloissa, jossa kuultiin puheenjohtaja Lauri Lylyn katsaus. Tilaisuutta isännöi Harri Järvinen SAK:sta. Tekijän muistiinpanot.

¹²⁰⁵ Edunvalvontafoorumin läpinäkyvyysaloite. Toimenpide-ehdotuksia edunvalvonnan eettisten menettelytapasääntöjen kehittämiseksi Suomessa. Luonnos 17.1.2012; Ks. Liite 2: Edunvalvontafoorumin eettiset menettelytapasäännöt.

¹²⁰⁶ HE 79/2010 vp, Hallituksen esitys Eduskunnalle lahjontaa koskevan Euroopan neuvoston rikosoikeudellisen yleissopimuksen lisäpöytäkirjan ja yleissopimukseen tehdyn varauman peruuttamisen hyväksymisestä sekä laiksi lisäpöytäkirjan lainsäädännön alaan kuuluvien määräysten voimaansaattamisesta ja laiksi rikoslain muuttamisesta. Valiokuntamietinnöstä s. 28: Lausuntokierroksen jälkeen on tehty eräitä ehdotuksia vaikutusvallan väärinkäyttöä koskevien säännösten täsmentämiseksi. Ne eivät kuitenkaan ole tuoneet riittävää ratkaisua perusongelmaan eli ”epäasiallisen vaikuttamisen” legaliteettiperiaatteen kannalta ongelmalliseen erottamiseen ”asianmukaisesta vaikuttamisesta”. Epäasiallisen vaikuttamisen ennalta ehkäisemiseksi, demokraattisen päätöksenteon turvaamiseksi ja avoimuuden lisäämiseksi on syytä etsiä rikosoikeudellisia keinoja toimivampia ratkaisuja. Nykyisin Suomen järjestelmä on jo varsin avoin, sillä tiedot eduskunnan valiokunnissa kuultujen asiantuntijoiden nimistä ja heidän edustamistaan tahoista ovat julkisia. Lisäksi valiokunnan mietinnön tai lausunnon antamisen jälkeen myös valiokunnille annetut kirjalliset lausunnot ovat julkisia.

¹²⁰⁷ HS 15.7.1983 Ritva Remes: Veljeskunnan valioyksilö; HS 5.4.1990: Superlobbari; HS 28.6.1990: Kristiina Ritvos: Sankareita vai helmappellejä; HS 28.7.1996 Lobbarirekisteri Brysseliin; HS 19.7.1998 Juha Ristamäki: Kriittisyys lobbareita kohtaan kasvaa; HS 6.5.1999 Risto Uimosen pääkirjoitus: Demokratian toimintaa haittaavat kansanedustajain sidonnaisuudet uskotaan voitavan poistaa julkistamalla vaalirahoitus; HS 20.8.2000 Paavo Rautio: Yhdysvalloissa lobbaaminen on lähes rikollista; HS 2.9.2001 Ulpu Iivari lobbausta koskevassa uutisartikkelissa: ”Kestitysperinnettä ja verkostoja ei Suomessa koeta kähminnäksi”; HS 13.5.2005 Petteri Tuohinen haastatteli Siim Kallasta: ”Jos saisimme lobbausta selvemmäksi, luottamus päätöksentekoon paranisi.”

mukaan lobbaamisen ja vallankäytön välinen suhde ”on muuttunut tavalla, jota me emme tällä hetkellä osaa kunnolla edes sanallisesti kuvata. Me kykenemme kyllä keskustelemaan eräistä lobbaamisen piirteistä, mutta emme lobbaamisen kokonaisuudesta.”¹²⁰⁸

TI:n Suomen alaosasto Transparency Suomi (TS) perustettiin 27.10.2003. Sen toiminnan painopisteitä ovat korruptio Suomessa, harmaa talous, Hyvä veli -verkot, ilmiantaminen, korruptio kunnissa, lahjonta, lobbaaminen, luottamusaseman väärinkäyttö, korruptio urheilussa, media ja korruptio yrityksissä. Yhdistyksen jäsenmaksutuotot ovat alle 10 000 euroa, mutta avustuksia järjestö sai 2012 noin 80 000 euroa, josta puolet TI:lta. Ulkoasiainministeriö on rahoittanut kehitysyhteistyövaroista TI:in toimintaa noin 800 000 eurolla vuodessa vuosina 2011–2015.¹²⁰⁹ TI:n vuosibudjetti 2014 oli 26,85 miljoonaa euroa, josta lahjoituksia oli 26 707 753 euroa. Suomi kuuluu TI:n suurimpiin lahjoittajiin.¹²¹⁰ Suomi on vuodesta 1995 julkaistuissa CPI:n (Corruption Perception Index) tilastoissa ollut kärkisijoilla viiden parhaan joukossa ”vähiten korruptoitunut”.¹²¹¹ Ammatillinen järjestäytymisaste on korkea pohjoismaissa – Norjassa, Tanskassa, Ruotsissa ja Suomessa. Kolme viimeksi mainittua ovat myös suuria TI:n rahoittajia. Niitä ei ole tutkittu lainkaan, kun kysymys on ollut poliittisen vaikuttamisen läpinäkyvyyden, osallistumisen yhdenvertaisuuden ja rehellisyyden toteutumisesta.¹²¹²

TS:n puheenjohtajana 2013–2014 toimineen Erkki Laukkasen mukaan Suomen hyvä maine perustuu lähinnä poliisin, oikeuslaitoksen, armeijan ja koulutusjärjestelmän varaan. Pisteet poliittisille puolueille, liike-elämälle, medialle ja eduskunnalle ovat pienentyneet. Noin puolet suomalaisista pitää näitä valtainstituutioita nykyään joko melko tai erittäin korruptoituneina. Jos korruptio määritellään viranomaisten lahjonnaksi, kuten useimmat suomalaiset edelleen tekevät, Suomelle riittää CPI:n taakama paikka maailman vähiten korruptoituneena maana. ”Jos korruptio

¹²⁰⁸ Laukkanen Erkki, ”Kolmikanta ja sen jälkeen”. Artikkelin Erkki Laukkasen verkkosivuilla 12.12.2005 <http://personal.inet.fi/koti/erkki_laukkanen/art4.html> [luettu 24.2.2016].

¹²⁰⁹ Linda Ekholmin sähköposti tekijälle 16.3.2016. ”Suomi on viimeisen neljän vuoden aikana tukenut kehitysyhteistyön määrärahoilla TI:n sihteeristöä yleisrahoituksella järjestön ”Strategia 2015”:n toimeenpanemiseksi.” Kaikkiaan rahoitusta annettiin 4, 05 miljoonaa euroa 2011–2015.

¹²¹⁰ Transparency International e.V., ”Financial Statements for the year ended 31 December 2014”. Transparency Internationalin verkkosivut, WWW-dokumentti <https://www.transparency.org/files/content/ouraccountability/TIS_2014AuditedFinancials.pdf> [luettu 28.2.2016]

¹²¹¹ Transparency Internationalin selvitykset: Corruption Perceptions Index 1995–2015. Transparency Internationalin verkkosivut <<http://www.transparency.org/research/cpi/overview>> [luettu 18.12.2015]; Erkki Laukkasen sähköposti tekijälle 24.2.2016.

¹²¹² Ks. liite 4, liitetaulukko 21: Korruptiivisuus, lobbauksen säätely ja ammatillinen järjestäytyminen eräissä maissa Transparency Internationalin mukaan 2015.

määritellään valta-aseman väärinkäytöksi, joko yksityisen tai porukan hyödyksi, fokus on rakenteellisessa korruptiossa. Sanapari, joka mielesäni on pyörinyt, on hyperkorporatismi.”¹²¹³

5.6. Lobbareiden typologiat ja politiikan pyöröovi

Politiikan pyöröoven merkitys kasvaa

Mikäli halutaan tarkastella politiikan pyöröoven liikennettä, on pyrittävä määrittelemään lobbari – poliittinen vaikuttaja. Yhdysvalloissa lobbarin määrittelee laki: *”The term “lobbyist” means any individual who is employed or retained by a client for financial or other compensation for services that include more than one lobbying contact, other than an individual whose lobbying activities constitute less than 20 percent of the time engaged in the services provided by such individual to that client over a six month period.”*¹²¹⁴ Euroopan komissio määritteli lobbaajat Läpinäkyvyysaloitteessa 2005: ”Lobbaamisella tarkoitetaan tässä vihreässä kirjassa kaikkea toimintaa, jolla pyritään vaikuttamaan Euroopan unionin politiikan muotoutumiseen ja toimielinten päätöksentekoon.” ja ”Lobbaajilla tarkoitetaan tällaista toimintaa harjoittavia henkilöitä”, joita toimii erilaisissa organisaatioissa, kuten yhteiskuntasuhteiden parissa työskentelevissä konsulttitoimistoissa, lakiasiantomistoissa, kansalaisjärjestöissä, ajatushautomoissa, yritysten omissa lobbausyksiköissä ja ammattiyhdistyksissä.”¹²¹⁵ Suo-

¹²¹³ Laukkanen Erkki 2013, ”Onko meillä rakenteellista korruptiota?”. Erkki Laukkanen, joka on Transparency Internationalin Suomen osaston entinen puheenjohtaja (2013–2014), blogikirjoitus Transparency Internationalin verkkosivuilla 17.9.2013. <<http://keskustelu.transparency.fi/onko-meilla-rakenteellista-korruptiota/>> [luettu 25.2.2016]; Laukkanen Erkki 2005, ”Kolmikanta ja sen jälkeen”. Artikkelin Erkki Laukkanen verkkosivuilla 12.12.2005 <http://personal.inet.fi/koti/erkki_laukkanen/art4.html> [luettu 24.2.2016]; Erkki Laukkanen sähköposti tekijälle 24.2.2016. ”Transparencyn Suomen osasto perustettiin 2003 ja toiminnassa mukana ovat mm. Valtiontalouden Tarkastusvirasto VTV, EK, Kauppakamari, SAK ja Suojelupoliisi. Myöhemmin yhteistyötä on tehty mm. Finnish Business and Society, FiBS:in (compliance), Finnwahchin (yritysten verojalanjälki), Kehitysavun palvelukeskus Kepan (illicit money flows), Verohallituksen Harmaan talouden selvitysyksikön HTSY (harmaa talous), European Forest Institute EFI:n (beneficial owner) ja erilaisten tutkimustahojen, kuten Vaasan yliopisto, kanssa.”

¹²¹⁴ Lobbying Disclosure Act of 1995. Public Law 104–64, 19.12.1995, 109 Stat. 691.

¹²¹⁵ Euroopan yhteisöjen komissio, Bryssel 3.5.2006. ”Vihreä Kirja - Euroopan avoimuusaloite”. KOM(2006) 194 lopullinen. EUVL C 151, 29.6.2006; Euroopan parlamentin päätöslauselma 8. toukokuuta 2008 sääntöjen kehittämisestä edunvalvojien (lobbaajien) toiminnalle Euroopan unionin toimielimissä (2007/2115(INI)). Euroopan parlamentin verkkosivut <<http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+TA+P6-TA-2008-0197+0+DOC+XML+V0//fi>> [luettu 1.9.2017]. Euroopan parlamentti määritteli lobbaajat päätöslauselmassa 2008: ”lobbaajat rekisteröidään niiden edustamien ryhmien tyypin mukaan (esimerkiksi ammattiyhdistykset, yritysten edustajat, ammattiliitot, työnantajien järjestöt, asianajotoimistot, kansalaisjärjestöt jne.)”

messa lobbausta eikä lobbareita ole määritely, minkä johdosta on vaikeata määritellä tarkastelutapaa pyöröoven liikenteestä ja toisaalta ”ta-
vanomaisesta lobbauksesta”.¹²¹⁶

OECD:n selvitykset lobbauksen sääntelystä kertovat siitä, kuinka merkittävästä asiasta on kysymys. Vuonna 2009 tehdyssä *ensimmäisessä selvityksessä* etsittiin näkökulmia ja suhtautumistapoja lobbaukseen ja sen sääntelyn tarkasteluun.¹²¹⁷ Vuonna 2012 tehdyssä OECD:n *toisessa selvityksessä* todettiin, ettei lobbauksesta ole määritelmällistä yhteisymmärrystä ja sen sääntelyllä on suuri merkitys päätöksenteon läpinäkyvyydelle.¹²¹⁸ Raportti päättyy suosittelemaan kaikkien ammattimaisten eli korvausta (säännöllinen palkka tai epäsäännöllinen palkkio) saavien lobbareiden rekisteröimistä.

OECD:n kolmas selvitys osoitti, että kansallisten hallitusten yleinen luottamus kansalaistensa keskuudessa on heikentynyt ja että sillä on yhteys ”poliittisen prosessin läpinäkyvyyteen”. Tämän johdosta selvityksessä keskeiseksi nousi OECD:n suosima periaate, että kaikki sidosryhmät ovat yhdenvertaisessa asemassa päästäkseen vaikuttamaan poliittiseen päätöksentekoprosessiin eli lobbauksen sääntelyyn. Selvityksessä välitettiin tarve uudistaa poliittisen prosessin läpinäkyvyyttä, jotta kansalaisten luottamus hallitusten aikomuksia kohtaan vahvistuisi. Lobbauksen identifioiminen ja parhaisiin käytäntöihin perustuva lobbauksen sääntely nousivat selvityksen politiikkasuosituksiksi.¹²¹⁹

OECD:n ja EU:n kehitystä seurattiin myös Euroopan Neuvostossa, joka antoi 22.3.2017 suosituksen jäsenmaille lainsäädäntöön perustuvan lobbausta koskevan sääntelyn luomiseksi poliittisessa päätöksentekojärjestelmässä. Suosituksessa lobbaus määritellään rakenteelliseksi ja organisoiduksi toiminnaksi julkiseen päätöksentekoon, jolloin henkilövaikuttaminen jää toissijaiseksi. Lobbaajalla tarkoitetaan myös juridista henkilöä.¹²²⁰

Esimerkkinä lobbaajan määrittelyn suuresta merkityksestä on lyhyt vertailu Britannian, Irlannin ja Itävallan lobbausrekistereiden välillä.

¹²¹⁶ Valtion virkamieseettinen toimikunta (3/2014), 43: ”Lobbaus voi liittyä myös virkauran jälkeisiin eturistiriitatilanteisiin, mikäli valtion palveluksessa oleva henkilö siirtyy suoraan etujärjestön tai viestintätoimiston palvelukseen. Näitä tilanteita koskisivat edellä esitetyt muualle siirtymistä koskevat sääntelykeinot. Karensin käyttö merkitsee nykyjärjestelmään selvää muutosta ja lisärajoituksia asiattoman vaikuttamisen mahdollisuuksille. Uusien sääntöjen perusteella lobbarina toimivalle entiselle virkamiehelle tai ministerille voitaisiin myös asettaa kieltoja olla yhteyksissä aiempaan organisaatioonsa tai kollegoihinsa työasioista määrätyn ajan.”

¹²¹⁷ OECD 2009, 11–16.

¹²¹⁸ OECD 2012, 23–35.

¹²¹⁹ OECD 2014, 15–17.

¹²²⁰ Euroopan Neuvoston suositus 22.3.2017. CM/Rec (2017) 2. Euroopan Neuvoston verkkosivut <https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectId=0900001680700a40> [luettu 15.12.2017]

Britanniassa vain *sopimussuhteiset konsultit ja alan yritykset joutuvat rekisteröitymään, eivät esimerkiksi heitä palkkaavat järjestöjen, viranomaisten tai yritysten lobbaajat ja edunvalvojat*.¹²²¹ Irlannissakaan lobbaaja ei ole vain henkilö, vaan myös juridinen henkilö tai organisaatio, mutta toiminta rajataan toimeksiantajiin, joilla on yli 10 henkilöä palveluksessa, tai toimeksisaajan palveluksessa on yli 10 henkilöä, edustuksellinen elin (yhteisö), jolla on vähintään yksi palkollinen, asianajotaho, jolla on vähintään yksi työntekijä päätoimisesti edunvalvonnassa tai toimiston haltijana ja jokainen henkilö, joka vaikuttaa maankäytön kehittämiseen tai kaavoitukseen.¹²²² Ja Itävallassa lobbaajat määritellään monimutkaisemmin kuin vain henkilöksi, joka lobbaa: lobbaajat jaetaan sopimussuhteisiin, etupiirejä edustaviin, henkilökohtaisia etujaan edustaviin, yrittäjätoimintaa harjoittaviin, eturyhmiä edustavien liittojen lobbaajiin, minkä lisäksi alueet, osavaltiot ja niiden liitot luetaan lobbaajiksi.¹²²³

Yhteenvetona havaitaan, että jo näiden maiden kansalliset tulkinnot poikkeavat mm. OECD:n, EU:n ja Euroopan Neuvoston omaksumista lobbausmääritelmistä, jotka ovat hyvin lähellä toisiaan. Määritelmillä on yhteys siihen, miten eturyhmille sallitaan oikeus tulla kuulluksi.

Korruptiivisuuden oikea merkitys – valta-aseman väärinkäyttö – sekoitetaan lahjontaan. Työmarkkinajärjestöt eivät koe olevansa lobbaajia, koska ne haluavat olla yhteiskunnallisen säätelyn ylä- tai ulkopuolella. Esimerkkinä tästä on EK:n ylimmän luottamushenkilön käsitys politiikan pyöröovesta vuonna 2012: ”Ensinnäkin en koe, että EK olisi mikään lobbarijärjestö. Se edustaa elinkeinoelämää ja muodostaa sen mielipiteen. Lobbaus on siinä mielessä väärä sana, että Häkämiehen tehtävänä on puolustaa elinkeinoelämän ajatusmaailmaa. En näe siinä mitään ristiriitaa siihen tehtävään, missä hän on aikaisemmin ollut”, EK:n puheenjohtaja Ilpo Kokkila kommentoi elinkeinoministeri Jyri Häkämiehen nimistystä EK:n toimitusjohtajaksi syksyllä 2012.¹²²⁴ Kysyttäessä miten EK:n entinen puheenjohtaja käsittää lobbauksen, hän kirjoittaa: ”Kaikessa liike-

¹²²¹ Transparency of Lobbying, Non-Party Campaigning and Trade Union Administration Act 2014 (c. 4). Iso-Britannian kansallisarkiston ylläpitämä [legislation.gov.uk](http://www.legislation.gov.uk) -verkkopalvelu <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/2014/4/pdfs/ukpga_20140004_en.pdf> [luettu 15.12.2017].

¹²²² Register of Lobbying, “Summary of the main provisions of the Regulation of Lobbying Act 2015”. Irlannin lobbausrekisterin verkkosivut <https://www.lobbying.ie/media/5991/quickguide_a4.pdf> [luettu 15.12.2017].

¹²²³ Bundesgesetz BGBl. I Nr. 64/2012. 64. Bundesgesetz, mit dem ein Bundesgesetz zur Sicherung der Transparenz bei der Wahrnehmung politischer und wirtschaftlicher Interessen (Lobbying- und Interessenvertretungs-Transparenz-Gesetz – LobbyG) erlassen und das Gerichtsgebührengesetz geändert wird. Itäval-lan liittovaltion oikeudellinen tietojärjestelmä (Das Rechtsinformationssystem des Bundes, RIS) <https://www.ris.bka.gv.at/Dokumente/BgblAuth/BGBLA_2012_I_64/BGBLA_2012_I_64.pdf> [luettu 15.12.2017].

¹²²⁴ HS 9.11.2012: Häkämies torjuu EK-pestinsä herättämät jääviysepäilyt.

toiminnassa lobbaus on oleellinen osa nykyajan päätöksentekoa. Ilman aktiivista tiedottamista päätöksiä tehdään helposti väärin tosiasioiden pohjalta.”¹²²⁵

Esimerkiksi Euroopan parlamentin 485 entisen jäsenen urapoluista tehdyn tutkimuksen mukaan 171 siirtyi työelämään, mistä 51 rekisteröityi EU:n läpinäkyvyysrekisteriin. Vastaavasti 27 komission jäsenestä 15 rekisteröityi. Tämän johdosta EU:n hallinnossa keskustellaan karenssi-ajoista, joita ehdotetaan pidennettäväksi komissaarien osalta 18:sta kuukaudesta 3 vuoteen ja parlamentin jäsenten kohdalla 6 kuukaudesta 2 vuoteen.¹²²⁶ EU:n instituutioiden palveluksessa oleviin noudatetaan karenssisäännöstöä, jonka mukaan komission virkamiehet eivät suoraan voi siirtyä yksityisen sektorin palvelukseen.¹²²⁷

Ranskassa pyöröovea säätelee kolmen vuoden karenssiaika.¹²²⁸ Japanissa tunnetaan käsite *amakudari*, jonka avulla korkeat virkamiehet siirtyvät ”sivistyneesti pois taivaista” ministeriöiden alaisiin yrityksiin tai virastoihin, eivätkä he saa ottaa vastaan työtä yrityksistä, joiden kanssa he ovat olleet tekemisissä viisi vuotta ennen kuin siirtyvät eläkkeelle.¹²²⁹ Yhdysvalloissa Honest Leadership and Open Government Act (2007) valvoo siirtymisiä hallinnosta lobbaustoimialalle, jolloin siirtyvän on odotettava vähintään vuosi tai jos aloittaa välittömästi uudessa tehtävässä, se ei saa liittyä aikaisempaan tehtävään.¹²³⁰ Tämän lain ensimmäisessä luvussa asetetaan tavoitteeksi sulkea politiikan pyöröovi politiikan ja elinkeinoelämän välillä.

Britanniassa hallinnosta voi siirtyä yksityiselle sektorille, jolloin Advisory Committee on Business Appointments (ACOPA) toimii lausunnon antavana käsittelyelimenä, jolloin virasta siirtyvä virkamies voidaan asettaa tietyssä tilanteessa riippumattoman arvion kohteeksi. Vaikka tätä on arvosteltu keinotekoiseksi, sen olemassaolo kuitenkin kertoo siitä, että siirtymien arvostelu koetaan kiusalliseksi.¹²³¹ Suomessa virkamieseettinen

¹²²⁵ Ilpo Kokkilan sähköposti 20.1.2016 tekijälle.

¹²²⁶ Freund & Bendel 2017, 7. Vrt. EU Integrity Watch, Transparency International EU -järjestön ylläpitämä verkkopalvelu. <<http://www.integritywatch.eu>> [luettu 12.6.2017]. Esimerkiksi Uber, ArcelorMittal, Goldman Sachs, Volkswagen ja Bank of America Merrill Lynch ovat palkanneet komissaareja.

¹²²⁷ Staff Regulations of European Union officials: amendment of the Regulations, 2011/0455(COD). Euroopan parlamentin verkkosivut, WWW-dokumentti. <[http://www.euro-parl.europa.eu/oel/popups/ficheprocedure.do?lang=en&reference=2011/0455\(COD\)](http://www.euro-parl.europa.eu/oel/popups/ficheprocedure.do?lang=en&reference=2011/0455(COD))> [luettu 24.1.2015].

¹²²⁸ Mulcahy 2015, 32.

¹²²⁹ ”Utilities got 68 ex-bureaucrats via ”amakudari”. Artikkelijapanilaisesta politiikan pyöröovesta, jota kutsutaan nimellä ”amakudari” sanomalehdessä The Japan Times 4.5.2011. <<http://www.japantimes.co.jp/news/2011/05/04/national/utilities-got-68-ex-bureaucrats-via-amakudari>> [luettu 18.12.2015].

¹²³⁰ Honest Leadership and Open Government Act of 2007. Public Law 110–81, 14.9.2007, 121 Stat. 735.

¹²³¹ David-Barett 2011, 6.

toimikunta ehdotti 2014 toimenpiteitä, jotka osittain liittyvät politiikan pyöröoiven liikkeen säätelyyn.¹²³²

Yhteenvetoa tutkimukseen haastateltujen käsityksistä lobbauksesta

Tutkimukseen haastateltiin 78 henkilöä vuosina 2008–2015. Haastateltavat eivät ole itse luokitelleet itseään lobbareiksi. Tekijä on tehnyt sen tutkimusteknisessä tarkoituksessa haastateltavien roolien kirkastamiseksi. Joukossa on kaksi presidenttiä, kolme pääministeriä, muita ministereitä, järjestöjohtajia, yritysten yhteiskuntasuhde- ja viestintäjohtajia, yritysten omistajia, hallitusten jäseniä, toimitusjohtajia, valtionhallinnon korkeita virkamiehiä, tiedonvälityksen avainhenkilöitä ja asiantuntijoita.

Haastateltavien joukossa on yhteensä 78 henkilöä, joista lobbauksen kohteena on ollut ainakin 38 henkilöä.¹²³³ Lobattavista 19 henkilöä oli kulkenut ennen haastattelua tai sen jälkeen politiikan pyöröoivesta jompaankumpaan suuntaan: politiikan sisäpiiristä yksityiselle sektorille tai politiikan sisäpiiriin hallinnosta tai korporaatioihin tai tullut politiikasta hallintoon, yrityksiin tai korporaatioihin. Nämä henkilöt ovat Haapasalo, Haavisto, Halonen, Heinäluoma, Häkämies, Härmälä, Iivari, Ihalainen, Iloniemi, Järventaus, Kallas, Kivelä, Lipponen, Puro, Sundbäck, Taxell, Vanhanen, Vuoria ja Westlund.

Kolme lobbaria ”pestiin puhtaaksi” valtiolisissa vaaleissa, kun Tarja Halonen valittiin kansanedustajaksi 1983, Eero Heinäluoma 1999 ja Lauri Ihalainen 2007. Vaaleilla valituksi tulemista on pidettävä ”cooling off”-tyyppisenä puhdistautumisena sidonnaisuuksista tai kansanvallan siunauksena ehdokkaan sidonnaisuuksille, koska äänestäjät antoivat uuden mandaatin.

¹²³² Valtion virkamieseettinen toimikunta (3/2014), ”Valtion virkamieseettisen toimikunnan raportti”: ”Valtionhallinnon ylimpien virkamiesten sekä erityisen uuden arkaluontoista tai merkittävää taloudellista arvoa omaavia tietoja käsittelevien virkamiesten kanssa tulisi tehdä virkasopimus, jonka perusteella on mahdollista asettaa karenssi aika ennen siirtymistä uuden työnantajan palvelukseen. Valtion palveluksesta poissiirtyviä virkamiehiä ja ministereitä tulee koskea samat eettiset periaatteet. Perustetaan pysyvä neuvoa-antava virkamieseettinen toimielin valtiovarainministeriön yhteyteen. Toimielin antaisi yleisiä suosituksia virkamieseetikasta ja lausuntoja tapauksissa, jolloin virkamies siirtyy pois valtion palveluksesta. Poliittisen roolin ja virka- miesroolin kirkastamiseksi luodaan yhteisiä tilaisuuksia eettisiä käytäntöjä koskevaan vuoropuheluun ministerien, valtiosihteerien, poliittisten erityisavustajien ja johtavien virkamiesten kesken.”

¹²³³ 1: Ala-Nissilä, 2: Haapasalo, 3: Haavisto, 4: Halonen, 5: Heinäluoma, 6: Häkämies, 7: Härmälä, 8: Ihalainen, 9: Iivari, 10: Iloniemi 11: Järventaus, 12: Kallas, 13: Kauppi, 14: Kivelä, 15: Kivinen, 16: Laaninen, 17: Lehtinen, 18: Lipponen, 19: Niemi, 20: Niinistö (S.), 21: Pura, 22: Purasjoki, 23: Puro, 24: Rantala (E.), 25: Relander, 26: Saari, 27: Sailas (R.), 28: Salolainen, 29: Stubb, 30: Sundbäck, 31: Tapio, 32: Taxell, 33: Tuukkanen, 34: Vanhanen, 35: Viinanen, 36: Vuoria, 37: Väyrynen (P.) ja 38: Westlund.

Haastateltavista 31 on tai on ollut lobbarirollissa.¹²³⁴ Kun 19 pyörö-ovesta kulkenutta lobattavaa lisätään lobbareihin, saadaan yhteensä 50 lobbaria. Tutkimuksessa haastateltuja asiantuntijoita, median edustajia ja ulkopuolisia on yhteensä 9 henkilöä.¹²³⁵ Haastateltavista puolueensa johtotehtävissä oli toiminut 15 henkilöä, joista 5 sosialidemokraattia, 5 kokoomuslaista, 4 keskustalaista ja yksi RKP:sta.

Haastateltavista useimmat – riippumatta heidän asemastaan prosessissa – näkivät työmarkkinajärjestöt ja korporaatiot merkittävimpinä poliittiseen valmisteluun ja päätöksentekoon vaikuttavina organisaatioina. Kaksi suurta prosessia nousi haastateltavien keskuudesta suuren enemmistön kannaksi. Vanhemmat haastateltavista nostavat tulopolitiikan ja sen varaan rakennetun systeemin keskeiseksi suomalaiseksi poliittisen vaikuttamisen esimerkiksi. Suomen liittyminen EU:n ja EMU:n jäseneksi nähdään toisena merkittävänä prosessina, missä myös korporaatioiden merkitys on ollut ratkaiseva. Merkittävä osa haastateltavista vahvasti oletaman, että tammikuun kihlauksesta syntynyt poliittinen tahtotila loi tulopolitiikan fundamentit, joiden varassa kommunismin leviäminen Suomessa pysäytettiin.

Lobbarit nostavat yksittäisiä edunvalvontahankkeita keskustelussa esimerkeiksi poliittisen vaikuttamisen saavutuksista. Tällaisia ovat mm. tulopolitiikka ja kommunistien kukistaminen, taloudellisen kasvun aikaansaaminen, yleisen yhteiskunnallisen ilmapiirin parantaminen, ei-sosialistinen yhteistyö (K80, kassakaappisopimus), EU-jäsenyyden kansalaismielipiteen muodostaminen, ydinvoiman lisärakentaminen, sähkömarkkinoiden luominen, tietoliikennelainsäädäntöpaketin synnyttäminen ja työeläkejärjestelmän lait 1997.

Politiikan pyöröovesta kulkeneet nostavat EU-jäsenyyden ja rahaliiton suurimmaksi lobbaushankkeeksi. Nämä asettavat myös lobbaamiselle erittäin korkeita ammatillisia vaatimuksia ja kriteereitä: asioiden huolellinen valmistelu, tutkimus- ja kartoitustoiminta, ennakkoon käytävät luottamukselliset taustakeskustelut, avoimuus, luotettavuus ja rehellisyys nähdään hyvin tärkeinä ammatillisina ominaisuuksina. Pyöröovesta kulkeneet katsovat selkeästi, että lobbaus on positiivista toimintaa, olennainen osa poliittista prosessia. Pyöröovesta kulkeneiden mielestä yhteiskunnassa pitää olla enemmän liikkuvuutta eri työtehtävissä, julkisen ja

¹²³⁴ 39: Ahtela, 40: Bergholm, 41: Baldauf, 42: Fan, 43: Hakalin, 44: Herlin, 45: Kahri, 46: Karhinen, 47: Kokkila, 48: Koponen, 49: Koroma, 50: Laatonen, 51: Lahesmaa, 52: Lemmetty, 53: Lundh, 54: Lyly, 55: Mäenpää, 56: Mäkinen, 57: Nyberg, 58: Ojala, 59: Ollila, 60: Piekka, 61: Planting, 62: Putkonen, 63: Rantanen, 64: Rautiainen, 65: Riski, 66: Saarinen, 67: Takala, 68: Tukiainen, 69: Wahlroos.

¹²³⁵ 70: Adde, 71: Fjodorov, 72: Kiander, 73: Nilsson, 74: Roepke, 75: Savola, 76: Tiitinen, 77: Veijonen, 78: Virmavirta.

yksityisen sektorin välillä sekä monipuolisuutta politiikan, hallinnon ja yritysten rekrytointikanavissa. Erityisesti nokialaiset korostavat, että moni lobbasi Nokiassa, mutta tekivät muitakin töitä.

Merkille pantavaa on, että pyöröovesta kulkeneet eivät nostaneet aktiivisesti lobbaukseen liittyviä menettelytapasääntöjä, identifioitumista, rekisteröitymistä tai politiikan pyöröoven seurantaongelmiksi. Voidaankin päätellä, että erityisesti korpORAATIOIDEN eliitti ei pidä kiirettä suomalaisen läpinäkyvyysaloitteen toteutumisella.

Lobbattavien keskuudessa on myös niitä, jotka näkevät, että EU-jäsenyys ei ollut lobbausta, vaan suuri kansallinen poliittinen hanke. Eräät tekevät selkeän rajanvedon ”joukkoedunvalvonnan” ja ”lobbauksen” välille: edellinen nähdään hyväksyttävänä toimintana eli etujärjestöjen vaikuttaminen. Sen sijaan yksittäisen yrityksen, tuotteen ja palvelun vaatiman sääntelyuudistuksen edistäminen nähdään helposti kapea-alaisena ”edunkärkyntänä”. Kuten edellä on käynyt ilmi, jotkut yritykset, kuten Nokia ja työeläkeyhtiöt ovat onnistuneet välttämään tällaisen leiman.

Tutkimuksen haastateltavat henkilöt ovat vältäneet pohtimasta kestävyksiä, ajankäyttöä ja -viettoa esimerkiksi hiihto-, metsästys-, vaellus- ja kalastusretkiä Suomen luonnossa, vaikka useimmat työmarkkinajärjestöt omistavat vapaa-ajan majoitusta, majoja ja kiinteistöjä tällaisiin tarpeisiin.¹²³⁶

Palkansaajien johtajat kaipaavat patruunoita, joilla oli suuret valtuudet omiltaan, kyky ja tahtotila sopia palkansaajien kanssa asioista. Toisaalta palkansaajajohtajat näkevät nykyisen EK:n puheenjohtajavaihdoksen mahdollisuutena. Puheenjohtajavaihdos alkaa siitä, kun EK:n vaalivaliokunnan ehdokas puheenjohtajaksi tulee julkiseksi joskus lokakuussa. Loppuvuosi ennen toimikauden alkamista koetaan palkansaajapuolella aikaikkunaksi, jolloin tuleva puheenjohtaja kuuntelee herkällä korvalla. EK:n puheenjohtajuus koetaan niin merkittävänä luottamustehtävänä, että tämä henkilö voi myös muuttaa EK:n toimiston ja toimitusjohtajan ajattelua.¹²³⁷

¹²³⁶ Pekka Takalan haastattelu 11.8.2015. ”Kun kävimme tapaamassa suomalaisia meppejä, niin eräät heistä usein ohjeistivat tapaamiset Strasbourgisiin. He kertoivat, että siellä heillä on aikaa. He itse kertoivat, että päivällinen Strasbourgissa olisi hyvä muoto, sillä silloin heillä olisi aikaa (eikä heidän itse tarvitsisi maksaa ruokaansa). He itse ”vaativat” tätä. Puhumattakaan eduskuntavaaleista. Voisin luetella joukon kansanedustajia (mitä en tee), jotka itse pyysivät – jopa vaativat – firmaltamme tukea eduskuntavaalikampanjaansa! Ja nämä Lapin, pohjoisen Suomen ja saaristomme edustusmökkit, musiikkijuhlat, jazzit, oopperajuhlat: Pyyntö tulla mukaan ensimmäisellä kerralla oli usein ok. Mutta jos pyysit toisen kerran, niin itse teit jo tapaa: he olettivat, että heidät ”automaattisesti” jatkossakin kutsutaan ja härskeimmät jopa soittivat tiedustellen, että olisikohan posti vienyntä kutsun väärään paikkaan. Edustajat eivät ole enkeleitä, kuten eivät muutkaan sidosryhmämme! Tultuaan valituksi Eduskuntaan he muuttuivat. Ennen valintaansa he saattoivat tarjota jopa kupin kahvia. Valintansa jälkeen he edellyttivät, että Sinä tarjoat.”

¹²³⁷ Mikko Mäenpää haastattelu 21.5.2014.

Useat haastateltavat kiinnittivät huomiota siihen, että valtioneuvoston työskentelytapa on EU-jäsenyyden aikana muuttunut siilomaiseksi. Valtioneuvosto tekee vähän suuria yhteisiä linjauksia, mitkä sovitaan yleensä hallitusohjelmassa. Tämä poliittinen ohjaus on erityisesti EU-jäsenyyden aikana kaapattu korporaatioiden vaikuttamisalueeksi, jossa niillä on vahva ennakkovalmistelun vaikutusvalta. Ministeriöt ja niiden sidoryhmät ovat muodostuneet reviiireiksi, jotka tarvittaessa jopa kilpailevat keskenään ja joilla on omat ulkosuhteet (EU-valmisteluprosessi ja sitä kautta yhteisten sisämarkkinoiden kannan syntyminen). Koska kauppapolitiikka on perussopimuksessa delegoitu EU:lle ja koska EU:lla on yhteinen ulkopoliittikka, myös ulkoasiainministeriön suvereeni rooli taloudellisten ulkosuhteiden koko laajuudessa on ohentunut ”korkean tason” ja kahden välisten suorien suhteiden edistämiseen. Siiloutuminen on kansainvälistänyt ministeriöitä, hallintoja ja toimialojen valmisteluprosesseja.

Suomessa toimivien ulkomaalaisten yritysten ulkomaalainen johto ei ole edustettuna EK:n ja sen toimialaliittojen hallinnoissa, missä puhutaan vain suomen kieltä. Kielimuurin ansiosta ulkomaalaisyritysten johto ja edustajat joutuvat toimimaan agenttiansa kautta. Edellä on osoitettu, kuinka omistajaohjauksessa on syntynyt agenttiverkosto välittämään informaatiota molempiin suuntiin. Poliittisen ohjauksen kannalta on merkittävää, että ulkomaalaisomistajat ovat suomalaisessa edunvalvontasysteemissä ulkopuolisia ja riippuvaisia agenteistaan. Nämä riippuvuudet ovat omistuksia, asiakas- ja palvelusuhteita sekä myös poliittista vallankäyttöä, mikä perustuu asymmetriseen tietoon. EK:n suurten suomalaisyritysten suppeasta eliitistä on muodostunut suomalaista liike-elämää edustava sisäpiiri.

Lobbareiden typologiat

Vaikka EU on määritellyt lobbarin, Suomessa lobbaria ei vielä ole määritetty. Suomalaisten lobbareiden identifioimista, tunnistamista voi helpottaa luokittelu lobbareista. Suomessa lobbarit voidaan jakaa kuuteen luokkaan, joita ovat *toimeksiantajat*, *luotetut*, *palkkasuhteiset*, *sopimussuhteiset*, *asiantuntijat* ja *vapaaehtoiset*. Luokittelu on osittain hierarkkinen.

Toimeksiantajat ovat niitä, jotka järjestöissä päättävät niiden poliittisista tavoitteista, ja yrityksissä niitä, jotka ovat vastuussa liiketoiminoista ja niiden vaatimusten mukaisesta poliittisesta vaikuttamisesta. Toimeksiantajat edustavat yritysten omistajia ja johtoa sekä järjestöjen johtohenkilöitä, jolloin esimerkiksi työmarkkinajärjestöjen keskeiset luottamushenkilöt ovat lobbareita. EVA:n, Taloudellisen Tiedotustoimiston ja monien edunvalvontajärjestöjen hallitusten jäsenet tai ainakin niiden puheenjohtajistot täyttävät toimeksiantajan kriteerit. Toimeksiantajat eivät

välttämättä itse operatiivisessa mielessä operoi, mutta he antavat lobbaukselle legitimitetin sekä lobbareille budjetin ja mandaatin.

Edellä tarkastellut suuret liike-elämän tavoittelemat ratkaisut ovat tarvinneet tahtotilan, rahaa kustannusten kattamiseksi ja yhteiskunnallista legitimitettä. Työeläkeratkaisu 1961, Jäsenmaksuperintäsopimus 1969, Taloudellisen Tiedotustoimiston ja EVA:n uusien vahvojen roolien antaminen 1975–1995, EEC-sopimus 1973, Kekkonen valinta poikkeuslailla 1973, EY-jäsenyyden tukeminen ja kampanjointi sekä EMU-päätökseen osallistuminen ovat olleet suuria ja pitkää sitoutumista vaatineita poliittisia ratkaisuja, missä toimeksiantajat olivat ratkaisijoita.

Korporaatioissa toimeksiantajia ovat olleet erityisesti merkittävien järjestöjen luottamushenkilöt. Tällaisia henkilöitä ovat STK:n hallituksen, Teollisuuden Keskusvaliokunnan, Teollisuuden ja Työnantajien Keskusliiton hallituksen työvaliokunnan, Taloudellisen Tiedotustoimiston hallituksen, Elinkeinoelämän tutkimuslaitoksen ETLA:n hallituksen ja Elinkeinoelämän valtuuskunnan EVA:n työvaliokunnan jäsenet. Myös Maataloustuottajain Keskusliiton hallituksen työvaliokunnan, Keskuskauppa-kamarin hallituksen, Suomen Yrittäjien hallituksen työvaliokunnan ja Perheyrittysten liiton hallituksen jäsenet ovat olleet enemmän tai vähemmän toimeksiantajan roolissa, kun kysymys on ollut liike-elämän lobbauksesta, poliittisesta vaikuttamisesta. Liitteenä 3 on luettelo eräistä merkittävimmistä toimeksiantajista.

Myös palkansaajajärjestöjen luottamushenkilöt ovat lobbauksen toimeksiantajia. Osa palkansaajajärjestöjen luottamushenkilöistä toimii kokopäivätoimisesti palkallisessa luottamustehtävässä, mutta merkittävä osa luottamushenkilöistä ei saa palkkaa ammattiliitolta. Suurten työpaikkojen luottamusmiehet ovat palkansaajajärjestöissä päättävissä elimissä ja asemansa puolesta ”viimeisiä irtisanottavia”.

Luotetut ovat toiseksi ylinnä, koska he voivat kulkea politiikan pyöröovesta sisään päätöksentekoeleimiin, myös valtioneuvostoon (, mistä voisi myös tulla termi ministeri) ja ottaa vallan ja vastuun. Luotetut ovat myös haluttuja kulkemaan pyöröovesta ulos, koska samalla heidän mukanaan kulkee hallinnosta ulos strategista ja salaista tietoa, poliittista läpäisyvoimaa ja verkostojen hallintakompetenssia. Eniten luotetut ovat raskaan sarjan päättäjiä, joilla on omat esikunnat ja asiantuntijat. He ovat myös toisinaan puoluejohtajia, jolloin heidän toimintaansa liittyy kokonaisen puolueen ajattelutapaa ja parlamentaarista voimaa.

Esimerkkejä luotetuista, jotka ovat siirtyneet hallinnosta lobbausorganisaatioon, ovat suurlähettiläät Max Jakobson 1974 ja Jaakko Ilo-niemi 1983, STM:n kansliapäällikkö Kari Puro 1992, UM:n valtiosihteri Veli Sundbäck 1996, valtiovarainministeri Suvi-Anne Siimes 2003, maa-

ja metsätalousministeri Kalevi Hemilä 2003, pääministeri Matti Vanhanen 2010 ja elinkeinoministeri Jyri Häkämies 2012.

Luotetuiksi voidaan kutsua myös lobbareita, jotka nousevat hallintoon, jopa valtioneuvoston jäseniksi ratkaisemaan juuri oman toimialansa kannalta merkittävää asiakokonaisuutta. Esimerkkeinä ministerilobbaajista ovat STK:n Päiviö Hetemäki (valtiovarainministerinä ja pääministerin sijaisena kummassakin Teuvo Auran hallituksessa vuosina 1970 ja 1971–1972 sekä Suomen Pankin johtokunnan jäsenenä 1971–1978), MTK:n puheenjohtaja Heikki Haavisto (ulkoasiainministeri 1993–1994 Ahon hallituksessa), KOP:n johtaja Matti Korhonen (valtiosihteeri Holkerin hallituksessa 1990–1991), TKL:n toimitusjohtaja Timo Relander (valtiosihteeri Ahon hallituksessa 1991–1995), oikeusministeri Jussi Järventaus 1998 ja STTK:n pääsihteeri Leila Kostiainen 2007 (poliittinen valtiosihteeri Vanhasen II hallituksessa) ja Lauri Ihalainen (työministeri 2011–2015).¹²³⁸

Poliittiset erityisavustajat ja poliittiset sihteerit¹²³⁹ ovat luotettujen suurin joukko, jos kohta heistä vain osa edustaa eturyhmiä osan edustaessa poliittisia puolueita. Euroopan unionin jäsenyys on merkinnyt Suomen poliittiselle kulttuurille sitä, että uusia tehtäviä ja uusia politiikan pyörovia on syntynyt hallinnon ja eturyhmien välille. Tehtävien lisääntyminen on vahvistanut verkostoja.

Tärkein lobbareiden kategoria on *palkkasuhteessa* olevat lobbarit. Heidät on pestattu päätoimisiksi yhteiskuntasuhteita, sidosryhmiä ja viestintää tai tiettyä politiikkasektorin asiantuntemusta edustaviksi tai hoitaviksi ammattilaisiksi järjestöihin tai yrityksiin. Heillä on järjestön tai yrityksen merkittävyydestä riippuen suuri mandaatti. Harry Mildh, Seppo Jokipii, Sari Baldauf ja Susan Fan ovat esimerkkejä yritysten – Nokian ja Koneen – vaikutusvaltaisista toimihenkilöistä, jotka ovat myös lobanneet hallituksia ja valtioita. Järjestöjen palveluksessa olevat päätoimiset henkilöt ovat muodostaneet perinteisesti suomalaisen lobbarin prototyypin, ”järjestäjän”, ”yhteiskunnallisen toimihenkilön”, joka tekee jalkatyötä ja ajatustyötä. Esimerkkejä haastateltavista, jotka ovat olleet palkkasuhteessa, ovat Timo Laatonen, Tapani Kahri, Leif Fast, Johannes Koroma, Juhani Ristimäki¹²⁴⁰, Jukka Koivisto, Matti Tukiainen, Pertti Parmanne,

¹²³⁸ Lobbaajat, jotka asettuvat ehdolle valtiollisissa vaaleissa – kuten Eero Heinäluoma 1999 ja myös Ihalainen 2007 – ovat demokraattisesti valittuja kansanedustajia, jotka ovat nousseet ministeritehtävään edustuksellisen prosessin kautta. Kari Puro ja Veli Sundbäck ovat olleet kansliapäälliköitä ja Esa Härmälä korkea asiantuntijavirkamies, jotka ovat kulkeneet ulos pyöroovesta yrityksiin ja etujärjestöihin. Pääministereistä Paavo Lipponen ja Matti Vanhanen, ministereistä Suvi-Anne Siimes, Jussi Järventaus ja Jyri Häkämies ovat kulkeneet pyöroovesta ulos ja siirtyneet liike-elämän palvelukseen, Lipponen sopimussuhteiseksi konsultiksi.

¹²³⁹ Talvitie 2015.

¹²⁴⁰ Johannes Koroman haastattelu 8.9.2015. Ristimäki on esimerkki palkkasuhteessa olleesta järjestömiehestä, joka toimi Teollisuuden Keskusliitossa Uolevi Raaden silmänä ja korvana.

Arto Ojala, Lauri Ihalainen, Eero Heinäluoma, Mikko Mäenpää, Risto Piekka ja Markku Lemmetty. Järjestöissä ammattiliittojen ja niiden keskusjärjestöjen puheenjohtajia, liittosihteereitä ja toimitsijoita sekä työnantajaliittojen johtajia, asiamiehiä ja asiantuntijoita alettiin kutsua Helsingin Sanomissa 1980-luvulta nimitysuutisissa lobbareiksi.

Uusi ja kasvava lobbareiden kategoria on *sopimussuhteisten* lobbareiden ryhmä. Nämä koostuvat esimerkiksi asianajotoimistojen valikoiduista juristeista, valikoiduista tilintarkastajista sekä liikkeenjohdon konsulteista ja viestintätoimistojen konsulteista, joiden toimeksiannot sisältävät yhteiskunnallista suunnittelua, vaikuttamista ja poliittista asiantuntijatyötä.¹²⁴¹ Veikko Puskala, Pekka Kivelä ja Kim Nyberg ovat esimerkkejä sopimussuhteisista lobbareista.

Asiantuntijalobbareiden kategoria on kiistanalainen. Asiantuntijat eivät yleensä halua harteilleen lobbarin viittaa. Mutta on olemassa selkeä ryhmä asiantuntijoita, joita syystä tai toisesta jatkuvasti kuullaan jonkin poliittikkasektorin asiantuntijana. Vaikka kysymyksessä on asianomaisen henkilön meritoituminen poliittikkasektorin asiantuntijana, asiantuntijan nousu julkisuuden kiintotähdeksi ja usein kysytyksi asiantuntijaksi voi perustua myös poliittiseen valintaan ja henkilön edustamaan taustaryhmään. Esimerkkejä asiantuntijoista ovat veronmaksajien keskusliiton asiantuntijat, taloudellisten tutkimuslaitosten ekonomistit ja useat professorit, joilla on edunvalvonnallinen sidosryhmä toimeksiantajana eli sivukustantaja tai poliittinen viiteryhmä.

Oma lukunsa ovat vapaaehtoiset lobbarit. He muodostavat lukumääräisesti lobbareiden suurimman ryhmän, jonka käyttövoimana on usein henkilökohtainen vakaumus ja oma etu.¹²⁴²

Korkein Hallinto-oikeus antoi eduskunnan vierailijatietojen julkisuutta koskevassa valituksessa päätöksen, että vierailulistat ovat julkisia asiakirjoja ja kumosi eduskunnan kansliatoimikunnan 18.12.2014 päätöksen salata tiedot. KHO:n päätöksen mukaan ”nyt julkista valtaa sekä viranomaisten toimintaa tarkkailevien kansalaisten ja järjestöjen on mahdollista arvioida lobbaamisen laajuutta ja vaikutusvaltaa, eikä siihen ole mahdollista vastata, saati puuttua. Tämä on omiaan kaventamaan mahdollisuuksia osallistua ja vaikuttaa yhteiskunnan kehittämiseen.”¹²⁴³

¹²⁴¹ Kuusela ja Ylönen 2013.

¹²⁴² Tämä ei sisällä arvoarvostelmaa. Tekijä.

¹²⁴³ KHO päätös 5423/2016. Päätöksen perustelut: ”On mahdollista ja jopa todennäköistä, että suuryritysten ja muiden merkittävien lobbaajien lainsäädäntöön liittyviä toiveita kuunnellaan tarkemmin kuin tavallisten kansalaisten ja pienten kansalaisjärjestöjen. On tärkeää, että edes eduskunnassa tapahtuva vaikuttaminen olisi edes jälkepäin tarkasteltavissa ja arvioitavissa, ja että virkamiehiä ja kansanedustajia tapaavien tahojen taustaorganisaatiot, vierailujen ajoittuminen esimerkiksi juuri ennen merkittäviä päätöksiä sekä muita kulunvalvonnan tiedoista selviäviä seikkoja voidaan saada julki tietopyyntöjen perusteella.”

5.7. Päätelmiä ja teesejä

Etujärjestötutkimus ei ole kohdistunut sisäpiirikäsitteeseen. Eliittitutkimus – Ruostetsaari – kuitenkin nosti sisäpiirin käsitteen tarkastelun keskiöön. Eliitti-käsitteen avulla sisäpiiri identifioitui systemaattisemmin kuin järjestöhistorioissa tai taloushistorioissa, missä merkittävien henkilöiden roolit korostuvat. Esimerkiksi Mansner tuo esiin Etelärannan palkkajohdajien urapolut esimerkkeinä vaikutusvallasta. Mutta Hannikaista ja Vauhkosta lukuun ottamatta tutkimuksessa ei ole kiinnitetty vielä huomiota etujärjestöjen johtajien aseisiin niiden hallituksissa, eikä siihen, miten etujärjestöt tai niiden johtajat ovat vaikuttaneet työeläkeyhtiöiden sijoituspolitiikkaan tai vallankäyttöön suomalaisen omistajuuden linnakkeena.

Järjestöhistorioiden näkökulma on ollut pääpiirteisesti siinä, että jäsenyritysten aktiivit ovat vaikuttaneet ja järjestöjen hallitukset ovat onnistuneet useimmiten löytämään ratkaisun, toiminnan varat ja valvojat. Taloushistoriat ja muistelmat vahvistavat käsityksiä sisäpiireistä ja luottamuksellisista keskusteluista, mutta ilmiötä tai sen tutkimusta ei järjestöhistorioista löydy. Itse asiassa kovan luokan lobbaaminen onkin luottamuskyky, minkä voi havaita Fastin, Jakobsonin, Kahrin, Koiviston, Koroman, Pietiäisen ja Tarkan kirjoituksista. Tätä tukevat myös tämän tutkimuksen haastattelujen tulokset. Lähes kaikki haastateltavat korostavat vaikuttamiseen liittyvää luottamusta, joka yhdistää Hillmanin ja Hittin lobbaamiseen liittämät edellytykset – neljä osatekijää – maineen (legitimiteetti), kommunikaation (prosessi), informaation (sisältö) ja poliittisen päätöksen (lopputulos).¹²⁴⁴ Tästä seuraa, että sisäpiirit luovat luottamusta, koska niissä testataan tarjolla olevan informaation relevanssi ja hyödyllisyys prosessin jatkoon kannalta. Kenties niiden suurin näkyvyys ja merkitys on maineessa: Laatonen ja Nieminen tuovat tämän hyvin esiin analysoidessaan kolmikannan kulisseissa henkilösuhteiden merkitystä.

Kysymys on myös siitä, kuinka päätöksentekijät, jotka kantavat valitsijoilleen vastuuta vaaleissa ja järjestöjen tai yritysten kokouksissa, voivat hyödyntää informaatiota ja niiden esittäjien mainepääomaa. Lopputulos ratkaisee, koska erityisesti eurooppalaisissa systeemeissä on tarpeen vahvistaa olemassa olevia suhteita ja informaatiovirtoja, ei heikentää tai rikkoa niitä. Amerikkalaisissa systeemeissä taas paino on enemmän tilanteen ja yhden asian tai päätöksen läpiviemisessä, mutta sielläkin luottamus on pääomaa. Itse asiassa se poliittinen vaikuttaminen ja todellinen mainepääoma, millä Suomen hallinto, yritykset ja järjestöt vaikuttavat EU:n insti-

¹²⁴⁴ Hill & Hitt 1999, 833.

tuutioissa on marginaalissa tutkimuksessa ja keskustelussa yhteiskunnallisesta vaikuttamisesta.

Suomessa onkin kiinnitetty niukasti huomiota politiikan sisäpiirin muodostumiseen, vaikka ammattipoliitikkojen olemassaolo tiedostetaan urana ja elämäntehtävänä. Mutta tutkimuksessa ei ole oltu huolestuneita sisäpiireistä, eikä siitä, että poliittisen päätöksenteon avoimuus on rajallista. Vasta viimeaikainen viestintätutkimus on puuttunut läpinäkyvyyden rajallisuuteen (viestinnän väitökset). Vesa (2016) on todennut, ettei ministeriöiden ja valtioneuvoston asettamien työryhmien työstä saa tietoa. Vesan ja Kantolan (2016) selvitys osoitti, että järjestöjen piirissä EK, Kuntaliitto ja MTK koetaan supervaikuttajiksi, jotka ovat lähempänä tietoa kuin muut. Tämän tutkimuksen haastateltavien edustaessa poliittisen vaikuttamisen ja päätöksenteon eliittiä voidaan yhteenvetona haastateltavien näkemyksistä tehdä johtopäätös, että sisäpiirejä on useita, mutta niillä on hierarkia. Poliitiikan pyöröoven liikennettä on seurattu vain mediassa. Korporaatioiden avainhenkilöt, hallinnon eliitti ja politiikan eliitti ovat kulkeneet pyöröovesta molempiin suuntiin. Talouden sisäpiirille syntyi 1990-luvulta alkaen sisäpiirisäännöt, mutta politiikan ja hallinnon osalta ne ovat vielä keskeneräisiä. Kummassakin on tapahtunut suuria muutoksia sen jälkeen, kun Suomi liittyi EU:n jäseneksi 1995. Silti korporatiot ovat vahvistuneet koko tutkimusjaksolla 1968–2011. Puute pyöröoven julkisesta seurannasta tulisi korjata lähitulevaisuudessa osana läpinäkyvyysremonttia.

Korporatiivisen systeemin toiminnassa eliitillä on merkittävä rooli, kun se on EU:n instituutioista saatavan poliittisen informaation ensimmäisiä suodattajia ja jakajia eteenpäin. Julkisuuslain valossa suomalaiset korporatiot olivat osa hallinnollista valmistelutyötä ja osa viranomaistoimintaa, kun merkittävä osa politiikan valmistelusta tapahtui korporatioiden myötävaikutuksella – kolmikantaisesti. Kolmikantaisen yhteiselämän runkona ovat valmisteluelimet, jotka valtioneuvoston asettamina tekevät työskentelystä ”virallista”. Vanhan julkisuuslain aikaan se oli jopa salaisista, nyt se on periaatteessa avointa, mutta ei vielä julkista.

Talousneuvostosta kehittyi korporatiivisen politiikan koordinaatiofoorumi, joka luo talouspolitiikalle arvopohjaa ja tunnelman. Talousneuvosto seurasi finanssipolitiikkaa ja toisaalta työmarkkinapolitiikkaa eli työmarkkinajärjestöjen tuki oli hallitukselle 1995–2003 erityisen tärkeä toimintaedellytys.

Korporatioiden jäsenmaksutulot ja omaisuudet karttuivat yleisen hyvinvoinnin kasvun ja ansiosidonnaisen edunvalvonnan pohjalta. Korporaatioiden taloudelliset voimavarat olivat kasvaneet jo 1980-luvulla suhteissa puolueisiin niin merkittäviksi, että vaalirahoitus on toki insti-

tuutiona tärkeä, mutta korporaatioiden voimavaroihin verrattuna vähäinen tekijä. Taulukosta 10 (liite 4) käy ilmi, että pelkästään Etelärannan EK-yhteisö toimi yhteensä 274 miljoonan euron budjeteilla vuoden 2013 rahan arvoon muutettuna, mistä se laski talouslaman seurauksena ja ilmeisesti myös 1992 keskusjärjestöuudistuksen seurauksena (STK ja TKL yhdistyivät TT:ksi) 116 miljoonaan euroon vuonna 1995. Tästä ei kirjoitettu tutkimuksen eikä edes journalismin alueella, jos kohta Koroma ei peittele toimeksiantajayritysten uusia allokointeja edunvalvonnassa – pienemmällä rahalla tehokkaampia tuloksia. Toisaalta tästä on pääteltävissä, että yritysten omaan suoraan poliittiseen vaikuttamiseen ja ostettujen asiantuntijapalvelujen hankkimiseen kotimaassa ja ulkomailla on ollut sekä kasvava tarve että myös resursseja yrityksillä, jotka ovat menestyneet ja kasvaneet. Etujärjestöt saivat kilpailijoita ja yritysten omien intressien priorisoiminen alkoi olla kehityksen suunta.

Korporaatioiden taseet ovat melko vahvoja. Parhaimmat järjestöt pysyvät sijoitustuotoillaan kattamaan toimintakulunsa. Tästä tosin voi seurata, että joissakin järjestöissä piilee aikapommi, kun niissä ei enää makseta täysiä jäsenmaksuja (vrt. Teknologiateollisuus). Suurimpien ammattiliittojen toiminta oli vuonna 2016 tappiollista, mikä katettiin sijoitustuotoilla.¹²⁴⁵ Vaikka sijoitustuotot kattoivat osan alijäämästä, tulokset jäivät tappiolle.

Korporaatioiden voimavaroista voi todeta niiden yhteenlasketun vuositason kokonaistulojen olevan ylivoimainen investointi yhteiskunnallistaloudelliseen vaikuttamiseen ja edunvalvontaan. Onkin pohdittava, mitä päätelmiä tutkimuksen painopisteiden asettamisessa pitää tehdä suhteessa puolueisiin, vaaleihin, instituutioihin ja mediaan. Pitäisikö järjestöjä läpivalaista aikaisempaa enemmän? Pitäisi!

Edellä olevaa taustaa vasten esimerkiksi Kehittyvien Maakuntien Suomen (KMS) yritys saada Suomeen 2007 mieleisen hallituksen ja myönteisiä kansanedustajia ei ollut lainkaan realistinen hanke. KMS toimi systeemin ulkopuolisena, se oli liikkeellä liian myöhään ja liian pienillä voimavaroilla. KMS ei alun alkaenkaan tainnut käsittää korporatiivisen systeemin kokonaisuutta, jonka varpaille se tuli astuneeksi.

Eliittien ja politiikan sisäpiirin instituutio on korporatiivinen systeemi, jolla on ollut merkittävä tiedollinen ylivoima ja etulyöntiasema poliittisten päätösten valmistelussa. Pääosa eturyhmien ulkopiiristä ja suomalaisen media on ollut aina 2000-luvulle saakka lojaali sisäpiirille. Suositaan esimerkiksi sitä, että toimeksiantajat eivät identifioitu tai identifioituvat mahdollisimman myöhäisessä vaiheessa osaksi lobbausprosessia.

¹²⁴⁵ Kauppalehti 22.8.2017.

Korporatiivisella järjestelmällä on suuret voimavarat, jotka perustuvat jäsenmaksujen verovapauteen ja sen varassa lepäävään henkilökohtaiseen etuun. Se on lakisääteistä ja ansiosidonnaista. Voimavarojen synty perustuu tulonjakopolitiikkaan. Suomessa käytetään poliittiseen vaikuttamiseen ensisijaisesti korporaatioiden toimesta vuodessa yli 120 euroa per kansalainen, mikä on moninkertaisesti enemmän kuin Yhdysvalloissa per kansalainen. Poliittisen päätöksenteon (eduskunta, puolueet), hallituksen poliittisen valmistelun ja korporatiivisen systeemin avautumishaasteen kolmiossa on voimavarojen ja läpinäkyvyyden epäsuhta. Korporaatioiden ylivoima on merkittävä, mikä on eduskunnan kannalta problemaattista.

Suomessa on kuljettu lobbausta koskevassa eettisessä keskustelussa yli kymmenen vuotta jäljessä verrattuna Brysseliin ja Washingtoniin.¹²⁴⁶ Vaalirahoituskohu vei päähuomion Suomen korruptiokeskustelussa. Suomesta puuttuu julkinen, kaikki eturyhmät kattava keskustelu, jonka ”läpinäkyvyysaloitteen” tehnyt Euroopan komissio käynnisti 2005. Vanhasen hallituksen (2007–2010) demokratia-aloitteet käsittelivät läpinäkyvyyden parantamista, mutta eivät lobbaamista osana poliittista prosessia. Työmarkkinajärjestelmä ja sen myötä syntynyt korporatiivinen päätöksenteko voitaisiin näin altistaa julkiselle tarkastelulle kuten mikä tahansa lobbaus. Epäkohtien poistamiseksi ei riitä itsesääntely, vaan tarvitaan uutta lainsäädäntöä. Koska Suomessa puuttuu määritelmä, sopimuslobbarista, ei niitä voida kirjata rekisteriin.

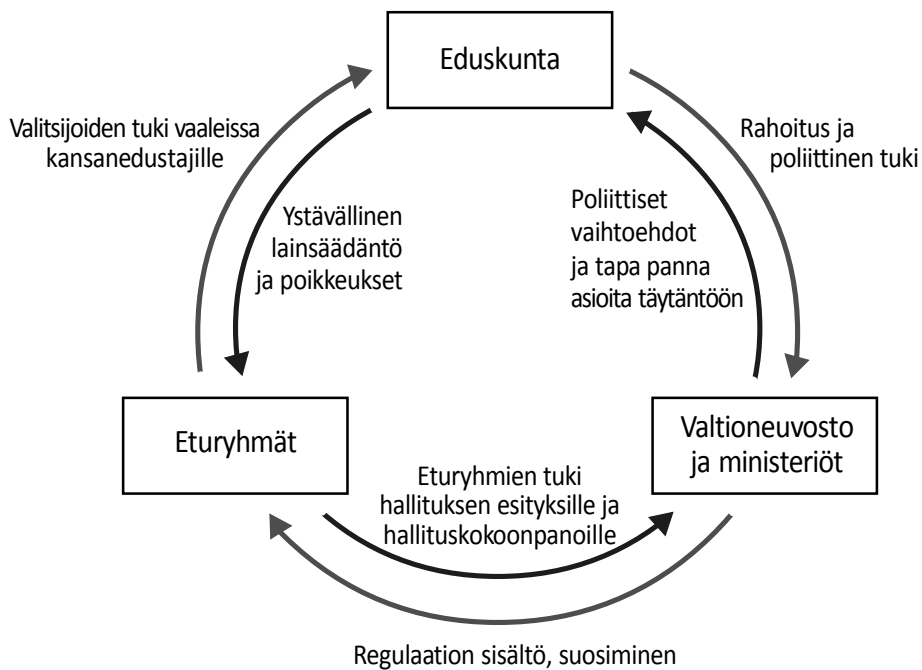
Rent-seeking toimii Suomessa osana korporatiivista systeemiä. Korporaatioiden eliittiä koskeva yleiskuvaus on sopusoinnussa Ruostetsaaren tutkimustulosten kanssa. Suomella lienee edessään korporatiivista valtaa koskeva läpinäkyvyyskeskustelu. Tämä heijastuu myös tutkimukseen, jossa politiikan ja talouden – mutta myös muun tutkimuksen – oppitulojen yli tehtävälle yhteistyölle voi asettaa yhä suurempia odotuksia. Suomessa politiikan tutkimus on vasta heräämässä Charin, Mulcahyn ja Transparency Internationalin aiheuttamaan mielenkiintoon, joka koskee päätöksenteon läpinäkyvyyden tutkimusta.

Korruptiivisuuden ympärillä suoritettu tutkimus ja hallinnon piirissä käynnissä oleva avoimuuden ja läpinäkyvyyden lisäämiseen tähtäävä keskustelu ja seikka, että KHO:n päätös vuodelta 2016 kiinnittää huomiota lobbaamisen seurannan mahdollistamiseen, ilmentää käynnissä olevaa murrosta poliittisen vaikuttamisen alueella. Suomalaisista lobbareista esitetty typologia on sovellettavissa myös kansainvälisessä tutkimuksessa.

¹²⁴⁶ Alexander Stubb, joka esitteli EU:n läpinäkyvyysaloitteen mietinnön parlamentille 2008, ei ryhtynyt Suomessa 2008–2015 vastaavaan prosessiin.

Typologia hahmottaa, että lobbarit eivät ole pieni joukko politiikan ”palkkasotureita”. Se problematisoi myös sitä, että lobbauksen toimeksi-antajat ovat prosessissa olennainen osa vaikuttamista ja että politiikan pyöroöven jatkuva tarkkailu on tärkeä työväline läpivalaista systeemiä. *Siksi väitetään, että korporatiivisen kehityksen seurauksena Suomessa on meneillään lobbausta eli poliittista vaikuttamista koskeva identiteetti-kriisi. Korporaatiot eivät saavutettujen etujensa perusteella ole kokeneet olevansa samojen pelisääntöjen alaisia kuin muut toimijat. Kriisi ulottuu myös korporaatioiden sisälle, kun kolmikantaista sopimisjärjestelmää arvostellaan.*

Yleisvaikutelma on, että liike-elämän voimavaroista merkittävä osa on keskittynyt kotimaan poliittiseen vaikuttamiseen ja edunvalvontaan. EU:n instituutioiden seurantaan Brysselissä voimavaroja on selvästi liian vähän.

Kuva 6: Poliitiikan pyöröoven yleisiä toimintaperiaatteita. Tekijä.

6. Tulosten arviointia, yhteenvetokeskustelu ja johtopäätökset

Tutkimuksen ongelmakenttä:
teesinä sisäpiiritiedon hyödyntäminen

Tutkimus tarkastelee liike-elämän roolia edunvalvojana ja poliittisena vaikuttajana tulopolitiikan rakenteiden eli korporatismiin syntyneiden jälkeen. Tutkimus kattaa ajanjakson 1968–2011. Tutkimuksen tärkeimpänä yksittäisenä kysymyksenä oli tutkia, miten taloudelliset eturyhmät ovat ja vaikuttavat politiikan sisäpiirissä. Taloudellisen eliitin vahva rooli ja organisoitu toiminta poliittisessa päätöksenteossa kasvoi kyvyksi hallita samanaikaisesti – talouden ja politiikan – sisäpiiritietoa.

Sisäpiiriä ei tässä tutkimuksessa ole tarkoituksellisesti määritelty eikä pyritty määrittelemään eksaktina luettelona luottamuksen piiriin kuuluvista henkilöistä tai tahoista. Pikemminkin sisäpiirillä on pyritty kuvaamaan tilanteita ja olosuhteita, missä luottamuksellinen tai salainen tieto syntyy tai miten sen eliniän kaari kehittyy poliittisessa prosessissa. Siksi tässä tutkimuksessa on ollut tarpeen kuvata poliittisen päätöksenteon areenoiden kehitystä ennen ja jälkeen EU-jäsenyyttä.

Monet tekijät muuttivat tutkimusjakson aikana poliittista toimintaympäristöä. Neuvostoliiton vaikutus Suomen asemaan alkoi heikentyä ja Neuvostoliiton hajoaminen 1991 loi aikaikkunan 1992–1995, joka on tämän tutkimuksen murroskohta kahden aikakauden välillä. Neuvostoliitto otettiin huomioon Suomen poliittisia tavoitteita muodostettaessa aina 1990-luvun puoliväliin saakka.¹²⁴⁷ Sen jälkeen edunvalvonnan poliittinen rintamasuunta kääntyi symbolisesti Brysseliin, tärkeimpiin unionin jäsenmaihiin ja instituutioihin.

¹²⁴⁷ Sen pohtiminen, otettiin Venäjä huomioon jatkossa, ei kuulu tutkimuksen piiriin.

Kun vapaakauppaintegraation aikana kotimarkkinateollisuus tunnusti vienti-intressin vaalimisen ensisijaisuuden¹²⁴⁸, vientiteollisuus sai 1990-luvulla toisen tukijalan metsäteollisuuden puujalan lisäksi tietoliikenteellisuudesta. Vientiteollisuudesta tuli Etelärannan poliittisen vaikuttamisen painopiste. Poliitiikan taloudelliset tavoitteet määriteltiin korporatiivisten rakenteiden puitteissa, missä konsensus-Suomen kyky toimia ulospäin yhdessä on ollut vahva. Sisämarkkinoille ominainen kilpailu toimialoilla, eri markkinoilla ja myös yritysten kesken toi korporatiiviseen systeemiin vähitellen kilpailua lisääviä tekijöitä. Rahoituksen vapautuminen ei niistä ollut vähäisin, koska pankkien aseman heikentyminen omistajina toi talouteen uusia vaihtoehtoja ja tarjolle enemmän lainarahaa eli vierasta pääomaa.

Liike-elämän toimintaa poliittiseen päätöksentekoon vaikuttamiseksi tarkasteltiin toimintatapojen (tai strategioiden) perusteella, joista tärkeimmiksi arvioitiin *suora poliittinen vaikuttaminen*, jolla tarkoitetaan osallistumista poliittiseen päätöksentekoon ja sen valmisteluun valtion komiteaja työryhmälaitoksessa, yhteyksiä poliittisiin päättäjiin ja päätöksentekaelimiin, vaikuttamista ja asiantuntijatyötä eduskunnassa ja hallituksissa ja puolueiden ja järjestöjen toiminnan tukemista vaaleissa tai muissa yhteyksissä; sekä *epäsuora poliittinen vaikuttaminen*, jolla tarkoitetaan ruohonjuuritasoon ja yleiseen mielipiteeseen vaikuttamista. Päätöksiin vaikuttamiseksi pyritään mm. muuttamalla taloudellisia resursseja poliittiseksi voimaksi sekä tukeutumalla henkilö- ja muihin sidosryhmäsuhteisiin.¹²⁴⁹ Varsinkin suurten järjestöjen, mutta myös yritysten vaikuttamisessa kysymys on pitkäaikaisen poliittisen vaikutusvallan luomisesta.

Seuraavassa tutkimuksen teesit, joita on todisteltu luvuissa 2–5, kehittyvät argumentiksi.

Suomen malli ja sen poliittinen päämäärä: kommunismien patoaminen

Ensimmäiseen kysymykseen, miksi liike-elämä kehitti tulopolitiikkaa, tämä tutkimus tarjoaa aikaisempaa selkeämmin vastaukseksi poliittisen motiivin, pyrkimyksen padota kommunismin uhka. Perinteinen etujärjestötutkimus ja järjestöhistoriat ovat nähneet tulopolitiikan syntymisen taustalla taloudellisena motiivina vakauttamisen, mutta painottanut vain taloutta. Etujärjestötutkimus on identifioinut kommunistien ja sosialidemokraattien ideologisen konfliktin, mutta varsinkin järjestöhistorioissa näkökulma ei ole ollut päällimmäinen kysymys. Konfliktin olemassa-

¹²⁴⁸ Vrt. Paavonen 2008, 304.

¹²⁴⁹ Lerbinger 2006, 7–13.

olo tunnistetaan, mikä tukee tämän tutkimuksen todistelua ohuena, mutta tärkeänä lankana.

Työnantajat loivat talousrakenteen, johon palkansaajajärjestöt tartuivat. Sen tärkeä kulmakivi oli poliittinen ulottuvuus, joka tuki sosialidemokraattien jäsenhankintaa. Vain kommunistit hoitivat tunnollisesti jäsenmaksujen keräämisen ammattiliitoissa. Jäsenmaksuperintäsopimuksella työnantajat ottivat tämän työkalun pois kommunisteilta.

Jäsenmaksuperintäsopimusta ei voitu lanseerata poliittisena ratkaisuna kommunismin patoamiselle, päinvastoin se oli salattava. Sen tuli houkuttella työelämään siirtyvät nuoret liittymään ammattiliittoihin, joiden kanssa työnantajat pyrkivät sopimaan palkoista, hinnoista ja sosiaalipolitiikasta. Suuret sodanjälkeiset ikäluokat olivat noin 1,15 miljoonaa kansalaista, joiden kannatuksesta kilpailtiin. Jos nämä menetettäisiin, demokratia olisi vaarassa. Työnantajat oivalsivat, että vahingollisinta olisi, jos nämä kannattaisivat kommunisteja.

Jo tulopolitiikan kaudella liike-elämällä oli kaksoisstrategia. Tulopolitiikka oli liike-elämän näkyvän käden työmaa, missä keskeisten työnantaja- ja toimialajärjestöjen kanssa pitkän aikavälin soittoa kantoi EVA:n ajatuspaja yhteiskunnallisena unilukkarina. Raskaan sarjan salaista poliittista vaikuttamista toteutti teollisuuden ja työnantajien näkymättömänä kätenä Taloudellinen Tiedotustoimisto ja sen apurit.

Kaksoisstrategia – puhutaan toista ja tehdään toista – tulee ilmi ainakin kahdella alueella, joista myöhemmin voisi kaivata uutta akateemista keskustelua. Ensinnäkin tulopolitiikka oli institutionalisoitu ja lainsäädäntöä luova yhteistyöprosessi, mihin liike-elämä sitoutui palkansaajien ammattiliittojen kanssa. Ja toisaalta se voimisti oman poliittisen vaikuttamisensa tämän rinnalla tavoitteena kommunistien heikentäminen, sosialidemokraattien ja muiden, eri porvarillisten puolueiden aseman ja kannatuksen vahvistaminen. Se toimi aktiivisesti organisoimalla ja valmentamalla yritysjohton yhteiskunnalliseen keskusteluun ja vaikuttamiseen. Tämä kaksoisstrategia oli ammattiliittojen pääsuunnan tiedossa, koska nämä neuvottelivat yhdessä ennalta varsinaisia työehtoneuvotte-luja ja toisaalta ottivat vastaan taloudellista tukea.

Kolmikantainen korporatismi jatkui senkin jälkeen, kun kommunismin ongelmaa ei enää ollut. Tämä kertoo toisaalta siitä, että korporatismi-
min fundamentit olivat alkuperäisiä ja vahvoja ja että niiden varaan rakentuivat yritysten ja palkansaajien työelämä-suhteiden koko yhteiskunnallinen elinkaari – esikoulusta eläkkeelle. Oligarkian rautaisen lain voi nähdä toteutuneen korporatiivisuuden kehityksessä senkin jälkeen, kun liike-elämän poliittinen motiivi oli poistunut ja se oli puolittanut rahoituksensa Etelärannan järjestöille talouslaman jälkeen. Suomen EU-jäse-

nyydestä tulikin tärkeä uusi poliittinen motiivi Etelärannan järjestökoneistolle perustella sen olemassaolo ja hyödyllisyys.

Myös muista korporatismiin fundamenteista tuli instituutioita. *Työsopimuslaista* on tullut työelämän perustuslaki, jonka valuvikana pidetty – yleissitovuus – on jäänyt lakiin, kun sitä tarkistettiin 2000-luvun alussa. Se syntyi eduskunnassa, työmarkkinajärjestöt aluksi vastustivat sitä. Työehtosopimukset ovat yleissitovia, jos yli puolet toimialan työehtosopimuksista on sen piirissä. Työelämästä tuli merkittävä politiikan ”toimiala”, jolla on suomalaisessa yhteiskunnassa perustuslain suoja. Yleissitovuutta palkansaajat pitivät saavutettuna etuna, josta ei luovuta.

Työeläkeyhtiöt olivat aluksi merkitykseltään tärkeitä yritysten rahoituksen kannalta, koska ne olivat vaihtoehto pankkirahoitukselle. Niukkojen pääomien Suomessa 1960–1980 -luvulla työeläkerahastot olivat ennen kaikkea yritysjohton ja omistajien kannalta positiivinen tekijä. Merkitys palkansaajille oli myös tärkeä, koska rahastot varmistivat eläkkeensaajien eläketulot ja olivat eläkeikää odottaville lupaus ansiosidonnaisesta eläkkeestä. Eläkerahastojen kasvaessa niiden merkitys kansantaloudelle ja myös julkiselle taloudelle alkoi avautua. Työeläkejärjestelmästä syntyi vähitellen instituutio, jonka Hannikainen ja Vauhkonen ovat perusteellisesti kuvanneet osaksi hyvinvointivaltion kehitystä.

Tulopolitiikan fundamenttien logiikka on toistaiseksi toiminut. Mahdollisimman moni haluaa nauttia sen eduista ja kuulua sen piiriin, minkä johdosta korporatiivisen järjestelmän legitimitetti on vahva. Ammatillinen järjestäytyminen on Suomessa Euroopan huipputasoa.

EU- ja EMU-jäsenyydet

Toinen kysymys, miksi ja miten korporatiiviset sisäpiirit toimivat EU- ja EMU- ratkaisussa hyödyntäen talouden ja politiikan sisäpiiritietoja, saa tässä tutkimuksessa eliittitutkimukseen nojaavan vastauksen. Kuten Ruostetsaari todisteli energiapolitiikan päättäjien osalta, myös muilla merkittävillä toimialoilla oli muodostunut korporatiivinen positio suhteessa hallitukseen, mitä Ruostetsaari kutsui mesokorporatismiksi. Kun esimerkiksi ansiosidonnaisen työeläkejärjestelmän ja elintarviketalouden eturyhmien eliitit oivalsivat, että EU- jäsenyys on oleva tosiasia, ne alkoivat varmistaa oman toimialansa sopeutumista mahdollisimman vähin häiriöin ja hyvin ehdoin. Erityisesti maatalouden kokonaisratkaisussa on mesokorporatiivisia piirteitä.

Länsi-integraatio oli pitkäaikainen liike-elämän tavoite, johon valmistaututtiin jo 1960-luvulta alkaen. ETA-, EU- ja EMU-jäsenyyksien valmistelut perustuivat korporatiiviseen ryhmittymiseen. Liike-elämä teki 1990-

luvun talouslaman myötä arvion, että se on valmis maksamaan melkein kuinka korkean hinnan hyvänsä siitä, että Suomi liittyy sisämarkkinoihin ja rahaliittoon.

Eri tutkimussuuntaukset eivät ole analysoineet jäsenyyssprosessia läpinäkyvyyden kannalta. Vanhan julkisuuslain mukainen valikoivaa läpinäkyvyyttä suosiva ja eliittien valistuneisuuteen luottava ajattelutapa on ollut vallalla myös tutkimuksessa, jossa vallitseva näkemys on ollut jäsenyysevenvottelijoiden tarjoama tieto. Sen salassapitoaika UM:n arkistossa on jo päättynyt osittain 2017.

Jäsenyyssprosessi ja erityisesti kysymys talous- ja rahaliiton jäsenyydestä korosti eliittien johdolla ja valikoitujen asiantuntijoiden tuella tapahtunutta valmistelua. Jäsenyys voitiin viedä neuvoa-antavaan kansanäänestykseen, kun *neuvottelutulos oli saavuttanut etujärjestöjen luottamuksen*. Sen jälkeen se saikin selkeän enemmistön eduskunnassa.

Talous- ja rahaliiton jäsenyys toteutui hallituksen ja työmarkkinajärjestöjen tiiviin yhteistyön tuloksena. Hallitus vahvisti työmarkkinajärjestöjen asemaa työeläkeyhtiöissä, joista tuli hallituksen EMU-kelpoisuuden rahoittaja (yhtiöt ostivat hallituksen velkakirjoja) sekä tukipilari siltä osin, mikä koski julkisen talouden velkaa. Kun työeläkeyhtiöissä oleva yksityinen eläkevarallisuus oli onnistuttu laskemaan Eurostatin tilastoissa osaksi julkista varallisuutta, julkisen talouden tase läpäisi EMU-kriteerit. Tämän lisäksi juuri työeläkeyhtiöistä tehtiin EMU-puskureiden eli globaalitalouden asymmetrisiin shokkeihin varautumisen rahastot.

Liike-elämä haki integraatoratkaisujen kautta taloudellista ja poliittista vakautta, mikä sitten onnistuikin nostamaan Suomea taloudellisesta lamasta. Erityisesti talous- ja rahaliiton jäsenyys oli prosessi, joka kuitenkin lisäsi epäluottamusta korporatiivisen systeemin ulkokehällä. Työmarkkinajärjestöjen keskinäinen koheesio vahvistui hetkeksi, mutta pienyrittäjiä edustavan Suomen Yrittäjien ja korporatiivisen järjestelmän väliin syntyi voimistuva jännite. Pienyrittäjät kokivat jäävänsä talous- ja rahaliiton oloissa yleissitovan työehtosopimusmaailmassa ilman sopimusvapautta, mitä tässä tutkimuksessa käytetty väljä tulkinta alkuperäisestä rent-seeking- teoriasta tukee. Pienyrittäjät kokevat maksavansa ylimääräistä maksua korkeampina vähimmäispalkkoina, joista eivät ole olleet päättämässä ja joiden perustana on yleissitova työmarkkinalainsäädäntö.

Vesa ja Rahkonen sivuuttavat toisen ilmiön tarkastelun kaksilla kor-teilla pelaamisesta, kun he kuvaavat MTK:n roolia EU-jäsenyyssratkaisussa. Vaikka MTK järjestönä vastusti EU-jäsenyyttä, se jakoi voimansa. Vaikka Esa Härmälä oli virkamiehenä yksityishenkilö ja Heikki Haavisto toimi ulkoasiainministerinä ministerivalan velvoittamana ja yksityishenkilönä, he olivat kuitenkin suhteessa eturyhmäänsä odotusten panttivankeja,

joiden intressinä oli neuvotella läpivietävissä oleva sopimus. Sen olennainen elementti oli maatalousratkaisu, jonka hyväksyttävyyttä punnittiin kansanäänestyksessä ja eduskunnassa.

Politiikan pyöröovi toimi hyvin – minkäänlaista esteellisyyttä ei kuviteltukaan olevan, eikä juridisesti ollutkaan, vaan eturyhmän luottamus entiseen puheenjohtajaan oli hyve. Myös EMU-ratkaisussa sen kannattajat ja keskeiset toimijat nousivat valta-asemiin järjestelmässä. Tätä onkin pidettävä korporatiivisena sisäpiirinä – toki laajahkona käsitteenä kuten viidennessä luvussa on korporaatioiden toimintatapaa, resursseja ja läpäisyä kuvattu. Sen rinnalla toimii poliittisen päätöksenteon ulkokehä, mihin mm. monet omistajatahot, yrittäjät ja varsinkin työelämäsystemin ulkopuolella oleva väestö asemoituu.

Toisaalta liike-elämän kaksoisstrategialle ei ollut enää tarvetta kommunismin ja Neuvostoliiton romahtamisen jälkeen. Korporaatioiden yhteistyö sen sijaan syveni, kun ne – saatanallisten säteiden jälkeenkin – löysivät yhteisen strategian.

Korporatiivinen sisäpiiri

Yhteiskuntakorporatistimin aikana 1968–1991 syntyi tulopolitiikan valmistelutapa komiteoissa ja työryhmissä, mikä oli julkisuuslain valossa (1951–1999) osa viranomaisvalmistelua ja siksi piilossa julkisuudelta. Sosiaaliuudistusten liittäminen tupojen yhteyteen supistui hallituksen verolupauksiksi 1990-luvun puolivälissä. Sen sijaan korporatiivisesta sisäpiiristä tuli aikaisempaa tietävämpi, informoidumpi ja vaikutusvaltaisempi, koska sen yhteistyölle hallituksen kanssa tuli aito taloudellinen ja myös suuri poliittinen intressi EU- ja EMU-kysymyksissä. Tässä tämän tutkimuksen haastateltavien yhteinen pääsanoma onkin, vaikka kyseessä ei ole läheskään särötön signaali. Haastateltavat pitävät integraatoratkaisua Suomen uutena asemoitumisena Euroopassa ”Saksan ja Venäjän välissä”, kuten pääministeri Lipponen puhui omalle sisäpiirilleen. Hiljaisena tietona integraatoratkaisu koettiin haastateltavien piirissä ensisijaisesti turvallisuuspoliittisena ratkaisuna.

Integraatoratkaisujen seurauksena syntynyt EU-korporatismi loi pienen talouslaman shokista toipumisen jälkeen uuden työmarkkinajärjestöjohtoisen toimintatavan. Hallituksen ja korporaatioiden yhteistyöstä, kaksoissidoksesta ja kolmikantaisesta neuvottelujärjestelmästä tuli *kotimainen väylä* eduskuntaan tuotaville lakiesityksille. Toinen väylä, johon eduskunta valmistautui huomattavasti paremmin kuin kotimaiseen poliittiseen valmisteluun, oli *EU-asioiden valmisteluväylä*, johon se osallistui suuren valiokunnan uuden EU-roolin myötä.

Työmarkkinajärjestöjen ja valtiovallan työryhmätyöskentelystä tuli EU-jäsenyyden valmistelun ja EU-korporatistimin sisäpiirien toimintatapa. Useat yhteiset, erilliset ja epäviralliset työryhmät toimivat virallisten työryhmien tukena ja taustalla. Korporaatiot onnistuivat jopa vahvistamaan asemaiaan talouden ja politiikan sisäpiirissä EU-jäsenyyden aikana.

Kolmas kysymys, keitä ovat liike-elämän tärkeimmät poliittiset toimijat ja ketkä omistavat tai pitävät valtaa korporatiivisessa vaikuttajajärjestelmissä, saa vastauksen, joka nojaa talous- ja rahaliittoratkaisuun. Talouslaman ja pankkien romahtamisen seurauksena työeläkeyhtiöistä tuli tärkein suomalaisen omistajuuden pääoma, varallisuus, jota hyödynnettiin mm. EMU-kriteereihin sopeutumisessa. Jäsenyys sisämarkkinoilla avasi ulkomaalaisomistukselle ovet, jolloin pienen maan sisäpiirien, vaikean kielen ja tapojen hallitseminen oloissa, joissa uusia sääntöjä luotiin ja vanhoista luovuttiin, edellytti omistajakysymysten ja yhteiskuntasuhteiden hallintaa. Näitä palveluksia tarjosivat mm. työeläkeyhtiöitä lähellä olevat yksityiset, työmarkkinajärjestöissä luottamusta nauttivat asiantuntijat (hallitusammattilaiset) sekä yksityiset riippumattomat palveluntarjoajat. Merkittävään asemaan nousivat ne, joilla oli sisäpiiritietoa sekä politiikasta että taloudesta. Asialla oli merkitystä myös siksi, että valtio myi omistuksiaan ja aktivoitui omistajaohjauksessa.

Tässä tutkimuksessa haastateltavat – riippumatta heidän omasta näemyksestään ovatko he tai ovatko olleet lobbareita vai eivät – jaettiin kuuteen luokkaan, joita ovat toimeksiantajat, luotetut, palkkasuhteiset, sopimussuhteiset, asiantuntijat ja vapaaehtoiset. Luokittelun tärkein arvo on siinä, että sen mukaan myös toimeksiantajat ovat sisäpiirissä ja siten lobbareita. Luokittelu osoittaa, että lobbarit on käsitettävä suppeaa viestintätoimistojen asiantuntijoita laajempaan tulkintana lobbareista, jolloin pohjaksi sopii EU:n läpinäkyvyysrekisterin määritelmä.

Hierarkkinen luokittelu perustuu suhteeseen sisäpiiritietoon, jota saa enemmän erityisesti silloin, kun käy pyöröoven läpi. Luokittelu on työväline keskustelussa, kuka lobbaa. Tekijä tulkitsee, että Euroopan läpinäkyvyysrekisterin luokittelu on toisenlainen, mutta sen henki on sama kuin tässä tutkimuksessa: kaikkia on pidettävä yhdenvertaisina, kun he pyrkivät vaikuttamaan ja lähestyvät päättäjiä.

Kun ulkomaalaisomistus vähitellen Suomessa kasvoi, korporatiivisesta sisäpiiristä tuli toisaalta aikaisempaa kovempi ydin ja toisaalta ulkomaalaisomistajat joutuivat turvautumaan joko edelliseen ryhmään tai ulkopuolisiin suomalaisiin neuvonantajiiin. Vaikka tämä ei poikkeakaan aikaisemmista oloista Suomessa, ulkomaalaisomisteisten yritysten merkitys alkoi kasvaa 2000-luvulle tultaessa. Kun tämän lisäksi suomalaisyritysten työvoimasta merkittävä osa oli ulkomailla ja suuret suomalais-

yritykset toimivat myös sisämarkkinoilla ja muualla maailmassa¹²⁵⁰, jännite Skurnikin kuvaaman globaalinavan ja kotimaisen talousnavan kesken alkoi 2000-luvulla kärjistyä. Kun finanssikriisi syksyllä 2008 puhkesi, jännite alkoi kasvaa.

Liike-elämän lobbaamisen asemoituminen korruptiivisuuden käsitemaailmassa

Neljänneksi kysyttiin, miten liike-elämän lobbaaminen tai poliittinen vaikuttaminen asemoituu uusimpaan korruptiivisuutta koskevaan käsitemaailmaan, joka syntyi globalisaation kaudella EU-jäsenyyden jälkeen. Vastaus tähän on johdattelua argumenttiin, tämän tutkimuksen pääväittämään.

Jaatisen jälkeen lobbausta ja EU-vaikuttamiseen keskittyvää tutkimusta ilman tulopoliittista ulottuvuutta on tehty, mikä sekin osoittaa, että akateemisessa tutkimuksessa työmarkkinoiden ja hallituksen muodostamaa korporatiivista symbioosia ei ole pidetty lobbaamisena. On myös huomionarvoista todeta, ettei korruptiivisuuden näkökulma ole ehtinyt Suomessa tutkimukseen ennen kuin vasta 2000-luvulla (muutamaa harvaa puheenvuoroa lukuun ottamatta).

Toimeksiantajat ovatkin ratkaisevassa roolissa 2000-luvun poliittisessa päätöksenteossa. Tämä yhdenvertaisuuden ongelma ei ilmene tutkimuskohteena kuin vain niukassa osassa politiikan ja talouden tutkimusta. Esimerkiksi Wiberg on identifioinut ulko- ja sisäpiirin vaikuttamisen, mutta hän tyytyy tähän ikään kuin ”näin kuuluukin olla”. Kun Wiberg määritteli EVA:n tilaamassa keskustelupaperissa lobbauksen yhteyden pitämiseksi päättäjiin tai poliitikoihin suhdetoimintatarkoituksessa, käytäväpolitiikaksi ja tiedonvaihdoksi omaksi eduksi, hän asettui kannattamaan korporaatioiden suppeaa lobbauskäsitystä.¹²⁵¹

Vallankäytön ja päätöksenteon läpinäkyvyyden lisäämisessä on vielä tekemistä: korporaatioiden erikoisasema poliittisessa valmistelussa on ratkaiseva seikka ja se on tärkein suomalaista poliittista kulttuuria ilmentävä tekijä, jos haluaa vaikuttaa päätöksentekoon. Vasta viime vuosina – aikana, joka ei ole tämän tutkimuksen piirissä – lainvalmistelun julkisen jalanjäljen seuranta on kehitetty (esimerkiksi <<http://valtioneuvosto.fi/hankkeet>>).

¹²⁵⁰ Tilastokeskus 2017 Yritykset: Suomalaisia yrityksiä oli vuonna 2015 ulkomailla 4880. Niissä työskenteli 487 160 henkilöä ja yritysten yhteenlaskettu liikevaihto oli 134,2 miljardia euroa. Ulkomaisia tytäryhtiöitä oli 2015 Suomessa 4427. Niissä työskenteli 241 796 henkilöä ja niiden yhteenlaskettu liikevaihto oli 86, 2 miljardia euroa.

¹²⁵¹ Wiberg 2014, 67. Vrt. Wiberg 2006, 69–70. Jälkimmäisessä (2006) Wiberg määrittelee työmarkkinajärjestöt sisäpiiriläisiksi, edellisessä (2014) Wiberg määrittelee lobbaamisen ulkopiirin toimintatavaksi. Tämä on esimerkki lobbauksen määrittelyn sijoittumisesta marginaaliin.

Suomen poliittisen vaikuttamisen sääntelystä voi esittää yhteenvedon alla olevan taulukon avulla, mikä asemoi myös lobbaamiseen liittyvää hiljaista tietoa. Tekijä vastaa taulukon sisällöstä.

Taulukko 4: Poliittisen vaikuttamisen regulatiivisuus Suomessa 2011

Läpinäkyvyys	Lahjomattomuus (rehellisyys)	Osallistumisen yhdenvertaisuus
1. Korporaatioilla on erioikeus päästä valmistelussa olevaan tietoon, lainsäädäntövalmistelu on vain osittain läpinäkyvää.	5. Poliitiikan pyöröoven seuranta ja sanktiointi puuttuu julkisen ja yksityisen sektorin väliltä.	9. Korporaatioita suosivat konsultaatio- ja osallistumisjärjestelmät hallitsevat julkisten asioiden valmistelua.
2. Ei ole lobbareiden rekisteröinti-järjestelmää, eikä yleisesti hyväksyttyä määrittelmää lobbareista.	6. Virkamieseettiset ohjeet ovat kehitteillä.	10. Asiantuntija- ja neuvonantaja-järjestelmien jäsenysperiaatteet suosivat korporaatioita.
3. Ei ole olemassa lobbareiden tekemien rikkomusten sanktiointia ja julkista kirjaamista.	7. Lobbareiden eettiset ohjeet on luotu, mutta ei jalkautettu.	
4. Rajalliset tai puutteelliset mahdollisuudet seurata viranomaistoimintaa ja lainvalmistelun julkista jalanjälkeä.	8. Lobbareiden itsesääteilyjärjestelmä puuttuu	

Yllä olevan taulukon perustana on TI:n ja Mulcahyn tutkimukset (2014–2017), joissa korkean ammatillisen järjestäytymisasteen maita kuten Suomea ja Ruotsia ei ole tutkittu. Tulokset tekijä on sijoittanut 10-kohdan kriteereihin.

Suomalaiset järjestöt, yritykset, yhdistykset, alueet, kunnat, uskonto-kunnat ja muut rekisteröityvät kernaasti Euroopan *avoimuusrekisteriin*. Mutta Suomessa puhutaan ”lobbarirekisterin” tarpeellisuudesta, jolloin katse käännetään tarkoituksellisesti tai tietämättömyyteen perustuen pois korporaatioista eli työmarkkinajärjestelmästä. On sopimukseton tila, mitä tarkoitetaan tavanomaisella lobbaamisella ja epäasiallisella lobbaamisella.

Lahjomattomuus ja rehellisyys ovat tarkastelun valossa vielä kesken-eräisiä. Poliitiikan pyöröovesta keskustellaan lähinnä kustannusmielessä, aiheuttaisivatko karenssit ylimääräisiä kustannuksia julkiselle sektorille. Sen sijaan nykyistä tilannetta, jossa julkiset menot ja velat ovat kasvaneet historiallisen korkeiksi, ei yhdistetä lainkaan korporatiivisuuteen puhumattakaan siitä, että sen yhtenä aiheuttajana voisi olla korruptiivisuus. Virkamieseettisiä ohjeita on kehitetty, mutta pyöröoven ongelmaa

ei tämän tutkimuksen jaksolla ole korporaatioissa edes koettu ongelmaksi. Lobbareille sovittiin 2011 eettiset ohjeet (Edunvalvontafoorumi), mutta vain harvat ovat ne allekirjoittaneet. Itsesäätelymenettelyä on pidettävä Edunvalvontafoorumin marginaalisen edustavuuden valossa puutteellisenä. Vain maineen menetys olisi ainoa rangaistus koodin rikkomisesta.

Osallistumisen yhdenvertaisuudessa on tapahtumassa muutos, mutta edelleen työmarkkinajärjestöjen ja niiden toimialaliittojen edustajilla ja asiantuntijoilla on etuoikeus tulla kuulluiksi hieman paremmin kuin muilla. Tämän pääsäännön rinnalla toimii yritysten ja järjestöjen välinen kilpailu, koska yhteisen näkemyksen muodostaminen perustuu eturyhmien kilpailuun. Viime kädessä valtiovallan käsissä on ratkaista, mikä on kansallinen etu ja kansanedustajat kantavat siitä poliittisen vastuun. Nyt tässä kilvassa ovat mukana myös ainakin joidenkin EU:n jäsenmaiden eturyhmät, yritykset ja hallitukset ja komissio, jotka tarjoavat omia julkishyödykkeitään sisämarkkinaratkaisuksi. Suomalaisviranomaisilla ei olekaan tarjolla samantapaista eettistä koodia kuin Euroopan instituutioiden viranomaisilla. Myös korporaatioiden sisäisessä vallankäytössä valikoidut yritykset nousevat sisäpiiriin, mitä Nokian tapausesimerkki Suomessa todistaa.

Niin kauan kuin eduskunta jättää määrittelemättä lobbauksen ja lobbarit, se sallii myös korporaatioiden säilyttää etuoikeutensa – sisäpiiritiedot valmistelussa ja politiikan pyöröoven vapaan liikenteen. Olennainen osa legitimiteettiä on oikeus vähentää työmarkkinajärjestöjen jäsenmaksu verotuksessa. Sen merkitys on periaatteellinen ja taloudellinen. Korporaatioiden lobbaukseen eli poliittiseen vaikuttamiseen käytetään Suomessa yhtä kansalaista kohden yli 120 € vuodessa, mihin ei ole laskettu kaikkia yritysten käyttämiä varoja. Se merkitsee, että kutakin kansanedustajaa kohden Suomessa käytetään lobbaamiseen rahaa vähintään 3,22 miljoonaa euroa vuodessa.

Tutkimus tuotti 5 väittämää, jotka esitettiin lukujen 2–5 päätelmissä ja joista on alla yhteenveto.

Taulukko 5: Yhteenvedo tutkimuksen tuloksista

Nro Väittämät	Empiria
1 Tulopolitiikan kokonaisuus patosi vähitellen kommunismin. Viime kädessä työnantajat loivat korporatiivisen systeemin. Se ei syntynyt vain ”luokkataistelusta”, vaan myös ”luokkasovusta”, eikä tällä väheksyttyä palkansaajien tai tuottajien itsenäistä edunvalvontaa.	– Työeläkejärjestelmä 1962 – Jäsenmaksuperintäsopimus tulopolitiikan osana 1968–1969 – Työsopimuslaki työehtojen yleissitovuudesta 1970
2 Kaksoisstrategia, jossa toisaalta neuvoteltiin tulonjakopolitiikasta palkansaajien kanssa ja toisaalta harjoitettiin aktiivista poliittista vaikuttamista lyömällä kiilaa Moskova -mielisten kommunistien ja sosialidemokraattien väliin todistaa työnantajalinjan olleen suunnitelmallista. Korpilammen henki jäi näkyväksi signaaliksi tästä, mihin sosialidemokraatit tarttuivat.	– Tulopolitiikan kausi 1970 – 1991 – Sosialidemokraattien kanssa tehtävä yhteistyö: EEC 1972 ja Korpilampi 1977 – EVA:n näkyvä ja TaT:n näkymätön toiminta – Koulutusryhmät m/79, m/83 ja m/87 – Kassakaappisopimus 1987 – Mediavaikuttaminen: MTV, paikallisradiot, toimittajakoulutus, viestintäjohtajakoulutus. – Ajatuspajat, sisäpiiriyhteistyö
3 Korporatiivinen tahtotila tärkeimpien poliittisten ja taloudellisten toimijoiden kesken loi poliittisen pohjan hakeutua osaksi läntisen Euroopan taloudellista integraatiota, missä korporatiivinen puhevalta vahvistui. Integraatoratkaisut vahvistivat korporatismin rakenteita, toisin kuin yleisesti ennen jäsenyyttä koettiin, koska niiden vaikutusvalta laajeni omistamisen alueelle pankkien omistajavallan kaaduttua pankkikriisin seurauksena.	– Lupaus tulopolitiikan jatkumisesta EU-jäsenyyden jälkeen – Työeläkejärjestelmän jatkuvuus: Puron työryhmä – Yhteiskampanjat, strateginen yhteistyö, ryhmä Strand – Yhteistyö tuottajien (MTK) kanssa: maatalousratkaisu – Työeläkeyhtiöiden hallinnon uudistus palkansaajien ehdoilla 1996 – Puskurijulistus 1997: työmarkkina- ja finanssipolitiikasta yhteinen työväline – Devalvaatioista luopuminen: rahaliiton jäsenyys 1999
4 Ulkomaalaisomistuksen rajoitusten täydellinen poistuminen muutti korporaatioiden jäsenyritysten eli liike-elämän valtasuhteita, koska omistajakysymykset nousivat yhteiskunnalliselle asialistalle aikaisempaa voimakkaampana omistajien välisenä kilpailuna. Yritysten toimivan johdon rooli korostui omistajien agenttina toimimiselle ja omistajuudesta tuli omistajaohjauksen seurauksena yhteiskunnallinen areena.	– kaksoisstrategia myös omistajapolitiikassa: suomalaisen omistajuuden koalitiot – korporatiivinen ja hajautettu yritysperäinen, missä palkansaajat mukana omistajina – valtion omistajaohjaus, uusteollistaminen – Nokian intressien turvaaminen – keskitettyjen sopimusten mandaatti pois EK:lta 2006
5 Korporatiivisen kehityksen seurauksena Suomessa on meneillään lobbausta eli poliittista vaikuttamista koskeva identiteettikriisi. Korporaatiot eivät saavutettujen etujensa perusteella ole kokeneet olevansa samojen pelisääntöjen alaisia kuin muut toimijat. Kriisi ulottuu myös korporaatioiden sisälle.	– Ajastaan jäljessä ollut julkisuuslaki 1951–1999 – EU-areenan strategian puuttuminen: EK:n tehtävän puute – Läpinäkyvyysongelmat: korruptiivisuus – Vaalirahoituskriisi ja korporaatioiden voimavarat – Työryhmäjärjestelmä, talousneuvosto – Poliitiikan pyöröoven ja lobbarin määrittelyn puute

Kilpailu sisäpiiriin pääystä

Yhteenvetona tutkimuksen tuloksista väitetään, että taloudellinen eliitti otti vähitellen korporatiivisen kolmikantaisen rakenteen tuottaman sisäpiiritiedon avulla vallan poliittisessa päätöksenteossa. Ei se toki ottanut kaikkea valtaa, eikä ehdoton valta koskaan tutkimusjaksolla ole kuulunut sille, mutta vähitellen syntyi korpotiivinen valmisteluprosessi, jossa liike-elämä pystyi – Lukesin teorian mukaan – säätelemään erilaisten yhteiskunnallisten toimijoiden tapaa arvioida omia tavoitteitaan. Se puolestaan perustui siihen, mitä North on korostanut, että liike-elämä pystyi vaikuttamaan poliittisiin instituutioihin ja pystyi luomaan uusia taloudellisia instituutioita intressiensä edistämiseksi.

Se otti niin vahvan aseman poliittisessa päätöksenteossa, että ainakin talouspolitiikassa ja useimmilla politiikkasektoreilla liike-elämä pääsi luomaan, muuttamaan ja valvomaan omien etujensa säätelyä, ennen EU-jäsenyyttä hintoja ja palkkoja sekä muita kustannuksia sekä alentamaan devalvaatioilla kotimaista kustannustasoa ulkomaisiin kilpailijoihin nähden. EU-jäsenyyden alusta lukien se oli viemässä Suomea EU-korporatismiin, jossa työmarkkinapolitiikka ja finanssipolitiikka ovat tärkeimmät ja ainoat talouspolitiikan kotimaiset säätelykeinot.

EK palasi tulopoliittisiin kokonaisratkaisuihin 2011, kun 28.11.2011 solmittiin ns. raamisopimus vuosille 2012–2013. Tätä seurasi 25.10.2013 solmittu ns. työllisyys- ja kasvusopimus vuosille 2013–2016, jota kilpailukyky sopimuksessa jatkettiin syksyllä 2017. Marraskuussa 2015 EK:n sääntöjä kuitenkin muutettiin siten, ettei se enää voi olla työmarkkinaosapuoli 30.4.2016 jälkeen. Vuoden 2017 helmikuussa EK irtisanoi 22 sopimusta, joiden joukossa ovat jäsenmaksuperintäsopimukset, luottamusmiessopimukset ja joukko muita puitesopimuksia. Tämän tiedotteen liitetiedoissa jäsenmaksuperintäsopimukset tulivat julkisiksi verkossa.¹²⁵² Jäsenmaksuperintäsopimukset ovat siirtyneet liittojen vastuulle, mutta tiedossa ei ole, onko liittojen sovittava sopimuksista uudelleen. Onko kolmikantainen korporatiivinen kehitys tullut Suomessa kaarensa päähän?

Kommunismin uhan pelosta syntynyt poliittinen tahtotila on menettänyt merkityksensä Suomen sisäpolitiikassa. Paavonen kiinnittää huomiota hyvinvointivaltion kannatuksen taloudellisiin paineisiin ja tulojen

¹²⁵² EK:n tiedote 15.2.2017, ”EK luopuu keskusjärjestösopimuksista, sopiminen jatkuu liittojen toimesta.” Elinkeinoelämän keskusliiton verkkosivut <<https://ek.fi/ajankohtaista/tiedotteet/2017/02/15/ek-luopuu-keskusjarjestosopimuksista-sopiminen-jatkuu-liittojen-toimesta/>> [luettu 15.8.2017]. ”EK luopuu nykyisistä keskusjärjestösopimuksista. Jatkossa EK:n sääntömuutoksen seurauksena tämän kaltaisista asioista sopiminen siirtyy liittotasolle. Jäsenliitot ovat sitoutuneet kunnioittamaan keskusjärjestösopimuksia työehtosopimuskauden loppuun asti.” Jäsenmaksuperintäsopimus julkaistiin EK:n verkkosivulla 15.2.2017, minkä johdosta tässä siitä julkaistaan liitteessä 1 vain pääsopimuksen yksi sivu.

aikaisempaa epätasaisempaan jakautumiseen. Työmarkkinajärjestelmä on tienhaarassa ja suomalaiset ovat tulojakopolitiikassa ”jättiläismäisten tavoitekonfliktien” edessä.¹²⁵³ Kolmikantainen järjestelmä ei olekaan pystynyt sopeutumaan EU- korporatismiin. Eduskunnan asema suhteessa EU-asioiden valmisteluun on paljon vahvempi verrattuna kotimaiseen finanssi- ja työmarkkinapolitiikkaan, missä se vaikuttaa olevan hallituksen ja järjestöjen tahtotilan vanki. Toisaalta vaaliaktiivisuus on tulopolitiikan kaudella laskenut yli 80 prosentin tasosta jopa 60 prosentin tuntumaan. Konsensuspolitiikan arvellaan olevan yksi syy alhaiseen osallistumiseen. Toisaalta politiikkaa koskevan tietämyksen ja poliittisen lukutaidon erojen aikaansaama yhteiskunnallinen lohkeama niin subjektiivisessa kansalaispätevyudessa kuin poliittiseen toimintaan osallistumisessa on Suomessa suurempi kuin monissa muissa läntisissä demokratioissa.¹²⁵⁴

Liike-elämä ja myös muut merkittävät eturyhmät tarvitsevat uuden poliittisen päämäärän, joka on merkitykseltään kilpailevia etuja ylittävä ja yhdistävä kansallinen päämäärä, johon valtaosa suomalaisista voi yhtyä. Kysymys on Rehnin tarkoittamasta rajoitetusta tai Paavosen kuvauksista vapaakauppaintegraatiota tukevasta konsensus-yhteisöstä, jonka varassa eturyhmät sovittelevat intressinsä. Todennäköisesti päämäärä on myös ankkuroitu keskusteluun Suomen roolista Euroopan unionissa.

Rent-seekingin luova soveltaminen tarjoaa näkökulman, jolla voi verata korporatiivista järjestelmää Suomessa erilliskorvausta perivään joukkioon. Se puolustaa työehtojen yleissitovuuteen perustuvaa sopimusjärjestelmää, joka tuo pienyrittäjille näiden mielestä ylimääräisiä kustannuksia. Työntekijöille korporatiivinen työehtosopimusjärjestelmä on merkinnyt vähimmäisturvaa, mutta globaalissa kilpailussa murros on vienyt työtilaisuuksia Suomesta ulkomaille. Se koetaan työn hinnoittelun kartelliksi, jossa pienyrittäjät väittävät maksavansa ylimääräisiä agenttikustannuksia ja korkeampaa työn hintaa. Ilman yleissitovuutta työtä voisi ostaa halvemmalla, uskovat pienyrittäjät. Tämän lisäksi korporatismi tuottaa verohyötyjä valikoiduille ryhmille, ei ehkä pienyrittäjälle. Järjestelmästä puuttuu kannustin, joka palkitsee työn tarjoajia. Rent-seeking voi olla avuksi, kun yritetään selittää, mikä koetaan asialliseksi ja mikä epäasialliseksi poliittiseksi vaikuttamiseksi.

Suomen erityispiirre on ”väkiluvultaan pienen maan pienet piirit”, jossa on suuri todennäköisyys, että ihmiset – erityisesti eliitti – tuntevat toinen toisensa. Suomessa on vaikempaa kuin väkirikkaissa maissa saavuttaa Northin tarkan määritelmän mukaista avointa valtiota, jonka yksi edellytys on, että julkisten palveluiden käyttö ei perustu henkilökohtaisiin suh-

¹²⁵³ Paavonen 2006, 187.

¹²⁵⁴ Karvonen ja Paloheimo 2005, 298–300.

teisiin. Henkilökohtaiset suhteet eivät ole kadonneet, vaikka kauppa maailmassa on kasvanut ja valtiot ovat tulleet aikaisempaa läpinäkyvimmiksi. Edelleen henkilökohtaisilla suhteilla on suuri merkitys – myös negatiivisessa mielessä, mutta ennen kaikkea positiivisessa mielessä.¹²⁵⁵ Se kävi ilmi haastateltavien kanssa käytyjen keskustelujen tuottamana hiljaisena tietona. Tämän tutkimuksen eräänä puutteena voi olla, että Suomessa henkilösuhteille olisi ollut tarpeen antaa suuri merkitys. Tutkimus on kuitenkin keskittynyt korporatiivisen sisäpiirin rakenteelliseen tarkasteluun, jossa rakenteiden jatkuvuus todistaa omalta osaltaan, kuinka merkittäviä ne ovat ja kuinka niistä on tullut suomalaisen yhteiskunnan oligarkian rautaisen lain ilmentymä.

Olosuhteissa, missä valtaelinten suhteet ovat murroksessa ja missä kansallisen päätöksenteon rinnalla on muita kansallisia näkemyksiä poliittisen vaikuttamisen pelisäännöistä ja missä keskustellaan Euroopan unionin tulevaisuudesta – esimerkiksi liittovaltiosta, tarvitaan uusi näkemys ”suomalaisesta valtio-opista”. Se tarvitsee myös määritelmän, keillä on oikeus tulla kuulluiksi.

Koetaanko korporatiivinen järjestelmä myös tulevaisuudessa tarpeelliseksi? Korporaatioilla on ollut eräänlainen parempi oikeus, Paaston tarkoittama ”ensimmäisen oikeus”, mikä on syntynyt poliittisen valmistelun sisäpiirissä hallituksen asettamissa työryhmissä, missä korporaatioiden edustajat ovat edustuksiltaan ylivertaisia. Yhteiskunnan julkisen velan kasvu on ollut osoitus korporatismiin heikentymisestä järjestelmänä tai heikkoudesta tuottaa riittävää taloudellista kasvua verrokkimaihien – esimerkiksi Ruotsiin ja Itävaltaan – nähden. Ansiosidonnaisen sosiaaliturvan haaste on, koskeeko se tulevaisuudessa yhä pienempää osaa työvoimasta ja väestöstä.

Edessä on uuden arvion laatimisen paikka, tienhaara – kuten 1940, 1968 ja 1992. Arvioinnissa olisi löydettävä myös perustelut sille, että voimavaroja poliittisessa vaikuttamisessa tulisi siirtää kotimarkkinoilta ja suomalaisesta yhteiskunnasta EU:n instituutioissa ja tärkeissä jäsenmaissa tapahtuvaan vaikuttamiseen, poliittiseen ennakointiin, analyysiin ja keskusteluun.

Se on ”monitahoinen talous- ja ulkopoliittinen kysymys”, jota koskeva ”poliittisen kokonaisarvion tekeminen kuuluu poliittisille päätöksentekijöille”.¹²⁵⁶

¹²⁵⁵ Vrt. Lamberg, Ojala ja Eloranta 1997, 15-47. Vrt. myös North 2009, 114.

¹²⁵⁶ EMU-asiantuntijatöryhmä 1997, 15.

Epilogi

Tämän tutkimuksen loppuvaiheessa keskustelu Euroopan sisämarkkinoiden tulevaisuudesta (brexit) sekä markkinoiden ja hallinnon läpinäkyvyydestä on entisestään kiihtynyt. OECD:n suositukset lobbareiden määrittelystä ovat yhdenmukaisia EU:ssa 2017 käytössä olevan avoimuusrekisterin määritelmän kanssa. Joulukuussa 2017 EU:n pysyvien edustajien komitea (COREPER) päätti puheenjohtajamaa Viron ehdotuksesta antaa puheenjohtajalle mandaatin ryhtyä neuvottelemaan jäsenmaiden kesken pakollisesta avoimuusrekisteristä. Tämä antaa puheenjohtajamaalle valtuudet aloittaa neuvottelut Euroopan parlamentin ja komission kanssa **neuvoston osallistumisesta avoimuusrekisteriin** kahden muun toimielimen kanssa. “EU:n päätöksenteon avoimuutta on ehdottomasti lisättävä, jos haluamme säilyttää uskottavuutemme kansalaisten silmissä. Se parantaa päätöstemme legitimitettiin”, totesi Viron EU-asioiden varaministeri Matti Maasikas.¹²⁵⁷

Suomi on EU:n puheenjohtajamaa 1.7.–31.12.2019 välisenä aikana ja asia saattaa olla yhä vireillä. Keskustelu edunvalvojista ja lobbaajista kiihtyy, sillä useiden EU:n jäsenmaiden sisäiset määräykset, keitä pitää rekisteröidä, ovat ristiriidassa keskenään ja EU:n avoimuusrekisterin määritelmän kanssa. Suomessa ristiriitaa ei vielä ole, jos tulkitaan, että Suomessa lobbaajia ei ole määritelty. Mutta jos tulkinta olisikin sellainen, että työmarkkinajärjestöt eivät harjoita tavanomaista lobbausta, on mahdollista, että niillä on myös tulevaisuudessa parempi oikeus kuin muilla saada läpäisy sisäpiiritietoon politiikassa.

EU:n avoimuusrekisteriin oli 155 suomalaista tahoja tehnyt rekisteröitymisilmoituksen helmikuun 2018 loppuun mennessä mukaan lukien keskeiset työmarkkinajärjestöt.

¹²⁵⁷ Ministerineuvoston tiedote 744/17. <http://www.consilium.europa.eu/fi/press/press-releases/2017/12/06/transparency-register-council-agrees-mandate-for-negotiations/> (noudettu 2.3.2018)

LÄHTEET

I PAINAMATTOMAT LÄHTEET

Arkistot

Eurofacts Oy:n arkisto, Helsinki

Asiakasprojektit

Hallituksen aineistot

Eurooppalainen Suomi ry:n arkisto, Helsinki

EU:n jäsenyyiskampanja 1994

Hallituksen pöytäkirjat

Jarmo Virmavirran arkisto, Espoo

K 80 -ryhmän paperit 1973–1977

Kansallisarkisto (KA), Helsinki

Elinkeinoelämän Valtuuskunnan (EVA) kokoelma

Kansan arkisto, Helsinki

Rakennusliitto, toimintakertomus 2010

Suomen Elintarviketyöläisten Liitto SEL, toimintakertomukset 1990, 1995, 2000 ja 2005

Keskustan ja maaseudun arkisto (KMA), Helsinki

Timo Laanisen kokoelma

Työreformia koskevat asiakirjat Keskustan puoluehallitus 1996–1998

Maa- ja metsätaloustuottajain Keskusliiton arkisto (MTKA), Helsinki

Johtokunnan ja henkilö- ja talousasioiden valiokunnan pöytäkirjat 1991–1994

Perheyrittysten liiton arkisto (PL), Helsinki

Hallituksen pöytäkirjat 1997–2007

Vuosikertomukset 1997–2007

Suomen Elinkeinoelämän keskusarkisto (ELKA), Mikkeli

Elintarviketeollisuusliiton pöytäkirjat 1991–1993

Kari Puron aineisto / työtyhmän paperit. Työmarkkinaneuvotteluryhmä, PSKJ.

Suomen Teollisuuden keskusvaliokunnan pöytäkirjat

Suomen Teollisuusliiton arkisto, toimintakertomukset

Suomen Työnantajain Keskusliiton (STK) hallituksen pöytäkirjat

Teollisuudenharjoittajain liiton pöytäkirjat (THL)

Teollisuuden Keskusliiton pöytäkirjat 1976–1992

Teollisuuden ja Työnantajain keskusliiton pöytäkirjat 1993–1998

Taloudellisen tiedotustoimiston arkisto (TAT), Helsinki

Johtokunnan ja hallituksen pöytäkirjat 1972–1998

Teknologiатеollisuus ry:n arkisto (Helsinki)

Hallituksen pöytäkirjat 2006–2007

Toimihenkilöarkisto (THA), Helsinki

Akava, toimintakertomukset 1985–2005

Akavan Erityisalat, AEK liittokokoukset 1986–2002, asiakirjat

Opetusalan ammattijärjestö OAJ, toimintakertomukset 1985–2010

Työväen arkisto (TA), Helsinki

Liikealan ammattiliitto, toimintakertomukset 1990 ja 1995

Paperiliitto, toimintakertomus 1995

Postiliitto, toimintakertomukset 1990, 1995 ja 2000

Teknisten ja erikoisammattien liitto, toimintakertomukset 1990 ja 1995

Ulkoasiainministeriön arkisto (UMA), Helsinki

Ulkoasiainministeriö ja Suomen diplomaattinen edustus ulkomailla, Moskova (S5/C18)

Signum 37.47 EY–Suomi jäsenyys, D:no 1992/23969, UM Arkisto 4

Signum 37.52 EY–Suomi jäsenyys, 1992/D:no 23853, UM Arkisto 4.

Urho Kekkosen arkisto (UKA), Orimattila

UKK:n erittäin salaiset asiakirjat. Suopo / Supo -sarja 1972; Kansio 9.

Valtioneuvoston kanslian arkisto (VNK), Helsinki

Jorma Westlundin kokoelma

EMU-valmisteluasiakirjat 1996–1998

Paavo Lipposen hallituksen ryhmien puheenjohtajien neuvottelumuistiot 1995–1999

Tekijän hallussa, Turku

Työmarkkinajärjestöjen toimittamat dokumentit:

Akava, liiton toimittamat tiedot, tekijän hallussa.

Hotelli ja ravintolahenkilökunnan liitto; liiton asiakirjoin toimittamat tiedot, tekijän hallussa.

Elinkeinoelämän keskusliiton, Teknologiатеollisuuden 100-vuotis-säätiön, Teollisuuden ja Työnantajain Keskusliiton ja tilinpäätökset vuodelta 2016, tekijän hallussa.

Insinööriliitto UIL, liiton toimittamat tiedot, tekijän hallussa.

Metallityöväen liitto, liiton asiakirjoin toimittamat tiedot, tekijän hallussa.

Opetusalan ammattijärjestö OAJ, liiton asiakirjoin toimittamat tiedot, tekijän hallussa.

Palvelualojen ammattiliitto PAM, liiton asiakirjoin toimittamat tiedot, tekijän hallussa

Posti- ja logistiikka-alan unioni PAU, liiton asiakirjoin toimittamat tiedot, tekijän hallussa

Rakennusliitto, liiton asiakirjoin toimittamat tiedot, tekijän hallussa. SAK, liiton toimittamat tiedot, tekijän hallussa.

STTK, liiton toimittamat tiedot, tekijän hallussa.

Suomen Ekonomiliitto SEFE, liiton asiakirjoin toimittamat tiedot, tekijän hallussa.

Suomen Elintarviketyöläisten Liitto SEL, liiton asiakirjoin toimittamat tiedot, tekijän hallussa.

Suomen lakimiesliitto, liiton asiakirjoin toimittamat tiedot, tekijän hallussa.

Suomen Lääkäriliitto, liiton asiakirjoin toimittamat tiedot, tekijän hallussa.

Suomen Myyntimiesten Keskusjärjestö SMKJ, liiton asiakirjoin toimittamat tiedot, tekijän hallussa.

Sähköalojen ammattiliitto, liiton asiakirjoin toimittamat tiedot, tekijän hallussa.

TEAM Teollisuusalojen ammattiliitto, liiton toimittamat tiedot, tekijän hallussa.

Tekniikan Akateemiset TEK, liiton toimittamat tiedot, tekijän hallussa.

Muut dokumenttien kopiot:

Elintarvikeryhmä 93 aineisto, Eurofacts Oy.

ETL:n toimitusjohtaja Pekka Hämäläisen kirje työvaliokunnalle 16.5.1993.

Kopiot Euroopan komission muistiosta 9.3.1995/II/01905: "Pension system in Finland".

Kopiot KPO:n tiedotteesta 25.8.1993, UM.

Kopiot Järjestörakennetyöryhmä 17.3.1992, Liite 3. Johannes Koroma. Saatu Koromalta 21.3.2014.

Kopiot pöytäkirjasta Edunvalvontafoorumin kokouksesta 17.4.2012 SAK:n tiloissa.

Kopiot Pekka Hallbergin puheesta Kilpailuviraston 20-vuotisjuhlaseminaarissa 7.10.2008.

Kopiot Työmarkkinajärjestöjen kannanotosta 9.4.1995.

Rauno Saaren muistiinpanot: 20.12.1995; 28.12.1995; 2.2.1996; 16.2.1996; 29.5.1996; 12.6.1996; 14.8.1996; 6.3.1997; 4.11.1997; 22.12.1997.

Tekijän muistinpanot iltatilaisuudesta pääministerin residenssissä 27.9.1993.

Ihamuotila II työryhmän raportti. Teollisuus ja Työnantajat. Marraskuu 1997.

”Report on the Workshop on Lobbying the European union, European Parliament, Brussels 8 October 2007.”

II JULKAISTUT ALKUPERÄISLÄHTEET

Arvopaperimarkkinayhdistys ry:n Corporate Governance -työryhmän suositukset ja Suomen listayhtiöiden hallinnointikoodit

Corporate Governance -työryhmä (2003): ”Suositus listayhtiöiden hallinnointi- ja ohjausjärjestelmästä (Corporate Governance)” joulukuu 2003. HEX Oyj, Keskuskauppakamari sekä Teollisuuden ja Työnantajain Keskusliitto: Helsinki. Saatavilla: <http://cgfinland.fi/files/2012/01/cg_suositus_suomi2003.pdf>

Corporate Governance -työryhmä (2008): ”Suomen listayhtiöiden hallinnointikoodi Arvopaperimarkkinayhdistys ry: Helsinki. <http://cgfinland.fi/files/2012/01/cg_suomen-listayhtioiden-hallinnointikoodi_2008.pdf>

Corporate Governance -työryhmä (2010): ”Suomen listayhtiöiden hallinnointikoodi (Corporate Governance)” 15.6.2010. Arvopaperimarkkinayhdistys ry: Helsinki. Saatavilla: <<http://cgfinland.fi/files/2012/01/suomen-listayhtioiden-hallinnointikoodi-cg2010.pdf>>

Koodi 1997, Keskuskauppakamarin ja Teollisuuden ja Työnantajain Keskusliiton suositukset pörssiyhtiöiden hallinnoinnista

Euroopan yhteisön virallinen lehti (EYVL) / Euroopan unionin virallinen lehti (EUVL) 1992–2011

Korkeimman hallinto-oikeuden vuosikirjapäätökset 2001 ja muut päätökset 2016

31.12.2001/3345 KHO:2001:66

Muu päätös 20.12.2016/5423

Suomen asetuskokoelman / säädöskokoelman sopimussarja 1922–1994. Valtiosopimukset

Suomen Suuriruhtinanmaan asetuskokoelma / Suomen asetuskokoelma / Suomen säädöskokoelma 1889–2014

Suomen pääomasijoitusyhdistyksen raportit ja vuosikirjat

Suomen pääomasijoitusyhdistys (1999): *Pääomasijoittaminen Suomessa 1999*. Suomen pääomasijoitusyhdistys ry. Helsinki. Saatavilla: <<http://www.fvca.fi/files/23/RAPORTTI99.pdf>>

Suomen pääomasijoitusyhdistys (2010): *FVCA Vuosikirja / Yearbook 2010*. Suomen pääomasijoitusyhdistys ry. Helsinki. Saatavilla: <<http://www.fvca.fi/files/13/FVCAvuosikirja2010.pdf>>

Valtioneuvoston ja ministeriöiden selvitykset

Oikeusministeriö (14/2014): *Avoin ja yhdenvertainen osallistuminen. Valtioneuvoston demokraatiopoliittinen selonteko 2014*. Oikeusministeriö: Helsinki. Saatavilla: <http://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/76523/omso_14_2014_demokr_seloteko_2014_su_70_s.pdf?sequence=1>

Oikeusministeriö (28/2016): *Poliittisen osallistumisen eriytyminen. Eduskuntavaalitutkimus 2015*. Oikeusministeriö: Helsinki. Saatavilla: <http://www.vaalitutkimus.fi/documents/Eduskuntavaalitutkimus_2015.pdf>

Oikeusministeriö (24/2017): *Vaikutusvallan kauppaamisrikos. Lausunto-tiivistelmä*. Oikeusministeriö: Helsinki. Saatavilla: <https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/79800/OMML_24_2017_Vaikutusvallan_kauppaamisrikos.pdf?sequence=1>

Perheyrittäjäryhmä (KTM 16/2005): *Perheyrittäjäryhmä: Perheyrittäjät ja -kuvuuden, uusiutumisen ja kasvuhakuisuuden moottorina*. Kauppa- ja teollisuusministeriö: Helsinki. Saatavilla: <[http://ktm.elinar.fi/ktm_jur/ktmjur.nsf/All/C75B061401048948C225701F0049C1F7/\\$file/jul16elo_2005_netti.pdf](http://ktm.elinar.fi/ktm_jur/ktmjur.nsf/All/C75B061401048948C225701F0049C1F7/$file/jul16elo_2005_netti.pdf)>

Talouspolitiikan arviointineuvosto (2014): *Talouspolitiikan arviointineuvoston raportti 2014*. Valtion taloudellinen tutkimuskeskus: Helsinki. Saatavilla: <http://www.talouspolitiikanarviointineuvosto.fi/Talouspolitiikan_arviointineuvoston_raportti_2014.pdf>

Työsopimuslakikomitean mietintö 2000. Työministeriö 2000.

Valtion virkamieseettinen toimikunta (3/2014): *Valtion virkamieseettisen toimikunnan raportti*. Valtiovarainministeriön julkaisuja (3/2014). Valtiovarainministeriö: Helsinki. Saatavilla: <http://vm.fi/documents/10623/1107479/Valtion_virkamieseettisen_toimikunnan_raportti_3_2014.pdf/ab866e15-a9af-456d-aca4-99b7b1c2e340>

Valtioneuvoston kanslia (1/2009): *Ikääntymisraportti. Kokonaisarvio ikääntymisen vaikutuksista ja varautumisen riittävydestä*. Valtioneuvostonkanslia: Helsinki. Saatavilla: <http://vnk.fi/documents/10616/622958/J0109_Ikääntymisraportti.pdf/a316a9d5-9fbc-46b8-8ad2-496477b9624a?version=1.0>

- Valtioneuvoston kanslia (32/2009): *EU-vaikuttamisselvitys*. Valtioneuvoston kanslian julkaisusarja 32/2009. Valtioneuvoston kanslia: Helsinki. Saatavilla: <http://vnk.fi/documents/10616/622958/J3209_EU-vaikuttamisselvitys.pdf/ffa7cc67-d721-48d8-8490-4703e6f5526a>
- Valtioneuvoston kanslia (1/2010): *Talousneuvosto uudessa talouspoliittisessa ympäristössä. Talousneuvoston toiminnan arviointihankkeen loppuraportti*. Valtioneuvoston kanslian julkaisusarja 1/2010. Valtioneuvoston kanslia: Helsinki. Saatavilla: <http://vnk.fi/documents/10616/622962/J0110_Talousneuvosto+uudessa+talouspoliittisessa+ympäristössä.pdf/d52f6f8d-5713-4108-9c3a-c53cf58700ed?version=1.0>
- Valtiovarainministeriö (12/2002): *Kilpailukykyiseen verotukseen. Tuloverotuksen kehittämistyöryhmän muistio*. Valtiovarainministeriön työryhmämuistioita (12/2002). Valtiovarainministeriö: Helsinki. Saatavilla: <vm.fi/dms-portlet/document/471>
- Valtiovarainministeriö (2013): *Taloudellinen katsaus, kevät 2013*. Valtiovarainministeriön julkaisuja (8a/2013). Valtiovarainministeriö: Helsinki. Saatavilla: <vm.fi/dms-portlet/document/266513>

Valtiopäivät 1930–2015, pöytäkirjat ja asiakirjat.

The United States Statutes at Large: 121 Stat. 735

Сборник Ведомости Съезда народных депутатов РСФСР и Верховного Совета РСФСР от 1991 г., № 35 & 45.

Сборник Ведомости Съезда народных депутатов СССР и Верховного Совета СССР от 1991 г., № 36

Muut julkaistut alkuperäislähteet

System of National Accounts 1993. YK, Eurostat, OECD, IMF, Maailmanpankki. Saatavilla: <<http://unstats.un.org/unsd/nationalaccount/docs/1993sna.pdf>>

III SANOMA- JA AIKAKAUSLEHDET

Helsingin Sanomat (HS): 1917; 1969; 1974; 1983; 1990; 1991; 1993; 1995; 1996; 1997; 1998; 1999; 2000; 2001; 2003; 2004; 2005; 2008; 2009; 2010; 2011; 2012; 2013; 2015.

Hufvudstadsbladet: 2007.

Ilta-Sanomat: 2018

Kansan Uutiset: 2012.

Kauppalehti: 1993; 2017.

Keskisuomalainen: 1987.

Maaseudun Tulevaisuus: 1991.

Nykypäivä: 1993.

- Sosialistinen Poliittika: 1976.
 Suomen Kuvalehti (SK): 1967; 2015; 2016.
 Suomen Sosialidemokraatti: 1985.
 Suomenmaa: 1995; 1997.
 Talouselämä: 1993; 2015; Talouselämän 500 suurinta yritystä 1993–2010.
 Taloussanomat: 1997; 2007; 2017.
 Turun sanomat: 1990; 2016.

IV KIRJALLISUUS

Aikalaikirjallisuus ja muistelmat

- AHO, ESKO (1998): *Pääministeri*. Otava: Helsinki.
 FAST, LEIF (2002): *Minnesbilder*. Leif Fast: Helsinki.
 JAKOBSON, MAX (1992): *Vallanvaihto – havaintoja ja muistiinpanoja vuosilta 1974–92*. Otava: Helsinki.
 JAKOBSON, MAX (1999): *20. vuosisadan tilinpäätös – 1, Väkivallan vuodet*. Otava: Helsinki.
 JAKOBSON, MAX (2001): *20. vuosisadan tilinpäätös – 2, Pelon ja toivon aika*. Otava: Helsinki.
 KAHRI, TAPANI (2001): *Viheltääkö pilli? – työmarkkinamiehen muistelmat*. Otava: Helsinki.
 KOIVISTO, MAUNO (1994): *Kaksi kautta. 1, Muistikuvia ja merkintöjä 1982–1994*. Kirjayhtymä: Helsinki.
 KOIVISTO, MAUNO (1995): *Kaksi kautta. 2, Historian tekijät*. Kirjayhtymä: Helsinki.
 KUOSMANEN, ANTTI (1999). *Suomen tie Euroopan unionin jäseneksi*. Ultima Thule: Oulu. Suomenkielinen teos vedettiin pois myynnistä. Kopiot tekijän hallussa.
 LAATUNEN, LASSE & NIEMINEN, ARTTO (2017): *Kolmikannan kulisseissa. Lasse Laatusen neljä vuosikymmentä työmarkkinapolitiikassa*. Art House.
 LAUANTAISEURA (1981): *Tamminiemen pesänjakajat – Kekkonen lähtee – kuka tulee?* Kustannusvaihe: Tampere.
 LIIKANEN, ERKKI (1995): *Brysselin päiväkirjat 1990–1994*. Otava: Helsinki.
 LIPPONEN, PAAVO (2001): *Kohti Eurooppaa*. Tammi: Helsinki.
 LIPPONEN, PAAVO (2009): *Muistelmat 1*. WSOY: Helsinki.
 LIPPONEN, PAAVO (2014): *Murrosten aika. Muistelmat 1979–1995*. WSOY: Helsinki.
 LÖNNROT, ELIAS (1835): *Kalevala*.

- OLLILA, JORMA & SAUKKOMAA, HARRI (2013): *Mahdoton menestys – kasvun paikka Nokia*. Otava: Helsinki.
- PAASIKIVI, J. K. (1985): *Paasikiven päiväkirjat 1944–1956. Ensimmäinen osa, 28.6.1944 – 24.4.1949* [toim. Blomstedt, Yrjö & Klinge, Matti]. WSOY: Porvoo–Helsinki–Juva.
- RUNEBERG, JOHAN (1848) ja (1860): *Fänrik Ståls sägner*.
- SAARINEN, AARNE (1995): *Kivimies*. Otava: Helsinki.
- STORE, JAN (2014): *Euroopan ytimessä: 20 vuotta myötä- ja vastamäessä*. Otava: Helsinki.
- SUNDQVIST, ULF (2000): *Kärpäsjahti*. WSOY: Porvoo–Helsinki–Juva.
- SÖDERHJELM, JOHAN OTTO (1970): *Kolme matkaa Moskovaan*. Kirjayhtymä: Helsinki.
- TUOMIOJA, ERKKI (2014): *Siinä syntyy vielä rumihia, Poliittiset päiväkirjat 1991–94*. Tammi: Helsinki.
- VIRKKUNEN, JANNE (2013): *Päivälehdän mies*. WSOY: Helsinki.
- VLADIMIROV, VIKTOR (1993): *Näin se oli... – muistelmia ja havaintoja kulussientakaisesta diplomaattitoiminnasta Suomessa 1954–84*. Otava: Helsinki.
- VÄÄNÄNEN, PENTTI (2012): *Purppuraruusu ja samettinyrkki*. Kellastupa: Vantaa.

Käsikirjoitukset (tekijän hallussa)

- KORHONEN, OLLI (2015): Integraatiomyönteisten etujärjestöjen linjat ja toiminta ennen Suomen EU-jäsenyyttä. Väitöskirjan käsikirjoitus.
- KOROMA, JOHANNES (2007): Keskiviikkokerho, Konsensus-yhteiskunnan keskustelukerho. Kirjoitelma, 1 liuska.
- SOIKKANEN, TIMO (2015): *Poliittisen historian historiaa – oman ajan opissa*. Julkaisematon käsikirjoitus.
- WUOKKO, MAIJU. (2014): *Pitkät kihlajaiset, Työnantajat, tammikuun kihlaus ja kolmikantakorporatismi Suomessa 1940–*. Helsingin Yliopiston korporatismia koskevan tutkimussuunnitelmahankkeen tausta-aineisto, saatu Wuokolta 23.1.2015.
- WUOKKO, MAIJU (2015): Suurliike-elämä ideoiden sodassa, Elinkeinoelämän Valtuuskunta ja kamppailu Suomen suunnasta 1974–1989, Käsikirjoitus 10.4.2015.
- WUOKKO, MAIJU. (2016): Markkinatalouden etujoukot. Elinkeinoelämän Valtuuskunta, Teollisuuden Keskusliitto ja liike-elämän poliittinen vaikuttaminen 1970–1980-lukujen Suomessa. *Väitöskirja-käsikirjoitus, Helsingin yliopisto*.

Painamattomat tutkimukset ja opinnäytteet

- AHONEN, ANNA-KATARIINA & HANSKA, JARI-PEKKA (2010): *Lobbarin tähtäimessä, millaisena kansanedustajat näkevät lobbauksen*. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto.
- BERGENHEIM, SOPHY (2012): *Sosiaalivakuutus politiikan näyttämönä. Sosiaalidemokraattien ja maalaisliiton ristiriidat sosiaalivakuutuksen synnyssä ja kehityksessä 1927–1964*. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto.
- BLOM, ANDERS (1982): *Kokoomus, Suomi ja Eurooppa. Kokoomuksen ulkopoliittisen linjan muotoutuminen 1969–1981*. Pro gradu -tutkielma. Turun Yliopisto.
- KALLIO, MATIAS (2013): *Säröjä sinipunaisessa konsensuksessa. Fortumin ja Soneran yksityistäminen Lipposen hallitusten omistajapolitiikassa 1995–2003*. Pro gradu -tutkielma. Turun yliopisto.
- KANNISTO, NIKO (2013): *Kunnan rekrytoinnin julkisuus*. Pro gradu -tutkielma. Tampereen yliopisto 2013.
- LAHTINEN, MARJO (2008): *Etuja valvomassa Euroopassa – tapaustutkimus Elinkeinoelämän keskusliiton EU-edunvalvonnan rakentumisesta*. Pro gradu-tutkielma. Tampereen yliopisto.
- NORDSTRÖM, LAURA (2015): *Ajatuspajojen valta: Ajatuspajat uusliberalismin levittäjinä Brysselissä*. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto.
- OUTINEN, SAMI (2000): *Puolueet juonivat itselleen lain - Puoluelainsäädäntö poliittisen valmistelun alaisena 1967–1969*. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto.
- TALVITIE, OTTO (2015): *Poliittiset valtiosihteerit työelämässä: mistä he tulevat ja minne he menevät?* Pro gradu -tutkielma. Tampereen yliopisto.
- TASKINEN, MARI (2014): *Intressiryhmät Suomen EU-asioiden valmistelussa*. Pro gradu -tutkielma. Turun yliopisto.
- VEHKA, MIKA (2015): *Intressiryhmien mukaan pääsy poliittisen päätöksenteon valmisteluun Suomessa - Intressiryhmäkohtaisten tekijöiden ja ympäristön vaikutuksen analyysiä*. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto.

Tutkimukset ja muu kirjallisuus

- ACEMOGLU, DARON & ROBINSON, JAMES A. (2013): *Why nations fail: The Origins of Power, Prosperity, and Poverty*. Crown Publishers: New York.
- AHTOKARI, REIJO (1988): *Tuntematon vaikuttaja – työeläkejärjestelmän isä Teivo Pentikäinen*. WSOY: Porvoo–Helsinki–Juva.

- ALA-KAPEE, PIRJO & VALKONEN, MARJAANA (1982): *Yhdessä elämä turvallisesti. 1, SAK:laisen ammattiyhdistysliikkeen kehitys vuoteen 1930*. Suomen ammattiliittojen keskusjärjestö SAK: Helsinki.
- ALAPURO, RISTO (1994): *Suomen synty paikallisena ilmiönä 1890–1933*. WSOY: Helsinki.
- ALHO, ARJA (2004), *Silent democracy, noisy media*. Vastapaino Helsinki
- ANASTASIADIS, STEPHANOS (2006): *Understanding corporate lobbying on its own terms*. International Centre for Corporate Social Responsibility, Nottingham University Business School. University of Nottingham: Nottingham.
- ANDROSOVA, TATJANA (2014): ”Neuvostoliitto ja Suomen sotakorvaukset”. Teoksessa RAUTKALLIO, HANNU (TOIM.): *Suomen sotakorvaukset 1944–1952 – mahdottomasta tuli mahdollinen*. Paasilinna: Helsinki.
- ANTOLA, ESKO (1980): *Political harmonization of Economic Integration; Competition Policy as an Indicator of Political Integration in the EEC in 1958–72*. Studies on Political Science no 7. Väitöskirja, Turun yliopisto.
- ANTTILA, INKERI [et al.] (TOIM.). (1974): *Suomen oikeus- ja yhteiskuntajärjestys / R. A. Wreden saman nimisen teoksen pohjalta toim.* Anttila Inkeri, Blomstedt Yrjö, Castrein Erik ... [et al.]. WSOY: Porvoo–Helsinki.
- APUNEN, OSMO (2012): *Silmän politiikkaa: Ulkopoliittinen instituutti 1961–2006*. Otava: Helsinki.
- APUNEN, OSMO & WOLFF, CORINNA (2009): *Pettureita ja patriootteja – taistelu Suomen ulko- ja puolustuspolitiikan suunnasta 1938–1948*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura: Helsinki.
- ASPARA, JAAKKO & LAMBERG, JUHA-ANTTI & LAUKIA, ARJO & TIKKANEN, HENRIKKI (2011): ”Strategic management of business model transformation: lessons from Nokia”. Artikkelijulkaisussa: *Management Decision, Vol. 49 Issue 4, p. 622–647*.
- ASPARA, JAAKKO & LAMBERG, JUHA-ANTTI & LAUKIA, ARJO & TIKKANEN, HENRIKKI (2013): ”Business model transformation and managerial cognition: The case of Nokia”. Artikkelijulkaisussa: *Long Range Planning 46/6: 459–474*.
- AUNESLUOMA, JUHANA (2011): *Vapaakaupan tiellä: Suomen kauppa- ja integraatiopolitiikka maailmansodista EU-aikaan*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura: Helsinki.
- BALDWIN, RICHARD (2006): ”Globalisaatio: Suuret Osittumiset”. Julkaisussa *Globalisaation haasteet Euroopalle. Talousneuvoston sihteeristön globalisaatioselvitys – OSA I*. Valtioneuvoston kanslian julkaisusarja 16/2006. Valtioneuvoston kanslia: Helsinki.

- BALDWIN, ROBERT & CAVE, MARTIN (1999): *Understanding Regulation: Theory, Strategy, and Practice*. Oxford University Press: Oxford.
- BARCA, FABRIZIO & BECHT, MARCO (TOIM.) (2002): *The Control of Corporate Europe*. Oxford University Press: Oxford.
- BERGHOLM, TAPIO (2005): *Sopimusyhteiskunnan synty. 1, Työehtosopimusten läpimurrosta yleislakkoon – SAK 1944–1956*. Otava: Helsinki.
- BERGHOLM, TAPIO (2007): *Sopimusyhteiskunnan synty. 2, Hajaannuksesta tulopolitiikkaan – SAK 1956–1969*. Otava: Helsinki.
- BERGHOLM, TAPIO (2011): "Tulopolitiikan pitkät jäähyväiset". Teoksessa NIEMELÄ, MIKKO & SAARI, JUHO (TOIM.): *Politiikan polut ja hyvinvointivaltion muutos*. Kelan tutkimusosasto: Helsinki.
- BERGHOLM, TAPIO (2012): *Tulopolitiikan aika. 1, Kohti tasa-arvoa – Suomen Ammattiliittojen Keskusjärjestö 1969–1977*. Otava: Helsinki.
- BERGHOLM, TAPIO (2015): *Kaksoissidoksen synty. Suomen työmarkkinasuhteiden toimintatavan muotoutuminen 1944–1969*. Väitöskirja, Itä-Suomen yliopisto. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura: Helsinki.
- BITONTI, ALBERTO & HARRIS, PHIL (TOIM.) (2017): *Lobbying in Europe. Public Affairs and the Lobbying Industry in 28 EU Countries*. Palgrave Macmillan: London.
- BJÖRKLUND, OTTO (1977): *EEC ja teollisuus*. Teollisuuden kustannus: Helsinki.
- BLOM, ANDERS (1998): "Edunvalvontaa kotipihalta Breydeliin – lobbauksen teoriaa ja käytännön kokemuksia". Teoksessa RAUNIO, TAPIO & WIBERG, MATTI (TOIM.): *Päätöksenteko Euroopan unionissa – selkeä johdatus monimutkaiseen vallankäyttöön*. Gaudeamus: Helsinki.
- BLOMBERG, JAAKKO (2011): *Vakauden kaipuu. Kylmän sodan loppu ja Suomi*. WSOY: Helsinki.
- BOBACKA, ROGER (2001): *Corporatism and the myth of consensus: working hours legislation in Finland in the 1990s*. Ashgate cop: Aldershot.
- BOUWEN, PIETER (2002): "Corporate lobbying in the European Union: the logic of access". Artikkelijulkaisussa: *Journal of European Public Policy* 9:3, 365–390. Routledge: London.
- BOUWEN, PIETER (2004): "Exchanging access goods for access: A comparative study of business lobbying in the European Union institutions". Artikkelijulkaisussa: *European Journal of Political Research* 43:3, 337–369. Wiley-Blackwell: Hoboken, New Jersey.
- BROMS, BENGT (1978): *Kansainvälinen oikeus*. Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisuja. B-sarja; n:o 182. Suomalainen lakimiesyhdistys: Helsinki.

- BUCH-HANSEN, HUBERT & WIGGER, ANGELA (2011): *The Politics of European Competition Regulation. A Critical Political Economy Perspective*. Routledge, London–New York, 2011.
- BUCHANAN, JAMES & TULLOCK, GORDON (1962): *The Calculus of Consent: Logical Foundations of Constitutional Democracy*. Liberty Fund Inc.: Indianapolis.
- BUCHANAN, JAMES (1975): *The limits of liberty – between anarchy and Leviathan*. University of Chicago Press: Chicago.
- BUCHANAN, JAMES (1989): *Explorations into constitutional economics*. Texas A&M U. P: Texas.
- BUITENEN, PAUL VAN (2000): *Euroopan salaiset kansiot: komission pe- tokset paljastuvat*. Aika: Keuruu.
- BURLEY, HELEN & DINAN, WILLIAM & HAAR, KENNETH & HOEDEMAN, OLIVIER & WESSELIUS, ERIK (TOIM.) (2010): *Bursting the Brussels bubble - the battle to expose corporate lobbying at the heart of the EU*. Alliance for Lobbying Transparency and Ethics Regulation in the EU (ALTER-EU): Bryssel. Saatavilla: <<http://www.alter-eu.org/sites/default/files/documents/bursting-the-brussels-bubble.pdf>>
- BURNHAM, JAMES (1975): *The Managerial Revolution: What is Happening in the World*. Greenwood Press: Westport.
- CARR, EDWARD HALLETT (1986): *What is history? – the George Macaulay Trevelyan lectures delivered in the University of Cambridge January – March 1961*. Penguin books: Harmondsworth.
- CHANDLER, ALFRED D., JR. (1970): *Strategy and Structure: Chapters in the history of the industrial enterprise*. MIT Press: Cambridge, MA.
- CHANDLER, ALFRED D., JR. (1977): *The visible hand. The managerial revolution in American business*. The Belknap Press of Harvard University Press: Cambridge.
- CHANDLER, ALFRED D., JR. (1990): *Scale and Scope: The dynamics of industrial capitalism*. The Belknap Press of Harvard University Press: Cambridge, MA.
- CHANDLER, ALFRED D., JR. & MAZLISH, BRUCE (2005): *Leviathans: Multinational Corporations and the new global history*. Cambridge University Press: Cambridge.
- CHARI, RAJ & HOGAN, JOHN & MURPHY, GARY (2010): *Regulating lobbying: a global comparison*. Manchester University Press: Manchester–New York.
- CORD, DAVID J. (2014): *The decline and fall of Nokia*. Schildts & Söderströms: Helsinki.
- DAHL, ROBERT (1976): *Modern political analysis*. Prentice-Hall: Englewood Cliffs, N.J.

- DAHRENDORF, RALF (1969): *Luokat ja luokkaristiriidat teollisessa yhteiskunnassa*. WSOY: Helsinki.
- DAVID-BARETT, LIZ (2011): *'Cabs for Hire? Fixing the Revolving Door Between Government and Business*. Transparency International Report UK 5/2011. Transparency International: UK.
- DUNLEAVY, PATRICK (1991): *Democracy, bureaucracy and public choice – economic explanations in political science*. Harvester Wheatsheaf: New York.
- Elinkeinoelämän keskusliitto (EK) & Suomen ammattiliittojen keskusjärjestö (SAK) (2007): *"Näin on käynyt"*. Verkkojulkaisu. Saatavilla Elinkeinoelämän keskusliiton verkkosivuilla: <http://pda.ek.fi/businessforums/EKjulkaisu_Nain_on_kaynyt/fi/kuvat_liitteet/NainOnKaynyt2007.pdf>
- ELO-PÄRSSINEN, KRISTA (2007): *Arvot ja yhteiskuntavastuullinen toiminta suurissa suomalaisissa perheyriyksissä – omistajan näkökulma*. Väitöskirja. Jyväskylän yliopisto: Jyväskylä.
- EMU-ASiantuntijatyöryhmä (1997): *Rahaliitto ja Suomi – talouden haasteet – EMU-asiantuntijatyöryhmän raportti*. Valtioneuvoston kanslian julkaisusarja 24/1997. Valtioneuvoston kanslia: Helsinki.
- EUROPEAN ROUND TABLE OF INDUSTRIALISTS (2010): *ERT Highlights*. The European Round Table of Industrialists (ERT): Bryssel.
- FARNSWORTH, KEVIN & HOLDEN, CHRIS (2006): "The Business-Social Policy Nexus: Corporate Power and Corporate Inputs into Social Policy". Artikkelijulkaisussa *Journal of Social Policy*, vol 35, no 3, 473–494.
- FELLMAN, SUSANNA (2010): "Kilpailupolitiikka koordinoitussa markkinataloudessa – Kartelli- ja kilpailulainsäädäntö Suomessa 1958–1988 institutionaalisis-taloushistoriallisesta näkökulmasta". Artikkelijulkaisussa *Kansantaloudellinen aikakauskirja* 106 (2/2010). Taloustieteellinen Yhdistys: Helsinki.
- FERGUSON, NIALL (2009): *Rahan nousu. Maailman rahoitushistoria*. Terra Cognita: Helsinki.
- FOUCAULT, MICHEL (1982): "Afterword. The Subject and Power". Teoksessa DREYFUS, HUBERT & RABINOW, PAUL: *Michel Foucault – beyond structuralism and hermeneutics*. Harvester Press: Brighton.
- de FOULOY, CHRISTIAN D. (2011): *"Fouloy's Explanatory Lobbying Dictionary"*, AALEP 2011, Vilnius. (AALEP = Association of Accredited Lobbyists to the European Union).
- FREUND, DANIEL & BENDEL, YANNIK (2017): *Access all areas. When EU politicians became lobbyists*. Transparency International EU. Saatavilla: <<https://transparency.eu/wp-content/uploads/2017/01/Access-all-areas.pdf>>

- GABEL, MENARD & BRUNER, HENRY (2003): *Global Inc.: An Atlas of the Multinational Corporation*. New Press: New York.
- GIDDENS, ANTHONY (2001): *The third way and its critics*. Polity: Cambridge.
- GREENWOOD, JUSTIN (1997): *Representing interest in the European Union*. Palgrave Macmillan: Basingstoke.
- GRONOW, JUKKA & KLEMOLA, PERTTI & PARTANEN, JUHA (1977): *Demokratian rajat ja rakenteet: Tutkimus suomalaisesta hallitsemistavasta ja sen taloudellisesta perustasta*. WSOY: Porvoo–Helsinki–Juva.
- GUÈGUEN, DANIEL (2007): *European Lobbying*. Europolitics: Brussels. Saatavilla: <<http://www.pacteurope.eu/pact/wp-content/uploads/2012/04/European-Lobbying-EN.pdf>>
- HAATAJA, LAURI (1993): *Suomen malli 1940–1956 – työmarkkinajärjestelmän ja poliittisen järjestelmän vuorovaikutussuhde neuvottelujen vakiintumisesta keskityksen purkautumiseen*. Työpoliittinen tutkimus nro 52. Työministeriö: Helsinki.
- HAATAJA, LAURI & PIETILÄ, JYRKI & PIETILÄINEN, TUOMO (1996): *Demokraattinen journalisti – suuri suomalainen sillanrakennus maailman mahtavimmassa toimittajajärjestössä*. WSOY: Porvoo–Helsinki–Juva.
- HAGUE, ROD & HARROP, MARTIN (2004): *Comparative Government and Politics. An Introduction*. Palgrave Macmillan: Basingstoke–New York.
- HANNIKAINEN, MATTI & VAUHKONEN, JUSSI (2012): *Ansioiden mukaan. Yksitysalojen työeläkkeiden historia*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura: Helsinki.
- HAVU, ILMARI [et al.] (TOIM.) (1963): *Otavan iso tietosanakirja = Encyclopaedia Fennica*. 5. Otava: Helsinki.
- HAYES, ERIC (2011): *From Cold War to Common Currency: A personal perspective on Finland and the EU*. Finnish Foreign Policy Paper 1. Helsinki: Ulkopoliittinen instituutti.
- HEDLUND, ANNA-KARIN (2017): "Sweden". Teoksessa BITONTI, ALBERTO & HARRIS, PHIL (toim.): *Lobbying in Europe. Public Affairs and the Lobbying Industry in 28 EU Countries*. Palgrave Macmillan: London.
- HEIKINHEIMO, ILMARI (1955): *Suomen elämäkerrasto*. WSOY: Porvoo.
- HEIKKILÄ, TUOMO (1998): *Maatalous ja EMU*. VATT- keskustelualoitteita 155. Valtion taloudellinen tutkimuskeskus: Helsinki.
- HEIKKINEN, SAKARI JA TIIHONEN, SEPPO (2010): *Hyvinvoinnin turvaaja. Valtiovarainministeriön historia 3*. Edita Helsinki.
- HEISKANEN, ILKKA (1977): *Julkinen, kollektiivinen ja markkinaperusteinen: Suomalaisen yhteiskunnan hallintajärjestelmien ja julkisen päätöksenteon ja hallinnon kehitys ja kehittäminen 1960 ja 1970-luvuilla*. Yleisen valtio-opin laitos. Tutkimuksia, sarja C (Deta 31). Helsingin yliopisto, Helsinki.

- HELANDER, VOITTO (1971): *Julkisyhteisöt vaikuttajina. Kuntien keskusjärjestöjen valtion viranomaisiin kohdistama painostustoiminta Suomessa*. Väitöskirja, Turun yliopisto.
- HELANDER, VOITTO (1975): *Kansanedustaja ja painostusryhmitt – vuorovaikutus, legitimiys ja vaikutus*. Turun yliopiston valtio-opin laitos. Sarja C; 28. Turun yliopisto.
- HELANDER, VOITTO (1977): *Korporatismi: Traditiosta, esiintymistä ja ilmiöllisistä tulkinnoista. Tutkimus etujärjestöjen korporatiivisuontoisesta osallistumisesta valtionhallintoon komitealaitoksen kautta toisen maailmansodan jälkeisessä Suomessa*. Respo 7/1977. Poliitikan tutkimuksen ja sosiologian laitos, Turun yliopisto.
- HELANDER, VOITTO (1979): *Etujärjestöt ja komitealaitos – tutkimus etujärjestöjen korporatiivisuontoisesta osallistumisesta valtionhallintoon komitealaitoksen kautta toisen maailmansodan jälkeisessä Suomessa*. Respo 33/1979. Poliitikan tutkimuksen ja sosiologian laitos, Turun yliopisto 1979.
- HERLIN, ILKKA (1993): *Kivijalasta harjahirteen. Kustaa Vilkunan yhteiskunnallinen ajattelu ja toiminta*. Väitöskirja, Helsingin yliopisto.
- HIDÉN, MIKAEL (2013): ”Vuoden 2000 perustuslaki – jatkuvuutta ja vahvistuvaa parlamentarismia”. Artikkelijulkaisussa: *Suomen perustuslaki ja Eduskunnan työjärjestys*. Eduskunnan kanslian julkaisu 1/2013. Eduskunta: Helsinki.
- HIILAMO, HEIKKI (2007): *The fear of losing out : tobacco industry strategies in Finland 1975–2001*. Väitöskirja. Tampereen yliopisto.
- HIILAMO, HEIKKI (2017): *Maailma tupakkayhtiöiden vallassa*. Into kustannus: Helsinki.
- HILLMAN, AMY & HITT, MICHAEL (1999): ”Corporate political strategy formulation: A model of approach, participation, and strategy decisions”. *The Academy of Management Review* Vol. 24, No. 4. Academy of Management: Briarcliff Manor, NY.
- HOLLI, ANNE MARIA (2012): ”Does Gender Have an Effect on the Selection of Experts by Parliamentary Standing Committees? A Critical Test of ”Critical” Concepts”. Artikkelijulkaisussa: *Politics & Gender*, 8, 341–366. Cambridge Journals Online. Saatavilla: <<http://blogs.helsinki.fi/holli/files/2013/05/HolliPoliticsAndGenderPublished.pdf>>
- HUOVILA, TAPANI (2003): *Tiedolla korkoa – suomalaista talousjournalismia 1900-luvulla*. Infoviestintä: Helsinki.
- HUUSKA, VÄINÖ (1968): *Etujärjestöjen painostuspolitiikka Suomessa: Tutkimus Maataloustuottajain keskusliiton, Suomen ammattiyhdistysten keskusliiton, Suomen työnantajain keskusliiton, Toimihenkilö- ja virkamiesjärjestöjen keskusliiton ja Suomen ammattijärjestön poliittisista toimenpiteistä vuosina 1945–1964*. Väitöskirja, Tampereen yliopisto. WSOY: Porvoo–Helsinki.

- HYNNINEN, ASKO (2000): *Periaatteessa julkista – julkisuusperiaatteen käytäntö EU-Suomen päätöksenteossa ja journalismissa*. Väitöskirja, Jyväskylän yliopisto.
- HYVÄRINEN, ANNA (2015): *Suomen mahdollisuudet vaikuttaa Euroopan unionin lainsäädäntömenettelyyn*. Väitöskirja, Turun yliopisto.
- HÄIKIÖ, MARTTI (1995): *Reikäkorttimodeemista tiedon valtatielle: Suomen datasiirron historia*. Datatie: Helsinki.
- HÄIKIÖ, MARTTI (1997a): *Satoa ja katoa Hankkijan saralla: Hankkijan ja Noveran historia 1955–1992*. Kirjayhtymä: Helsinki.
- HÄIKIÖ, MARTTI (1997b): *Vahva virta vapaa: Savon voiman haasteet maakunnan sähköistämisestä avoimille markkinoille 1947–1997*. Savon voima: Kuopio.
- HÄIKIÖ, MARTTI (1998): *Alkuräjähdyks: Radiolinja ja Suomen GSM-matkapuhelintoiminta 1988–1998*. Edita: Helsinki.
- HÄIKIÖ, MARTTI (2000): ”Westerlund, Björn (1912–2009). Oy Nokia Ab:n toimitusjohtaja, vuorineuvos.” Artikkelin Kansallisbiografia-verkkosivustolla julkaistu 23.3.2007 (päivitetty 12.3.2009). Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran biografiakeskus. Saatavilla: <<http://www.kansallisbiografia.fi/kb/artikkeli/789/>>
- HÄIKIÖ, MARTTI (2001a): *Nokia oy:n historia 1. Fuusio: Yhdistymisten kautta suomalaiseksi monialayritykseksi 1865–1982*. Edita: Helsinki.
- HÄIKIÖ, MARTTI (2001b): *Nokia oy:n historia 2. Sturm und Drang: Suurkaupoilla eurooppalaiseksi elektroniikkayritykseksi 1983–1991*. Edita: Helsinki.
- HÄIKIÖ, MARTTI (2001c): *Nokia oy:n historia 3. Globalisaatio: Telekommunikaation maailmanvalloitus 1992–2000*. Edita: Helsinki.
- HÄIKIÖ, MARTTI (2003): *Historia ja väärät profeetat. Kirjoituksia Suomen historian kipupisteistä*. Edita: Helsinki.
- HÄIKIÖ, MARTTI (2007): *Alkon historia: Valtion alkoholiliike kieltolain kumoamisesta Euroopan unionin kilpailupolitiikkaan 1932–2006*. Otava: Helsinki.
- HÄIKIÖ, MARTTI (2009): *Nokia: Matka maailman huipulle*. Edita: Helsinki.
- HÄIKIÖ, MARTTI & YLITALO, ESSI (2013): *Bit bang: Yrjö Neuvo ja digitaalinen kumous*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura: Helsinki.
- HÄMYNEN, LAURA (2011): *Suomen vaikuttaminen Euroopan unionin lainvalmisteluun ja direktiivien kansallinen täytäntöönpano*. Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos: Helsinki.
- HÄMÄLÄINEN, UNTO (1998): *Lännettymisen lyhyt historia*. WSOY: Porvoo–Helsinki–Juva.

- HÄMÄLÄINEN, UNTO (2009): *Rupatellen Eurooppaan – Euroklubin historia*. Euroklubi: Kuopio.
- IIVARI, ULPU (2007): *Kansanvallan puolustajat – sosialidemokraattinen eduskuntaryhmä 100 vuotta*. Otava: Helsinki.
- IIVARI, ULPU (2009): *Lähikuvassa Ulf Sundqvist*. Otava: Helsinki.
- ISAKSSON, GUY-ERIK (2017): *Parliamentary authority: Expansion and Adaptation*. Artikkele teoksessa KARVONEN, LAURI & PALOHEIMO, HEIKKI & RAUNIO, TAPIO (TOIM.): *The Changing Balance of Political Power in Finland*. Santeirus Academic Press Sweden: Tukholma.
- JAATINEN, MIIA (1999): *Lobbying political issues: a contingency model of effective lobbying strategies*. Väitöskirja. Helsingin yliopisto.
- JAATINEN, MIIA (2003): *Lobbaus: Yritys yhteiskunnan vaikuttajana*. Talentum: Helsinki.
- JAKOBSSON, MAX (2003): *Tilinpäätös. [3]*. Otava: Helsinki.
- JAKOBSSON, ULF & KORKEAMÄKI, TIMO (2014): *Omistus, omistajaohjaus ja määräysvalta suurissa suomalaisyrityksissä*. Valtioneuvoston kanslian raporttisarja 5/2014. Valtioneuvoston kanslia: Helsinki.
- JANSSON, JAN-MAGNUS (1970): *Politiikan teoria*. Tammi: Helsinki.
- JENSEN-ERIKSEN, NIKLAS (2007): *Metsäteollisuuden maa. 4, Läpimurto: metsäteollisuus kasvun, integraation ja kylmän sodan Euroopassa 1950-1973*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura: Helsinki.
- JENSEN-ERIKSEN, NIKLAS (2009): ”Kartellien maailma: paperiteollisuuden kansainvälinen yhteistyö 1945–1973. Teoksessa JENSEN-ERIKSEN, NIKLAS & SUVIKUMPU, LIISA & FORSSTRÖM, SARI (TOIM.): *Suuri suunnanmuutos: Suomen paperiteollisuuden tie Venäjältä maailmanmarkkinoille*. Helsingin yliopisto.
- JOHANSON, JAN-ERIK & LASSILA, JUKKA & NIEMELÄ, HEIKKI (TOIM.) (2011): *Eläkevalta Suomessa*. Elinkeinoelämän tutkimuslaitos ETLA. Taloustieto: Helsinki.
- JOKINEN, ARTO (2000): *Lobbying as part of business management*. Väitöskirja, Lappeenrannan teknillinen yliopisto.
- JOKINEN, JYRKI (2011): *Löyhästä vaaliorganisaatiosta kiinteäksi puoluejärjestöksi. Kansallisen Kokoomuksen järjestötoiminta ja vaalikampanjat vuosina 1944-1979*. Väitöskirja. Turun yliopisto: Turku.
- JONES, GEOFFREY (2005): ”Multinationals from 1930s to the 1980s”. Teoksessa CHANDLER, ALFRED D., Jr. & MAZLISH, BRUCE (TOIM.): *Leviathans, Multinational Corporations and the new global history*. Cambridge University Press: Cambridge.
- JUNTUNEN, ALPO (2016): ”Viron tie ei ole meidän tie”. Artikkele Kanavalehdessä 8/2016.

- JUSSILA, OSMO (2004): *Suomen suuriruhtinaskunta 1809–1917*. WSOY: Helsinki.
- JUSSILA, RISTO (2007): *Puolivirallisia uutisia – Suomen Tietotoimisto ja valtiovalta 1917–1960*. Otava: Helsinki.
- JYRÄNKI, ANTERO (2006): ”EU kaventaa eduskunnan toimintatilaa”. Artikkeliteoksessa JYRÄNKI, ANTERO & NOUSIAINEN JAAKKO (2006): *Eduskunnan muuttuva asema*. Edita: Helsinki.
- KAILA, HEIDI (2003): *Euroopan yhdentymisen kronologia*. Eurooppa-tietoa 153/2003. Ulkoasiainministeriö, Eurooppa-tiedotus: Helsinki. Saatavilla: <<http://www.eurooppa-tiedotus.fi/doc/fi/julkaisut/eu-kronologiasu.pdf>>
- KAJASTE, ILKKA (1975): *Teollisuuden järjestöt ja talouspolitiikka. Tandem-tutkimusraportti n:o 7*, Helsinki
- KALELA, JORMA (2000): *Historiantutkimus ja historia*. Gaudeamus: Helsinki.
- KALELA, JORMA (2005): ”Hyvinvointivaltion rakentaminen”. Teoksessa PERNA, VILLE & NIEMI, MARI K (TOIM.): *Suomalaisen yhteiskunnan poliittinen historia*. Edita: Helsinki.
- KANANEN, ILKKA (1986): *MTK ja Suomen maatalouspolitiikka. Elintarvikepulasta omavaraisuuteen 1917–1949*. Kirjayhtymä: Helsinki.
- KANTOLA, ANU (2015): *Muuttuuko maan tapa? Miten Suomessa käytetään talouspoliittista valtaa*. Muistio Sitralle 10.11.2015. Sitra, Helsinki 2015. Saatavilla: <http://www.sitra.fi/julkaisut/Muut/Muuttuuko_maan_tapa_SITRA_muistio.pdf>.
- KANTOLA, ANU & LOUNASMERI, LOTTA (2014): ”Viestinnän ammattilaiset promootioyhteiskunnassa: aktivisteja ja ajatusjohtajia”. Artikkelijulkaisussa *Media & viestintä* 37(2014):3, 3–21. Saatavilla <https://mediaviestinta.fi/blogi/kantola_lounasmeri_viestinnan-ammattilaiset/>.
- KARONEN, PETRI & LAMBERG, JUHA-ANTTI & OJALA, JARI (2000): ”Yritykset muuttuvat - muuttuuko historiantutkimus?” Artikkeliteoksessa *Historiallinen aikakauskirja* 98:1, 2000. Suomen historiallinen seura: Helsinki.
- KARR, KAROLINA (2007): *Democracy and Lobbying in the European Union*. Campus Verlag: Frankfurt–New York.
- KARVONEN, LAURI JA PALOHEIMO, HEIKKI (2005): ”Demokratian näkymiä Suomessa”, artikkeli teoksessa ”Vaalit ja demokratia Suomessa”, toimittanut Heikki Paloheimo. WSOY Porvoo.
- KARVONEN, LAURI & PALOHEIMO, HEIKKI & RAUNIO, TAPIO (2016): ”Introduction: Finland 1970–2014 – a transformed political landscape.” Artikkeliteoksessa KARVONEN, LAURI & PALOHEIMO, HEIKKI & RAUNIO, TAPIO (TOIM.): *The Changing Balance of Political Power in Finland*. Santeirus Academic Press Sweden: Tukholma.

- KATZENSTEIN, PETER (1984): *Corporatism and change – Austria, Switzerland, and the politics of industry*. Ithaca: New York.
- KAUPPINEN, TIMO & KÖYKKÄ, VIRPI (TOIM.) (1991): *Työmarkkinajärjestelmä ja poliittinen järjestelmä 2000. Tulevaisuutta ja historiaa Suomessa ja Ruotsissa*. Työpoliittinen tutkimus nro 17. Työministeriö: Helsinki.
- KAUPPINEN, TIMO (1992): *Suomen työmarkkinamallin muutos*. Väitöskirja. Helsingin yliopisto. Työministeriö: Helsinki.
- KERÄNEN, SEPPO (2010): *Ehdollinen demokratia – Urho Kekkonen ja työmarkkinapolitiikka*. Väitöskirja, Turun yliopisto.
- KETOLA, EINO (2007): *Suomen metallityöväen liitto 1961–1983*. Otava: Helsinki.
- KETOLA, EINO (2014): ”Yhteiskunnallisen integraation sola 1944–52”. Teoksessa RAUTKALLIO, HANNU (TOIM.): *Suomen sotakorvaukset 1944–1952 – mahdollomasta tuli mahdollinen*. Paasilinna: Helsinki.
- KETTUNEN, LAURI (1991): ”Suomen maatalouspolitiikka – miten tähän on tultu?” Artikkelijulkaisussa *Kansantaloudellinen aikakauskirja* 87 (1/1991). Taloustieteellinen Yhdistys: Helsinki.
- KETTUNEN, LAURI (1992): ”Suomen maatalous 1991. Maatalouden taloudellinen tutkimuslaitos: Helsinki.
- KIANDER, JAAKKO (2001): *Laman opetukset – Suomen 1990-luvun kriisin syyt ja seuraukset*. Valtion taloudellinen tutkimuskeskus: Helsinki.
- KIANDER, JAAKKO & LÖNNQVIST, HENRIK (2002): *Hyvinvointivaltio ja talouskasvu*. WSOY: Porvoo–Helsinki.
- KIVI, JAANA (2016): *Bryssel myyty: Lobbausparatiisin kauppiaat*. Into Kustannus: Helsinki.
- KLINGE, MATTI (2009): *Napoleonin varjo, Euroopan ja Suomen murros 1795–1815*. Otava: Helsinki.
- KNÜPFER, SAMULI & PUTTONEN, VESA (2004): *Moderni rahoitus*. WSOY: Helsinki.
- KOIRANEN, MATTI (2007): *Hyvä omistajuus*. Konetuumat: Valkeakoski.
- KOIVISTO, JUKKA (2005): *Etulinjasta Etelärantaan – Päiviö Hetemäen poliittinen toiminta vuoteen 1962*. Väitöskirja, Helsingin yliopisto. Inforviestintä: Helsinki.
- KOIVISTO, JUKKA (2006): *Päiviö Hetemäki – sovinnontekijä*. Edita: Helsinki.
- KOIVISTO, MAUNO (1997): *Liikkeen suunta*. Otava Juva.
- KOIVISTO, MAUNO (2001): *Venäjänsä idea*. Tammi: Helsinki.
- KOIVUNEN, HANNELE (1997): *Hiljainen tieto*. Otava: Helsinki

- KOIVUNEN, HANNELE (1998). *Hiljainen tieto luovuuden lähteenä*. Teoksessa M. Bardy (toim.), *Taide tiedon lähteenä* (s. 201–219). Jyväskylä: Atena.
- KOIVUNIEMI, JUSSI (2000): *Tehtaan pillin tahdissa – Nokian tehdasyhdyskunnan sosiaalinen järjestys 1870–1939*. Väitöskirja, Tampereen yliopisto. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura: Helsinki.
- KORHONEN, JARMO (2015a): *Valtataistelu: Mauno Koivisto murskaa Suomen porvarit*. Tammi: Helsinki.
- KORHONEN, JARMO (2015b): *Maan tapa. Suomi on maa, jossa korruptio voi hyvin*. Tammi: Helsinki.
- KORHONEN, JOHANNA (1998): ”Kyllä”, herra pääjohtaja – ja muita talousjournalismin ilmentymiä”. Teoksessa KANTOLA, ANU & MÖRA, TUOMO (TOIM.). *Journalismia! journalismia?* WSOY: Porvoo–Helsinki–Juva.
- KORHONEN, OLLI (2012): *Eurooppa-akatemia ja Eurooppa-instituutti – turkulainen Eurooppa-aktiivisuus ennen EU-jäsenyyttä*. Schumanseura: Turku.
- KORHONEN, OLLI (2017): *Integraatiomyönteisten etujärjestöjen linjat ja toiminta ennen Suomen EU-jäsenyyttä*. Väitöskirja. Turun yliopisto: Turku.
- KOROMA, JOHANNES (2015a): *Suomalaisten hyvinvointia rakentamassa: teollisuuden keskusliiton historia*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura: Helsinki.
- KOROMA, JOHANNES (2015b): ”Salainen operaatio paljastui – Näin elinkeinoelämä iski vasemmiston vyörytystä vastaan 1970-luvulla”. Artikkelijulkaisu Suomen kuvalehdessä *SK 47/2015*. Saatavilla: <<http://suomenkuvalehti.fi/jutut/kotimaa/salainen-operaatio-paljastui-nain-elinkeinoelama-iski-vasemmiston-vyorytysta-vastaan-1970-luvulla/>>
- KORPI, WALTER (1987): ”Maktens isberg under ytan”. Teoksessa PETERSSON, OLOF (toim.): *Maktbegreppet*. Carlsson: Stockholm.
- KOSKI, TIMO (1988): ”Ownership strategy and competitive advantage”. Artikkelijulkaisu: *Acta Polytechnica Scandinavica: Mathematics and Computer Science Series*, Issue 49 5/1988.
- KULHA, KEIJO K. (1980): *Aseveljien aika – suomalaisen asevelihengen ja aseveliliikkeen historiaa 1940-1945*. Kaatuneiden muistosäätiö. WSOY: Porvoo–Helsinki–Juva.
- KRUEGER, ANNE O. (1974): ”The Political Economy of the Rent Rent-Seeking Society”. Artikkelijulkaisu: *The American Economic Review*, Volume June 1974.
- KUISMA, MARKKU (1983): *Kauppasahojen perustaminen Suomessa 1700-luvulla (1721–1772) : tutkimus päätöksentekoprosessista*. Väitöskirja, Helsingin yliopisto. Societas scientiarum Fennica: Helsinki.

- KUISMA, MARKKU (1993): *Metsäteollisuuden maa – Suomi, metsät ja kansainvälinen järjestelmä 1620–1920*. Suomen historiallinen seura: Helsinki.
- KUISMA, MARKKU (1997): *Kylmä sota, kuuma öljy. Neste, Suomi ja kaksi Eurooppaa 1948–1979*. WSOY: Porvoo–Helsinki–Juva.
- KUISMA, MARKKU (2000): ”Murtuva pankkivalta - KOP:n verkostot 1980-luvulla”. Artikkelijulkaisussa *Historiallisia Papereita 6 – Valta, eliitit ja verkostot historiassa*. Historiallinen yhdistys: Helsinki. Saatavilla: <<http://www.helsinki.fi/historia/yhdistys/vanhat/julk/verkko00/kuisma.html>>.
- KUISMA, MARKKU (2004): *Kahlittu raha, kansallinen kapitalismi: Kansallis-Osake-Pankki 1945–1995*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura: Helsinki.
- KUISMA, MARKKU (2009): *Suomen poliittinen taloushistoria 1000–2000*. Siltala: Helsinki.
- KUISMA, MARKKU (2010a): *Rosvoparonien paluu. Raha ja valta Suomen historiassa*. Siltala: Helsinki.
- KUISMA, MARKKU (2010b): *Sodasta syntynyt. Itsenäisen Suomen synty Sarajevon laukauksista Tarton rauhaan 1914–1920*. WSOY: Helsinki.
- KUISMA, MARKKU (2011): *Saha. Tarina Suomen modernisaatiosta ja ihmisistä jotka sen tekivät*. Siltala: Helsinki.
- KUISMA, MARKKU (2015): *Venäjä ja Suomen talous: 1700–2015*. Siltala: Helsinki.
- KUISMA, MARKKU & FINNILÄ, ANNA & KESKISARJA, TEEMU & SARANTOLA-WEISS, MINNA (2012): *Hulluja päiviä, huikeita vuosia: Stockmann 1862–2012*. Siltala: Helsinki.
- KUISMA, MARKKU & KESKISARJA, TEEMU (2012): *Erehtymättömät. Tarina suuresta pankkisodasta ja liikepankeista Suomen kohtaloissa 1862–2012*. WSOY: Helsinki.
- KUISMA, MARKKU & POUTANEN, PEKKA (1991): *Kuparielektrolyysi 1941–1991*. Outokumpu: Helsinki.
- KUISMA, MARKKU & POUTANEN, PEKKA (1994): *Puoli vuosisataa kuparia ja nikkeliä: Outokummun Harjavallan tehtaot 1944–1994*. Outokumpu Harjavalta Metals: Harjavalta.
- KUJALA, ANTTI (2006): *Paperiliiton historia 1906–2005 – paperiteollisuuden työmarkkinasuhteet ja suomalainen yhteiskunta*. Paperiliitto: Helsinki.
- KUJALA, ANTTI (2013): *Neukkujen taskussa? – Kekkonen, suomalaiset puolueet ja Neuvostoliitto 1956–1971*. Tammi: Helsinki.

- KUOSMANEN, ANTTI (2001), *Finland is Journey to the European Union*. European Institute of Public Administration, Maastricht.
- KUUSELA, HANNA & YLÖNEN, MATTI (2013): *Konsulttidemokratia*. Gaudemus: Helsinki.
- KUUSTERÄ, ANTTI & TARKKA, JUHA (2012): *Suomen Pankki 200 vuotta. II, Parlamentin pankki*. Otava: Helsinki.
- KUUTTI, HEIKKI (2011): "Journalistit ja julkisuusperiaate". Teoksessa KUUTTI, HEIKKI (TOIM.): *Julkisuusjournalismi*. Jyväskylän yliopisto, Viestintätieteiden laitos: Jyväskylä.
- KYLLÖNEN, SIMO (2004): "Suomen ilmastopolitiikka". Teoksessa Kojo, Matti (toim.): *Ydinvoima, valta ja vastarinta*. Like: Helsinki.
- KÖPPL, PETER (2017): "Austria". Teoksessa ALBERTO, BITONTI & PHIL HARRIS (TOIM.): *Lobbying in Europe. Public Affairs and the Lobbying Industry in 28 EU Countries*. Palgrave Macmillan: London.
- KÖYKKÄ, VIRPI (1994): *Työnantajien muuttuvat strategiat – suomalaista ja pohjoismaista työnantajapolitiikkaa 1980- ja 1990-luvulla*. Työministeriö: Helsinki.
- LAAMANEN, TOMI & LAMBERG, JUHA-ANTTI & VAARA, EERO (2016): "Explanations of Success and Failure in Management Learning: What Can We Learn From Nokia's Rise and Fall?" Artikkelijulkaisussa: *Academy of Management Learning & Education Vol. 15, No. 1, p. 2-25*.
- LABAND, DAVID & SOPHOCLEUS, JOHN (1988): "The Social Cost of Rent-Seeking: First Estimates". Artikkelijulkaisussa *Public Choice Vol. 58, No. 3, 268-275*. Springer: New York.
- LAMBERG, JUHA-ANTTI (1999): *Taloudelliset eturyhmät neuvotteluprosesseissa – Suomen kauppasopimuspolitiikka 1920-1930-luvulla*. Väitöskirja, Jyväskylän yliopisto.
- LAMBERG, JUHA-ANTTI (2000): *Case-tutkimus ulkomaankaupan pelisääntöjen muotoutumisesta – Suomen taloudelliset suhteet Espanjan kanssa 1920-30-luvulla*. Jyväskylän yliopisto: Jyväskylä.
- LAMBERG, JUHA-ANTTI (2005): *Evolution of Strategic Action: Path Dependence in a Global Industry*. Teknillinen korkeakoulu: Espoo.
- LAMBERG, JUHA-ANTTI & OJALA, JARI (1997): *Uusi institutionaalinen taloushistoria: Johdanto tutkimukseen*. Atena: Jyväskylä.
- LAMBERG, JUHA-ANTTI & SKIPPARI, MIKA & ELORANTA, JARI & MÄKINEN, SAKU (2004): "The Evolution of Corporate Political Action: A Framework for Processual Analysis". Artikkelijulkaisu: *Business & Society*, vol 43 (2004) no 4, 335-365.
- LAMBERG, JUHA-ANTTI & LAUKIA, ARJO & OJALA, JARI (2013): "The origins of success: A qualitative meta-analysis of the evolution of Nokia". Artikkelijulkaisussa *Management and Organizational History*, 9/2: 235-255.

- LAMBERG, JUHA-ANTTI & LAUKIA, ARJO & OJALA, JARI (2014): "The anatomy and causal structure of a corporate myth: Nokia by the book". Artikkele julkaissussa: *Management & Organizational History*, 9 (3), 235–255.
- LAUKKANEN ERKKI (2013): Detected corruption in the Nordic countries and elsewhere: How do we stand out? National Integrity Systems Project. Transparency Finland. Saatavilla: < http://www2.euromemorandum.eu/uploads/laukkanen_detected_corruption_in_the_nordic_countries_and_elsewhere.pdf>.
- LEHTINEN, LASSE (2002): *Aatosta jaloa ja alhaista mieltä. Urho Kekkonen ja SDP:n suhteet 1944–1981*. Väitöskirja, Oulun yliopisto. WSOY: Helsinki.
- LEHTO, KEIJO (2002) "Periaatteet paperille. Seitsenpäiväisten sanomalehtien linjapaperit ja päätoimittajien käsityksiä niiden merkityksestä". Teoksessa Touko Perko & Raimo Salokangas & Heikki Luostarinen (toim.): *Median varjossa*. Jyväskylän yliopisto, viestintätieteiden laitos, mediainstituutti: Jyväskylä.
- LEPAK, DAVID & SMITH, KEN & TAYLOR, SUSAN (2007): "Value Creation and Value Capture: A Multilevel Perspective". Artikkele julkaissussa *The Academy of Management Review January 1, 2007 32:1 180–194*. Academy of Management: Briarcliff Manor, New York.
- LEPPÄMÄKI, MIKKO (1998): *Johdatus Corporate Governance-teemaan: raportti Sitran Corporate Governance -seminaareista syyskuussa 1998*. Sitra: Helsinki.
- LEPPÄMÄKI, MIKKO (1999): "Corporate Governance -seminaari". Artikkele julkaissussa *Kansantaloudellinen aikakauskirja* 95 (1/1999). Taloustieteellinen Yhdistys: Helsinki.
- LEPPÄNEN, SEPPO (2008): "Pitkä tie tasapainoon". Artikkele julkaissussa *Kansantaloudellinen aikakauskirja* 104 (1/2008). Taloustieteellinen Yhdistys: Helsinki.
- LEPPÄNEN, VELI-PEKKA (1999): *Kivääri vai äänestyslippu? – Suomen kommunistisen puolueen hajaannus 1964–1970*. Edita: Helsinki.
- LERBINGER, OTTO (2006): *Corporate public affairs – interacting with interest groups, media, and government*. Lawrence Erlbaum: Mahwah.
- LESCH, BRUNO (1924): *Carl Erik Mannerheim – ämbetsmannen och statsmannen. 1, Intill 1816 –<ZA jämte inledande släkthistorik*. Söderström: Helsinki.
- LESKINEN, JARI & JUUTILAINEN, ANTTI & AHTO, SAMPO (1999): *Talvisodan pikkujättiläinen*. WSOY: Porvoo–Helsinki–Juva.
- LESKINEN, JARI & JUUTILAINEN, ANTTI & AHTO, SAMPO (2005): *Jatkosodan pikkujättiläinen*. WSOY: Helsinki.

- LEVÄ, ILKKA (2011): *Akava reloaded – Vallan käytäviltä kabinetteihin 1995–2010*. Ilkka Levä ja Akava: Helsinki. Saatavilla: <http://www.akava.fi/akava/historiaa/akava_reloaded_-_vallan_kaytavilta_kabinetteihin_1995-2010>.
- LIJPHART, AREND (1999): *Patterns of democracy : government forms and performance in thirty-six countries*. Yale University Press: New York.
- LILJA, KARI (1998): "Finland: Continuity and modest moves towards company-level corporatism". Teoksessa Teoksessa FERNER, ANTHONY & HYMAN RICHARD (TOIM.): *Industrial Relations in the New Europe*. Basil Blackwell: Oxford.
- LINDBLOM, SEPPO (2009): *Manun matkassa*. Otava: Helsinki.
- LINDBLOM, SEPPO (2013): *Huojuva tasavalta*. Otava: Helsinki.
- LINDÉN, CARL-GUSTAV (2012): *National champions in combat – Nokia, Ericsson and the sensemaking of business news*. Väitöskirja. Helsingin yliopisto: Helsinki.
- LINDÉN, CARL-GUSTAV (2015): *Nokia och Finland – rapport från de galna åren*. Schildts & Söderströms: Helsingfors.
- LINDÉN, CARL-GUSTAV (2016): *Nokian valtakunta – Raportti hulluilta vuosilta*. Gaudeamus: Helsinki.
- LINDFORS, PATRIK (2007): "Solitander, Axel (1878–1944) Puunjalostusteollisuuden Keskusliiton asiamies, kauppa- ja teollisuusministeri, pääkonsuli, ministeri". Artikkelit Kansallisbiografia-verkkojulkaisussa julkaistu 23.3.2007. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran biografiakeskus. Saatavilla: <<http://www.kansallisbiografia.fi/kb/artikkeli/789/>>
- LINDQVIST, HERMAN (2014): *Kun Suomi oli Ruotsi – valtakunnan hajotamista edeltäneiden 700 vuoden historia*. WSOY: Helsinki.
- LUKES, STEVEN (1974): *Power – a radical view*. Macmillan: Basingstoke.
- LUOSTARINEN, HEIKKI & USKALI, TURO (2004): "Suomalainen journalismi ja yhteiskunnan muutos 1980–2000". Artikkelikokoelmassa HÄMÄLÄINEN, TIMO & HEISKALA, RISTO (TOIM.): *Sosiaaliset innovaatiot ja yhteiskunnan uudistumiskyky*. Edita: Helsinki.
- MACHIAVELLI, NICCOLÒ (1969): *Ruhtinas*. Suom. Aarre Huhtala. WS: Porvoo–Helsinki.
- MANSNER, MARKKU (1981): *Suomalaista yhteiskuntaa rakentamassa: Suomen työnantajain keskusliitto 1907–1940*. Teollisuuden Kustannus Oy: Helsinki.
- MANSNER, MARKKU (1984): *Suomalaista yhteiskuntaa rakentamassa: Suomen työnantajain keskusliitto 1940–1956*. Teollisuuden Kustannus Oy: Helsinki.

- MANSNER, MARKKU (1990): *Suomalaista yhteiskuntaa rakentamassa: Suomen työnantajain keskusliitto 1956–1982*. Teollisuuden Kustannus Oy: Helsinki.
- MANSNER, MARKKU (2005): *Suomalaista yhteiskuntaa rakentamassa – Suomen työnantajain keskusliitto 1980–1992*. Elinkeinoelämän keskusliitto: Helsinki.
- MANSNER, MARKKU (2007): *Suurlakosta Euroopan unioniin – vuosisata työnantajatoimintaa*. Elinkeinoelämän keskusliitto: Helsinki.
- MANSNER, MARKKU (2008): "Vuorineuvos Matti Viljanen (1874–1946) Suomen Teollisuusliiton toimitusjohtaja insinööri". Artikkelin Kansallisbiografia-verkojulkaisussa julkaistu 5.9.2008. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran biografiakeskus. Saatavilla: <<http://www.kansallisbiografia.fi/talousvaikuttajat/?iid=400>>
- MARTIKAINEN, KIRSI (1998): "Kansalaisliikkeet pääsivät hitaasti vauhtiin". Teoksessa MARTIKAINEN, KIRSI (TOIM.): *Pikataival Eurooppaan: EU-kansalaistiedotus Suomessa 1992–1997*. Ulkoasiainministeriö, Eurooppa-tiedotus: Helsinki. Saatavilla: <<http://www.eurooppatiedotus.fi/doc/fi/julkaisut/kansalaistiedotus/martik.html>>
- MARTTILA, JOUKO & PURSIAINEN, HEIKKI (2015): *Edelleen umpikujassa. Aika on ajanut työnantajajärjestöjenkin ohi*. Ajatuspaja Libera raportti. Libera-säätiö: Helsinki 2015. Saatavilla: <http://libera.fi/libera-uusi/wp-content/uploads/2015/11/Libera-Raportti_EK_151112.pdf>
- MATTILA, AARNE (1969): *Työmarkkinasuhteiden murros Suomessa – tutkimus työntekijäin pyrkimyksistä osallistua työehtojen määrittämiseen 1880-luvulta vuoden 1905 suurlakkoon*. Suomen Historiallinen Seura: Helsinki.
- MATTILA, AARNE (2000): *Kunnat työmarkkinapolitiikassa – Kunnallinen työmarkkinalaitos 1970–2000*. Kunnallinen työmarkkinalaitos: Helsinki.
- MATTILA, AARNE (2005): *Valtio työnantajana. Valtion työmarkkinalaitos 1955–2005*. Valtiovarainministeriö: Helsinki.
- McWILLIAMS, ABAGAIL & VAN FLEET, DAVID & CORY, KENNETH (2002): "Raising rivals' costs through political strategy: An extension of resource-based theory." Artikkelin lehdessä *Journal of Management Studies*, Volume 39, Issue 5. John Wiley & Sons: New York.
- MELIN, INGVAR S. (1969): "Valtion liikeyritykset". Teoksessa BRUUN, KETTIL & ESKOLA ANTTI (TOIM.): *Taloudellinen valta Suomessa*. Tammi: Helsinki.
- MERTANEN, TOMI (2004): *Kahdentoista markan kapina? – vuoden 1956 yleislakko Suomessa*. Väitöskirja, Jyväskylän yliopisto.

- MERVOLA, PEKKA (1995): *Kirja, kirjavampi, sanomalehti – ulkoasukierre ja suomalaisten sanomalehtien ulkoasu 1771–1994*. Väitöskirja, Jyväskylän yliopisto. Suomen historiallinen seura: Helsinki.
- MICHELS, ROBERT (1966): *Political Parties: A Sociological Study of the Oligarchial Tendencies of Modern Democracy*. Free Press: New York.
- MIHUT, LILIANA (2008): “Lobbying in the United States and the European Union: New developments in lobbying regulation”. Artikkelijulkaisussa *Romanian Journal of European Affairs*. Vol. 8, No. 4. European Institute of Romania: Bukarest.
- MIKKONEN, ANTTI (1998): *Rahavallan rakkikoirat – tositarinoita talousjournalismista*. WSOY: Helsinki.
- MONTESQUIEU, CHARLES-LOUIS DE SECONDAT (2001): *The Spirit of laws*. Translated by Thomas Nugent, 1752. Batoche: Kitchener.
- MUILUVUORI, JUKKA (2000): *Akava 1950–2000 – oma ja yhteinen etu*. Akava: Helsinki.
- MULCAHY, SUZANNE (2012): *Corruption Risks in Europe: Money, Power and Politics*. Transparency International. Saatavilla: <http://files.transparency.org/content/download/328/1324/file/2012_CorruptionRisksInEurope_EN.pdf>
- MULCAHY, SUZANNE (2015): *Lobbying in Europe: Hidden Influence, Privileged Access*. Transparency International. Saatavilla: <<http://www.transparency.cz/wp-content/uploads/Lobbying-in-Europe-Hidden-influence-privileged-access.pdf>>
- MYLLYMÄKI, ARVO (1979): *Etujärjestöt, tulopolitiikka ja ylimmät valtioelimet – julkisoikeudellinen tutkimus etujärjestöjen solmimien vakauttamis- ja tulopoliittisten sopimusten vaikutuksesta eduskunnan, tasavallan presidentin ja valtioneuvoston toimintaan ja asemaan vuosina 1968–1975*. Väitöskirja, Tampereen yliopisto. Finnpublishers: Tampere.
- MYLLYMÄKI, ARVO (2010): *Suomen pääministeri: Presidentin varjosta hallitusvallan käyttäjäksi*. Talentum: Helsinki.
- MÄENPÄÄ, OLLI (2013): *Hallinto-oikeus*. Sanoma Pro: Helsinki.
- MÖTTÖNEN, TUOMAS (2005): *Talouspoliittisen päätöksenteon tietoperustat. Esimerkkinä yritys- ja pääomaverouudistus*. ETLA: Helsinki.
- NEUVONEN, RIKU (2008): *Viestintäoikeuden perusteet*. Talentum: Helsinki.
- NEVAKIVI, JUKKA (1988): *Ulkoasiainhallinnon historia 1: 1918–1956*. Ulkoasiainministeriö: Helsinki.
- NEVAKIVI, JUKKA (1995): *Ždanov Suomessa – miksi meitä ei neuvostoliittolaistettu?* Otava: Helsinki
- NEVAKIVI, JUKKA (1996): *Miten Kekkonen pääsi valtaan ja Suomi suomettui*. Otava: Helsinki.

- NIEMELÄ, HEIKKI (1994): *Suomen kokonaiseläkejärjestelmän muotoutuminen*. Kansaneläkelaitos, tutkimus- ja kehitysyksikkö: Helsinki.
- NIEMELÄ, HEIKKI (2011): "Ansioläkejärjestelmien muotoutuminen Suomessa ja Ruotsissa – kaksi erilaista vallankäyttötapaa". Teoksessa JOHANSON, JAN-ERIK & LASSILA, JUKKA & NIEMELÄ, HEIKKI (TOIM.): *Eläkevalta Suomessa*. Taloustieto: Helsinki.
- NIEMELÄ, HEIKKI & SALMINEN, KARI (2009): *Kansallisten eläkestrategioiden muotoutuminen ja Euroopan unionin avoin koordinaatiomenetelmä*. Kelan tutkimusosasto: Helsinki.
- NIEMINEN, ARI (2000): "Finnish employer confederations – Streamlining inner organisation and regulating national capitalism". Artikkelijulkaisussa JENSEN, CARSTEN (TOIM.): *Arbejdsgivere i Norden*. Nordisk Ministerråd: København.
- NONAKA, IKUJIRO & TAKEUCHI, HIROTAKA (1995): *The knowledge-creating company: How Japanese companies create the dynamics of innovation*. Oxford University Press: New York.
- NORDMANN, JÜRGEN (2005): *Der lange Marsch zum Neoliberalismus: Vom Roten Wien zum freien Markt – Popper und Hayek im Diskurs*. VSA Verlag: Hamburg.
- NORTAMO, SIMOPEKKA (1991): "Suomalainen itsesensuuri". Artikkelijulkaisussa *Helsingin Sanomien kuukausiliite*, 17, 14–28. HS: Helsinki.
- NORTH, DOUGLASS (1985): "Transaction Costs in History". Artikkelijulkaisussa *The Journal of European Economic History* 3: 1985.
- NORTH, DOUGLASS (1994): *Institutions, Institutional Change and Economic Performance*, Cambridge University Press: Cambridge.
- NORTH, DOUGLASS (2005): *Understanding the Process of Economic Change*, Princeton University Press: Cambridge.
- NORTH, DOUGLASS C., WALLIS, JOHN JOSEPH & WEINGAST, BARRY R. (2009), *Violence and Social Orders: A Conceptual Framework for Interpreting Recorded Human History*, Cambridge University Press.
- NOUSIAINEN, JAAKKO (1970): *Suomen poliittinen järjestelmä*. 4. painos. WSOY: Porvoo.
- NOUSIAINEN, JAAKKO (1992): *Suomen poliittinen järjestelmä*. 9. painos. WSOY: Porvoo–Helsinki–Juva.
- NOUSIAINEN, JAAKKO (1998): *Suomen poliittinen järjestelmä*. 10. painos, uudistettu laitos. WSOY: Porvoo–Helsinki–Juva.
- OECD (1998): *Agricultural policies in OECD countries. Volume I - Monitoring and evaluation*. Taloudellisen yhteistyön ja kehityksen järjestö: Pariisi. Saatavilla: <http://www.oecd-ilibrary.org/agriculture-and-food/agricultural-policies-in-oecd-countries-1998_agr_oecd-1998-en>

- OECD (2009): *Lobbyists, Governments and Public Trust, Volume 1. Increasing Transparency through Legislation*. Saatavilla: <<http://dx.doi.org/10.1787/9789264073371-en>>
- OECD (2010): *Better regulation in Europe: Finland 2010*. Taloudellisen yhteistyön ja kehityksen järjestö: Pariisi. Saatavilla: <<http://www.oecd.org/gov/regulatorypolicy/45090005.pdf>>
- OECD (2012): *Lobbyists, Governments and Public Trust, Volume 2. Promoting Integrity through Self-regulation*. Saatavilla: <<http://dx.doi.org/10.1787/9789264084940-en>>
- OECD (2014): *Lobbyists, Governments and Public Trust, Volume 3. Implementing the OECD Principles for Transparency and Integrity in Lobbying*. Saatavilla: <<http://dx.doi.org/10.1787/9789264214224-en>>
- OFFE, CLAUS & WIESENTHAL, HELMUT (1980): "Two Logics of Collective Action: Theoretical Notes on Social Class and Organizational Form". Artikkelijulkaisussa *Political Power and Social Theory, Volume 1*, 67–115. JAI Press Inc. Saatavilla: <<http://www.hwiesenthal.de/downloads/2logics.pdf>>
- OJALA, JARI & KARONEN, PETRI (2006): "Business: Rooted in Social Capital over the Centuries." Teoksessa OJALA, JARI & ELORANTA, JARI & JALAVA, JUKKA (TOIM.): *The Road to Prosperity. An Economic History of Finland*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura: Helsinki.
- OLSON, MANCUR (1971): *The logic of collective action – public goods and the theory of groups*. Harvard University Press: Cambridge.
- OLSON, MANCUR (1982): *The Rise and Decline of Nations: Economic Growth, Stagflation, and Social Rigidities*. Yale University Press: New Haven.
- OUTINEN, SAMI (2015): *Sosiaalidemokraattien tie talouden ohjailusta markkinareaktioiden ennakkointiin – Työllisyys sosiaalidemokraattien politiikassa Suomessa 1975–1998*. Poliittisen historian väitöskirja, Helsingin Yliopisto. Into: Helsinki.
- PAASIVIRTA, JUHANI (1949): *Suomen poliittisen työväenliikkeen kehitys*. WSOY: Porvoo.
- PAASIVIRTA, JUHANI (1968): *Suomen diplomaattiedustus ja ulkopolitiikan hoito itsenäistymisestä talvisotaan*. WSOY: Porvoo–Helsinki–Juva.
- PAASIVIRTA, JUHANI (1978): *Suomi ja Eurooppa: autonomiakausi ja kansainväliset kriisit (1808–1914)*. Kirjayhtymä: Helsinki.
- PAASIVIRTA, JUHANI (1984): *Suomi ja Eurooppa 1914–1939*. Kirjayhtymä: Helsinki.
- PAASTELE, JUKKA (1995): *Valhe ja politiikka: tutkimus hyveestä ja paheesta yhteiskunnallisessa kanssakäymisessä*. Gaudeamus: Helsinki.

- PAASTO, PÄIVI (2004): *Omistuksen juuret. Omistusoikeuden perustelua koskeva oppihistoriallinen tutkimus*. Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisuja A-sarja: n:o 255. Suomalainen lakimiesyhdistys: Helsinki.
- PAAVONEN, TAPANI (1987): *Talouspolitiikka ja työmarkkinakehitys Suomessa toisen maailmansodan jälkeisellä jälleenrakennuskaudella vuosina 1944–1950*. Väitöskirja, Turun yliopisto.
- PAAVONEN, TAPANI (2006): *Talouden kehitys ja talouspolitiikka hyvinvointivaltion kaudella*. Artikkeliteoksessa PAAVONEN, TAPANI & KANGAS, OLLI (2006): *Eduskunta hyvinvointivaltion rakentajana*. Suomen Eduskunnan satavuotisjuhlakirjasarjan 8. osa. Edita: Helsinki.
- PAAVONEN, TAPANI (2008): *Vapaakauppaintegraation kausi. Suomen suhde Länsi-Euroopan integraatioon FINN - EFTAsta EC-vapaakauppaan. Historiallisia tutkimuksia 235. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Helsinki*
- PAAVONEN, TAPANI (2010): ”Eristäytyneestä rajamaasta eurooppalaisen yhteisön ytimeen”. Teoksessa RAILO, ERKKA & LAAMANEN, VILLE (TOIM.): *Suomi muuttuvassa maailmassa: ulkosuhteiden ja kansallisen itseymmärryksen historiaa*. Edita: Helsinki.
- PALOHEIMO, HEIKKI (2000): ”Vaaliohjelmat ja ehdokkaiden mielipiteet”. Teoksessa PESONEN, PERTTI (TOIM.): *Suomen europarlamenttivaalit*. Tampere University Press: Tampere.
- PALOHEIMO, HEIKKI & WIBERG, MATTI (1997): *Politiikan perusteet*. WSOY: Helsinki–Porvoo.
- PARMANEN, EINO I. (1936): *Taistelujen kirja: kuvauksia itsenäisyystaistelumme vaiheista sortovuosina. 1, Routakauden puhkeaminen ja sen ensimmäiset vuodet*. WSOY: Porvoo.
- PARTANEN, JUHA & SANDELIN, MARTIN (2015): *Nokian jalokivi. Tarina suomalaisesta DX 200 puhelinkeskuksesta*. Mediakasvo Oy: Espoo.
- PERNAA, VILLE & LAAKSOVIRTA, TUULA & LUMME, PENTTI (2007): *Ensimmäinen ja neljäs valtiomahti*. Edita: Helsinki.
- PERTTULA, PEKKA (2010): ”Kansanvallan ja puolueiden puolustus”. Teoksessa JASKARI, HARRI & HYYTIÄINEN, MINNA & LÄHDE, JUSSI & PERTTULA, PEKKA (TOIM.): *Lobbauskirja*. Paasilinna: Kirkkonummi.
- PESONEN, MARKKU (1992): *Teollisuuden keskusliitto ja sen edeltäjät 1921–1991*. Teollisuuden keskusliitto: Helsinki
- PIETILÄ, ANTTI-PEKKA (1994): *Maatalousmafia syö rahamme!* Gummerus: Helsinki–Jyväskylä.
- PIETILÄINEN, SEPPO (2001): ”Työeläkejärjestelmän synty”. Esitelmän lyhennelmä Työeläketiedottajien neuvottelupäivillä 5.-6.9.2001. Saatavilla: <http://www.etk.fi/wp-content/uploads/työeläkejärjestelmän_synty.pdf>

- PIETILÄINEN, TUOMO & Tutkiva työryhmä (2013): *Wahlroo\$ – epävirallinen elämäkerta*. Into: Helsinki.
- PIETIÄINEN, JUKKA-PEKKA (1995): *Herraklubista edunvalvojaksi – Liiketyönantajain keskusliitto 1945-1995*. Otava: Helsinki.
- PIETIÄINEN, JUKKA-PEKKA (2009): *Varjosta vaikuttajaksi – Palvelutyönantajat ry 1995-2004*. Otava: Helsinki.
- PIHKALA, MARTTI (1918): *Minkälainen Suomi meidän on luotava?* K.J. Gummerus: Jyväskylä.
- PIHLAJAMÄKI, HEIKKI (2009): *Kansan ja esivallan välissä. Suomalaisen asianajajakunnan historia*. Edita: Helsinki.
- PIKETTY, THOMAS (2014): *Capital in the twenty-first century*. The Belknap Press of Harvard University Press: Cambridge (Mass.).
- POHJOLAINEN, TEUVO (2012): ”Korruptio, laki ja etiikka”. Teoksessa HELENE-LUND, JAN-ERIK & LUOTO, ILPO & MÄNTYLÄ, NIINA & SIIKA-VIRTA, KRISTIAN (TOIM.): *Julkista – yksityistä; millaisissa rakenteissa?* Vaasan yliopisto.
- POHJOLAINEN, TEUVO & PUHAKKA, MIKKO (1992): ”Suomen pankin asema”. Artikkelijulkaisussa *Kansantaloudellinen aikakauskirja* 88 (4/1992). Taloustieteellinen Yhdistys: Helsinki.
- POLANYI, MICHAEL (1983): *The Tacit Dimension*. Garden City, New York: Doubleday & Company.
- POLVINEN, TUOMO (1980): *Suomi kansainvälisessä politiikassa [1941-1947]. 2, 1944 – Teheranista Jaltaan*. WSOY: Porvoo–Helsinki–Juva.
- POPPER, KARL (1974): *Avoin yhteiskunta ja sen viholliset*. Otava: Helsinki.
- PUOSKARI, PENTTI (2002): *Laman varjo ja sateenkaari – talouspoliittinen päiväkirja 1900-luvulta*. Edita: Helsinki.
- PÖYHÖNEN, MARKKU O (2011): *Muusikon tietämisen tavat. Moniälykyys, hiljainen tieto ja musiikin esittämisen taito korkeakoulun instrumenttituntien näkökulmasta*. Väitöskirja. Jyväskylän yliopisto: Jyväskylä.
- RANKI RISTO (2012): *Niin sitä käy kun omistaa: tarinaa valtionyhtiöistä*. Edita: Helsinki.
- RANTANEN, TERHI (1987): *”STT:n uutisia” sadan vuoden varrelta*. Weilin + Göös: Espoo.
- RANTALA, KATI (2011): *Lainvalmistelun laatu hallituksen kärkihankkeissa*. Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos: Helsinki.
- RAMEL, STIG (2005): *Yrjö Maunu Sprengtporten, Maanpetturi ja Patriootti*. Otava: Helsinki.
- RAUTKALLIO, HANNU (2014): ”Sotakorvausten tulos”. Teoksessa RAUTKALLIO, HANNU (TOIM.): *Suomen sotakorvaukset 1944-1952 – mahdottomasta tuli mahdollinen*. Paasilinna: Helsinki.

- REHN, OLLI (1996): *Corporatism and Industrial Competitiveness in Small European States: Austria, Finland and Sweden, 1945–95*. Väitöskirja, University of Oxford.
- REHN, OLLI (2006): *Suomen eurooppalainen valinta*. Helsinki.
- REHN, OLLI (2012): *Myrskyn silmässä*. Helsinki
- RENTOLA, KIMMO (1997): *Niin kylmää, että polttaa. Kommunistit, Kekkonen ja Kreml 1947–1958*. Otava: Helsinki.
- RENTOLA, KIMMO (1999): ”Suojelupoliisi kylmässä sodassa 1949–1991”. Teoksessa SIMOLA MATTI & SIRVIO TUULIA (TOIM.): *Isänmaan puolesta – Suojelupoliisi 50 vuotta*. Gummerus: Jyväskylä–Helsinki.
- RENTOLA, KIMMO (2002): ”Residenttimme ilmoittaa... Tiedustelun vaikutus Stalinin päätöksiin talvisodassa.” Artikkelijulkistettiin Suomen historiallisen seuran ja Historiallisen Yhdistyksen luentotilaisuudessa Helsingissä 7. lokakuuta 2002. *Ennen ja nyt –historian tietosanommat*. Saatavilla: <<http://www.ennenjanyt.net/4-02/rentola.htm>>
- RENTOLA, KIMMO (2005): *Vallankumouksen aave. Vasemmisto, Beljakov ja Kekkonen 1970*. Otava: Helsinki.
- RENTOLA, KIMMO (2009): ”Suojelupoliisi kylmässä sodassa”. Teoksessa SIMOLA, MATTI (TOIM.): *Ratakatu 12 – Suojelupoliisi 1949–2009*. WSOY: Helsinki.
- RISTIMÄKI, JUHANI (2000): *PKT:n puolesta – neljännesvuosisata Orvo Kiesin matkassa*. Tammi: Helsinki.
- ROLF, BERTIL (1995): *Profession, tradition och tyst kunskap*. Nora: Nya Doxa.?
- RUOSTETSAARI, ILKKA (1989): *Energiapolitiikan määräytyminen – julkisten, kollektiivisten ja markkinaperusteisten toimijoiden asema Suomen energiasektorin politiikkaverkossa*. Väitöskirja, Tampereen yliopisto.
- RUOSTETSAARI, ILKKA (1992): *Vallan ytimessä – tutkimus suomalaisesta valtaeliitistä*. Gaudeamus: Helsinki.
- RUOSTETSAARI, ILKKA (2003): *Valta muutoksessa*. WSOY: Porvoo–Helsinki.
- RUOSTETSAARI, ILKKA (2014): *Vallan sisäpiirissä*. Vastapaino: Tampere.
- RUOSTETSAARI, ILKKA (2017): *Poliittisten instituutioiden valta talouden suhdanteissa*. Artikkelijulkistettiin teoksessa NIEMI, MARI.K., RAUNIO, TAPPIO & RUOSTETSAARI, ILKKA (2017) *Poliittinen valta Suomessa*. Vastapaino: Tampere.
- RYTKÖLÄ TIINA (2008): ”Teemana politiikka – materiaali Nuorten parlamenttikerhoille”. Kerhokeskus – koulutyön tuki ry: Helsinki. Saatavilla: <http://www.opinkirjo.fi/easydata/customers/opinkirjo/files/materiaalit/teemana_politiikka_netti.pdf/>

- SAARI, HEIKKI (2013): *Eero Heinäluoma: tasavallan vahva mies*. Minerva: Helsinki.
- SAARI, MILJA (2012): "Rinta rinnan Suomea kehittämässä". Teoksessa HELANDER, MIKA & NYLUND, MATS (TOIM.): *Palkka työstä – ay-liike ja edunvalvonnan uudet muodot*. Into Kustannus: Helsinki.
- SAARIKOSKI, VESA (2005): "Suomalaiset toisessa maailmansodassa". Teoksessa PERNAA, VILLE & NIEMI, MARI K (TOIM.): *Suomalaisen yhteiskunnan poliittinen historia*. Edita: Helsinki.
- SALMINEN, ESKO (1996): *Vaikeneva valtiomahti? – Neuvostoliitto/Venäjä Suomen lehdistössä 1968-1991*. Edita: Helsinki.
- SALMINEN, ESKO (1999a): *The silenced media – the propaganda war between Russia and the west in Northern Europe*. Macmillan Press: Basingstoke.
- SALMINEN, ESKO (1999b): "Suomettumisen uusi tuleminen". Artikkelijulkaisussa *Kanava* 27/1999. Yhtyneet kuvalehdet: Helsinki.
- SALMINEN, ESKO (2000): *Suomi-kuva Venäjän ja EU:n lehdistössä 1990-2000*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura: Helsinki.
- SALMINEN, ARI & MÄNTYSALO, VENLA (2013): *Epäeettisestä tuomittavaan – korruptio ja hyvä veli -verkot Suomessa*. Vaasan yliopiston julkaisuja. Selvityksiä ja raportteja, 1238-7118 ; 182. Vaasan yliopisto: Vaasa.
- SALOKANGAS, RAIMO (1996): *Yleisradion historia. 2. osa, 1949-1996 – aikansa oloinen*. Yle: Helsinki.
- SALOMAA, ERKKI (1967): "Työsopimuslain uudistaminen". Artikkelijulkaisussa *Kommunisti* 3-4/1967.
- SALONEN, TUULI (2014): *Työeläkevarojen vartijat. Työmarkkinajärjestöjen edustus työeläkevakuutusyhtiöiden hallinnoissa 1960-luvulta tähän päivään*. SAK 6/2014. Suomen Ammattiliittojen Keskusjärjestö SAK: Helsinki. Saatavilla: <http://d1aq5jbsz44.cloudfront.net/materials/Tyoelaketurvan-vartijat_ee8b.pdf>
- SARJALA, JUKKA (2013): *Kotomaamme outo Suomi*. Teos: Helsinki.
- SAULI, LIISA (1987): *MTK ja Suomen maatalouspolitiikka: Maatalousyhteiskunnasta teollisuusvaltioksi 1950-1980*. Kirjayhtymä: Helsinki.
- SAVTSCHENKO, RITVA (2015): *Kompuroiden korporatismissa, – Eheytyneen SAK:n ristipaineet suomalaisessa korporatismissa 1968-1978*. Väitöskirja, Helsingin Yliopisto.
- SHAFFER, BRIAN & RUSSO, MICHAEL (1998): "Political strategies and industry environments". Julkaisussa POST, JAMES (TOIM.): *Research in Corporate Social Performance and Policy*. JAI Press: Greenwich.

- SILTALA, JUHA (2004): *Tyo"ela"ma"n huonontumisen lyhyt historia: Muutokset hyvinvointivaltioiden ajasta globaaliin hyperkilpailuun*. Otava: Helsinki.
- SILTALA, JUHA (2017): *Keskiluokan nousu, lasku ja pelot*. Otava: Helsinki.
- SIMON, JOHN (2009): *Koneen ruhtinas: Pekka Herlinin elämä*. Otava: Helsinki.
- SINKO, PEKKA (2010): "Talousneuvoston tehtävät". Artikkelijulkaisussa *Kansantaloudellinen aikakauskirja* 106 (2/2010). Taloustieteellinen Yhdistys: Helsinki.
- SISSON, KEITH (2008): *Putting the record straight: Industrial relations and the employment relationship*. Warwick papers in industrial relations. Number 88. University of Warwick: Coventry. Saatavilla <https://www2.warwick.ac.uk/fac/soc/wbs/research/irru/wpir/wpir_88.pdf>.
- SKIPPARI, MIKA (2005): *Evolutionary Patterns in Corporate Political Activity: Insights from a historical single case study*. Tampereen teknillinen yliopisto: Tampere.
- SKURNIK, SAMULI (2005): *Suomalaisen talousmallin murros: suljetusta sääntelytaloudesta kaksinapaiseen globaalitalouteen*. Väitöskirja, Helsingin kauppakorkeakoulu. Tammi: Helsinki.
- SMITH, HEDRICK (2012): *Who Stole the American Dream?* Random House: New York.
- SMOLANDER, JYRKI (2010): "Suomalaisen hyvinvointivaltion poliittinen historia". Teoksessa RAILO, ERKKA & LAAMANEN, VILLE (TOIM.): *Suomi muuttuvassa maailmassa: ulkosuhteiden ja kansallisen itsenäisyyden historian historiaa*. Edita: Helsinki.
- SOIKKANEN, TIMO (1991): *Yrjö Ruutu: -näkö ja tekijä : itsenäisyyden, eheyttämisen ja uuden ulkopoliittikan juurilla*. WSOY: Porvoo-Helsinki-Juva.
- SOIKKANEN, TIMO (1995): "Historiankirjoituksen "etulinja" reaaliaikaan!" Teoksessa Soikkanen, Timo (toim.): *Lähihistoria: Teoriaan, metodologiaan ja lähteisiin liittyviä ongelmia*. Turun Yliopisto: Turku.
- SOIKKANEN, TIMO (2003): *Presidentin ministeriö. Ulkoasiainhallinto ja ulkopoliittikan hoito Kekkonen kaudella, I osa (1956-69)*. Ulkoasiainministeriö: Helsinki.
- SOIKKANEN, TIMO (2007) "Haluatko tohtoriksi?" Artikkelijulkaisussa Kuikka, Jukka ja Aarrevuo, Riitta, Tasavallan tulppa, Lasse Lehtinen. 2007 WSOY.
- SOIKKANEN, TIMO (2008): *Presidentin ministeriö 2. Ulkoasiainhallinto ja ulkopoliittikan hoito Kekkonen kaudella, II osa: uudistumisen, ristiriitojen ja menestyksen vuodet 1970-1981*. Otava: Helsinki.

- SOIKKANEN, TIMO (2010): "Autonomia ja sen kiistakohdat". Teoksessa RAILO, ERKKA & LAAMANEN, VILLE (TOIM.): *Suomi muuttuvassa maailmassa: ulkosuhteiden ja kansallisen itseymmärryksen historiaa*. Edita: Helsinki.
- SORSA, KALEVI (2003): *Kansankoti ja punamulta – politiikan kuvioita 1972–1976*. Otava: Helsinki.
- STENBÄCK, PÄR (2009): *Kriser och katastrofer – politik och humanitärt arbete*. Schildt: Helsingfors.
- STERNBERG, ROBERT J. ET AL (2000): *Practical Intelligence in Everyday Life*. Cambridge University Press: Cambridge.
- STIGLER, GEORGE (1971): "The theory of economic regulation." Artikkelilehdessä *Bell Journal of Economics and Management Science*, Volume 2, Issue 1. RAND Corporation: Santa Monica.
- STJERNSCHANTZ, GÖRAN (1946): *Suomen teollisuusliitto 1921–1946 – muistojulkaisu*. Suomen teollisuusliitto: Helsinki.
- STUBB, ALEXANDER (TOIM.) (2006): *Marginaalista ytimeen – Suomi Euroopan Unionissa 1989–2003*. Tammi: Helsinki.
- SUHONEN, PERTTI (1972): "Äänestäjien siirtymävirrat". Teoksessa PESONEN, PERTTI (TOIM.) *Protestivaalit, nuorisovaalit – tutkielmia kansanedustajien vaaleista 1966, 1970 ja 1972*. Ylioppilastuki 1972: Helsinki–Tampere.
- Suomalaisen omistajuuden neuvottelukunta SONK (2006): *Hyvinvointi tarvitsee vastuullisia omistajia*. Elinkainoelämän keskusliitto & Perheyrittäjien liitto & Suomen Yrittäjät: Helsinki. Saatavilla: <http://pda.ek.fi/ek_suomeksi/ajankohtaista/tutkimukset_ja_julkaisut/ek_julkaisuarkisto/2006/Sonk_ohjelma_FINAL1.pdf>
- SUOMI, JUHANI (1992): *Urho Kekkonen – 1956–1962, Kriisien aika*. Otava: Helsinki.
- SUOMI, JUHANI (1998): *Urho Kekkonen – 1972–1976, Liennytyksen akanvirrassa*. Otava: Helsinki.
- SUOMI, JUHANI (TOIM.) (2012): *Salaisuuksien vartija, Lehtiä valtiosihtööri Matti Tuovisen päiväkirjasta 1972–85*. Turun Yliopisto: Turku.
- Suomen Työnantajain Keskusliitto (1979): *Kymmenen vuotta keskitettyjä 1968–1978*. Teollisuuden kustannus: Helsinki.
- TALA, JYRKI (2010): "Sääntelytarkkuus lainlaadinnan ongelmana". Teoksessa TALA, JYRKI (TOIM.): *Sääntelytarkkuuden ongelmia*. Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos: Helsinki.
- TALLQVIST, TORDEL (2009): *Leadership in repetitively innovative mature companies*. Åbo Akademi University Press: Turku.
- TARKKA, JUKKA (2002): *Uhan alta unioniin. Asennemurros ja sen unilukkari Eva*. Otava: Helsinki.

- TARKKA, JUKKA (2006): *Isänmaan unilukkari – Päiviö Hetemäen yhteiskunnallinen elämäntyö*. WSOY: Helsinki.
- TAVELA, HEIKKI (2003): "Kun voitto oli kirosana". Teoksessa: *Sanan voimalla – Johannes Kaarlonpoika Koroma 60-vuotias 16. maaliskuuta 2003*. Teollisuuden ja työnantajain Keskusliitto: Helsinki.
- TELJO, JUSSI (1953): "Painostusryhmät ja painostuspolitiikka". Artikkelijulkaisussa *Sosialistinen aikakauslehti*. Suomen Sosialidemokratinen Puolue: Helsinki.
- TEMMES, MARKKU (2008): "Valtionhallinto – jatkuvuutta ja muutosta." Teoksessa *Suomen poliittinen järjestelmä - verkkokirja*. Yleisen valtio-opin laitos, Helsingin yliopisto: Helsinki. Saatavilla: <<http://blogs.helsinki.fi/vol-spj/valtionhallinto/jatkuvuutta-ja-muutosta>>
- TERHO, VILJO (1973): *Yksityisyrittäjien liitto r.y., Yrittäjien liitto r.y., Yrittäjien keskusliitto r.y. 40 vuotta yksityisen yritteliäisyyden puolesta*. Yrittäjien keskusliitto: Helsinki.
- THING, MORTEN (TOIM.) (2012): *Guldet fra Moskva. Finansieringen af de nordiske kommunistpartier 1917-1990*. Informations Forlag: København
- THING, MORTEN (TOIM.) (2017): *Золото из Москвы. Финансирование компартий стран Северной Европы, 1917–1990 гг.* Весь Мир: Москва (Ves Mir: Moskova)
- THORNTON STEPHEN (1997): Karl Popper. Artikkelijulkaistu 13.11.1997. Stanford Encyclopedia of Philosophy. Saatavilla: <<http://plato.stanford.edu/entries/popper/>>
- TIIHONEN, SEPPO (2014): *Oikea käsi – Valtiojohton neuvonantajat eilen ja tänään*. Unigrafia Oy: Helsinki.
- TIIHONEN, SEPPO (2015): *Keisarin oikea käsi: Venäjän valtiollinen johtaminen ja Suomi*. Unigrafia Oy: Helsinki.
- Tilastokeskus (1995): "EU-kansanäänestys 1994". SVT, *Vaalit 1995:2*. Tilastokeskus: Helsinki.
- Tilastokeskus (2004): *Suomen virallinen tilasto 29 A, XXXI*. Tilastokeskus: Helsinki.
- TROBERG, PONTUS. (1992): "Recent Developments in Financial Reporting in Finland". *Advances in International Accounting*, vol. 5.
- TULLOCK, GORDON (1967): "The Welfare Costs of Tariffs, Monopolies, and Theft". Artikkelijulkaisussa *Western Economic Journal* 5. vsk, nro 3. WEAI. Saatavilla: <cameroneconomics.com/tullock%201967.pdf>
- TULLOCK, GORDON (1976): *The vote motive – an essay in the economics of politics, with applications to the British economy*. The Institute of Economic Affairs: London.
- TUOMALA, MATTI (1997): *Julkistalous*. Gaudeamus: Helsinki.

- TUOMALA, MATTI (2009): *Julkistalous*. Gaudeamus Helsinki University Press: Helsinki.
- TUORI, KAARLO (1983): *Valtionhallinnon sivuelinorganisaatiosta – julkisoikeudellinen tutkimus komiteatyypisten elinten asemasta Suomen valtio-organisaatiossa. 1, Teoreettinen ja historiallinen tausta*. Suomalainen lakimiesyhdistys: Helsinki.
- TURPEINEN, OIVA (1996): *Yhdistämme – 200 vuotta historiaa – haasteena tulevaisuus – lennätinlaitoksesta Telecom Finland oy:ksi. Osa 1*. Edita: Helsinki.
- UIMONEN, RISTO (1992): *Julkisuuspelejä: Imagonrakennus politiikassa*. WSOY: Porvoo–Helsinki–Juva.
- UIMONEN, RISTO (1995): *Nuori pääministeri*. WSOY: Porvoo–Helsinki–Juva.
- UIMONEN, RISTO (1998): *Häntä heiluttaa koira: Suomen demokratian häiriötila 1983–2007?*. WSOY: Porvoo–Helsinki–Juva.
- UIMONEN, RISTO (2009): *Median mahti: Kuinka journalistit käyttävät valtaa ja pakottavat maan mahtavia eroamaan*. WSOY: Helsinki.
- ULJAS, PÄIVI (2012) *Hyvinvointivaltion läpimurto – pienviljelyhegemonian rapautumisen, kansalaisliikehdinnän ja poliittisen murroksen keskinäiset suhteet suomalaisessa yhteiskunnassa 1950-luvun loppuvuosina*. Väitöskirja, Helsingin yliopisto. Into-Kustannus Oy: Helsinki.
- United Nations Conference on Trade and Development (1994): *World Investment Report. 1994, Transnational Corporations, Employment and the Workplace*. United Nations: New York–Geneva.
- UOLA, MIKKO (2001a): ”Pihkala, Martti (1882–1966) kansanedustaja, Vientirauha-yhtymän toimitusjohtaja”. Artikkelin Kansallisbiografia-verkkosivustolla julkaistu 6.9.2001. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran biografiakeskus. Saatavilla: <<http://www.kansallisbiografia.fi/kb/artikkeli/7724/>>
- UOLA, MIKKO (2001b): ”Korsimo, Arvo (1901–1969) Maalaisliiton puoluesihteri, ministeri, Neste Oy:n johtaja, kanslianeuvos”. Artikkelin Kansallisbiografia-verkkosivustolla julkaistu 6.9.2001. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran biografiakeskus. Saatavilla: <<http://www.kansallisbiografia.fi/kb/artikkeli/772/>>
- UPTON, ANTHONY F. (1970): *Kommunismi Suomessa*. Kirjayhtymä: Helsinki.
- VAIHEKOSKI, MIKA (1997): ”The Finnish Stock Market: Recent Trends and Important Events.” Artikkelin lehdessä *Liiketaloudellinen Aikakauskirja* LTA 4/97, s. 526–543. Liiketaloustieteellinen yhdistys r.y.: Helsinki. Saatavilla: <http://lta.hse.fi/1997/4/lta_1997_04_a8.pdf>

- VALKONEN, MARJAANA (1987): *Yhdessä elämä turvalliseksi. 2, Suomen ammattiyhdistysten keskusliitto 1930–1947*. Suomen ammattiliittojen keskusjärjestö SAK: Helsinki.
- VALKONEN, MARJAANA (1989): Suomen ammattiliittojen keskusjärjestö SAK r.y., 1907–87. Suomen ammattiliittojen keskusjärjestö: Helsinki.
- VAN SCHENDELEN, M. P. C. M. (1993): *National Public and Private EC Lobbying*. Dartmouth: Aldershot.
- VAN SCHENDELEN, M. P. C. M. (2002): *Machiavelli in Brussels – the art of lobbying the EU*. Amsterdam University Press: Amsterdam.
- VARES, VESA (1995): ”Voi voittajia! – ”voittajat” ja ”häviäjät” historian-tutkimuksen metodisena ongelmana.” Teoksessa Soikkanen, Timo (toim.): *Lähihistoria, Teoriaan, metodologiaan ja lähteisiin liittyviä ongelmia*. Turun Yliopisto: Turku.
- VARES, VESA (2010): ””Suomi lännen silmin”. Teoksessa RAILO, ERKKA & LAAMANEN, VILLE (TOIM.): *Suomi muuttuvassa maailmassa: ulkosuhteiden ja kansallisen itseymmärryksen historiaa*. Edita: Helsinki.
- VAROMA, PEKKA & VÄYRYNEN, RAIMO (2001): ”Epävirallista yhteiskuntapolitiikkaa, Iloniemen klubi 1983–1988”. Artikkelijulkaisussa *Ulkopolitiikka* 3/2001. Ulkopoliittinen instituutti: Helsinki.
- VARTIAINEN, JUHANA (2011): ”Miksi ja miten Pohjolan työmarkkina-instituutiot muuttuvat?” Artikkelijulkaisussa *Kansantaloudellinen aikakauskirja* 107 (4/2011). Taloustieteellinen Yhdistys: Helsinki.
- VASARA, TAPIO & Pienteollisuuden keskusliitto (toim.) (1988): *Pienteollisuuden keskusliitto 90 – 1988*. Pienteollisuuden keskusliitto ry:n juhlijulkaisu. Pienteollisuuden keskusliitto: Helsinki.
- VAUHKONEN, JUSSI (2016): *Elatuksesta eläkkeeseen – Vanhuudenturva suomalaisessa työnantajapolitiikassa työeläkejärjestelmän rakentamiseen saakka*. Väitöskirja, Helsingin yliopisto.
- VENHO, TOMI (2008): *Pilotettua julkisuutta. Suomalaisen puolue- ja vaalirahoituksen avoimuusintressi normeissa käytännössä*. Väitöskirja, Turun Yliopisto.
- VERANEN, JYRKI (1996): *Tuottoa vaativat omistajat – menestykseen omistajalähtöisellä johtamisella*. WSOY: Helsinki.
- VESA, JUHO (2016): *Päätöksenteon avoimuus ja medioituminen Suomen konsensusdemokratiassa*. Väitöskirja, Helsingin yliopisto: Helsinki.
- VESA, MIKKO & RAHOLA, PENTTI (2007): *Oraitten päälle - MTK talonpojan tukena EU-vuosien eloonjäämististelussa*. Otava: Helsinki.
- VESIKANSA, JARKKO (2004a): *Kommunismi uhkaa maamme. Kommunisminvastainen porvarillinen aktivismi ja järjestötoiminta Suomessa 1950–1968*. Väitöskirja, Helsingin yliopisto: Helsinki.

- VESIKANSA, JARKKO (2004b): *Salainen sisällissota. Työnantajien ja porvareiden taistelu kommunismia vastaan kylmän sodan Suomessa*. Otava: Helsinki.
- VESIKANSA, JYRKI (1993): *Talouden vapauden puolesta – 75 vuotta Keskuskauppakamarin toimintaa*. Otava: Helsinki.
- VESIKANSA, JYRKI (2008): ”Raimo Ilaskiven elämäkertatarina”. Artikkelit Kansallisen Kokoomuksen keskusarkiston verkkosivuilla julkaistu 5.12.2008 (muokattu 15.2.2013). Saatavilla: <<http://arkisto.kokoomus.net/kokoomusbiografia/elamakerta-artikkelit/ilaskiviraimo/>>
- VIHAVAINEN, TIMO (1991): *Kansakunta rähmällään – suomettumisen lyhyt historia*. Otava: Helsinki.
- VIHOLA, TEPPO (2000): *Rahan ohjaaja – Yhdyspankki ja Merita 1950–2000*. Merita-pankki: Helsinki.
- VILEN, MERITA & RUMPUNEN, RISTO (2014): *Nokian mahdoton mahalasku*. Moimedia: Helsinki.
- VIREN, MATTI (2014): *Yleishyödylliset yhteisöt Suomessa. Verot, lahjoitukset ja avustukset tutkimuksen kohteena*. Hanken Svenska handelshögskolan: Helsinki.
- VOLANEN, RISTO (2015): ”Maitovaltuuskunta syntyi vastauksena talouden murrokseen.” Artikkelit julkaisussa KARJALAINEN, MAUNO-MARKUS *Maitovaltuuskunta, Suomalaisen maidon puolesta*. Maitovaltuuskunta, MTK: Helsinki. Saatavilla: <<http://pellervo.fi/wp-content/uploads/2015/11/maitovaltuuskunta.pdf>>.
- VOLANEN, RISTO (2016): ”Suomen geopoliittinen asema 2016, vakaa rauha vai kriisikehitys Itämerellä?” Artikkelit perustuu kirjoittajan esitykseen Suomen Geopoliittisen Seuran seminaarissa 14.3.2016. Saatavilla: <<http://www.ristovolananen.fi/420618695>>
- VUORELA, EINARI (1971): *Kiurun portaat*. WS: Porvoo–Helsinki.
- VUORI, TIMO & HUY, QUY (2015): ”Distributed Attention and Shared Emotions in the Innovation Process: How Nokia Lost the Smartphone Battle”. Artikkelit julkaisussa *Administrative Science Quarterly* 18.9.2015. Sage publications.
- VUORTAMA, TIMO & KEROSUO, LAURI (1994): *Viestinnän lait ja säännöt*. Kustannus-Mäkelä: Karkkila.
- VÄÄNÄNEN, JOUKO (1987): *MTK ja Suomen maatalouspolitiikka. Ohjaukset omiin käsiin*. Kirjayhtymä: Helsinki.
- WAHLROOS, BJÖRN (2012): *Markkinat ja demokratia. Loppu enemmistön tyrannialle*. Otava: Helsinki.
- VALTION TALOUDELLINEN TUTKIMUSLAITOS (1994): *Elintarviketalouden sopeuttaminen EU-kilpailukykyiseksi*. Muistio 20.5.1994. Helsinki.

- WALPEN, BERNHARD (2004): *Die offenen Feinde und ihre Gesellschaft. Eine hegemonietheoretische Studie zur Mont Pèlerin Society*. VSA-Verlag: Hamburg.
- WATERHOUSE, BENJAMIN (2014): *Lobbying America: The politics of business from Nixon to NAFTA*. Princeton University Press: Princeton–Oxford.
- WIBERG, MATTI (2006): *Politiikka Suomessa*. WSOY: Porvoo–Helsinki.
- WIBERG, MATTI (2011): *Politiikan sanakirja. Inhorealistin versio*. Siltala: Helsinki.
- WIBERG, MATTI (2014): *Julkea sektori – näin byrokratia vaalii omia etujaan*. EVA Pamfletti. Taloustieto: Helsinki.
- WILKINS, MIRA (2005): “Multinational Enterprise to 1930, Discontinuities and Continuities”. Teoksessa Chandler, Alfred D., Jr. & Mazlish, Bruce (toim.): *Leviathans, Multinational Corporations and the new global history*. Cambridge University Press: Cambridge.
- WILKINS, MIRA & HILL, FRANK ERNEST (1964): *American business abroad: Ford on Six Continents*. Wayne State University Press: Detroit.
- WRONG, DENNIS HUME (1979): *Power – its forms, bases, and uses*. Blackwell: Oxford.

V WWW-DOKUMENTIT

Sähköpostit

- Olavi Ala-Nissilän sähköpostiviesti tekijälle 1.1.2016. Tekijän hallussa.
- Linda Ekholmin sähköpostiviesti tekijälle 16.3.2016. Tekijän hallussa.
- Susan Fanin sähköpostiviesti tekijälle 27.10.2015. Tekijän hallussa.
- Heikki Haaviston sähköpostiviesti tekijälle 30.1.2016 ja 19.6.2016 Tekijän hallussa.
- Harri Hietalan sähköpostiviesti tekijälle 25.12.2015. Tekijän hallussa.
- Mika Heikkilän sähköpostiviesti tekijälle 12.1.2016. Tekijän hallussa.
- Sami Heinon sähköpostiviesti tekijälle 5.2.2016. Tekijän hallussa.
- Riitta Ijäksen sähköpostiviestit “TYÖMARKKINAJÄRJESTÖJEN JÄSENMAKSUT JA NIIDEN VÄHENNYSKELPOISUUS” tekijälle 26.2.2015 ja 3.3.2015. Tekijän hallussa.
- Helvi Kaijomaan sähköpostiviesti tekijälle 8.1.2016. Tekijän hallussa.
- Ilkka Kanervan sähköpostiviesti tekijälle 6.3.2016. Tekijän hallussa.
- Hannu Kasevan sähköpostiviesti tekijälle 20.8.2015. Tekijän hallussa.
- Iipo Kokkilan sähköposti tekijälle 20.1.2016 tekijälle. Tekijän hallussa.

- Sixten Korkmanin sähköpostiviesti tekijälle 12.11.2015. Tekijän hallussa.
- Johannes Koroman sähköpostiviesti tekijälle 13.3.2014 ja 9.6.2016. Tekijän hallussa.
- Jaana Laitinen-Pesolan sähköpostit tekijälle 30.10.2014 ja 11.11.2014. Tekijän hallussa.
- Erkki Laukkasen sähköpostiviesti tekijälle 24.2.2016. Tekijän hallussa.
- Erkki Liikasen sähköpostiviesti tekijälle 9.1.2016. Tekijän hallussa.
- Matti Louekosken sähköpostiviesti tekijälle 6.3.2016. Tekijän hallussa.
- Dima Matjushinin, finanssivalvonta, sähköpostiviesti tekijälle 22.4.2014. Tekijän hallussa.
- Arja Niittynen sähköpostiviesti tekijälle 14.10.2014. Tekijän hallussa.
- Silja Paavolan sähköpostiviesti tekijälle 18.8.2014. Tekijän hallussa.
- Mauri Pekkarisen sähköpostiviesti tekijälle 17.7.2015. Tekijän hallussa.
- Veijo Pönnin, Brahea-keskus, sähköpostiviesti tekijälle 11.1.2016. Tekijän hallussa.
- Seppo Riskin sähköpostiviesti tekijälle 11.10.2014. Tekijän hallussa.
- Petri Rouvisen sähköpostiviesti tekijälle 25.11.2013. Liitteenä Excel-tiedosto, joka sisältää tietoja ETLA:n Suomen 500 suurinta yritystä -tietokannasta. Tekijän hallussa.
- Suvi Rummukaisen sähköpostiviesti tekijälle 10.3.2016. Tekijän hallussa.
- Olli Rynäsen sähköpostiviesti tekijälle 4.2.2016. Tekijän hallussa.
- Pekka Takalan sähköpostiviesti tekijälle 3.1.2016 ja 13.3.2017. Tekijän hallussa.
- Teemu Turusen sähköpostiviestit tekijälle 23.6.2014 ja 24.6.2014. Tekijän hallussa.
- Risto Volasen sähköpostiviesti tekijälle 26.6.2015 ja 16.7.2015. Tekijän hallussa.

Digitoidut arkistodokumentit

Arkistolaitoksen www-sivut <<http://www.arkisto.fi>>

Suomen sotasurmat 1914–1922, Vuoden 1918 sodan sotasurmat kuolintavan ja osapuolen mukaan. Arkistolaitoksen verkkosivut <<http://vesta.narc.fi/cgi-bin/db2www/sotasurmaetusivu/stat2>> [luettu 20.1.2015].

Euroopan Neuvoston www-sivut <<https://www.coe.int>>

Euroopan Neuvoston suositus 22.3.2017 CM/Rec (2017) 2. <https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectId=0900001680700a40> [luettu 15.12.2017]

- Euroopan parlamentin www-sivut <<http://www.europarl.europa.eu>>
Staff Regulations of European Union officials: amendment of the Regulations, 2011/0455(COD). WWW-dokumentti. <[http://www.europarl.europa.eu/oeil/popups/ficheprocedure.do?lang=en&reference=2011/0455\(COD\)](http://www.europarl.europa.eu/oeil/popups/ficheprocedure.do?lang=en&reference=2011/0455(COD))> [luettu 24.1.2015].
EU Transparency Register, Briefing December 2014. WWW-dokumentti <<http://www.europarl.europa.eu/EPRS/EPRS-Briefing-542170-European-Transparency-Register-FINAL.pdf>> [Noudettu 30.11.2015].
- Euroopan unionin tuomioistuin www-sivut <<http://curia.europa.eu>>
Julkisasiamies Kokottin ratkaisuehdotus – asia C-319/02. Julkisasiamiehen ratkaisuehdotus Juliane Kokott 8 päivänä maaliskuuta 2004 (alkuperäinen kieli saksa. Kysymyksessä on Petri Manninen –niminen henkilö, joka oli Verohallinnon palveluksessa valituksen tehdessään 2002 ja jolla on yksityinen neuvontayritys. WWW-dokumentti <<http://goo.gl/vEHJlu>> [noudettu 8.1.2016].
Tuomio 7.9.2004 – Asia C-319/02. Yhteisöjen tuomioistuimen tuomio (suuri jaosto) 7.päivänä syyskuuta 2004. WWW-dokumentti <<http://goo.gl/X9jfvb>> [noudettu 8.1.2016].
- Finlex Internet-palvelu <<http://www.finlex.fi>>
Keskusjärjestösopimukset <<http://www.finlex.fi/fi/viranomaiset/tyoehto/keskusjarjesto/>>. [luettu 12.7.2017]
- Iso-Britannian kansallisarkiston ylläpitämä legislation.gov.uk -verkko-palvelu <<http://www.legislation.gov.uk>>
Transparency of Lobbying, Non-Party Campaigning and Trade Union Administration Act 2014 (c. 4). <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/2014/4/pdfs/ukpga_20140004_en.pdf> [luettu 15.12.2017]
- Itävallan liittovaltion oikeudellinen tietojärjestelmä (Das Rechtssystem des Bundes, RIS) <<https://www.ris.bka.gv.at/>>
Bundesgesetz BGBl. I Nr. 64/2012. 64. Bundesgesetz, mit dem ein Bundesgesetz zur Sicherung der Transparenz bei der Wahrnehmung politischer und wirtschaftlicher Interessen (Lobbying- und Interessenvertretungs-Transparenz-Gesetz – LobbyG) erlassen und das Gerichtsgebührengesetz geändert wird. <https://www.ris.bka.gv.at/Dokumente/BgblAuth/BGBLA_2012_I_64/BGBLA_2012_I_64.pdf> [luettu 15.12.2017]
- SAK:n www-sivut <<http://www.sak.fi>>
Työmarkkinajärjestöjen kannanotto Euroopan talous- ja rahaliiton vaikutuksista työmarkkinoiden toimintaperiaatteisiin 22.5.1997. SAK Tiedotteet 1997. WWW-dokumentti (jäljennös) <<http://netti.sak.fi/sak/tiedotteet/1997/t970522a.html>> [luettu 9.1.2015].

Suomen ElinkeinoElämän Keskusarkiston www-sivut <<http://www.elka.fi/kotisivu/> >

”Suomen Metsäteollisuuden Keskusliitto r.y. 1918–1992.” Keskusliiton historiikki. WWW-dokumentti. <elma.elka.fi/ArkHistory/S237.DOC> [noudettu 5.4.2015]

Liukkonen Jukka 3.10.2003, ”Suomen Työnantajain Keskusliitto STK 1907–1992”. WWW-dokumentti. <elma.elka.fi/ArkHistory/S002.DOC> [noudettu 5.4.2015]

Tilastokeskus <<http://tilastokeskus.fi>>

Päätös työeläkelaitosten luokittelusta institutionaalisessa sektori-
luokituksessa 31.3.1993. WWW-dokumentti
<https://tilastokeskus.fi/static/media/uploads/meta/luokitukset/tel_luokituspaatos_1993.pdf> [luettu 6.1.2016].

Valtioneuvoston www-sivut <<http://valtioneuvosto.fi/>>

Hallitusohjelmat <<http://valtioneuvosto.fi/tietoa/historiaa/hallitusohjelmat>>

WWW-sivut

BLOM, ANDERS (2014): ”Isommasta asiasta”. Stipendi blogi 13.10.2014. Liikesivistysrahaston verkkosivut <<http://www.lsr.fi/stipendiblogi/2014/10/13/isommasta-asiasta/>> [luettu 29.12.2015].

KOSONEN, MIKKO (2015): ”Visio Suomelle – Kohti kestäväää hyvinvointia”. Esitys Sitran keskustelutilaisuudessa Sitra Debatti 10.2.2015. Sitran verkkosivut <<http://www.sitra.fi/tapahtumat/tulevaisuus/sitra-debatti-mista-suomelle-uusi-paamaara>> [luettu 30.4.2016].

LAUKKANEN, ERKKI (2005): ”Kolmikanta ja sen jälkeen”. Artikkelit Erkki Laukkasen verkkosivuilla 12.12.2005 <http://personal.inet.fi/koti/erkki_laukkanen/art4.html> [luettu 24.2.2016].

LAUKKANEN, ERKKI (2013): ”Onko meillä rakenteellista korruptiota?”. Blogikirjoitus Transparency Internationalin verkkosivuilla 17.9.2013. <<http://keskustelu.transparency.fi/onko-meilla-rakenteellista-korruptiota/>> [luettu 25.2.2016];

LAUKKANEN, ERKKI (2014): ”Lobbaus sääntelyllä vai ilman?”. Artikkelit Erkki Laukkasen verkkosivuilla 22.3.2014 <http://personal.inet.fi/koti/erkki_laukkanen/art29.html> [luettu 25.2.2016].

MÄNNIKKÖ, HEIKKI: ”Forssan perintö tulee luoda uudelleen”. EU:n Vastainen Kansanrintama -yhdistyksen verkkosivut. <<http://www.kaapeli.fi/~euvkr/3-03forssa.html>> [luettu 29.12.2015].

- NUUTINEN, OLLI: "Hiljainen tieto". Jyväskylän yliopiston verkkosivut, Kansalaisyhteiskunnan tutkimusportaali, sanasto <<http://kans.jyu.fi/sanasto/sanat-kansio/hiljainen-tieto>> [luettu 21.7.2017].
- TARKKA, JUKKA (2005): "Beljakov aloitti uudet vaaran vuodet". Alkuperäinen artikkeli julkaistu Hämeen Sanomissa 7.4.2005. Jukka Tarkan kotisivut <<http://personal.inet.fi/koti/jukka.tarkka/06-04-05.htm>> [noudettu 29.12.2015].
- VÄYRYNEN, RAIMO (2008): " Kansainvälinen ja kansallinen vallankäyttö". Alkuperäinen artikkeli julkaistu Kanavassa 2/2008. Ulkopoliittisen instituutin verkkosivut, Julkaistu 12.3.2008 <http://www.fiia.fi/fi/news/465/kansainvalinen_ja_kansallinen_vallankaytto/> [luettu 4.5.2017].
- Alliance for Telecommunications Industry Solutions (ATIS), verkkosivut <<http://www.atis.org>> [sivu luettu 5.1.2016].
- Arvopaperimarkkinayhdistyksen www-sivut <<http://cgfinland.fi>>
Arvopaperimarkkinayhdistyksen tehtävät <<http://cgfinland.fi/tieto-meista/tehtavat/>> [sivu luettu 28.7.2015].
- Blic-viestintätoimiston verkkosivut <<http://www.blic.fi>>
Peter Fagernäsin ansioluettelo <<http://www.blic.fi/i ihmiset/peter-fagernas/>> [luettu 13.7.2017].
- Boardman Oy:n verkkosivut <<http://www.boardman.fi/etusivu/>> [sivu luettu 12.9.2015].
- China Communications Standards Association (CCSA), verkkosivut <<http://www.ccsa.org.cn>> [sivu luettu 5.1.2016].
- Corporate Europe Observatory (CEO), verkkosivut <<http://www.corporate-europe.org>> [luettu 18.12.2015].
- Demokratia.fi / demokratiasanasto. Oikeusministeriön toimittama ja ylläpitämä verkkopalvelu <<http://www.demokratia.fi/tietotori/demokratiasanasto/>> [luettu 31.12.2016].
- Directors' Institute of Finland – Hallitusammattilaiset ry. Yhdistyksen verkkosivut <<http://dif.fi>> [luettu 28.7.2015].
- Economist-lehden taloussanakirja, <<http://www.economist.com/economics-a-to-z/r#node-21529810>> [luettu 14.2.2015].
- Eduskunnan verkkosivut, <<https://www.eduskunta.fi>>
"Eduskunnan lyhyt historia – autonomian ajalta EU-Suomen parlamentiksi." <<https://www.eduskunta.fi/FI/tietoeduskunnasta/historia/Sivut/default.aspx>> [luettu 29.12.2015].
- EU-kansanäänestys, Suomen liittyminen Euroopan unioniin -tietopaketti. <<https://www.eduskunta.fi/FI/tietoeduskunnasta/kirjasto/aineistot/eu/suomen-liittyminen-eu/Sivut/eu-kansanaanestys.aspx>> [luettu 14.2.2015].

Elinkeinoelämän keskusliiton verkkosivut <<https://ek.fi>>

Tiedote 25.11.2015, ”EK:n sääntömuutos viitoittaa tietä kohti paikallista sopimista”. <<https://ek.fi/ajankohtaista/tiedotteet/2015/11/25/ekn-saantomuutos-viitoittaa-tieta-kohti-paikallista-sopimista/>> [luettu 20.3.2017].

EK:n tiedote 15.2.2017, ”EK luopuu keskusjärjestösopimuksista, sopiminen jatkuu liittojen toimesta.” Elinkeinoelämän keskusliiton verkkosivut <<https://ek.fi/ajankohtaista/tiedotteet/2017/02/15/ek-luopuu-keskusjarjestosopimuksista-sopiminen-jatkuu-liittojen-toimesta/>> [luettu 15.8.2017].

”Ulkomaankauppa”. <<http://ek.fi/mita-teemme/talous/perustietoja-suomen-taloudesta/ulkomaankauppa/>> [luettu 15.12.2016].

EU Integrity Watch, Transparency International EU -järjestön ylläpitämä verkkopalvelu. <<http://www.integritywatch.eu>>

Euroopan komission www-sivut <<http://ec.europa.eu>>

Euroopan Unionin Avoimuusrekisteri <<http://ec.europa.eu/transparencyregister/public/>> [luettu 18.12.2015].

“Agriculture in the European Union - Statistical and economic information 2001”. <http://ec.europa.eu/agriculture/agrista/2001/table_en/curren.htm/> [sivu luettu 1.2.2016].

Euroopan parlamentin www-sivut <<http://www.europarl.europa.eu>>

Euroopan parlamentin päätöslauselma 8. toukokuuta 2008 sääntöjen kehittämisestä edunvalvojien (lobbaajien) toiminnalle Euroopan unionin toimielimissä (2007/2115(INI)). <<http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+TA+P6-TA-2008-0197+0+DOC+XML+V0//fi>> [luettu 1.9.2017].

European Public Affairs Consultancies’ Association (EPACA), verkkosivut <<http://www.epaca.org>> [sivu luettu 9.1.2016].

European Telecommunications Network Operators’ Association (ETNO), verkkosivut <<http://www.etno.eu>> [sivu luettu 5.1.2016]

European Telecommunications Standards Institute (ETSI), verkkosivut <<http://www.etsi.org>> [sivu luettu 5.1.2016]

Euroopan Neuvoston suositus 22.3.2017. CM/Rec (2017) 2 <https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectId=0900001680700a40> [luettu 15.12.2017].

Fortune, Global 500 List 2017 <<http://fortune.com/global500/>>

Irlannin lobbausrekisterin www-sivut, Register of Lobbying <<https://www.lobbying.ie>>

“Summary of the main provisions of the Regulation of Lobbying Act 2015”. <https://www.lobbying.ie/media/5991/quickguide_a4.pdf> [luettu 15.12.2017].

- Kilpailu- ja kuluttajavirasto, www-sivut <<http://www.kkv.fi>>
Kilpailu- ja kuluttajaviraston tiedote 6.11.2015, ”Klubimaksuista miljoonasakkoihin – KKV:n selvitys valottaa kotimaisen kilpailu-politiikan historiaa”. <<http://www.kkv.fi/ajankohtaista/Tiedotteet/2015/klubimaksuista-miljoonasakkoihin-kkvn-selvitys-valottaa-kotimaisen-kilpailupolitiikan-historiaa/>> [luettu 18.5.2016].
- LobbyFacts (a joint project of Corporate Europe Observatory and Lobby-Control), verkkosivut <<http://www.lobbyfacts.eu>> [luettu 18.12.2015];
- Maa- ja metsätaloustuottajain Keskusliitto MTK:n www-sivut <<https://www.mtk.fi>>
Metsänomistajat Suomessa, <https://www.mtk.fi/metsa/metsanomistajalle/fi_FI/Metsanomistajat_suomessa/> [luettu 12.6.2017]
- Margaret Thatcher foundation, verkkosivut <<http://www.margaretthatcher.org>>
Britannian pääministeri Margaret Thatcherin haastattelu BBC:lle 17.12.1984 (“I like Mr Gorbachev. We can do business together”). <<http://www.margaretthatcher.org/document/105592>> [sivu luettu 1.11.2016].
- Miltton (markkinointi- ja viestintätoimisto), verkkosivut <<http://www.miltton.fi>>
”Kansainvälistyvä Miltton nimittää Jorma Ollilan hallituksen puheenjohtajaksi”, <<http://www.miltton.fi/fi/kansainvalistyva-miltton-nimittaa-jorma-ollilan-hallituksen-puheenjohtajaksi/>> [luettu 12.7.2017].
- Office of the Registrar of Consultant Lobbyists <<https://www.gov.uk/government/organisations/office-of-the-registrar-of-consultant-lobbyists>> [luettu 12.7.2017].
Transparency of Lobbying, Non-Party Campaigning and Trade Union Administration.
- Oikeusministeriön www-sivut <<http://www.oikeusministerio.fi>>
Hallituksen esitys eduskunnalle lahjontaa koskevaan Euroopan neuvoston rikosoikeudelliseen yleissopimukseen tehdyn varauksen peruuttamisen hyväksymisestä ja laiksi rikoslain muuttamisesta. Oikeusministeriön verkkosivut, WWW-dokumentti <<http://www.oikeusministerio.fi/material/attachments/om/valmisteilla/laki-hankkeet/rikosoikeus/2wouHawmd/vaikutusvalta.pdf>> [luettu 26.10.2016].
- Pellervon taloustutkimus PTT ry:n verkkosivut <<http://ptt.fi>> [sivu luettu 7.1.2016]
- Politiikan toimittajat ry, Yhdistyksen www-sivut <<http://www.politiikan-toimittajat.fi>>
”Haarukkapaloja yhdistyksen historiasta”. Yhdistyksen historia <<http://www.politiikantoimittajat.fi/fi/historia/>> [luettu 7.1.2017].

Public Interest Investigations (PII), verkkosivut <<http://www.spinwatch.org>> [luettu 9.1.2015].

Puolustusministeriön www-sivut <<http://www.defmin.fi>>

Maanpuolustustiedotuksen suunnittelukunnan tutkimus ”Suomalaisten mielipiteitä ulko- ja turvallisuuspolitiikasta, maanpuolustuksesta ja turvallisuudesta” 21.1.2016. Puolustusministeriön mielipidetutkimukset <http://www.defmin.fi/tehtavat_ja_toiminta/viestinta/maanpuolustustiedotuksen_suunnittelukunta_mts/mielipidetutkimukset/suomalaisten_mielipiteita_ulko-_ja_turvallisuuspolitiikasta_maanpuolustuksesta_ja_turvallisuudesta.7638.news> [luettu 14.10.2016].

Ruotsin elinkeinoelämän keskusliiton (Svenskt Näringsliv) www-sivut <<http://www.svensktnaringsliv.se>>

Svenskt Näringslivs Årsredovisning 2013. WWW-dokumentti 22.5.2014 <http://www.svensktnaringsliv.se/migration_catalog/Rapporter_och_opinionsmaterial/Rapporter/arsredovisning-2013_589796.html/BINARY/Årsredovisning%202013> [luettu 9.1.2016].

Sitran verkkosivut <<http://www.sitra.fi/sitra>> [luettu 30.4.2016].

Suomen Pankki, ”Peruskoron muutokset vuodesta 1867”. Päivitetty: 31.12.2015 <http://www.suomenpankki.fi/fi/tilastot/korot/pages/tilastot_markkina-_ja_hallinnolliset_korot_peruskoron_muutokset_fi.aspx> [sivu luettu 6.1.2016].

Suomen Teollisuussijoitus Oy:n vuosikertomus 2000. Suomen Teollisuussijoitus Oy:n verkkosivut, WWW-dokumentti <<http://www.teollisuussijoitus.fi/files/tesi/Vuosikertomukset/vuosikertomus2000.pdf>> [luettu 5.1.2016]

Telecommunications Standards Development Society, India. Verkkosivut <<http://www.tdsi.org>> [sivu luettu 5.1.2016]

Telecommunications Technology Association, Korea. Verkkosivut <<http://www.tta.org.kr>> [sivu luettu 5.1.2016]

Telecommunication Technology Committee, Japan. Verkkosivut <<http://www.ttc.or.jp>> [sivu luettu 5.1.2016]

Tilastokeskus <<http://tilastokeskus.fi>>

”Rahanarvonkerroin 1860–2014”. Tilastokeskuksen verkkosivut, päivitetty 20.1.2015. <http://www.stat.fi/til/khi/2014/khi_2014_2015-01-19_tau_001.html> [luettu 27.12.2015].

Suomen virallinen tilasto (SVT): Julkisyhteisöjen alijäämä ja velka [verkkojulkaisu]. Liitetaulukko 1. Julkisyhteisöjen EDP-alijäämä 1998–2013. Päivitetty 3.3.2014. <http://www.stat.fi/til/jali/2013/jali_2013_2014-03-03_tau_001_fi.html> [luettu 6.1.2016].

Väestö työmarkkina-aseman mukaan 1991–1994. <http://pxnet2.stat.fi/PXWeb/pxweb/fi/StatFin/StatFin__tym__tyti/010_tyti_tau_102.px/table/tableViewLayout1/?rxid=55522c85-9792-44b8-aff9-8ce14f3a81ef> [luettu 19.2.2017]

Transparency International (TI) kansainvälisen kansalaisjärjestön www-sivut <<http://www.transparency.org>>

Transparency Internationalin selvitykset: Corruption Perceptions Index 1995–2015. Transparency Internationalin verkkosivut <<http://www.transparency.org/research/cpi/overview>> [luettu 18.12.2015].

Transparency International e.V. Berlin, Germany. “Financial Statements for the year ended 31 December 2014”. WWW-dokumentti <https://www.transparency.org/files/content/ouraccountability/TIS_2014AuditedFinancials.pdf> [luettu 28.2.2016]

“How do you define corruption?”, <www.transparency.org/what-is-corruption/#define> [luettu 15.8.2017];

The Association of Radio Industries and Businesses (ARIB), verkkosivut <<http://www.arib.or.jp>> [sivu luettu 5.1.2016]

The Center for Responsive Politics -nimisen säätiön ylläpitämän tutkimuslaitoksen verkkosivut <www.opensecrets.org> [luettu 18.12.2015]
Revolving Door. <<https://www.opensecrets.org/revolving/>> [luettu 1.1.2017].

The 3rd Generation Partnership Project (3GPP), verkkosivut <<http://www.3gpp.org>> [sivu luettu 5.1.2016]

Työehtosopimuksen yleissitovuuden vahvistamislautakunta, verkkosivut <<http://tyoehtosopimuksenyleissitovuudenvahvistamislautakunta.fi/etusivu>> [luettu 12.7.2017]

Ulkoasiainministeriön verkkosivut <<http://formin.finland.fi>>

Ulkoasiainministeriön lehdistökatsaukset 29.1.2004, “Italian talouspäivälehti Suomesta: “Nokialandia, toiveikkaan tulevaisuuden maa”. <<http://formin.finland.fi/public/default.aspx?contentid=61002&contentlan=1&culture=fi-FI>> [luettu 6.1.2015].

Ulkopolitiikan tutkimuksen säätiö, Säätiön historia. Säätiön verkkosivut <www.ulkopoliitikantutkimus.fi> [sivu luettu 7.1.2016].

United Nations Office on Drugs and Crime www-sivut <<http://www.unodc.org>>

Seventh session of the Conference of the States Parties to the United Nations Convention against Corruption (Vienna, 6–10 November 2017)” <<http://www.unodc.org/unodc/en/corruption/COSP/session7.html>> [luettu 15.8.2017].

- Vaasan yliopiston www-sivut <<http://www.uva.fi> >
 Vaasan yliopisto kerää kansalaisten kokemuksia piilokorruptiosta”. Artikkele julkaistu 15.9.2016 <<http://www.uva.fi/fi/news/piilokorruptio/>> [luettu 15.8.2017];
- Valtion varainhallinnan ja antolainauksen tilastotietokanta <<http://www.valtionvelka.fi/verti/>>
 ”Valtionvelka ja BKT” <www.valtionvelka.fi/verti/Dialog/Print.asp?Matrix=Valtionvelka_BKT&timeid=17013020165411485800318012&lang=3> [luettu 30.1.2016].
- Valtioneuvoston verkkosivut <<http://valtioneuvosto.fi>>
 Suomen hallitukset aikajärjestyksessä.
 <<http://valtioneuvosto.fi/tietoa/historiaa/hallitukset-ja-ministerit/raportti/-/r/v2>> [luettu 14.4.2017]
- Valtioneuvoston kanslian ja Tilastokeskuksen ylläpitämä Findikaattori-palvelu www-sivut <<http://www.findikaattori.fi>>
 ”Julkinen velka ja alijäämä. Julkisyhteisöjen alijäämä ja velka 1975-2014”. Päivitetty 30.9.2015. <<http://www.findikaattori.fi/fi/44>> [luettu 6.1.2016].
- Valtiontalouden tarkastusvirasto, Vaali- ja puolerahoitusvalvonnan verkkosivut <<http://www.vaalirahoitusvalvonta.fi>>
 Tietoaineistot <<http://www.vaalirahoitusvalvonta.fi/fi/index/puoluetukiilmoituksia/raporttietusivu/tietoaineistot.html.stx>> [noudettu 17.7.2017].
- Yleinen työttömyyskassa (YTK), verkkosivut <www.ytk.fi> [sivu luettu 9.1.2016].
- Youtube-videopalvelu, ”Liittyminen euroon: eduskuntakeskustelussa vuonna 1998: Lipponen, Niinistö, Esko Aho”. Kanava: tietoparaatiisi, video lisätty 19.7.2012. <<https://www.youtube.com/watch?v=TSngJmYPBCE>> [noudettu 18.10.2015].

Verkkolehdet ja uutissivustot

- Forbes, ”The Global 2000”. Forbes-lehden verkkosivut 21.4.2010. <http://www.forbes.com/lists/2010/18/global-2000-10_The-Global-2000_Rank.html> [luettu 18.12.2015].
- The Japan Times, ”Utilities got 68 ex-bureaucrats via ”amakudari”. Artikkele japanilaisesta politiikan pyöröovesta, jota kutsutaan nimellä ”amakudari” lehden verkkosivuilla. <<http://www.japantimes.co.jp/news/2011/05/04/national/utilities-got-68-ex-bureaucrats-via-amakudari>> [luettu 18.12.2015].

- Yle Uutiset, Tietoja ammattiliittojen ja kirkon sijoituksista 2011/2012. Www-dokumentti <http://www.yle.fi/tvuutiset/uutiset/upics/liite-tiedostot/liittojen_sijoitukset.pdf> [noudettu 18.12.2015].
- Yle Uutiset 8.6.2008, "Ammattiliittojen vaalirahoitus 250 000 euroa". <http://yle.fi/uutiset/ammattiliittojen_vaalirahoitus_250_000_euroa/5838837> [luettu 20.1.2016].
- Yle Uutisten artikkeliarkisto 12.10.2007 (päivitetty 31.10.2008), "Terveydenhoitoalan työtaistelu" <<https://yle.fi/uutiset/3-5805549>> [luettu 20.6.2017].
- YLE Elävä arkisto <<http://yle.fi/aihe/elava-arkisto>>
- "Esko Ahon uudenvuodenpuhe lamasta 1993." Pääministerin uudenvuodenpuhe 1993. Julkaistu 31.12.2008 (päivitetty 28.2.2013). <<http://yle.fi/aihe/artikkeli/2008/12/31/esko-ahon-uudenvuodenpuhe-lamasta-1993>> [luettu 4.1.2016].
- "Pääministeri Kalevi Sorsan Infokratia-puhe SDP:n puoluekokouksessa 10.6.1984". Julkaistu 19.10.2009 (päivitetty 22.11.2011). <<http://yle.fi/aihe/artikkeli/2009/10/19/kun-sorsa-suuttui-ylelle>> [luettu 4.1.2016].
- Terveydenhoitoalan työtaistelu. <https://yle.fi/uutiset/3-5805549>. (noudettu 30.6.2017)

VI HAASTATTELUT

Tutkimushaastattelut (muistiinpanot tekijän hallussa)

- Adde Svante (1956) 10.3.2015. Senior Adviser, Lincoln International. Citibankin palveluksessa Helsingissä. Useiden suomalaisyhtiöiden hallituksen jäsen.
- Aho Esko (1954) 30.3.2017. East Officen ja Suomalais-Venäläisen kauppakamarin hallitusten puheenjohtaja. Suomen pääministeri (1991–1995).
- Ahtela Jukka (1957) 5.10.2014. Ahtela Consulting Oy:n hallituksen puheenjohtaja. Elinkeinoelämän keskusliitto EK:n ja sen edeltäjien palveluksessa (1979–2013).
- Ala-Nissilä Olavi (1949) 31.12.2015. Kansanedustaja (1991–2006) ja uudelleen vuodesta 2015.
- Baldauf Sari (1955) 12.10.2015. EVA:n hallituksen jäsen ja varapuheenjohtaja (2007–2013), Nokian johtokunnan jäsen (1994–2005). Nokian verkkoliiketoiminnan johtaja (1994–2005).
- Bergholm Tapio (1958) 21.4.2010. SAK:n työmarkkinahistorian tutkija ja asiantuntija. Helsingin yliopiston Suomen ja Skandinavian historian dosentti.

- Fan Susan (1946) 12.10.2015. Nokian edustaja Kiinassa (1985–2004).
- Fjodorov Andrei (1955) 9.9.2013. Venäjän neuvostotasavallan varaulkoasiainministeri (1990–1991). Venäjän Ulko- ja puolustuspolitiikan neuvoston asiantuntija ja Venäjän presidentinhallinnon neuvonantaja 2010–.
- Haapasalo Samuli (1952) 28.9.2012. Keskuskauppakamarin liikenneasioista vastaava johtaja vuodesta 2014. Liikenne- ja viestintäministeriön omistajaohjausyksikön päällikkö (1992–2005), Ilmailulaitoksen pääjohtaja (2005–2009). (Haastattelijana toimi Matias Kallio).
- Haavisto Heikki (1935) 29.10.2013. MTK:n yleissihteeri (1966–1967), toiminnanjohtaja (1967–1975) ja puheenjohtaja (1975–1994). Suomen ulkoasiainministeri vuosina 1993–1995. Ministerin arvonimi.
- Hakalin Heikki (1934) 19.9.2015. Telen tekninen johtaja (1970–1999).
- Halonen Tarja (1943) 22.9.2015. Suomen tasavallan 11. presidentti (2000–2012), ulkoasiainministeri (1995–2000), oikeusministeri (1990–1991) ja sosiaali- ja terveysministeri (1987–1990). SAK:n lakimies.
- Heinäluoma Eero (1955) 11.7.2015. Eduskunnan puhemies (2011–2015), SDP:n puheenjohtaja (2005–2008) ja valtiovarainministeri (2005–2007). SAK:n osastopäällikkö (1988–1999).
- Herlin Antti (1956) 25.10.2010; 14.10.2013. Kone Oyj:n hallituksen puheenjohtaja ja entinen pääjohtaja (1996–2006), Elinkeinoelämän Keskusliiton (EK) puheenjohtaja (2007–2008).
- Häkämies Jyri (1961) 4.3.2016. EK:n toimitusjohtaja marraskuusta 2012. Suomen elinkeinoministeri (2011–2012) ja puolustusministeri (2007–2011).
- Härmälä Esa (1954) 10.6.2014. Metsähallituksen pääjohtaja 2014 –, Maa- ja metsätaloustuottajain Keskusliitto MTK:n puheenjohtaja (1994–2006). Pääministerin neuvonantaja (1991–1994).
- Ihalainen Lauri (1947) 15.3.2016. Suomen työministeri (2011–2015). SAK:n puheenjohtaja (1990–2009). SAK:n palveluksessa 1972 alkaen. Ministerin arvonimi.
- Iivari Ulpu (1948) 20.5.2013; 25.9.2014. SDP:n kansanedustaja (1987–1995), SDP:n puoluesihteeri (1987–1991). Euroopan parlamentin jäsen (1995–2004). Viestintäkonsultti (1997–2015).
- Iloniemi Jaakko (1932) 15.5.2014. Suurlähettiläs, pankinjohtaja ja EVA:n toimitusjohtaja (1990–1999). Ministerin arvonimi.
- Järventaus Jussi (1951) 26.6.2014. Vakuutusyhtiöiden Keskusliiton johtaja (1988–1995), Suomen Yrittäjien toimitusjohtaja vuodesta 1996. Suomen oikeusministeri (1998–1999).

- Kahri Tapani (1938) 10.11.2014. Suomen Työnantajain Keskusliiton STK:n toimitusjohtaja (1988–1992) ja sen seuraajan Teollisuuden ja Työnantajain Keskusliiton TT:n varatoimitusjohtaja (1993–1998). Työnantajain yleisen ryhmän toimitusjohtaja (1968–1988).
- Kauppi Piia-Noora (1975) 17.6.2014. Finanssialan Keskusliiton (FK) toimitusjohtaja vuodesta 2008. Euroopan parlamentin jäsen (1999–2008).
- Kiander Jaakko (1953) 19.8.2015. Eläkevakuutusyhtiö Ilmarisen johtaja vuodesta 2010. Valtion taloudellisen tutkimuskeskuksen tutkimusjohtaja (1999–2006), Palkansaajien tutkimuslaitoksen johtaja (2006–2010).
- Kivelä Pekka (1946) 24.2.2015. Talouspalvelu Oy:n toimitusjohtaja (1973–1987). Kauppa- ja teollisuusministerin poliittinen sihteeri (1987–1991). Kansallisen Kokoomuksen puoluesihteeri (1989–1995) ja kansanedustaja (1993–1995).
- Kivinen Lauri (1961) 12.11.2011. Yleisradion toimitusjohtaja toukokuusta 2010. Vuodesta 1997 toimi mm. Nokia-konsernin viestintäjohtajana, ja EU-suhteiden johtaja Brysselissä 2003–2007.
- Kokkila, Ilpo (1947) 20.1.2016. Vuorineuvos. SRV-yhtiöiden pääomistaja. Elinkeinoelämän keskusliiton hallituksen puheenjohtaja (2013–2014).
- Koponen Harri (1962) 19.3.2014. Soneran toimitusjohtaja (2001–2003) ja fuusion jälkeen TeliaSoneran varatoimitusjohtaja kesäkuuhun 2004. SSH:n toimitusjohtaja 2015–.
- Koroma Johannes (1943) 21.3.2014; 8.9.2015; 19.5.2015. Teollisuuden ja Työnantajain Keskusliiton ensimmäinen toimitusjohtaja (1993–2003). Uuden Suomen päätoimittaja (1976–1988), TT:n säätiön asiamies (2005–2010).
- Laaninen Timo (1954) 16.10.2013. Toimittaja, Suomen Keskustan puoluesihteeri (2010–2016). Pääministerin poliittinen erityisavustaja (1994–1995, 2003–2007 ja 2007–2010).
- Laatunen Timo (1935) 17.11.2014. Suomen Työnantajain Keskusliiton (STK) toimitusjohtaja (1971–1975), Teollisuuden Keskusliiton toimitusjohtaja (1976–1979) ja Tampereen Kirjapaino Oy/Aamulehti-yhtymän toimitusjohtaja (1979–1992).
- Lahesmaa Petri (1970) 17.8.2015. Turun kaupunginhallituksen puheenjohtaja (1997–1999). Euroopan parlamentin jäsenten Ilkka Suominen ja Alexander Stubbin avustaja, Suomen valtion rahapeliyhtiöiden edunsaajien edustaja Brysselissä 2011–.
- Lehtinen, Lasse (1947) 10.3.2015. Filosofian tohtori, Kansanedustaja 1972–1983, Lehdistöneuvos UM 1983–1990, Amer-Yhtymän sidosryhmäjohtaja 1990–1993, kirjailija, käsikirjoittaja, toimittaja, Euroopan Parlamentin jäsen 2004–2009, Väinö Tannerin säätiön hallituksen puheenjohtaja, Euroklubin puheenjohtaja 1989–2009.

- Lemmetty Markku (1950) 24.8.2015. Akavan edunvalvontajohtaja, Euroopan Talous- ja sosiaalikomitean jäsen, Puron työryhmän jäsen (1996–2005).
- Liikanen Erkki (1950) 9.1.2016. Suomen pankin pääjohtaja 2004–. Kansanedustaja (1972–1990), Suomen valtiovarainministeri (1987–1990), EU:n budjetista ja tarkastustoiminnasta vastaava komissaari (1995–1999), EU:n teollisuudesta ja yritystoiminnasta vastaava komissaari (1999–2004).
- Lipponen Paavo (1941) 27.3.2013; 24.3.2014. Suomen pääministeri (1995–2003), SDP:n puheenjohtaja (1993–2005), Eduskunnan puhemies (2003–2007). Poliittinen konsultti 2011–.
- Lundh Per-Erik (1939) 16.3.2015. Metalliliiton puheenjohtaja (1983–2000), SAK:n sihteeri (1977–1983). Ministerin arvonimi.
- Lyly Lauri (1953) 14.2.2016. Lyly toimi SAK:n puheenjohtajana 2009–2016, SAK:n edunvalvontaosaston johtajana 2004–2009, Sähköalojen ammattiliiton toimitsijana 1989–1997 ja puheenjohtaja 1997–2004. Hän oli seitsemän vuotta Loviisan ydinvoimalan pääluottamusmies toimiessaan IVO:lla 1976–1989.
- Mäenpää Mikko (1954) 21.5.2014. STTK:n puheenjohtaja (2000–2013), STTK-J:n (STTK:n Julkisten alojen ammattijärjestö eli nykyisin Palkansaajajärjestö Pardia) puheenjohtaja (1992–1999).
- Niemi Ilkka J. (1947) 14.9.2015. Kauppa- ja teollisuusministeriön virkamies (1980–1988), Valtion takuukeskuksen johtaja (1989–1997), Maailmanpankin johtokunnan jäsen (1997–2000).
- Niinistö Sauli (1948) 20.9.2010. Suomen tasavallan 12. presidentti 1.3.2012 alkaen. Eduskunnan puhemies (2007–2011), valtiovarainministeri (1996–2003) ja oikeusministeri (1995–1996). Kansallisen Kokouksen puheenjohtaja (1994–1999).
- Nilsson Mikael (1960) 27.4.2015. Landsorganisation i Sverige, LO:n asiantuntija.
- Nyberg Kim (1950) 1.10.2015. Tietopalveluyritys M-Brain Oy:n toimitusjohtaja ja hallituksen puheenjohtaja. Externin ja Hill & Knowltonin toimitusjohtaja (1983–2003).
- Ojala Arto (1944) 12.1.2014. Elinkeinoelämän keskusliiton (EK) viestintä- ja sidosryhmäjohtaja (2005–2007), Suomen vakuutusyhtiöiden keskusliiton toimitusjohtaja (1996–1998) ja Palvelutyönantajien (PT) toimitusjohtaja (1999–2004).
- Ollila Jorma (1950) 21.10.2014. EVA:n hallituksen puheenjohtaja. Aiemmin mm. Shellin hallituksen puheenjohtaja (2006–2014) sekä Nokian toimitusjohtaja (1992–1999), pääjohtaja (1999–2006) ja hallituksen puheenjohtaja (1999–2012).

- Piekka Risto (1948) 29.10.2014. Akavan puheenjohtaja (1999–2007), Akavan pääsihteeri (1988–1999), järjestöpäällikkö (1971–1988).
- Planting Merja (1952) 8.1.2015. Viestintäkonsultti Grey Emince (1989–1999), Hankkijan viestintäpäällikkö (1984–1989). Työskennellyt viestintäalan yrittäjänä vuoteen 2015 saakka.
- Pura Martti (1949) 22.10.2013. Maanviljelijä, maa- ja metsätalousministeri (1991–1994), kansanedustaja (1992–1995), Sodankylän kunnanjohtaja (1996–2005) ja Hattulan kunnanjohtaja (2006–2012).
- Purasjoki Matti (1944) 28.5.2015; 2.9.2015. Kilpailuviraston ylijohtaja (1988–2004).
- Puro Kari (1941) 11.9.2015; 27.9.2015. Ilmarisen toimitusjohtaja (1991–2007), Sosiaali- ja terveysministeriön kansliapäällikkö (1972–1990).
- Putkonen, Matti (1950) 16.3.2015. Asentaja, Serlachiuksella luottamusmies 1973, Teknisten ja Erityisalojen liiton järjestöpäällikkö 1981, Maaseututyövöväen liiton puheenjohtaja (1986–1990), Teollisuuden ammattiliittojen erityistehtävissä (1990–1990) lobbarina viestintäsihteerinä ja -päällikkönä, erosi 2010 SDP:sta siirtyi Perussuomalaisien poliittiseksi neuvonantajaksi ”työmies” -nimikkeellä. Putkosen tärkein toimeksiantaja oli Per-Erik Lundh.
- Rantala Eero (1941) 13.5.2014. Kauppa- ja teollisuusministeri (1975–1976 ja 1977–1979), Osuuskunta EKA:n pääjohtaja (1980–1993).
- Rantanen Juha (1952) 25.10.2010. Finpron puheenjohtaja (2004–2009) sekä EK:n varapuheenjohtaja (2000–2003) ja puheenjohtaja (2003–2004). Ahlströmin (1999–2003) ja Outokumpu Oyj:n (2003–2010) pääjohtaja. Vuorineuvos.
- Rautiainen Hannu (1952) 30.10.2013; 7.3.2014, EK:n lakiasianjohtaja 2005–, TT:n lakiasianjohtaja (1992–2004).
- Relander Timo (1941) 20.4.2006. Teollisuuden Keskusliiton (TKL) toimitusjohtaja (1983–1992), Valtioneuvoston kanslian päällikkö (1991–1994). Valtiovarainministeriön kansantalousosaston ylijohtaja (1978–1983). Tilastokeskuksen pääjohtaja (1995–2005).
- Riski Seppo (1943) 22.5.2013. Elinkeinoelämän keskusliiton EK:n työmarkkinajohtaja (2004–2010), TT:n työmarkkinajohtaja (1998–2004).
- Roepke Oliver (1970) 23.3.2015. Österreichischer Gewerkschaftsbund, ÖGB:n EU-asiantuntija.
- Saari Rauno (1946) 27.7.2015. Lounais-Suomen aluehallintoviraston ylijohtaja (2009–2012), Länsi-Suomen läänin maaherra (2003–2009) sekä mm. Valtioneuvoston kanslian valtiosihteeri (1995–2003). Raision kaupunginjohtaja (1988–1995).

- Saarinen Matti (1952) 3.10.2011. Nokian tiedotuspäällikkö (1985–1993), Nesteen viestintäjohtaja (1993–1998), Kreab Helsingin toimitusjohtaja (1998–2013).
- Sailas Raimo (1945) 22.10.2014. Suomen valtiovarainministeriön valtiosihteeri (1995–2013). VM:n budjettineuvos, budjettipäällikkö (1977–1995). Ministeri.
- Salolainen Pertti (1940) 14.9.2015. Suomen ulkomaankauppaministeri (1987–1995), ETA-neuvotteluvaltuuskunnan puheenjohtaja (1990–1993), Suomen EU-neuvotteluvaltuuskunnan puheenjohtaja. Suomen Lontoon suurlähettiläs (1996–2004), kansanedustaja 2007–.
- Sundbäck Veli (1946) 19.2.2014. Entinen Nokia Oyj:n johtaja ja johtokunnan jäsen vastuualueinaan yhteistyösuhteet ja yhteiskuntavastuu (1996–2009). Ulkoasiainministeriön valtiosihteeri (1993–1995).
- Takala Pekka (1948) 12.4.2013; 11.8.2015. Eurofacts Oy:n Senior Adviser 2009–. Nokian palveluksessa (1974–1990), Telenokian (1990–1995) ja Soneran (1995–2008).
- Tapio Markku (1950) 19.1.2015. Kauppa- ja teollisuusministeriön omistajapolitiikan yksikön johtaja (1991–2007).
- Taxell Christoffer (1948) 8.10.2010. EK:n puheenjohtaja (2005–2006). Suomen opetusministeri (1987–1990) ja oikeusministeri (1979–1987). Kansanedustaja (1975–1990). Åbo Akademin kansleri (1999–2014). Ministeri.
- Tiitinen Seppo (1947) 14.5.2015. Esittelijä Opetushallituksessa (1968–1973), toimistopäällikkö Kouluhallituksessa (1974–1975), valiokuntasihteerit Eduskunnassa (sivistys, ulkoasiat, perustuslakivaliokunta), Suojelupoliisin päällikkö (1978–1990). Eduskunnan pääsihteeri (1990–2015).
- Tukiainen Matti (1956) 13.2.2014. SAK:n järjestöjohtaja (1998–2008), johtaja 2008–, johtoryhmän jäsen. Eurooppalainen Suomi ry:n pääsihteeri, kampanjajohtaja (1994–1995). Uudenmaan maakuntaliiton johtaja (1991–1994).
- Tuukkanen Jorma (1945) 1.12.2014. Valtiovarainministeriön kansantalousosaston virkamies (1975–2010).
- Vanhanen Matti (1955) 11.9.2014; 13.10.2014. Suomen pääministeri ja Suomen Keskustan puheenjohtaja (2003–2010). Kansanedustaja (1995–2010). Perheyritysten liiton toimitusjohtaja (2010–2014).
- Veijonen Kari (1948) 25.9.2015. Mainostoimistojen (Adax, USP ja Rientola) toimitusjohtaja (1974–2010).
- Viinanen Iiro (1944) 6.9.2010. Suomen valtiovarainministeri (1991–1995). Vakuutusyhtiö Pohjolan pääjohtaja (1996–2000). Kansanedustaja (1983–1996). Ministeri.

- Viljanen Matti (1949) 4.5.2010. Korkeasti koulutettujen palkansaajien ammattijärjestön Akavan puheenjohtaja 2007–2011.
- Virmavirta Jarmo (1940) 19.2.2014. Turun Sanomien vastaava päätoimittaja (1983–1990), Uuden Suomen päätoimittaja (1990–1991), Yleisradion uutistoiminnan päällikkö (1976–1982).
- Vuoria Matti (1951) 22.7.2015. Keskinäisen Työeläkevakuutusyhtiö Varman toimitusjohtaja (2004–2014), Fortum Oyj:n hallituksen päätoiminen puheenjohtaja (1998–2003), kauppaja- ja teollisuusministeriön kansliapäällikkö (1994–1998), neuvotteleva virkamies (1988–1993).
- Väyrynen Paavo (1946) 17.8.2015. Suomen ulkomaankauppa- ja kehitysministeri (2007–2011), ulkoasiainministeri (1977–1982, 1983–1987 ja 1991–1993). Hän toimi kansanedustajana vuosina 1970–1995 ja 2007–2011, sekä Euroopan parlamentin jäsenenä 1995–2007 ja uudelleen vuodesta 2014.
- Westlund Jorma (1952) 22.10.2014. Stora Enso Oyj:n yhteiskuntasuhdejohtaja (2000–2014), Pääministeri Lipposen poliittinen erityisavustaja (1995–2000), SDP:n järjestöpäällikkö, poliittinen sihteeri (1984–1995), Metallityöväen liiton tiedottaja (1978–1984). Viesintätoimisto Blicin neuvonantaja 2016–.

LIITTEET

Liite 1: Jäsenmaksuperintäsopimus 1969

Liite 2: Edunvalvontafoorumin eettiset menettelytapasäännöt

Liite 3: Luettelo liike-elämän järjestöjen valikoiduista toimeksiantajapäätäjistä

Liite 4: Liitetaulukot ja -kuviot:

Liitetaulukko 1: Etujärjestöjen jäsenmääräkehitys 1945–2010.

Liitetaulukko 2: Yhteiskuntakorporatismien aikakauden 1976–1991 lainsäädäntöuudistuksia

Liitetaulukko 3: Puoluetuen kehitys 1970–2010

Liitetaulukko 4: Työmarkkinajärjestöjen osuus julkisesta toiminnasta 1975–2015.

Liitetaulukko 5: Suomen 500 suurimman yrityksen tunnuslukuja ja omistusten jakautuminen 1990–2010

Liitetaulukko 6: Suomen yritykset 2005 – liikevaihdot ja henkilötöt kokoluokittain

Liitetaulukko 7: Suomen 20 suurinta yritystä 1980, 1989, 1994, 2000 ja 2014

Liitetaulukko 8: Nokia Oyj Suomessa ja ulkomailla 1985–2014

Liitetaulukko 9: Suomen 10 suurimman yrityksen päättäjät 1998

Liitetaulukko 10: Valtionhallinnon komiteat ja työryhmät 1999–2001

Liitetaulukko 11: Työnantajayhteisön (Eteläranta) jäsenmaksutulot 1990–2010, 1000 euroa 2013 rahassa

Liitetaulukko 12: MTK:n tunnuslukuja 1985–2010, euroissa vuoden 2013 rahassa

Liitetaulukko 13: Ammattiliittojen jäsenmaksujen vähennykset verotuksessa

Liitetaulukko 14: Palkansaajajärjestöjen tilinpäätösaineistot

Liitetaulukko 15: Palkansaajien keskusjärjestöjen ja 15 ammattiliiton taseiden loppusummat sekä tuotot vuosilta 1990, 2000 ja 2010.

Liitetaulukko 16: Ammattiliittojen työttömyyskassojen ja Yleisen työttömyyskas-san jäsenvertailu

Liitetaulukko 17: Julkisista lähteistä kerätyt palkansaajaliittojen ilmoittamat jäsenmäärät vuoden 2015 alussa

Liitetaulukko 18: Ruotsin ja Itävallan palkansaajajärjestöjen jäsenmaksut

Liitetaulukko 19: Työttömyyskassojen jäsenmaksut 2011–2013

Liitetaulukko 20: Lobbauksen sääntely EU:n jäsenmaissa

Liitetaulukko 21: Korruptiivisuus, lobbauksen säätely ja ammatillinen järjestäytyminen eräissä maissa Transparency Internationalin mukaan 2015

Liite 1: Jäsenmaksuperintäsopimus 1969

Pöytäkirja Suomen Työnantajain Keskusliiton ja Suomen Ammattiyhdistysten Keskusliiton välisestä neuvottelusta, joka pidettiin maanantaina 13 päivänä tammikuuta 1969 Suomen Työnantajain Keskusliiton toimistossa Helsingissä.

Läsnä olivat Suomen Työnantajain Keskusliiton edustajina varatuomari Päiviö Hetemäki, valtiot.maist. Tauno Ranta ja varatuomari Pertti Ripatti sekä Suomen Ammattiyhdistysten Keskusliiton edustajina puheenjohtaja Niilo Hämäläinen, puheenjohtaja Arvo Hautala ja puheenjohtaja Sulo Penttilä.

Pöytäkirjan laati oikeustiet.kand. Mauri Moren.

1 §.

Sovittiin, että kaikki läsnäolevat vahvistavat tämän pöytäkirjan allekirjoituksellaan.

2 §.

Suomen Työnantajain Keskusliitto ja Suomen Ammattiyhdistysten Keskusliitto r.y. ovat sopineet, että Liinamaa-sopimuksessa edellytetty ammattiyhdistysten jäsenmaksujen periminen toteutetaan tämän pöytäkirjan liitteistä A ja B ilmenevillä tavalla.

Vakuudeksi:

Päiviö Hetemäki
Tauno Ranta
Pertti Ripatti

Mauri Moren
 Mauri Moren
Niilo Hämäläinen
Arvo Hautala
Sulo Penttilä

Liite 2: Edunvalvojien vapaaehtoiset eettiset menettelytapasäännöt

Edunvalvontafoorumin läpinäkyvyysaloite

Toimenpide-ehtotuksia edunvalvonnan eettisten menettelytapasääntöjen kehittämiseksi Suomessa. Luonnos 17.1.2012, sivu 6. Hyväksytty Edunvalvontafoorumin kokouksessa 17.4.2012.

Ehdotusluonnos edunvalvonnan eettisiksi menettelytapasäännöiksi.

Itsesäätelyä koskevasta sisällöstä päästään keskustelemaan, kun osapuolet ovat sopineet keskusteluista. Edunvalvontafoorumi ehdottaa keskustelujen pohjaksi luonnosta:

Suomalaisen edunvalvonnan eettiset toimintatavat

Edunvalvontaa harjoittavina tahoina olemme sopineet vapaaehtoisesti edunvalvontaa koskevista yhteisistä toimintatavoista, joita noudatamme suhteessa

- eduskunnan jäseniin, henkilökuntaan ja avustajiin,
- valtioneuvoston jäseniin, julkishallinnon virkamiehiin ja ministereiden avustajiin,
- kuntien luottamushenkilöihin ja virkamiehiin,
- Euroopan parlamentin jäseniin ja avustajiin
- yhteyksissä Euroopan unionin instituutioiden edustajiin,

kun valvomme edustamiemme yksityisten ja julkisten tahojen etuja ja oikeuksia sekä toimitamme julkisia asioita asiantuntijoina, edustajina tai edunvalvojina. Kutsumme työtämme edunvalvonnaksi. Edunvalvonta on vaikuttamista ja osallistumista yhteiskunnallisten päätösten valmisteluun ja niiden toimeenpanon edistämiseen.

Edunvalvontatyössä sitoudumme seuraavaan:

- 1 Kerromme henkilöllisyytemme ja toimeksiantajamme, kun meillä on toimeksianto edustaa toimeksiantajaa.
- 2 Ilmoitamme avoimesti asiamme ja pyrkimyksemme.
- 3 Ilmoitamme omat sidoksemme eduskuntaan, hallitukseen tai virkamieskuntaan.
- 4 Pidämme tapaamisissa ja muilla tavoin saadun tiedon ja aineiston luotamuksellisena, jos näin on sovittu.
- 5 Tuomme avoimesti esiin tiedossamme olevat asian käsittelyyn vaikuttavat seikat.
- 6 Kieltäydymme vastaanottamasta ja käyttämästä tietoa, joka on hankittu laittomin keinoin.
- 7 Kieltäydymme lahjonnasta sekä suoran tai epäsuoran henkilökohtaisen taloudellisen edun tarjoamisesta neuvotteluosapuolelle.
- 8 Arvioimme aina oman esteellisyytemme ja pidättäydymme jääviystilanteissa edunvalvontatyöstä.
- 9 Emme palkkaa valmistelevaa viranomaista tai päättävässä asemassa olevaa henkilöä - kansanedustajaa, Euroopan parlamentin, valtioneuvoston tai muun merkittävän julkisen päätöksentekuelimen jäsentä - kesken edunvalvonnan kohteena olevan asian valmistelun.

Noudattaessamme suomalaisen edunvalvonnan eettisiä toimintatapoja odotamme oikeutta esittää näkemyksemme päättäjille, kohtuullisia edellytyksiä asiamme esittämiselle, asiallista suhtautumista perustellusti ja asiallisesti esitettyihin tietoihin ja näkemyksiin sekä molemminpuolista luottamusta.

Liite 3: Luettelo liike-elämän järjestöjen valikoiduista toimeksiantajapäätäjistä.

Elinkeinoelämän Valtuuskunnan puheenjohtajat 1974–

Päiviö Hetemäki 1974

Mika Tiivola 1974–1988

Pentti Kivinen 1989–1992

Pertti Voutilainen 1993–1999

Georg Ehrnrooth 2000–2003

Jorma Ollila 2004–

Suomen Työntantajain Keskusliiton puheenjohtajat 1968–1991

Erkki J. Partanen 1968–1976

Stig H. Hästö 1976–1979

Asko Tarkka 1980–1985

Krister Ahlström 1986–1991

Tauno Matomäki 1992

Teollisuuden Keskusliiton puheenjohtajat 1976–1991

Björn Westerlund 1976–1977

Gay Ehrnrooth 1978–1981

Fredrik Castren 1982–1984

Kari Kairamo 1985–1987

Casimir Ehrnrooth 1988–1991

Teollisuuden ja Työntantajain Keskusliiton puheenjohtajat 1992–2004

Tauno Matomäki 1993

Georg Ehrnrooth 1994–1996

Jukka Härmälä 1997–1999

Jukka Juusela 2000–2001

Christoffer Taxell 2002

Heikki Pentti 2002–2003

Juha Rantanen 2003–2004

Liiketyöntantajain keskusliiton ja Palvelutyöntantajain puheenjohtajat 1968–2004

Lauri Hietanen 1955–1968

Tapio Koski 1969–1978

Viljo Luukka 1979–1982

Pentti Herkama 1983–1984

Pentti Kivinen 1985–1988

Eero Utter 1989–1992

Jere Lahti 1993–1998

Matti Honkala 1999–2004

Elinkeinoelämän Keskusliiton puheenjohtajat 2004–2014

Juha Rantanen 2004

Christoffer Taxell 2005–2006

Antti Herlin 2007–2009

Sakari Tamminen 2009–2010

Ole Johanson 2011–2012

Ilpo Kokkila 2013–2014

Taloudellisen Tiedotustoimiston puheenjohtajat 1973–

Max Jakobson 1975–1976

Gustav Rosenlew 1977–1983

Heikki Pentti 2003–2006

Bertel Paulig 2007–2010

Pekka Sairanen 2011–2012

Eero Kotkasaari 2013–2014

Liite 4: Taulukot ja kuvat

Liitetaulukko 1: Etujärjestöjen jäsenmääräkehitys 1945–2010.

Jäsenmäärä	1945	1955	1960	1965	1970	1980	1990	2000	2010
SAK	299 565	296 386	228 536	247 983	650 233	1 032 121	1 071 324	1 070 821	1 039 555
SAJ			53 512	105 445					
TVK	25 764	78 035	114 397	147 469	210 829	324 623	387 521		
STTK		12 000	11 000	16 000	27 349	115 200	155 452	625 077	614 600
Akava		**	**	**	42 387	162 213	278 356	390 848	552 813
MTK	52 506	265 452	345 180	388 000	411 000	300 000	250 000	179 483	153 434
Yrittäjät	17 500	36 000	53 000	50 000	53 000	67 000	79 000	84 000	112 000

Lähde: Tilastokeskus, MTK, SY

Liitetaulukko 2: Yhteiskuntakorporatismiin aikakauden 1976–1991 lainsäädäntöuudistuksia

Yhteiskuntakorporatismiin lainsäädäntöuudistuksia	
1976	– Ryhmähenkivakuutus
1977	– Vuosiloman pituus 24–30 päivään, josta viikko talvilomaa.
1978	– Työsuhdeturvakomitea. Työterveyshuoltolaki. Talviloma vuosilakiin. Isyysloma 12 päivää.
1979	– Laki yhteistoiminnasta yrityksissä tuli voimaan. Talvilomaoikeuden laajennus.
1980	– Opintovapaalaki. Äitiyspäivärahan pidennys ja vanhempainloma.
1984	– Työttömyysturvalaki. Laki irtisanomismenettelystä. Ansiosidonnainen työttömyysturva. Työriitakomitea asetettiin.
1985	– Hyvityssakkojen korotukset voimaan. Kirkkolain muutos, jolla arkipyhiä siirrettiin, vuoden 1992 alusta. Tehtiin vastoin STK:n ja SAK:n tahtoa. Laki kotihoidontuesta.
1986	– Työmarkkinapelisääntöjä koskeva lakipaketti.
1987	– Tasa-arvolaki voimaan. Aikuisopintolaki, opintovapaalain muutokset, työturvallisuuden muutokset. Työsopimuslakiin syrjäntäkielto työhönnotossa.
1988	– Työsopimus- ja yhteistoimintalain muutokset.
1989	– Työttömyysturvalain muutos. Henkilöstörahasolaki.
1990	– Laki henkilöstöedustuksesta yritysten hallinnossa.
1991	– Ammattikoulutusraha. Irtisanomismenettelylain kumoaminen ja työsopimuslain muuttaminen. Vuosiloman säästämisjärjestelmä. Työeläkemaksujen ja työttömyysvakuutusmaksujen osittainen siirtäminen työnantajien vastuulta työntekijöille.

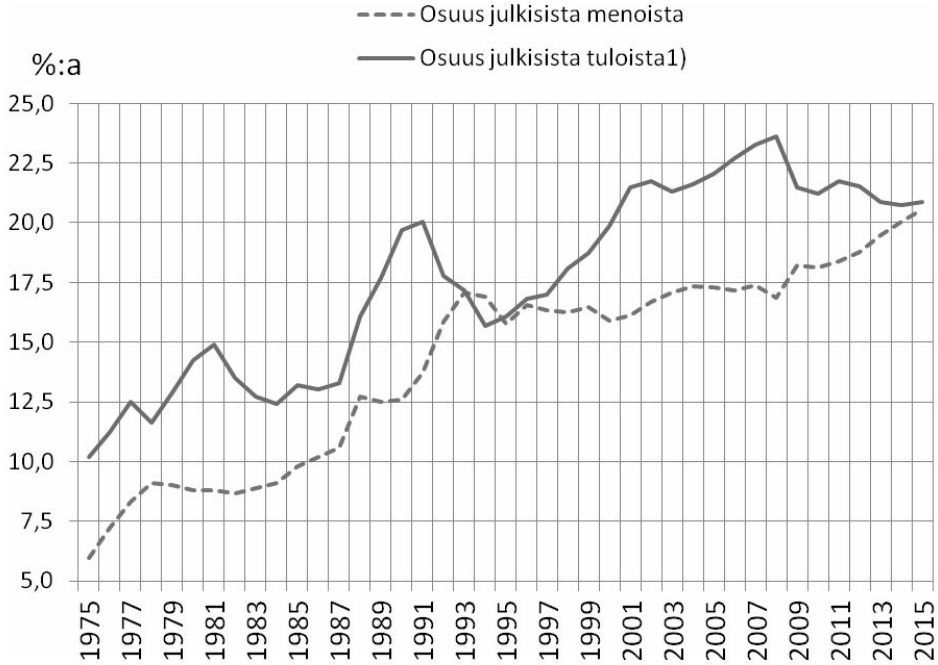
Liitetaulukko 3: Puoluetuen kehitys 1970–2010

Puoluetuki 1970–2010 ¹²⁵⁸	Nimellisarvoina €	Vuoden 2013 rahassa € ¹²⁵⁹
2010	36, 000 000	38, 862 000
2000	38, 135 000	32, 311 000
1990	22, 572 000	28, 370 000
1980	9, 504 000	18, 563 000
1973	6, 160 000	17, 928 000
1970	5, 940 000	14, 283 000

¹²⁵⁸ Valtion tilinpäätökset 1967–2015; Venho 2008, 44.

¹²⁵⁹ ”Rahanarvonkerroin 1860–2014”. Tilastokeskuksen verkkosivut, päivitetty 20.1.2015. <http://www.stat.fi/til/khi/2014/khi_2014_2015-01-19_tau_001.html> [luettu 27.12.2015].

Liitekuvio 4: Työmarkkinajärjestöjen osuus julkisesta toiminnasta 1975–2015.

Liitetaulukko 5: Suomen 500 suurimman yrityksen tunnuslukuja ja omistusten jakautuminen 1990–2010

Suomen 500 suurinta yritystä	1990	1995	2000	2005	2010
Liikevaihto (miljoona euroa)	96311	120954	248094	294924	224430
TOP 20 yritysten liikevaihto (miljoona euroa)	46329	56923	126619	141379	159375
Listan alimman yrityksen liikevaihto (miljoona euroa)	1	26	50	67	82
Henkilöstö (Suomi+ulkomaat)	726004	642848	878251	963049	1058350
Nettotulokset yhteensä (miljoona euroa)	921	5768	13354	11374	10128
Omistusten jakautuminen					
Ulkomaalaisomisteiset	30	40	100	186	190
Perheomisteiset			130	111	114
Valtionyhtiöt				17	39
Pörssi- ja muu hajaomistus				186	157

Lähde: Talouselämä, Elinkeinoelämän tutkimuslaitos

Liitetaulukko 6: Suomen yritykset 2005 – liikevaihdot ja henkilöstöt kokoluokittain¹²⁶⁰

Yrityksen työntekijämäärä	Luku- määrä	%	Kertymä	Henkilömäärä	%	Kertymä
Vähintään 1 000	99	0,04	99	282 378	21,5	282 378
500–999	159	0,07	258	112 211	8,6	394 589
250–499	306	0,13	564	107 914	8,2	502 503
100–249	840	0,36	1 404	130 962	10,0	633 465
50–99	1 455	0,63	2 859	99 928	7,6	733 393
20–49	4 884	2,10	7 743	145 273	11,1	878 666
10–19	8 347	3,59	16 090	111 001	8,4	989 667
5–9	16 569	7,13	32 659	106 357	8,1	1 096 024
0–4	199 646	85,94	232 305	216 220	16,5	1 312 244

¹²⁶⁰ Suomalaisen omistajuuden neuvottelukunta SONK 2006, 12.

Liitetaulukko 7: Suomen 20 suurinta yritystä 1980, 1989, 1994, 2000 ja 2014

Yritys / liikevaihto	1980		1989		1994		2000		2014
1. Neste	13.4	Neste	34.9	Neste	49.2	Nokia	180.6	Neste Oil	15.0
2. Kesko	11.8	Kesko	29.5	Nokia	30.2	Stora Enso	77.4	Nokia	12.7
3. SOK	7.9	Nokia	17.9	Repola	28.6	Fortum	65.6	Stora Enso	10.2
4. OTK	6.0	EKA-yhtymä	17.9	Kesko	27.1	UPM-Kymmerr	57.0	UMP	9.9
5. Hankkija	5.8	Rauma-Repola	12.0	Kymmene	18.9	Metsäliitto	44.7	Kesko	9.1
6. Valmet	4.9	Outokumpu	11.8	Enso-Gutzeit	17.7	Kesko	37.5	OP-Ryhmä	7.6
7. Nokia	4.5	Kymmene	11.3	Outokumpu	16.7	Sampo	32.9	Kone	7.3
8. Enso-Gutzeit	4.1	Kemira	11.0	Metsäliitto	14.4	Pohjola	24.1	SOK	7.3
9. Rauma-Repola	3.9	SOK	10.8	Kemira	11.7	Merita Pankki	23.5	Microsoft Mob	7.1
10. A. Ahlström	3.3	Enso-Gutzeit	10.8	SOK	11.2	Metso	23.1	Outokumpu	6.8
11. Valio	3.3	Valmet	10.3	Ahlström	10.8	Varma-Sampi	23.1	Sampo	6.6
12. Shell	2.8	Metsä-Serla	8.7	Tuko	10.4	Outokumpu	22.0	Ilmarinen	5.7
13. Kemira	2.7	Yhtyneet Paperit.	8.4	Metra	10.1	Ilmarinen	21.6	Varma	5.5
14. Outokumpu	2.7	Amer	8.2	Suomen PT	9.8	Tamro	20.9	Metsä Group	5.0
15. Wärtsilä	2.6	Hankkija	7.5	Valio	8.6	Huhtamäki	19.7	NEOT	4.9
16. IVO	2.6	Partek	7.3	Valmet	8.3	SOK	16.4	Wärtsilä	4.8
17. Yhtyneet Paperit.	2.6	A. Ahlström	7.3	Huhtamäki	8.3	Rautaruukki	16.1	Fortum	4.8
18. Esso	2.5	Kone	7.1	Kone	7.7	Wärtsilä	16.1	St Group	4.4
19. Metsäliitto	2.4	Valio	6.4	Rautaruukki	7.6	Kone	15.5	Elo	4.1
20. Rautaruukki	2.3	Rautaruukki	6.3	Imatran Voima	7.6	Partek	15.1	Nordea Henki- vakuutus	3.9

Luvut 1980, 1989, 1994 ja 2000 kyseisen vuoden miljardeina markkoina ko. vuoden nimellisarvossa ja vuoden 2014 luvut miljardeina euroissa.

Liitetaulukko 8: Nokia Oyj Suomessa ja ulkomailla 1985–2014

Nokia Oyj Suomessa ja ulkomailla 1985–2014

	1985	1990	1995	2000	2005	2010	2014
Liikevaihto (mrd. euroa)	1,9	3,7	6,2	30,4	34,2	42,4	12,7
Liikevaihto Suomessa (mrd. euroa)	0,7	1,1	0,5	0,5	0,3	0,4	0,3
Työntekijöitä (1000)	27,6	37,3	31,9	60,3	58,9	129,4	57,6
Työntekijöitä Suomessa (1000)	21,4	18,1	17,8	24,4	23,5	19,8	6,9
Valtion menot (mrd. euroa)	14,3	23,7	33,4	33,0	37,5	49,9	54,2
Nokian liikevaihto suhteessa valtion menoihin	13,0	15,7	18,5	92,1	91,2	85,1	23,5
Maksetut yhteisöverot yhteensä (milj. euroa)*			130,0	1784,0	1281,0	443,0	432,0
Maksetut yhteisöverot Suomeen (milj. euroa)*			98,3	1109,2	528,4	126,0	0,0
Osuus yhteisöveron tuotosta (%)			4,6	14,5	10,3	2,8	0,0

Lähde: Nokia Oyj:n vuosikertomukset, Tilastokeskus ja valtion talousarvioesitykset.

* Vuoden 2014 Nokia Oyj tuloverot muualla kuin Suomessa konsernitilinpäätöksen mukaan. Suomeen maksetut tuloverot ovat verottajan julkaisemia tietoja.

Liitetaulukko 9: Suomen 10 suurimman yrityksen päättäjät 1998

Yhtiö	Liikevaihto (563,4) markkaa	Toimitusjohtaja	Hallituksen puheenjohtaja	Hallituksen jäseniä
Nokia	180,6	Jorma Ollila	Jorma Ollila	Iiro Viinanen, Vesa Vainio, Jouko K. Leskinen
Stora Enso	77,4	Jukka Härmälä	Claes Dahlbäck	Raimo Luoma, Paavo Pitkänen
Fortum	65,6	Mikael Lilius	Matti Vuoria	Heikki Pentti, Erkki Virtanen
UPM	57,0	Juha Niemelä	Tauno Matomäki	Jouko K. Leskinen, Martti Ahtisaari, Jorma Ollila, Vesa Vainio
Metsäliitto	44,7	Antti Oksanen	Arimo Uusitalo	Antti Oksanen, Carl Björnberg
Kesko	37,5	Matti Honkala	Matti Kallio	Keijo Suila, Maarit Näkyvä
Sampo	32,9	Jouko K. Leskinen	Jukka Härmälä	Björn Wahlroos, Paavo Pitkänen, Eino Keinänen
Varma-Sampo	24,1	Paavo Pitkänen	Georg Ehrnrooth	Björn Wahlroos, Mikko Mäenpää, Esa Swanljung, Lasse Laatunen, Arto Ojala...
Outokumpu	22,0	Jyrki Juusela	Gerhardt Wendt	Pekka Tuomisto, Liisa Joronen, Heimo Karinen
Ilmarinen	21,6	Kari Puro	Heikki Hakala	Lauri Ihalainen, Johannes Koroma, Eero Heliövaara

Liitetaulukko 10: Valtionhallinnon komiteat ja työryhmät 1999–2001

Hallinto-ala	1999			2000			2001		
	Työ-ryhmiä	Komiteoita tai toimikuntia	Yht.	Työ-ryhmiä	Komiteoita tai toimikuntia	Yht.	Työ-ryhmiä	Komiteoita tai toimikuntia	Yht.
VNK	7	–	7	6	2	8	8	1	9
UM	2	–	2	1	–	1	1	–	1
OM	27	3	30	19	8	27	32	4	36
SM	28	–	28	21	4	25	22	–	22
PLM	4	2	6	2	2	4	4	–	4
VM	21	–	21	49	1	50	35	–	35
OPM	51	5	56	50	2	52	40	42 ¹	82
MMM	26	1	27	33	1	34	26	2	28
LVM	7	–	7	12	–	12	19	–	19
KTM	33	1	34	40	2	42	27	2	29
STM	43	2	45	42	5	47	37	–	37
TM	10	–	10	6	1	7	12	2	14
YM	21	–	21	31	2	33	31	2	33
Yht.	280	14	294	312	30	342	294	55	349

¹ Luku sisältää eri alojen koulutustoimikunnat.

VNK = Valtioneuvoston kanslia
UM = Ulkoasiainministeriö
OM = Oikeusministeriö
SM = Sisäministeriö

PLM = Puolustusministeriö
VM = Valtiovarainministeriö
OPM = Opetusministeriö
MMM = Maa- ja metsätalousministeriö

LVM = Liikenne- ja viestintäministeriö
KTM = Kauppa- ja teollisuusministeriö
STM = Sosiaali- ja terveysministeriö
TM = Työministeriö
YM = Ympäristöministeriö

Liitetaulukko 11: Työnantajayhteisön (Eteläranta) jäsenmaksutulot 1990–2010, 1000 euroa 2013 rahassa

EK-yhteisön tulot	1990	1995	2000	2005	2010
Teollisuus ja työnantajat TT	62,892	25,174	24,700	.	.
Kauppa ja palvelut PT, KKL	11,214	8,437	11,090	.	.
Keskusjärjestöjen osuus yhteensä (EK)	74,106	33,611	35,790	35,583	29,794
Prosenttia kokonaistuloista	30	29	28	27	25
EK-yhteisön kokonaisjäsenmaksutulo	274,021	115,896	127,823	131,788	119,177

Lähde: Elinkeinoelämän keskusliitto

Liitetaulukko 12: MTK:n tunnusluvut 1985–2010, euroissa vuoden 2013 rahassa

MTK:n tunnusluvut 1985–2010	1985	1990	1995	2000	2005	2010
Jäsenmaksut	1 106 243	1 457 200	1 522 025	1 497 406	1 782 396	2 117 665
Jäsen maksut yhteensä sisältäen tuottajayhdistykset ja MTK-liitot				5 500 000	6 500 000	7 100 000
Jäsenmäärä	305 754	268 481	213 777	179 483	160 717	146 201
Tase:	16 966 383	36 261 685	41 536 567	111 081 482	126 987 600	136 917 145
– oma pääoma	10 396 274	23 278 056	30 809 253	90 465 520	98 349 633	107 549 855
– vieras pääoma	6 570 109	12 983 621	10 727 314	20 615 963	28 637 966	29 367 290

Lähde: MTK

Liitetaulukko 13: Ammattiliittojen jäsenmaksujen vähennykset verotuksessa

	1985	1990	1995	2000	2005	2010	2013
Vähennyksen tehneitä	1 554 529	1 570 951	1 725 982	1 856 184	1 920 026	1 965 721	1 986 588
Vähennyksen määrä yht. *	198 980	300 239	442 859	451 957	510 391	588 993	624 390

* 1000 euroa vuoden 2013 rahan arvolla

Liitetaulukko 14: Palkansaajajärjestöjen tilinpäätösaineistot

	Vastaus tietopyyntöön	Arkistolähteet
SAK	Tiedot järjestöltä ¹	
Rakennusliitto	Tiedot järjestöltä	Kansan Arkisto 2010
TEAM Teollisuusalojen ammattiliitto	Tiedot järjestöltä	
<i>Kemianliitto</i>		
<i>Viestintäalan ammattiliitto</i>		
Metallityöväen liitto	Asiakirjat järjestöltä ¹	
PAM	Asiakirjat järjestöltä	
<i>Liikealan ammattiliitto</i>		Työväen Arkisto 1990 ja 1995
<i>Kiinteistöyöntekijäin liitto</i>		
<i>Teknisten ja erikoisammattien liitto</i>		Työväen Arkisto 1990 ja 1995
<i>Hotelli ja ravintolahenkilökunnan liitto</i>	Asiakirjat järjestöltä	
Posti- ja logistiikka-alan unioni PAU	Asiakirjat järjestöltä	
<i>Postiliitto</i>		Työväen Arkisto 1990, 1995 ja 2000
<i>Postin toimihenkilöliitto</i>		
Suomen Elintarviketyöläisten Liitto SEL	Asiakirjat järjestöltä	Kansan Arkisto 1990, 1995, 2000 ja 2005
Sähköalojen ammattiliitto	Asiakirjat järjestöltä	
Auto- ja Kuljetusalan Työntekijäliitto AKT	Kieltäytyi	
JHL	Ei toimittanut	
<i>Kunta-alan ammattiliitto KTV</i>		Työväen Arkisto 1990 ja 1995
<i>Valtion ja erityispalvelujen liitto VAL</i>		Työväen Arkisto 1990 ja 1995
<i>Valtion yhteisjärjestö VTY</i>		Työväen Arkisto 1990 ja 1995
Paperiliitto	Ei toimittanut	Työväen Arkisto 1995
Puu- ja erityisalojen liitto	Ei toimittanut	
STTK	Tiedot järjestöltä	
Suomen lähi- ja perushoitajaliitto SuPer	Kieltäytyi	
Ammattiliitto Pro	Ei toimittanut	
<i>Ammattiliitto Suora</i>		
<i>Toimihenkilöunioni</i>		
Erityisalojen Toimihenkilöliitto ERTO	Ei toimittanut	
Julkis- ja yksityisalojen toimihenkilöliitto JYTY	Ei toimittanut	
Palkansaajajärjestö Pardia	Ei toimittanut	
Tehy	Ei toimittanut	
AKAVA	Tiedot järjestöltä	Toimihenkilöarkisto 2000 ja 2005
Insinööriliitto UIL	Tiedot järjestöltä	
Suomen Myyntimiesten Keskusjärjestö SMKJ	Tiedot järjestöltä	
Tekniikan Akateemiset TEK	Tiedot järjestöltä	
Opetusalan ammattijärjestö OAJ	Asiakirjat järjestöltä	
Suomen Ekonomiliitto SEFE	Asiakirjat järjestöltä	
Suomen lakimiesliitto	Asiakirjat järjestöltä	
Suomen Lääkäriliitto	Asiakirjat järjestöltä	
Akavan Erityisalat	Kieltäytyi	Toimihenkilöarkisto 1990, 1995 ja 2000
Talentia	Ei toimittanut	
Tradenomiliitto TRAL	Ei toimittanut	

¹Järjestöjen toimittamat asiakirjat tutkimuksen tekijän hallussa.

Liitetaulukko 15: Palkansaajien keskusjärjestöjen ja 15 ammattiliiton taseiden loppusummat sekä tuotot vuosilta 1990, 2000 ja 2010.

Luvut M€ vuoden 2010 rahan arvossa	Taseen loppusumma			Bruttotulot ¹		
	1990	2000	2010	1990	2000	2010
SAK	42	50,3	50,3	16,1	13,3	12,8
PAM	52	67,2	123,6	34	18,1	38,1
<i>Liikealan ammattiliitto</i>	34,5			20,3		
<i>Kiinteistöyöntekijäin liitto</i>	*			*		
<i>Teknisten ja erikoisammattien liitto</i>	2,7			2,4		
<i>Hotelli ja ravintolahenkilökunnan liitto</i>	14,8			11,2		
TEAM Teollisuusalojen ammattiliitto		64			19,4	
Rakennusliitto	99,9	65,5	85,8	40,9	25,1	28,6
Metallityöväen liitto	70,9	137,1	184,3	43,9	54,4	54,9
SEL Suomen Elintarviketyöläiset	10,6	9	29,9	8,8	4,6	9,8
PAU Posti- ja logistiikka-alat			*			*
<i>Postiliitto</i>	*	8,5		5,1	0,3	
<i>Postin toimihenkilöliitto</i>	*	*		*	*	
Sähköalojen ammattiliitto	12,5	40	10,4	11,5	7,9	6,4
STTK	0,4	0,7	7,4	0,6	0,8	5,8
AKAVA	*	4,2	*	*	4	*
OAJ Opetusala	41,6	52	89,3	20,7	32,8	41,9
UIL Insinöörit	1	2,9	22	0,9	2,2	16,4
TEK Tekniikan akateemiset	5,4	14,5	95,4	0,9	2,3	25,4
SEFE Ekonomiliitto	30,1	55,7	64,7	8,3	12,9	11,8
Suomen Lääkäriliitto	8,7	13,7	25,7	12,3	14,7	13,4
Akavan Erityisalat	1,4	4,5	*	1,1	2,8	*
Suomen lakimiesliitto	*	2,1	21,8	3,2	0,6	4,3
SMKJ	2,3	6,6	8	2,1	6,3	6,4
YHTEENSÄ MEUR**	377,4	515,2	796,8	201	195,4	271,7
YHTEENSÄ KAIKKI LIITOT***	926,4	1264,6	1955,8	493,4	479,6	666,9

¹Sisältää bruttomääräiset jäsenmaksutuotot, varsinaisen toiminnan tuotot ja sijoitustuotot.

** HUOM! Yhteenlaskettu summa laskettu vain siltä osin, kun tiedot saatavilla kaikilta kolmelta vuodelta.

Liitetaulukko 16: Ammattiliittojen työttömyyskassojen ja Yleisen työttömyyskassan jäsenvertailu

Ammattiliitot vs. YTK	1995	2000	2010
Vähennyksen tehneitä	1 725 982	1 856 184	1 965 721
YTK:n jäsenmäärä	..	158 056	308 278
Ammattiliittojen jäsenmäärä	..	1 698 128	1 657 443

Liitetaulukko 17: Julkisista lähteistä kerätyt palkansaajaliittojen ilmoittamat jäsenmäärät vuoden 2015 alussa

Akava	588 865	SAK	1 008 040	STTK	608 000
Agronomiliitto	5 937	Auto- ja Kuljetusalan Työntekijäliitto AKT	50 002	Ammattiliitto Nousu	7 000
Akavan Erityisalat	28 476	Ilmailualan Unioni IAU	3 650	Ammattiliitto Pro	120 000
Akavan Yleinen Ryhmä AYR	770	Julkisten ja hyvinvointialojen liitto JHL	230 176	Erytisalojen Toimihenkilöliitto ERTO	17 000
Diakoniatyöntekijöiden Liitto Dtl	1 905	Kaupalanalan Esimiesliitto KEY	7 939	Julkis- ja yksityisalojen toimihenkilöliitto Jyty	60 000
Driftnigenjörsbundet i Finland	3 238	Metallityöväen Liitto	144 182	Kirkon alat ry	-
Insinööriliitto IL	70 838	Palvelualojen ammattiliitto PAM	232 381	Liiketalouden Liitto LTA	27 000
Kirkon Akateemiset AKI	5 817	Paperiliitto	37 831	Meijerialan Ammattilaiset MVL	3 000
Kirkon Nuorisotyöntekijöiden Liitto KNT	1 169	Posti- ja logistiikka-alan unioni PAU	29 283	METO – Metsäalan Asiantuntijat	-
KTK Tekniikan Asiantuntijat	9 053	Puuliitto	35 512	Palkansaajajärjestö Pardia	55 000
Luonnontietiedien Akateemisen Liitto LAL	7 940	Rakennusliitto	85 089	Rakennusinsinöörit ja arkkitehdit RIA	10 000
Metsänhoitajaliitto	2 599	Rautatievirkamiesliitto	875	Suomen Eryisteknisten Liitto SETELI	-
Myynnin ja markkinoinnin ammattilaiset SMKJ	26 899	Suomen Elintarviketyöläisten Liitto SEL	34 173	Suomen Konepäällystöliitto SKL	-
Opetusalan Ammattijärjestö OAJ	121 033	Suomen Huippu-urheilijoiden Unioni SHU	2 455	Suomen Laivanpäällystöliitto SLPL	2 500
Professoriliitto	2 437	Suomen Lentoemäntä- ja Stuerttiyhdistys SLSY	1 712	Suomen lähi- ja perushoitajaliitto SuPer	86 000
Päällystöliitto	4 050	Suomen Merimies-Unioni SMU	9 476	Suomen Palomiesliitto SPAL	4 000
Sosiaalialan korkeakoulutettujen Talentia	23 622	Suomen Muusikkojen Liitto	3 254	Tehy	160 000
Suomen Arkkitehtiliitto SAFA	2 341	Suomen Sosialidemokraattinen Sanomalehtimiesliitto SSSL	323	Vakuutusväen Liitto VvL	-
Suomen Ekonomiliitto SEFE	51 465	Sähköalojen ammattiliitto	34 887	Yhteistyöjäsen Agrologien Liitto	-
Suomen Eläinlääkäriiliitto	2 596	TEAM Teollisuusalojen ammattiliitto	56 693		
Suomen Farmasialiitto	7 794	Teatteri- ja mediatyöntekijöiden liitto Teme	4 721		
Suomen Hammaslääkäriiliitto	7 049	Veturimiesten Liitto	3 245		
Suomen Lakiemiesliitto	16 138	Yleinen Lehtimiesliitto	181		
Suomen Lääkäriiliitto	24 993				
Suomen Psykologiliitto	6 817	Tekniikan Akateemiset TEK	72 353	Upseeriliitto	6 106
Suomen Puheterapeuttiliitto	1 505	Terveystieteiden akateemiset johtajat ja asiantuntijat	1 209	Yhteiskunta-alan korkeakoulutetut	12 157
Suomen Terveystieteiden Liitto	7 414	Tieteentekijöiden liitto	6 891	YTY & Valmentajat	10 193
Suomen Työterveyshoitajaliitto	1 792	Tradenomiliitto TRAL	29 549	Ympäristöasiantuntijoiden keskusliitto YKL	4 720

Lähteet: Akava vuosikertomus 2014, tilanne 31.12.2014; SAK:n internetsivut: jäsenmäärät 1.1.2015 [<https://www.sak.fi/tama-on-sak/ammattiliitot/jasenmaat>], haettu 1.6.2015;

STTK:n ja sen jäsenjärjestöjen tiedot kerätty järjestökohtaisesti

Liitetaulukko 18: Ruotsin ja Itävallan palkansaajajärjestöjen jäsenmaksut

Organisaatio	Vuosijäsenmaksu		Jäseniä (milj.)	Järjestäytymisaste
	Keskim. €	Yht. milj. €		
Ruotsi		2161		85
LO, Landsorganisation i Sverige	840	1 260	1,50	
TCO, Tjänstemännens Centralorganisation	480	576	1,20	
SACO, Sveriges Akademikers Centralorganisation	500	325	0,65	
Itävalta		420		30
ÖGB, Österreichischer Gewerkschaftsbund	350	420	1,20	

Lähteet: Mikael Nilsson, LO; Oliver Roepke, ÖGB

Liitetaulukko 19: Työttömyyskassojen jäsenmaksut 2011–2013¹²⁵⁹

Työttömyyskassa	2013	2012	2011
Ammatinharjoittajien ja yrittäjien työttömyyskassa	2 136 512	2 063 624	2 717 276
Erytysalojen Toimihenkilöiden Työttömyyskassa – Arbetslöshetskassan för Tjänstemän i Specialbrancher	2 614 741	2 597 811	3 024 808
Erytyskoulutettujen työttömyyskassa Erko	4 546 759	4 402 615	4 177 390
IAET-kassa	14 353 409	14 694 586	14 134 872
Ilmailu- ja Rautatiekuljetusalan Työttömyyskassa	907 451	910 643	946 078
JATTK-työttömyyskassa	1 726 535	1 479 412	1 507 637
Journalistien ja esittävien taiteilijoiden työttömyyskassa	1 786 652	1 552 833	1 274 149
Julkis- ja yksityisalojen työttömyyskassa – Offentliga och privata sektorns arbetslöshetskassa	3 185 224	3 066 568	3 048 413
Julkisten ja hyvinvointialojen työttömyyskassa	10 956 660	11 076 788	10 970 650
Kuljetusalan Työttömyyskassa	5 882 129	5 213 178	4 523 446
Lakimiesten työttömyyskassa	515 651	478 414	448 334
Lääkärien työttömyyskassa	433 482	404 493	340 042
Maa- meri- ja metsäalojen työttömyyskassa – Land- sjö och skogssektorernas arbetslöshetskassa	1 147 668	1 135 253	1 139 380
Metallityöväen Työttömyyskassa	18 761 108	19 875 562	21 006 475
Myyntin ja markkinoinnin ammattilaisten työttömyyskassa – Arbetslöshetskassa för försäljar- och marknadsförarproffsen	1 887 657	1 687 640	1 703 094
Opettajien Työttömyyskassa	6 802 102	6 521 496	6 550 395
Palvelualojen työttömyyskassa – Servicebranchernas arbetslöshetskassa	13 445 335	13 509 040	12 527 643
Paperityöväen Työttömyyskassa	3 996 946	3 558 506	3 214 887
Posti- ja logistiikka-alan työttömyyskassa	1 918 248	1 502 013	1 192 779
Puualojen työttömyyskassa	5 876 348	5 435 972	5 638 199
Rakennusalan työttömyyskassa – Byggbranschens arbetslöshetskassa	10 122 644	10 245 264	9 743 105
Suomen Elintarviketyöläisten Työttömyyskassa – Finlands Livsmedelsarbetares Arbetslöshetskassa	2 754 776	2 472 959	2 437 591
Suomen Yrittäjien Työttömyyskassa	4 986 002	4 634 409	4 266 750
Super työttömyyskassa	4 115 485	4 046 453	3 926 892
Sähköalojen työttömyyskassa – Elbranchernas arbetslöshetskassa	2 582 984	2 895 291	2 750 878
Teollisuusalojen työttömyyskassa	5 715 382	5 929 522	6 013 636
Terveystieteiden ja terveydenhuoltoalan työttömyyskassa – Hälsovårdens arbetslöshetskassa	3 725 255	3 613 333	3 510 770
Työttömyyskassa Finka	1 619 061	1 573 662	1 480 495
Työttömyyskassa Pro - Arbetslöshetskassan Pro	8 604 821	8 942 942	9 106 240
Työttömyyskassa Statia	1 966 319	1 961 183	1 555 907
Vakuutusväen Työttömyyskassa	638 263	682 456	679 294
Yleinen työttömyyskassa YTK – Allmän arbetslöshetskassa YTK	33 239 728	31 791 624	30 848 101
Yhteensä	182 951 336	179 955 543	176 405 607

¹²⁵⁹ Dima Matjushinin, finanssivalvonta, sähköpostiviesti tekijälle 22.4.2014. Tekijän hallussa.

Liitetaulukko 20: Lobbauksen sääntely EU:n jäsenmaissa

Jäsenmaa	Lobbausta koskevaa lainsäädäntöä	Eettinen säännöstö lobbareille	Läpinäkyvyysrekisteri lobbareille
Itävalta	Kyllä, vuodesta 2013	Kyllä, laissa säädetty	Kyllä, pakollinen
Kroatia	Ei	Ei	Vapaaehtoinen, itsesääntely
Tšekki	Ei	Itsesääntely	Ei
Tanska	Ei	Itsesääntely	Ei (oli 2012)
Suomi	Ei	Itsesääntely (2012)	Ei
Ranska	Kansalliskokouksen säännöt 2004	Hyväksymä	Kyllä, vapaaehtoinen
Saksa	Liittopäivien työjärjestys	Ei	Vapaaehtoinen liittopäiviä lobbaaville
Irlanti	Lobbauslakiesitys 2014 (kesken)	Sisältyy lakiesitykseen	Tulee pakolliseksi
Italia	Ei	Itsesääntely	Ei
Latvia	Ei	Itsesääntely (2012)	Ei
Liettua	Lobbauslaki 2001	Lobbareiden eettinen koodi	Kyllä, pakollinen
Alankomaat	Parlamentin työjärjestys 2012	Ei	Pakollinen parlamenttia lobbaaville
Puola	Lainsäädäntö 7.3.2006	Ei	Kyllä, pakollinen
Romania	Ei	Itsesääntely (2010)	Kyllä, vapaaehtoinen
Slovenia	Lainsäädäntö 2011	Itsesääntely	Pakollinen, lainsäädännössä
Espanja	Ei	Itsesääntely	Ei
Ruotsi	Ei	Itsesääntely (2005)	Ei
Britannia	Lobbauksen läpinäkyvyyslaki 2013	Ei	Pakollinen (tulossa)

Lähteet: EU Transparency Register, Briefing December 2014. Euroopan parlamentin verkkosivut, WWW-dokumentti.

Liitetaulukko 21: Korruptiivisuus, lobbauksen säätely ja ammatillinen järjestäytyminen eräissä maissa Transparency Internationalin mukaan 2015

Maa	CPI-sijoitus 2015	Järjestäytymisaste	Läpinäkyvyys	Rehellisyys	Yhdenvertaisuus
Tanska	91	67	Ei tutkittu	Ei tutkittu	Ei tutkittu
Suomi	90	67	Ei tutkittu	Ei tutkittu	Ei tutkittu
Ruotsi	89	68	Ei tutkittu	Ei tutkittu	Ei tutkittu
Hollanti	87	19	25	38	39
Norja	87	53	Ei tutkittu	Ei tutkittu	Ei tutkittu
Sveitsi	86	18	Ei tutkittu	Ei tutkittu	Ei tutkittu
Saksa	81	19	13	25	30
Britannia	81	27	34	51	46
Belgia	77	51			
Irlanti	75	32	48	38	31
Ranska	70	8	24	30	27
Viro	70	6	24	27	35
Portugali	63	21	13	19	37
Puola	62	16	29	26	43
Liettua	61	..	48	40	62
Kypros	61	..	7	21	23
Slovenia	60	21	58	58	48
Espanja	58	15	10	35	17
Tšekki	56	13	19	38	30
Latvia	55	..	28	43	48
Slovakia	51	17	21	23	34
Unkari	51	10	8	17	18
Italia	44	33	11	27	22
Bulgaria	41	..	13	25	38
Itävalta	75	29	34	42	43
USA	76	10	Ei tutkittu	Ei tutkittu	Ei tutkittu

CPI = Corruption Perception Index.

HENKILÖHAKEMISTO*

- Aarnio, Lasse 133
 Aho, Esko 126, 129, 147, 149, 153–157,
 159, 162, 167–169, 173, 177–178,
 194–195, 197, 200, 208–209
 Ahlström, Krister 125
 Ahtela, Jukka 251
 Ahtisaari, Martti 154, 169, 228
 Ala-Nissilä, Olavi 184, 242
 Aleksanteri I 46
 Alho, Arja 182
 Angervo, Tauno 82
 Apajalahti, Jouni 91
 Aura Teuvo, 92, 291

 Baldauf Sari, 218, 291
 Bitterlich, Joachim 161
 Beljakov, Aleksei S. 96
 Bergholm, Tapio 96
 Björnberg, Carl 125
 Blair, Tony 184
 Blomberg, Jaakko 127–128
 Brežnev, Leonid I. 54
 Bärlund, Kaj 112

 Castren, Fredrik 103
 Claes, Willy 161

 Delors, Jacques 129, 161, 184, 250
 De Secondat, Carles-Louis 14

 Ehrnrooth, Casimir 103, 122–123, 136
 Ehrnrooth, Ceorg 103, 174
 Eklund, Klaus 176

 Fagerholm, K-A 50, 78
 Fan, Susan 291
 Fast, Leif 35, 60, 100–101, 106, 111–
 112, 291, 293
 Fazer, Peter 239
 Filatov, Tarja 198

 Gorbatshev, Mihail 124, 127–129

 Haapasalo, Kalervo 90
 Haapasalo, Samuli 195, 286
 Haarla, Pekka 90, 91
 Haavisto, Heikki 133, 147, 149, 151–157,
 159–160, 164–165, 167, 200,
 286, 291
 Haavisto, Tuomo 111
 Halonen, Kare 133
 Halonen, Tarja 182, 193, 286
 Hamilo, Esko 133
 Hannula, Matti 150
 Hautala, Arvo 115
 Hautala, Heidi 277
 Hayes, Eric 126
 Heinäluoma, Eero 60, 192, 196–197,
 266, 286, 292
 Hemilä, Kalevi 291
 Hemmilä, Pertti 167
 Herlin, Antti 244–245
 Herlin, Pekka 103
 Hetemäki, Martti 176
 Hetemäki, Päiviö 35, 84–86, 95, 97–
 98, 112–113, 115, 183, 291
 Hirvonen, Ahti 136
 Holkeri, Harri 121, 125–126, 268, 291
 Holmström, Bengt 240
 Honka, Olavi 82,
 Hruštšov, Nikita S. 54
 Hyvärinen, Markku 169
 Häkämies, Jyri 284, 286, 291
 Hämäläinen, Niilo 85–86, 115
 Hämäläinen, Pekka 157
 Härmälä, Esa 133, 149, 151, 153, 155–
 157, 159, 164–165, 174, 286
 Hästö, Stig 102

 Ihalainen, Lauri 14, 130, 183, 185, 286,
 291–292
 Ihamuotila, Veikko 86, 174
 Ihatsu, Hannu-Pekka 111

* Hakemistoon on koottu vain tutkimuksessa esiintyvät historialliset toimijat.

- Iivari, Ulpu 92, 286
 Iloniemi, Jaakko 112, 286, 290
 Isokallio, Kalle 215
 Jakobson, Max 102, 106, 108, 113, 127, 290, 293
 Janajev, Gennadi 128
 Jaskari, Harri 44
 Jeltsin, Boris N. 128–129
 Jokipii, Seppo 291
 Junttila, Seppo 137
 Järventausta, Jussi 196, 286, 291
 Jääskinen, Niilo 133
 Jäätteenmäki, Anneli 184
 Kahri, Tapani 35, 85, 95, 103, 140, 176, 191, 291, 293
 Kairamo, Kari 64, 106, 215, 202, 213–215, 217
 Kallas, Siim 276, 286
 Kalli, Timo 277
 Kanerva, Ilkka 145
 Kankaanniemi, Toimi 134
 Kantola, Raimo 137
 Katainen, Jyrki 45, 244
 Karasev, Felix D. (Sutyryn) 129
 Karjalainen, Ahti 92
 Kaunisto, Timo 167
 Kauppi, Piia-Noora 255
 Kavetvuori, Matti 152
 Kekkonen, Urho 35, 62, 82–83, 91–92, 95, 98–99, 115
 Keränen, Seppo 62
 Kiander, Jaakko 234
 Kinkel, Klaus 161
 Kivelä, Pekka 107, 111, 286, 292
 Knuutila, Sakari 90
 Kohl, Helmut 125, 160–161, 176
 Koivikko, Pentti 108
 Koivisto, Jukka 35, 185, 291, 293
 Koivisto, Mauno 54, 86, 90, 95–96, 101, 126, 129, 154–155, 169, 170
 Kokkila, Ilpo 285
 Kokkola, Veikko 82
 Kolehmainen, Juhani 137
 Koljonen, Niilo 114
 Koponen, Harri 221
 Korhonen, Jarmo 277
 Korhonen, Matti 112, 291
 Korkman, Sixten 144, 187
 Koroma, Johannes 14, 35, 58, 60, 96, 100–102, 104, 106–107, 122–123, 125, 131, 176, 185, 188, 291, 293, 295
 Koski, Timo H.A. 215
 Kosola, Vihtori 76
 Kosonen, Eikka 133
 Kostiaisen, Leila 291
 Kouri, Pentti 216
 Kuosmanen, Antti 41, 132–133, 142, 157, 161–162, 200
 Kuusinen, Hertta 93
 Kuusinen, Otto W. 52
 Laaninen, Timo 56, 242
 Laatunen, Lasse 64, 87, 137
 Laatunen, Timo 86, 88, 104, 106, 291
 Lahesmaa, Petri 254
 Lassila, Jaakko 136
 Laukkanen, Erkki 280–281
 Lehtinen, Lasse 62
 Leinonen, Kaarlo O. 161
 Lemmetty, Markku 292
 Leskinen, Väinö 77
 Liikanen, Erkki 133, 161, 220, 241, 255
 Liinamaa, Keijo 85, 87, 115
 Lipponen, Paavo 54, 60, 101, 153, 168–170, 172–177, 182–185, 193–196, 198–199, 222–223, 227, 239, 250, 264, 286
 Louekoski, Matti 177–181, 183, 185, 189
 Lundh, Per-Erik 85
 Lähde, Jussi 44
 Lyly, Lauri 274

- Mahlamäki, Pentti 97
Malmberg, Harri 126
Mannerheim, Carl Erik 47
Matomäki, Tauno 126
Mildh, Harry 97, 108, 112, 291
Merenheimo, Pekka 137
Mäenpää, Martti 244
Mäenpää, Mikko 230, 292
Mäkinen, Paavo 157
Mäkinen, Pentti 278

Nevala, Markku 149
Niemi, Ilkka J. 136
Niinistö, Sauli 165, 169, 176, 183, 186,
193–194, 196–198, 223, 277
Nikolai II 48
Niskakangas, Heikki 242
Norrback, Ole 193
Nyberg, Kim 292
Närvänen, Onni 85

Ojala, Arto 174, 292
Ollila, Jorma 39, 213, 215–219, 222–
225, 227, 233, 235, 240, 245

Paasikivi, J. K. 39
Paasio, Rafael 86
Paatelainen, Seppo 152
Palanko, Kirsti 198
Paloheimo, Eero 166
Pangalos, Theodoros 161
Pankin, Boris D. 129
Parmanne, Pertti 291
Pekkarinen, Jukka 187
Pekkarinen, Mauri 184, 240
Pentikäinen, Teivo 80, 137
Perttula, Pekka 44
Pessi, Ville 55, 93
Piekkari, Risto 137, 292
Pietiäinen, Kimmo 293
Pihkala, Martti 76
von Ploetz, Hans-Friedrich 161
Pohjala, Toivo T. 149
Pousi, Viljo 90

Pura, Martti 147, 153, 155, 159
Purasjoki, Matti 119–121
Puro, Kari 137, 177–181, 191, 229, 286,
290
Puskala, Veikko 292
Putkonen, Matti 195

Rautiainen, Hannu 198
Rehn, Olli 40, 154, 240
Relander, Timo 291
Rihtniemi, Juha 92
Riski, Seppo 196
Ristimäki, Juhani 291
Roosevelt, Franklin Delano 52

Saari, Rauno 56, 176, 193
Saarikangas, Martin 174
Sailas, Raimo 144, 176, 183, 196
Saimo, Sylvi 90
Salolainen, Pertti 125, 131, 133, 156,
159, 164
Salminen, Juhani 137
Salomaa, Erkki 89, 90
Satuli, Antti 41, 133
Saukkomaa, Harri 39
Savtchenko, Ritva 62
Seligson, Dennis 111
Seppänen, Esko 184, 186
Siimes, Suvi-Anne 290
Sipilä, Juha 267
Skinnari, Jouko 180
Skog, Emil 55, 77
Soros, George 215
Sorsa, Kalevi 54, 101–102, 125, 169, 250
Stalin, Josif V. (Džugašvili) 50, 52–53
Stenbäck, Pär 267
Stubb, Alexander 41, 276
Sturmer, Mikael 176
Sundbäck, Veli 133, 149, 164, 218–220,
286, 290
Sunila, Erkki 120
Suominen, Ilkka 125, 214, 250
Suontausta, Tauno 82

- Thatcher, Margaret 124–125
Talvitie, Heikki 128
Tanner, Väinö 54, 77
Tapio, Markku 229, 233
Tarkka, Jukka 36, 96, 293
Tavela, Heikki 103, 122
Taxell, Christoffer 214, 240, 286
Tiitinen, Kari-Pekka 198
Tiitinen, Seppo 238
Tiivola, Mika 112, 136
Trojan, Carlo 161
Tukiainen, Matti 274, 291
Tuomioja, Erkki 173, 182
Tuovinen, Matti 108
Tuukkanen, Jorma 142–143

Uimonen, Risto 198
Uronen, Reino 149, 157

Vainio, Allan 85
Vainio, Kari 111
Vainio, Vesa 111
Valjakka, Ari 111

Vanhanen, Matti 213, 216, 240, 243,
255, 277, 286, 291, 296
Vennamo, Veikko 92
Viinanen, Iiro 165, 173
Viinanen, Pertti 124
Virkkunen, Tapani 103
Virolainen, Johannes 110
Virtanen, Erkki 176, 183
Volanen, Risto 152, 160, 166
Vuoria, Matti 134, 150, 286
Vuorilehto, Simo 215
Väyrynen, Paavo 62, 108, 110, 129, 133,
153–155, 159, 169, 202, 214

Wahlroos, Björn 136, 180, 231, 235, 240
Westlund, Jorma 56, 286
Widomski, Stefan 126
Wiio, Osmo A. 97
Williamsson, David 161
Wuori, Eero Aarne 50

Ždanov, Andrei A. 52–53, 207

Åkerholm, Johnny 176, 183

LYHENTEET

3G	yleinen lyhenne ns. kolmannen sukupolven matkapuhelinteknologioille, <i>third generation</i>
3GPP	The 3rd Generation Partnership Project, usean standardointijärjestön yhteistyöorganisaatio, joka pyrkii luomaan kolmannen sukupolven matkapuhelinjärjestelmille eli 3G-järjestelmille maailmanlaajuisia teknisiä määrittelyjä.
ACA	liittymistasausmaksu, <i>Accession Compensatory Amount</i>
ACOPA	The Advisory Committee on Business Appointments
AEK	Akavan Erityisalojen Keskusliitto
Akava	Korkeasti koulutettujen työmarkkinakeskusjärjestö
AKT	Auto- ja Kuljetusalan Työntekijäliitto
ALDE	Liberaalien ja demokraattien Allianssi Euroopassa, <i>Alliance des Démocrates et des Libéraux pour l'Europe</i> .
Alter-EU	Alliance for Lobbying Transparency and Ethics Regulation in the EU
AP	yhdysvaltalainen uutistoimisto, <i>Associated Press</i>
APN	neuvostoliittolainen uutistoimisto, <i>Agentstvo petšati Novosti</i>
ARIB	The Association of Radio Industries and Businesses
ATIS	Alliance for Telecommunications Industry Solutions
ATV	Alkutuotevähennys
Ay-liike	Ammattiyhdistysliike
BE	Businesseurope, Euroopan elinkeinoelämän kattojärjestö, entinen UNICE
BIAC	OECD:n liike-elämän ja teollisuuden neuvoa-antava komitea, <i>Business and Industry Advisory Committee</i>
BKT	bruttokansantuote, <i>Gross Domestic Product(GDP)</i>
CAP	Yhteinen maatalouspolitiikka, <i>Common Agriculture Policy</i> .
CCSA	China Communications Standards Association
CDMA	koodijakokanavointi, <i>Code Division Multiple Access</i>
CDU	Saksan kristillisdemokraattinen unioni, <i>Christlich Demokratische Union Deutschlands</i>
CEIF	Euroopan Teollisuusjärjestöjen Neuvosto, <i>Council for European Industrial Federations</i>
CIA	Yhdysvaltain keskustiedustelupalvelu, <i>Central Intelligence Agency</i>
CJEU	Euroopan unionin tuomioistuin, <i>The Court of Justice of the European Union</i>
COGECA	Euroopan maatalousosuuskuntien järjestö, <i>Comité général de la coopération agricole de l'Union européenne</i>
COPA	Euroopan maataloustuottajajärjestö, <i>Comité des organisations professionnelles agricoles</i>
CPA	yriysten poliittinen toiminta, <i>Corporate Political Activity</i>

CPI	Transparency Internationalin vuosittain julkaisema korrupatio-indeksi, <i>Corruption Perception Index</i>
DETA	Demokratian ja tasa-arvon tutkimus
DIF	Directors' Institute Finland
EC	Euroopan yhteisö, myös Euroopan yhteisöt, <i>European Community, European Communities</i>
ECOFIN	Talous- ja rahoitusasioiden neuvosto, <i>The Economic and Financial Affairs Council</i>
ECU	Euroopan valuuttayksikkö, <i>European Currency Unit</i> , 1979-1999.
ECSC	Euroopan hiili- ja teräsyhteisö, <i>European Coal and Steel Community</i>
EDU	Euroopan Demokraattinen Unioni
EEC	Euroopan talousyhteisö, <i>European Economic Community</i>
EFI	Euroopan metsäinstituutti, <i>European Forest Institute</i>
EFMA	Euroopan lannoiteteollisuusyhdistys, <i>European Fertilizers Manufacturers Association</i>
EFTA	Euroopan vapaakauppajärjestö, <i>European Free Trade Association</i>
EK	Elinkeinoelämän keskusliitto
EKP	Euroopan keskuspankki
ELKA	Elinkeinoelämän Keskusarkisto
EMU	Euroopan talous- ja rahaunioni, <i>Economic and Monetary Union</i>
EPACA	EU:n julkisten asioiden toimittajien yhteistyöliittymä, <i>European Public Affairs Consultancies' Association</i>
EPP	Euroopan Kansanpuolue, <i>European Peoples' Party</i>
ERTO	Erityisalojen Toimihenkilöliitto
ERM	Euroopan valuuttakurssimekanismi, <i>Exchange Rate Mechanism</i>
ERT	eurooppalaisen suurteollisuuden organisoitunut eturyhmä Euroopan instituutioissa
ETA	Euroopan talousalue, <i>The European Economic Area EEA</i>
ETK	Eläketurvakeskus
ETL	Elintarviketeollisuusliitto
ETLA	Elinkeinoelämän tutkimuslaitos
ETNO	European Telecommunications Network Operators' Association
ETSI	European Telecommunications Standards Institute, voittoa tavoittelematon eurooppalainen telealan standardisoimisjärjestö
ETSK	Euroopan Talous- ja sosiaalikomitea
ETUC	Euroopan ammatillinen yhteisjärjestö (EAY), <i>European Trade Union Confederation</i>
EU	Euroopan unioni, vuodesta 1993
EUVL/EYVL	Euroopan unionin virallinen lehti
EVA	Elinkeinoelämän valtuuskunta
EY	Euroopan yhteisö, Euroopan yhteisöt, <i>European Community, EC</i>
FIBS	Yritysvastuuverkosto <i>Finnish Business Society ry</i>

FiCom	Tietoliikenteen ja tietotekniikan keskusliitto
FIM	Suomen markan valuuttatunnus
Finefta	Suomen tarpeiden mukaan räätälöity Eftan liitännäissopimus, <i>The association agreement between the Efta countries and Finland.</i>
Finnboard	Suomen Kartonkiyhdistys
Finncell	Suomen selluloosayhdistys
Finnpap	Suomen Paperitehtaiden Yhdistys
GATT	Tullitariffeja ja kauppaa koskeva yleissopimus, <i>General Agreement on Tariffs and Trade</i>
GEEF	Euroopan perheyriytysjärjestöjen edunvalvontajärjestö, <i>European Group of Owner Managed and Family Enterprises, (Groupement Européen des Entreprises Familiales)</i>
GRECO	Euroopan neuvoston korruptionvastainen toimielin, <i>Group of States against Corruption</i>
GSM	Groupe Spécial Mobile, sittemmin Global System for Mobile Communications, maailmanlaajuinen matkapuhelinjärjestelmä
GR	Hallintosuhteet, <i>Government relations.</i>
HM	Hallitusmuoto, laki, jossa määritellään valtion valtaa käyttävät instituutiot
HS	Helsingin Sanomat
HTSY	Verohallituksen Harmaan talouden selvitysyksikkö
HTV	kaapelitelevisio-operaattori Helsinki Televisio Oy
HVK	Hallitusten välinen konferenssi EU:n kehittämistä
ILO	YK:n alainen Kansainvälinen työjärjestö, <i>International Labour Organization</i>
IMD	sveitsiläinen liikkeenjohdon instituutti, <i>International Institute for Management Development</i>
IMF	Kansainvälinen valuuttarahasto, <i>International Monetary Fund</i>
IR	Sijoittajasuhdeviestintä, <i>Investor Relations</i>
IT	informaatioteknologia, tietotekniikka, <i>information technology</i>
JHL	Julkisten ja hyvinvointialojen liitto
JYTY	Julkis- ja yksityisalojen toimihenkilöliitto
KA	Kansallisarkisto
KGB	Neuvostoliiton valtiollinen turvallisuuskomitea vuodesta 1954 vuoteen 1991, <i>Komitet gosudarstvennoi bezopasnosti SSSR</i>
KHO	Korkein hallinto-oikeus
KKK	Keskuskauppakamari
KKV	Kilpailu- ja kuluttajavirasto
KMA	Keskustan ja maaseudun arkisto
KMS	Kehittyvien Maakuntien Suomi ry
KNL	Kokoomuksen Nuorten Liitto
KOK	Kansallinen Kokoomus
KOP	Kansallis-Osake-Pankki
KTM	kauppa- ja teollisuusministeriö

KU	Kansan Uutiset
LFA	Luonnonhaittakorvaus, epäsuotuisat alueet, joille myönnetään maataloustukea, <i>Less Favoured Areas</i>
LEL	Lyhytaikaisissa työsuhteissa olevien työntekijäin eläkelaki
LO	Ruotsin keskusammattijärjestö, <i>Landsorganisationen i Sverige</i>
LTK	Liiketyönantajain Keskusliitto ry
MMM	Maa- ja metsätalousministeriö
MNE	kansainvälinen yritys, jolla on haarakonttoreita, tytäryhtiöitä ja edustuksia eri puolilla maailmaa, <i>Multinational enterprise</i>
MTK	Maataloustuottajain Keskusliitto, vuodesta 1992 Maa- ja metsätaloustuottajain Keskusliitto MTK ry
MTKA	Maa- ja metsätaloustuottajain Keskusliiton arkisto
MTO	Keskipitkän aikavälin tavoite, <i>Medium Term Objective</i>
MYEL	Maatalousyrittäjän eläkelaki
NATO	Pohjois-Atlantin liitto, <i>North Atlantic Treaty Organization</i>
NEI	Euroopan kristillis-sosiaalinen yhteistyöjärjestö 1947–65, <i>Nouvelles Equipes Internationales</i> .
NKP	Neuvostoliiton Kommunistinen Puolue
NL	Neuvostoliitto
NMT	Nordiska Mobiltelefongruppen, myöhemmin Nordisk Mobiltelefon, yhteispohjoismainen radiopuhelinverkko
OAJ	Opetusalan Ammattijärjestö
OECD	Taloudellisen yhteistyön ja kehityksen järjestö, <i>Organisation for Economic Cooperation and Development</i>
Oy	Osakeyhtiö
OKO	Osuuspankkien Keskuspankki Oyj
OM	Oikeusministeriö
OPM	Opetusministeriö
PA	Julkissuhteet (mukaan lukien yhteiskuntasuhteet), <i>Public Affairs</i>
PAM	Palvelualojen ammattiliitto
PAU	Posti ja logistiikka-alan unioni
PeL	(myös PerL, PL) Suomen perustuslaki
pk-yritys	pieni ja keskisuuri yritys
pkt	pieni ja keskisuuri teollisuus
PL	Perheyritysten liitto
PLM	Puolustusministeriö
PR	Tiedotus- ja suhdetoiminta, julkisuussuhteet eli mediasuhteet, <i>Public relations</i>
PRH	Patentti- ja rekisterihallitus
PSE	Tuottajatuki, <i>Producer Subsidy Equivalent</i> . PSE määritellään kotimaisen hinnan ja maailmanmarkkinahinnan (referenssihinnan) erotuksena.
PSKJ	Palkansaajakeskusjärjestöt
PT	Palkansaajien tutkimuslaitos

PT	Palvelutyönantajat
PTK	Pienteollisuuden keskusliitto
RESPO	Responsiivisen politiikan tutkimussuuntaus
RIF	Suomalaisten työnantajajärjestöjen perustama edustusto Brysselissä, <i>Representation de l'Industrie et des Employeurs Finlandais</i>
Rkp	Suomen ruotsalainen kansanpuolue
SACO	Ruotsin akateemisten keskusjärjestö, <i>Sveriges Akademikers Centralorganisation</i>
SAJ	Suomen Ammattijärjestö
SAK	Suomen Ammattiliittojen Keskusjärjestö
SAT	Suomen Aseveljien Työjärjestö
SDP	Suomen Sosialidemokraattinen Puolue
SEC	Yhdysvaltain kongressin valtuuttama Yhdysvaltain arvopaperimarkkinoita valvova elin, <i>Securities Exchange Commission</i>
SEFE	Suomen Ekonomit (entinen Suomen Ekonomiliitto)
SEL	Suomen Elintarviketyöläisten Liitto
SEU	Sopimus Euroopan Unionista
Sitra	Suomen itsenäisyyden juhlarahasto, vuoteen 1990 Suomen itsenäisyyden juhluvuoden 1967 rahasto
SKDL	Suomen Kansan Demokraattinen Liitto
SKOP	Säästöpankkien Keskus-Osake-Pankki
SKP	Suomen Kommunistinen Puolue
SLC	Ruotsinkielisten maataloustuottajain keskusliitto, <i>Svenska lantbruksproducenternas centralförbund r.f.</i>
SMKJ	Suomen myyntimiesten keskusjärjestö
SMP	Suomen Maaseudun Puolue
SNA	System of National Accounts. YK:n johdolla laadittu käsikirja, jonka kehittämisessä ovat olleet mukana myös mm. EU, OECD, IMF ja Maailmanpankki.
SONK	Suomalaisen omistajuuden neuvottelukunta
SPÖ	Itävallan sosiaalidemokraattinen puolue, <i>Sozialdemokratische Partei Österreichs</i>
STK	Suomen Työnantajain Keskusliitto
STKV	Suomen Teollisuuden Keskusvaliokunta
STM	Sosiaali- ja terveysministeriö
STT	Suomen Tietotoimisto
STTK	Suomen Teknisten Toimihenkilöjärjestöjen Keskusliitto, vuodesta 1993 Toimihenkilökeskusjärjestö
SuPer	Suomen lähi- ja perushoitajaliitto
Supo	(aikaisemmin Suopo) Suojelupoliisi
SVT	Suomen virallinen tilasto
SY	Suomen Yrittäjät
SYKL	Suomen Yrittäjien Keskusliitto

SYP	Suomen Yhdyspankki
SYT	Suomalaisen Yhteiskunnan Tuki- säätiö
TA	Työväenarkisto
TANDEM	Tasa-arvon ja demokratian tutkimus
TaT	Taloudellinen tiedotustoimisto 1993- (1947–1992 TT)
TCO	<i>Tjänstemännens Centralorganisation</i> , ruotsalainen virkamiesjärjestö
TDMA	aikajakokanavointi, <i>Time Division Multiple Access</i>
TEAM	Teollisuusalojen ammattiliitto
Tekes	Teknologian kehittämiskeskus
TEL	Työntekijäin eläkelaki
TELA	Työeläkevakuuttajat TELA ry
THA	Toimihenkilöarkisto
TI	Transparency International
TKL	Teollisuuden Keskusliitto
TM	Työministeriö
TPI	Tasavallan presidentti
TPSL	Työväen ja Pienviljelijäin Sosialidemokraattinen Liitto
TRAL	Tradenomiliitto
TS	Transparency Suomi
TS	Turun Sanomat
TSDSI	Telecommunications Standards Development Society, India
TT	Teollisuuden ja Työnantajain Keskusliitto
TT	Taloudellinen tiedotustoimisto (1947–1992 TT, vuodesta 1993 alkaen TaT)
TTA	Telecommunications Technology Association, Korea
TTC	Telecommunication Technology Committee, Japan
T.T.T.	Teknisen Työn Turva
Tupo	Tulopoliittinen kokonaisratkaisu
TVK	Toimihenkilö- ja Virkamiesjärjestöjen Keskusliitto
UIL	Uusi Insinööriliitto
UKA	Urho Kekkosen arkisto
UKK-sopimus	presidentti Urho Kekkosen paimentama tulopoliittinen sopimus 8.12.1970
UM	ulkoasiainministeriö, ulkoministeriö
UMA	Ulkoasiainministeriön Arkisto
UNICE	Euroopan teollisuuden yhteistyöjärjestö, <i>Union des Industries de la Communauté Européenne, The Union of Industrial and Employers' Confederation of Europe, nykyinen Businessseurope (BE)</i>
USA	Amerikan Yhdysvallat, <i>United States of America</i>
VAMOKAP	Valtiomonopolistisen kapitalismin tutkimushanke
VATT	Valtion taloudellinen tutkimuskeskus
VKTS	Vapaan koulutuksen tukisäätiö

VM	Valtiovarainministeriö
VN	Valtioneuvosto
VNK	Valtioneuvoston kanslia
VTV	Valtiontalouden Tarkastusvirasto
WWF	Maaailman luonnonsäätiö, <i>World Wide Fund for Nature</i>
YK	Yhdistyneet kansakunnat
YLE	Yleisradio Oy
YTK	Yleinen työttömyyskassa
YYA	Sopimus ystävydestä, yhteistoiminnasta ja keskinäisestä avunannosta. Suomi allekirjoitti sopimuksen Neuvostoliiton kanssa 6.4.1948.
ÖGB	Itävallan Ammatillinen keskusjärjestö, <i>Österreichischer Gewerkschaftsbund</i> , engl. <i>The Austrian Federation of Trade Unions</i>
ÖVP	Itävallan kansanpuolue, <i>Österreichs Volkspartei</i>

KUVALUETTELO

Kuva 1: Lähetyskunnan aineisto, sivu 10

Kuva 2: Jäsenmaksuperintäsopimuksen täytäntöönpanokaavio, sivu 68

Kuva 3: Puskurisopimus, sivu 116

Kuva 4: Teknologiateollisuuden hallituksen kalvo, sivu 206

Kuva 5: Ulkoasiainministeriön päätös 2008, sivu 248

Kuva 6: Poliitiikan pyöröovi, sivu 298

Kiitokset

Alussa luulin tietäväni tästä aiheesta kaiken. Sitten tajusin, etten tiedä tästä oikeastaan yhtään mitään. En ainakaan riittävästi. Vaikka otan tästä työstä kaiken vastuun, tutkimus ei ole sooloesitys. Tutkijan on voitava nauttia työstään arkistoissa ja jalostaa näkemystään kammiossa. Silti hän voi löytää teesinsä yhteisöllisyyden kautta – akateemisen keskustelun ja arjen työelämän rinnakkainelosta.

Minun onkin kiittäminen useita henkilöitä ja tahoja siitä, että tämä tutkimus on valmistunut. Arkistojen penkomisen rinnalla olen ollut myös kentällä – osallistuvana havainnoitsijana.

Ilman professori *Timo Soikkasta* en olisi nyt tässä. Hänellä on hyvin kannustava suhde oppilaisiinsa. Olenkin hänelle erityisen kiitollinen ensimmäisestä ohjausvaiheesta.

Poliittisen talouden huippuasiantuntemus oli paljon lähempänä kuin Helsingissä. Soikkasen jälkeen ohjaajakseni tuli dosentti VTT *Tapani Paa-vonen*, jonka vaativa ja asiantunteva ote on antanut tutkimukselleni ryhdin. Kiitän häntä erinomaisesta ohjauksesta ja uhrautuvaisuudesta, jolla hän paneutui teemaan.

Oppiaineeni professori *Vesa Vares* on koko ajan uskonut siihen, että saan tämän tutkimuksen päätökseen. Sillä on ollut minulle erityisen suuri kannustava merkitys. FT *Olli Rehn* luki käsikirjoitukseni ensimmäisen version ja antoi hyödyllisiä kommentteja. Myös FT, YTT *Tapio Bergholm* luki käsikirjoitukseni ensimmäisen version ja perehdytti minut opportu-nismin käsitteeseen ja siihen, kuinka työntekijöiden laskelmointi poikkeaa työntajien laskelmoinnista. Viimeisessä tienhaarassa VTT *Heikki Palo-heimon* neuvoista oli suuri hyöty ajatusteni kirkastamisessa.

Esitarkastajani KTT, VTL *Samuli Skurnik* on tehnyt käsikirjoitukseeni parannusehdotuksia, joista erityisesti omistajuutta koskevat näkökohdat olivat arvokkaita. Toinen esitarkastajani FT *Juha-Antti Lamberg* antoi arvokkaita neuvoja käsikirjoitukseni rakenteeseen, tutkimusongelman asemoimiseen aikaisempaan tutkimuskirjallisuuteen ja kirjoitustyyliin. Olen

pyrkinyt noudattamaan esitarkastajieni neuvoja luopumatta näkökulmas-tani. Kiitän vaativasta urakasta.

Politiikan tutkimukseen perehdytyksen olen saanut emeritus profes-sori *Jaakko Nousiaiselta*, VTT *Esko Antolalta*, emeritus professoreilta Timo Soikkaselta ja *Heikki Paloheimolta* sekä edesmenneeltä OTT *Kari Joutsamolta* Turun yliopistosta. Heidän antamansa eväät eivät loppuneet kesken.

Aluksi pohdin vain perheyritysten vaikuttamisen tutkimista. Keskus-telut VTT *Miia Jaatisen*, professori *Matti Koirasen* ja jo edesmenneen apulaisprofessori *Voitto Helanderin* kanssa olivat tärkeitä. Professorit *Hannu Nurmi* ja *Matti Wiberg* antoivat minulle hyödyllisiä neuvoja. KTT *Krista Elo-Pärssisen* väitös kannusti minuakin yritykseen astua tieteelli-seen tutkimukseen.

Talushistorian ja politiikan tutkimuksen suhteisiin lisää syvyyttä antoi professori *Markku Kuisma*, joka myös kysyi minulta 14.11.2013 Helsingin entisen rahakonttorin ravintolassa, miksi vanha mies kiusaa itseään väitös-kirjatehtävällä. Vastaus on lukijan kädessä. Professori *Juha Siltala* kan-nusti ja antoi hyviä vinkkejä amerikkalaisesta liike-elämän poliittisesta vaikuttamisesta. Kiitos molemmille.

Professori *Kimmo Rentolan* kanssa käydyt keskustelut ”pitivät katseen pallossa”. Arvostamani Nokiana tutkinut FT *Carl Gustaf Linden* luki käsikirjoi-tukseni ja antoi hyödyllisiä neuvoja. FT *Jukka Koiviston* kanssa olen käynyt hyviä keskusteluja, joilla on ollut vaikutus tutkimukseni suuntaan. FT *Maiju Wuokko* luki käsikirjoitustani alkuvaiheessa ja koin palautteen tärkeäksi.

Varttuneelta tutkijalta puuttuu akateeminen yhteisöllinen vertaistuki, mutta tutkimusmatkallani kokeneet FT *Ritva Savtschenko*, tohtoriopiske-lija *Marjo Miettinen* ja *Wuokko* jakoivat tuskaani.

Kauppaneuvos *Magnus Bargum*, vuorineuvos *Maarit Toivanen* ja kaup-paneuvos *Heikki Timonen* tukivat toimintaani tutkijana ja kannustivat. Suuri kiitos heille.

Päätoimittajat, pääkonsuli *Johannes Koroma* ja professori *Jarmo Virma-virta* – palkkasivat minut johtamiinsa sanomalehtiin – Uuteen Suomeen ja Turun Sanomiin. Pääsin näkemään työelämää ”vapaassa ammatissa”, toimittajana yhteiskunnassa, jossa sanomalehdellä oli vielä suuri vaikutus-valta. *Virmavirta* on lukenut käsikirjoitustani, minkä lisäksi hän on anta-nut oman arkistonsa käyttöni ja ollut tärkeä keskustelukumppani. *Koroma* on tietolähde, kun useat liike-elämän poliittiset operatiot tutkimusjak-solla liittyvät häneen. Kiitokset molemmille.

Politiikan toimittaja *Unto Hämäläinen* on lukenut käsikirjoitustani alku-vaiheessa. Kiitän hyvistä kommentteista, kannustuksesta ja avusta arkistotyössä. Helsingin Sanomien emeritus päätoimittaja *Janne Virkkunen*, Etelä-rannan johtajat *Seppo Riski* ja *Arto Ojala* kannustivat ja auttoivat tarttu-

maan tulopolitiikan rakenteen avaamiseen. Senior advisor *Pekka Takala* on ollut tärkeä ”merimerkki”, kun olen navigoinut lobbaukseen liittyvässä keskustelussa. Hän perehdytti minut tietoliikennealaan ja sen poliittiseen vaikuttamiseen taustanaan Nokia, Tele ja Sonera.

Haastateltavani ovat paitsi aktiivisia kansalaisia myös yhteiskunnan eliittä. Heidän suopeutensa ja yhteistyönsä on tehnyt mahdolliseksi tämän tutkimuksen. Haastateltavat ovat suhtautuneet vakavasti haasteeseeni. Olen kaikille hyvin kiitollinen. Vain osa haastateltavista näkee sanomaansa yksityiskohtaisemmin tekstissä. Haastateltavien kanssa käydyt keskustelut ovat kokonaisuus, jota olen ollut velvollinen ja oikeutettu tulkitsemaan.

Entiset pääministerit *Esko Aho*, *Paavo Lipponen* ja *Matti Vanhanen*, presidentit *Tarja Halonen* ja *Sauli Niinistö* sekä Nokian ihmeen tehnyt *Jorma Ollila* ansaitsevat suuren kiitoksen avustaan.

Pääministereiden pääavustajina toimineet *Jorma Westlund*, *Rauno Saari* ja *Timo Laaninen* antoivat henkilökohtaiset muistiinpanonsa käyttööni. *Esa Härmälä*, *Lasse Lehtinen*, *Eero Rantala*, *Matti Saarinen*, *Christoffer Taxell* ja *Iikko Björn Voipio* ovat antaneet neuvoja ja tietoja. Lisäksi kansainvälisessä pankkimaailmassa vaikuttanut suomalaissyntyinen merkittävä henkilö on ollut minulle suureksi avuksi.

Kiitän järjestöjen johtajia. SAK:n *Matti Tukiainen* ansaitsee erityiskiitoksen. Kiitän EK:n johtaja *Hannu Rautiaista*, TaT:n toimitusjohtaja *Kari Väisästä* ja EVA:n tutkimuspäällikkö *Ilkka Haavisto*a. *Urho Kekkonen* arkiston johtajaa FT *Pekka Lähteenkorvaa* kiitän hyvästä palvelusta. ETLA:n *Petri Rouvistä* ja *Hannu Kasevaa* kiitän tilastoavusta, jossa myös *Paavo Jauhiainen* on jaksanut selkeyttää ajatteluani.

Eurofacts Oy:n kautta olen seurannut yhteiskuntaa vuodesta 1988 alkaen. Kiitän Eurofacts Oy:n kollegoja hyvistä keskusteluista, erityisesti VTM *Urho Blomia*, jonka työtä arvostan ja jonka kanssa olen käynyt lukuisia antoisia keskusteluja tutkimusteemasta.

Tutkimustyössäni olen saanut apua nuorilta lahjakkailta politiikan tutkijoilta, jotka ovat jo kiinni työelämässä. Kiitokset VTM *Tuomas Ylitallolle*, VTM *Tarik Hossainille*, VTM *Oula Hallmannille*, VTM *Heini Raskille*, VTM *Matias Kalliolle* ja VTM *Mihail Kurviselle*. Kaksi jälkimmäistä kommentoivat tekstiäni ja auttoivat sen editoinnissa.

Arkistojen henkilökunta on ollut palveluultista ja avuliasta. ELKA:n *Ulla Asikainen* saa lämpimät kiitokseni.

Liikesivistysrahasto on tukenut tutkimustani kahdesti. Kummallakin kerralla se on ollut tarpeen. Toinen tärkeä taloudellinen tukijani on ollut Eurofacts Oy. Molemmille kiitokset!

Jouni Vilhosta kiitän taitosta ja *Eeva Colemania* yhteenvedon kielen-tarkastuksesta. Turun yliopiston poliittisen historian laitoksen ja tiede-

kunnan kanslian henkilökunta oli minulle aina avuliasta. Kiitokset kam-pukselle.

Perhe ja ystäväni ovat havainneet, että olen liian pitkään uppoutunut tähän hankkeeseen. Kiitokset kärsivällisyydestä. Nyt käännetään uusi lehti elämän tarinassa.

Erityisen kiitoksen osoitan muusalleni, elämänkumppanilleni, ystäväl-
leni ja rakkaalle vaimolleni *Maria Blomille*, joka on – kärsivällisyydel-
lään ja myötäelämisellään – tukenut minua kaikissa vaiheissa. Ilman häntä
en olisi saanut viedyksi tutkimustani loppuun. Tämä kirja onkin omistettu
hänelle.

Naantalin Livonsaaren Kuunrannassa maaliskuussa 2018

Anders Blom

Taloudelliset eturyhmät vaikuttavat yhteiskunnalliseen päätöksentekoon enemmän kuin mitä yleiskuva poliittisesta historiasta perinteisesti kertoo. Tutkimus todistaa, että Suomen talouskehitys on ankkuroinut maan liike-elämän länteen ja vaikuttanut merkittävästi poliittiseen kehitykseen. Tutkimus esittää tulkinnan, miten eturyhmät vaikuttivat EU - korporatismiin syntyyn. Pääosissa olivat työeläke- ja maatalousratkaisut. Suomi luopui rahapolitiikasta. Talouden ohjausvälineiksi jäi työmarkkina- ja finanssipolitiikka. Suomi oli avautunut ulkomaiselle omistajuudelle.

Työmarkkinaeliitti päivitti asemansa politiikan sisäpiirissä. Vaikka työmarkkinapolitiikan väitetään heikentyneen, tutkimus läpivalaisee voimassa olevat fundamentit. Se kuvaa myös rakenteita, joilla hallitaan asymmetristä tietoa. Työmarkkinapolitiikka on joskus kovinta lobbauksia. Suomessa käytetään lobbaukseen rahaa vuosittain yli 120€ per kansalainen. Se on maailman huipputasoa.

Korporatismi ja työmarkkinat tarvitsevat päivitystä ja lisää läpinäkyvyyttä. Tutkimus analysoi Euroopassa ja Suomessa käytävää keskustelua edunvalvonnasta ja lobbauksesta päätyen siihen, että lobbareiden määritelmästä ja kansallisesta säätelystä on päästävä yhteiseen sopimukseen.

Tekijä VTM ja yrittäjä Anders Blom on tehnyt elämäntyönsä vuonna 1989 perustetussa yhteiskunnallisessa asiantuntijayrityksessä Eurofacts Oy:ssä, jonka perustajia hän on ja joka on osa globaalia FleishmanHillard - viestintäryhmittymää. Hän oli myös perustamassa Perheyriyten liittoa ja oli sen ensimmäinen toimitusjohtaja.

Annales Universitatis Turkuensis

Turun yliopisto
University of Turku

ISBN 978-951-29-7163-3
ISSN 0082-6995